

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
Facultat de Geografia i Història

AL FIL DE LA HISTÒRIA.
EL LLINATGE MERCADER, COMTES DE BUNYOL
(SEGLES XVI-XVII)

TESI DOCTORAL

Curs 2014-2015

PRESENTADA PER :   **Maria Luisa Muñoz Altabert**

DIRIGIDA PER: **Dra. Amparo Felipo Orts**

Dra. Carmen Pérez Aparicio

A Beni

La realització d'aquest treball no haguera sigut possible sense les directrius de les molt estimades directores de la tesi, Amparo Felipo Orts i Carme Pérez Aparicio, veritables i prestigioses mestres. D'elles he rebut el seu profund coneixement de la Història, l'art d'entendre-la, l'ofici de treballar-la. El seu entusiasme, consells, directrius i generositat, han dotat al treball dels millors fruits. Novament, gràcies per la vostra direcció i amistat. Igualment, la meua gratitud a tot el Departament d'Història Moderna de la Universitat de València, l'admissió en el Programa de Doctorat m'ha permès completar el desitjat cicle d'estudi. Així mateix, vull agrair la comprensió i paciència de la meua família, d'alguna manera aquest treball també és seu: dels meus pares i germanes per la seua gran estima, dels meus fills, Laura i Albert, per la seua quotidiana alegria i adorable tendresa, de Beni, per tot el camí recorregut i pel que encara ens queda per caminar.

Índex

Introducció.....	13
Fonts.....	23
Bibliografia.....	35

PRIMERA PART

L'ASCENDÈNCIA DEL LLINATGE. LES BASES SOCIALS, ECONÒMIQUES I
POLÍTIQUES

Capítol I: Una sòlida trajectòria: els Mercader en l'Edat Mitja	49
1. Els serveis a la Corona. La compra dels senyories de Bunyol i Xest. Les estratègies matrimonials.....	50
2. La constitució del vincle de Bunyol. Les darreres voluntats de mossèn Berenguer Mercader i Miró.....	60
3. El batlle mossèn Honorat Berenguer Mercader i Mercader (†1503)	62
Capítol II. Llums i ombres en el segle XVI	66
1. Don Pere Mercader i Mercader (†1520): l'obtenció del privilegi de noblesa.....	66
L'estratègia familiar: el matrimoni dels fills.....	67
Complicades donacions. La vinculació de Xest.....	72
2. Don Joan Mercader i Blanes (†1524): infructuós intent per arribar a la Batllia	74
3. Don Gaspar Mercader i Mercader (†1538): prematura mort.	78
4. <i>A benefici de la meua ànima</i> . El VI baró de Bunyol don Baltasar Mercader i Mercader (†1585).....	82
Les darreres voluntats. L'obra pia.....	84
Els llegats de la seua viuda, dona Maria de Còrdova i Mendoza	91
5. Don Melcior Mercader i Mercader (†1579): <i>mejor es casar que quemarse</i>	94

Els darrers testaments de don Melcior i dona Rafela	98
Capítol III. Una nova embranzida: don Gaspar Mercader i Mercader (†1603), batlle general	102
1. Els dos matrimonis: les capitulacions matrimonials amb dona Laudomia Carròs i Montcada, i les signades amb dona Laura Cervelló i Llançol	102
2. Assegurant-se la restitució del dot: dona Laura Cervelló pren possessió de la vila de Bunyol i els llocs de Iàtova i Alborraig.....	107
3. L'estratègia matrimonial. El casament dels fills	112
4. <i>Fieros lo preguntarán</i> : l'hàbit de don Baltasar	117
5. La pugna per la venda de Bunyol: el Capítol de la Seu contra el senyor de Bunyol.....	128
6. Don Gaspar Mercader, nou batlle general de València	140
7. Les darreres voluntats de don Gaspar Mercader i Mercader	146

SEGONA PART

ENTRE L'IMPACTE DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS I LA LLUITA PEL VINCLE. ELS PRIMERS COMTES DE BUNYOL

I- Don Gaspar Mercader i Carròs (c. 1569 - 1631), I comte de Bunyol

Capítol I. Els anys de joventut	155
1. <i>Soneto a una vida desordenada</i> : els problemes de comportament	156
2. La faceta literària: <i>L'Academia de los Nocturnos</i> i <i>El Prado de Valencia</i>	168
3. <i>Todo lo que miraré, cierto sé que presto lo alcanzaré</i> . La participació en les noces de Felip III.....	181
Capítol II. Al capdavant del llinatge	194
1. L'herència: la presa de possessió de la baronia de Bunyol.	194
2. La desavinença familiar: el plet del comte de Bunyol amb dona Laura Cervelló	200
3. De la solvència econòmica del comte: una aproximació a les rendes senyorials	214

Capítol III. L'impacte de l'expulsió dels moriscs al comtat de Bunyol	232
1. La despoblació del comtat de Bunyol.....	232
2. La carta pobla del 1611.....	244
3. La concòrdia amb els creditors.....	260
4. La gràcia de la Monarquia.....	262
Capítol IV. Una activa presència en l'escena pública	268
1. Els serveis a la Corona.....	268
2. València dividida: l'activisme del comte de Bunyol per la Immaculada i el Pare Simó.....	273
Capítol V. Les darreres voluntats don Gaspar Mercader i Carròs	280
 II. Don Laudomi Mercader i Centelles (1592 - 1654). La manca de successió i la lluita pel vincle	
Capítol VI. Esperant l'herència	284
1. L'hàbit de Sant Jaume per al jove Mercader	284
2. El matrimoni amb dona Anna Rabassa de Perellós.	287
3. Entretinent l'ociositat: les aficions de don Laudomi	291
4. Problemes amb la Reial Justícia. Els avantatges de la familiatura	293
Capítol VII. Les estratègies econòmiques i familiars	297
1. Les desavinences per la restitució del dot i l'assignació alimentària de dona Hipòlita Centelles	297
2. Una aproximació a les rendes del comtat.	300
3. Un al·licient per a la repoblació: les millores introduïdes en les cartes pobles del comtat de Bunyol.....	308
4. La nova concòrdia amb els creditors del comtat.	310
5. Les estratègies familiars.....	314
Les capitulacions matrimonials de l'hereu.....	314
L'orientació militar dels fadristerns	316

6. Servir per obtenir: els serveis de don Laudomi Mercader a la Monarquia i la sol·licitud del títol de marquès de Setaigües	319
7. Es disparen les alarmes: la mort de l'hereu	322
Capítol VIII. La lluita pel vicle de Bunyol: els Mercader-Cervelló enfront dels Mercader-Cardona	325
1. En defensa de la titularitat: les reivindicacions de don Gastó Mercader.....	325
2. Les aliances matrimonials. L'estratègia a seguir.....	327
3. Els capítols matrimonials de dona Anna Maria Mercader i Melo amb don Felip Folc de Cardona.	328
4. Les dues cases enfrontades: el Mercader-Cervelló i els Mercader-Cardona.	331
5. Les disposicions testamentàries de dona Anna Maria Mercader i Melo.....	333
TERCERA PART	
ELS COMTES DE BUNYOL EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVII	
Capítol I. Don Baltasar Mercader i Carròs, (c. 1570 - 1629): l'origen de la branca successòria	337
1. La discutida propietat: el Molí de Vera	339
2. La preocupació pel bastard: les darreres voluntats de don Baltasar	344
Capítol II. Don Gastó Mercader i Carròs (c. 1618 - 1681), III comte de Bunyol	348
1. Les primeres notícies: vestir l'hàbit de Montesa.	348
2. <i>Igual a los servicios son las mercedes.</i>	351
3. Un matrimoni, una estratègia: les capitulacions matrimonials de don Gastó Mercader amb dona Laura Maria Cervelló.....	358
4. Desitjada presa de possessió del vicle de Bunyol	362
5. Les darreres voluntats de sa mare, dona Helena Carròs	367
6. Tensions familiars entre els Mercader i els Cervelló.....	369
7. Problemes per dotar a la seua filla, dona Micaela Mercader. Les capitulacions matrimonials amb el marquès d'Albaida	371
8. El testament nuncupatiu de don Gastó	375

Capítol III. Don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader (1654- 1686), IV comte de Bunyol, III comte de Cervelló	378
1. La successió en el comtat	380
2. L' activitat política. L'infructuós intent de succeir en la Batllia.....	385
3. Enginyosa ploma: la faceta literària del IV comte de Bunyol.....	390
4. Les últimes voluntats	392
Capítol IV. Les acaballes del segle: el V comte de Bunyol, don Francesc Maria Cervelló i Mercader (c. 1683 - 1700)	395

QUARTA PART

DUES VISIONS TRANSVERSALS DEL LLINATGE

Capítol I. De l'esplendor a la crisi, fins a arribar a l'estancada renda senyorial.	404
1. Anys de prosperitat: les rendes senyorials del 1589 i 1593.	405
2. <i>Si no és en cas de remoció dels nou convertits.</i>	413
3. L'arrendament del 1633: recuperació o ficció?	419
4. La renda estancada: els arrendaments de final del segle XVII.....	422
Capítol II. L'espai domèstic	428
1. El llinatge Mercader a través dels inventaris <i>post mortem</i>	428
2. "La casa gran" del carrer dels Cavallers. Una mirada a l'interior domèstic	434
3. Guarnir les parets. Decorar l'interior	443
4. Moblar la casa	455
5. Les àrees de servei: la cuina i la carrossera	464
6. Vestir el cos. Una aproximació a la indumentària	468
7. La plata domèstica i les joies.....	490
8. De llibres i biblioteques	511
9. Inventaris i documents.	523
10. Censos i censals als inventaris <i>post mortem</i>	534

11. Armament, altres béns i ròssecs. Algunes notes sobre el castell de Bunyol.....	550
Conclusions.....	558
Apèndix documental.....	570
Annex.....	659
Arbres genealògics.....	669
Índex de quadres i gràfics.....	674
Índex de documents a l'Apèndix.....	678

Introducció

Els darrers anys, la historiografia modernista ha tret de la letargia investigadora als grups socials privilegiats, a les elits de poder de l'Antic Règim. A hores d'ara, són ja molts els historiadors i les historiadores que es troben ocupats desempolsant tant l'ascendent projecció social de les oligarquies urbanes, com l'aparent immobilitat dels llinatges i cases nobiliàries dels diferents Regnes de la Monarquia Hispànica. Entre dos àmbits d'estudi, i des d'un punt de vista quantitatiu, el primer avantatge al segon, tal vegada, pel major atractiu que, generalment, susciten les estructures en moviment, en aquest cas, els grups socials en ascens.

Els estudis sobre la noblesa, però, estan retallant les distàncies, doncs, han sorgit amb la força de la renovació que li aporten les noves perspectives, els nous interrogants i les actuals corrents metodològiques amb les quals s'aborda l'estudi de la Història. Lluny queden les dècades d'arraconament, conseqüència del caràcter apologètic que envoltà aquests tipus de treballs fins al començament del segle XX¹. També, pel major interès de la historiografia dels anys 70 i 80 del passat segle per la història quantitativa i del règim senyorial. D'altra banda, al mateix temps, la història política anava despullant-se de l'exclusivitat del fet polític per a incorporar l'acció de govern, l'exercici del poder, la sociologia del poder, les xarxes clientelars i els interessos econòmics. Tot alhora que a la història social i de les mentalitats s'obrien pas noves corrents historiogràfiques relacionades amb la família. Començava a bullir una nova forma d'endinsar-se en la Història des d'una perspectiva que no solament contemplava un major angle de visió, sinó que permetia fer l'anàlisi des de múltiples mirades. Així, les actuals línies d'investigació històrica, ja plenament immerses en el segle XXI, rescaten de

---

¹ Entre els historiadors més destacats i de més reconeixement s'hi troben, entre altres, F. Fernández de Bethencourt, L. Salazar y Castro, G. Carrillo de Sotomayor.

l'oblit les minories socials privilegiades des d'una perspectiva revisionista que no menysprea, però, l'esforç investigador d'èpoques precedents.

L'interès de la historiografia moderna, actualment ocupada en les elits de poder, pivota al voltant del pes econòmic, social i polític de l'oligarquia urbana i de la noblesa de l'Antic Règim. Para esment, respecte a l'estament nobiliari, en la seua condició d'eix bàsic de la societat, la seua idiosincràsia, la seua capacitat de regeneració, d'adaptació a les pròpies crisis, l'habilitat de perpetuar-se en el temps com a grup dirigent. L'estudi de les elits alimenta la història del poder, i aquesta, com ja va apuntar el professor Pere Molas, avança a través de biografies individuals de persones ben posicionades en la seua xarxa social². L'interès, però, no està, o no solament hi és, en l'individu, en la seua experiència, en la seua trajectòria vital, sinó en la seua pertinença a un grup, amb la possibilitat que ens brinda de comprendre el conjunt. Això és, les micro-històries serviran com a fórmula i eina de reconstrucció, la singularitat dels individus com a peces que ens permetran anar bastint el grup, la comparació en l'espai i en el temps com a mètode de coneixement i comprensió global. Tot plegat, desteixir la xarxa de l'entramat social lligada amb el pas dels segles per a comprendre, tornar a teixir-la per a aprofundir en el coneixement de la Història. Una difícil tasca que va ramificant l'arbre del coneixement de micro-histories en l'espai i en el temps, que com a lluernes il·luminen el saber històric.

L'obra de Domínguez Ortíz *Las clases privilegiadas en el Antiguo Regimen*³ marca la línia a partir de la qual s'entén una nova forma d'abordar la investigació històrica sobre la noblesa de l'Antic Règim. Encara continua com l'obra amb la visió i l'anàlisi més completa de l'estament nobiliari, pel fet

---

² P. Molas Ribalta, "Vivir la historia de las élites" en *Las élites en la época moderna: La Monarquía Española*, vol. I. Nuevas perspectivas, E. Soria, J.J. Bravo, J. M. Delgado (coord.), Universidad de Córdoba, 2009, pp. 133-142. La historiografia catalana té com a referent els seus treballs en l'àmbit dels estudis de la noblesa catalana, com són: *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Barcelona, 2004; "Els comtes de Darnius (seles XVII-XVIII)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 2000, núm. XVIII, pp. 313-323; "El estamento de la noblesa del principado de Cataluña", M. Rivero Rodríguez (coord.), *Nobleza hispana, nobleza cristiana. La Orden de San Juan*, vol. I, Madrid, 2009, pp. 327-349.

³ A. Domínguez Ortíz, *Las clases privilegiadas en el Antiguo Régimen*, Madrid, 1973.

d'abordar la diversitat tipològica en relació amb els diferents territoris de la Monarquia Hispànica. Posteriorment, eixiren les síntesis i recopilació de textos de David Garcia Hernán, *La nobleza en la España Moderna*⁴, i la de A. Carrasco Martínez, *Sangre, honor y privilegio. La nobleza española bajo los Austrias*⁵. Més recentment, l'obra de E. Soria Mesa, *La nobleza en la España moderna. Cambio y continuidad*⁶, analitza l'Estament nobiliari amb una mirada certament innovadora, "el cambio inmóvil", com a referència a l'aparent immobilitat de l'estament.

Una vessant de gran dinamisme dins dels estudis nobiliaris és la relativa a la família, veritable sosteniment econòmic, bastiment d'estratègies, base del seu poder i de la influència dels llinatges. Com a cèl·lula bàsica de la societat, l'anàlisi de les famílies i dels seus integrants, permet la comprensió i la reconstrucció del sistema social de l'Antic Regim, dins del qual, l'estament nobiliari nodreix a l'elit del poder. Des de la dècada dels anys vuitanta del segle XX, la història de la família ha anat guanyant en rellevància i en autonomia de la història social. A tot el qual va contribuir, dins de la historiografia espanyola, la multiplicació de treballs i mirades que s'obriren pas des de la Universitat de Múrcia, amb el Seminari Permanent d'Història de la Família dirigit pel professor Francisco Chacón.

La historiografia valenciana compta ja amb rellevants estudis sobre la noblesa i les oligarquies del Regne de València, els quals s'inscriuen en un ambiciós projecte d'investigació, orientat a traure a la llum els llinatges com a camí per a un major coneixement de l'estament nobiliari. Un tema que, d'alguna manera, ja va captar l'interès d'alguns autors coetanis als segles moderns, el treball dels quals serveix de consulta per a les investigacions actuals. Ens referim a l'historiador i cronista valencià del segle XVI, Rafael Martí de Viciano (1502-1584), amb la seua obra *Crónica de la ínclita y*

---

⁴ D. García Hernán, *La nobleza en la España Moderna*, Madrid, 1992.

⁵ A. Carrasco Martínez, *Sangre, honor y privilegio. La nobleza española bajo los Austrias*, Barcelona, 2000.

⁶ E. Soria Mesa, *La nobleza en la España moderna. Cambio y continuidad*, Madrid, 2007.

*coronada ciudad de Valencia y de su reino*⁷, també Gaspar Escolano (1560-1619), amb *Década primera de la historia de la insigne y coronada Ciudad y reino de Valencia*⁸, així com l'obra del genealogista Onofre Esquerdo (1635-1699), *Nobiliario valenciano*⁹. Avui en dia, tant l'oligarquia com la noblesa valenciana del segle XVIII ja han rebut amb caràcter general sengles acurats estudis. D'una banda, Maria Jesús Gimeno Sanfeliu es va ocupar de l'oligarquia de Castelló en el segle XVIII¹⁰, mentre que Jorge Antonio Catalá Sanz s'endinsava en l'estudi de la noblesa del mateix període¹¹, sense oblidar, pel seu notable interès, el treball de Jaume Pastor Fuixà¹². També a nivell d'estudi col·lectiu cal mencionar els treballs de Juan Antonio Chiquillo¹³, Amparo Felipo¹⁴ o David Bernabé Gil¹⁵.

---

⁷ Martí de Viciana, *Crónica de la ínclita y coronada Ciudad de Valencia y de su reino*. Edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, 2005.

⁸ G. Escolano, *Década primera de la historia de la Insigne y coronada Ciudad y reino de Valencia*, 1610. Edició facsímil, València, 1972.

⁹ O. Esquerdo, *Nobiliario valenciano*, Biblioteca Valenciana, València, 2002.

¹⁰ M.J. Gimeno Sanfeliu, *La oligarquía urbana de Castelló en el siglo XVIII*, Castelló, 1990; *Patrimonio, parentesco y poder. Castelló (XVI-XIX)*, Castelló, 1998. A més de J. Brines, A. Felipo, M. J. Gimeno, C. Pérez, *Formación y disolución de los grandes patrimonios castellanenses en el Antiguo Régimen*, Castellón, 1995.

¹¹ J.A. Catalá Sanz, "Lecturas jurídico-políticas de la nobleza valenciana del siglo XVIII", en *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, Vol. 1, 1989, pp. 261-274; "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 19, València, 1993, pp. 165-190; "Violencia nobiliaria y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe II: Una reflexión sobre el poder de la nobleza y la autoridad de la monarquía", en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 20, València, 1994, pp- 105-120; *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, 1995; "Consideraciones sobre el desenlace del proceso de pacificación de la nobleza valenciana", en *Studia histórica. Historia moderna*, nº 14, 1996, pp. 155-172; "La nobleza valenciana en la época de Felipe II: mecanismos de castigo y disciplina", en *Felipe II y el Mediterráneo*, coord. por E. Belenguier Cebrià, Vol. 2, 1999 (*Los grupos sociales*), pp. 261-274; J.A. Catalá, J.J. Boigues, "Bibliotecas nobiliarias: una aproximación a las lecturas de la nobleza valenciana en el siglo XVIII", en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 13, València, 1998, pp. 103-144.

¹² J. Pastor Fluixà, "Nobles i cavallers al País Valencià", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 1993, nº 43, pp. 13-54.

¹³ J.A. Chiquillo Pérez, "La nobleza austracista en la guerra de Sucesión. Algunas hipótesis sobre su participación", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 17, València, 1991, pp. 115-147.

¹⁴ A. Felipo Orts, "L'accés de la noblesa titulada al govern de la Ciutat de València (1652-1707)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, nº 13, Barcelona, 1993, pp. 469-484.

Amb un tractament monogràfic, i seguint amb l'orde cronològic, són molts els llinatges valencians que han rebut especial atenció: la família Borja, ducs de Gandia per part de Miquel Batllori¹⁶; el llinatge dels Cervelló, comtes de Cervelló, així com la família Castellví, marquesos de Villatorcas, per Amparo Felipo¹⁷; la família Vic i un destacat membre del llinatge dels Cardona per Carme Pérez¹⁸; el llinatge Casalduch-Vallés, barons de la Pobla per M. Jesús Gimeno¹⁹; els Vilaragut, comtes d'Olocau i marquesos de Llanera per Paz Lloret²⁰; els Pardo de la Casta, comtes d'Alaquàs i marquesos de la Casta per

---

¹⁵ D. Bernabé Gil, "Nobles valencianos al servicio regio: la provisión del oficio de Portantveus de Gobernador Ultra Sexonam en la edad moderna", *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, nº 26, Alicante, 2008, pp. 13-60.

¹⁶ M. Batllori, *La família Borja*, València, Eliseu Climent, València 1994.

¹⁷ A. Felipo Orts, "La ascensión social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 28, València, 2002, pp. 241- 262; *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia: escritos políticos en el exilio austracista (1724-1745)*, València 2007; "Anotaciones sobre la conformación dl patrimonio de don José de Castellví, marquès de Villatorcas (1653-1722)", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2009, pp. 171-190; "Los desposorios de gobernador don Basilio de Castellví (1504-1672). Estrategia matrimonial y problemática dotal", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2011, pp. 237-254; "De los ejércitos reales al Consejo de Guerra. Don Francisco de Castellví y Vich (1553-1631)", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 37, València, 2011, pp. 273-268; "La gobernación de Valencia durante el siglo XVII y el linaje de los Castellví", *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Granada, 2012, pp. 698-709; " La conformación del señorío de Villatorcas (1668-1696), *Campo y campesinos en la España Moderna. Culturas políticas en el mundo hispano*, M.J Pérez Álvarez y L. M. Rubio (eds.), 2012, pp. 669-680; "La derivación de la política de confiscaciones de Felipe V sobre el borbónico marquès de Villatorcas", *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Zaragoza, 2013, pp. 313-319; *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, PUV, 2014.

¹⁸ J. Brines i Blasco, C. Pérez Aparicio, "A l'ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la família Vic", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2002, pp. 285-313; C. Pérez, "Una vida al servicio de la Casa de Austria. Don José Folc de Cardona y Erill, príncipe de Cardona (1651-1729), " en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 28, València, 2002, pp- 421-448.

¹⁹ M.J. Gimeno Sanfeliu, *Els barons de la Pobla, Serra, Borriol, Benicassim i Montornés*, València, 2003.

²⁰ P. Lloret Gómez de Barreda, "Los Servicios a la Monarquía y el proceso de ennoblecimiento del linaje valenciano de los Vilaragut en el siglo XVII, en *La declinación de la Monarquía hispánica en el siglo XVII: actas de la VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Universidad de Castilla La Mancha, 2004, pp. 631-644; *Ser noble en la València del segle XVII. El llinatge dels Vilaragut*, València: Institució Alfons el Magnànim, 2005.

Eva Maria Gil²¹; els Boil d'Arenós, marquesos de Boil, per Guadalupe Pérez ²²; la família dels Cernesio, comtes de Parcent, per Josep San Ruperto²³; o els Próxita, per Ricardo Santarrufina²⁴. Històries particulars, dins d'un mateix context històric que serveixen per a una major comprensió de la societat, de l'economia, de la política, de la cultura, de la religiositat del Regne de València en l'Època Moderna. Tot el qual representa un gran esforç investigador que permet avançar cap a un coneixement més profund de la nostra història, gràcies a la multiplicació d'aspectes relatius a la noblesa que cadascun d'ells ens aporta.

Bona part d'aquesta valuosa informació històrica es troba ja reunida en dues monografies coordinades i editades per les professores Amparo Felipo Orts i Carmen Pérez Aparicio. La primera, de recent publicació per la Universitat de València, ha vist la llum amb el títol: *La nobleza valenciana en la Edad Moderna. Patrimonio, poder y cultura*²⁵. Pròximament, la Institució Alfons el Magnànim editarà el segon volum, el qual portarà per títol *Nuevas perspectivas sobre la nobleza valenciana en la Edad Moderna*. En ambdues monografies he tingut l'ocasió de participar com avanç del treball d'investigació que ara presentem, *Al fil de la Història. El llinatge dels Mercader, comtes de Bunyol. (Segles XVI i XVII)*. Un treball que s'insereix en l'actual context historiogràfic de renovat interès per les elits de poder de l'Antic Règim. A parer nostre, l'anàlisi dels llinatges i dels seus integrants, resulta força interessant per a la nostra historiografia, fins a l'actualitat mancada

---

²¹ E. M. Gil Guerrero, "Los Pardo de la Casta. El ascenso de un linaje al servicio regio (siglos XIV-XVII)", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n° 37, València, 2011, pp. 487-509.

²² G. Pérez Torregrosa, "Espacio foral i patronazgo regio. Los Boil de Arenós en el siglo XVII", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2010-2011, n° 60, pp. 255-272; "Servicios por mercedes. Función política i aspiraciones de don José Boil de Arenós noble valenciano del siglo XVII", en *De la tierra al cielo. Líneas recientes de investigación en Historia Moderna*, Serrano, E. (coord.), Institució "Fernando el Católico" (C.S.I.C), Zaragoza, 2013, pp. 353-367.

²³ J. San Ruperto Albert, "De comerciants a "grandes" d'Espanya. Els Cernesio, comtes de Parcent, al segle XVII. *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n° 39, València, 2013, pp.253-272.

²⁴ R. Santarrufina, "Los Próxita, un linaje de origen napolitano en el Reino de Valencia", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n° 40, pp. 237-254.

²⁵ A. Felipo Orts, C. Pérez Aparicio, eds, *La nobleza valenciana en la Edad Moderna. Patrimonio, poder y cultura*, València, PUV. 2014.

d'investigacions amb les quals emplenar els buits existents en el mapa del coneixement de l'estament nobiliari del Regne de València, pilar bàsic de la societat d'aquella època.

Encara que en un primer moment fou la figura del primer comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs (c. 1569 - 1631), la que va actuar com a polaritzador del nostre interès, molt prompte, tant el magnetisme de la investigació, com les exigències documentals, ens va portar a estendre l'estudi als anys precedents i posteriors d'aquest nucli central. D'alguna manera, va condicionar l'orientació del treball cap a un estudi diacrònic del llinatge, amb la finalitat de permetre una millor visualització de la seua trajectòria, des de la qual anar abordant les múltiples perspectives que ens plantejàvem com a repte: l'esfera familiar, la de l'economia, la senyorial, la política i la cultural. Traçat el nostre itinerari, calia confiar en la generositat de la documentació tant com en la perícia per interpretar-la. Les cites publicades al voltant del cognom Mercader ja deixaven besllumar la importància del llinatge, igual que l'esplendor d'unes èpoques precedia o antecedia la precarietat d'unes altres. És aquest serpentejant transcurs del devenir familiar, econòmic, polític i cultural de la Casa, el que hem volgut arreplegar en el nostre treball *Al fil de la Història. El llinatge Mercader, comtes de Bunyol (segles XVI-XVII)*. Una ampla cronologia que aprofita la integració de la Casa Mercader a la dels Milà d'Aragó, marquesos d'Albaida, esdevinguda en els inicis del segle XVIII, per a soltar l'àncora d'una singladura que va iniciar-se buscant les arrels medievals del llinatge.

El treball l'hem estructurat en quatre parts, en tres de les quals l'estudi s'aborda des d'una perspectiva diacrònica, en la que la successió dels titulars de la Casa marca el ritme, la cadència, el *tempo* històric, essent el punt de partida, com ja hem avançat, l'ascendència medieval del llinatge. Ens interessava especialment trobar les claus de la seua econòmica, de la promoció social i política, que contribuïren a fonamentar a la Casa, encimbellant-la en la cúspide de la societat valenciana. Una etapa de serveis a la Corona des de la Batllia General que contrasta amb la de bona part del segle XVI, en la qual els Mercader semblen entrar en punt mort. Llums i

ombres del llinatge, que perfilen, sens dubte, una època, de la qual un dels majors handicaps per al nostre propòsit va ser l'escassetat i reduïda diversitat de les fonts. Aquesta primera part es tanca amb l'empenta que per al llinatge va suposar el VII baró de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader.

En aquest moment, el llinatge sembla tornar a bullir en la societat, afloren les estratègies familiars, l'activitat política i de servei des de la Batllia, es palesen les intrigues i l'esforç per contrarestar la maledicència contra el llinatge a fi d'evitar el seu enfonsament. Una època brillant a efectes socials, plàcida econòmicament i sens dubte de reconeixement, en la qual va viure l'hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, qui va aportar al llinatge el títol comtal, però que va experimentar les hores més amargues. Amb la seua figura s'obri la segona part del treball, la qual, cronològicament abasta la primera mitat del segle XVII. Ominosa època sens dubte per a la trajectòria del llinatge, jalonada per dues fites d'especial transcendència, d'una l'impacte de l'expulsió dels moriscs, d'altra la lluita per mantenir la successió del vicle de Bunyol. Del nostre interès era esbrinar la realitat econòmica de la Casa, com va percutir el decret de foragitament de la Monarquia en la hisenda comtal, quines van ser les maniobres emprades per a la recuperació. La crisi, però, no devia permetre desatendre, ni obviar, l'entramat familiar, com tampoc eludir l'intent per esbossar les particulars personalitats dels titulars, les seues inquietuds i implicacions en el panorama general del Regne de València i de la Monarquia. D'aquesta manera, hem parat esment en la peculiar figura del primer comte de Bunyol, del qual les seues múltiples facetes ens introdueixen en l'ambient cortesà i nobiliari de la València dels inicis del segle XVI i començament del XVII, igual que el seu activisme i compromesa implicació en les importants controvèrsies de caràcter religiós i polític del moment.

La fractura en la línia successòria directa i com a derivada, l'accés de la línia col·lateral, marca el començament de la tercera i última part d'aquesta orientació diacrònica. L'aliança dels Mercader-Cervelló en la lluita pel vicle de Bunyol, enfront dels Mercader-Cardona, dóna pas a tres generacions procedents de la branca del fadrister del batlle don Gaspar Mercader i

Mercader, a través de les quals indaguem en la trajectòria del llinatge fins a començament del segle XVIII.

En la quarta i última part, l'estudi adopta un punt de mira transversal, en el qual, hem seccionat l'evolució del llinatge des de dues perspectives. Per una part, l'evolució de les rendes senyoriales a través dels arrendaments de l'única propietat territorial i jurisdiccional de la Casa, la vila i llocs de la Foia de Bunyol, a més de la vila de Setaigües, i per l'altra la de la cultura material. Dos aspectes, sens dubte, molt dissemblants, però que a parer nostre tenen la utilitat i la força escaient per poder fer l'anàlisi, donat que hem pogut comptar, per una part amb una sèrie de nou contractes d'arrendament que abasten el segle XVII, i per altra, amb sis inventaris *post mortem* dels respectius titulars del llinatge, que jalonen segle i mig d'història familiar. Encara que comparteixen el mateix apartat, necessàriament reben tractament diferenciat. Això no obstant, una complementa a l'altra, alhora que els dos donen suport a la resta del treball. En el primer capítol *De l'esplendor a la crisi, fins a arribar a l'estancada renda senyorial*, ens interessava copsar i fer palès com va anar fluctuant la quasi única font d'ingressos familiar, i com va projectar-se en aquest tipus de documentació el punt d'inflexió que va suposar per a la Casa l'expulsió dels moriscs. En el segon capítol, *L'espai domèstic*, el nostre interès ha sigut acostar-nos, al microcosmos casolà dels Mercader. Així, a manera de tràveling, hem intentat recórrer, amb la força visual que permeten els inventaris *post mortem*, segle i mig d'història familiar. La generosa font ens regala tot un món interior ple de matisos, de retalls de vida i d'Història, on l'evolució de l'habitatge va transformant-se paral·lelament a la trajectòria del llinatge, on el bategar de l'interior domèstic es fusiona amb el de la Casa Mercader, on afloren les inquietuds, els gustos dels seus ocupants, on els silencis, igual que en les composicions musicals, formen part de la Història.

El treball es complementa amb un apèndix documental, on s'inclou la transcripció d'aquells documents que hem considerat de major interès i rellevància per a complementar l'estudi, a més d'un annex i els necessaris

quadres genealògics, sempre de gran utilitat i més encara quan hi ha una marcada homonímia.

Fonts

Amb el present treball, *Al fil de la Història. El llinatge Mercader, comtes de Bunyol (segles XVI-XVII)* el nostre objectiu ha sigut l'estudi de la Casa Mercader, una de les més destacades del Regne de València, amb la finalitat i desig de poder contribuir a un major coneixement de l'estament nobiliari en l'Època Moderna. Per a la seua realització ha sigut escaient la revisió d'un gran nombre de registres documentals, a fi d'abastar la trajectòria del llinatge amb la major amplitud possible. El resultat de la recerca no sempre va ser el desitjat, la manca de documents, d'informació relativa, el mal estat de conservació, com també la seua repetició, se'ns va mostrar, en alguna ocasió, com una lletania difícil, encara que, això sí, sempre compensada quan la generositat de la font obria una escletxa per la qual esbrinar l'interior de la Història. D'altra part, el fet que no es tractara d'una documentació seriada, ens va obligar a mantenir una especial i motivadora alerta.

Donat l'ample marc cronològic de l'estudi i la complexitat inherent al tema, fou d'obligada consulta una abundant documentació que podem qualificar de molt variada, dispersa, i sovint incompleta, la qual no sempre ens ha estat possible reflectir-la en la nostra investigació. Per llurs característiques, es féu necessari l'ús d'una metodologia pròpia per a cadascun dels aspectes objecte d'estudi i propòsit. A parer nostre, una vegada desgranada, organitzada i classificada la documentació hem de concloure que totes les fonts consultades han estat de gran interès, ja que, complementant-se les unes amb les altres considerem que han permès la comprensió global del tema objecte del nostre estudi.

No disposant d'arxiu familiar, el periple per les fonts manuscrites va tenir parada en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, especialment, en la *Secretaria de València* i en *Reial Cambra, Diversorum València*, amb una interessant i molt variada informació, que en tot moment ha justificat la seua inestimable consulta. De no menys importància i interès ha estat la documentació que

hem pogut consultar de l'Arxiu Històric Nacional, particularment el valuós Fondo Fernán Núñez de la *Secció Noblesa*, així com les sèries *Consells* i *Consell d'Ordes*. Com arxius de casa nostra, ens ha sigut d'un valor inestimable l'Arxiu del Regne de València, especialment la documentació emanada de la *Reial Audiència* que custodia, concretament les sèries corresponents a *Processos* i *Processos de Madrid*, aquesta última, corresponent a apel·lacions davant el Consell Suprem d'Aragó dels processos tramitats en aquest màxim tribunal de justícia del Regne, fonamentalment per la gran quantitat de dades i documents probatoris que inclouen. Igualment hem pogut fer ús de la riquesa del fons de protocols notariais que alberga l'Arxiu Reial Col·legi del Corpus Christi. També de gran rellevància i no menys interès ha sigut la informació obtinguda de l'Arxiu de la Seu de València, de l'Arxiu Municipal de València, de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu o de la *Biblioteca Digital* de la Reial Acadèmia de la Història, mitjançant la qual s'han pogut clarificar moltes dades.

Detallem a continuació les fons manuscrites i impreses citades:

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Catedral de València

ACV, llig. 49:4

ACV, llig.703:3

ACV, llig. 2.455

ACV, llig. 2.555

Arxiu de la Corona d'Aragó

ACA, CA, *Reial Cambra, Diversorum València*, D. 120

ACA, CA, *Reial Cambra*, *Diversorum València*, D. 127

ACA, CA, *Reial Cambra*, *Diversorum València*, D. 130/12

ACA, CA, ***Secretaria de València***, llig. 478, D. 7

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 553, D. 59

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 580, D. 24/1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 583, D. 21

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 593, D. 15/30

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 603, D. 69

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 607, D. 6/1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 613, D. 4/1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 1-2-3-4-5

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 645, D. 13

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 651, D. 90/1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 652, D. 121

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 654, D. 18/2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 664, D. 21/5 i 6

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 685, D.16/1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 692, D. 6-8

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 705, D. 55

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 707, D. 24

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 707, D. 40

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 727, D. 39 /1-2

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 824

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig 850, D. 53

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig 881, D. 79

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 889, D. 4

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 889, D. 92

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig 890, D. 129

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig 892, D. 4

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 902, D. 37

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 905, D. 74

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 925

ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 941, D. 145

Arxiu del Regne de València

ARV, **Batllia**, llibre 1.197

ARV, *Batllia*, llibre 1.204

ARV, **Escrivania de Cambra**, any 1710, exp. 56

ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92

ARV, **Manaments i Empares**, any 1616, llibre 5, mà. 46

ARV, *Manaments i Empares*, any 1621, llibre 7, mà 67

ARV, *Manaments i Empares*, any 1624, llibre 4, mà 32

ARV, *Manaments i Empares*, any 1662, llibre 2, mà 19

ARV, *Manaments i Empares*, any 1664, llibre 2, mà 19

ARV, *Manaments i Empares*, any 1671, llibre 2, mà 17

ARV, *Manaments i Empares*, any 1671, llibre 3

ARV, *Manaments i Empares*, any 1682, llibre 1 mà 1

ARV, *Manaments i Empares*, any 1696, llibre 1, mà 8

ARV, *Manaments i Empares*, any 1698, llibre 3, mà, 32

ARV, *Manaments i Empares*, any 1701, llibre 3, mà. 28

ARV, **Reial Audiència**, Processos de Madrid, lletra B, exp. 76 -74-94

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 225

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 230

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 203, any 1608

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp.202

ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3^a n° 330, any 1608

ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3^a- Apèndix, exp. 2.674

ARV, *Reial Audiència*, Processos, part I, lletra S, 1.232

ARV, **Reial Cancelleria**, 382

ARV, *Reial Cancelleria*, 385

ARV, *Reial Cancelleria*, 389

ARV, *Reial Cancelleria*, 519.

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 527

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 529

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 532

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 533

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 534

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 535

ARV, ***Reial Cancelleria***, *Diversorum Valentie*, 314

ARV, ***Reial Justícia***, any 1735, L.793

ARV, ***Generalitat***, 4.825, f. 389

ARV, *Generalitat*, 4.828, f. 144

ARV, *Generalitat*, 4.829, f. 307

Arxiu del Reial Col·legi Seminari del Corpus Christi de València

APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841

APPV, Notari Miquel Bellot, protocol 24.598

APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528

APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 4.224

APPV, Notari Vicent Gaçull, rebedor 2.539

Arxiu Històric Municipal de València, Biblioteca Serrano Morales

AMV, BM, Serrano Morales, SM 13/30(7), reg. 1.112

Arxiu Històric Nacional

AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.225

AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.227

AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Montesa, lío 18, nº 5, leg. 290

AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Montesa, lío 9, nº 6, leg. 291

AHN, *Consejos*, 21.937

AHN, *Consejos*, 21.938

Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

BV, *Nicolau Primitiu*, Fons antic, sig. XVII/1.096

BV, *Nicolau Primitiu*, Fons antic, sig. XVII/F-418

BV, *Nicolau Primitiu*, ms. 393 /3

Reial Acadèmia de la Història

RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/276, ff. 110r-111v

RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/294, f. 244

RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, ff. 47r-51v

Secció Noblesa, Arxiu Històric Nacional

AHN, *Secció Noblesa*, **Fondo Fernán Núñez**, C. 1, D. 16

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 52, D.4-2

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 10

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 21

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 22

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 24

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 4

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 51

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 78

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 82

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D.10

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D.14

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 159, D. 3-4

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 15

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30/1-2-3

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 37/1-2-3

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.164, D. 38 /2

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 39/1-6-7

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 14

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 32

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 37

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 29

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 33

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 35

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 44

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 23

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 27

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D.34

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D.36

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 177, D.60

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 177, D.65

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 203, D. 6

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 25

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 26

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 32

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 33

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 37/1-6-9

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 38

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 39-2

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 41

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 469, D. 9

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 831, D.20

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.465, D. 3

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.578, D. 3-9

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 2.102, D.37

FONTS IMPRESSES

AGUILAR, G.: *Fiestas nupciales que la Ciudad y Reyno de Valencia han hecho en el felicíssimo casamiento del Rey don Phelipe Nuestro Senyor, III deste nombre...*, València, P. Mey, 1599.

BRANCHAT, V.: *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al real patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del intendente como subrogado en lugar del antiguo bayle general*, València, 1786

BLEDA, J.: *Defensio fidei in causa neophytorum, sive morischorum regni Valentiae...* 1610. Reproducció facsímil a càrrec de Llibreries Paris-València, Colecció Biblioteca Valenciana, València, 1980.

CARRERES ZACARES, S.: *Llibre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la Ciutat e Regne de València (1308-1644)*, Salvador Carreres Zacares, ed. València, 1935.

Las Cortes valencianes de Felipe III, Edició facsímil amb estudi preliminar a cura de E. Ciscas Pallares, València, 1973.

Cortes valencianas del reinado de Felipe II, Edició facsímil amb estudi preliminar a cura de E. Salvador Esteban, València, 1974.

COVARRUBIAS OROZCO, S. *Tesoro de la Lengua Castellana o espanyola*, Madrid, 1611.

ESCOLANO, G.: *Década primera de la historia de la insigne y coronada Ciudad y reino de Valencia*, València, 1610. Edició facsímil, València, 1972.

- ESQUERDO, J.: *Tratado copioso y verdadero de la determinación del gran Monarca Felipe II para el casamiento del III con la Sereníssima Margarita de Austria, y entradas de Sus Majestades y Grandes por su orden en esta ciudad de Valencia con las libreas, galas y fiestas que se hicieron. Año MDLXXXIX, València.*
- ESQUERDO, O.: *Nobiliario valenciano*. València, Biblioteca Valenciana 2002.
- GAUNA, F.: *Relación de las fiestas celebradas en Valencia con motivo del casamiento de Felipe III*, S. Carreres Zacarés (ed), València, 2 vols. 1926.
- MADRAMANY CALATAYUD, M.: *Tratado de la nobleza de la Corona de Aragón, especialmente del Reyno de Valencia, comparada con la de Castilla, València, 1788 (ed. Fac. 1981).*
- MARTÍ DE VICIANA, R.: *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino*. Edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, 2005.
- MATHEU I SANZ , L.: *Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677.
- MERCADER, G.: *El Prado de Valencia*, València, 1600. Edició crítica, introducció, notes i apèndix per H. Merimée (Toulouse, 1907), Bunyol, 2000.
- PORCAR, P.J.: *Coses evengudes en la Ciutat y Regne de València. Dietari (1585-1629)*. Edició a cura de Josep Lozano. Universitat de València, 2012.
- Regla de la Orden de Caballería de Santiago con notas sobre algunos de sus capítulos y un apéndice de varios documentos, que conducen para su inteligencia y observancia, y mayor ilustración suya, y de las antigüedades de la orden. Mandada publicar por el Real Consejo de las Órdenes*. Madrid, 1791.
- SALAZAR Y CASTRO, L.: *Árboles de costados de gran parte de las primeras casas de estos reynos, cuyos dueños vivían en el año 1683.(Obra posthuma)*, Madrid, 1745.

SERRANO MORALES, J.E.: Diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico hasta el año 1868, València, 1898-99.

VICH, A. i D.: *Dietario Valenciano, 1619-1632*. Acción Bibliográfica Valenciana. València, 1921.

XIMENO, V.: *Escritores del Reyno de Valencia*. València, 1749.

Bibliografía

- ABAD ZARDOYA, C.: “El estrado: continuidad de la herencia islámica en los interiores domésticos zaragozanos de las primeras cortes borbónicas (1700-1759)”, *Artigrama*, nº 18, 2003, pp. 375-392.
- AGUILÓ ALONOSO, M.P. *El mueble en España. Siglos XVI-XVII*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1993.
- ALBADALEJO MARTÍNEZ, M.: “Vestido y contrarreforma en la corte de Felipe II: las virtudes del traje femenino español a través de la literatura de Trento”, *Tonos digital, Revista Electrónica de Estudios Filológicos*, nº 24, 2013 <http://www.tonosdigital.es>
- ALBEROLA ROMÁ, A.: “Cultivos americanos en tierras valencianas durante la Edad Moderna. El maíz: introducción y desarrollo”, *Impactos exteriores sobre el mundo rural mediterráneo. Del Imperio romano a nuestros días*, José Morilla Critz, Joaquín Gómez-Pantoja, Cressier Patrice (ed. lit.) pp. 307- 322.
- ALVAR EZQUERRA, A.: *El Duque de Lerma. Corrupción y desmoralización en la España del siglo XVII*, Madrid, 2010.
- ÁLVAREZ-COCA GONZÁLEZ, M.J.: “La concesión de hábitos de caballeros de las Ordenes Militares: procedimiento y reflejo documental (s. XVI-XIX)”, *Cuadernos de Historia Moderna* nº 14, Madrid, 1993, pp. 277-297.
- ÁLVAREZ-OSORIO, A.: “Rango y apariencia. El decoro y la quiebra de la distinción en Castilla (ss. XVI-XVIII)”, *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, nº 17 , 1998-99, pp. 263-278.
- ANDRÉS ROBRES, F, “Aristocracia y censos en Valencia (a un siglo de la expulsión)”, *Homenaje al Doctor Sebastià García Martínez*, Vol. II, València, 1988, pp. 215-227.
- ARDIT LUCAS, M.: *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, 1993.
- ATIENZA HERNÁNDEZ, I.: *Aristocracia, poder y riqueza en la España Moderna. La Casa de Osuna, siglos XV-XIX*, Madrid, 1987.
- “La construcción de lo real. Genealogía, casa, linaje y ciudad: una determinada relación de parentesco”, J. Casey y J. Franco Hernández (eds), *Familia, parentesco y linaje*, Murcia, 1997, pp.41-59.
- BATAILLON, M.: *Erasmus y España*, Madrid, 1986.
- BATLLORI, M.: *La familia Borja*, València, 1994.

- BELenguER CEbriÀ, E.: *Fernando el Católico i la ciudad de Valencia*, València, 2012.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ –BLANCO, R.: “Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico”, en F. CHACÓN J. HERNÁNDEZ (eds): *Poder, familia i consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*. Barcelona, 1992, pp. 35-70.
- “El verano del miedo: conflictividad social en la Valencia agermanada y el bautismo de los mudéjares, 1521.” *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 22, 1995, pp. 27-52
- *Heroicas decisiones: la monarquía católica y los moriscos valencianos*, València, 2001.
- “Justicia i gracia: Lerma y los Consejos de la monarquía ante el problema de la repoblación del reino de Valencia”, en J. Martínez Millán, M.A. Visceglia (dirs.), *La monarquía de Felipe III: Los Reinos*, Vol. IV, Madrid, 2008, pp. 255-332.
- BENNASSAR, B. “Los inventarios *post-mortem* y la historia de las mentalidades”, *La documentación notarial y la Historia: Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, Santiago de Compostela, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Santiago, 1984, II, pp. 139-146.
- BERNIS MADRAZO, C.: “Velázquez y el guardainfante”, *Velázquez y el arte de su tiempo: V Jornadas de Arte*, Madrid, 1990.
- BERNIS MADRAZO, C.: *Indumentaria española en tiempos de Carlos V*, Madrid, 1962.
- BESTARD CAMPS, J.: “La estrechez del lugar. Reflexiones en torno a las estrategias matrimoniales cercanas”, *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*, Barcelona, 1992, pp. 107-156.
- BOUZA, F. *Palabra e imagen en la Corte. Cultura oral y visual de la nobleza en el Siglo de Oro*. Madrid, 2003.
- BORONAT Y BARRACHINA, P.: *Los moriscos españoles y su expulsión. Estudio histórico-crítico*, València, 2 vols., 1901.
- BRINES, J. i PÉREZ, C.: “La vinculació al País Valencià: origen, transmissió i dissolució dels vincles d’En Guillem Ramon Anglesola”, *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València, 1988, vol. II, pp. 229-252.
- “A l’ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la família Vic”, *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2002, pp. 285-313.

- BRINES BLASCO, J., FELIPO ORTS, A., GIMENO SANFELIU, M.J., PÉREZ APARICIO, C.: *Formación y disolución de los grandes patrimonios castellonenses en el Antiguo Régimen*, Castelló, 1995.
- CALLADO ESTELA, E.: *Devoción popular y convulsión social en la Valencia del Seiscientos*, València, 2000.
- *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, València, 2001.
- *Sin pecado concebida. Valencia y la Inmaculada en el siglo XVII*, València, 2012.
- CANET, J.L. RODRÍGUEZ, E. i SIRERA, J.L. *Actas de la Academia de los Nocturnos*, Volum I (sesiones 1-16), Arxius i Documents/5, València, 1988.
- CARRASCO MARTÍNEZ, A.: *El régimen señorial en la Castilla Moderna: Las tierras de la casa del Infantado en los siglos XVII y XVIII*, Madrid, 1992.
- "Patriotismo en Valencia durante la edad moderna", Richard.L. Kagan, Geoffrey Parker (ed.), *España, Europa y el mundo atlántico: homenaje a John Elliot*, Madrid, 2001, pp. 251-278.
- *Sangre, honor y privilegio. La nobleza española bajo los Austrias*, Barcelona, 2000.
- CASEY, J.: *El Reino de Valencia en el siglo XVII*, Madrid, 1998.
- *La terra i els homes. El País Valencià a l'època dels Àustria*, Catarroja-Barcelona, 2005.
- CATALÁ SANZ, J.A.: "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 19, 1993, pp. 165-189.
- "Violencia nobiliaria y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe III. Una reflexión sobre el poder de la nobleza y la autoridad de la Monarquía", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 20, 1994 pp. 105-119.
- *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, 1995.
- "Integridad patrimonial, perpetuidad, memoria. Contradicciones de los mayorazgos valencianos en la época moderna", *Studia Storica* nº 33, 2011, pp. 61-95.
- CATALÁ SANZ, J.A., BOIGUES J.J.: "Bibliotecas nobiliarias: una aproximación a las lecturas de la nobleza valenciana en el siglo XVIII" en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 13, València, 1998, pp. 103-144.
- CAUTERA BENASSÈR, P. "Moda y modales: reyes, príncipes y nobles como

- paradigmas sociales (s.XIII-XV)", *Mayurqa, Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, Universitat de les Illes Balears, nº 29, 2003, pp. 317-328.
- CERDÀ I BALLESTER, J.: *Los caballeros y religiosos de la Orden de Montesa en tiempo de los Austrias (1592-1700)*, Madrid, 2014.
- CERRILLO CRUZ, G.: "Aproximación al estatuto jurídico de los familiares de la Inquisición española", *Manuscristis* nº 17, 1999, pp. 141-158.
- CISCAR PALLARES, E.: *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, 1977.
- *Moriscos, nobles y repobladores*, València, 1993.
- CLAVERIA, C.: *Estudios Hispano-Suecos*, Colección filológica, IX, Universidad de Granada, 1954.
- COOPER, J.C.: *Diccionario de símbolos*, Barcelona, 2004.
- CRUSELLES, E. I DÍES, E.: "Buñol en la Edad Media", en VVAA, *Historia de Buñol*, València, 2007.
- DANVILA Y COLLADO, M.: *La expulsión de los moriscos españoles*. Edició, introducció i notes a cura de R. Benítez Sánchez-Blanco, Universitat de València, 2007.
- DOMÍNGUEZ ORTÍZ, A.: *Las clases privilegiadas en el Antiguo Régimen*, Madrid, 1973.
- DOMINGO CARVAJAL, G.: *Tipología de los personajes en la dramaturgia de Guillén de Castro y Bellví /1569-1631*, Tesi Doctoral, Barcelona, 2006.
- DURAN, E.: *Les germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982.
- ESCUADERO, J. A.: "Los poderes de Lerma", *Homenaje al profesor García-Gallo*, Madrid, 2 vols., 1996, vol. 2, pp. 47-103.
- ESTEPA GIMÉNEZ, J.: *El marquesado de Priego en la disolución del régimen señorial andaluz*, Córdoba, 1987.
- FEBRER ROMAGUERA, V.: "Orígenes y configuración jurídica del feudalismo foral valenciano", *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente*, vol. II. Universidad de València, 1996, pp. 421-456.
- FELIPO ORTS, A.: "El control de la producción vinícola en el País Valenciano durante el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631", *Estudis. Revista de Historia Moderna* nº 11, 1984, pp. 41-82.
- *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano: fiscalidad, control político y hacienda municipal (1621-1634)*. València, 1985.

- “Producción y consumo de vino en el País Valenciano durante el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631”, *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 35, 1985, pp. 127-150.
- “La actitud institucional ante el proceso de beatificación de Francisco Jerónimo Simó durante el siglo XVII”, *Estudis. Revista de historia moderna*, nº. 23, València 1997, pp. 117-148.
- “La ascensión social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº.28, 2002, pp. 241-262.
- *La oligarquía municipal de la ciudad de Valencia. De las Germanías a la insaculación*, València, 2002.
- “Felipe II y la inspección sobre el patrimonio real de la Ciudad y del Reino de Valencia”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 30, València, 2004, pp. 107-132.
- *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia. Escritos políticos en el exilio austracista*, València, 2007.
- “La espiritualidad de don Miguel y don Gerardo de Cervelló. Entre el Oratorio de San Felipe Neri y la escuela de Cristo de Valencia”, *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 58 (2008), pp. 197-217.
- *De nobles, armas y letras. El linaje de los Cervelló*. Institucions Alfons el Magnànim (*en premsa*).
- “Los desposorios de gobernador don Basilio de Castellví (1504-1672). Estrategia matrimonial y problemática”, *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2011, pp. 237-254.
- “De los ejércitos reales al Consejo de Guerra. Don Francisco de Castellví y Vich (1553-1631)”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 37, València, 2011, pp. 273-268.
- La gobernación de Valencia durante el siglo XVII y el linaje de los Castellví”, *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Granada, 2012, pp. 698-709.
- “ La conformación del señorío de Villatorcas (1668-1696), *Campo y campesinos en la España Moderna. Culturas políticas en el mundo hispano*, M.J Pérez Álvarez y L. M. Rubio (eds.), 2012, pp. 669-680.
- “La derivación de la política de confiscaciones de Felipe V sobre el Borbónico marqués de Villatorcas”, *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Zaragoza, 2013, pp. 313-319.

- *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, 2014.
- FEROS, A, *El duque de Lerma. Realeza y privanza en la España de Felipe III*, Madrid, 2002.
- FERRER GIMENO, M.R., *La lectura en Valencia a finales del siglo XV. La biblioteca del canónigo Matías Mercader (†1489)*. Tesi de llicenciatura, València, 1985.
- FERRER i VALLS, T.: *La práctica escénica cortesana: de la época del Emperador a la de Felipe III*, Londres, 1991.
- “El duque de Lerma i la corte virreinal de Valencia: fiestas, literatura y promoción social. El Prado de Valencia de Gaspar Mercader”, *Quaderns de Filologia. Estudis literaris*, n° 5, *Homenaje a César Simón*. València, Facultat de Filologia, Universitat de València, 2000, pp.257-272.
- “De los medios para mejorar el estado. Fiesta y sociedad cortesana en tiempos de El Quijote”, en B. J. García i M. L. Lobato (coords.), *Dramaturgia festiva y cultura nobiliaria en el Siglo de Oro*, Iberoamericana-Vervuert, 2007, pp. 151-168.
- FORCA MARTÍ, V.: “La Torre del Rei”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, n°. 64-2, 1988, pp. 359-399.
- GANDOLULPHE, P.: “Pouvoir politique et clientèles familiares une réflexion méthodologique et quelques exemples: les agents de l'appareil d'État dans le Royaume de Valence (1556-1626)”, en *Familia, parentesco y linaje*, Murcia, 1997, pp. 195-212.
- GARCÍA HERNÁN, D.: *La nobleza en la España Moderna*, Madrid, 1992.
- *Aristocracia y señorío en la España de Felipe II: la Casa de Arcos*. Granada, 1999.
- GARCÍA MARTÍNEZ, S.: *Valencia bajo Carlos II*, València, 1991.
- GARCÍA A. I MOLINA, A.: “La plata i les joies: creació, capital i cultura”, *Interiors domèstics. Barcelona 1700*, Barcelona, 2012, pp. 180-239.
- GIL GUERRERO, E. M.: “Los Pardo de la Casta. El ascenso de un linaje al servicio regio (siglos XIV. XVII) en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n° 37, València, 2011, pp. 487-509.
- GIL SAURA, Y.: “«En la manera de Pantoja». Dos retratos inéditos de Laura Cervellón y Gaspar Mercader, barones de Buñol y Oropesa (ca. 1600)”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* n° 85, 2009, pp. 446-460.
- “Les galeries de retrats a la València barroca. La construcció de la memòria”, *Afers* n° 70, 2011, pp. 655-672.

- La invenció de la genealogia: la galeria de retrats de la família Cervellón. *Ars Longa*, nº 21, 2012, pp. 277-294.
- GIMENO SANFELIU, M.J.: *La oligarquía urbana de Castelló en el siglo XVIII*, Castelló, 1990.
- *Patrimonio, parentesco y poder. Castelló (XVI-XIX)*, Castelló, 1998.
- *Llintage i poder. Castelló (XVI-XIX). Els barons de la Pobla, la Serra, Borriol, Benicassim i Montornés en l'Antic Règim*, València, 2003.
- GONZALEZ POLVILLO, A.: "La Congregación de la Granada, el Inmaculismo sevillano y los retratos realizados por Francisco Pacheco de tres de sus principales protagonistas: Miguel Cid, Bernardo de Toro y Mateo Vázquez de Leca", *Atrio. Revista de Historia del Arte*, nº 15-16 (2009-2010) Sevilla, 2010, pp. 47-72.
- GRAULLERA SANZ, V.: "Fiestas con toros en Valencia en los siglos XIV-XVII", en *Des taureaux et des hommes. Tauromachie et société dans le monde ibérique et ibéro-américain. Actes du colloque International*, Paris-Sorbonne, 1999, pp. 77-92.
- *Derecho y juristas valencianos en el siglo XV*, València, 2009
- GUIA MARÍN, Ll.: *Cortes del Reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València 1984.
- "Dona, honor i bandolerisme: els "desordres" de l'Almirall d'Aragó en la València del segle XVII", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 28, València, 2002, pp. 287-315
- GUILLOT ALIAGA, D.: "Derechos de la viuda en la Valencia foral", *Hispania* LXI/1, nº 207, 2001 <http://hispania.revistas.csic.es>.
- GUINOT RODRÍGUEZ, E. i PASTOR i MADALENA, M.: *La carta puebla de Buñol (1254). Estudio y transcripción*, Bunyol, Ajuntament de Bunyol, 2004.
- INFANTES, V.: "Las ausencias en los inventarios de libros y de bibliotecas", *Bulletin Hispanique*, vol. 99 (1997), nº1, pp.281-292.
- LAPEYRE, H.: *Geografía de la España morisca*, València, 1986.
- LARIO, D.: *El comte-duc d'Olivares i el regne de València*, València 1986.
- LLORET GÓMEZ DE BARREDA, P.: "Los Servicios a la Monarquía y el proceso de ennoblecimiento del linaje valenciana de los Vilaragut en el siglo XVII, en *La declinación de la Monarquía hispánica en el siglo XVII: actas de la VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Universidad de Castilla La Mancha, 2004, pp. 631-644
- *Ser noble en la València del segle XVII. El llinatge dels Vilaragut*. Institució Alfons el Magnànim, 2005.

- *Don Alonso Vilaragut, primer conde de Olocau (1589-1632). Entre la expulsión de los moriscos, los Servicios a la Corona y la ascensión social.* Tesis doctoral, València, 2008.
- LOMAS CORTÉS, M.: *El puerto de Dénia y el destierro morisco (1609-1610)*, Universitat de València, 2009.
- *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, València, 2011.
- LÓPEZ RODRIGUEZ, C.: *Nobleza y poder político. El Reino de Valencia (1416-1446)*, València, 2005.
- MARANGES I PRAT, I. *La indumentària civil catalana: segles XIII-XV*, Barcelona, 1991.
- MARTÍ GRAJALES, F.: *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*, Madrid, 1915.
- MÁS i FORNERS, A i MONJO i MASCARÓ, J. Ll.: *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Illes Balears, 2002.
- "Tothom se'n va a la població de València. L'emigració mallorquina al Regne de València en el segle XVII", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, nº. XV, 2004, pp. 89-112.
- MAS i USÓ, P.: *Justas, Academias y convocatorias literarias en la Valencia Barroca (1591-1705). Teoría y práctica de una convención*, (Tesis Doctoral en microfitxa), Universitat de València, 1993.
- *Academias valencianas del barroco. Descripción y diccionario de poetas.* Kassel, 1999.
- MOLAS RIBALTA, P.: *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Barcelona, 2004.
- "Els comtes de Darnius (segle XVII-XVIII)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 2000, num. XVIII, pp. 313-323.
- "Vivir la historia de las élites", *Las élites en la época moderna: la Monarquía Española, Vol. 1. Nuevas perspectivas*, E. Soria, J.J. Bravo, J. M. Delgado (coord.), Universidad de Córdoba, 2009, pp. 133-142.
- "El estamento de la nobleza del Principado de Cataluña", Rivero, M. *Nobleza hispana, nobleza cristiana. La Orden de San Juan*, I. Madrid, 2009, pp. 327-349.
- MORA CAÑADA, A.: "La organización del patrimonio real valenciano bajo Fernando el Católico (1489-1493)", *Estudios de historia del derecho europeo: homenaje al P.G. Martínez Díez*, Mª Dolores Gutiérrez Calvo,

- Rogelio Pérez Bustamante, Gonzalez de la Vega (dir). Vol. 3, 1994, pp. 183-204.
- MORANT DEUSA, I.: *Economía y sociedad en un señorío del País Valenciano. El ducado de Gandía, siglos XVIII y XIX*, Gandia, 1977.
- MUÑOZ ALTABERT, M.: *Les Corts valencianes de Felip III*, València, 2005.
- NARBONA, R.: "Violencias feudales en la ciudad de Valencia, *Revista d'Història Medieval*, nº 1, València, 1990, pp. 59-86.
- PARDO MOLERO, J.F.: *La defensa del imperio. Carlos V, Valencia y el Mediterráneo*, Madrid, 2001,
- "Cultura de la guerra y cultura de la defensa en la Europa del Renacimiento: Joan de Cervelló (1496-1551)", *Manuscrits: Revista d'Historia Moderna*, nº 24, 2006, pp. 19-43.
- PASCUAL, E.: "Arcas catalanas del siglo XVI: evolución de la tipología". *El moble del segle XVI: moble per a l'Edat Moderna*. Associació per a l'Estudi del Moble i Museu de les Arts Decoratives, Barcelona, 2012, pp- 95-103.
- PASTOR I FLUIXÀ, J.: "Nobles i Cavallers al País Valencià", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº XLIII, 1993, pp.14-54.
- PASTOR ZAPATA, J.L.: "Censales y propiedad feudal. El Real de Gandía: 1407-1550", *En la España Medieval*, 4, València 1984, pp. 737- 766.
- PEDRAZA GARCÍA, M.J.: "Lector, lecturas, bibliotecas...: el inventario como fuente para su investigación histórica", *Anales de Documentación* nº 2, 1999, pp. 137-158.
- PÉREZ APARICIO, C.: "Una vida al servicio de la Casa de Austria. Don José Folc de Cardona y Erill, príncipe de Cardona (1651-1729)", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 28, València, 2002, pp. 421-448.
- PÉREZ BUSTAMANTE, C.: *Felipe III. Semblanza de un monarca y perfiles de una privanza*, Madrid, 1950.
- PÉREZ GARCÍA, P.: *Moradas de Apolo. Palacios, ceremoniales y acadèmies en la Valencia del Barroco (1679-1707)*, València, 2010,
- PÉREZ GARCÍA, P. i CATALÁ SANZ, J.A.: Renovación intelectual y prestigio social: novatores, academias e instituciones públicas en la Valencia de finales del siglo XVII y principios del XVIII", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Historia*, nº 58, 2008, pp. 219-250.
- PÉREZ LATRE, M.: *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, 2003.
- PÉREZ SOLER, V.: *La Hoya de Buñol: la tierra y el hombre*, València, 1974.

- PÉREZ TORREGROSA, G.: "Espacio foral i patronazgo regio. Los Boil de Arenós en el siglo XVII", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 2010-2011, nº 60, pp 255-272.
- "Servicios por mercedes. Función política i aspiraciones de don José Boil de Arenós noble valenciano del siglo XVII", *De la tierra al cielo. Líneas recientes de investigación en Historia Moderna*, Serrano, E. (coord.), Institución "Fernando el Católico" (C.S.I.C), Zaragoza, 2013, pp. 353-367.
- PESET, M. i GRAULLERA, V.: "Nobleza y señoríos durante el siglo XVIII valenciano", *Estudios de Historia Social*, 12-13, 1980, pp. 245-281.
- PLA ALBEROLA, P.J.: "El régimen municipal en las cartas pueblas del condado de Cocentaina, 1611", *I Congrés d'Administració Valenciana: de la Història a la Modernitat*, València, 1992, pp. 511-517.
- PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, S. I SOLER MILLA, J.L.: "Violencia Nobiliaria en el sur del Reino de Valencia a finales de la Edad Media", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 16 (2009-2010), pp. 319-347.
- POSTIGO CASTELLANOS, E., *Honor y privilegio en la Corona de Castilla. El Consejo de las Órdenes y los Caballeros de Hábito en el siglo XVII*, León, Junta de Castilla y León, 1988.
- PUERTA ESCRIBANO, R. de la: "Reyes, moda y legislación jurídica en la España Moderna" *Ars Longa: cuadernos de arte*, nº 9-10, València, 2000, pp. 65-72.
- "Los tratados del arte del vestir en la España Moderna", *Archivo Español de Arte*, 293, 2001 <http://archivoespañoldearte.revistas.csic.es>.
- *La segunda piel. Historia del traje en España*, València, 2006.
- RECIO, R.: *Antonio de Obregón. Francisco Petrarca, con los seys Triunfos de toscano sacados en castellano con el comento que sobre ellos se hizo*. Edició crítica a càrrec de R. Recio, Santa Bàrbara, 2012. www.ehumanista.ucsb.edu.
- REGLÀ CAMPISTOL, J.: *Estudio sobre los moriscos*, Barcelona, 1974.
- RODRIGUEZ BERNÍS, S.: "El mueble medieval", *El mueble español. Estrado y dormitorio*, Madrid, 1990, pp 23.58.
- RUIZ TORRES, P.: "Los señoríos valencianos en la crisis del Antiguo Régimen: una revisión historiográfica", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, 5, 1984, pp. 23-80.
- SÁIZ SERRANO, J.: *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, 2008.

- SALVADOR ESTEBAN, E.: *Cortes valencianas del reinado de Felipe II*, Edició facsímil amb estudi preliminar a cura de E. Salvador Esteban, València, 1974.
- “Poder central y poder territorial. El virrey y las Cortes en el reino de Valencia”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 12, 1986, pp. 9-28.
- “La cuestión de los censales y la expulsión de los moriscos valencianos”. *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 24, 1998, pp. 127-146.
- SAN RUPERTO ALBERT, J.: “De comerciants a “grandes” d’Espanya. Els Cernesio, comtes de Parcent, al segle XVII”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 39, València, 2013, pp. 253-272.
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ, R.: “Patrimonio material y cultural de una familia de la nobleza castellana: Doña María de Castilla Zúñiga y Portugal (+1676) y Don Julián de Cañas y Silva (+1683)”, *Congreso Internacional Pequena Nobreza nos imperíos Ibéricos de Antigo Regime*, Lisboa 18 a 21 de maig, 2011. www.iict.pt/pequenano-breza
- SARTHOU CARRERES, C.: *El castillo de Játiva y sus históricos prisioneros*, València, 1946.
- SEGUÍ, J.: “La Orden de los Jesuitas en Valencia durante el pontificado de San Juan de Ribera”, en *Miscelánea Comillas, Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, vol. 63, nº. 122, (2005).
- SOBRADO CORREA, H.: “Los inventarios post-mortem como fuente privilegiada para el estudio de la Historia de la Cultura Material en la Edad Moderna”, en *Hispania*, LXIII/3, nº. 215, 2003, pp. 825-862. <http://hispania.revistas.csic.es>.
- SORIA MESA, E.: *La nobleza en la España moderna. Cambio y continuidad*, Madrid, 2007.
- TINTÓ SALA, M.: *Cartas del Baile General de Valencia Joan Mercader al rey Fernando de Antequera*, València, 1979.
- TORRES MORERA, J.R.: *Repoblación del Reino de Valencia, después de la expulsión de los moriscos*, València 1969.
- VILA LÓPEZ, M.: “La aportación valenciana a la guerra con Francia (1635-1640)”. *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 8, 1979, pp. 125-142.
- VVAA, *Historia de Buñol*, València, 2007.

Pàgines web consultades

Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història

<http://www.rah.es/biblioteca.htm>

Biblioteca Valenciana

<http://bval.cult.gva.es>

Biblioteca Virtual del Patrimoni Bibliogràfic

<http://bvpb.mcu.es>

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes

<http://www.cervantesvirtual.com>

Biblioteques de l'Ajuntament de València (Serrano Morales, Municipal Central i Hemeroteca)

<http://www.valencia.es>

Biblioteques de la Universitat de València

<http://biblioteca.uv.es>

Bivaldi

<http://bv2.gva.es/>

Catàleg Col·lectiu de la Xarxa de Biblioteques dels Arxius Estatals

<http://www.mcu.es>

Catàleg del Patrimoni Bibliogràfic Espanyol

<http://www.mcu.es/bibliotecas>

Dialnet

<http://dialnet.unirioja.es>

Enciclopèdia catalana

<http://www. enciclopèdia.cat>

Google

<http://www.google.es>

[Hispania](http://hispania.revistas.csic.es)

[http://hispania.revistas.csic.es.](http://hispania.revistas.csic.es)

Pares

<http://pares.mcu.es>

www.iict.pt/pequenobreza

Tonos digital, Revista Electronica de Estudios Filológicos

<http://www.tonosdigital.es>

Archivo Español de Arte

<http://archivospañoldearte.revistas.csic.es>.

Repositori d'Objectes Digitals per a l'Ensenyament, la Recerca i la Cultura –
Roderic de la Universitat de València

<http://roderic.uv.es>

Somni. Fons Antic de la Universitat de València

<http://somni.uv.es>

Tesi Doctoral en Red

<http://www.tdx.cat>

<http://hdl.handle.net>

[http:// www.ehumanista.ucsb.edu](http://www.ehumanista.ucsb.edu)

ABREVIATURES

ACA.	Arxiu de la Corona d'Aragó
AHN.	Arxiu Històric Nacional
AMV.	Arxiu Municipal de València
ARV.	Arxiu del Regne de València
CA.	Consell d'Aragó
RC.	Reial Cancelleria
C.	Caixa
D.	Document
a.	Argenços
al.	Almud
ba.	Barcella
ca.	Cafís
d.	Diners
duc.	Ducat
exp.	Expedient
ff.	Fulls
fol.	Foli
ll.	Lliures
llig.	lligall
m.	Marcs
mar.	Maravedís
p.	Pàgina
pp.	Pàgines
r.	Recte
s.	Sous
s.d.	Sense data
s.f.	Sense foliar
u.	Unces
v.	Vers
vol.	Volum

Primera part

**L'ASCENDÈNCIA DEL LLINATGE.
LES BASES SOCIALS, ECONÒMIQUES I POLÍTQUES**

Capítol I

UNA SÒLIDA TRAJECTÒRIA: ELS MERCADER EN L'EDAT MITJA

A partir del principi de lleialtat a la Corona i del capital que aportava el coneixement de la legislació foral del Regne de València, el llinatge Mercader va anar traçant, des de mitjan segle XIV, un *cursus honorum* que desembocà en el seu ràpid ennobliment.

1. Els serveis a la Corona. La compra dels senyorijs de Bunyol i Xest. Les estratègies matrimonials

L'any 1344, el jurisperit mossèn Berenguer Mercader va traslladar la seua residència de Xàtiva a València, on es va integrar en els nivells més alts de la ciutadania. Tot i que mancava de titulació universitària, mossèn Berenguer fou reconegut com a savi en Dret, obrint-se pas entre els experts en aquesta matèria i els notaris. Probablement, d'aquest cercle provenia la seua muller Sança Gomis. En el 1350 el seu prestigi professional li va possibilitar el poder representar a la parròquia de Santa Maria de la Seu en el Consell General. Ja en el 1353 apareix com a conseller reial i advocat de la Ciutat, afegint els mèrits suficients perquè, aquell mateix any, el rei Pere IV li concedira el títol de cavaller. Anys després, en el 1375 fou elegit assessor del justícia criminal²⁶. Aquesta ascendent trajectòria es correspon amb la preeminència adquirida pels juristes en la societat medieval, la qual els facilitava incrementar el seu patrimoni, finançar els estudis de lleis als seus fills, i culminar la seua carrera

---

²⁶ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol en la Edad Media", J. Hermsilla Pla (dir.), *Historia de Buñol*, València, 2007, p. 196.

amb l'ennobliment, com a gratificació als serveis prestats en la administració de la qual van ser l'ànima i motor. La família Mercader va destacar en aquest col·lectiu, en abastar una de les més elevades cotes de poder i ennobliment²⁷.

L' estatus aconseguït per mossèn Berenguer Mercader afavorí l'educació del seu únic fill, Joan Mercader i Gomis († 1443), doctor en Dret per la Universitat de Bolonya. La seua preparació li va permetre exercir com a conseller de la parròquia de Sant Bertomeu en el 1389, 1392 i 1403, a més de com assessor del justícia criminal en el 1393. Ja en l'any 1404 fou elegit jurat, al temps que la documentació el situa com a advocat i conseller de la Ciutat. Com a síndic va treballar en les Corts que el rei Joan I va reunir a Montçó en 1389, així com en les convocades a Sogorb per Martí I en 1402. Aquest mateix any, mossèn Joan va estar present en les negociacions de les noces de la infanta dona Blanca de Navarra, mentre que un any després, assistia en representació de la Ciutat com a testimoni en el jurament del primogènit d'Aragó, Martí el Jove, rei de Sicília. Durant l'interregne (1410-1412) mossèn Joan Mercader va intervenir en les negociacions parlamentaries²⁸. El triomf de la dinastia Trastàmara i del bàndol Centelles, on mossèn Joan Mercader es va posicionar, li va permetre, després d'uns anys de romandre a l'ombra del batlle general Nicolau Pujades, culminar la seua carrera política ocupant la Batllia General en el 1412. Com a funcionari del Patrimoni Reial, encarregat de la conservació i cobro dels drets pertanyents a la Corona, va quedar vinculat molt directa i estretament a la Monarquia²⁹. Durant aquest temps, mossèn Joan Mercader va anar augmentant el patrimoni immobiliari, hi ha constància de la compra d'una casa en la parròquia de Sant Nicolau a un tal

---

²⁷ C. López Rodríguez, *Nobleza y poder político. El Reino de Valencia (1416-1446)*, València, 2005, p. 76.

²⁸ *Ibidem*, p. 79.

²⁹ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", pp. 197 i 198. Sembla que també va ocupar el càrrec de mostassaf en 1414. Estudi epistolar de mossèn Joan Mercader, notes sobre biografia i selecció documental en: M. Tintó Sala, *Cartas del Baile General de Valencia Joan Mercader al rey Fernando de Antequera*, València, 1979.

Martínez, segons contracte rebut pel notari Bartomeu, el 19 de setembre de 1439³⁰.

Molt probablement, el seu accés a la Batllia General es va veure facilitat pel seu matrimoni amb Laura Miró, filla de Simó Miró, qui va ser batlle general de València i de Bonadona Vivas de Canyamàs. Del matrimoni de mossèn Joan i Laura Miró van nàixer sis fills: Berenguer, Pere, Bernat, Joan, Macià, Guillem, i quatre filles, Beatriu, Margarida, Joana i Isabel³¹, per a tots els quals va projectar una acurada educació com a estratègia de promoció social. En aquest sentit, l'administració municipal va ser l'àmbit de formació professional dels fills³², de tal manera que va potenciar l'ocupació del seu primogènit i hereu, mossèn Berenguer Mercader i Miró, en successius càrrecs de la magistratura valenciana amb la finalitat de proporcionar-li la formació professional escaient. Així, en el 1417 va ser elegit per a l'ofici de mostassaf, dos anys després ocupava un lloc en la Juraderia, essent elegit conseller en el 1420. El 9 de setembre del 1422, mossèn Berenguer Mercader prenia possessió de l'alcaidia del Castell de Xàtiva, en un acte del qual va donar fe el notari Pere d'Angularia³³. Aquell mateix any, el rei Alfons el Magnànim li atorgava el privilegi de nomenar successor en l'alcaidia entre els seus familiars, raó per la qual, al llarg d'una centúria un membre del llinatge Mercader va estar sempre en la governació del castell. Com a presó d'Estat, aquest recinte fortificat va acollir a insignes presoners, tal és el cas del comte d'Urgell, on va ser traslladat per mossèn Berenguer des de la presó de Castrotorafe en Zamora, quedant sota l'estreta vigilància personal d'Aznar Pardo de la Casta. El comte d'Urgell hi va romandre fins la seua mort en el 1433³⁴. Finalment, mossèn Berenguer va succeir al pare en la Batllia General,

---

³⁰ Document de compra-venda conservat per la família, relacionat en l'inventari *post mortem* confeccionat l'any 1603 amb els béns de don Gaspar Mercader i Mercader. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

³¹ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47r.

³² E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 201.

³³ Document que apareix inclòs a l'inventari *post mortem* dels béns de don Gaspar Mercader i Mercader (1603). AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

³⁴ C. Sarthou Carreres, *El Castillo de Játiva y sus históricos prisioneros*, València, 1946, pp. 40, 57 i 62. En el moment de la mort del comte d'Urgell, mossèn Berenguer es trobava absent i va haver de tornar urgentment a Xàtiva per autenticar la mort.

un càrrec que igual que l'alcaldia del castell de Xàtiva, va estar en l'esfera del llinatge Mercader, ja que també el seu fill Honorat el va ocupar. D'aquesta manera, entre els anys 1412 i el 1485 tres generacions successives del llinatge es rellevaren en la Batllia General de València, al temps que, entre el 1422 i el 1520, els Mercader se succeïen en la governació del castell. Des de la seua destacada posició coordinaren accions i maniobres amb la finalitat de promocionar, ampliar el patrimoni i consolidar la influència familiar en la vida política del Regne.

Malmès el primer matrimoni de mossèn Berenguer amb Violant Esplugues, l'estratègia matrimonial fou un enllaç consanguini amb Isabel Mercader³⁵, tal vegada, amb la finalitat de consolidar el llinatge en un moment d'engrandiment patrimonial amb l'adquisició dels senyorijs de Bunyol i Xest. D'aquest matrimoni naixerien dos fills i quatre filles: Honorat, Pere, Beatriu, Isabel, Joana i Violant.

Respecte als altres fills, també el seu homònim, mossèn Joan Mercader i Miró († 1462) es va titular en Dret per la Universitat de Bolonya, permetent-li exercir com assessor del justícia civil, a més d'ocupar el càrrec d'administrador de la Diputació del General, i de jutge d'apel·lació dels emprius de la Ciutat. En la dècada del 1430 va representar a l'Estament Reial en la Juraderia, mentre que en la del 1440, representava a l'Estament militar³⁶. Mossèn Joan Mercader i Miró, va maridar dues vegades, una primera amb Aldonza Sánchez, neboda de l'antipapa Clement VIII, i una segona amb Isabel Vallterra. Va morir en el 1462, després d'haver redactat testament davant el notari Joan Calaforra el 3 d'octubre d'aquell mateix any³⁷. Respecte a mossèn Pere Mercader, aquest va ser alcaid del castell de Seta, on per concessió reial va rebre sepultura, segons consta en la carta que Alfons el

---

³⁵ Isabel Mercader era neboda de mossèn Berenguer, filla del seu cosí germà també anomenat Berenguer Mercader i de Elionor Zapata, senyora d'Argeleta. RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47v.

³⁶ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 201.

³⁷ V. Graullera Sanz, *Derecho y juristas valencianos en el siglo XV*, València, 2009, p. 237.

Magnànim dirigit al seu batlle general, mossèn Joan Mercader, el 25 de setembre del 1414 mostrant-li el condol per la mort del fill³⁸.

Igualment, mossèn Macià Mercader i Miró († 1489) aconseguí la titulació de doctor en Dret per la Universitat de Bolonya, encara que per decisió del pare es va orientar a la carrera eclesiàstica, la qual li serví de vehicle de promoció. Cal dir que, en la resolució del cisma, tant mossèn Macià com el seu germà mossèn Joan van exercir d'agents d'Alfons V³⁹. D'ardiaca de la catedral de Xàtiva va passar a la de València, a més d'exercir de vicari general de la diòcesi i administrador de l'Hospital General entre els anys 1482 i 1485. Al començament del regnat de Ferran el Catòlic, i en el context d'unificar la maquinària inquisitorial de la Corona d'Aragó amb la de Castella, mossèn Macià va col·laborar directament amb els dos inquisidors, Joan Orts i Cristòfol de Gualbes, personalment nomenats per Ferran el Catòlic en el 1482⁴⁰. Home de gran cultura, al llarg de la seua vida va col·leccionar una magnífica biblioteca de 202 volums i variada temàtica, particularment interessant en matèria de Religió, Humanitats, Ciència i Dret. La biblioteca es trobava en la seua residència, ubicada en la popularment coneguda com "Plaça de las Mosques"⁴¹, tal com va arregar el seu inventari *post mortem*, confeccionat el 27 de juny del 1489, el qual, deixa testimoni d'una benestant condició econòmica⁴². En el seu darrer testament, redactat l'11 de maig del 1480 davant el notari Garcia Ugart, mossèn Macià Mercader, deixava marmessor i hereu al seu nebot mossèn Pere Mercader, senyor de Xest⁴³.

---

³⁸ M. Tintó Sala, *Cartas ...*, p. 32.

³⁹ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 203.

⁴⁰ E. Belenguer Cebrià, *Fernando el Católico y la Ciudad de Valencia*, València, 2012, pp. 175 i 182.

⁴¹ Plaça situada entre el carrer dels Venerables, plaça de la Comunió de Sant Esteve i el carrer del Palau. El nom és conseqüència de la gran quantitat de mosques que hi havia donada la proximitat de les carnisseries del Palau Arquebisbal.

⁴² M. R. Ferrer Gimeno, *La lectura en Valencia a finales del siglo XV. La biblioteca del canónigo Matías Mercader (†1489)*. Tesi de llicenciatura, València, 1985. Una transcripció de la part de l'inventari corresponent a la seua biblioteca es pot trobar en l'apèndix de: J.E. Serrano Morales, *Diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico hasta el año 1868*, València, 1898-99, pp. 639-649.

⁴³ J.E. Serrano Morales, *Diccionario...*, p. 639.

Tant mossèn Guillem Mercader i Miró, com també el seu cosí Galcerà Mercader, van alternar l'activitat administrativa amb la carrera militar al servei de la política exterior expansiva del rei Alfons el Magnànim⁴⁴. Des d'uns inicis com a patges, arribaren respectivament a servir a la Corona com a virreis d'Apúlia, al Regne de Nàpols en el 1456, i de Sardenya en el 1451⁴⁵. Del matrimoni de mossèn Guillem amb Ayronis Bonet⁴⁶ va nàixer només un fill, el qual rebé el mateix nom que el pare, Guillem, i del qual fou tutor son tio el canonge mossèn Macià Mercader. Maridat amb Violant Mascó, fou aficionat a les lletres i a participar en certàmens literaris, com el que en 1474 es va celebrar a la ciutat de València⁴⁷.

Per a les quatre filles mossèn Joan va concertar matrimoni: na Beatriu amb Francesc Mascó, net del vicecanceller Domènec Mascó, na Margarida amb Lluís de Bellví, senyor de Beniatjar, na Joana amb Francesc Romeu, senyor d'Alfarrasí, i na Isabel amb Gracià de Montsoriu senyor d'Estivella⁴⁸.

La influència del llinatge Mercader, en aquesta etapa medieval de la vida política del Regne, es palesa en la presència de membres col·laterals en l'administració regnícola i regia. Entre altres, mossèn Pere Mercader, nebot de mossèn Joan Mercader i Gomis, apareix com a tresorer general en 1448 i com a tresorer general del Regne de Nàpols en el 1453, a més d'ocupar càrrecs en l'administració municipal entre els anys 1430 i 1460, tot el qual va compaginar amb l'exercici militar al servei de la Monarquia⁴⁹. De la mateixa manera que, quan mossèn Berenguer Mercader i Miró succeí al seu pare en la Batllia, en el 1462, va comptar amb l'assistència del seu germà mossèn Joan Mercader i Miró com a lloctinent de batlle general, mentre que dos altres

---

⁴⁴ La participació dels Mercader en les expedicions militars d'Alfons el Magnànim en J. Sáiz Serrano, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, 2008, pp. 393, 406-408.

⁴⁵ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", pp. 201 i 203.

⁴⁶ També apareix com Isabel de Monteagudo, RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 49 bis.

⁴⁷ En eixe certamen va guanyar la carta de navegació que apareix a l'inventari *post mortem* de son tio mossèn Macià Mercader. M. R. Ferrer Gimeno. *La lectura ...*, p. 40.

⁴⁸ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47r. Altres fonts apunten que na Beatriu estava casada amb Lluç de Bonastre. E. Cruselles y E. Díes, "Buñol ...", p. 195.

⁴⁹ E. Cruselles y E. Díes, "Buñol ...", pp. 202-203.

membres de branques col·laterals, Antoni i Miquel Mercader, es succeïren en la Batllia del Grau⁵⁰.

Mossèn Joan Mercader i Gomis va redactar el seu darrer testament l'any 1429, amb un posterior codicil en el 1433. Últimes voluntats que es feren públiques el mateix dia de la seua mort el 29 de novembre del 1433, deixant inèdites unes notes sobre els furs: *Notae super Foros regni Valenciae*⁵¹.

L'ascendent trajectòria social de la família Mercader en aquesta etapa medieval requeria el prestigi que li atorgava la titularitat d'un senyoriu. Una primera ocasió de compra es feu possible l'any 1414, quan el rei Ferran I va donar l'orde de vendre el senyoriu de Bunyol al seu batlle general, mossèn Joan Mercader i Gomis. Les necessitats financeres de la Corona i la seua política d'alienació del patrimoni, presentaren a la família Mercader l'oportunitat d'adquirir una propietat territorial i jurisdiccional que els era prou coneguda, donat que des del 1412 el seu fill mossèn Berenguer ocupava l'alcaidia del castell de Bunyol. L'estratègica situació de l'enclavament, en la ratlla fronterera del Regne, vora el camí cap a Castella, feia atractiva l'adquisició en permetre als Mercader seguir prestant els necessaris serveis a la Monarquia. La resistència que el batlle va mostrar en executar l'orde de venda fa palès l'interès de la família per obtenir la propietat, tant com mantenir l'alcaldia del castell de Bunyol. Això no obstant, un anys més tard, en el 1415, l'oportunitat va esfumar-se com a conseqüència de la donació de Ferran I al seu mariscal don Àlvar d'Àvila de les viles de Bunyol i Setaigües, a més dels llocs de Iàtova, Macastre i Alboraig com a gratificació pels serveis prestats en els setges d'Antequera i de Balaguer⁵². Sense èxit, mossèn Joan

---

⁵⁰ *Ibidem*, p. 202.

⁵¹ El manuscrit inèdit es conserva en la Biblioteca Universitari de Valencia. V. Graullera Sanz, *Derecho ...*, p. 234

⁵² Per situar el vaivé de Bunyol i la Foia com a territori reial o senyorial, cal posar el punt inicial el 27 d'abril del 1238 quan, el noble aragonès Rodrigo de Lizana, senyor de Quinto, va rebre de Jaume I la vila i Foia de Bunyol, com a recompensa a la seua col·laboració militar en l'inici de la conquesta. En 1241 aquest noble donava la propietat a l'Orde de l'Hospital, obrint-se un període d'instabilitat en el senyoriu, fins la seua reversió a la Corona al voltant del 1254. En el 1260, el rei Jaume I va vendre Bunyol a Berenguela Fernández de Castella, mare de Pere Fernández d'Híjar, fill bastard del monarca, fet que s'ha interpretat com el preludi d'una política patrimonial per part de la Monarquia, interessada en crear estats patrimonials en

Mercader va intentar que almenys el seu fill Berenguer romangués com alcaid al castell de Bunyol. L'alienació no fou del grat dels jurats de les viles i llocs, els quals no desitjaven que els segregaren del Patrimoni Reial. Tampoc va ser de l'interès del Regne de València, qui va veure recaure en mans castellanques territoris fronterers estratègicament importants. D'aquesta manera ho degué considerar també el rei Alfons el Magnànim, doncs l'any 1424 optà per la recuperació, comprant el senyoriu a don Àlvar d'Àvila per 15.000 florins⁵³. Aleshores, les relacions de la família Mercader amb el Magnànim estaven plenament consolidades. Tal és així, que en el 1423 la seua fidelitat es va veure recompensada amb 15.000 florins que havien de

---

benefici dels infants i branques colaterals de la família reial. En novembre del 1304 Bunyol va retornar al Patrimoni Reial, després que, el fill homònim de Pere Fernández, senyor d'Híjar, la va vendre a Bernat de Sarrià, almirall reial, per 500.000 sous. Aquest, posteriorment va cedir-la a la Corona, a fi de saldar deutes que amb ella en tenia. Un mes després, desembre del 1304, Bunyol i la Foia s'integraven en el patrimoni personal de l'infant Alfons, futur comte d'Urgell, pel seu matrimoni amb l'hereva d'aquest, Teresa d'Entenza, qui, a més, va aportar al matrimoni la vila de Xiva. En el 1319, l'infant Alfons va obtenir la jurisdicció civil i criminal de Bunyol. La titularitat del senyoriu en mans de la família reial va aportar estabilitat, fins que la mort del rei Martí l'Humà en el 1410 sense designar successor, va donar lloc a l'enfrontament dels dos pretendents, Ferran d'Antequera i Jaume d'Urgell. En el 1412, el Compromís de Casp truncà les pretensions al tron de Jaume d'Urgell, qui alçà en armes els territoris contra el monarca. Fracassada la revolta, i doblegat Bunyol a l'obediència reial, s'executà la confiscació dels béns del comte, acció amb la qual, el senyoriu de Bunyol retornava al Patrimoni Reial. Per a controlar el castell, Ferran I designà com a alcaid a mossèn Berenguer Mercader, fill del batlle general del Regne, mossèn Joan Mercader i Gomis. E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", pp. 187-195.

D'aquesta època, la família Mercader va guardar algunes documents -cal suposar còpies-, entre altres, el testament de l'infant don Jaume, fill del rei don Alfons de 1344, rebut pel notari Bernat de Torranches, i un transsumpt de l'últim testament d'aquest infant al seu fill don Pere, comte d'Urgell, datat el 15 de març de 1344 i rebut pel notari Bernat de Palacio. Amb la mateixa data, una donació del rei don Pere d'Aragó a l'infant don Jaume, o la sentència del rei don Ferran contra don Jaume d'Urgell, datada en Lleida el 29 de novembre del 1413, rebuda pel notari Diego García, escrivà reial; també, la sentència del rei Ferran contra dona Margarida d'Urgell, mare de don Jaume, datada el 30 de juliol del 1415, rebuda pel notari Diego García. Els documents apareixen relacionats en l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat l'any 1603. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

⁵³ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 199. Un document de venda, rebut per l'escrivà reial Jaume Benet, que la família Mercader va traure de l'arxiu del Palau Reial per compte del notari Ferran Rebollo. La família Mercader el guardava entre els seus documents, essent relacionat en l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader l'any 1603. Curiosament, en aquest inventari no apareix relacionat el document que acreditava la compra de la baronia per la família Mercader. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

servir per a finançar la compra d'una propietat. Poc després, havent ja succeït mossèn Berenguer Mercader i Miró al seu pare en la Batllia General, i en un moment de fluides relacions de la família Mercader amb la Monarquia, - de les quals queda constància en els documents que al respecte va guardar la família, tals com lletres missives, i privilegis⁵⁴ el monarca li va vendre per 12.000 florins les viles de Bunyol i Setaigües, a més dels llocs de Iàtova, Alboraig i Macastre⁵⁵. La baronia va desagregar-se del Patrimoni Reial, restant en mans de la família Mercader la possessió del domini territorial i la suprema jurisdicció, mer i mixt imperi⁵⁶. La propietat cimentava sòlidament al llinatge en la societat aristocràtica valenciana, en situar-los entre els barons jurisdiccional del Regne. Així, "la obtención de la titularidad del señorío de Buñol por la familia Mercader obedecía a la conjunción de una serie de estrategias aplicadas desde medio siglo antes que proyectarían a la familia a la cima de la sociedad valenciana del siglo XV: el desempeño continuado de responsabilidades al frente de las magistraturas urbanas; el tránsito a la administración real en un momento clave de cambio dinástico; y el tejido de una tupida red de solidaridades sociales que granjeó enemigos a la familia Mercader en una primera época, pero también apoyos distinguidos entre la revoltosa aristocracia militar valenciana"⁵⁷. Posteriorment, l'any 1455, mossèn Berenguer Mercader i Miró va engrandir el patrimoni amb la compra del senyoriu de Xest, per 13.000 florins, a la família Montcada⁵⁸.

Una bona estratègia de projecció social anava lligada a una bona elecció matrimonial, la qual contribuïa a l'ascens i la consolidació social tant com a l'increment del poder econòmic, alhora que a estendre les xarxes de solidaritat. Almenys durant el segle XV, la política matrimonial dels Mercader no sembla haver estat relacionada amb una determinada militància en una opció, bàndol o *opinió*⁵⁹ política. Malgrat l'atansament de mossèn Berenguer

---

⁵⁴ Documents que apareixen relacionats a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

⁵⁵ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 200.

⁵⁶ C. López Rodríguez, *Nobleza ...*, pp. 79-80.

⁵⁷ E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p.195.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 206.

⁵⁹ C. López Rodríguez, *Nobleza ...*, p. 358 i ss.

qMercader pel partit dels Romeu, el llinatge sembla haver-se mantingut al marge de l'adscripció familiar a cap bàndol definit. Tant és així que, en una mateixa generació es concertaren matrimonis amb membres de famílies enfrontades com eren els Romeu, els Mascó i els Calatayud contra els Castellví, els Blanes o els Boïl. Una clara aposta per la seua neutralitat que va permetre canalitzar l'estratègia matrimonial cap els interessos econòmics i els beneficis d'integració social. Mossèn Berenguer Mercader i Miró va decidir enllaços per a tots i cadascun dels sis fills seus, dos homes i quatre dones, demostrant posseir una sòlida capacitat econòmica, al mateix temps que una clara disposició per a ampliar i consolidar lligams de solidaritat familiar que serviren d'estratègia al present així com de substrat a les generacions futures. Les famílies Castellví i Blanes foren les elegides per als dos fills barons, el primogènit, mossèn Honorat Mercader i Mercader, va casar-se amb Leonor de Castellví, mentre que mossèn Pere va enllaçar amb Joana de Blanes. Pel que fa a les filles, totes elles van contraure esposalles amb nobles propietaris de dominis territorials: Beatriu Mercader amb el senyor d' Alfarrassí, Francisco Romeu,⁶⁰ Isabel amb el senyor de Manises, Pere Boïl, Violant amb el senyor del Real, Ximén Pérez de Calatayud, mentre que Joana va enllaçar amb Pere Sánchez Centelles i de Calatayud⁶¹.

---

⁶⁰ Segons Viciàna, d'aquest matrimoni naixeren quatre filles: la primogènita, Beatriu, va maridar amb don Lluís d'Aguiló Romeu de Codinats (matrimoni sense fills), Violant amb don Francesc Joan de Vilanova, senyor de Bicorn, la tercera, Castellana, enllaçà amb Gilabert Pardo de la Casta, mentre que la quarta, Isabel, maridà amb Bernard Ruiz de Corella, senyor de Nàquera. Martí de Viciàna, *Libro segundo de la Crónica de la ínclita y coronada Ciudad de Valencia y su Reino*, Edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, 2013, p. 217-218.

⁶¹ D'aquest matrimoni va nàixer una filla Rafela, la qual va casar amb Lluís Aguiló Romeu de Codinats, vidu de la seua tia Beatriu Mercader, havent-hi un fill, don Joan Aguiló Romeu de Codinats. Martí de Viciàna, *Libro segundo...*, p. 219.

2. La constitució del vincte de Bunyol. Les darreres voluntats de mossèn Berenguer Mercader i Miró

El poder, el prestigi i el patrimoni aconseguït s'havien de mantenir i perpetuar, per tal d'assegurar la seua íntegra transmissió. A tal fi, mossèn Berenguer Mercader i Miró va recórrer a la vinculació com a forma jurídica amb la qual blindar la propietat, lligar-la a la família i consolidar més encara la consciència de llinatge. Al seu testament redactat el 1467⁶² va decidir la vinculació del senyoriu de Bunyol, mitjançant l'agnació de primogenitura dels seus descendents homes, mossèn Honorat Berenguer Mercader i Mercader i mossèn Pere Mercader i Mercader, amb la necessària condició d'adoptar i portar les armes dels Mercader⁶³. D'aquesta manera, el primer cridat a rebre l'herència vinculada fou el seu fill mossèn Honorat Berenguer Mercader i Mercader seguit per orde de primogenitura pels seus descendents barons nascuts de legítim matrimoni. Donant-se el cas de manca de descendència, el segon cridat a l'herència del vincte seria mossèn Pere Mercader i Mercader i els seus legítims descendents barons, igualment per orde de primogenitura. Truncades les dues línies successòries masculines, mossèn Berenguer Mercader cridava a la transmissió del vincte, que no a l'herència, al primogènit i legítim baró de la major de les seues filles, Beatriu, i en cas de no haver-hi descendència masculina, als primogènits barons d'Isabel, Joana i Violant, amb els mateixos termes i condicions de tots els anteriorment cridats. Esgotada la línia de successió directa del vinculador, el dret passava als germans i descendents del testador, de tal manera que, vivint encara mossèn Macià Mercader i Miró, ardiaca major de la Catedral de València, seria aquest el primer amb dret a rebre el vincte, per a després passar al fill del seu germà Guillem Mercader i Miró, a condició de seguir la successió masculina dels descendents legítims del pare del testador. En cas de no poder seguir aquesta

---

⁶² Testament redactat el 30 de juny de 1467 davant del notari Pere Marí, i publicat el 3 d'octubre de 1471. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, ff. 772v-777v. Citat en E. Cruselles i E. Díes, "Buñol ...", p. 205.

⁶³ Sobre camp roig (gules), tres marcs d'or ben ordenats, bordura d'or i el lema "Res li fall". L'escut d'armes encara s'hi troba a sobre del portaló d'entrada de la casa palau que fou residència de la família, al carrer dels Cavallers de València.

línia, traslladava la successió del vincle als descendents del seu cosí i sogre, mossèn Berenguer Mercader, interrompuda la qual passaria als descendents masculins del seu cosí, germà de l'anterior, Pere Mercader.

Pel que fa al senyoriu de Xest, el testador no deixava estipulada cap disposició que suposara la vinculació de la propietat. Tot al contrari, era voluntat seua que la possessió de Xest anara a parar a mans del seu fadristern, mossèn Pere Mercader i Mercader, amb el compromís que, en cas de morir sense descendència, la propietat passara a mans del seu germà major, hereu del vincle de Bunyol, mossèn Honorat Mercader i Mercader. Des d'una perspectiva actual, la solució adoptada per mossèn Berenguer Mercader i Miró podria semblar més acostada a la concepció de dividir el patrimoni amb l'objectiu de prevenir possibles desacords, que a la idea de reunir per a enfortir; per bé que, d'igual manera, cabria la intencionalitat de potenciar dos branques del llinatge a l'entorn de sengles propietats territorials. Tot i això, la mort sense descendència de mossèn Honorat Mercader i Mercader el 1503, va fer que es reuniren novament els senyorius de Bunyol i Xest sota la direcció del seu germà mossèn Pere Mercader i Mercader. Una unió que va ser efímera, ja que aquest va optar, a la seua mort l'any 1520, novament, per la divisió del patrimonial entre els seus dos fills - don Baltasar i don Joan Mercader i Blanes-, amb la mateixa clàusula de revertir d'un germà a l'altre en cas de mort sense descendència.

La resta de clàusules testamentàries contemplaven les dots per a les filles, llegats per a la muller, donatius als criats, elecció de sepultura i llegats pietosos. A na Isabel Mercader la nomenava usufructuària i administradora vitalícia de tots els seus béns, a condició de no contraure segones núpcies. Ordenava la restitució de la seua dot de 30.000 sous, a més de les arres corresponents. Deixava estipulades les dots de les seues filles Joana i Violant, en 5.000 i 4.000 florins respectivament, a més de 6.000 i 5.000 florins com a quantia màxima que, per el mateix concepte, podrien rebre les seues futures netes, filles dels seus dos fills.

Mossèn Berenguer Mercader i Miró, havia tingut una primera muller, na Violant Esplugues, qui el va fer hereu usufructuari de la part del seu dot de

lliure disposició, la qual procedia dels béns rebuts de sa mare. Després d'haver pagat les despeses del soterrament de na Violant, encara quedaven 19.000 sous, els quals, ara havien de ser-ne heretats per Guillem Mercader i Na Beatriu Mercader, nebot i germana del testador.

A canvi de 100 sous anuals, el notari Pere Capdevila, o en el seu defecte, el notari Mateu Dayviça rebia l'encàrrec d'ocupar-se de tot el referent al alamins i col·lectors de Bunyol. D'altra part, no va oblidar-se dels escuders disposant que cadascun rebera dos lliures, ni dels mossos que es repartirien cinc lliures, com tampoc dels esclaus, per als que la mort del seu amo posava data de caducitat a la seua esclavitud, donat que serien lliberts després d'haver servit cinc o vuit anys a la seua muller i a l'hereu, en funció de si ja havien estat servint un lustre.

Al seu sepeli, família, criats i verguers de la Batllia General vestirien de drap blau, seguint el precedent de son pare. Va escollir sepultura al costat dels seus pares i avis, en la capella de Sant Joan Baptista i Sant Joan Evangelista de l'església parroquial de la Santa Creu, destinant 1.000 florins per a despeses de soterrar, misses d'aniversari i obra pia. Per a ocupar-se de la marmessoria, designava al seu gendre, en Pere Boïl, al seu germà, l'ardiaca mossèn Macià, al lloctinent de batlle general, Pere Garromon, i al mestre Miquel Aragonès, prevere beneficiat en la capella del beneït Sant Honorat de la Seu de València.

3. El batlle mossèn Honorat Berenguer Mercader i Mercader († 1503)

Com a primer cridat a l'herència vinculada del senyoriu de Bunyol, mossèn Honorat Berenguer Mercader i Mercader, membre del Consell Reial i alcaid del castell de Xàtiva, va succeir a son pare en morir aquest en el 1471. Tot al mateix temps que, seguint les disposicions testamentaries, el seu germà mossèn Pere rebia la propietat lliure del senyoriu de Xest.

Igualment, mossèn Honorat va ocupar la plaça de batlle general, comptant en la lloctinència amb la col·laboració del familiar mossèn Berenguer Mercader⁶⁴. Amb ell, era la tercera generació que, consecutivament, es feia càrrec de la direcció d'aquesta institució del Patrimoni Reial, encara que, amb ell es va posar fi a la continuada trajectòria dels Mercader en la Batllia General. Efectivament, després d'haver servit a Ferran I († 1380), a Alfons V († 1458), i a Joan II († 1479), l'adveniment del regnat de Ferran el Catòlic († 1516) va trencar eixa mena d'inèrcia de proveir el càrrec de batlle general entre els membres de la família Mercader. A més, a mossèn Honorat no solament no li va succeir un altre Mercader, sinó que, a diferència dels seus predecessors, no va ocupar la Batllia de forma vitalícia, cessant en el seu càrrec, voluntària o involuntàriament, en el 1484.

Encara que no disposem del suport documental que justifique el perquè del cessament o la renúncia de mossèn Honorat al front de la institució reial, probablement, la seua eixida de la Batllia General pogué estar motivada per la preferència del rei Catòlic en nomenar personalment a un funcionari de tan gran importància per al Tresor Reial, i no arrastrar herències d'èpoques anteriors. L'inici del seu regnat tal vegada facilitava introduir canvis, la seua projecció cap a l'autoritarisme possiblement va emmarcar la circumstància, mentre que les tensions polítiques i econòmiques entre el Regne i la Monarquia, arrossegades des dels darrers anys del regnat de Joan II, li pogueren proporcionar els arguments. Tot i això, si pel contrari l'abandó de la Batllia es va deure a una lliure decisió de mossèn Honorat⁶⁵, igualment pogué estar condicionada per les particulars circumstàncies del moment.

Efectivament, la Ciutat vivia un malestar generalitzat derivat de l'avanç monàrquic en el control del govern municipal mitjançant el procediment de la *ceda* per a l'elecció dels càrrecs. Malgrat els inconvenients consubstancials al sistema, com la corrupció i el clientelisme, els qual van ser denunciats pel

---

⁶⁴ V. Branchat, *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al real patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del intendente como subrogado en lugar del antiguo bayle general*, Valencia, 1786, p. 227. L'homonímia familiar ens ha dificultat en aquest cas la identificació del personatge.

⁶⁵ M. R. Ferrer apunta la renúncia de mossèn Honorat Berenguer, sense motiu conegut. M. R. Ferrer Gimeno. *La lectura ...*, p. 38.

Consell de la Ciutat⁶⁶, aquest sistema es presentava, a ulls de Ferran II, molt més convenient als seus interessos, ja que li permetia canviar a les persones al menor símptoma de desviament⁶⁷. Al mateix temps, les necessitats econòmiques de Ferran el Catòlic es traduïren, al començament del seu regnat, en pressions recaptatòries sobre els funcionaris del Patrimoni Reial. Això és, exigències per a que els batlles locals efectuaren els pagaments deguts, així com recriminacions al batlle general, mossèn Honorat Mercader de no ingressar en el Tresor les quantitats degudes quan, prèviament, li havia comminat a prioritzar el pagament a la Ciutat, tot al temps que els jurats protestaven perquè el batlle no els pagava⁶⁸. Tal vegada, la corda entre el rei i el seu batlle es va terminar de tensar en la crisi que a inici del 1484 va provocar la mancança de forment, ja que, mossèn Honorat va recolzar l'actuació dels jurats paralitzant les exportacions, per temor a les algarades populars. Així, a instància del consistori, el 20 de gener del 1484, el batlle general va promulgar una crida contrària a les exportacions, sense comptar amb el vist i plau de la Monarquia. Confiaven els jurats que el rei recolzaria l'actuació quan al seu coneixement arribara la crítica situació de l'almodí de la Ciutat. Un desig dels jurats contrari al del monarca, que va provocar la reprovació reial als jurats⁶⁹, i possiblement també al seu batlle general per tan independent actuació.

El 15 d'octubre del 1485, mossèn Honorat ja figura fora de la Batllia General. Per aquest temps, li reclamen alguns llibres que obraven en el seu poder, necessaris per a la confecció d'un capbreu de les rendes, drets, i emoluments reals, despeses i salaris dels oficials, a més de rendes i drets alienats del Patrimoni, que Ferran el Catòlic havia sol·licitat al mestre racional Joan Ram Escrivà. Uns llibres que després d'haver transcorreguts sis anys, fou el mateix monarca qui va haver de demanar-li personalment a mossèn Honorat, ja que feia cas omís a les demandes d'entrega.⁷⁰ Apunta E. Berenguer que molt probablement a inici del 1485, sinó abans, Ferran el

---

⁶⁶ E. Belenguer Cebrià, *Fernando ...*, pp. 107-109.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 124-125.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 134-136.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 202.

Catòlic ja tenia escollit al substitut de mossèn Honorat al front de la Batllia General, Diego de Torres. Una persona de la seua confiança per a la qual ja havia demanat, el 18 de juliol del 1483, l'habilitació com originari i natural del Regne, donat que aquesta condició l'havia perdut per renúncia, probablement per particulars interessos en la Cort. El privilegi li va ser restituït el 13 de maig del 1484. La seua incorporació a la Batllia no fou immediata, actuant com a suplent el seu sogre Andreu Català, fins la pressa de possessió de Torres el 9 de gener del 1486⁷¹. Una de les primeres actuacions va ser advertir al monarca de la mala situació de la institució, entre altres motius, pel descontrol existent sobre els batllies locals, doncs no donaven els comptes adients al batlle general, fet pel qual, en endavant cada sis mesos haurien de complir amb el seu deure o serien privats de l'ofici⁷².

Com alcaid del castell de Xàtiva, mossèn Honorat va continuar fins la seua mort en abril del 1503, succeint-li el seu germà mossèn Pere. Donat que del seu matrimoni amb Leonor de Castellví no hi hagué descendència, també fou el seu germà qui es va fer càrrec del vincle de Bunyol. Mossèn Honorat va ser soterrat en la capella de Sant Joan Baptista i Evangelista de l'Església parroquial de la Santa Creu de València⁷³.

---

⁷¹ *Ibidem*, p. 204. Segons Adela Mora, Diego de Torres va ser nomenat en 1484, encara que no va prendre possessió fins al 5 de novembre del 1585, en un acte en el que també hi va jurar com a lloctinent de batlle general Berenguer Mercader. A. Mora Cañada, "La organización del patrimonio real valenciano bajo Fernando el Católico (1489-1493)", en *Estudios de historia del derecho europeo: homenaje al P.G. Martínez Díez*, Mª Dolores Gutiérrez Calvo, Rogelio Pérez Bustamante, González de la Vega (dir). Vol. 3, 1994, pp. 191 i 193.

⁷² E. Belenguer Cebrià, *Fernando ...*, p. 207.

⁷³ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, f. 781v.

Capítol II

LLUMS I OMBRES EN EL SEGLE XVI

Després d'una etapa Medieval de progressiu ascens social, a inici del segle XVI el llinatge Mercader va gaudir finalment del privilegi de noblesa, situant-los definitivament en la cúspide de la piràmide de la societat valenciana. Això no obstant, durant bona part d'aquesta centúria el llinatge sembla entrar "en punt mort" en quant a la seua promoció, d'una part, per l'adversitat derivada de prematures morts i manca de descendència, d'altra, perquè perdran els dos pilars al voltant dels quals orbitava la seua esfera d'influència, la Batllia General i l'alcaidia del castell de Xàtiva.

1. Don Pere Mercader i Mercader (†1520): l'obtenció del privilegi de noblesa

Malgrat les escasses notícies que ens han arribat del III baró de Bunyol, mossèn Pere Mercader, coneixem que va ser un dels encarregats de preparar l'entrada del rei Ferran el Catòlic en la ciutat de València, al temps que seleccionat per a jurar-li fidelitat en representació de la Ciutat⁷⁴. En les eleccions per a la juraderia celebrades el 29 de maig del 1479, va ser un dels elegits mitjançant el sistema de la *ceda, al bell mig* del conflicte suscitat per les hostilitats entre el Consistori i el racional Penaroya i les demandes del sistema insaculatori per la provisió dels càrrecs⁷⁵. En 1503, per mort del seu germà mossèn Honorat Berenguer Mercader, va substituir-lo en l'alcaidia del castell de Xàtiva⁷⁶. Això no obstant, no hi ha dubte que l'esdeveniment de major importància a nivell personal i familiar fou la concessió del privilegi de

---

⁷⁴ M. R. Ferrer Gimeno, *La lectura ...*, p. 39.

⁷⁵ E. Belenguer Cebrià, *Fernando...*, p. 101 i ss.

⁷⁶ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47v; C. Sarthou Carreres, *El Castillo...*, p. 41.

noblesa, que el rei Ferran el Catòlic va signar al seua nom el 4 d'abril del 1511, des de Sevilla estant.⁷⁷ Un atorgament que ascendia socialment a la família en la graduada noblesa, i que, a efectes documentals es fa visible amb la introducció del prenotat de tractament de respecte i de dignitat “don”, extensiu des d'aleshores a la seua descendència.

L'estratègia familiar: el matrimoni dels fills

Efectivament, aquesta noble condició fou heretada, primerament, pels seus descendents directes, fruit del seu matrimoni amb dona Joana de Blanes, del qual van nàixer, 5 fills i tres filles: don Joan, el primogènit i hereu, don Baltasar, don Gaspar, don Pere, don Berenguer, dona Isabel, dona Damiata i dona Jerònima.

A diferència dels seus predecessors, don Pere Mercader i Mercader sí va orientar al celibat a dos dels seus huit fills, els quals, juntament amb la prematura mort d'altres dos, Pere i Berenguer, permeteren estalviar despeses a l'economia familiar. Així, mentre que don Gaspar Mercader i Blanes serví a l'interès de la família des de la seua canongia de Barcelona, seguint les directrius testamentàries donades per son oncle, mossèn Macià Mercader, la seua germana, dona Jerònima Mercader, ingressava en el convent de la Puritat de València. Per al fadrister, don Baltasar Mercader i Blanes, es va concertar enllaç amb Isabel Ferre, mentre que el seu fill homònim va casar amb Isabel Almenar, filla del senyor de Godella⁷⁸. Dona Isabel Mercader va maridar amb mossèn Joan de Montpalau, senyor de la

---

⁷⁷ Document inclòs a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general del Regne de València en 1603. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120. Aquest atorgament de títol de noblesa es mencionat en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22. s.f *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

⁷⁸ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47v

baronia de Gestalgar, al temps que dona Damiata Mercader amb el senyor de Planes, Guillem Ramon d'Olcina⁷⁹

A l'hora de dissenyar l'estratègia per al seu primogènit, don Pere Mercader va optar per un enllaç consanguini amb el qual cohesionar el llinatge, assegurar el vincle i ampliar el patrimoni. Amb aquestes mires, la candidata escollida per al seu fill don Joan Mercader fou la seua neboda Maria Violant Mercader i Mascó, de la qual don Pere era tutor i curador⁸⁰. Es tractava d'una jove hereva que es repartia a parts iguals amb el seu germà, Miquel Joan Mercader i Mascó, l'herència deixada pels seus pares, mossèn Guillem Mercader i Violant Mascó.

L'elecció d'aquesta candidata sembla tenir com a objectiu, integrar l'herència de la jove en el patrimoni dels Mercader de Bunyol, ja que, segons les capitulacions matrimoniales signades el 5 d'abril del 1503⁸¹, dona Violant aportava íntegrament la seua herència, encara que no quedava especificada la quantia per no haver-se encara compatibilitzat i dividit el patrimoni amb el germà. Com a béns parafernals, dona Violant es reservava 1.500 sous de renda d'una propietat de 22.500 sous, a més de assegurar-se la restitució del dot i el creix que li pertocava amb la presa de possessió de la baronia de Bunyol i de la vila de Setaigües. Per la seua part, don Joan Mercader rebia de son pare una donació *inter vivos*, efectiva a la mort de don Pere, de la vila de Setaigües i la baronia de Bunyol,⁸² incloses les rendes, regalies, drets senyorials corresponents, així com la jurisdicció civil i criminal. La qual cosa suposava que don Pere es reservava l'usdefruit de la baronia. A més, mentre que ell, don Pere, visquera, i per un període de deu anys, don Joan disposaria de l'usdefruit de les rendes i regalies de Xest, amb la jurisdicció civil i criminal, a més de les rendes del molí, cases, hortes i terres limítrofs situades en la partida de la Saidia de la ciutat de València, per un període de deu anys.

---

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C. exp. 149, f. 769 r.

⁸¹ *Ibidem*, ff. 786v-795v; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.172, D. 14, s.f. Carta dotal rebuda pel notari Pere Joan Saburgada. La unió es formalitzaria abans de transcorreguts quatre mesos, sota pena de 5.000 florins.

⁸² Document de donació *inter vivos* en: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 469, D. 9. Cerimònia de presa de possessió. Notari rebedor, García Ugart. ARV, *Escribania de Cambra*, any 1710, nº 56, ff. 319v -352r. Notari rebedor, García Ugart.

Com a domicili conjugal, don Pere disposava per a la parella, la donació d'una casa que va pertànyer a mossèn Berenguer Mercader, situada al carrer dels Cavallers⁸³, així com els béns adients per a moblar-la, i 10.000 sous per a les despeses de vestir de dona Maria Violant.

En funció de l'acord, el 27 i 28 d'octubre de 1505, don Joan Mercader va celebrar els actes de possessió de les viles i llocs de la baronia, amb assistència dels representants de les famílies que hi habitaven, totes d'origen mudèjar, a excepció de la vila de Setaigües de població cristiana. (Quadre I). Tant a la vila de Bunyol com al lloc de Macastre, la cerimònia va iniciar-se a les portes dels respectius castells, on don Joan va arrebregar les claus de mans del seus alcaids, Lluís Alzamora i Jaume Climent respectivament⁸⁴.

QUADRE I

Relació de veïns assistents a la presa de possessió de don Joan Mercader i Blanes, celebrada el 27 i 28 d'octubre de 1505, a les viles i llocs de la baronia⁸⁵

Vila Bunyol

1. Abdallá del Alamis	11. Abrahm Lopillo
2. Amet fill de Adell	12. Çaljat Requoní
3. Alí Mardanis, jurat	13. Çaljat Çanixó
4. Abdallá Barcellá, alia Rebolledo	14. Maymat Ubeyt
5. Moahomat Darbán	15. Amet Çaljat
6. Mahomat Alamí, procurador síndic de l'aljama.	16. Çaljat Gemis
7. Mahomat Barrabé	17. Obaydal Roig
8. Castsar Condi	18. Amet Motjem
9. Amet Adell	19. Amet Obix
10. Juseff Gribri, alias Rotaya	20. Mahomat Acen

⁸³ La casa situada a la parròquia de Sant Nicolàs, al carrer dels Cavallers, enfront de la de mossèn Ferrando i a esquenes del carrer de les Costureres. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C. exp. 149, ff. 786v-795v. Entre els documents que anys avenir van ser relacionats en el l'inventari *post mortem* dels béns de don Gaspar Mercader i Mercader, hi ha constància del document de donació de la casa amb data 5 d'abril de 1505 (notaris, Pere Joan Saburgada i García Ugart). AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

⁸⁴ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, n° 56, ff. 319v -352r.

⁸⁵ *Ibidem*.

21.	Abraham Duch	43.	Amet Fernández
22.	Abdall Richhom	44.	Abraham Jarafens
23.	Celím Alcadí	45.	Abraham Abdulmell
24.	Çatjar Mandanix	46.	Abraham Roig
25.	Amet Mandanix Çarcola	47.	Abdallá Canix
26.	Mahomat Çalget "lo ferrer"	48.	Mahomat Mardanix
27.	Girrey Çamé Abdallá	49.	Abdemelich, fill de Abdemelich
28.	Amet Garriga	50.	Mahomat Amet
29.	Çalгат Mandanix	51.	Amet Borrades
30.	Amet Durbá	52.	Abaydal Cosayt
31.	Yaye Nuclum	53.	Çaljat Acen
32.	Mahomat Pedra	54.	Çaljat Çanix
33.	Amet Bonun	55.	Çaljat Ylell
34.	Mahomat Alganat	56.	Flucey Adell
35.	Abí Mandanix	57.	Amet Calí
36.	Molux Alcalaulí	58.	Abí Acen
37.	Marren Çalsat Adell	59.	Çabat Rafis
38.	Çaljat Bonís	60.	Obaydal Ylel
39.	Çaljat Durban	61.	Mahomat Alanbrany
40.	Mahomat Arroquahany	62.	Mahomat Bonix
41.	Alí Vaxe	63.	Mahomat Alpayat
42.	Amco Movient (sic)	64.	Amet Calá

Lloc de Macastre

1.	Juseff Ader, alamí	19.	Amet Bucheix
2.	Cahat Hoabit etiam Chovarri, jurat	20.	Ali Foro
3.	Cahat Cales	21.	Amet Alconay
4.	Mahomat Hyaye	22.	Abdorament Aduli
5.	Culey Meri	23.	Amet Alaga
6.	Nayal Celí Athea	24.	Ali Dequier
7.	Mahomat Athea	25.	Cafim fill de Carim
8.	Bramadan Cahat	26.	Mahomat Almoyyar
9.	Çaparron Yeya, major	27.	Quindi Mahomat
10.	Amet Acen	28.	Ali Melang
11.	Abraham Omar	29.	Cahat Obip
12.	Amet Hyaye	30.	Mussa Albarder
13.	Mahomat Acen	31.	Mahomat , alfaquí
14.	Mahomat Alceyt	32.	Hucey Poxix Rensey
15.	Obaydal Bramadan	33.	Abraham Desvoch Aye
16.	Ali Videlli, barber	34.	Mahomat Aye
17.	Amet Corsal	35.	Juceff Cortina
18.	Mahomat Acengersira	36.	Hyaye Callt

37. Amet Cosungalig	40. Obaydal Casim
38. Ali Calbarder	41. Ayet Carta
39. Ali Acen	

Lloc d'Alboraig

1. Alí Benallé, alamí	15. Abisot, alamí
2. Cahet Çapaton, jurat	16. Mahomat Hytalet
3. Obaydal Alamí, jurat	17. Abdorament Hytalet
4. Alí Galvy	18. Amet Galrig, alamí
5. Alí Rosi	19. Ali Çapaton
6. Alí Rosi, major	20. Cohot Roci
7. Jucey Galrig, alamí	21. Alí Roci
8. Amet Roci	22. Obaydal Macjar
9. Yale Hialet	23. Calhat Yallé
10. Abraham Çapaton	24. Heralit Algatret
11. Mahomat Roci	25. Amet Vrarit
12. Abdorament Abi Gayet	26. Gurarti, son germà
13. Amet Roci	27. Juceff Alluix
14. Abraham Moneu	28. Alí Alluix

Lloc de Iàtova

1. Juseff Almoix	21. Mahomat Çapaton
2. Amet Alacalá	22. Mahomat Mutarrif
3. Mahomat Albeixer, jurat	23. Mahomat Alonpo
4. Abraham Ambaixar	24. Amet Çací
5. Abdallá Villaxi	25. Abraham Oalaç
6. Mahomat Aldalí	26. Amet Alabes
7. Alí Adel	27. Mahomat Alagua
8. Masot Almoixot	28. Amet Hixoni
9. Juceff Hixerix	29. Juceff Alonpo
10. Alí Guanin	30. Abdalà Mahomat
11. Abraham Alcayvi	31. Amet Alcavalla
12. Mahomat Alcayvi	32. Amet Arrogas
13. Amet Amaixes	33. Mahomat Alcayvi
14. Mahomat Urrehit	34. Cahat Alonpo
15. Juceff Alcayvi	35. Abdlla Guarin
16. Alí Alaves	36. Cahat Mahemanoligno
17. Alí Monsioch	37. Mahoma Cahat
18. Alí Çapaton	38. Mahomat Roges
19. Mahomat Eldelil	39. Amet Garrugas
20. Abraham Alavesç	40. Braim Nixe

Vila de Setaigües

1. Bacariro (sic), Martí, lloctinent de justícia	12. Miralles, Esteve
2. Biosca, Joan	13. Miralles, Joan
3. Català, Llorenç	14. Muñoz, Joan
4. Enguidanos, Joan d'	15. Oliver Ferrer, mestre Luis
5. Ferrandis, Martín	16. Pedron menor, Martí
6. Gomis, Alonso	17. Pedron, Marco -batlle
7. Gris, Joan	18. Pérez, Antón -jurat
8. Lázaro, Domingo	19. Pérez, Miquel -jurat
9. Llopis, Pere	20. Sanón, Bernat
10. Martínez, Aparici	21. Sanón, Gil
11. Martínez, Joan	22. Sanón, Jaume

Complicades donacions. La vinculació de Xest

Don Pere Mercader va continuar practicant unes enrevessades disposicions hereditàries, encara que desconeixem si motivat per un intent d'afavorir a tots els seus fills, o si pel contrari, a uns més que a altres. Coneixem, per un codicil decidit poc abans de la seua mort, que don Pere havia redactat testament el 28 de desembre del 1512, davant el notari Garcia Ugart. En ell, va vincular el lloc de Xest, juntament amb una casa en la ciutat de València, cridant com a primer beneficiari al seu fadrister don Baltasar Mercader i la seua legítima successió, després dels quals convocava al seua quart fill baró, don Berenguer. Suposava això, saltar un escaló en la línia successòria, postergant els drets del seu tercer i homònim fill, al quart lloc en la successió.

Igualment, en el 1516, don Pere va cedir l'usdefruit dels drets de Xest, juntament amb el dels drets de la baronia de Bunyol, al seu fadrister don Baltasar, la qual cosa va provocar la disconformitat del primogènit i l'enfrontament entre els germans. Cal suposar que el possible recel existent es va poder acréixer pel fet que, des del 18 de juny del 1509 don Baltasar

ocupava, sens dubte per cessió del pare, l'alcaidia del castell de Xàtiva⁸⁶. En defensa dels seus drets, don Joan va apel·lar a la Cort de la Governació, encara que no va obtenir veredicte favorable, fet pel qual don Baltasar va prendre la possessió de la baronia de Bunyol el 18 de maig del 1518, la qual va gaudir fins a la mort de don Pere el 5 de juliol del 1520. Solament una concòrdia signada entre els germans apaivagà l'enfrontament, després que, jutges comptadors dictaminaren la partició dels fruits que a cadascun corresponia⁸⁷.

Poc abans de la seua mort, el 24 de juny del 1520⁸⁸, don Pere Mercader decidí la redacció del codicil abans esmentat, amb la intenció d'esmenar l'orde de successió del vicle de Xest que havia fundat en el seu testament, per altre que, partint del seu fadristerne don Baltasar Mercader seguira l'orde de naixement dels fills. Així, mancant la descendència legítima de don Baltasar, el vicle de Xest el rebria el seu tercer fill don Pere, seguit per don Berenguer, a partir del qual continuaria la línia ja disposada en el testament. Donat que no hem tingut malauradament accés a aquest testament, desconeixem si la línia successòria incloïa en algun moment al primogènit don Joan Mercader, hereu del vicle de Bunyol. Amb la vinculació de Xest seguint la línia successòria del fadristerne, don Pere Mercader sentenciava la definitiva divisió del patrimoni, ja que el vicle de Bunyol seguiria la línia marcada per mossèn Berenguer en el 1467, mentre que Xest, definitivament en mans de don Baltasar Mercader i Blanes i els seus descendents iniciava una línia secundària en el llinatge Mercader.

També don Pere va aprofitar aquest codicil per revocar algunes clàusules testamentàries o afegir altres noves. Així, els dos frares del convent de la Murta anomenats marmessors en el testament, quedaven substituïts per altres dos de la ciutat de València, un del monestir de Sant Domènec i l'altre del monestir del Carme. La seua sepultura va canviar d'ubicació, de la capella

---

⁸⁶ Recordem que don Pere va ocupar aquesta plaça a la mort del seu germà mossèn Honorat Mercader en el 1503. C. Sarthou Carreres, *El Castillo de...*, p. 40.

⁸⁷ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna", J. Hermsilla Pla (dir.), *Historia de Buñol*, València, 2007, p. 220

⁸⁸ ACV, llig. 703:3. s.f.

de Sant Joan Baptista i Evangelista de la Santa Creu de València, a l'altar del monestir de Santa Clara de València. En el seu sepeli cap familiar portaria manifestació externa de dol, a diferència dels seus avantpassats que deixaren disposada la despesa en vestir amb drap de color blau per a tots els assistents. Dels seus béns es prendrien 50 lliures per a pagar, al menys, una missa cantada en l'aniversari i altra en cap d'any, a més de 10 sous per al bací dels pobres vergonyants de les dotze parròquies. Al seu fill don Gaspar Mercader li llegava els 12.000 sous que tantes vegades li havia promès donar per comprar una casa, encara que no els rebria fins no haver-se ordenat clergue i haver celebrat missa. Dels seus béns, serien quitats 93 sous censals, els quals, juntament amb els seus fills Baltasar i Pere, havien carregat a Na Caterina Allepuz per 70 lliures, rebent la propietat el seu hereu. A dona Isabel, muller de don Pere Mercader, les cortines de ras de la Història, i a la seua neta Isabel qui vivia amb ell, 25 lliures en agraïment als seus servicis. La mort del senyor portaria la manumissió de dos esclaus negres servents de la casa, els dos anomenats Joan, després d'haver servit al seu fill don Berenguer Mercader durant 3 i 10 anys respectivament⁸⁹.

2. Don Joan Mercader i Blanes (†1524): infructuós intent per arribar a la Batllia

Els escassos quatre anys que don Joan Mercader va estar al capdavant del llinatge (juliol del 1520 a març del 1524) van coincidir en el temps amb la revolta de les Germanies al Regne de València (1520-1523)⁹⁰. De bon començament, abans de contextualitzar les poques dades que disposem, cal dir que en gener del 1520, quan els avalots es succeïren a la ciutat de València en absència dels regidors de la Ciutat, don Pere Mercader va ser un dels nobles que formaren part de l'ambaixada que va denunciar al rei Carles I

---

⁸⁹ ACV, llig. 703:3. s.f.

⁹⁰ E. Duran, *Les germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982.

les actuacions agermanades⁹¹. Sens dubte una tibant situació la que es vivia aleshores, tenint en compte que la Junta agermanada dels Tretze, sorgida i armada per organitzar la defensa del Regne davant un possible atac de la pirateria nord-africana, denunciava no solament la mala administració dels jurats, i la justícia discriminatòria a favor de les classes benestants, sinó també l'abús que feien els més poderosos de llurs privilegis⁹².

En aquesta contesa, però, és la figura de don Baltasar Mercader, senyor de Xest i alcaid del castell de Xàtiva, qui polaritza les referències documentals associades al cognom Mercader. Com a presó d'Estat, la fortalesa albergava a l'hereu del Regne de Nàpols, don Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, d'ençà que el 4 de novembre del 1512 Ferran el Catòlic va donar l'orde del seu confinament per sospita de conspiració. La custòdia personal del noble presoner la va confiar el rei a mossèn García Gil d'Ateca, sota el qual va quedar l'autoritat de l'alcaid Mercader. Segons Martí de Viciano, les baralles internes entre Baltasar Mercader i Gil d'Ateca descuidaren la defensa del castell de Xàtiva⁹³, afeblint la custòdia de l'enclavament i afavorint l'èxit de l'assalt agermanat decidit el mes de setembre del 1520, quan l'exèrcit nobiliari es trobava encara organitzant-se. Diferents treballs han assenyalat la lenta reacció, no solament de l'alcaid Mercader i del guardià Gil d'Ateca, sinó també del virrei Hurtado de Mendoza, en un context que, encara que el castell va resistir, finalment els agermanats aconseguiren el control de la fortificació el 14 de juliol del 1521⁹⁴. La perduda del castell a mans agermanades va obrir l'encreuament d'acusacions i denúncies de la mala gestió de don Baltasar Mercader en la defensa. Encara que també don Baltasar va comptar amb veus favorables, com la de don Guillem Ramon Català de Valeriola, palesa en la seua obra *Breu relació de la Germania de*

---

⁹¹ L'ambaixada la formaren, a més de don Pere Mercader, don Joan de Castellví, don Pere Corella, don Gaspar de Boil, en Manuel Piera, en Joan i Francesc Joan Sabrugada i en Gaspar de Montagut E. Duran, *Les germanies...*, p. 155.

⁹² *Ibidem*, p. 148.

⁹³ Martí de Viciano, *Libro quarto de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino*, Edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, 2005, p. 369.

⁹⁴ E. Duran, *Les germanies...*, p. 186; J.F. Pardo Molero, *La defensa del imperio. Carlos V y el Mediterráneo*, Madrid, 2001 p. 12; Martí de Viciano, *Libro quarto...*, p. 372.

València⁹⁵. A fi de salvar el seu nom, don Baltasar va apel·lar al monarca, qui l'11 de febrer del 1529, el va exonerar per la perduda del castell, carregant la culpa sobre Gil d'Ateca⁹⁶.

Finalitzat el conflicte, i aprofitant la mort del batlle general Ferran de Torres, don Joan va intentar ocupar la Batllia General, recuperant així la rellevant posició dels Mercader en èpoques passades, a més dels ingressos econòmics derivats. A més de les tres generacions de la seua família que consecutivament estigueren al capdavant de la institució, li avalava la subvenció de 5.000 ducats a les despeses de la guerra agermanada prestades a la Tresoreria Reial de Carlos I en el 1522, a més de la donació que en el 1521 va fer a la Monarquia d'un collar d'or amb nou perles encastades, tres diamants, cinc robins i una maragda⁹⁷. Quantitat i joia que no van ser suficient perquè Carles I es decidira per la seua candidatura, preferint la de don Lluís Carròs de Vilaragut i Castellví⁹⁸. El collar va passar a engrandir el Patrimoni Reial, mentre que els 5.000 ducats van ser considerats com a préstec per a les despeses de l'exèrcit reial en la guerra contra els agermanats, i van ser tornats a la família el 1525⁹⁹, quan ell ja era mort.

El 3 d'octubre de l'any 1519, don Joan Mercader va redactar les seues darreres voluntats davant el notari García Ugart¹⁰⁰. Tal vegada fou l'epidèmia de pesta que aleshores va assolir la ciutat de València, la causant de la seua decisió de testar. La seua muller, dona Violant Mercader i Mascó, ja era morta, i entre altres disposicions calia organitzar la curadoria dels seus huit fills, tots encara menors: el primogènit Gaspar, seguit per Baltasar, Maria, Violant, Anna, Jerònima, Àngela i Melcior.

---

⁹⁵ També Martí de Viciana es va mostrar favorable a l'actuació de don Baltasar. E. Duran, *Les germanies...*, p. 9.

⁹⁶ Martí de Viciana, *Libro quarto...* p. 372.

⁹⁷ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 223.

⁹⁸ Fill de don Francesc Carròs de Vilaragut i Bellví, desenvolupà també el càrrec de governador de Xàtiva, el qual, juntament amb el de batlle general del Regne de València, passaren al seu fill, Lluís Carròs de Vilaragut i Eslava. *www.enciclopèdia.cat*

⁹⁹ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 223.

¹⁰⁰ Testament redactat el 3 d'octubre del 1519 davant el notari García Ugart. ARV, *Manaments i Empares*, any 1701, llibre 3, mà 28, ff. 10r-14 r.

Al davant de la marmessoria, don Joan va disposar que hi estigués son pare, els seus germans i el seu cunyat don Miquel Joan Mercader. Les seues restes mortals serien traslladades pels capellans de la parròquia de Sant Nicolau a l'altar de l'església del monestir de Santa Clara, on ja es trobaven sa mare i la seua dona. Cap parent ni amic portaria dol, a excepció dels que personalment designara son pare. Ordenava el pagament de deutes i injúries, per a seguidament organitzar el repartiment de l'herència. La preocupació per l'orfandat dels seus fills, encara tots ells menors d'edat, es fa evident en les dues disposicions en les quals mirava pel seu benestar. En una anomena a son pare tutor i curador, amb potestat per designar substitut adient en el cas de morir aquest durant la minoria dels nets; mentre que en l'altra, elegia a dues esclaves negres, Nadoleta i Caterina més les respectives descendències, perquè s'ocuparen de l'atenció dels fills durant un termini de quinze anys cadascun d'ells, transcorreguts els quals aconseguirien la llibertat.

Per dret d'agnació, el primogènit, don Gaspar, es faria càrrec del vincle de Bunyol, mentre que el secundogènit, don Baltasar, rebria els béns lliures del patrimoni, amb l'obligació de sufragar les despeses d'alimentació dels seus germans fins als 25 anys. Respecte al menor dels fills, don Melcior, la voluntat de don Joan va ser que prengués els hàbits, disposant una renda de 75 lliures per a la seua manutenció fins que rebés una renda de l'Església. A cap filla destinava al celibat, les dues majors, Maria i Violant Mercader rebrien cadascuna els 70.000 sous (3.500 lliures) del dot que mossèn Berenguer Mercader i Miró va disposar en el seu darrer testament, quantitats que es detraurien de les rendes del senyoriu de Bunyol¹⁰¹, revertint novament a l'herència si morien abans del matrimoni o sense descendència¹⁰². Les tres

---

¹⁰¹ Disposició aquesta, de detraure les quantitats dotals de les rendes del senyoriu de Bunyol, que no es contempla al darrer testament de mossèn Berenguer Mercader i Miró, el qual conté la clàusula de fundació del vincle de la baronia de Bunyol. Tal vegada don Joan Mercader disposava d'algun codicil que nosaltres, de moment, no hem pogut consultar. De ser així, però, s'haguera fet ús del mateix prèviament i posteriorment a la disposició testamentaria de don Joan, ja que suposava disposar de capital vinclat per a dotacions dotals.

¹⁰² El dot de dona Maria sí va revertir a l'herència, ja que morí donzella l'any 1522, després de redactar testament el 18 d'abril del 1522, el qual fou publicat el 6 de maig pel notari, Pere Joan Saburgada. Informació que consta en els documents relacionats a l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader i Mercader el 1585.

menors, Anna, Àngela¹⁰³ i Jerònima, percebrien solament la legítima, això és, una dobla d'or, a l'haver rebut ja la part corresponent al dot de la seua mare.

En altres clàusules testamentaries, don Joan feia repartiment de diferents quantitats, tals com: 20 lliures per a l'Hospital General, les 5 lliures per als ornaments de Sant Nicolau, altres 5 per al Bací dels Pobres de la mateixa església, així com les 25 lliures que rebria mossèn Álvarez, prevere encarregat de dir les misses per la seua ànima. També 25 lliures foren les destinades a Joan Pina, alcaid de Xest, com les 25 lliures més que rebria Joan Ferrando, encarregat del pes de la farina, amb la finalitat que vigilés el bon funcionament del molí. Per al pagament dels traginers Joan Llach i Arnau remetia al seu llibre de comptabilitat.

Els dies de don Joan Mercader i Blanes acabaren en el mes de març del 1524, quan ja era mort son pare. Donat que no va poder, o no es va ocupar de designar substitut per a la curadoria dels fills, el seu germà don Baltasar Mercader i Blanes, senyor de Xest, restà marmessor testamentari i a càrrec de la curadoria de la prole del seu germà per designació de la Cort del Justícia Civil, ja que també havien mort els designats per don Joan al seu testament¹⁰⁴. L'absència d'ambdós progenitors va escapçar la branca principal del llinatge Mercader i la va desproveir d'una direcció compromesa per als huit fills del matrimoni, tots ells encara menors.

3- Don Gaspar Mercader i Mercader (†1538): prematura mort

Als inicis del segle XVI, a la ciutat de València bullia una intensa activitat social i cultural, en gran part afavorida pel virregnat de dona Germana de

---

ACV, lligall 2.555, s.f. Dona Violant Mercader maridà amb don Joan Jeroni Servalto, matrimoni del qual va nàixer Àngela Servalto Mercader.

¹⁰³ Entre els documents relacionats a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader de 1603, consta el testament de dona Àngela Mercader, donzella, redactat el 23 de desembre de 1565, i publicat en 1566. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

¹⁰⁴ ARV, *Manaments i Empares*, any 1701, llibre 3, mà 28, ff. 14r. Lectura del testament el 21 de març del 1524.

Foix i del duc de Calabria. En aquest ambient cortesà s'integraren don Gaspar i don Baltasar Mercader i Mercader, dipositaris en la seua joventut de les armes i el patrimoni dels Mercader, els quals, d'acord a la seua noble condició, establiren el seu *modus vivendi*. Ambdós actuaren d'amfitrions reals: d'una part don Gaspar Mercader rebé a l'emperador Carles V, a finals del mes d'abril del 1528, quan amb el seu seguici va fer parada en Bunyol per descansar i passar la nit, abans d'entrar en la ciutat de València el primer de maig. D'altra, don Baltasar rebé al rei Felip II, quan regressava a Madrid el 1564 després de celebrar Corts a Montzó¹⁰⁵. Igualment els dos van coincidir allora d'escollir muller fora del Regne, optant per dos llinatges forasters.

En 1525 es va decretar el bateig de la població musulmana del Regne de València. Donat que desconeixem si aleshores don Gaspar ja havia arribat a la majoria d'edat i en conseqüència havia assumit la direcció efectiva del senyoriu de Bunyol, no podem afirmar que personalment s'ocupara d'organitzar el bateig dels seus vassalls musulmans¹⁰⁶. Igualment respecte al desarmament morisc decretat pel virrei duc de Calabria en el 1527, comissariat pel delegat reial Jaume Francesc Ferrer¹⁰⁷.

En el 1538 don Gaspar Mercader i Mercader contragué matrimoni amb dona Joana Ruiz de Calcena de Vintimilla i Castellar, filla del ja difunt secretari del rei Ferran el Catòlic, don Joan Ruiz de Calcena. Llurs capitulacions matrimonials foren signades per poders en Barcelona el 29 d'abril del 1538¹⁰⁸. Dona Joana aportava al matrimoni un dot valorat en

---

¹⁰⁵ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., pp. 224 y 225.

¹⁰⁶ R. Benítez Sánchez-Blanco, *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, Valencia, 2001.

¹⁰⁷ J.F. Pardo Molero, *La defensa ...*, p. 207

¹⁰⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 32. En nom dels contraents estipularen les capitulacions, per una banda don Jeroni Agustí, cavaller de l'Orde de Sant Jaume i batlle general del Principat de Catalunya, com a substitut de don Pere Jordán de Urriés, senyor de Risi (Sicília), apoderat de don Gaspar Mercader, i el seu cunyat per estar casat amb dona Anna Ruiz de Calcena de Vintimilla i Castellar; per l'altra, dona Greyda de Lanuza, en nom del seu marit don Hugo d'Urriés, senyor de la baronia d'Ayerbe, secretari reial, comanador d'Énguera, cavaller de Sant Jaume i tutor de dona Joana. Capitulacions signades davant del notari de Barcelona, Lluís Miquel.

13.500 ducats, moneda reial de València¹⁰⁹, dels quals, 3.700 ducats es pagarien en dos terminis, assenyalant-se el primer abans de solemnitzar el matrimoni. Els 9.800 ducats restants es repartirien de la següent forma: 300 ducats en rendes procedents del lloc d' Herrería¹¹⁰; 8.000 ducats en censals sobre la Generalitat de València, la fàbrica de Murs i Valls, la Llotja o sobre cases i propietats; i els 1.500 ducats restants en roba i joies¹¹¹. Don Gaspar acreixeria el dot de la seua muller en 6.750 ducats d'or, alhora que assegurava la restitució atorgant-li a dona Joana la possessió de la baronia de Bunyol i de la vila de Setaigües. Com a baró de Bunyol, don Gaspar rebé dels seus vassalls un servici de 1.000 ducats pel seu matrimoni, el qual va emprar en el quitament d'un censal de la mateixa propietat, que, juntament amb altres persones, va carregar en favor dels germans mossèn Francesc Joan Artés i Jeroni Artes¹¹².

Malauradament, don Gaspar va morir poc després sense descendència, havent redactat testament el 16 de desembre del 1538, en presència del notari rebedor Lluís Miquel¹¹³. Designava marmessors de les seues darreres voluntats als seus dos oncles, el prevere don Gaspar Mercader i Blanes, i el seu germà don Baltasar, senyor de Xest, encarregats de donar-li sepultura en l'altar major de l'església del monestir de la Concepció de la Puríssima Verge Maria de València, on s'hi trobaven soterrats els seus pares i predecessors. El seu germà don Baltasar arreplegava el vincle de Bunyol, i l'anomenava hereu dels seus béns, els quals rebria juntament amb una llarga llista de deutes

---

¹⁰⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*; ARV, *Manaments i Empares*, any 1701, llibre 3, mà 28, ff. 16r.

¹¹⁰ Hi consta a les capitulacions, que la localitat d'Herrería, propera a la vila de Molina d'Aragó fou comprada per la família en nom de l'emperador Carles V per 300 ducats, rebent a canvi la mercè de les rendes. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 32.

¹¹¹ A excepció dels 1.500 ducats en robes i joiells, els 12.000 ducats restants procedien del llegat que dona Caterina Cabanes i Urriés, mare de don Hugo i tia de la contraent, havia donat a la neboda per al seu dot, segons figura al testament atorgat davant García de Córdoba, notari de Calatayud, el 13 d'abril de 1529 en el lloc de Bágüena, publicat l'1 de desembre de 1533. *Ibidem*.

¹¹² ARV, *Manaments i Empares*, any 1701, llibre 3, mà 28, ff. 16.

¹¹³ *Ibidem*.

Disposava la restitució del dot i creix de dona Joana Ruiz de Calcena de Vintimilla i Castellar, confirmant que dels 13.500 ducats aportats al matrimoni, ja hi havia rebut 11.500 ducats. A sa germana, la noble donzella dona Anna Mercader li llegava 15.031 sous, mentre que la resta de clàusules testamentàries eren un repertori de reconeixements de deutes i ordes de pagament, com el quitament del censal carregat al noble don Gonçal d'Íxer, senyor de la Vall de Xaló, o els que havia carregat a sa germana dona Violant Mercader i de Servalto, a més de tot el que devia a la curadoria de la seua neboda dona Àngela Servalto, filla de la seua germana dona Violant i don Joan Jeroni de Servalto. A més, s'havia de sumar el pagament de 130 ducats que devia a don Lluís de Calatayud; tot el que li devia al seu cosí germà don Miquel de Montpalau, a excepció d'un censal, de 7.500 lliures de propietat que, juntament amb altres no especificats, carregaren a la viuda na Caterina Corberan de Sardoní; els 24 ducats que devia a misser Abat, doctor en Dret, i al notari Lluís Miquel, en concepte de salari pel procés de la denúncia del vassall morisc de Bunyol Umeyet Morxa i altres; 4 ducats que havia de donar-li al reverend mestre Joan de Salaya (sic) perquè ell els fera arribar a qui ja sabia; a més de pagar 150 lliures que va rebre dels seus vassalls, i 25 lliures de salari que li devia al seu criat Lluís Poyo.

El 20 de desembre de 1538, en la casa del carrer dels Cavallers, domicili del difunt senyor de Bunyol, es va fer la lectura pública del seu testament, assistint don Jeroni Agostí, cavaller de l'Orde de Sant Jaume i batlle general de la Ciutat i Regne de València. Els marmessors acceptaren la marmessoria, dona Anna Mercader i el criat l'herència rebuda, la viuda s'emparava en el seu dret de no respondre fins a realitzar la deguda consulta, mentre que don Baltasar Mercader acceptava l'herència però, acollint-se a benefici d'inventari. D'aquest es va encarregar el notari rebedor del testament, Lluís Miquel, iniciant-se la seua confecció el 28 de desembre de 1538¹¹⁴, del qual ens ocupem en capítol apart.

---

¹¹⁴ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

4. A benefici de la meua ànima. El VI baró de Bunyol, don Baltasar Mercader i Mercader (†1585)

El 27 d'abril del 1539, don Baltasar Mercader i Mercader, cavaller de l'Orde Militar de Sant Jaume¹¹⁵, va celebrar la cerimònia de pressa de possessió de les viles i llocs dels senyoriu¹¹⁶. Conegut com "el rico"¹¹⁷, don Baltasar va reunir una gran fortuna, palesa en els seus llegats testamentaris i el seu inventari *post mortem*. Riquesa possiblement procedent de l'estalvi, de cap despesa en fills, i d'una important activitat inversora en censals.

Com també va fer el seu germà, va posar les seues mires matrimonials en un llinatge foraster. En el 1539, essent ja senyor de Bunyol, contragué matrimoni amb dona Maria de Còrdova i Mendoza¹¹⁸, natural de Jaén, dama de l'emperadriu dona Isabel. Era filla de don Antonio Fernández de Còrdova i Mendoza, i de dona Maria Hurtado de Mendoza, neta per línia paterna de don Diego Fernández de Còrdova, II comte de Cabra, i de Maria Hurtado de Mendoza i Luna, la qual, alhora era filla del I duc de l' Infantat i II marquès de Santillana, don Diego Hurtado de Mendoza¹¹⁹. Un matrimoni del qual no hi hagué descendència.

Molt probablement, l'activitat política don Baltasar va quedar truncada com a conseqüència del punible fet que va protagonitzar durant la celebració de la processó de la festivitat del *Corpus* del 1544, pel qual el Consell li va inhabilitar per a qualsevol càrrec municipal, u obtenció de benefici o franquícia. Aquell dia, don Baltasar va agredir per l'esquena amb un ganivet, a un agutzil amb orde de retirar les Roques de la processió, mentre discutia

---

¹¹⁵ Hàbit de L'Orde de Sant Jaume obtingut el 1549. ACV, lligall 2.555, s.f.

¹¹⁶ Cerimònia de presa de possessió celebrada el 27 d'abril de 1539, segons document relacionat en l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader del 1603. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

¹¹⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

¹¹⁸ Capitulacions matrimonials signades en agost del 1539 davant els notaris Lluís Avenar i Lluís Miquel, referència en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 22, s.f., en ACV, llig. 49:4, es fa referència al fet que les capitulacions es van atorgar en la ciutat de Toledo.

¹¹⁹ *Ibidem*, s.f.

amb don Lluís Vich qui s'oposava a què les guardaren abans de terminar, ja que això impedia que el duc de Calabria veguera la processió completa¹²⁰. Malgrat no tenir constància documental, probablement també la seua violenta conducta fóra castigada amb el desterrament, a jutjar per les seues pròpies paraules: “... me fonch forçat estar retirat alguns anys (...) en Bunyol, fen-me molt bona companyia la dita dona Maria Còrdova e Mendoza, molt amada muller mia”¹²¹. Un recés “forçat” que ell va justificar com estratègia econòmica per a poder afrontar els deutes llegats pel seu germà, però que, probablement, fóra conseqüència d'una pena de desterrament de la ciutat de València, imposada per l'agressió causada a l'oficial municipal, juntament amb la inhabilitació dictada pel Consell de la Ciutat de València. Desterrament que li va impedir participar en la vida social i política de l'Estament, fins sis anys després que li fou llevada la sanció¹²².

Considerant la pràctica de l'absentisme dels senyors de la baronia, els anys que hi passà constitueixen el període més llarg de “convivència” del senyor de Bunyol amb els seus vassalls, encara que no va servir per a una gestió eficient. Tot el contrari, es va imposar la deixadesa vers la conservació de les instal·lacions, no produint-se cap inversió per millorar-les, al considerar *que per a ell prou y havia*¹²³. Apreciació que evidència la negligència de don Baltasar per l'heretat vinclada dels Mercader. Una desídia que va ser la causa del deteriorament dels molins, dels forns, de les almàsseres, de l'ensorrament sense reparació del castell de Bunyol i del de Macastre, així com la desatenció per les terres de cultiu de la reserva senyorial, a més de la tala indiscriminada d'arbres. Una desaturada actitud que denunciarà el seu successor, don Gaspar Mercader, en el plet amb el Capítol de la Catedral de València, administrador dels béns lliures de don Baltasar, del qual ens ocuparem més endavant¹²⁴.

---

¹²⁰ J. F. Pardo Molero (coord.), “Buñol en la Edad Moderna” ..., p. 224.

¹²¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 22, s.f

¹²² J. F. Pardo Molero (coord.), “Buñol en la Edad Moderna” ..., p. 224.

¹²³ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C. exp. 149.

¹²⁴ *Ibidem*.

El 2 de gener del 1563, un nou desarmament morisc va ser decretat per la Monarquia, també en aquesta ocasió els senyors de vassalls se n'ocuparien de fer-lo efectiu sota la supervisió dels comissaris reials. A Bunyol foren confiscades molt poques armes, la majoria velles i en mal estat, possiblement perquè o estaven amagades o havien sigut venudes prèviament, tal com declararen alguns veïns¹²⁵.

Les darreres voluntats. L'obra pia

Malgrat la rigidesa aparent de qualsevol testament, una atenta lectura deixa besllumar la inquietud del testador per l'hora de la seua mort, per la incertesa d'un més enllà no terrenal, també per l'afecció de l'home per les coses materials, així com alguns ressentiments. Quan el 25 de novembre del 1572 don Baltasar Mercader va decidir redactar el seu darrer testament no devia pressentir la immediatesa de la mort¹²⁶. Possiblement tampoc quan va redactar el primer en el 1568, complementat amb un codicil en el 1570¹²⁷.

---

¹²⁵ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 225.

¹²⁶ APPV, Notari Miquel Bellot, protocol 24.598, s.f Per assabentar-nos de les últimes voluntats de don Baltasar, hem pogut emprar dos còpies parcials que, per diferents motius e interessos particulars del moment, degueren ser demanades del protocol original custodiat pel notari rebedor del testament, Miquel Bellot. Encara que parcials a nivell individual, una còpia complementa l'altra, possibilitant el coneixement del que va ser la redacció completa del testament de don Baltasar Mercader. ACV, llig. 2.455, s.f. ; clàusula de l'obra pia en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.152, D. 22, s.f; també a ARV, *Manaments i Empares*, any 1696, llibre 1, mà 8, ff. 11 i ss. Notari rebedor Miquel Bellot, publicació l'1 d'octubre de 1585 pel notari Jeroni Metaller. Aquest document conté la següent nota autògrafa de don Gaspar Mercader i Carròs: " *Cláusula de la gran obra pia que fundó mi tio, don Baltasar Mercader, hermano de mi quondam abuelo don Melchor, y segundo de don Gaspar, marido de dona María de Córdoba y Mendoza, dama de la emperatriz. Su mujer fue dona María de Córdoba y Mendoza, dama de la emperatriz dona Ysabel, nieta de los segundos condes de Cabra, hija de don Antonio de Córdoba, su hijo y de Dona María de Mendoza y su suegra de esta señora se llamó como ella y fue hija de los primeros duques de l' Infantado*".

¹²⁷ Testament del 1568, codicil del 1570, rebuts pel notari Miquel Bellot. En el codicil, don Baltasar llegava a dona Maria de Còrdova, 1.500 ducats a més dels 1.000 ducats que ja li havia deixat en el seu testament del 1568. APPV, Notari Miquel Bellot, 24.598, s.f.

Era sens dubte la consciència de l'ineludible traspàs i l'albir de la seua hora, el que movia a don Baltasar a organitzar la seua herència.

En consonància amb la destinació final de gran part de la seua herència, don Baltasar no va escollir a cap familiar per a la marmessoria. Tots els elegits eren persones de l'esfera eclesiàstica, com els preveres i mestres en Teologia, Miquel Joan Mèrida i Joan Joaquim Mija, o el reverend sot-rector de l'església parroquial de Sant Nicolau de València, els quals actuarien amb la coneixença de dona Maria de Còrdova. S'encarregarien de donar-li sepultura en l'església del monestir de la Puríssima Concepció de Nostra Senyora de la ciutat de València, on ja hi eren soterrats els seus pares. També de la confecció de l'inventari *post mortem* dels seus béns i de la seua venda, per a esmerçar el seu producte en llocs segurs com el General de València, la Fàbrica de Murs i Valls, la Llonja Nova o viles i ciutats, ordenant la successiva reinversió.

A dona Maria de Còrdova, li reconeixia haver rebut un dot d'11.000 ducats, la devolució dels quals li seria reemborsada transportant-li 3 *juros del rey* que en tenia sobre els ports secs de Requena, els quals sumaven la xifra total 11.200 ducats de propietat. Dos dels quals se'ls va transportar dona Maria per a pagar el seu dot, essent un d'ells de 4.000 ducats i caràcter vitalici duran els dies de dona Maria. Posteriorment, aquest juro va ser augmentat per don Baltasar en 3.000 ducats més amb la finalitat de fer-lo perpetuo. El tercer, el va comprar ell per 1.212 lliures a una viuda. Pel que fa al creix, ordenava don Baltasar que es pagara de les pensions de tants censals de la seua herència com fóra necessari. A més li feia legatària de 4.000 ducats, moneda real de València, "*... per la molta voluntat que en aquella he conegut, en molts y amorosos serveys...*". Quantitat que rebria en diners, autoritzant la venda dels béns necessaris a tal efecte. Igualment li feia beneficiària d'una llassada d'or amb pedres que ella li va portar en la concertació del matrimoni, una argolla d'or, una maragda encastada, i un salteri d'ambre que don Baltasar va encarregar en Madrid. També la roba blanca obrada amb or, seda, o fil d'*orlanda*, així com qualsevol peça de lli estigues o no tallada, a més de l'usdefruit de la vestimenta, calze i adreç per a la missa en la capella de la

casa, passant després dels dies de dona Maria de Còrdova, per al servici de l'església del castell de Bunyol.

La seua germana dona Anna Mercader -muller de mossèn Bernat Joan Guerau- rebria 2.000 lliures a la mort de dona Maria de Còrdova, mentre que don Jerònima rebria 100 lliures, més els aliments que se li proporcionaven, dels quals se'n faria càrrec el seu successor, així com el reconeixement d'haver-li de pagar la part que li corresponia del dot de 15.000 sous de sa mare, Maria Violant Mercader i Mascó.

Amb la finalitat d'evitar plets al successor del vincle de Bunyol -don Baltasar s'avançava a l'avenir-, incloïa un llistat de propietats de lliure disposició, eren les següents:

- L'hostal o venta gran de Bunyol, situat al costat de l'hospital, que limitava amb el camí real, el qual connectava la Ciutat de València amb el Regne de Castella. Aquest hostal, li pertanyia com a hereu de don Joan Mercader, son pare, i de don Gaspar Mercader, son germà, els quals obraren dita venta amb les seues pròpies rendes, sense valer-se de cap tanda .
- Una casa hostal situada en la vila de Setaigües, que va comprar a Martín Pedrón.
- Altra casa situada en la plaça de Bunyol, limítrof amb la séquia que passava per la plaça. Casa que ell va obrar amb les seues rendes, sense cap tanda .
- Dos camps de moreres grans que va comprar a Rafel Umimi.
- Terra campa que va comprar junt amb el molí d'Hamet Zamborot, situats en l'horta de Bunyol, els quals va fer plantar de moreres.
- Terra campa en l'horta de Bunyol, al costat del riu de *Mocheta*, la qual va plantar de moreres.
- Tros de terra campa, situat en l'horta de Bunyol, prop del fossar conegut antigament com dels moros, que en eixe moment estava plantat de moreres.
- Milloraments en els castells de Bunyol i Macastre, dels quals feia llegat a don Melcior o al seu successor don Gaspar Mercader.

Al seu germà, don Melcior Mercader, successor en el vincle de Bunyol, li donava la possibilitat de poder comprar les esmentades propietats al preu que ell considerara just, afegint-li una rebaixa de 200 ducats més una moratòria d'un any sense interessos. Si el seu germà no era el successor, el preu es concertaria per dues persones anomenades per les parts més una tercera nomenada pel justícia civil en cas de discòrdia. En cas de no voler el successor la compra, les propietats serien venudes per dona Maria al millor postor, esmerçant el producte de la venda en censals seguint els criteris ja especificats.

La successió del seu germà, però, la va abordar no sense una mica de fredor, alguna justificació i un pèl de ressentiment, en considerar que, amb els 5.000 ducats que rendava el senyoriu de Bunyol tindria més que suficient per a beneficiar els seus fills. Quantitat al seu criteri generosa, tenint en compte que quan ell va accedir al vincle hagué d'afrontar el pagament dels deutes deixats pel major dels germans, don Gaspar, valorats en 23.000 lliures¹²⁸. Només a Déu agraïa haver-li donat una llarga vida per a haver pogut saldar tan gran dèbit, només amb els ingressos procedents de les rendes del senyoriu, les quals aleshores eren inferiors als 5.000 ducats de renda del 1572, única herència que d'ell anava a rebre¹²⁹.

I així va ser, perquè don Baltasar volgué que la seua ànima fora la gran beneficiària de l'herència i, a tal fi, va constituir una gran obra pia per a l'eterna gaubança del seu immortal esperit. A la mort de dona Maria de Còrdova, hereva usufructuària, els canonges i el Capítol de la Seu de València s'encarregarien de l'administració de l'obra pia, tot seguint les acurades directrius del testador¹³⁰.

Expressada la seua última voluntat respecte a la destinació final de la part lliure de l'herència, don Baltasar anà especificant, fil per randa, com i de quina manera els administradors havien de distribuir la magna obra pia. Va començar amb el repartiment de 14.000 sous anuals entre els pobres de les

---

¹²⁸ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C. exp. 149, f. 24v.

¹²⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 22, s.f.

¹³⁰ *Ibídem*, s.f.

13 parròquies de València, a raó de 50 lliures cadascuna, exceptuada la de Sant Nicolau que en rebria 100 lliures, en atenció a ser-hi don Baltasar parroquià. El repartiment de l'almoïna es faria durant les festes de Sant Joan Baptista i la Nativitat de la Verge, i de cap manera podria fer-se servir per a "*fer roba en la festivitat de Tots Sants*". Tant el baciner dels pobres com els rectors o vicaris de cadascuna de les parròquies, com a encarregats del repartiment, rebrien pel seu treball 6 sous cadascun. Per a casar òrfenes, don Baltasar destinava 50 lliures anuals, que els administradors farien arribar al col·legi de Maria i, a falta d'aquest, a la confraria de Nostra Senyora dels Sants Màrtirs Innocents i Desemparats. També dels pobres de Bunyol es va recordar don Baltasar, ja que amb 36 lliures, els jurats de Bunyol repartirien diàriament, una quèrna de pa a cadascuna de les sis cases més pobres. De totes elles, el senyor de Bunyol tindria en tot moment coneixement i expediria un albarà signat, amb el qual els jurats pogueren cobrar dels administradors. D'altra banda, els pobres miserables empresonats per deutes, podrien deslliurar-se de la presó amb les 25 lliures que don Baltasar els assenyalava. També els malalts de l'Hospital General rebrien la seua part, al deixar pagats quatre llits complets a l'Hospital General, a més de 40 lliures anuals per a la conservació i renovació de la roba. D'aquest afer s'havia d'encarregar el *magister* de la Seu, qui, el dia de la Puríssima Concepció, rebria dels administradors l'esmentada quantitat, més 4 lliures pel seu treball. A més, durant tres setmanes, el *magister* sotssacrista de la Seu havia de consolar i remeiar als malalts, disposant a tal fi de 36 lliures anuals, 12 lliures per a cadascuna de les setmanes, a més de 3 escuts que cobraria pel seu treball. Els monestirs de monges de la Trinitat, Encarnació, l'Esperança, Magdalenes, Santa Tecla, Santa Caterina de Sena, Sant Julià, Sant Cristòfol, Les pecadores (sic) i Jerusalem es repartirien en iguals quantitats 100 lliures anuals que rebrien el dia de la seua festivitat principal, no sense que, a canvi, s'hi digueren 7 salms per l'ànima del testador.

Al monestir de les monges de la Puríssima Concepció, el qual havia d'acollir les seues despulles mortals, destinava 50 lliures anuals com a subvenció. Una dotació, però, que no les eixiria debades a les monges, ja que, cada dia, haurien de resar agenollades davant el cor una *Salve Regina*, i

només acabar de dinar el salm *De Profundis*, a més de demanar l'absolució per la seua ànima i la de tots els difunts. Anualment es celebrarien tres aniversaris per la seua ànima, coincidint amb la data de la seua mort, el primer, la vespra de l'aniversari, el segon en les matines del dia de difunts i el tercer l'endemà, amb una missa cantada amb les absolucions ordinàries. A més, obligava anualment a la seua muller dona Maria de Còrdova i, a la mort d'aquesta, als administradors, a donar a les monges de la Puríssima Concepció 34 lliures perquè cada matinada diguessen una missa per la seua ànima i la dels seus en l'altar major de l'església del monestir. En cas d'incompliment de lloc i d'horari, les 34 lliures les rebria l'Església de Sant Nicolau amb les mateixes condicions. La capacitat econòmica de don Baltasar i la pompa amb la qual desitjava envoltar les cerimònies per a l'etern descans de la seua ànima es fa palesa, en l'orde de celebrar anualment en la Seu de València, a mitjanit o la matinada del dia de la Resurrecció del Senyor, unes Matines Generals molt solemnes, en memòria i alabança de la Resurrecció, amb intervenció del bisbe, canonges i tota la clerecia, celebració que finalitzaria amb una solemne processó al voltant de l'església i portant el Sant Sagrament, a més de músics, revolt de campanes i lluminària. Per a finalitzar, autoritzava els administradors a prendre de la seua herència i renda derivada, 125 lliures per a repartir entre els recol·lectors de la renda, ordenant que, en cas de quitament d'algun censal, aquest es dipositara en la Taula de Canvis de València. Les possibles sobres es repartirien entre els pobres de les parròquies.

Pocs mesos després de la redacció del testament, el 31 de maig de 1573, trobant-se malalt i tement l'arribada de la seua mort, don Baltasar va disposar un codicil, en el qual obria la possibilitat a don Melcior Mercader per poder comprar la casa on el codicil·lant vivia, així com les que l'hi eren annexes, atenent que eren de la seua propietat i aliens al vincle¹³¹. El preu de venda seria estimat per dues persones escollides per les parts, descomptant-li 200 ducats. En cas de no estar interessat el seu germà en la compra, dona Maria podria vendre-la a qui millor la pagara. Per altra part, especificava i

---

¹³¹ ACV, llig. 2.455, s.f.

ordenava que, una o dues monges dels diferents monestirs havien de dir expressament “per l'ànima de don Baltasar Mercader”, quan digueren els set salms, pels quals rebien 100 lliures. A més, d'ordenar que en cascun dels quatre llits pagats a l'Hospital General, només poguera haver-hi un malalt. Per últim, encarregava a dona Maria, l'expedició d'un privilegi d'amortització de 30.000 sous que havia cobrat

Contra tots els pronòstics, don Baltasar Mercader va sobreviure al seu germà don Melcior, la qual cosa va fer al seu nebot, don Gaspar Mercader i Mercader, successor en el vincle de Bunyol. Encara que el vinculador va deixar clarament establerta l'agnació que havia de seguir-se, don Baltasar va confeccionar un codicil nomenant al seu nebot successor, al qual per considerar-lo com a propi fill volia evitar-li plets, una estima que no va suposar, per altra part, modificar ni una mica la magna obra pia en benefici particular del nebot o general del llinatge¹³². Per un altre codicil rebut pel notari Jeroni Metaller, redactat poc abans de morir el 15 de setembre de 1585, la casa del carrer dels Cavallers residència habitual del titular de la baronia, va quedar per decisió seu annexionada al vincle, juntament amb les cases costaneres que amb el temps s'havien anat incorporant a la propietat¹³³. En aquest mateix codicil, don Baltasar Mercader va expressar la seua voluntat de canviar el lloc de sepultura, decidint que les seues despulles mortals descansaren davall l'altar de l'església de Sant Joan del Mercat de València¹³⁴, i no en l'altar major de l'església del convent de la Immaculada Concepció de València, on reposaven els seus germans, la seua cunyada dona Rafela, i des del 1580, la primera muller del seu nebot dona Laudomia Carròs de Montcada. És possible que els desacords familiars, juntament les sospites de màcula jueva en la sang de dona Laudomia motivaren el canvi d'última

---

¹³² Codicil atorgat davant el notari Francesc Jeroni Metaller, actuant com a testimonis el magnífic Pere de Balda, i el discret Andreu Cristòfol Rocafull. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 22, s.f. També en aquest document, hi trobem una anotació manuscrita de don Gaspar Mercader i Carròs: “*Codicilo de mi tio don Baltasar Mercader 6º señor de el estado de Buñol, a quien quiero y venero por muy justo y temeroso de Nuestro Señor*”.

¹³³ ARV, *Reial Audiència*, Processos, part I, lletra S, 1.232, s.f. Notari, Jeroni Metaller.

¹³⁴ Codicil redactat el 15 de setembre del 1585, rebut pel notari Francesc Jeroni Metaller. ARV, *Reial Audiència*, Processos, part I, lletra S, 1.232, citat en: J. F. Pardo Molero (coord.), “Buñol en la Edad Moderna” ..., p. 225.

hora. Perquè, així com les sepultures familiars permetien generar lligams d'unió en integrar subjectes d'altres famílies¹³⁵, també, per l'efecte contrari, podien tenir efecte disgregador sobre aquells subjectes no disposats a compartir l'eternitat amb la resta dels ocupants.

El testament de don Baltasar es féu públic l'endemà de la seua mort, això és, l'1 d'octubre del 1585, en presència de dona Maria Caterina Guerau i d'Esplugues¹³⁶, acceptant dona Maria de Còrdova l'herència a benefici d'inventari¹³⁷. Aquell mateix dia, la viuda feia donació al nou senyor de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, dels béns que don Baltasar va relacionar en el testament com a lliures: l'hostal de Bunyol, l'hostal de Setaigües, una casa en la casa en la plaça de Bunyol, i diversos camps plantats de moreres¹³⁸. Una donació que es va justificar sota el pretext d'evitar plets, però que va resultar inútil perquè en novembre del 1592, el Capítol de la Catedral de València, administrador dels béns lliures de don Baltasar Mercader, va interposar demanda contra el senyor de Bunyol, reclamant-li la venda de Bunyol pel fet de considerar-la un ben no vinclat.

Els llegats de la seua viuda, dona Maria de Còrdova i Mendoza

Dona Maria de Còrdova i Mendoza, viuda usufructuària dels béns lliures de don Baltasar Mercader, va morir el 14 d'agost de 1589, havent gaudit de l'usdefruit dels béns lliures del seu marit. Una herència que com hem vist, en endavant seria administrada pel Capítol i Canonges de la Seu de València, encarregats de l'obra pia que aquell va fundar. Dies abans, dona Maria havia entregat al notari Jaume Martí Vaciero les seues darreres voluntats, un acte

---

¹³⁵ I. Atienza Hernández, "La construcción de lo real. Genealogía, casa, linaje y ciudad: una determinada relación de parentesco", en J. Casey y J. Franco Hernández (eds), *Familia, parentesco y linaje*, Murcia, 1997, pp.41-59.

¹³⁶ ACV, llig. 2.455, s.f.

¹³⁷ Inventari a ACV, lligall 2.555, s.f. De tot el referent a l'inventari ens ocupem en capítol a part, conjuntament amb la resta dels inventaris *post mortem* del llinatge.

¹³⁸ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 419r-422v.

que tingué lloc en la mateixa casa del carrer dels Cavallers on habitava¹³⁹. La lectura pública del testament es féu el mateix dia de la mort, en presència del seu nebot don Gabriel de Còrdova i Mendoza, i dels criats de la casa ¹⁴⁰.

El beneficiari de l'herència de dona Maria, així com el seu únic marmessor fou el seu nebot don Antoni de Còrdova i Mendoza, cavaller de l'Orde de Sant Jaume, resident en Andalusia, per ser-ne titular del vincle fundat per dona Maria Hurtado de Mendoza, ja que la intenció de la testadora era engrandir el vincle que sa mare va fundar, amb tots seus béns més els que esperava rebre en concloure el plet que es seguia en l'Audiència de Granada contra l'herència de don Baltasar Mercader¹⁴¹. Els béns incorporats seguirien els mateixos pactes i condicions que regien el vincle instituït per sa mare, de tal manera que qui succeïra en el vincle, succeiria en el llegat, sense cap disminució. Així mateix, es donava l'orde que, a mesura que els censals foren quitats, la propietat es dipositara en el *depositari* (sic) de Jaén, d'on no podrien eixir si no era per a bones inversions.

Això no obstant, només al seu nebot don Antoni, per estimar-lo com al fill que no havia tingut, li llegava el benefici de poder disposar, a més de testar, de les rendes que la seua herència proporcionara durant els quatre primers anys després de la mort de dona Maria.

També els seus béns havien de servir per fundar una capella en llaor del Nostre Senyor i de la Santíssima Trinitat, el patronatge de la qual quedava a càrrec de don Antoni de Còrdova. L'església i lloc d'Andalusia es faria a elecció seua, disposant la celebració de 4 misses setmanals de 4 reals castellans cadascuna.

---

¹³⁹ ACV, llig. 2.455, s.f. Data d'entrega del testament el 2 d'agost del 1589. Testimonis: Joan Gómez, Pere Andrés, escriptent, i Andreu Armoguera criat al servici de don Antoni de Còrdova i Mendoza, nebot de dona Maria.

¹⁴⁰ Don Gabriel de Còrdova i Mendoza era el primogènit del germà de dona Maria, don Diego Fernàndez de Còrdova, senyor de Torrequebradilla, fill primogènit de don Antoni Fernàndez de Còrdova, essent aquest fadrister de don Diego Fernàndez de Còrdova, segon comte de Cabra, i dona Maria de Mendoza.

¹⁴¹ *Ibidem* No queden especificats els béns, notari rebedor: Melcior Serna (sense constància de data). Només en absència de don Antoni, anomenava marmessor a don Gabriel de Còrdova, aconsellats per prepòsit de la Companyia de Jesús.

La resta dels nebots, don Gabriel i don Francesc de Còrdova i Mendoza, percebrien 100 ducats anuals cadascun de forma vitalícia, encara que el segon els perdria si arribava a disposar d'una renda de 400 ducats. Don Gabriel podria obtenir 100 ducats si finalment es guanyava el plet abans mencionat. A més, dona Maria disposava que reberen un cavall i un vestit don Gabriel, mentre que don Francesc, un vestit i una mula.

Com dona Maria va morir en la ciutat de València, fou soterrada, seguint les seues indicacions, en l'altar major de l'església de Sant Joan del Mercat, on ja es trobava el seu marit. D'haver mort fóra de la ciutat, havia disposat ser enterrada en Jaen, en la mateixa capella i sepulcre on descansaven les restes dels seus avantpassats. Com a directrius per al seu sepeli va especificar mil misses i ésser portada per 12 pobres vestits de pany blanc, amb intervenció de la confraria de Nostra Senyora dels Desemparats, la Creu major de la Seu i les creus de les esglésies de Sant Joan, Sant Nicolau, i Sant Bertomeu, amb els clergues acostumats.

La confiança dipositada per dona Maria en el prepòsit de l'Orde dels Jesuïtes, pare Pere Bernal, es palesa, a més del fet de ser anomenat assessor en la marmessoria, en fer-lo legatari de 120 lliures que havia de repartir entre les persones que ells ja tenien parlat. Per al servei dels religiosos, la testadora llegava 30 lliures, 3 llits de fusta amb pots i petges, 6 matalassos, 12 llençols, 6 flassades i 6 coixins, a més de 30 lliures per als pobres malats de l'Hospital General.

Tal com ho va fer constar, es va considerar més generosa que el seu home amb els criats, doncs, mentre que ell només els va deixar 300 lliures, ella els deixava 350, i això que l'havien servit menys temps. Va mostrar-los el seu agraïment i reconeixement, quedava contenta dels seus serveis i tots els va considerar gent honrada. Així, Gaspar Ramos rebria 150 lliures, Ángela Tallada altres 150 lliures, 12 lliures li deixava a Salvador Espeleta, 8 lliures a Jaume Colera, 10 lliures a Dionísia Relles, 10 lliures a Isabel Torres, i 10 lliures a Joana. Quantitats que rebrien a més del sou sencer, encara que no se'ls hagués acabat el temps de contractació, la qual cosa també havia de valdre per a Maria Gavarda.

Per a finalitzar, tot indica que els hereus de dona Maria de Còrdova seguiren un plet que ella havia iniciat a la mort de don Baltasar Mercader, amb intenció d'aconseguir la mitat dels interessos reportats pels 4 *juros* que don Baltasar va posseir sobre els ports secs de Requena. Encara que no disposem de més informació, sembla que finalment anaren a parar a mans dels hereus de dona Maria, essent reclamats en l'any 1600 pel Capítol i Canonges de la Seu, com a administradors de l'obra pia llegada per don Baltasar Mercader, qui a també reclamava els interessos. Al bell mig del conflicte, com argumentació probatòria del dret de les parts, ens trobem la diferent legislació castellana i valenciana. Mentre que la posició del Capítol de la Seu va ser que a dona Maria no li pertanyia res, donat que el matrimoni i capitulacions s'havien signat conforme als Furs de València i aquests defensaven que els béns parafernals només pertanyien al marit; els hereus argumentaren que el contracte matrimonial estava subjecte a les lleis castellanques pel fet d'haver-se signat en Toledo, a més que els *juros* estaven situats sobre rendes de Requena, on no regien els Furs del Regne de València.¹⁴²

5. Don Melcior Mercader i Mercader (†1579): *mejor es casar que quemarse*

Encara que en el seu testament l'orientació donada per don Joan Mercader i Blanes al seu fill menor, don Melcior Mercader i Mercader, va ser una vida dedicada a la religió, amb un sosteniment independent de les rendes del llinatge, el més acostat al desig del pare fou ser cavaller profés de l'Orde de Sant Jaume.

---

¹⁴² ACV, llig. 49:4, s.f. El Fur que els serveix d'argument: "*Idem rex. La muger no aya alguna cosa en aquellas cosas que el marido ganara o adquiriera más del dote, y el creix que le es hecho por razón de dote, si ya el marido no le hizo assentar y comprehender en el instrumento que fue hecho al tiempo del matrimonio entre él y ella como está dicho*".

Donat que l'Orde permetia el matrimoni dels seus *freyles* prèvia sol·licitud i llicència, per considerar que “... *mejor es casar que quemarse...*”¹⁴³, don Melcior Mercader i Mercader pogué contraure matrimoni amb la seua cosina dona Rafela Mercader i Eixarc¹⁴⁴, encara que, per a poder formalitzar la unió, fou necessari una triple dispensa eclesiàstica. Per un costat, les dues que eximien a la parella dels graus de consanguinitat desautoritzats per l'Església, concretament: el segon per ser la mare de don Melcior germana del pare de dona Rafela, i el quart, per ser don Melcior cosí segon del seu sogre. Com és conegut, no era una excepció, la pràctica endogàmica de la noblesa havia convertit en costum les unions consanguínies, les quals, tot i no ser vistes agradosament per l'Església, es toleraven mitjançant la dispensa. La necessària regulació es va abordar en el capítol V del Decret de Reforma del Matrimoni del Concili de Trento (1545-1563), intitulat “*Ninguno contraiga en grado prohibido; y con qué motivo se ha de dispensar*”¹⁴⁵.

La consanguinitat, però, no era l'únic impediment per a la unió de don Melcior i dona Rafela. Alterar el transcurs dels esdeveniments socialment acceptats, això és, concertació del matrimoni, celebració del ritu i consumació, podia complicar les coses tenint en compte la condició de cavaller profés de don Melcior. Perquè si bé l'Orde permetia el matrimoni dels seus *freyles*, aquests estaven obligats al vot de castedat abans del matrimoni, tant com en dies assenyalats durant el mateix, igualment durant el període de viudetat. Don Melcior havia desacatat la regla, donat que havia contractat compromís verbal de matrimoni amb la seua cosina, a més de consumir la relació. Com a conseqüència havia nascut un fill que, a falta d'unió legalitzada, seria considerat il·legítim. Normalitzar la situació d'una manera quelcom discreta es presentava del tot impossible. A més, el punt escandalós i de domini públic

---

¹⁴³ *Regla de la Orden de Caballería de Santiago con notas sobre algunos de sus capítulos y un apéndice de varios documentos, que conducen para su inteligencia y observancia, y mayor ilustración suya, y de las antigüedades de la Orden. Mandada publicar por el Real Consejo de las Órdenes.* Madrid, 1791, pp. 55 i 161.

¹⁴⁴ Dona Rafela fou filla de don Miquel Joan Mercader i Mascó (germà de dona Maria Violant Mercader i Mascó, muller de don Joan Mercader i Blanes, pare de don Melcior) i dona Jerònima Eixarc.

¹⁴⁵ Concili de Trento, Cap. V: *Ninguno contraiga en grado prohibido; y con qué motivo se ha de dispensar en estos*, “Decreto de reforma sobre el matrimonio”, en Documentos del Concilio de Trento, Biblioteca Electrónica Cristiana.

que la qüestió en tenia, feia necessari que, particularment don Melcior, aconseguira les dispenses necessàries.

En els tràmits per a la dispensa per la seua condició de cavaller profés, foren dos jutges executors, Pere de Mérida i el reverend Fra Tomàs de Villanueva, els que després d'estudiar el cas i escoltar els testimonis de don Lluís Mascó i del reverend Miquel Pérez de Miedes, elevaren el veredicta favorable al Sumo Pontífex Paulo III. En descàrrec de don Melcior, es va argumentar que dona Rafela no havia sigut raptada, la qual cosa alliberava suficientment al cavaller, per tal com el rapte sense consentiment estava penalitzat per l'Església¹⁴⁶. També a favor de la seua exculpació es va tenir en compte el consentiment i voluntat per ambdues parts, així com un compromís verbal de matrimoni. Tot considerant l'existència del fill ja nascut, resolgueren que era més greu l'escàndol de la separació de la parella “... *com sien nobles i molt aparentats en esta ciutat...*”¹⁴⁷, que l'obtenció de la dispensa. El 7 de maig del 1545 el Papa Paulo III signà la doble dispensa matrimonial per segon i quart grau de consanguinitat, a més de la particularment necessària per don Melcior per la seua condició de cavaller profés de l'Orde de Sant Jaume¹⁴⁸.

Tot plegat, el matrimoni s'elevava com a nucli ordenador de la societat. Tant l'Església, com la Monarquia, garants d'aquest orde, vetllaven pel seu manteniment, dins del qual súbdits i fidels s'havien de mantenir. D'alguna manera, la pràctica endogàmica habitual en l'estament nobiliari – utilitzada com a estratègia, al temps que com a defensa de la homogeneïtat del grup- va acabar sortint-se dels paràmetres tolerables per l'Església, fet pel qual va

---

¹⁴⁶ Concili de Trento, Cap. VI: *Se establecen penas contra los raptos*, “Decreto de reforma sobre el matrimonio”, en Documentos del Concilio de Trento, Biblioteca Electrónica Cristiana.

¹⁴⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 37, s.f.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Capitulacions signades davant els notaris Joan de Montoro i Joan Onofre Bernich, en presència de don Baltasar Mercader, senyor de Bunyol i germà de don Melcior, i de don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre, pare de dona Rafela. Còpia del document de capitulacions conservat per la família i relacionat en l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat en el 1603. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103-120.

decidir-se la regulació en el Concili de Trento (1545-1563), no solament mitjançant la prohibició, sinó també amb l'autorització.

D'altra banda, ens podríem preguntar si, a més de la possible fogositat de la parella, que és com d'alguna manera es presenta al document, no hi hagué també una premeditada estratègia per forçar l'acceptació de la triple dispensa necessària per a sagramentar la unió. Cal tenir en compte que estava en joc la transmissió del vincle de Bunyol instituït per mossèn Berenguer Mercader, donat que, a falta de descendència de don Baltasar i de don Melcior, l'heretat passaria a mans de la línia secundària dels Mercader, senyors de Xest.

Les capitulacions matrimonials entre don Melcior i dona Rafela van ser signades el 15 d'agost del 1545¹⁴⁹. La formalització d'aquesta escriptura pública suposava, a falta de la celebració del matrimoni eclesiàstic, la regularització de la relació que definitivament uniria a don Melcior i a dona Rafela. Malgrat això, per al que veritablement servien era per a fixar les condicions econòmiques del matrimoni. En presència dels notaris Joan de Montoro i Joan Nofre Bernich, es reuniren d'una part, don Melcior Mercader i el seu germà major don Baltasar Mercader, senyor de la baronia de Bunyol, de l'altra, dona Rafela Mercader i Eixarc, amb son pare, don Miquel Joan Mercader Oms i de Bonastre.

Dona Rafela aportaria un dot valorada en 70.000 sous, que s'hi corresponien amb la propietat, els drets i les terres adjacents de dos molins, l'un draper i l'altre fariner, situats en la partida de Vera. Aquesta propietat havia sigut adquirida per don Miquel Joan Mercader el 16 de juny de 1538, tal i com constava a la notaria del notari rebedor Joan Nofre Bernich, tenint un valor estimat de 70.000 sous. Com a tuïció del dot, es va acordar la inalienabilitat de l'esmentada quantitat, que així restaria en cas de venda per part de don Melcior o successors, a més de recaure el dret de fadiga en don Miquel o els seus hereus. Don Baltasar Mercader es va comprometre en afavorir el seu germà amb una renda anual de 5.000 sous fins a la fi dels seus

---

¹⁴⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 172, D. 37. s.f.

dies. I, tal i com era el costum, don Melcior aportaria un creix de 35.000 sous corresponents a la meitat del dot. L'incompliment de qualsevol d'aquestes clàusules matrimonials portaria aparellada una pena de 2.000 ducats.

El domicili de don Melcior i dona Rafela es va instal·lar al carrer dels Cavallers, en la casa aleshores coneguda com de la comtessa de Ribagorça¹⁵⁰. Del matrimoni van nàixer, almenys, set fills i dos filles: el primogènit, don Joan, qui va morir xiquet, don Gaspar, nascut el 26 de maig de 1547, don Baltasar, don Melcior, don Miquel - qui fou canonge de Sogorb- don Pere, altre també de nom Baltasar, dona Maria i dona Mencía¹⁵¹.

Els darrers testaments de don Melcior i dona Rafela

Sense cap altra notícia que ens permeta il·lustrar la trajectòria de don Melcior i dona Rafela, no podem més que suposar un projecte de vida a l'espera de la possible successió en la baronia de Bunyol. Així, el silenci de les fonts ens transporta directament a l'indefectible desenllaç de les seues vides. Sentint la proximitat de la mort don Melcior va redactar el seu darrer testament el 27 de març de 1579¹⁵². A més del notari rebedor Vicent Pastor, hi foren presents com a testimonis don Genís Rabassa *olim* don Ramon de Perellós, don Josep Pellicer i el prevere reverend mossèn Onofre Baró. De la seua postrema voluntat s'encarregarien com a marmessors, el seu germà don Baltasar Mercader, senyor de Bunyol, i el seu fill don Gaspar Mercader.

---

¹⁵⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 24, s.f

¹⁵¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*; també en RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 47v.

¹⁵² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 24, s.f. Darrerers voluntats que van ser publicades el 26 de maig de 1579, a la casa del difunt, i que tant la viuda com l'hereu van acceptar, encara que a benefici d'inventari per part d'aquest últim, del qual, malauradament, no tenim a hores d'ara constància documental. Per altra banda, el testament recull la següent nota autògrafa del nét del testador, don Gaspar Mercader i Carròs: *Es de mi abuelo, e hijo y hermano de los barones de Bunyol*. Així com la informació que aporta d'un dels testimonis, *Don Jinés Ravasa olim don Ramon de Perellós, estava casado con dona María Mercader, hermana de dona Rafaela y sirve de testigo*.

Atenent que el traspàs a la vida eterna calia fer-ho sense càrregues mundanes, el pagament i restitució de deutes i injúries alliberaria la seua ànima i contribuiria al seu etern repòs. Les seues despulles mortals descansarien al sepulcre dels Mercader, situat davant l'altar de l'església del monestir de la Puritat de la ciutat de València. Tanmateix, obria la possibilitat als seus fills i néts de traslladar les seues restes mortals on ells consideraren convenient. Al soterrar hi participarien els membres de la Confraria de la Sagrada Verge Maria, pertanyent a la Seu de València, qui rebrien el que tingueren per costum. En conjunt, per a despeses del sepeli, donacions terrenals i espirituals, don Melcior considerava suficient una despesa de 120 lliures. Això no obstant, en cas de faltar-ne, autoritzava a agafar l'escaient de la resta dels béns, i d'haver-hi sobres, aquestes serien destinades a misses i obra pia, sense especificar. Els pares de la recentment fundada Companyia de Jesús, restaren encarregats de pregar per la seua ànima, en oracions per un muntant de 10 lliures. 5 lliures anirien a parar als pobres de l'Hospital General, i unes altres 5 per als pobres vergonyants de la parròquia de Sant Nicolau de València.

Dels censals, violaris i deutes de la Casa s'havien d'ocupar també els marmessors, amb menció específica de deslliurar a dona Rafela de qualsevol obligació per ella adquirida en circumstàncies de necessitat de don Melcior o de la Casa. Don Melcior llegava a dona Rafela l'usdefruit dels seus béns i el particular encàrrec de tenir cura dels tres fills que encara vivien, un dels quals, don Baltasar, encara menor. Per a aquest, el testador encarregava a dona Rafela i als marmessors, tenir cura de la part de l'herència que a ell pertocava fins a la majoria d'edat. Una dobla d'or per llegítima li va correspondre, a l'igual que a don Miquel, germà seu i qui va ser canonge de Sogorb. Distinta situació era la del fill major, don Gaspar Mercader i Mercader i hereu universal dels béns del pare. Però, per ser el primer convocat a heretar el vicle dels Mercader, donada la manca de descendència de son tio, i la propera mort del pare, calia prevenir l'esmentada circumstància. Així doncs, don Melcior anomenava hereu universal al seu fill don Gaspar, amb la condició que l'herència que ara percebia havia de passar íntegra als seus

germans quan accedira al vincle de Bunyol, els quals se la repartirien a parts iguals essent de lliure disposició.

A diferència de don Melcior, no fou la proximitat de la mort el motiu que portà a dona Rafela Mercader a la redacció del seu darrer testament el 31 de març del 1573¹⁵³. *Sana de cos i de pensa*, dona Rafela decidí fer constar la seua voluntat en allò referent a la transmissió dels béns, destinació del seu cos, i l'obra pia amb la qual esperava obtenir la clemència de Déu. Desitjava un sepeli sense cap pompa mundana, i que el seu cos reposara a la sepultura dels Mercader situada davant l'altar major de l'església del monestir de la Immaculada Concepció, on ja hi eren els cossos de quasi tots els seus fills, on també reposaria el cos del seu marit arribada la seua hora. Encara que, donant-se el cas d'ésser sepultat don Melcior en qualsevol altra part o els seus ossos traslladats, demanava que també hi foren els seus a fi de reposar junts l'eternitat. Els seus marmessors don Baltasar Mercader, senyor de Bunyol, don Melcior, el seu marit, i don Gaspar el seu fill, s'encarregarien de distribuir per les diferents esglésies i convents de monges, les 100 lliures per a misses i les 5 lliures per a salms per a la seua ànima i de la resta de difunts. Per a obra pia disposava: 20 lliures per a confeccionar vestiments per al Col·legi de la Companyia de Jesús, 5 lliures per a l'Hospital General, repartides en tantes gallines com pobres hi hagués, altres 5 lliures per als pobres empresonats, uns altres 5 per als pobres vergonyants de la parròquia de Sant Nicolau, a més de 10 lliures per a casar òrfenes del col·legi del Santíssim Nom de Maria.

Al seu fill don Gaspar li llegava 100 sous per llegítima, i al seu marit la resta de béns de forma vitalícia o fins a la contractació de nou matrimoni. En aquest cas, tots els béns, sense disminució, els rebrien els altres dos fills, en la proporció de dos parts per a don Miquel i una per a don Baltasar. Un heretaria de l'altre donant-se el cas de morir sense descendència i, morint els

---

¹⁵³ AHN, *Secció Noblesa, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 21, s.f.* Notari rebedor: Vicent Pastor, presents per donar testimoni hi estigueren a més, En Joan Josep Agorreta i l'escuder Lluís de Buenafuente. Dona Rafela Mercader va morir el 17 d'abril del 1586. La lectura pública del seu testament es féu a l'endemà de la mort, essent reunits a la casa de don Gaspar Mercader i Mercader, fill major i hereu, situada a la Plaça del comte d'Oliva, pertanyent a la parròquia de Sant Nicolau.

dos sense legítim successor, el beneficiari seria el segon fill de don Gaspar Mercader i Mercader, preferint els homes a les dones. Per finalitzar, si els 4.000 sous que don Melcior i dona Rafela aparellaren en les capitulacions matrimonials del seu fill don Gaspar amb don Laudomia - de les quals recordem que estaven condicionades a què don Gaspar no disposara d'una renda de deu mil sous- tornaven a l'herència, qualsevol dels dos fills, don Miquel o don Baltasar, podrien disposar-ne, sempre que no gaudiren d'una renda de deu mil sous.

Capítol III

UNA NOVA EMBRANZIDA: DON GASPAR MERCADER I MERCADER (†1603), BATLLE GENERAL

A les darreries del segle XVI, don Gaspar Mercader i Mercader va poder encimbellar novament al llinatge desenvolupant el càrrec de batlle general de València, en un moment que la Ciutat i el Regne de València serviren com amfitrions de les noces de Felip III.

1. Els dos matrimonis: les capitulacions matrimonials amb dona Laudomia Carròs i Montcada, i les signades amb dona Laura Cervelló i Llançol

En el 1566, comptant 19 anys, don Gaspar Mercader i Mercader, fill de don Melchior i dona Rafela, va contraure matrimoni amb dona Laudomia Carròs i Montcada, filla de don Francesc Vilarig de Carròs, senyor de Cirat, Pandiel i el Tormo, i dona Damiata de Montcada¹⁵⁴. Un enllaç que sembla va contrariar profundament al baró de Bunyol, don Baltasar Mercader, no solament per la

---

¹⁵⁴ Dona Damiata era filla de don Guillem Ramón de Montcada, senyor de Vilamarxant, i dona Constança Bou, filla dels barons de Callosa. Per línia paterna era néta del vinculador d'Aitona, don Pere de Montcada. Son germà, don Miquel de Montcada, baró de Vilamarxant, es va casar amb dona Lluïsa Bou, senyora de Callosa d'En Sarrià i Tàrbena, la filla dels quals, dona Caterina de Montcada, senyora de Vilamarxant i Callosa, enllaçà amb don Gastón de Montcada i Gralla, segon marquès d'Aitona, i van ser pares del tercer marquès d'Aitona, don Francesc de Montcada. L'interès per la genealogia del fill homònim de don Gaspar Mercader, restà palès en una de les múltiples còpies existents de les capitulacions de don Gaspar Mercader amb dona Laudomia, en la qual s'hi troba la següent nota autògrafa: *Son mis abuelos y barones de Bunyol que fueron después por muerte de su tío don Baltasar, hermano de don Melchor, su padre, que fue el que fundó la gran obra pía. Donya Damiata de Moncada fue hermana entera de don Miguel, el de la batalla de Lepanto, y ambos primeros nietos de el vinculador de Aytona. Donya Laudomia no llegó a ser senyora de Bunyol.* AHN, Secció Noblesa, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 44, s.f.

seua manifesta enemistat amb els Carròs, sinó també, per la brama que corria al voltant de l'ascendència jueva de dona Laudomia. Encara així, malgrat l'opinió de son tio, don Gaspar Mercader i dona Laudomia Carròs signaren les capitulacions matrimonials el 26 de juny de 1566, davant el notari Francesc Jeroni Metaller¹⁵⁵. El dot aportat per dona Laudomia va ser de 120.000 sous (6.000 lliures), dels quals, la meitat es faria efectiva, en censals o en diners, una vegada consumat el matrimoni, amb un interès de 16 diners per lliura d'increment, com a penalització per incompliment. El pagament de l'altra meitat quedava fraccionat en tres conceptes: 10.000 sous en diners, altres 10.000 sous en robes i joies, mentre que els 40.000 sous restants corresponien a l'estimació d'una alqueria, d'aproximadament 6 cafissades de terra, més els drets corresponents, situada en el camí de Morvedre. Don Gaspar es va comprometre a la restitució del dot i creix, mentre que don Melcior i dona Rafela a la manutenció de la parella, a més de la donació d'una renda anual de 4.000 sous, efectiva a la fi dels seus dies, cas de què, llavors, don Gaspar no disposara d'una renda de deu mil sous¹⁵⁶. Del matrimoni nasqueren sis fills, dels quals, només en van sobreviure dos fills i una fill, don Gaspar Mercader i Carròs, don Baltasar i dona Rafela, ja que Melcior, Maria i Damiata van morir sent xiquets.

Aquest matrimoni va conviure catorze anys, ja que el 18 de juliol de 1580 moria dona Laudomia Carròs. El seu darrer testament fou redactat el 8 de juny de 1578, en presència del notari públic Jeroni Metaller¹⁵⁷. Per la introducció escollida podríem deduir que dona Laudomia, encara que malalta, no semblava témer un desenllaç immediat. Així i tot, hora era d'ordenar els assumptes del present terrenal, ara que l'enteniment li ho permetia. Després d'invocar a la Santíssima Trinitat i comanar la seua ànima a Déu, la testadora iniciava les disposicions revocant qualsevol altre testament, codicil o voluntat anterior. Ordenava el pagament de deutes i injúries, escollia com a marmessors a son pare don Francesc Carròs de Vilarig, al seu sogre don Melcior Mercader, al seu marit don Gaspar Mercader, a més del reverend

---

¹⁵⁵ *Ibidem*, s.f.

¹⁵⁶ *Ibidem*, s.f.

¹⁵⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 10, s.f.

frare Moreno, de l'Orde del Pare Sant Francesc. Per al descans de les seues restes mortals escollia la sepultura dels Mercader, situada sota l'altar major de l'església de la Immaculada Concepció de Nostra Senyora, amb el desig de vestir l'hàbit de les monges d'aquell convent, pagant per aquest hàbit la caritat acostumada. Per a despeses del sepeli destinava 200 lliures, amb les quals es pagarien també les 30 lliures per a l'Hospital General, així com les misses i obra pia que els marmessors havien de repartir al seu criteri.

Dona Rafela rebria, a més de les joies i la roba fina –la de llana va ser distribuïda entre les criades-, 60.000 sous en el moment del seu matrimoni. Quantitat que es repartiria entre els seus germans, si moria sense fills legítims. Amb la resta dels béns –els quals no s'especifiquen- es farien dues parts iguals per a don Gaspar i per a don Baltasar, però, si don Gaspar disposava d'una renda de 1.000 sous, solament tindria dret a la legítima, disposant don Baltasar de la totalitat. A falta de fills legítims un germà heretaria de l'altre, incloent-hi a dona Rafela. Un rastre de granats per a dona Rafela Mercader, palesa l'afecte de la testadora per la seua sogra. Així com les seues germanes, dona Constança, monja al convent de Sant Cristòfol de València, a qui llegava 25 lliures, i dona Beatriu, muller de don Jeroni Pardo de la Casta, qui rebria la roba de vestir heretada per dona Laudomia de sa mare dona Damiata de Montcada.

Aquest testament de dona Laudomia Carròs, va ser publicat el 14 de setembre de 1580 en casa del notari rebedor, situada en la plaça de Sant Nicolau, abans coneguda com de mossèn Alegre¹⁵⁸.

Transcorreguts tres anys de viudetat, don Gaspar decidia un segon matrimoni amb dona Laura Cervelló i Llançol. Es tractava de la filla del tercer baró d'Orpesa, don Pere Cervelló, cavaller de l'Orde de Sant Jaume, i de dona Francesca Llançol de Romaní, filla del baró de Gilet. El llinatge Cervelló era en aquell moment un dels de major rellevància i projecció en la societat valenciana. Les habilitats militars de l'avi de dona Laura, don Joan de Cervelló i Centelles, permeteren el progres de la família, reportant a més el títol de

---

¹⁵⁸ *Ibidem*.

primer baró d'Orpesa¹⁵⁹, igual que, els savis consells com a juristes juntament amb els serveis en la Batllia General ho feren amb la família Mercader. Un matrimoni que va resultar avantatjós per a don Gaspar, ja que la mort del primogènit de don Pere Cervelló va convertir a dona Laura Cervelló en la senyora d'Orpesa¹⁶⁰.

Les capitulacions matrimonials es signaren en València, el 19 de gener del 1583, davant el notari Jeroni Metaller¹⁶¹. Hi foren presents don Gaspar Mercader, dona Laura Cervelló, dona Francesca Llançol i Miquel Joan Sisternes en representació de don Pere Cervelló, per trobar-se aquest a Madrid atenent les seues obligacions com a comanador de Paracuellos.¹⁶²

Al contracte matrimonial s'establia que dona Laura aportava al matrimoni un dot de 160.000 sous (8.000 lliures): 120.000 sous serien l'aportació de don Pere, i els 40.000 sous restants procedirien del dot de dona Francesca Llançol. Concretament, s'estipulava un pagament de 20.000 sous en joies, 60.000 sous en censals i de 80.000 sous en quatre anualitats de 20.000 sous cadascuna, amb el compromís d'un interès anual del 6'66% en dos iguals pagaments. Fins a completar el pagament, es feia, a nom de don Gaspar, una consignació de 5.328 sous i 4 diners en censals. Don Gaspar es comprometia a la restitució del dot i creix, i com assegurança que així en seria, la possessió de la vila de Bunyol i dels llocs de Iàtova i Alboraig a dona Laura Cervelló fins

---

¹⁵⁹ A. Felipo Orts, *De nobles, armas y letras. El linaje de los Cervelló en la Valencia del siglo XVII*. (En prensa) El meu agraïment a Amparo Felipo que ha compartit amb mi el seu treball d'investigació; A. Felipo Orts, "La ascensión social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 28, València, 2002, pp. 241-262; J.F. Pardo Molero, "Cultura de la guerra y cultura de la defensa en la Europa del Renacimiento: Joan de Cervelló (1496-1551)", *Manuscrits: Revista d'història moderna*, núm. 24, Barcelona, 2006, pp. 19-44.

¹⁶⁰ La mort de don Pere Cervelló el 10 de juliol del 1586, va convertir a dona Laura en senyora d'Orpesa i successora del vincle instituït per don Joan Cervelló al seu testament del 2 d'agost de 1551. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 39, s.f. A partir d'aquest moment don Gaspar apareixerà en la documentació com a senyor de les baronies de Bunyol i Orpesa.

¹⁶¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 33, s.f. També a ARV, *Reial Audiència*. Processos de Madrid. lletra G, exp. 226, ff. 463v-471r.

¹⁶² Procuració formalitzada a Madrid el 10 de setembre de 1602 davant el notari Jeroni Yvars.

a la total devolució¹⁶³. Per a la possible futura descendència del matrimoni, don Gaspar Mercader feia donació *inter vivos*, efectiva a la seua mort, d'una renda de 30.000 sous pertanyent a una propietat avaluada en 450.000 sous, subjecta a les condicions següents: de només nàixer un baró, la donació passaria íntegrament a les seues mans, essent heretada pel seu descendent seguint la línia de masculinitat i primogenitura, això és, creava un vincle d'agnació. Però en cas de nàixer més d'un fill baró disposava que, 20.000 sous, més 300.000 sous en propietats, anaren a mans del primogènit, mentre que la resta (10.000 sous, més 150.000 sous en propietats) es repartiren entre la resta de fills a voluntat de don Gaspar. Si el primogènit accedia a la successió del vincle de Bunyol, renunciaria a la seua part en favor dels germans. Esgotada la línia masculina, s'establia el mateix orde per a la femenina. Tots els acords els hauria d'aprovar i signar don Pere Cervelló – com així féu el 15 de novembre del 1583-, quedant l'incompliment de qualsevol clàusula penalitzat amb 5.000 ducats d'or.

El 17 de maig es va oficialitzar la cerimònia en l'església de Sant Andreu de la ciutat de València, després d'aconseguida la necessària dispensa matrimonial per quart grau de consanguinitat¹⁶⁴ el 7 de maig de 1583, signada pel jutge executor i comissari apostòlic de la Santa Seu, don Agostí Fuxà, doctor, canonge i vicari general de València¹⁶⁵.

D'aquest matrimoni van nàixer huit fills: dona Victòria, don Pere, don Joan, don Berenguer, don Miquel, - qui finalment va heretar vincle de la baronia d'Orpesa per mort dels seus germans, fet pel qual va haver d'anteposar el cognom Cervelló al de Mercader- don Lluís, cavaller de l'Orde de Sant Jaume i castellà de Sant Telmo en Nàpols, don Galcerà, claver de l'Orde de Montesa i mestre de camp, i dona Laura qui, junt amb dona Victoria, van professar com a monges al Convent de Santa Caterina de Siena.

---

¹⁶³ Lliurament condicionat a què ell mateix accedira a la possessió de la baronia, la qual es trobava encara en mans de don Baltasar Mercader.

¹⁶⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D.35, s.f.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

2. Assegurant-se la restitució del dot: dona Laura Cervelló pren possessió de la vila de Bunyol i els llocs de Iàtova i Alboraig

Com se'n va estipular en les capitulacions matrimonials, dona Laura va prendre possessió de la vila de Bunyol, i dels llocs de Iàtova i Alboraig, els dies 19 i 20 de novembre del 1585¹⁶⁶. L'objectiu d'aquest acte era la tuïció del dot i creix aportat al matrimoni, de manera que, les rendes derivades de les esmentades poblacions asseguraren la restitució a la mort de don Gaspar Mercader. Per tractar-se d'un acte amb valor jurídic i contractual, calia la presència d'un notari, que en aquest cas fou Pere Baró, que donara fe i alçara l'acta notarial de les respectives cerimònies, realitzades íntegrament en cadascuna de les poblacions. En substitució de dona Laura hi va ser el seu procurador i cunyat, don Baltasar Mercader, i com a testimonis actuaren: Alonso Peralta i Antoni Joan Mercader, a Bunyol i a Alboraig respectivament, els dos criats de don Gaspar Mercader, a més de Jeroni Bonet, alcaid del castell de Bunyol, i del prevere de Iàtova Jeroni Salom.

Responent a la crida realitzada pel missatger de la Foia, Miquel de la Guia, encarregat de fer pública la convocatòria a Consell General, els pobladors es van congregar en les places de les respectives localitats, amb el registre de la seua assistència. L'acte el va iniciar don Gaspar Mercader, qui va posar en coneixement la clàusula de les capitulacions matrimonials, per la qual, arribat el cas, dona Laura podria retenir rendes, drets i emoluments a senyor pertanyents fins a quedar dot i creix totalment restituïts, raó per la qual els ordenava li prestaren jurament de fidelitat i homenatge. Malgrat no oposar-se a la demanda, els vassalls sí manifestaren dues condicions prèvies: d'una banda don Gaspar els hauria d'absoldre del jurament de fidelitat que li havien prestat i al qual estaven obligats, d'altra dona Laura hauria de jurar servir els Furs, Privilegis, usos i bons costums. Pel que fa a la primera condició, el senyor de Bunyol els va deslliurar, encara que solament per a la causa

---

¹⁶⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 15, s.f.

especificada, respecte a la segona dona Laura es comprometia a realitzar el seu jurament després de rebre primer el de fidelitat dels vassalls.

Seguint l'orde de registre en l'acta d'assistència, un a un, els vassalls juraren fidelitat¹⁶⁷ amb la mà dreta posada damunt dels Sants Evangelis, realitzant a continuació la prestació d'homenatge besant les mans del procurador de dona Laura, mentre que aquest el muscle esquerre dels vassalls, fent-hi promesa de tenir-la com a senyora. Parem esment en aquesta escenificació, ja que, tenint en compte que tots els vassalls eren cristians nous, la cerimònia es realitzava mitjançant la fórmula utilitzada abans de la conversió forçosa de la població musulmana, diferenciada de l'adoptada pels vassalls cristians que utilitzaven la "de mans i boca"¹⁶⁸. Seguidament, el procurador de dona Laura va jurar l'observança dels Furs i Privilegis, usos i costums, administrar justícia, a més d'acceptar la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, el seu ús i exercici tal com don Gaspar la tenia. El cerimonial va prosseguir amb la demostració pública de l' efectiva possessió, ordenant a més d'obediència, el fidel compliment dels càrrecs, la prohibició de portar armes sota pena de confiscació més seixanta sous, així com altres representacions simbòliques que testimoniaven la possessió de la completa jurisdicció i domini del terme. Amb la declaració d'ostentar la possessió *de cor, obra, ànim i voluntat*, es donava per finalitzat l'acte.

A falta d'altres registres de població més adients, els llistat d'assistències de cadascuna de les cerimònies celebrades, pot resultar d'interès com aproximació a la quantificació de la població abans de l'expulsió dels moriscs, tenint en compte que es requeria la presència de la major part dels representants de les famílies que allí habitaven. Des d'aquest punt de vista, si comparem les 64 assistències de la cerimònia de don Joan Mercader i Blanes celebrada en Bunyol el 1505, amb les 88 de la de dona Laura Cervelló del

---

¹⁶⁷ Segons els Furs, el jurament de fidelitat obligava el vassall a no danyar al senyor ni a les seues possessions, així com a no descobrir els seus secrets, ni actuar de forma deshonest. D'igual manera havia d'actuar el senyor vers al vassall. V. Febrer Romaguera, "Orígenes y configuración jurídica del feudalismo foral valenciano", *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente*, vol. II. Universidad de Valencia, 1996, p. 431.

¹⁶⁸ Al respecte d'aquest acte i les diferents fórmules d'homenatge segons la religió dels vassalls, V. Febrer Romaguera, "Orígenes ...", pp. 432-433.

1585 en la mateixa vila, l'augment del nombre d'assistents podria deure's a trajectòria ascendent de la població, igualment observable al lloc de Iàtova, amb 40 persones registres en 1505, enfront de les 57 del 1585. Però no al lloc d'Alboraig, on els 28 assistents en cadascuna de les cerimònies, a més d'una coincidència numèrica, podria indicar un possible estancament de la població en eixa localitat. D'altra part, aquestes taules d'assistència es poden ser d'utilitat, a més de per a l'estudi de l'onomàstica, per al coneixement d'aquelles famílies més nombroses o rellevants, com els Mardanis, els Rotalla o els Garrigues a Bunyol, els Millaque i els Çaparrón a Iàtova, o els Rossim a Macastre.¹⁶⁹

QUADRE II

Relació de veïns de Bunyol assistents a l'acte de presa de possessió de dona Laura Cervelló.

1. Abib, Gaspar	19. Cabet, Jeroni
2. Abib, Jeroni	20. Cabet, Pere
3. Abib, Pere (jurat)	21. Cardell, Jeroni
4. Adell, Baltasar	22. Cassom, Joan
5. Ager, Diego	23. Cundi, Pere
6. Ager, Gaspar	24. Cusseyt, Andreu
7. Alcayo, Jeroni	25. Dobler, Damià "barber"
8. Alfaquí ¹⁷⁰ , Gaspar	26. Duch, Agostí
9. Alfaquí, Joan	27. Duch, Baltasar
10. Alguasil, Josep	28. Durban, Francesc
11. Alvarico, Joan	29. Eadel, Joan (lloctinent de justícia)
12. Asento Francesc	30. Endella, Baltasar
13. Atia, Miquel	31. Endella, Joan
14. Azeda, Domenèc	32. Fafar, Baltasar
15. Barber, Gaspar	33. Fafar, Miquel
16. Barber, Joan (jurat)	34. Faffis, Francesc
17. Borrabe, Francesc ^{*171}	35. Francisco, <i>paret de la sèquia</i>
18. Bossom, Miquel *	36. García, Andreu

¹⁶⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 35, s.f.

¹⁷⁰ Encara que consta com a cognom, molt probablement fa referència a la seua condició d'especialista en dret islàmic.

¹⁷¹ L'asterisc (*) indica aquells que apareixen a la documentació com a *delanteros y prohomens*.

37. Garrigues, Andreu	64. Piera Joan
38. Garrigues, Francesc	65. Piera, Joan
39. Garrigues, Francesc	66. Porti, Francesc
40. Garrigues, Gaspar	67. Raban, Francesc
41. Gualit, Joan	68. Rale Pardo, Joan
42. Herrandes, Diego	69. Renyo, Francesc
43. Jales, Joan	70. Renyo, Joan
44. Jaujau, Gaspar	71. Rossis, Joan
45. Jaujau, Joan	72. Rotalla, Baltasar
46. Jaujau, Melcior	73. Rotalla, Joan
47. Llebre, Marc	74. Rotalla, Marc
48. Lopillo, Francesc	75. Salel, Francesc
49. Lopillo, Gabriel	76. Saleura, Francesc
50. Lopillo, Joan	77. Sorribes, Baltasar
51. Lumeny, Domènec	78. Tagari, Joan
52. Mardanis Redondo, Jeroni *	79. Ubequar, Lluís (justícia)
53. Mardanis, Francesc *	80. Ubeyt, Gaspar
54. Mardanis, Joan	81. Ubeyt, Joan "el moreno"
55. Mayar, Jeroni	82. Vermell, Joan
56. Metge, Francesc	83. Yayel, Francesc
57. Metge, Miquel	84. Zambaroch, Jeroni
58. More, Francesc	85. Zambaroch, Baltasar
59. Morsi, Joan	86. Zambaroch, Diego
60. Naxe, Francesc	87. Zamboroch Miquel
61. Palla, Francesc	88. Zarru, Francesc
62. Pardo, Francesc	
63. Parrilla, Simó	

QUADRE III

Relació de veïns del lloc de Iàtova assistents a l'acte de presa de possessió de dona Laura Cervelló

1. Abaes Joan	10. Ametalli, Francesc
2. Abexar, Joan *	11. Bonet, Joan
3. Alaca, Baltasar *	12. Borraget, Joan
4. Alagrill, Francesc	13. Çaparrón, Pere
5. Alagrill, Jeroni	14. Çaparrón, Baltasar
6. Alasla, Joan, (jurat)	15. Çaparron, Joan
7. Alluix, Diego	16. Çapatón, Francesc (jurat)
8. Almix, Gaspar	17. Çapatón, Joan
9. Ambexar, Francesc	18. Capazón (sic), Francesc

19. Carta, Francesc *	39. Millaqui, Joan
20. Carta, Gaspar	40. Mojoch, Jeroni
21. Carta, Gaspar, menor (batlle)	41. Mojoch, Joan *
22. Carta, Jeroni	42. Naxe, Francesc
23. Cassim, Salé *	43. Naxe, Joan
24. Dalil, Joan, " el llarg"	44. Raban, Francesc
25. Dalilt, Gaspar	45. Raban, Joan (lloct. de justícia)
26. Gili, Joan	46. Roget, Francesc
27. Gordo, Joan *	47. Roget, Joan
28. Humey, Francesc	48. Salé, Cassim
29. Humey, Joan	49. Sidro, Francesc
30. Humeyt, Francesc	50. Sot Sentido, Jeroni *
31. Humeyt, Jeroni	51. Sot, Francesc *
32. Joya, Baltasar	52. Sot, Gaspar (justícia)
33. Joya, Francesc	53. Sot, Jeroni
34. Joya, Miquel	54. Tagaris, Francesc
35. Millaque, Francesc	55. Tagaris, Joan
36. Millaque, Francesc *	56. Tavaslo, Jeroni
37. Millaque, Gaspar	57. Tunes, Pere
38. Millaque, Joan *	

QUADRE IV

Relació de veïns d'Alboraig assistents a la presa de possessió de dona Laura Cervelló

1. Aduli, Jeroni	13. Conay, Jeroni
2. Alami ¹⁷² , Jeroni	14. Gualip, Lluís
3. Alami, Joan	15. Gualip, Martí
4. Alamini, Miquel	16. Gualip, Miquel
5. Arrenday, Francesc	17. Gualip, Pere
6. Ayet, Antoni	18. Massot, Joan (justícia)
7. Ayet, Francesc	19. Pespes, Miquel
8. Ayet, Jeroni	20. Razmen, Francesc
9. Ayet, Joan	21. Rossim, Francesc (fill de Francesc)
10. Bonabet, Francesc	22. Rossim, Francesc, major
11. Çapaton, Francesc	23. Rossim, Francesc, menor
12. Çapaton, Joan	24. Ubequar, Joan

¹⁷² Encara que consta com a cognom, molt probablement fa referència a la seua condició d'oficial encarregat de contrastar els pesos i mesures.

25. Usseyt, Jeroni
26. Yalle, Francesc
27. Yalle, Joan

3. L'estratègia matrimonial. El casament dels fills

L' infortuni per morts prematures o nul·la descendència esdevingudes durant gran part del segle XVI, havia deixat afeblida la xarxa de solidaritat familiar que el matrimoni permet crear entre famílies. Sens dubte, don Gaspar Mercader va posar cura en tornar-la a teixir, ja que, al voltant de l'entramat familiar s'aglutinava i es canalitzava les formes de poder a l'època. Mitjançant els seus dos matrimonis s'establiren lligams amb els Carròs, els Montcada, els Pardo de la Casta i els Cervelló, mentre que amb el matrimoni dels fills haguts del primer casament, la família Mercader establia lligams amb els Centelles, els Rocafull i novament amb els Carròs. Respecte a la resta de fills, fou personalment dona Laura Cervelló l'encarregada d'orientar l'estratègia matrimonial, per mort de don Gaspar essent tots ells encara menors¹⁷³.

Tant el matrimoni de l'hereu com, almenys, el d'una filla, eren els mitjans que les cases privilegiaven per tal d'afermar la posició¹⁷⁴. Quasi de forma sincrònica al seu segon matrimoni, don Gaspar va concertar l'enllaç del seu primogènit amb dona Hipòlita Centelles i Mercader, filla del ja difunt don Gilabert de Centelles Raimon de Riu-sec, *olim* don Jaume Centelles i dona

---

¹⁷³ Les dues filles, dona Victòria i dona Laura, prengueren els hàbits, tot i que solament dona Laura havia estat destinada per son pare a entrar en religió. A tal fi don Gaspar li va llegar 1.000 lliures, mentre que per a Victòria va constituir un dot de 3.000 lliures. La mort de don Joan, don Pere i don Berenguer hi féu hereu d'Orpesa a don Miquel. Casat amb dona Vicenta Montpalau, hagué d'anteposar el cognom Cervelló al Mercader quan, sa mare li va traspasar en vida la baronia d'Orpesa, abans de retirar-se, com a sor Dominga del Rosario, al convent de Santa Caterina de Sena, on ja hi professaven les dues filles. Respecte dels altres dos fills, don Lluís i don Galcerà, pel moment desconeixem si ha van haver enllaços matrimonials.

¹⁷⁴ J. Bestard Camps, "La estrechez del lugar. Reflexiones en torno a las estrategias matrimoniales cercanas". En *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*, Barcelona, 1992, pp. 107-156.

Francesca Mercader, germana del senyor de Xest, don Joan Mercader¹⁷⁵. Sembla que la situació econòmica d'aquesta branca dels Centelles no passava pel seu millor moment. Segons van declarar els testimonis interrogats en els tràmits per aconseguir la dispensa matrimonial, donat el grau prohibit de parentesc existent, solament la família podria fer-se càrrec d'una jove sense el dot apropiat a la seua condició: “... no té dot competent conforme a sa condició ab la qual puga casar ab persona de son par ygal que no li sia parenta per affinitat o consanguinitat”¹⁷⁶. Probablement una argumentació exagerada, amb la qual es pretenia aconseguir el favor de la Santa Seu. Així i tot, podria no ser incerta, tenint en compte el desgast econòmic que per a la família Centelles degué suposar pledejar contra la casa ducal de Gandia, per la defensa dels seus drets pel comtat d'Oliva.

Fóra qual fóra la situació econòmica dels Centelles, *nobleza obliga*, fet pel qual, dona Hipòlita va aportar al matrimoni un dot de 20.000 lliures, de les quals, 15.000 lliures provenien d'un llegat testamentari de son pare, don Jaume Centelles. Una elevada quantia dotal per a la situació econòmica que denunciaven, sobretot tenint en compte que era el dot més elevat fins al moment rebut per la família Mercader. Igualment resulta cridaner si el comparem amb el més recent, el de dona Laura Cervelló de 8.000 lliures (Quadre V), o fins i tot si es compara amb les constitucions dotals d'altres cases nobiliàries de similar condició i època¹⁷⁷.

El pagament es faria en diners i en censals, de manera que, 2.000 lliures s'abonarien en efectiu immediatament després de signades les capitulacions

---

¹⁷⁵AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1578, D. 3, ff. 780r-787r. Capitulacions matrimonials signades el 26 d'abril del 1583, rebudes pels notaris Martí Miquel Ortí, Joan Baptiste Ferrer i Francesc Jeroni Metaller. El pare de dona Hipòlita, don Jaume Centelles havia mort en el 1576 mentre pledejava per l'herència del comtat d'Oliva, plet que va continuar el seu fill don Onofre Clotaldo Centelles, senyor de Nules, Almedijar, Moncofa, Mascarell i la Vila-vella. Per par de dona Hipòlita, a més del germà i de la mare hi va estar el curador de dona Hipòlita, don Giner Rabassa de Perellós *olim* don Ramon de Perellós, donat que ell, igual que don Gaspar Mercader i Carròs eren encara menors.

¹⁷⁶ G. Mercader, *El Prado de Valencia*, València, 1600. Edició crítica, amb introducció, notes i apèndix per H. Merimée (Toulouse, 1907), Bunyol, 2000. p. XXXI, nota 2.

¹⁷⁷ Veure: J. A. Catalá Sanz, “El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n.º. 19, València, 1993, p. 168.

matrimonials, mentre que altres 5.000 lliures es pagarien al llarg de dotze anys i mig, en anualitats de 400 lliures efectives en dues pagues per Sant Joan i per Nadal. Com es dilatava molt la conclusió del pagament s'acordava assegurar-lo amb la cessió de les rendes d'algun dels senyoriu dels Centelles que es deixava per concretar. El capital dotal en censal, no subjectes a cap vincle, pacte ni condició, que els Centelles traspassarien als Mercader finalitzada la cerimònia religiosa era de 8.000 lliures. Censals que foren aportats per don Giner Rabassa de Perellós, curador de dona Hipòlita per compte dels Centelles¹⁷⁸. Les 5.000 lliures restants fins completar les 20.000 lliures totals, quedaven condicionades a l'accés de don Clotaldo Centelles al comtat d'Oliva. Quantitat que mai van rebre els Mercader, ja que don Clotaldo no aconseguí accedir a l'ambicionat comtat. Per últim, si dona Hipòlita moria sense descendència, el dot tornaria als Centelles, amb l' excepció de 10.000 sous que dona Hipòlita podria disposar a voluntat.

El dot fou augmentat pels Mercader amb les arres, al temps que dona Hipòlita s'assegurava la restitució amb la possessió de la baronia. Don Gaspar Mercader assumia el compromís de proporcionar, fins la majoria d'edat del fill, la manutenció i l'allotjament de la jove parella a la casa familiar del Carrer dels Cavallers, a més de proporcionar-los una casa acord a la seua condició i una renda anual de 1.500 lliures, quan don Gaspar accedira a la baronia de Bunyol per mort de don Baltasar Mercader i Mercader¹⁷⁹. L' incompliment quedava penalitzat amb 5.000 ducats d'or.

---

¹⁷⁸ Don Gaspar Mercader va rebre els censals, segons un àpoca que va registrar el notari Jeroni Metaller el 19 d'abril del 1584. Don Giner de Perellós, però, no va cobrar dels Centelles l'esmentada quantitat. Dues sentències, una de la Reial Audiència del 27 d'octubre del 1600, i l'altra del Consell d'Aragó del 20 de novembre del 1619, declaraven el dret de don Giner d'ésser restituït de l'esmentada quantitat, a més dels interessos reportats. Això no obstant, en el 1687 el seu successor don Giner Rabassa, encara no havia recuperat les 8.000 lliures, reclamant-les aleshores a la comtessa viuda de Bunyol, mare i curadora de don Francesc Maria Cervelló i Mercader, comte de Bunyol i Cervelló. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1578, D. 3, ff. 771r- 831r.

¹⁷⁹ Conveni de manutenció recollit també en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 159, D. 3, s.f.

QUADRE V

CAPITULACIONS MATRIMONIALS. CONSTITUCIÓ DE DOTS

Any	Enllaç	Quantia dot
1467 *	Berenguer Mercader i Miro / Isabel Mercader	1.500 lliures
1467 *	Joana Mercader i Mercader / Pere Sánchez de Calatayud	5.000 florins
1467 *	Violant Mercader i Mercader / Xinem Pérez de Calatayud	4.000 florins
1467 *	Isabel Mercader i Blanes / Joan de Montpalau	5.000-6.000 florins
1467 *	Damiata Mercader i Blanes / Ramon Olcina	5.000-6.000 florins
1519 *	Maria Mercader i Mercader	3.500 lliures
1519 *	Violant Mercader i Mercader / Joan Jeroni Servalto	3.500 lliures
1538	Gaspar Mercader i Mercader / Joana Ruiz de Calcena	13.500 ducats
1539	Baltasar Mercader i Mercader / Maria de Córdova i Mendoza	11.000 ducats
1545	Melcior Mercader i Mercader / Rafela Mercader i Eixarch	3.500 lliures
1566	Gaspar Mercader i Mercader / Laudomia Carròs i Moncada	6.000 lliures
1583	Gaspar Mercader i Mercader / Laura Cervelló i Llançol	8.000 lliures
1583	Gaspar Mercader i Carròs / Hipòlita de Centelles	20.000 lliures
1594	Rafela Mercader i Carròs / Ramon de Rocafull	7.000 lliures
1602	Victoria Mercader i Cervelló	3.000 lliures
1609	Laudomi Mercader i Centelles / Anna Rabassa de Perellós	18.500 lliures

---

1640	Gaspar Mercader i Perellós / Beatriu de Melo i Ferreira	20.000 lliures
1654	Anna Maria Mercader i Melo / Felip Folc de Cardona	40.000 lliures
1664	Gastón Mercader i Carròs / Laura Maria de Cervelló	14.000 lliures
1672	Gaspar Mercader i Palafox/ Agnès Maria Palafox	12.000 lliures
1677	M ^a Micaela Mercader / Ximén Pérez del Milà d'Aragó	12.000 lliures

---

Elaboració pròpia.

*Any del testament on apareix la referència.

Les 7.000 lliures de dot que dona Rafela Mercader va aportar al seu matrimoni amb don Ramon de Rocafull, senyor d'Albatera, no degueren suposar una greu càrrega per a l'economia de don Gaspar Mercader¹⁸⁰. Realment, ell només contribuïa al dot de la seua filla amb 800 lliures, ja que la resta del capital dotal provenia d'herències rebudes per dona Rafela dels seus parents. Això és, la núvia va haver de renunciar a les 3.000 lliures llegades per sa mare, dona Laudomia Carròs, també a les 2.000 lliures de la seua àvia paterna, dona Rafela Mercader, així com a les 1.200 lliures del seu oncle don Baltasar Mercader. Per altra part, tampoc les condicions de pagament semblen massa incòmodes, ja que, 5.000 lliures es farien efectives després de la celebració del matrimoni, i d'aquestes, solament 933 lliures s'abonarien en diners en metàl·lic, pagant-se la resta en censals¹⁸¹. Les 2.000 lliures

---

¹⁸⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 29, s.f. Les capitulacions matrimonials les va signar don Ramon de Rocafull i Cascales, senyor d'Albatera, fill de don Enric de Rocafull i Boil, senyor d'Albatera, i dona Caterina Puixmarín Cascales i Soto, senyora de La Raya i Aiora.

¹⁸¹ Els censals que s'hi feren constar van ser: 1.160 lliures d'un censal del qual responia la universitat i particulars de la vila de Vilamarxant, pertanyent al dot de dona Laudomia; 2.000 lliures que don Gaspar, com a hereu de son pare, va vendre i carregà a sa mare dona Rafela Mercader, sobre el molí fariner de Vera; 117 lliures d'un censal del rei, del qual respon la ciutat de València; 790 lliures d'un censal que

restants no les rebria don Ramon de Rocafull fins a la mort de don Gaspar i de don Miquel Mercader, canonge de Sogorb, a raó de 1.000 lliures de cadascun¹⁸². Per la seua part, don Ramon es comprometia a la restitució del dot i del creix de 3.500 lliures, garantits amb la possessió de la baronia d'Albatera per part de dona Rafela. D'aquest matrimoni va nàixer don Gaspar de Rocafull i Mercader, primer comte d'Albatera, membre del Consell Suprem d'Aragó i gentilhome de boca del rei, qui va casar amb dona Joana Puixmarín i Coque, senyora de Guadalupe¹⁸³.

El matrimoni del fadristerne don Baltasar amb dona Helena Carròs i Peralta, filla de don Diego Carròs, germà del pare de dona Laudomia Carròs i dona Helena Peralta, va servir al senyor de Bunyol per a tornar a afermar lligams amb el llinatge dels Carròs, reafirmant la seua posició després de desembullar la madeixa de dubtes sobre la netedat del seu llinatge, com seguidament ens ocupem.

4. *Fieros lo preguntarán*: l'hàbit de don Baltasar

En la societat nobiliària, tan important era construir una estructura de suport social sòlida, estable i fidel, como vetllar perquè en ella no s'obriera cap esquerda que pogués erosionar-la. Dins l'entorn nobiliari, el passat immediat de les famílies era més o menys conegut, però l'ascendència més llunyana podia quedar esfumada per murmuracions, la maledicència de les quals podia destrossar la més neta de les reputacions. Quan es volia perjudicar, no calia més que llançar un dard enverinat, en el moment just i propici, que posara en solfa la neteja de sang d'un avantpassat. En la societat de l'Edat Moderna, disposar d'un hàbit de cavalleria o d'un títol de familiar del Sant Ofici, a més de sumar l'honor i el prestigi de tal possessió, distingia al

---

pagaven don Melcior i dona Rafela del dot de dona Laudomia Carròs. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 29, s.f.

¹⁸² Es pot pensar que hi havia promesa de llegat testamentari. Un pagament del qual es va comprometre don Gaspar Mercader i Carròs.

¹⁸³ L. Salazar i Castro, *Árboles de costados de gran parte de las primeras casas de estos reyno, cuyos dueños vivían en el año 1683. Obra posthuma*, Madrid, 1745, p. 218.

posseïdor per la puresa de sang, permetent-li dissipar qualsevol dubte sobre una possible màcula jueva o mora a la seua noble estirp.

Iniciar els tràmits per aconseguir un hàbit de cavalleria significava el moment en què l'arbre genealògic familiar havia de lluir en blasons i servicis, però sobre tot destacar per la netedat de sang dels seus integrants. L'arbre genealògic del sol·licitant passava l'examen del Consell de les Ordes, mitjançant les investigacions dels informants, els quals indagaven, petjada a petjada, la veracitat de l'ascendència al temps que corroboraven la netedat. La reputació, la fama, el xafardeig, l'amistat, l'enemistat, es convertien en armes perquè acceptaren o denegaren la sol·licitud. La diligència del sol·licitant, en silenciar les veus dissidents que li pogueren perjudicar, li permetria escorar la investigació en curs al seu favor.

Sens dubte, quan don Gaspar elevà al monarca la sol·licitud d'un hàbit per al seu fill don Baltasar ja devia imaginar que no seria cosa planera, es a dir, *bufar i fer ampolles*. El seu matrimoni amb dona Laudomia Carròs va sembrar-hi el dubte en la netedat de la seua descendència, a causa de les sospites d'ascendència jueva recaigudes a sobre la mare. Així les coses, obtenir l'hàbit de cavalleria per a don Baltasar, i promoure l'obtenció d'una familiatura per al primogènit, don Gaspar, acallaria definitivament les llengües malparleres. De poc servia l'existència d'hàbits previs en la família Mercader, com el que van fruir don Baltasar i don Melcior, tio i avi del sol·licitant, ja que cada nou matrimoni incorporava noves ramificacions a l'arbre familiar susceptibles d'aportar sang contaminada que tacara la puresa del llinatge. Per tant, cada sol·licitud requeria el preceptiu procediment d'examen a fi d'evitar que persones indignes del mereixement restaren valor a la distinció i al privilegi que suposava la possessió de la preuada creu al pit. La major o menor indagació en les entranyes familiars, estava en funció de l'evidència o denúncia d'irregularitats. Des d'un principi l'expedient de proves de don Baltasar Mercader va manifestar les dificultats, no solament pel temps transcorregut en la resolució de l'expedient de concessió, sinó també pel quasi centenar de declarants, i d'interrogatoris efectuats, així com les declaracions d'alguns testimonis, o les denúncies d'una possible

manipulació i acovardament d'alguns declarants a causa de les amenaces per part del baró de Bunyol¹⁸⁴. Tot el contrari del que sembla succeí en l'obtenció de la familiatura demanada per don Gaspar per al seu primogènit, qui obtingué sense cap aparent dificultat el títol de familiar del Sant Ofici, el 16 de juny de 1587¹⁸⁵, malgrat ser requisit igualment indispensable l'acreditació de la puresa de sang.

El 17 de febrer de 1586, estant per aquells dies Felip II en Almussafes, va signar la Reial Cèdula per la qual posava en coneixement del Consell d'Ordres, la petició de concessió d'un hàbit de Sant Jaume per a don Baltasar Mercader, i l'ordenava l'inici del procediment escaient mitjançant el qual acreditar les necessàries qualitats de don Baltasar per gaudir de l'hàbit¹⁸⁶. Seguint el protocol¹⁸⁷, l'expedient de don Baltasar va passar primerament pel secretari, Mateu Vázquez, i per l'escrivà de càmera, Gregori de Tapia, encarregats de realitzar els tràmits previs a l'expedient de proves. Entre altres qüestions, el primer s'havia d'encarregar de rebre el pagament dels drets, mentre que el segon, a més de rebre la genealogia, iniciava les diligències per al nomenament dels informants. El cavaller de l'Orde, Gómez Velázquez, i el frare i vicari doctor Lluís de Cuéllar, van ser els primers informants elegits, doncs a primers d'agost de 1588, van ser substituïts pel cavaller profès Joan Duque d'Estrada, i pel llicenciat frare Valdés de Carriazo. Així va ser després que els dos informants primers denunciaren que la informació no avançava com corresponia, i sospitar que els testimonis, a més de testificar sense cap disposició, no hi guardaven el secret degut¹⁸⁸. La designació d'uns i altres va estar precedida del preceptiu jurament, pel qual es comprometien a realitzar la informació amb correcció, fidelitat i secret¹⁸⁹. L'interrogatori s'organitzà en funció d'un eix de deu preguntes destinades a indagar a propòsit del

---

¹⁸⁴ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.225, ff. 135r- 136v.

¹⁸⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1, D. 16, s.f. La irregular foliació d'aquest document fa que, la mateixa signatura pugui aparèixer o no, amb la referència del número de foli.

¹⁸⁶ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.225.

¹⁸⁷ Procediment i fases en: M.J. Álvarez-Coca González, "La concesión de hábitos de caballeros de las Ordenes Militares: procedimiento y reflejo documental (s. VI-XIX)", *Cuadernos de Historia Moderna* nº 14, Madrid, 1993, pp. 277-297.

¹⁸⁸ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.225, fol. 24 r.

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 29r.

coneixement que els testimonis tenien del sol·licitant i dels seus ascendents¹⁹⁰. Per altres expedients de proves de cavallers pertanyents a altres membres de la família Mercader que hem pogut consultar, es tractava d'un qüestionari estàndard. Així, partint del coneixement que es tenia de don Baltasar Mercader, com era edat i procedència, nom i origen dels seus ascendents fins segona generació, les preguntes s'orientaven a conèixer si hi havia algun grau de parentiu o relació existent entre el sol·licitant i el testimoni; la possibilitat d'existència de coaccions; si era fill legítim; la condició de gentilhome de l'aspirant i avantpassats; la puresa de sang del seu llinatge; l'existència, fins al quart grau de consanguinitat ascendent, d'algun condemnat per heretgia pel Sant Ofici de la Inquisició; la possibilitat de haver estat don Baltasar involucrat en cas greu, i per tal cas mancar de bona fama; el desenvolupament d'ofici vil o mecànic a la família; si en alguna ocasió don Baltasar havia estat raptat i en aquest cas com havia eixit del captiveri; per últim, si don Baltasar tenia cavall, així com si sabia i podia muntar en ell.

Els interrogatoris s'iniciaren el 25 de setembre de 1586, i no finalitzaren fins al 13 de setembre de 1588. Un darrere d'un altre van testimoniar, al menys una vegada, vuitanta-tres declarants, tots els quals juraren dir la veritat i guardar el secret escaient. El nom i l'edat de cadascun ho hem recollit en la quadre nº VI, en el qual s'ha respectat l'orde de les declaracions, obviant, això sí, les reiteracions. Fent-li un cop d'ull, malgrat no haver-hi constància documental dels criteris emprats per escollir als testimonis, es pot deduir que, tenir certa edat constituïa un requisit imprescindible, ja que d'altra manera els testimonis no podrien donar raó del que se'ls preguntava, quan en tenia a veure amb el record dels avantpassats de don Baltasar Mercader. Per altra part, òbviament, es va intentar evitar l'existència de vinculació familiar estreta entre declarant i sol·licitant de l'hàbit. Això no obstant, si que havien de ser del seu cercle estamental per poder aportar la informació sol·licitada, i començar a estirar del fil de la memòria. Això justificaria que els primers a declarar foren nobles residents a la ciutat de València, i per tant de l'entorn proper als Mercader. Com una cosa porta a

---

¹⁹⁰ *Ibidem.*

l'altra, i tot s'havia de verificar, el cercle es va obrir en funció de la deriva o rumb de les declaracions. Així, entraren en escena, notaris, canonges de la Seu, jutges i familiars del Sant Ofici, i es traslladà la informació a la vila de Aiora, d'on era oriünda la família materna de la besàvia de don Baltasar, la qual cosa feu canviar l'extracció social dels declarants en consonància amb els orígens plebeus de dona Laudomia.

QUADRE VI

Relació dels testimonis en les proves per a l'hàbit de don Baltasar Mercader i Carròs

Nom	Edat	Relació/ Referència
1. D. Joan Aguilón,	82	Cavaller O. Sant Jaume
2. D. Cristòfol Centelles	60	Tio d'Hipòlita Centelles
3. D. Lluís Ferrer	82	Cavaller O. Sant Jaume
4. Miquel Joan Beneyto	61	Cosí segon de dona Laudomia Carròs
5. D. Pere de Castellví, sr. de Carlet	83	
6. Bernal Lluís Vidal	62	
7. Francesc Joan Santacruz	70	Justícia Sala Criminal de València
8. Capità Guillem Ramon de Blanes,	50	Veedor general del Regne, parent en quart grau
9. D. Joan Quintana	60	Cavaller profés O. Sant Jaume
10. D. Josep Vallès	51	
11. D. Gaspar Marrades, sr. de Sallent	50	
12. Miquel Àngel Santacruz	62	
13. D. Ximén Pérez de Calatayud	44	
14. D. Juan Vives de Canyamas	64	
15. D. Miquel de Castellví	61	Parent de quart grau

16. D. Jaume Pallàs	66	
17. D. Jeroni Cavanilles	65	Cavaller O. Sant Jaume, governador de la ciutat València i del Regne
18. D. Hèctor Corella	71	
19. D. Lluís de Castellví	60	Governador de La Plana
20. D. Joan Sánchez Dalmau	56	
21. D. Gilabert de Castellví	66	
22. D. Simó Pérez de Azagra , sr. de Carcer	+ 60	
23. Dr. Jaime Ferrer	+60	
24. D. Giner Rabassa de Perellós	53	
25. D. Gaspar Ponce Castellví	48	Parent llunyà dels Carròs
26. Onofre Josep Gacet, doctor en Teologia	54	
27. D. Jeroni Cavanillas	65	Cavaller O. Sant Jaume
28. Dr. Joan Blai Navarro	60	Prepòsit de la Seu
29. Canonge Jeroni Gombau	52	Canonge de la Seu
30. Dr. Pere Català	50	Canonge de la Seu
31. Mossèn Gregori Ibáñez	60	Arxiver i sacerdot de la Seu
32. Lluís de Camarena	78	
33. Dr. Jeroni Gil Roda	55	Canonge de la Seu
34. Lluís Rosellas	76	Canonge de la Seu
35. Dr. Nicolau Ferrer	52	Jutge de béns confiscats
36. Dona Maria de Còrdova i Mendoza	70	Tia política
37. Àngela Beltran	50	Filla de Jeroni Beltran i Isabel Leocadio
38. Dona Caterina de Mendoza	50	Muller de don Juan Quintana
39. Isabel Anna Beltran	60	Beata- Filla de Jeroni Beltran i Isabel Leocadio
40. Dionís Josep Julian	53	

41. Dr. Joan Ortiz	32	
42. Dona Àngela Carròs	26	Filla de Isabel López i don Ramón Carròs, germà de don Francesc Carròs.
43. D.Joan Vives de Canyamars		
44. Secretari Vello	35	Secretari del Sant Ofici
45. Sor Josepa Francesca Beltran		Monja- Filla de Jeroni Beltran i Isabel Leocadio
46. Gaspar Ballesteros	30	Escrivà
47. Lluís Palau	52	Notari de València
48. Joan Guardia	41	Notari de València
49. Joaquim Martín	28	
50. Joan de Guardiola	53	Notari, Familiar del Sant Ofici
51. Pedro Torroella	55	Notari públic , Familiar del Sant Ofici
52. Gabriel Blasco	60	Familiar del Sant Ofici
53. Joan Llorens Roures		Notari de València
54. Gaspar Ballester		Notari de València
55. Jeroni de Peñaranda (Aiora)	69	
56. Pasqual Benito Ibáñez (Aiora)	70	
57. Jaume Ibáñez (Aiora)	54	Familiar Sant Ofici
58. Esteve de la Parra (Aiora)	55	
59. Miquel Ibáñez (Aiora)	53	Justícia de Aiora, Familiar Sant Ofici
60. Alonso de Pina (Aiora)	45	Escrivà del Sant Ofici
61. Miquel del Moro (Aiora)	73	Mostassaf
62. Mossèn Melcior Catalan (Aiora)	86	
63. Martí de Ródena (Aiora)	80	
64. Juan de Teruel (Aiora)	60	
65. Pedro Teruel (Aiora)	52	

66. Joan Baptista Ortín (Aiora)	68	Escrivà, Notari, Familiar Sant Ofici
67. Mossèn Pere García (Aiora)	69	Clergue
68. Lluís de Pina (Aiora)	75	
69. Roc "el viejo" (Aiora)	70	
70. Benito Martínez Cabañero (Aiora)	56	
71. Gil del Moro (Aiora)	70	
72. Martí González (Aiora)	61	
73. Leal "El viejo" Cabañero (Aiora)	48	
74. Diego Hernández Çapatero (Aiora)	+60	
75. Sebastià de Villaseñor (Aiora)	64	
76. Miguel Vizcaino (Aiora)	77	
77. Damià Landete (Aiora)	64	
78. Miquel de Teruel (Aiora)	80	
79. Mossèn García (Aiora)	69	Clergue de missa
80. Mossèn Aparicio (Aiora)	60	Clergue
81. Joan Alcocer (Aiora)	70	
82. Joan [il·legible] (Aiora)	82	
83. Joan Ximenes (Aiora)	80	

Font: AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.225. Elaboració pròpia

D'entre paraules i mitges paraules de testimonis i familiars, afloraren enemistats i desacords convertits per alguns en *vendettas*. Com adés ja apuntàvem, don Baltasar Mercader "el ric", sempre mostrà oposició al casament del seu nebot amb dona Laudomia, per les sospites al voltant de la puresa de sang dels Carròs. Segons alguns testimonis, això fou la principal causa de les seues desavinences, tot i que, a dir de don Gaspar, tal oposició solament era deguda a la rivalitat mantinguda per son tio amb la família Carròs i amb els seus afins, com els Ribelles i els Vila-rasa. Més perillosos semblaven els propis enemics de don Gaspar Mercader, amb els qui

recentment havia signat pau i treva¹⁹¹. Ells eren, segons el parer de don Gaspar, els instigadors de la calúmnia, sense cap altre motiu que la revenja i l'ofensa, a més de vanar-se amb això. Expressament, don Gaspar denunciava a don Ramon Boil, senyor de Bétera i al seu sogre, don Lluís Ferrer, a don Joan Aguiló i al nebot d'aquest don Joan Jofre, a més de tots els seus aliats, entre els quals, a tenor de les declaracions, s'hi podrien trobar: don Joan Vives, don Joan Sánchez Dalmau, don Jaume Pallàs i el canonge Pellicer. Per a tots ells, per la sang de la difunta dona Laudomia circulava un quart de confessa, màcula procedent de la seua àvia dona Laudomia Burguerino, casada amb don Galceran Carròs de Vilaragut, els quals foren els pares de don Francesc Carròs, i aquest, pare de dona Laudomia Carròs. Com que era en l'arbre genealògic dels Carròs on radicava la sospita, fou aquest el que don Diego Carròs, tio de dona Laudomia mostrava prèviament a la declaració dels testimonis, amb la intenció de demostrar que l'ascendència de dona Laudomia mancava de cap taca, tot i que en efecte hi hagué familiars col·laterals a aquesta senyora que "casaren mal", la qual cosa provocava la confusió i l'errar en la memòria, aprofitat pels enemics per a difamar a don Gaspar Mercader. L'objectiu era obtenir la declaració favorable dels testimonis, "refrescándoles" la memòria mitjançant la presentació de l'arbre genealògic. Cas de ser així, el treball de don Diego quedava rendibilitzat, ja que, com ell mateix anava dient, "*despachado el hábito de su sobrino había que pedir otro*"¹⁹². Va ser don Jaume Pallàs qui, veient l'arbre que don Diego anava mostrant, va dir: "*... menester será para que digamos con recados por donde esto es, pues fieros lo preguntaran; y habiéndose ido el dicho don Diego Carròs dijo entre dientes: porque si no los vemos no podremos decir bien*"¹⁹³. No obstant això, aquest no era el parer de tothom, per a uns altres, entre ells el doctor Nicolau Ferrer, jutge de béns confiscats, don Baltasar Mercader "*padecía injustamente*"¹⁹⁴.

Acabats els interrogatoris, els informants apuntaren tres possibles orígens de dona Laudomia, cadascun d'ells coincidents amb els tres fills de Jaume

---

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 150r.

¹⁹² *Ibidem*, f. 41v.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 59v.

López de Perona, rebesavi de dona Laudomia, derivant-se la màcula en funció d'una o una altra procedència. Així, a partir de les declaracions i els documents probatoris aportats, hem reconstruït l'ascendència de dona Laudomia Carròs que acabà prevalent en el dictamen final (arbre genealògic IV i V). El rebesavi de dona Laudomia Carròs fou Jaume López de Perona, oriünd de la vila de Aiora, des d'on va traslladar-se a València. Del seu matrimoni amb Caterina o Margarida Romero, van nàixer tres fills, Isabel, Jaume i Caterina. Aquesta última es va casar amb Joan Baptista Burguerino, un mercader italià (sienès o florentí). Segons la carta dotal signada el 13 de setembre de 1504, rebuda pel notari Francesc Miró, Caterina va aportar al matrimoni un dot de 18.000 sous¹⁹⁵. A la mateixa carta, hi consta que Jaume López de Perona era apotecari, un ofici que durant l'interrogatori s'intenta desmentir o no reconèixer, tot associant la seua activitat en la ciutat de València al "*cambio de dicha ciudad*" segons algunes veus, o bé, "*los cambios del rey nuestro señor*" segons algunes altres. Caterina López signà el seu darrer testament el 28 de març de 1539 davant el notari Felip Marí, fent-se públic el 8 de maig d'aquell mateix any¹⁹⁶. En ell, a més de la marmessoria en mans de la seu filla dona Laudomia i del seu gendre don Galceran Carròs, deixà hereva universal a dona Laudomia Burguerino amb l'obligació de subvenir als aliments del seu germà Francesc Burguerino, a qui deixà per llegítima una dobla d'or, igual que al seu altre fill, sagristà i canonge de la Seu de València.

Amb tot l'anterior, quedava provada l'ascendència de dona Laudomia Carròs, qui res tenia a veure amb Isabel i Jaume López de Perona –germans de la seua rebesàvia-, sobre els quals sí havia sospites. Especialment sobre la descendència de Jaume López, pel seu matrimoni amb Delfina Rosella, confessa i penitenciada pel Sant Ofici, i reconciliada per acte d'Inquisició celebrat a València l'any 1525. El "sambenito" de Delfina es trobava en la Catedral de València i allí es traslladaren els informants per fer la comprovació *in situ*: "*Delfhina Rosella mujer de Jaime López cavallero, vezina*

---

¹⁹⁵ *Ibidem*, ff. 164r-166r.

¹⁹⁶ *Ibidem*, ff. 152v-157r.

de Valencia, reconciliada por la lei de Moisés. Año de 1524”¹⁹⁷. Una néta d'aquest matrimoni, contragué matrimoni amb don Ramón Carròs, germà de don Diego Carròs i del pare de dona Laudomia Carròs, recaient així les sospites en aquesta branca del llinatge dels Carròs. Respecte d'Isabel López, podem dir que va contraure matrimoni amb el pintor Joan Pablo Leocadio, a qui se li van encarregar decorar les portes de l'orgue de la Seu¹⁹⁸. També la filla d'ambdós es va casar amb un pintor, Jeroni Beltrán, de dubtosa puresa de sang, encara que ningú va aportar proves.

Finalment, el 26 de juny de 1592, el rei autoritzà i donà orde per a la celebració de la cerimònia en la qual don Baltasar seria nomenat cavaller de Sant Jaume, i on se li faria entrega de l'hàbit i la insígnia de la dignitat. Àdhuc hauria de passar el noviciat, servint durant sis mesos en les galeres reials i un any al convent de Vélez, aprenent la regla de l'Orde. La certificació del compliment del servei de galeres i de la formació en el convent, es remetria al Consell de les Ordes¹⁹⁹, amb la qual cosa només restaria procedir a la professió amb el compromís de respectar els tres vots obligatoris, pobresa, castedat i obediència²⁰⁰.

L'acreditació de la netedat de don Baltasar va costar-li a don Gaspar més de 7.000 ducats²⁰¹, i va servir per afavorir l'obtenció dels hàbits per a les següents generacions, en concret, l'any 1599 per a don Laudomi Mercader i Centelles, fill de don Gaspar Mercader i Carròs i dona Hipòlita Centelles, el 1624 per a don Gastó Mercader i Carròs fill de don Baltasar Mercader i dona Helena Carròs, i el 1654 per a don Baltasar Mercader, fill bastard de don Baltasar Mercader.

---

¹⁹⁷ *Ibidem*, ff. 72r i 137r.

¹⁹⁸ *Ibidem*, ff. 90v-92r. Mossèn Gregori Ibáñez, arxiver de la Seu, va aportar informació sobre l'obra del mestre Pablo Leocadio, la qual va extraure del full 181 del llibre on hi constava l'assentament de la realització de l'obra: “*en los espacios de los castrillos, encima de [...] sea pintado a Adán y Eva con el árbol de la vida en medio de ellos y adornando los espacios como el dicho maestro mejor le parezca*”. Decoració pictòrica per la qual es va pagar 100 lliures moneda reial de València l'any 1512.

¹⁹⁹ *Ibidem*, s.f.

²⁰⁰ M.J. Álvarez-Coca González, “La concesión ...”, pp. 277-279.

²⁰¹ Quantitat que consta com a despesa efectuada per don Gaspar Mercader i Mercader, i declarada per dona Laura Cervelló en el procés que mantenia amb don Gaspar Mercader i Carròs per la manutenció dels fills. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 202, s.f.

5. La pugna per la venta de Bunyol: el Capítol de la Seu de València contra el senyor de Bunyol

El 12 de novembre de 1592 el Capítol de la Seu de València, administrador dels béns lliures de don Baltasar Mercader, interposava demanda contra don Gaspar Mercader i Mercader²⁰². Al bell mig del conflicte es situava la venta de Bunyol, una edificació estratègicament situada, per trobar-se al costat de l'hospital i confrontar amb el camí reial cap a Castella, que el Capítol de la Seu reclamava per considerar-la ben lliure, i com a tal, inclòs en l'herència per ells administrada. S'inicia així un llarg i feixuc plet civil que va enfrontar a les dues parts durant 10 anys, concloent amb la sentència favorable per a don Gaspar Mercader i Carròs.

Aquest procés suposa una interessant font d'informació amb la qual apropar-nos al coneixement de la situació del senyoriu durant un ample període de temps, ja que aporta notícies des de la presa de possessió del senyoriu per don Baltasar el 1538, fins a la de don Gaspar Mercader i Carròs el 1603. Es tracta d'una documentació ampla, desordenada i reiterativa, el tractament de la qual ha estat precedit per la sospita de no posseir la documentació completa, així com la certesa de trobar-nos davant la parcialitat de les parts, obligant-nos a treballar amb *summa cautela*. Per altra part, encara que conscients del gran interès que per a l'historiador del Dret tenen els aspectes procedimentals consubstancials a qualsevol juí, hem decidit interessadament, elidir-los a fi de donar fluïdesa i comprensió a la redacció.

Filant la informació hem intentat esbossar la imatge que del senyoriu de Bunyol aporten els lligalls del procés consultats. Així, a cop d'ull, es pot parlar d'un certa deixadesa cap a determinades propietats del senyoriu, per part dels darrers senyors de Bunyol amb conseqüències econòmiques importants, com la pèrdua d'ingressos provinents dels arrendaments de les regalies, tals

---

²⁰² ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C. exp. 149, ff. 1r a 932 r. Auditor de la causa el doctor Vicent Sanjoan de Aguirre. *Ibidem*, f. 580r.

com molins, forns o almàsseres, malgrat tot el senyoriu de Bunyol no estava mancat de puixança econòmica, ni la família Mercader de la social.

Fent una miqueta de memòria, recordarem que don Baltasar va morir el 30 de setembre de 1585 essent la seua muller, dona Maria de Còrdova, l'hereva usufructuària de tots els seus béns lliures fins que després la seua mort passaren a ser administrats pel Capítol de la Seu. Recordem, així mateix, com tan sols un dia després de l'òbit del senyor de Bunyol, dona Maria féu donació a don Gaspar Mercader, nebot del seu home i successor del vicle, d'alguns béns que ella en posseïa com a hereva dels béns lliures de don Baltasar, amb declarada finalitat d'evitar-ne possibles plets. Entre els béns especificats al codicil recordem que s'hi trobava l'hostal o venta gran de Bunyol.

Així les coses, tal com ja hem apuntat, el 12 de novembre de 1592 el Capítol de la Seu, mitjançant el seu notari síndic Nicolau Lluís Vaziero, interposava demanda contra don Gaspar Mercader i Mercader, senyor de la baronia, a qui reclamava la venta de Bunyol per considerar-la bé lliure. Fonamentaven la reclamació judicial en el fet d'haver estat bastida pel pare i germà de don Baltasar, els quals la llegaren com a ben lliure i així fou heretada per dona Maria de Còrdova usufructuària dels béns del seu home. Amb aquest caràcter de ben lliure dona Maria féu donació, juntament amb altres propietats, a l'actual posseïdor don Gaspar Mercader. Tres dies més tard, el 15 de novembre, el notari de don Gaspar, Miquel Jaume Peris, refutava la demanda mitjançant una escriptura de punts, per la qual, no sols defensava el caràcter de regalia de la venta i rebutjava la demanda per improcedent, sinó que aprofitava per a capgirar la qüestió a favor seu, intentant condemnar al Capítol a pagar el deteriorament sofert per la baronia durant els dies de don Baltasar. Amb aquest colp de gràcia, el plet quedava polaritzat al voltant de dues qüestions: el caràcter de regalia i vinculació de la venta de Bunyol, i el deteriorament sofert per la baronia durant la senyoria de don Baltasar a causa d'una gestió deficient.

En defensa de la vinculació de la venta, el senyor de Bunyol argumentà que sota aquesta condició la va rebre don Baltasar del seu germà major, don Gaspar. Ho provava el fet que aquest ben no fou inventariat com a lliure, i que

a la seua possessió no va accedir el germà menor, don Melcior Mercader, pare del demandat. De la mateixa manera que la resta d'hostals existents a la baronia, l'hostal o venta de Bunyol era una regalia on, des de temps immemorials, sempre s'havia despatxat pa, vi i ordi. Altrament, de cap manera es podia parlar d'obra de nova construcció, sinó de reedificació i ampliació de la regalia existent. És a dir, una millora que feren el pare i el germà de don Baltasar. Tot en contra argumentava Nicolau Lluís Vaciero, síndic del Capítol de la Seu, qui defensava el caràcter de ben lliure de la venta, al qual don Gaspar accedia, no pel dret de vinculació, sinó pel llegat de don Baltasar. A més, la venta fou bastida *ex novo* per don Gaspar Mercader, germà major de don Baltasar, per tal com en aquell lloc mai no hi havia hagut hostal ni posada sinó un tancat de paret, descobert, a manera de corral. Els jornals de la bastida foren pagats amb els seus diners i de cap manera emprades les tandes dels vassalls. D'altra banda, puntualitzava Vaciero, que pel temps del germà de don Baltasar, l'hostal se situava dins la població de Bunyol, concretament en la casa que en aquell moment estava ocupant el procurador general.

Qüestió diferent fou la gestió de la baronia feta per don Baltasar. Atenent-nos al parer de don Gaspar Mercader, senyor de Bunyol, aquesta gestió deixava molt a desitjar, ja que el seu oncle tostemps havia adoptat una actitud negligent respecte a la conservació de la baronia, car com que no tenia hereus, no invertia en reparacions o millores. Tot i que se li advertia de la necessitat de conservar les heretats, la seua constant resposta "*que per a ell prou y havia*", evidenciava el seu pensament. Entre les propietats que el senyor de Bunyol considerava deteriorades i minvades de beneficis com a conseqüència de la deixadesa del seu avantpassat, hi consten al procés, entre altres, el castell de Bunyol i el de Macastre, el molí de Bunyol i d'Alboraig, a més del conreu d'algunes terres.

Pel que fa al castell de Bunyol, el demandat el considerava en molt mal estat, ja que s'havien assolat algunes cobertes, la reparació de les quals li va suposar a don Gaspar una despesa de 200 lliures. Segons el notari síndic de la Seu el deteriorament ja hi era quan don Baltasar heretà, fet pel qual decidí acometre reformes tals com bastir, al costat de la capella del castell, una

estança per la qual foren pagades unes 2.000 lliures, a més d'una nova sagristia on s'ubicaren tres llànties d'argent valorades en 200 lliures més. Unes millores que per a don Gaspar no significaven gran cosa, ja que l'espai guanyat amb la nova estança era de poca extensió, i les llànties, reduïdes a la devoció, tampoc no es podien considerar una millora del senyoriu. També don Gaspar es lamentava de la pèrdua de l'hort situat dins del castell, de la cisterna, de les torres i de les muralles, i més assenyalamment de la torre amb cambra situada sobre el portal de Bunyol, la reparació de la qual li havia suposat a don Gaspar 70 lliures. En defensa de la gestió de don Baltasar, el Capítol de la Seu, i en el seu nom el seu síndic Lluís Vaciero, afegí que don Baltasar va fer construir al castell una cisterna valorada en 1.000 lliures, encara que segons la part contrària fou bastida a tandes pels vassalls²⁰³. Per al síndic de la Seu, l'habitabilitat del castell quedava provada amb els més de vint anys que don Baltasar hi va residir amb la seua muller dona Maria de Còrdova, així com per haver estat allotjament reial de Felip II el 1564, quan el monarca anava de regrés cap a Madrid, després de celebrades les Corts a Montsó aquell mateix any. Ja instal·lat de nou a València, a la casa del carrer dels Cavallers²⁰⁴, don Baltasar va freqüentar sovint Bunyol allotjant-se al castell, on sempre va tenir enllestida la seua alcova, prova fefaent de la idoneïtat i habitabilitat del castell. Que major prova podia haver-hi?, com es podia responsabilitzar a don Baltasar de la caiguda de les cobertes del castell?. La responsabilitat, sens dubte, seguint amb els arguments del síndic de la Seu, hi havia que cercar-la durant el temps de don Gaspar Mercader i Mercader, únic responsable segons el demandant, del menyscapte de la propietat, ja que mai hi volgué viure, ni va fer obres de manteniment, de la qual cosa derivava la ruïna. Anys a venir, quan el plet i vincle recaigueren

---

²⁰³ Les persones que treballaren en les obres del castell reberen per jornal 4 diners, un servei que sembla que els vassalls estaven obligats a realitzar a aquest preu. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, f. 616r.

²⁰⁴ Casa palau situada a la parròquia de Sant Nicolau, la qual don Baltasar va annexionar al vincle juntament amb altres tres adjacents, amb un valor de 12.000 lliures. La declaració d'un dels testimonis informà que cases més bones que aquesta s'havien venut a València per menys de 4.000 lliures, doncs encara que valien més, no hi havia qui les pagara. Aquesta annexió suposava un increment del patrimoni vinclat, a més de l'augment del valor que adquiria la propietat amb les obres que es feren per la plaça del compte d'Oliva, amb un cost de 4.000 lliures. *Ibidem*, f. 499r-v.

sobre el fill homònim del demandat, don Gaspar Mercader i Carròs, aquest advertí i recordà la nul·la inclinació de don Baltasar cap a les despeses de manteniment, a més de les seues paraules dient que, no tenint fills, per a ell prou hi havia.

Tampoc el castell de Macastre havia rebut cap obra de conservació. Segons el testimoni del senyor de Bunyol, aquest castell, encara que antic, havia sigut un lloc habitable, amb bona casa i muralles per a la defensa. Però, a conseqüència de la total deixadesa soferta durant el temps de don Baltasar, el castell havia esdevingut en ruïna, fins al punt de quedar-li únicament una sola dependència de les moltes que en tenia, a més d'haver perdut la cisterna i les presons, menyscapse avaluat per don Gaspar en unes 3.000 lliures. Per la seua banda, el notari síndic del Capítol argumentava el fet que, ja en temps de don Baltasar, era una construcció antiga i ruïnosa situada lluny de la població, on mai no havien viscut els senyors, i a la qual don Baltasar hagué de fer-li una estança on pogués residir l'alcaid. Justificava la falta d'inversió en el fet que, a l'igual que passava amb la resta dels castells del regne, tots resultaven inútils com a protecció de l'enemic si no estaven correctament fortificats, la qual cosa comportava oneroses despeses. A Macastre però, no sols el castell havia esdevingut en ruïna. Don Gaspar Mercader denúncia que tant l'hostal, com el forn de coure cendra (sic), com l'almàssera d'oli, havien quedat inservibles, concretament aquesta última, per la caiguda del sostre, tot el qual, comptat i debatut, no es podria restaurar per menys de 40 escuts. Un parer no compartit pel síndic de la Seu, per a qui don Baltasar va millorar l'hostal comprant i annexionant-hi una casa adjacent per valor de 100 lliures. Pel que fa a l'almàssera, aquesta ja estava molt deteriorada, i havent-n'hi una a Bunyol, no pagava la pena reedificar-la. Del forn de coure cendra, el senyor de Bunyol deia que s'arrendà per 25 lliures, per bé que es podria arrendar per 80 lliures, ja que aquest era el preu de la cendra en aquell moment; mentre que el síndic de la Seu al·ludia les incomoditats que comportava l'enclavament d'aquest forn, ubicat prou lluny del punt on es trobava la llenya, la qual cosa feia que carregar-la suposara una despesa superior als 8 escuts (preu que no va compartir don Gaspar), quantitat amb la qual se'n

faria un de nou, a més de considerar que sols s'havia de tenir en compte el valor de la pèrdua i no de la regalia.

Quant al molí d'Alboraig, situat al camí de Zambujar (sic), don Gaspar opinava que s'havia vist menyscabat, doncs, encara que quelcom deteriorat, l'abandonament de don Baltasar l'havia deixat malbé. Pèrdua avaluable en 2.000 lliures, a més dels guanys perduts en deixar-lo d'arrendar, ja que d'haver estat en condicions, de les 46 lliures anuals, per les quals s'arrendava en el passat, perfectament en aquell moment se n'hagueren pogut extraure més de 100. No d'altra manera, la visió del síndic de la Seu era molt diferent: allunyat de la població i perdut ja en temps de don Baltasar, fou decisió d'aquest que per comoditat dels vassalls i millora del senyoriu s'edificara altre molí més proper a Bunyol. Sens dubtes, aquest era el millor dels tres que hi havia a la baronia, reportant-li una millora de més de 1.500 lliures, a més de les 250 lliures que es podien traure de l'arrendament. Don Gaspar puntualitzarà que aquest molí no fou edificat per don Baltasar, tot i que al respecte no aporta més informació. Pel que fa al molí de Bunyol, aquest va perdre la torre que en tenia, la qual cosa considerava don Gaspar que li restava 150 lliures al seu valor; mentre que per a altra de les regalies, com era l'almàssera, feien falta 100 lliures per a posar-la a punt.

A la baronia hi havia unes altres propietats que, al parer de don Gaspar, també s'havien vist perjudicades durant el temps de don Baltasar. Una d'elles era la coneguda com el *Mas del senyor*, una casa i terres d'ubicació no especificada a la documentació, per a la qual don Gaspar avalua la pèrdua en 2.000 lliures. Però no opinava el mateix el síndic de la Seu, per a qui la casa ja estava derruïda abans de la possessió de don Baltasar, servint les seues parets de refugi per al ramat, tal com ho provava els arbres centenaris que dins la casa hi creixien lliures de sostre. A més, don Baltasar sempre va tenir cura de conservar, cultivar i augmentar els conreus de vinya, oliveres, garroferes i ametlers, un quefer al qual dedicava dos mossos, un per a cada una de les partides del mas. D'igual manera, s'havia deixat a l'abandó la *casa de Santa Magdalena*, emprada per a les terres de conreu pròximes, amb un perjudici avaluat en 1.000 ducats. Encara que segons el síndic de la Seu, sols es tractava d'una xicoteta ermita d'un valor no superior a les 20 lliures, on, de

tant en tant, es deia missa, malgrat no poder-hi acollir més de dues o tres persones, a banda del capellà. El seu escàs valor fou causa que els avantpassats ja la deixaren perdre i que només servira com a refugi de pastors. Però no les terres adjacents que sempre estigueren ben ateses, i on la vinya i les oliveres van ser conreades fins a la mort de don Baltasar, moment en el qual produïen la mateixa quantitat que al temps present. A l'*heretat de Benibonell*, don Gaspar recordava que hi havia plantades oliveres de les quals se'n podia traure perfectament 100 lliures anuals, però que en haver-les deixat perdre s'havien hagut d'arrancar, amb una pèrdua superior als 30.000 sous. El síndic de la Seu, en contra, assenyala que el seu valor no sobrepassava els 4.000 sous, i que don Baltasar sempre les va tenir guarides i en producció, malgrat no recollir més de 80 arroves d'oli, per tot el qual, al remat, decidí arrancar-les i vendre la fusta per a llenya i carbó.

La tala d'arbres era, encara que ocasional, altra font d'ingressos amb la qual engrossir les rendes senyorials. Una tala indiscriminada podia empobrir d'arbres el senyoriu amb greus conseqüències econòmiques per als seus habitants. No les podes d'arbres fruiters o la tala selectiva del bosc, que afavorien les bones collites i aprovisionaven de llenya, a més de netejar i reviscolar el bosc. L'abús, que al parer de don Gaspar havia fet el seu oncle, amb la tala de carrasques i roures, havia minorat la baronia en 6.000 lliures²⁰⁵, a més del perjudici ocasionat als vassalls, ja que no van poder comptar amb aquestes fustes tan indispensables per a la confecció d'arades i carretes amb les quals llaurar el camp. D'altra banda, però, la denúncia de don Gaspar deixa veure que el problema no radicava tant en la quantitat com en la qualitat, ja que la queixa principal apuntava cap a la forma de podar els arbres que no respectava les guies ni brots tendres, impeding el renaixement de l'arbre amb força. El Capítol, per contra, negava que don Baltasar hagués perjudicat la baronia com a conseqüència de la tala de carrasques i en el seu descàrrec, posava en evidència la irregular actuació de don Baltasar, a

---

²⁰⁵ Quantitat que consta a l'escriptura de punts presentada per Miquel Jaume Peris el 28 de gener de 1593; en una nova escriptura de punts presentada pel mateix notari el 22 de febrer de 1593 quantifica el valor de la perduda en 500 lliures de renda anuals. (20r) ARV, *Reial Audiència*. Processos de Madrid, lletra C. exp. 149, ff.14v-15v i 20v.

conseqüència de la qual els vassalls afectats el denunciaren a la Reial Audiència. La qüestió fou que les carrasques talades pertanyien a heretats particulars dels vassalls, a més d'estar situades al terme de Setaigües.

El litigi es va resoldre davant la Reial Audiència, essent condemnat don Baltasar Mercader al pagament de 400 lliures als vassalls, quedant satisfets amb la sentència, encara que no així el llaurador de Setaigües Joan Ferrer, qui va denunciar a don Baltasar per aquesta irregular venda²⁰⁶. Segons el Capítol, la major part de les carrasques del terme de Bunyol eren propietat particular dels vassalls, i les poques de domini senyorial, don Gaspar les va vendre aprofitant-se dels seus compradors: les de la partida de la Talayuela a Gaspar Charchau i els fills; les de la partida del Tello a Joan Sanchis; i les de la Partida de la Valleja a Joan Adal. Acusació de la qual don Gaspar es defensà argüint que, de les carrasques que va vendre, va traure pocs diners, a més de ser poques i de cap profit per als vassalls i no així per als bandolers i malfatans. L'altre punt de confrontació fou la tala de pins, ja que don Gaspar denunciava que don Baltasar mai volgué donar llicència als vassalls per a aquest quefer amb el qual poder obrar les cases, a conseqüència de la qual cosa els llocs de la Foia s'havien vist arruïnats. Opinió no compartida pel Capítol, per a qui don Baltasar mai va negar llicència per talar pins amb els quals reparar les cases, encara que sí existia la condició de ser hi present el batlle a fi d'evitar excessos. D'aquesta manera la baronia havia conservat un bon capital en fusta, de la qual don Gaspar va treure un bon profit, com es provava amb les 1.200 lliures que s'obteniren amb la venda del pinar a uns biscaïns²⁰⁷. Tampoc es podia acusar a don Baltasar de la roïna de les cases de la baronia, ja que havien crescut en nombre, com així ho provaven totes les cases noves situades des de la séquia del carrer dels Tarongers, la d'Andreu Caciú, la de

---

²⁰⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, f. 507 r-v; ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra B, exp. 76; l'expedient 74 i 94 conté la demanda de Joan Madrid i el seu fill Joan Roc Madrid. Als dos processos es parla de tals fets a 1541 i 1543-44.

²⁰⁷ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, f. 31v, compareixença del notari síndic del Capítol de la Seu el 13 d'abril de 1594. El 16 de maig compareix davant la Reial Audiència don Gaspar Mercader i Mercader, senyor de Bunyol, qui a més de ratificar-se en tot el que ja havia dit, apuntava, al respecte dels pins venuts, que la fusta aprofitava només per a fer carbó, donat que estaven torts. *Ibidem*, ff. 36v-37v.

Mardanis, Daycas, Dobler; igualment a Macastre, on hi havia tot un carrer sencer edificat durant el temps de don Baltasar, la qual cosa ens fa pensar en un augment de la població en eixa època.

El 28 de gener de 1593, el síndic del Capítol de la Seu, Nicolau Lluís Vaziero demanava que es fera interrogatori als testimonis, per a la qual cosa presentava una relació de setze preguntes que tots havien de respondre²⁰⁸. L'interrogatori s'iniciava amb la constatació, per part dels testimonis, de no haver rebut cap tipus de benefici de don Gaspar Mercader, per continuar, amb el particular estil dels interrogatoris processals de l'època, amb preguntes reiteratives que, formulades de forma diferent, semblen dirigir al testimoni cap a la contestació desitjada. Interessava saber per la informació que de don Baltasar tenien els testimonis, si arribaren a conèixer a don Baltasar, al seu pare i al seu germà major; si era considerat un home ric, bon cristià i temorós de Déu; si juntament amb la seua esposa es va retirar a viure a Bunyol, a fi de desempenyorar la baronia, si finalment ho aconseguí, quina era la quantitat empenyorada, i si don Gaspar la va rebre millorada i lliure de deutes. Mentre que unes preguntes versaven sobre la implicació de don Baltasar Mercader en el manteniment i cura de la baronia, altres s'interessaven concretament per la venda de Bunyol: qui la va construir, amb els diners de qui, i si hi hagué cap altra més antiga en el mateix lloc. S'incideix en el coneixement que els testimonis tenien sobre els béns lliures i vinculats, així si podien dir quants béns hi havia de cadascun d'ells.

La roda de testimonis es va succeir del 20 al 27 de febrer²⁰⁹. Foren 19 el total de veïns de la Foia de Bunyol els convocats a declarar, dels quals 16 eren moriscs, i tres cristians vells, tots ells llauradors, a excepció d'un mercader. Tres declararen haver estat al servei de don Baltasar i un al de don Gaspar Mercader. Pel que fa a un dels servidors de don Baltasar, Joan Domingo, de 30 anys d'edat, digué haver servit sempre a don Baltasar, essent de tots els testimonis, el més adepte a la causa d'aquest; altre, Marc Miralles, de 55 anys, declarava haver estat de portaler durant cinc anys al castell de Bunyol, mentre que el tercer, Martí Canou, de 50 anys, fou durant any i mig,

---

²⁰⁸ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, f. 57r.

²⁰⁹ *Ibidem*, ff. 61r- 471v.

pastor del ramat de don Baltasar. Respecte al servidor de don Gaspar Mercader i Mercader, Marc Miralles, de 33 anys i mercader d'ofici, digué ser batlle de don Gaspar. La relació de tots ells és la següent: Diego Casim, morisc, 67 anys, llaurador de Bunyol; Joan Barber, morisc, 80 anys, llaurador de Bunyol; Gaspar Ambruche, morisc, 68 anys, llaurador de Bunyol; Francesc Jaye, morisc, 70 anys, llaurador de Bunyol; Miquel Àngel Nisti, morisc 48 anys, llaurador de Macastre; Francesc Oltra, morisc, 50 anys, llaurador de Macastre; Jeroni Mochoch, morisc, 50 anys, llaurador de Iàtova; Joan Mochoch, morisc, 59 anys, llaurador de Iàtova; Marc Miralles, 55 anys, llaurador de Setaigües; Martí Canou, morisc, 50 anys, llaurador de Setaigües; Jeroni Razmén, morisc, 57 anys, llaurador d'Alboraig; Pedro Zaparrón, morisc, 67 anys, llaurador de Iàtova; Miquel Galip, morisc, 40 anys, llaurador d'Alboraig; Joan Domingo, 30 anys, llaurador de Macastre; Francesc Galip, morisc, 40 anys, llaurador d'Alboraig; Gaspar Museyet, morisc, 49 anys, llaurador d'Alboraig; Jeroni Çayot, morisc, 56 anys, llaurador de Iàtova; Martí Hernández, 33 anys, mercader de Bunyol; Joan Aduli, morisc, 40 anys, llaurador de Macastre.

El 19 i 24 de gener de 1595 declararen respectivament el donzell Jeroni Pedrón de Espejo, de 44 anys i veí de Requena, i el també habitant i natural de Requena, Joan Tomàs la Carcel, hidalgo, de 38 anys. El primer va estar al servei de don Baltasar des de febrer de 1571 fins a maig de 1584 com a governador (procurador general) de la baronia, vivint a la casa que el senyor en tenia per a aquest càrrec. Pel que fa al segon, serví a don Baltasar durant huit anys des del 1567, primer com a patge i després com a secretari, tenint al seu càrrec el llibre on don Baltasar registrava els salaris dels seus criats. Les seues declaracions no aporten cap novetat, els dos coincideixen en el fet que la Venta de Bunyol fou bastida amb diners dels senyors, però mentre que Pedrón de Espejo diu que els vassalls mai volgueren reparar-la a tandes, argüint que no en tenien obligació per no formar part del vincle, anant a reparar-la a jornal, Tomàs la Carcel declarava que don Baltasar no atenia les reparacions de la venta que li referien els hostalers, adduint que els que li succeïren ja ho farien. Així mateix, mentre que per al primer el castell de

Macastre es trobava arruïnat, per al segon era un lloc perfectament habitable²¹⁰.

Ja a setembre del 1595 es va proveir, a petició del síndic de la Seu, la realització d'un examen pericial de la situació de la baronia. Per a tal quefer es designaren tres experts, dels quals, dos ho foren a elecció de cada una de les parts.²¹¹ Les discrepàncies entre ells són evidents y es palesen en la quantificació de les millores i pitjores arreplegades al "*Memorial en fet y en dret en la causa de la demanda de la Venta de Bunyol, millores y pijores de dita baronia per part y a favor de don Gaspar Mercader, senyor de la dita baronia. Contra lo Capítol y Canonges de la Seu de la present ciutat, administradors dels béns y herència del quondam don Balthasar Mercader, senyor que fonch de dita baronia*"²¹². Segons s'arreplega, els perits no feren visura de totes les propietats, però, amb les que hi consten, es palesa les esmentades discrepàncies. Com a exemple, mentre que, segons el parer del perit presentat pel Capítol de la Seu, la Venta de Bunyol valia 1.580 lliures deu anys abans, el perit elegit per don Gaspar quantificava el valor actual de la Venta en 900 lliures comptabilitzant les millores fetes els últims deu anys, i en 500 lliures sense tenir-les en compte; tal vegada més ponderat, el tercer perit estimava el valor en 1.222 lliures.

El 1602 la Reial Audiència dictaminà sentència, essent signada i publicada per l'escrivà de manament Francesc Pau Alreus el 27 d'abril.²¹³ Fou favorable al Capítol de la Seu pel que fa a la Venta, però aquest havia de compensar a don Gaspar pel menyscapte sofert per la baronia. Al "*Memorial de las cantidades que se han de adjudicar al señor de Buñol, condenando en ellas al Capítulo de la Iglesia mayor desta ciudad, como administradores de la herencia y bienes libres de don Balthazar Mercader, que esté en el çielo, por razón de las peoras, daños y menoscabo que tubo la dicha baronía en el tiempo que la poseyó el dicho don Balthasar*"²¹⁴, s'arreplega el valor pecuniari estimat per la

---

²¹⁰ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, ff. 482r a 521r.

²¹¹ *Ibidem*, ff. 529r-749v; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 41, f. 138r. El 12 de maig de 1595 es féu la súplica per part del síndic sol·licitant la visura, proveint-se el 25 de setembre.

²¹² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 41, ff. 138r-141r.

²¹³ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G. exp. 225, s.f

²¹⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 41, f. 134v.

perduda de valor soferta en alguns dels béns inserits en l'herència vinculada dels Mercader, durant el temps que don Baltasar Mercader la va posseir. Encara que el memorial es troba incomplet, ens serveix per fer-nos-en una idea de l'elevada quantitat, amb la qual el Capítol de la Seu, com administrador de l'herència, devia rescabalar a don Gaspar Mercader hereu del vincle. Segons la suma total de les quantitats que hi consten, don Gaspar havia de rebre del Capítol la quantitat de 32.567 lliures. De totes les partides hi contingudes, cal ressaltar la referida a la pèrdua de valor del castell de Macastre, valorada en 4.000 lliures, així com les referides al perjudí causat per no donar, o entrebancar, la llicència per talar pins amb els quals restaurar les cases, menyscap valorat en 6.000 lliures per no haver donat la llicència i 7.500 lliures pel menyscap causat tot al llarg dels quinze anys, a raó de 500 lliures anuals, a més d'altres 6.000 lliures pel malbé ocasionat per les podes. El perjudici de les terres i vinyes del Mas es valorà en 3.000 lliures i en 1.000 lliures el sofert en la casa i terres de la Magdalena. Tot apunta a que aquesta elevada suma que, segons el memorial, don Gaspar havia de rebre del Capítol pel menyscapte de la baronia fou desestimada. La sentència condemnava al Capítol a pagar 3.717 lliures i 15 sous per a reedificar el castell de Macastre²¹⁵. No conforme, el Capítol la va recórrer, demanant la restitució d'eixa quantitat.²¹⁶ Per la seua part, don Gaspar Mercader féu reclamació de tots els béns continguts a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader germà de don Baltasar.²¹⁷

Encara que a hores d'ara desconexem el punt i final definitiu d'aquest contenciós, molt probablement, aquest ja havia entrat en la seua recta final després la mort de don Gaspar Mercader i Mercader el 7 de febrer de 1603.

---

²¹⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

²¹⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, letra G. exp. 225, s.f.

²¹⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 41, f. 125r-v. Inventari realitzat el 18 de gener de 1539 pel notari Lluís Miquel. Còpia d'aquest inventari s'arreplega a ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, letra C, exp. 149, ff. 871r a 932r.

6. Don Gaspar Mercader, nou batlle general de València

En el 1598 la Batllia General de València es trobava, des de feia més de deu anys, a càrrec del lloctinent de batlle general. Molts membres de notables famílies del Regne aspiraven a ocupar la plaça vacant de la Batllia, i entre ells, seguint la tradició familiar, don Gaspar Mercader i Mercader es va interessar per aconseguir-la.

L'oberta enemistat, però, entre don Gaspar Mercader i don Joan Aguiló, don Lluís Ferrer, don Ramon Boil, i els Vila-rasa, sembla que també tingué ressò en la provisió del càrrec de batlle general de València. Aquest, estava vacant des de la mort, en abril del 1587, de don Joan Aguiló Romeu de Codinats, senyor de Petrés, cavaller de l'Orde de Sant Jaume i de *la boca del emperador*²¹⁸. El fet que avantpassats de don Gaspar Mercader hagueren desenvolupat el càrrec de batlle general, feia d'aquest un possible candidat a ocupar-lo i per tant s'hi mostrava com un seriós opositor davant dels altres candidats. Si tenim en compte que just aleshores s'estava duent a cap la informació de proves per a l'obtenció de l'hàbit militar del seu fill don Baltasar Mercader, i que don Gaspar lluitava per dissipar la infàmia vessada pels seus enemics declarats, alguns dels quals optaven a ocupar la Batllia, sembla factible pensar que el descrèdit d'un d'ells ampliaria les possibilitats de la resta. Situació en què qualsevol escletxa en la noblesa d'un candidat seria subtilment aprofitada pels seus oponents. Això no obstant, cal dir que la vacant deixada per don Joan Aguiló no es va cobrir de manera immediata, ja que l'ofici l'exercí durant anys el lloctinent de batlle general don Joan Baptista García.

El 7 de febrer de 1598, el Consell d'Aragó traslladà al monarca l'interès que per ocupar el càrrec tenia don Joan de Vila-rasa, senyor d'Albalat i Segart, gendre del vice-canceller don Simón Frígola i nebot del lloctinent de batlle general²¹⁹. S'hi va suggerir també la possibilitat de nomenar com a batlle

---

²¹⁸ *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)* amb introducció i notes per Salvador Carreres Zacaes. València, 1935, 2 volums, p. 1.002.

²¹⁹ ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 640, D. 1.

general a don Joan Baptista García, i a Vila-rasa lloctinent i coadjutor del batlle, a fi que en el futur pogués succeir a l'anterior, una subtil manera d'aconseguir l'objectiu de col·locar al senyor d'Albalat. Com a mèrits de Vila-rasa es presentava l'antiguitat del seu llinatge, i els serveis vers la Monarquia de tots els seus avantpassats²²⁰, a més dels propis com eren haver servit durant algun temps en la guerra prop de don Joan d'Àustria, i haver col·laborat en l'administració de la Batllia General durant les absències i ocupacions de Joan Baptista Garcia. La relació de parentiu de don Joan de Vila-rasa amb un membre del Consell d'Aragó, i amb un oficial de la batllia general de València, avalava la seua candidatura i podria justificar l'interès que va mostrar el Consell d'Aragó per proveir la plaça.

Mentrestant, el candidat don Ramon Boil, senyor de Bétera i cavaller de l'Orde de Calatrava elevà també al monarca els seus mèrits per a ocupar el càrrec, un memorial que el monarca va remetre al Consell d'Aragó, per a la seua verificació i dictamen el 12 de juny del mateix any 1598²²¹. Davant el

---

²²⁰ El seu rebesavi, don Lluís de Vila-rasa i Cabanillas, fou governador de València i criat del rei Catòlic; el besavi, don Lluís Cabanillas i Vila-rasa, fou també governador, i va morir desenvolupant la regència de virrei de València. El successor, don Jeroni de Cabanillas, fill també del rebesavi, va exercir la regència durant molt temps, a més de ser ambaixador del rei Ferran el Catòlic en França i "capità de la guarda" del rei Catòlic i de Carles V. Succeí en la governació, don Joan Llorenç de Vila-rasa, qui va morir essent regent de la Lloctinència i Capitania General. Després va entrar a la governació don Jeroni Cabanillas de Vila-rasa, oncle del suplicant. Així mateix, don Guillem Ramon de Vila-rasa va ser cambrer de Carles V, i don Cosme de Vila-rasa, germà del besavi del suplicant, mestre de sala del rei Catòlic. Pel que fa a l'avi i al pare, aquests dos han sigut alcaids i batles de la vila de Morvedre. Document citat per A. Felipe Orts, "Felipe II y la inspección sobre el patrimonio real de la Ciudad y del Reino de Valencia", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n.º. 30, València, 2004, p. 122.

²²¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 2. Joan López de Boil i Felip Vives de Boil aportaren gent per a la conquesta del regne de Sardenya, de la qual va ser general Pere Vives Boil, assenyalant-se tant que el rei va quedar al seu càrrec, essent també ambaixador en Castella, mentre que Josep Vives de Boil fou ambaixador en Roma; Pere Boil fou general a València, quan el rei de Castella volgué conquerir-la, la qual cosa li reportà el càrrec de governador. Des de l'època de Ramon Vives de Boil, majordom i conseller del rei don Martí, aquests serveis els han continuat els successors. El rebesavi, Pere Vivas de Boil, fou governador de València en temps del rei Catòlic; don Ramon Boil fou cambrer del rei don Alfons, a qui va servir en la conquesta del regne de Nàpols, on va ser captiu, essent posteriorment rescatat. Així mateix fou general de la marca d'Ancona contra França. Don Ramon Boil, son avi, fou dels més destacats en castigar la rebel·lió dels moriscos de la Serra d'Espadà; son

silenci reial sobre la primera opció del Consell, aquest no hi posà objeccions als mèrits aportats pel segon candidat. Don Ramon Boïl estava casat amb dona Francesca Ferrer, filla de don Lluís Ferrer, lloctinent de governador de València, un altre dels enemics de don Gaspar. A més a més, era cunyat de don Jaime Ferrer, governador de Xàtiva, i del doctor Martín Pons, advocat fiscal i patrimonial, ja que, aquest últim era casat amb la germana de don Ramon Boïl²²². És evident el suport amb el que comptaven ambdós candidats i opositors de Mercader, així com la xarxa clientelar teixida al voltant de la pràctica habitual del patrocini, en aquest cas, familiar. La Monarquia, conscient de l'existència d'aquestes xarxes clientelars, i de la minva d'autoritat que la seua existència li podia ocasionar, va mantenir una política ambigua i variable a conveniència²²³. En aquesta ocasió, la resposta de la Corona s'orientà a controlar per ella mateixa la provisió del càrrec:

*Avíseseme qué personas piden este oficio y qué otras ay en quien se pueda proveer de las calidades que se requiere, y si ay parecer del virrey*²²⁴.

El 15 de juliol de 1598, el Consell d'Aragó remetia al comte de Benavente, recentment elegit virrei, (1598-1602), la relació i memorials dels candidats, entre els quals s'hi trobaven, a més dels dos anteriors, don Gaspar Mercader i Mercader, senyor de la baronia de Bunyol, i don Joaquim Mascó. Pocs dies després, el 23 de juliol, el virrei ja tenia elaborada una llista dels que, al seu parer, eren mereixedors d'ocupar la Batllia General de València, en la qual, don Joan de Vila-rasa ocupava el cinquè i últim lloc, i ni don Ramón Boïl, ni el lloctinent de batlle general, don Joan Baptista Garcia, van ser estimats. Tampoc ho fou don Joaquim Mascó, la candidatura del qual, el Consell va remetre al virrei juntament amb la de don Gaspar Mercader. Cal pensar que altres persones interessades en el càrrec presentaren directament al virrei la

---

pare va morir molt jove i no recordava, però ell va servir de patge, i ha sigut un dels que més ha perseguit els bandolers, gastant més de 4.000 ducats.

²²² P. Gandoulphe, "Pouvoir politique et clientèles familières une réflexion méthodologique et quelques exemples: les agents de l'appareil d'État Dans le Royaume de Valence (1556-1626) , en *Familia, parentesco y linaje*, Murcia, 1997, pp. 195-212.

²²³ *Ibidem*, p. 210.

²²⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 1.

seua predisposició a ocupar la Batllia, donat que el Consell no les va referenciar, i van ser valorats positivament pel virrei com possibles candidats, entre ells, don Àlvar Vich Manrique, i don Joan de Brizuela. Entre totes elles, però, i sense cap dubte, el virrei proposava, com a primera opció per a ocupar el càrrec de batlle general, a don Gaspar Mercader i Mercader, del qual considerava que era:

"... cavallero honrado, cuerdo, de mucha hazienda, y que en su casa estuvo algunos annos este officio y que assigura a Vuestra Magestat que le sabrá servir porque d'el tiene mucha satisfacción [...] y que con los servicios de su Casa se ha juntado haver casado con la heredera de los Cervellones, que fueron muy fieles vassallos y criados de Vuestra Magestad" ²²⁵.

En segon lloc el l'opció del virrei era la de don Àlvar Vich Manrique, governador d'Oriola, qui havia servit molts anys a la Monarquia, essent persona de bon seny, honrada, i malgrat que no l'havia tractat molt, li havien dit que desenvoluparia bé l'ofici. En tercer lloc, apuntava a don Joan Vives de Canyamàs, veedor general de la costa, càrrec en el qual servia perfectament. Seguit, en quarta posició per Joan de Brizuela, receptor de la Batllia General, on el tenien en molt bona opinió. En cinquè estava don Joan de Vila-rasa, senyor d'Albalat, a qui si bé no va desmerèixer, sí que el va postergar a l'últim lloc, considerant que mereixeria la mercè que el rei li fera. Desestimats pel virrei quedaren, com ja hem apuntat, don Ramon Boil i don Joaquim Mascó, dels quals no tenia més a dir que els seus memorials, així com de don Onofre Escrivà pels serveis de sa Casa, dels quals no va fer cap referència.

El 30 de juliol el Consell d'Aragó informava al rei de la seua opinió al respecte de les tres primeres persones que el virrei considerava més adients per ocupar la Batllia General, a més d'insistir en la necessitat de no dilatar més la provisió del càrrec. Entre tots, els més meritoris per al Consell eren don Àlvar Vich Manrique, governador d'Oriola, per haver servit a la Monarquia des que va començar de patge, ja feia més de trenta anys, després en la guerra, per mar i per terra, ja i últimament en les governacions de

---

²²⁵ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 3.

Xàtiva i Oriola. A més, portava temps demanant gratificació pels seus serveis i tenia l'estima del Consell per ser persona prudent, recta “...y que ha guardado grande limpieza en todo lo que ha passado por sus manos”. De don Gaspar Mercader el Consell opinava que “... es de edad madura, prudente, muy hazendado, con hazienda de calidad, sus passados fueron bayles generales muchos anyos y sirvieron muy bien a la corona Real, y está casado con la heredera de la casa de los Cervellones, que es muy calificada, y los della sirvieron mucho a los senyores reyes de la Corona de Aragón, al emperador nuestro Senyor, que haya gloria y a vuestra Magestad”. També don Joan de Brizuela era, al parer del Consell, digne candidat per ocupar la Batllia, ja que portava més de deu anys com a receptor de la Batllia General “... la qual ha administrado con toda satisfacció y mucho benefiçio de la Real Hazienda, y della tiene grande inteligencia, y es rico y muy vigilante en lo que está a su cargo²²⁶. De la resta de candidats que contenia la llista proposada pel virrei, marquès de Caracena, es a dir, don Joan Vives de Canyamàs i don Joan de Vila-rasa, primer dels candidats proposats pel Consell, aquest no va fer cap declaració, ni va emetre valoració alguna, remetent la consulta al monarca per al seu dictamen.

A última hora, però, encara va aparèixer un altre aspirant, don Alonso Sanoguera, governador de Eivissa, qui ja feia quaranta-quatre anys que servia a la Monarquia fora del Regne, i desitjava tornar-hi amb el càrrec de batle general. Però no només demanava per ell, sinó també pel seu fill don Bernardino Sanoguera, del hàbit de Montesa, de trenta-tres anys i des de en feia dotze en les galeres de Nàpols, per a qui sol·licitava la governació d'Eivissa que ell esperava deixar vacant²²⁷.

La manifesta disparitat de preferències de les dues institucions es va resoldre amb l'elecció proposada a criteri del virrei, qui designà per al càrrec a don Gaspar Mercader. El seu nomenament quedà enregistrat en el llibre de la Batllia de València, el 22 d'agost del 1598²²⁸, essent signat pel príncep Felip - sens dubte per l'avançat estat de deteriorament de salut del rei Felip II, qui va morir el 13 de setembre d'aquell mateix anys - i molt possiblement

---

²²⁶ *Ibidem*.

²²⁷ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 4.

²²⁸ ARV, *Batllia*, llibre 1.197, f. 466.

sota la influència del marquès de Dénia, coneixedor com era dels entrevills del Regne, rere haver-hi desenvolupat el càrrec de virrei des de 1595 fins el mes d'octubre de l'any 1597.

Conten les memòries de l'època que, en conèixer la notícia, don Jeroni Mercader i don Josep Pellicer es dirigiren als jurats de la Ciutat per fer-los coneixedors i concertar el dia del jurament del càrrec. L'elecció va tenir molt bon acolliment per la Ciutat, en nom de la qual anaren el racional i el síndic, a donar-li l'enhorabona a don Gaspar. La cerimònia de jurament del càrrec es va celebrar l'1 de setembre, el relat de la qual ens ha arribat de la següent manera:

"[...] anaren a sa casa los jurats exint a cavall de la Sala y arribaren al pati de sa casa. Sens apear-se, esperaren a cavall que baxàs, y prenint-lo en mig los dos jurats en cap, fou portat a la Seu. Y encara que molts oficials reals, con són governador y mestre racional, vingueren en dit acompayament, sols lo dit don Gaspar Mercader, novament elet batle, tingué lloch en mig dels jurats, com a novio que és de aquella boda, y los demás anaren a cavall com a particulars cavallers acompayants al dit batle. E pres lo jurament y fetes les obligacions ordinàries per aquell per les consignacions de sa Magestat y posesió de les tres baronies en mans y poder del justícia civil, lo qual li rebré lo segon juramanent, anaren a dar-li volta per València.

La forma del jurament fou que lo Capítol i canonges li tingueren sobre un bufet cubert ab un cobertor de vellut vert y un coxí damunt de dit bufet, y sobre aquell lo missal ubert, hon estava figurada la Santíssima Trinitat, el Sant Evangeli, e llegit per lo escrivà de la sala, se agenollà"²²⁹.

També mossèn Porcar va arregar al seu *Dietari*, aquest esdeveniment:

---

²²⁹ *Libre de Memòries...*, p. 1031

*BALLE GENERAL. Año 1598, llunes, primer día de setembre, juró por balle general el señor de Buyol, dicho don Gaspar Mercader*²³⁰.

7. Les darreres voluntats de don Gaspar Mercader i Mercader

A don Gaspar Mercader la mort li va arribar als 56 anys, un 7 de febrer del 1603, a sa casa del carrer Cavallers estant²³¹. Un any abans, el 15 de març del 1602 havia decidit redactar testament davant el notari públic de València Miquel Jaume Peris²³². No sembla que prengué la decisió d'ordenar el seu llegat *in extremis*, ja que, al moment, es trobava el batle amb plenes facultats físiques i psíquiques. Ocupant-se d'aquest quefer però, evitava la possibilitat de morir *ab intestato*, i tal com ho va justificar al preàmbul del document, complia així amb les dues motivacions fonamentals per la redacció de testament: presentar-se lliure d'acusacions davant el juí diví i transmetre els béns temporals encomanats per Déu. A més a més, però, don Gaspar havia de respectar la transmissió del vincle legat pels seus avantpassats, complir amb el compromís adquirit en les cartes nupcials amb dona Laura Cervelló i mirar per tota la seua descendència fruit dels seus dos matrimonis.

Per a tenir cura de complir i executar la seua darrera voluntat, don Gaspar escollí com a marmessors als seus dos fills don Gaspar Mercader i don Pere Cervelló -si aquest ja havia arribat a la majoria d'edat al moment de la seua mort-, també al seu gendre don Ramon de Rocafull, i al rector de l'església parroquial de Sant Pere Màrtir i Sant Nicolau de la ciutat de València. Les deixes pietoses les iniciava don Gaspar ordenant el pagament i restitució de deutes i injúries, sempre i quan aquestes es poguessen provar mitjançant

---

²³⁰ P. J. Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València. Dietari (1585-1629)*. Edició a cura de Josep Lozano. Universitat de València, 2012.[55], p. 66.

²³¹ L'acta de defunció es troba en el *Libre de Actes funerals del any 1603*, f. 79 de l'Arxiu de la Parròquia de Sant Nicolau, segons s'arreplega a l'apèndix de G. Mercader, *El Prado...*, p. IV.

²³² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14, s.f. També existeix còpia en ARV, *Escrivania de Cambra, any 1718*, exp. 92, ff. 423r-452v (documentació inclosa en la sentència a favor de don Ximén Pérez Milà de Aragó, en el plet pel vincle del comtat de Bunyol.)

documentació o testimoni fefaent. Com en qualsevol testament de l'època, el ritual a seguir en el funeral y soterrar era una preocupació del testador i com a tal la va deixar planificada amb tot un ceremonial fúnebre d'acord amb el poder econòmic i condició social del batle general de València. Per al descans de les seues despulles, escollia la sepultura on es trobaven els seus avantpassats a l'església del convent i monestir de Sant Onofre de Museros, pertanyent a l'orde de Predicadors. Hi seria traslladat de nit, transcorregudes vint-i-quatre hores de la defunció, amb un seguici fúnebre format per dotze preveres de l'església de Sant Nicolau. Pel sufragi de la seua ànima se celebrarien anualment dues misses d'aniversari, una l'endemà de l'aniversari del soterrar, l'altra transcorreguts sis mesos²³³. Endemés d'altres mil misses en diferents esglésies escollides a criteri dels marmessors, i altres mil més, en les esglésies de Sant Nicolau i Sant Onofre.

Pel que fa a les clàusules hereditàries don Gaspar anomenava un per un, segons orde de naixement, a tots els seus onze fills, llegant una dobla d'or per part i per llegítima a cadascun dels fills barons, a excepció feta dels primogènits d'ambdós matrimonis. Quantitat, si més no, simbòlica que no alterava el patrimoni vinculat dels Mercader. A don Baltasar Mercader i Carròs li reconeixia la propietat d'una alqueria i sis cafissades de terra contigües pertanyents a l'herència de sa mare, a més a més d'un censal del "antic patrimoni". També una dobla d'or fou l'herència de don Gaspar per a la seua filla Rafela, doncs ja l'havia dotada amb ocasió del seu matrimoni amb el senyor d'Albatera, don Ramon de Rocafull. No així per a Victòria, primogènita del batle amb dona Laura Cervelló, a qui li deixava 3.000 lliures en concepte de dot si moria abans de casar-la, però, sols una dobla d'or li correspondria d'herència si el casament precedia a la mort. Cal fer constar la diferència respecte a l'assignació dotal, que reberen les dos filles majors de cadascun del matrimonis. Recordem, que amb ocasió del matrimoni de dona Rafela Mercader, aquesta va rebre una dot de 7.000 lliures, quantitat prou superior a les 3.000 lliures que ara se li assignaven a dona Victòria mitjançant clàusula

---

²³³ Ordenava el pagament de bestreta de les dues misses primeres, sense que el convent de Predicadors pogués disposar d'aquesta quantitat ni per amortitzar-la, ni per a rebre renda alguna.

testamentaria. A cop d'ull pot semblar que dona Rafela fou prou més beneficiada que dona Victòria, no obstant açò no va ser així, doncs, mentre que don Gaspar Mercader va aportar íntegrament les 3.000 lliures de dona Victòria, per al dot de dona Rafela només va traure de la seua butxaca 800 lliures, ja que la resta les havia de proporcionar la mateixa filla, mitjançant les renunciacions a rebre les 3.000 lliures de l'herència de sa mare, 2.000 lliures més de l'herència de la seua iaia paterna, i 1.200 lliures de l'herència de son oncle don Baltasar²³⁴. Cas diferent era el de la menor de les filles, dona Laura Mercader i Cervelló, a la qual va dotar amb 1.000 lliures perquè entrara de monja en un convent. Una via alternativa al matrimoni que molts pares utilitzaven a fi de no minvar el patrimoni familiar.

Per orde de naixement, a dona Victòria li seguia don Pere Cervelló i Mercader, primogènit baró de dona Laura i successor en la baronia d'Orpesa. Acomplint una clàusula dels capítols matrimonials per ell signats amb el seu sogre, don Gaspar llegava al seu fill 1.500 lliures de renda anual o propietat equivalent, les quals es farien efectives dels béns lliures de l'herència i de lliure disposició. A més, el testador constituïa un vincle a partir de la donació que el seu germà don Miquel Mercader i Mercader, canonge de Sogorb va realitzar a 1590 a favor del seu nebot don Pere Cervelló, i de la qual ell tenia potestat per vincular-la si així ho considerava. Es tractava d'un molí fariner conegut d'antuvi com a Moli de Vera, d'unes terres annexes i altres béns que no especifica, pertanyents a l'herència de don Melcior Mercader. Seguiria el vincle l'orde de masculinitat, primogenitura i agnació dins la casa d'Orpesa, quedant exclosos els religiosos, exceptuats si ho eren d'una orde militar, i sols faltant la línia masculina accediria la femenina. Essent com era una herència provinent dels Mercader, deixava clar que aquesta sempre hauria d'estar en mans dels d'Orpesa que foren descendents seus i, davant la possibilitat que pogués accedir algun de la casa d'Orpesa però alien al testador, cridava al vincle als seus tres fills del primer matrimoni amb dona Laudomia Carròs, seguint-se la mateixa prelació. En tot cas, quedava exclòs

---

²³⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 29, s.f.

aquell qui fóra senyor de Bunyol i Setaigües exceptuant el cas que no hi hagués cap altre descendent²³⁵.

Dues clàusules s'ocupen de la seua muller, dona Laura Cervelló, senyora d'Orpesa, en una abordà la restitució del dot, mentre que en l'altra li va reconèixer determinades propietats particulars. Això és, don Gaspar ordenava la restitució de les 8.000 lliures de dot que dona Laura va aportar al matrimoni i que admetia li havien estat íntegrament lliurades, a més a més del corresponent creix que segons Furs havia d'ésser la meitat de la dot. També don Gaspar reconeixia a dona Laura ser la propietària d'alguns objectes de valor tals com alabastres, vidres, argent i riques joies, com una cintura de diamants amb perles i una cadena d'or amb perles encastades. Sembla preocupar-li a don Gaspar la possibilitat d'un conflicte al voltant d'aquestes i altres propietats tal como ho proven les seues paraules: *"E vull que les coses que aquella (per Laura) dirà après de la mia fi que són sues, li sien donades y restituhides y que en tot y per tot sia creguda en lo que dirà ab sa sola e simple paraula, sens ninguna altra manera ne género de prova. Per ço que de sos béns y rendes ne ha fet y comprat molta part de aquelles y altres portà, sens compte, al temps de son matrimoni"*²³⁶. Tant si es tractava d'una clàusula protocol·lària, com si veritablement estaven fonamentades les seues precaucions, el fet és que la confecció de l'inventari *post mortem* va estar atapeït de protestes per la inclusió de béns que dona Laura considerava com a propis, a més dels quasi deu anys de plets amb el seu fillastre, successor de la baronia.

Com hereu universal designava a don Gaspar Mercader i Carròs, fill legítim i primogènit del seu matrimoni amb dona Laudomia Carròs, seguit per tots els seus descendents legítims i naturals, guardant-se l'orde de primogenitura, masculinitat i agnació. En teoria transmetia el vincle que ell havia

---

²³⁵ La mort de don Pere Cervelló, pocs dies després de son pare, sense contractar matrimoni, féu hereu d'aquest vincle a don Joan Cervelló i Mercader, de la qual cosa es va rebre la corresponent acreditació pel justícia civil de València. Donaren testimoni de la mort, dona Francesca Llançol de Romaní, senyora de Gilet, de 56 anys, don Gonçal Llançol de Romaní, cavaller de l'Orde de Montesa, de 54, i don Josep Pellicer, de 50 anys. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.465, D. 3, s.f.

²³⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14, s.f.

heretat del seu oncle don Baltasar Mercader i Mercader, qui alhora l'havia heretat del seu germà don Gaspar i aquest de són pare don Joan i així fins arribar a 1467, any en què don Berenguer Mercader va constituir vicle. D'aquesta manera el fill homònim es convertiria, a la mort del pare, en successor de la baronia de Bunyol i vila de Setaigües amb tots els drets i emoluments, jurisdiccions i qualsevol altre dret senyorial, així com les heretats i millores realitzades o que el testador pogués realitzar fins al final dels seus dies. No obstant això don Gaspar expressava la seua voluntat de constituir "*vinde perpetuo i mayorazgo*" amb totes les esmentades propietats a fi de la millor conservació del nom, família, agnació i armes dels Mercader²³⁷.

Convé destacar l'interès del testador de crear un vicle amb uns béns que ja estaven vinculats pel seu avantpassat mossèn Berenguer Mercader, que ell mateix havia rebut per successió i que havia de transmetre també per aquesta via. Així, i com si fos de nova creació, convocava al seu fill don Gaspar Mercader i Carròs i després d'aquest al seu nét don Laudomi i descendents seguint l'orde de primogenitura i masculinitat. Donant-se el cas de faltar aquesta línia, el vicle passaria a mans de don Baltasar Mercader i Carròs, segon fill del batle, seguit dels seus descendents mascles. Clar està que l'infortuni podia donar lloc a l'extinció de la línia successòria masculina dels Mercader i Carròs, aleshores don Gaspar obria la porta als fills barons haguts del seu segon matrimoni amb dona Laura Cervelló. Va cridar doncs a la successió a don Pere Cervelló i Mercader i descendents, essent seguits per la resta de fills barons guardant-se la primogenitura i els mateixos pactes i condicions. Sols esgotada la línia masculina d'ambdós matrimonis convocava als fills barons de les seues filles, en primer lloc els de dona Rafela Mercader de Rocafull, seguida per dona Victòria Mercader i Cervelló, sense fer menció de dona Laura, per quedar exclosa per la seua futura entrada en religió. Faltant els descendents mascles de les filles, el vicle recauria en els fills

---

²³⁷ Segons consta a AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, don Gaspar, assessorat pels seus advocats, va decidir vincular la baronia a fi d'evitar problemes, com els que ell s'havia trobat amb el Capítol de la Seu de València.

barons de les filles dels fills, seguint l'orde, pactes i condicions. Resta evident que don Gaspar pretenia un vincle estrictament de masculinitat on les dones quedaven relegades a transmissió. En tot cas, era preceptiva l'adopció del nom i armes dels Mercader. Explícitament quedava prohibit tant alienar com empenyorar els béns vinculats, ja fóra per a constitucions com per a restitució de dot i creix. Tanmateix, per evitar l'alienació per confiscació a conseqüència d'actes delictius del posseïdor del vincle, es consideraria destituït de la seua condició d'hereu, "*hun dia o hora abans que determinara de cometre ... dit delictes, essent substituït pel immediatament següent ... de tal manera com si lo tal delinqüent naturalment morira dita hora ans que cometes dit delictes...*"²³⁸.

Dona Laura Cervelló quedava usufructuària de tots els béns lliures de l'herència, i juntament amb don Gaspar Mercader i Carròs, don Ramon de Rocafull, son gendre, don Francesc Llançol de Romaní, senyor de Gilet i don Josep Pellicer, la tutoria i curadoria dels seus fills menors. Malgrat això, dona Laura podria actuar en solitari si es donara el cas que tots els altres rebutjaren fer-se càrrec de la tutoria i curadoria, facultant-la a més a més per a elegir a aquells més adients per ajudar-la o per substituir-la si premoria a la majoria d'edat dels fills.

El mateix dia de la mort de don Gaspar Mercader es van fer públiques les seues darreres voluntats. Son fill homònim i hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, va acceptar la marmessoria però no volgué pronunciar-se en cap altre dels llegats del pare, fins assessorar-se i assegurar-se de la seua conveniència.

La seua actitud es conseqüència de dos de les clàusules testamentàries. Una era l'expressa voluntat del testador de constituir "*vincl perpetuo i mayorazgo*" amb totes les propietats ja vinculades per mossèn Berenguer Mercader el 1467, en la qual, com si d'una nova creació es tractara, féu els cridaments corresponents seguint l'orde de primogenitura i masculinitat, incloent-hi en l'orde degut, la descendència haguda amb la seua segona muller. No dubtà l'hereu en mostrar la seua disconformitat, ja que hi entenia que la baronia estava ja vinculada de manera perpètua. En funció d'aquesta

---

²³⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14, s.f.

raó, i a fi de deixar-hi constància, promogué els tràmits pertinents per a obtenir de la Reial Audiència una sentència per la qual fóra declarat successor del vicle instituït per mossèn Berenguer Mercader el 1467, i no pel que son pare pretenia fundar de nou amb els mateixos béns, als quals ell accedia per dret propi i no per disposició testamentària del seu progenitor. Fets els tràmits adients, don Gaspar Mercader i Carròs va obtenir el 28 de febrer de 1603, una Reial Sentència per la qual se li declarava posseïdor de la baronia de Bunyol i successor del vicle amb la relació de l'orde de successió des de la constitució en 1467²³⁹. Amb la sentència a la mà, don Gaspar va rebutjar l'herència, davant el notari Miquel Jaume Perís, “... de la mateixa manera e forma que si no fóra instituït hereu del dit son pare...”. Per un costat per considerar-se privat del benefici d'inventari, i per altre per considerar que la vila e baronies de Setaigües, Bunyol i llocs de Macastre, Iàtova i Alboraig li pertanyien per *iure proprio* i en virtut de vicle antic, no per disposició hereditària de son pare.²⁴⁰ El resultat de tot açò va ser que s'obriren dues vies d'accés al vicle de Bunyol, les quals seran emprades, temps a venir, per diferents pretendents al vicle. Una via va ser la que va iniciar el primer vinculador, mossèn Berenguer Mercader qui va constituir un vicle regular de preferència masculina a femenina, i l'altra, la que ara obria don Gaspar Mercader i Mercader, qui tornant a vincular va constituir un vicle d'agnació rigorosa.

L'altra disposició testamentària del batlle general que igualment contrarià a l'hereu, i que va ser quelcom semblant a obrir la *caixa de Pandora*, fou la potestat atorgada per don Gaspar a la seua viuda per a poder reclamar com a propis, i sense cap objecció per part dels fills del primer matrimoni, de tots aquells béns, tals com alabastres, joiells o argent, que dona Laura apuntara ser de la seua propietat, encara que el testador no va deixar especificats. Front a tanta contrarietat, dona Laura Cervelló acabà quedant-se a soles amb la tutela dels fills, ja que don Gaspar Mercader optà per renunciar-hi, tant a la

---

²³⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez C. 267, D. 38 s.f. Real Sentència publicada en València per Francesc Pau Alrreus, escrivà de manament, a 28 de febrer de 1603.

²⁴⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14, s.f.

dita tutela com a la curadoria dels seus germans, i darrere d'ell també hi van renunciar la resta de curadors nomenats pel testador. Don Gaspar així es deixava les mans lliures per a poder actuar sense lligams. La confecció de l'inventari *post mortem* acabà plagada de dessabors i protestes, així com enquistades acabaren les desavinences entre l'hereu i la viuda. Al llarg de deu anys van mantenir als jutjats una veritable "guerra de desgast", de bon principi per la restitució de la dot, i posteriorment per la pensió alimentària dels germans²⁴¹. Un plet que es va sumar al que deixà son pare amb el Capítol de la Catedral de València, pels béns lliures de don Baltasar Mercader i Mercader.

---

²⁴¹ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226.

Segona part

**ENTRE L'IMPACTE DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS I LA LLUITA PEL
VINCLE. ELS PRIMERS COMTES DE BUNYOL**

I- DON GASPAR MERCADER I CARRÒS (c. 1569-1631), I COMTE DE BUNYOL

Capítol I

ELS ANYS DE JOVENTUD

Encara que desconeixem la data exacta de naixement de don Gaspar Mercader i Carròs, creiem poder situar-la al voltant del 1569²⁴². Com ja hem apuntat, l'any 1583, abans de complir els setze anys, va contraure matrimoni, amb dona Hipòlita Centelles i Mercader, filla de don Jaume Centelles i dona Francesca Mercader, barons d'Almedíxer. Son pare, don Gaspar Mercader i Mercader, va assumir la manutenció i l'allotjament de la jove parella en la casa familiar, fins que ell accedira al vincle de Bunyol, encara en mans del seu oncle, don Baltasar Mercader i Mercader. Arribat eixe moment, proporcionaria al jove matrimoni una renda anual de 1.500 lliures i una casa acord a la seua condició. Donat que el vincle va ser heretat per don Gaspar Mercader i Mercader a 1585, cal suposar que don Gaspar i dona Hipòlita van traslladar-se al que seria el seu nou domicili en el carrer del Palau²⁴³, seguint-se així els acords matrimonials signats.

Fins a la mort del pare en 1603, don Gaspar Mercader i Carròs degué viure una vida relaxada de jove noble, primogènit i hereu, allunyat de la responsabilitat d'estar al capdavant del llinatge. Jocs, desfilades, justes poètiques, aficions literaris i tornejos, barrejats amb un comportament desordenat, ocuparen el seu temps en un moment d'encimbellament social i

---

²⁴² En 1623, en el context de la informació de testimonis per a la concessió de l'hàbit de l'Orde de Calatrava demanada per a don Alonso Vilaragut, don Gaspar Mercader va declarar tenir cinquanta-quatre anys "*poco más o menos*". També el seu germà menor, don Baltasar Mercader va ser testimoni, declarant tenir cinquanta-un. AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros de Calatrava, exp. 2.797. Agraïsc a Paz Lloret Gómez de Barreda la facilitació d'aquest document.

²⁴³ La ubicació del domicili la va apuntar H. Merimée en funció de la descripció d'una desfilada militar que don Gaspar Mercader va comandar en 1599, amb ocasió de les noces reials. G. Mercader, *El Prado...*, p. XIII.

polític de la família. Doncs, si l'enllaç de don Gaspar Mercader i Mercader amb la família Cervelló havia aportat als Mercader un valor afegit, la seua investidura en el càrrec de batlle general de València, - a banda de les prerrogatives pròpies de l'ocupació i de la remuneració corresponent-, els possibilitava sumar, als mèrits històrics familiars, els nous anys de servei prestats a la Monarquia. A més, la dignitat d'aquest càrrec fou assumida per don Gaspar en un moment en què la ciutat de València ressonava en la Cort com a seu per acollir el doble enllaç reial del príncep hereu Felip amb la princesa Margarida d'Àustria i el de la infanta Isabel Clara Eugènia amb l'Arxiduc Albert, esdevingut l'any 1599. Un esdeveniment festiu i social que va permetre particularment a don Gaspar Mercader i Carròs fer-se visible davant el monarca i la seua Cort.

1. "Soneto a una vida desordenada". Els problemes de comportament de don Gaspar Mercader i Carròs

Soneto a una vida desordenada va ser el títol escollit per don Gaspar Mercader i Carròs per a la composició poètica que va presentar el 6 d'octubre de 1593 a l' *Academia de los Nocturnos*, després d'haver estat un temps d'absència a les seues reunions. Segons H. Mérimée la inassistència va estar motivada per haver sigut requerit a comparèixer davant el Consell Suprem de la Inquisició per la seua violenta actitud i inapropiat comportament, al·ludint a l'empara de don Gaspar a un malfatà anomenat Agustín Clausell²⁴⁴. Encara que no hem trobat a la documentació consultada els particulars fets que H. Mérimée apunta, sí que semblen estar en relació amb cinc consultes que el Consell d'Aragó va enviar a Felip II, totes elles relacionades amb la particular

---

²⁴⁴ G. Mercader, *El Prado...*, p. XLVI- XLVIII. En aquest respecte, Mérimée transcriu una carta amenaçadora, de la qual nosaltres no en tenim constància documental: *De certa persona de molta veritat he sabut com vos y Luís Perales aneu procurant fer mal e matar a Agostí Clausell. Estant en ma casa està demasiat segur, però si fora della en qualsevol part lo enuchara (sic) ningú dels dos o algú per vosaltres, boto a Dios que us trauré la ànima a coces y açò lo y direu en mon nom a Luís Perales y per lo que us convé a lo hu y al altre no aplegue més a mes orelles sobres de açò, perquè aon no yo u remediare ans de ora. A 6 de junii 1592. Don Gaspar Mercader y Carroz.*

conducta de don Gaspar i altres joves de la noblesa valenciana. D'aquestes cinc consultes, tres s'emmarquen en el període virregnal del marquès d'Aitona (1580-1595), mentre que les altres dues corresponen al virregnat del marquès de Dénia (1595-1597). En totes elles, el problema subjacent va ser el dolent comportament de don Gaspar Mercader i Carròs i les conseqüències derivades, la diferència, però, està en la forma d'esser abordada la qüestió per un virrei o altre.

Abans d'introduir-nos en aquest tema, cal recordar que la defensa de l'honor i l'ús de la violència eren facetes habituals en el comportament nobiliari. L'enuig, la ira, la irritabilitat, formaven part de les seues pautes de conducta²⁴⁵. També, la facilitat i lleugeresa amb la qual fàcilment s'arribava als delictes de sang. Al crescut esperit vindicatiu de la noblesa del Regne, no li feien falta greus motius per trobar satisfacció als seus particulars greuges fora dels canals establerts per la justícia règia²⁴⁶. Aquest problema d'indocilitat nobiliària no podia ser esbiaixat per la Corona, ja que l'autonomia amb la qual actuava l'Estament, topava de ple amb l'interès de la Monarquia en el seu avanç cap a la consolidació de l'autoritarisme regi. Així les coses, s'havia d'aconseguir amansir la noblesa, encara que sense alçar-ne, al seu si, un front unànim d'oposició²⁴⁷. Per altra banda, aquesta violència fàcil que va caracteritzar l'Estament, tenia el seu reflex en la indisciplinada conducta dels seus descendents. Primogènits ociosos, en alguns casos a l'espera de rebre l'herència, o, com ens apunta J. Casey, joves sense una continuada carrera militar per la manca de recursos per a sostenir-la²⁴⁸. La indocilitat de la joventut nobiliària, potser s'animava amb el consentiment o la indulgència dels pares, ja que, d'alguna manera, els menors reproduïen no sols els esquemes de comportament dels majors, sinó, fins i tot, les seues

---

²⁴⁵ S. Ponsoda López de Atalaya, i J.L. Soler Milla, "Violencia Nobiliaria en el sur del Reino de Valencia a finales de la Edad Media", *Anales Universidad Alicante. Historia Medieval*, nº 16, 2009-2010, pp. 319-347; R. Narbona, "Violencias feudales en la ciudad de Valencia", *Revista d'Història Medieval*, nº 1, València, 1990, pp. 59-86.

²⁴⁶ J. Casey, "Bàndols i bandits", *La terra i els homes. El País Valencià a l'època dels Àustria*, Catarroja-Barcelona, 2005, pp. 213-15.

²⁴⁷ J. Catalá Sanz, "Violencia nobiliaria y orden público en Valencia durante el reinado de Felipe III. Una reflexión sobre el poder de la nobleza y la autoridad de la Monarquía". *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 20, València, 1994, p. 107.

²⁴⁸ J. Casey, "Bàndols i bandits", *La terra ...*, p. 214.

rancúnies. Aquesta actitud es canalitzava a través dels jocs, de l'esport, o de qualsevol altra activitat, on la competitivitat i el contacte físic, molt fàcilment podia degenerar en lluita, i aquesta de acabar en sang. La qüestió no era ni fàcil, ni de ràpida solució. D'un costat, per tractar-se d'un comportament molt arrelat en la societat nobiliària que comptava amb la connivència de la família. D'altre, per causa de l'encontre entre les jurisdiccions reial i eclesiàstica quan es tractava de castigar a un familiar del Sant Ofici, ja que el títol de familiar d'aquesta institució sovint era utilitzat pels seus posseïdors per evadir la justícia reial. A més a més, s'afegia el problema, res convenient per a la Corona, d'alçar un front d'oposició al si de l'aristocràcia del Regne. No obstant això, i encara que pot semblar contradictori, les disputes nobiliàries van fer més manipulable a l'Estament Militar, al permetre la intromissió de la Corona mitjançant l'arbitratge²⁴⁹.

En 1588, el marquès d'Aitona, don Francesc de Montcada, virrei del Regne de València va informar el Consell d'Aragó que don Lluís Pardo, don Gaspar Mercader menor, i don Felip de Penarroja, "*vivían con más libertad que devían, y que inquietavan la ciudad de Valencia*". A fi de reprimir-los, el 15 de gener de 1589, se li va escriure al virrei, marquès d'Aitona, que els ordenara "*acudir a esta Corte con fin de tenerlos en ella algún tiempo*". Donat que no havien rebut resposta del virrei, i que els tres joves perseveraven en les seues llibertines actituds, novament el 10 de novembre de 1590, el Consell va escriure al marquès d'Aitona amb el mateix propòsit. El virrei va contestar el 2 de desembre de 1590 justificant el seu silenci amb el fet que, solament amb l'avís d'enviar-los a la Cort havia sigut suficient perquè els tres joves moderaren el seu comportament, atès que "*se reportaron mucho y que no se ha tenido que hazer con ellos en cosa de importancia*". El problema, però, s'havia complicat prou, ja que don Lluís Pardo havia acoltellat a Francesc Jeroni Metaller i, com era familiar del Sant Ofici, els inquisidors el tenien empresonat impedit-li presentar-se a la Cort tal com es demanava. Per altra

---

²⁴⁹ E. Salvador Esteban, "Poder central y poder territorial. El virrey y las Cortes en el reino de Valencia", *Estudis. Revista de historia moderna*, nº 12, València, 1986, p. 14; J. Catalá Sanz, "Violencia nobiliaria ...", p. 107; Ponsoda López de Atalaya, S. Soler Milla, J. L., "Violencia ...", p. 347.

banda, com que don Gaspar Mercader i don Felip Penarroja estaven “*pacíficos*”, tenia la intenció de consultar amb el rei si era convenient enviar-los a la Cort. En el Consell d'Aragó existia el convenciment que el virrei dilatava, i dilataria tant com poguera, el compliment de l'orde, i insistien que el marquès d'Aitona l'havia d'executar, encara que ara els joves estigueren “*más enfrenados*”. Com esperaven la conformitat del rei, ja li enviaven la carta que el virrei havia de rebre amb l'orde d'execució, a fi que el monarca considerara signar-la. No va ser tan fàcil, com possiblement esperaven els del Consell, ja que la resposta reial va cenyir-se a una escarida contestació de “*ha sido bien darne quenta desto, y buelve firmado el despacho*”²⁵⁰.

Tot sembla que ni Mercader, ni Penarroja, van ser enviats a la Cort i, almenys pel que fa al primer, els problemes de comportament llicenciós van continuar *in crescendo*. Com a alternativa a la proposta del Consell d'Aragó, i amb la finalitat de reconduir el comportament de don Gaspar Mercader, el rei va comunicar al Consell que el comte de Chinchón escrigués a don Gaspar advertint-li allò que li convenia. Una solució que, el 29 d'agost de 1591, va desaconsellar totalment el Consell d'Aragó per les conseqüències que podria comportar²⁵¹:

“por la noticia y experiència que se tiene de la condición de don Gaspar Mercader se entiende que, en lugar de reconocer merced tan grande como se hará en scrivirle, el conde se desvanecerá con su carta, y la mostrará a todos por blasón de sus empresas, confirmando que son de mucha eficacia, pues acá dan cuydado y no se mandan reprimir por mano del virrey. Al qual, cargarán diziendo que vuestra Magestad no ha tenido por bueno lo que ha hecho, pues no se lleva el castigo adelante. Y desto nascerà no respectarle tanto como conviene al servicio de vuestra Magestad”.

A més postil·laven que:

---

²⁵⁰ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 603, D. 69.

²⁵¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 651, D. 90/1 (29 d'agost de 1591).

“con los deste Reyno no se ha acostumbrado blandura semejante, sino que el virrey les manda lo que conforme a justicia y fueros deven hazer, y, si se introduze, ninguno se querrá quietar sin carta, y muchos serán inquietos para obligar a que de acá se les scriva”.

Don Gaspar no podia quedar sense càstig, i aquest havia de servir d'exemple per a altres que, com ell, també vivien amb la mateixa *libertat, soltura y descompostura, y no lo harían si con don Gaspar Mercader se hiziesse esta demostración que tan justamente mereçe*²⁵². A proposta del virrei, i amb l'acceptació del Consell d'Aragó, es va decidir llevar-li a don Gaspar Mercader i Carròs el títol de familiar del Sant Ofici pel mal ús que en feia, donat que, d'ençà que se li va concedir, el 16 de juny de 1587²⁵³, l'havia utilitzat per a quedar exempt de la jurisdicció reial, propiciant l'enfrontament amb la jurisdicció eclesiàstica. Acusació que feien extensiva a *“muchos cavalleros que toman las familiaturas para quedar exemptos de la jurisdicción real, que saben que no les ha de permitir lo que a ellos mismos no les está bien”*. Felip II va signar la conformitat i donava orde perquè es notificara la resolució a l'inquisidor general²⁵⁴. En definitiva, sense el paraigua protector de la familiatura, don Gaspar quedava a disposició de la justícia, rebent un escarment particular, que a ulls generals serviria per a bons entenedors, sense necessitat de donar ocasió a interpretacions forals.

Resta palesa l'escassa inclinació del virrei per enviar a la Cort als “desenfrenats” joves. La vinculació familiar de don Gaspar Mercader i Carròs amb el marquès d'Aitona pogué estar darrere de la forma de procedir del virrei, ja que el seu fill, don Gastó de Montcada i Gralla estava casat amb dona Catalina de Montcada, senyora de Callosa, cosina germana de dona Laudomia Carròs, mare de don Gaspar Mercader i Carròs. Així i tot, encara que solament l'afinitat familiar pogué ser motiu suficient per fer que el virrei ometés executar allò que el Consell d'Aragó aconsellava, cal considerar altra

---

²⁵² ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 651, D. 90/2 (22 de setembre de 1591).

²⁵³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1, D. 16, s.f.

²⁵⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 651, D. 90/2. A don Gaspar Mercader se li va retirar la familiatura, essent-li restituïda el 10 de juny de 1613. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1, D. 16, s.f.

possibilitat, com la que, a criteri d'Aitona, no pagara la pena agitar en eixe moment i per eixe motiu a la noblesa del Regne, amb correctius susceptibles de ser considerats antiforals. A més, el moment no semblava propici, ja que, la resposta aragonesa defensant els seus Furs en el context de la crisi provocada per Antonio Pérez, així com la inquietud generada a Catalunya, desaconsellava alçar els ànims dels nobles valencians amb correctius declaradament antiforals. Fer anar a la Cort per a romandre-hi durant temps indefinit com a mesura de repressió, a més del malestar per la despesa econòmica que ocasionava, donat que l'orde de trasllat implicava a tota la família, podia ser denunciat com una actuació antiforal del virrei, ja que, al Fur 69 de les Corts de 1585 el rei havia ratificat tots els Furs i Privilegis que disposaven que cap persona no podia ser empresonada, ni detinguda en cap altra presó que les ordinàries de la ciutat, vila o lloc on habitava. Encara més, la qüestió particular d'amansir el geni del fill del senyor de Bunyol estava eixint-se dels paràmetres d'una normal reprimenda, podent degenerar cap a un conflicte entre la Monarquia i el mateix Estament Militar del Regne, per veure's aquest agreujat en les seues llibertats.

Efectivament, don Gaspar Mercader i Mercader, que havia estat elegit síndic de l'Estament Militar, va iniciar el seu període triennal el 10 de juliol del 1591²⁵⁵, abordant el greuge que el seu fill homònim havia patit recentment, quan, després d'haver sigut sorprès de nit amb armes, se li havia obligat a trencar-les, públicament, en la Plaça de la Seu, a més de ser empresonat i incomunicat en les presons reials²⁵⁶. Una denúncia que,

---

²⁵⁵ Don Gaspar substituïa com a síndic de l'Estament a don Joan Pardo de la Casta, per conclusió del seu trienni. Encara que L. Maheu i Sanz, en el seu *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677, p. 89, diu que el càrrec de síndic de l'Estament Militar era biennal, la documentació consultada apunta que, almenys des de les Corts del 1585, el càrrec de síndic de l'Estament va deixar d'ésser perpetu per a passar a ser triennal, segons ordinació arreplegada per l'escrivà del Braç Militar, l'11 de juliol del 1585. En el marc de les Corts es procedia a fer la insaculació de tots els que per sorteig anirien eixint triennalment fins a la convocatòria de les següents Corts. L'elecció es feia per redolins de cera vermella, on figuraven el nom dels insaculats, dipositats en dos bacins d'argent amb aigua, on hi es barrejaven i passaven d'un bací a l'altre tres vegades, abans d'extraure per sort, el redolí que portava el nom del qui desenvoluparia el càrrec de síndic. ARV, *Real Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 525, f. 92r.

²⁵⁶ *Ibidem*, f. 164v i ss.

juntament amb la dels altres agreujats, com don Pere Carròs de Vilaragut, don Jeroni Ferrer o don Paulo Sanoguera, va motivar que s'engegaren els mecanismes establerts per l'Estament en defensa dels Furs i Privilegis. És en aquest ambient de torbació interna de l'Estament, i externa de la Monarquia, amb la imminent ocupació d'Aragó, quan l'Estament rebé, el 9 de setembre, el comunicat reial de cessament immediat de don Gaspar Mercader com a síndic de l'Estament, amb el pretext de la seua renúncia en les Corts del 1585²⁵⁷. Encara que per obediència don Gaspar va apartar-se del càrrec, la intenció de l'Estament va ser no acceptar la revocació ordenada pel rei, iniciant les accions pertinents per a la clarificació i defensa. Malgrat l'amenaça del marquès de Dénia de passar l'elecció del síndic al monarca, l'Estament no es va acoquinar, reafirmant-se en la seua postura fins a veure reparades de les seues llibertats²⁵⁸. Una comissió escollida entre els tres Estaments s'encarregaria, assessorada pels advocats, de procedir en defensa dels Furs, així com de tramitar les ambaixades al rei i al virrei, a la qual fou comissionat don Felip Boil. Les negociacions van ser efectives, ja que, en maig del 1592, la Monarquia retrocedia en la decisió de revocar a don Gaspar Mercader, restituint-lo novament com a síndic de l'Estament²⁵⁹. S'imposava, finalment, la cautela que sembla havia presidit la forma de procedir del marquès d'Aitona, la qual li reconeixia el monarca en les paraules *...tiniendo consideración al buen officio que haveys hecho por los del Estamento Militar y por la persona de don Gaspar Mercader*²⁶⁰. Tal vegada, la insistència del Consell d'Aragó d'actuar de forma contundent contra el jove Mercader, havia portat al monarca a obviar el prudent parer del virrei. Amb la finalitat de diluir la influència que don Gaspar Mercader poguera tenir sobre l'Estament Militar com a síndic i com a pare d'un dels agreujats, s'havia incorregut en un

---

²⁵⁷ Encara que desconeixem si era possible o no renunciar a ser-ne insaculat per al sorteig de síndic, el que resta palès era que l'Estament no l'havia acceptat. Tal vegada per això, el dia de l'elecció de don Gaspar la documentació no reflecteix cap al·lusió a la qüestió.

²⁵⁸ *Ibidem*, f. 173v- 174v. M. Pérez Latre, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, 2003, p. 204.

²⁵⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 525, f. 200r. Don Gaspar Mercader va exercir com a síndic fins l'acabament del trienni, en juliol del 1594.

²⁶⁰ *Ibidem*.

problema de major calat entre la Monarquia i els Estaments del Regne, en el qual el rei es va haver de desdir.

Llevar-li la familiatura a don Gaspar Mercader i Carròs no va servir per subjectar-li el temperament. El problema de la seua indocilitat va ser abordat pel successor d'Aitona en el virregnat, don Francesc de Sandoval i Rojas, marquès de Dénia. Ara bé, la cautela d'Aitona va donar pas als mètodes més expeditius, sol·lícits i diligents emprats pel marquès de Dénia, amb la total conformitat i gust del Consell d'Aragó. Ens recolzem en duess consultes del Consell al rei Felip II, datades el 20 d'octubre i el 12 de desembre de 1596. Per elles sabem que, en octubre del 1596, don Gaspar Mercader i Carròs es trobava encadenat a la presó pública després d'haver trencat l'arrest domiciliari que el virrei li havia imposat. El problema venia d'una baralla entre don Gaspar i don Martí Vallterra de Montpalau, motivada pel fet que, jugant a pilota, don Gaspar "cargó" contra don Martí. L'assumpte es va enconar més del compte, i don Martí es va veure recolzat pel baró de Torres Torres, don Miquel Vallterra, i pel de Xestalgar, don Gaspar de Montpalau. Quan don Gaspar va ser empresonat, *se ausentó don Baltasar Mercader, que es su hermano, que es del hábito de Santiago, y estava guiado, y que por esto se han buuelto a renovar las passiones entre los Mercaderes y Monpalaus*²⁶¹. La reacció del virrei, marquès de Dénia, va ser immediata, ordenant al senyor de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, que presentara al seu altre fill, don Baltasar, però, com que no ho havia fet, li havia lliurat la carta reial on se li ordenava que en un termini de quinze dies es presentés davant el monarca o el vicecanceller. Semblant carta també van rebre don Gaspar de Montpalau, de la baronia de Xestalgar, i don Miquel Vallterra, de la baronia de Torres Torres. Al parer del virrei, don Baltasar Mercader també s'havia de presentar a la Cort i, com que era cavaller de l'hàbit de Santiago, l'orde li havia d'arribar mitjançant el Consell d'Ordes.²⁶²

---

²⁶¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 580, D. 24/1-2 (consulta de 20 d'octubre de 1596).

²⁶² *Ibidem*.

Els mètodes del virrei, marquès de Dénia, van ser totalment aplaudits pel Consell d'Aragó, fins al punt de no escatimar en elogis per la seua eficient actuació:

(...) si el marqués no lo previniera con tanto cuydado, industria y prudencia, estuvo el negocio tan enconado que resultaran del inconvenientes de mucha consideración. Pero anduvo tan vigilante sobre ellos, que no los dexó llegar a las manos, ni aún le pudieron encubrir ninguna de sus acciones, ni de palabra ni por scrito, pues de todo tuvo noticia y los forzó a que se pusiessen en sus manos y dellas viniessen a las de vuestra Magestad, como lo están²⁶³.

A desembre de 1596, els implicats en la baralla, a excepció de don Gaspar de Montpalau amb llicència del virrei per malaltia, ja portaven gairebé dos mesos en la Cort amb les seues famílies, sense que ningú els donara raó de per a què se'ls havia fet anar, per la qual cosa pressionaven per poder tornar a les seues cases. S'ha de tenir en compte, que una estada tan perllongada en la Cort suposava grans despeses per a les famílies, doncs s'hi trobaven tots, a més dels criats²⁶⁴. La impaciència i la inquietud que tots mostraven era preocupant per al Consell d'Aragó, fins al punt de posar sobre avís respecte al caràcter de don Miquel de Montpalau, germà de don Martí, per ser home de valor, amb una llarga formació en l'exèrcit, adquirida durant els molts anys que va servir d'alferes en Flandes. Informar de tot açò i donar solució a l'estancada situació de les famílies Mercader, Montpalau i Vallterra, va ser l'objectiu de la consulta del 12 de desembre del 1596 que Consell d'Aragó envià al monarca²⁶⁵. En ella li comunicaven que, tant per al Consell com per al virrei, el més convenient era no donar a ningú d'ells la llicència per a tornar al Regne de València sense haver solucionat la disputa, i a tal fi, necessàriament

---

²⁶³ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 583, D. 21 (consulta de 12 de desembre de 1596).

²⁶⁴ D'aquesta estància a Madrid va fer referència dona Laura Cervelló, en el plet que va mantenir amb don Gaspar Mercader i Carròs, adduint que les moltes despeses ocasionades per la permanència de tota la família, donaren lloc a que el seu marit, don Gaspar Mercader i Mercader, es quedara sense diners, havent de recórrer als seus. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 137r.

²⁶⁵ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 583, D. 21 (consulta de 12 de desembre de 1596).

s'havia de fer anar a la Cort al senyor de Xestalgar. A més, la treva existent entre els Mercader i Montpalau s'havia de perllongar sis mesos més, i amb la finalitat d'aconseguir la pau, tots s'havien de sotmetre a l'arbitratge d'un mediador que possibilitara la satisfacció i la quietud entre les parts. La persona per a aquest arbitratge convenia triar-la entre els nobles valencians que s'hi trobaven a la Cort, essent considerat el més idoni don Joan de Borja, majordom major de l'emperadriu, tant per ser una persona estimada i respectada, com per la seua prudència i experiència, auxiliat en tot moment per don Francesc Coloma. Donat que el Consell va rebre la conformitat reial, podem suposar que la mediació va realitzar-se, encara que desconeixem si amb la satisfacció de les parts. Per altre costat, cal insistir que, fer anar a la Cort i hi retenir indefinidament com a mesura de repressió, s'entenia com a una forma d'empresonar. Així va ser denunciat en 1604 pels Braços en Corts, mitjançant el Contrafur XIV²⁶⁶, on explícitament es féu menció de la situació viscuda per ambdues famílies, els Mercader i els Montpalau. Endemés, tractant-se d'una baralla privada entre els dos joves, i sense delictes, consideraren desmesurat el càstig, a tot el qual afegiren la denúncia per la inobservança dels Furs segons els quals s'impedia empresonar i molestar els pares a causa dels fills.

En definitiva, davant el clima de crispació existent, conseqüència de la crisi aragonesa, i d'unes circumstàncies socials del Regne de València emmarcades per la plenitud del bandolerisme²⁶⁷, contrasta la forma de procedir del virrei marquès d'Aitona, més assossegada i cauta, amb l'expeditiva manera d'abordar la qüestió pel virrei marquès de Dénia, més del gust i criteri del Consell d'Aragó. Mentre que el marquès d'Aitona va evitar utilitzar l'estada en la Cort com a mesura de repressió, tal com era el parer del Consell d'Aragó, el marquès de Dénia va mostrar-se ràpid i resolutiu per seguir el criteri del Consell d'Aragó, del qual va guanyar-se els elogis i peticions de recompenses: *el virrey ha procedido muy bien en lo que ha hecho y que se le deve agradecer*

---

²⁶⁶ M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts valencianes de Felip III*, València, 2005, p. 126.

²⁶⁷ S. García Martínez, *Valencia bajo Carlos II*, València, 1991, p. 39 i ss.

²⁶⁸. Justament era açò el que li feia falta al marquès de Dénia a fi i efecte de congregar-se amb Felip II, de qui no comptava amb la seua afecció²⁶⁹. Mentre que per a la Monarquia i per al Consell d'Aragó els problemes de comportament de l'hereu de la baronia de Bunyol van ser una qüestió d'orde, disciplina i autoritat, que calia reconduir encara que fóra a costa de transgredir la legislació foral, el virrei, marquès de Dénia, va veure l'ocasió propícia per intentar atraure's el favor reial, mitjançant els elogis del Consell d'Aragó.

*****

A tall d'epíleg, cal dir que els problemes de comportament, indisciplina o indocilitat de don Gaspar, igual que els de don Lluís Pardo de la Casta, van poder estar darrere de la seua elecció per a comanar, cadascun d'ells, un terç dels deu en què es va dividir la milícia de deu mil homes de ràpida disposició projectada pel marquès de Dénia, i posada en marxa durant la tercera interinitat en la institució virregnal de don Jaume Ferrer (iniciada el 27 d'octubre de 1597)²⁷⁰. Encara que només estaven subjectes a fer ressenyes una vegada al mes, cal pensar, que el seu comportament havia de servir d'exemple de disciplina enfront de la tropa, i això ajudar a subjectar-los el temperament.

Un caràcter, el de don Gaspar, difícil de subjectar com va demostrar-se en altres circumstàncies. Una d'elles va esdevenir en octubre de 1608 amb ocasió de la concertació del matrimoni del seu únic fill, don Laudomi Mercader i Centelles. La candidata primerament escollida va ser dona

---

²⁶⁸ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 580, D. 24/1-2 (consulta de 20 d'octubre de 1596) i ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 583, D. 21 (consulta de 12 de desembre de 1596).

²⁶⁹ La preocupació dels ministres de Felip II, per la creixent confiança del príncep en el marquès de Dénia, està darrere de la decisió reial de enviar-lo com a virrei del Regne de València, a fi d'allunyar la seua influència. A. Feros, *El duque de Lerma. Realeza y privanza en la España de Felipe III*, Madrid, 2002, p. 105; C. Pérez Bustamante, *Semblanza de un monarca y perfiles de una privanza*, Madrid, 1950, p. 39.

²⁷⁰ S. García Martínez, *Valencia ...*, pp. 109 i 110. També van ser seleccionats, don Jaume Ferrer, don Lluís de Calatrava, don Miquel Vallterra, don Lluís Castellar de Vilanova.

Jerònima Calatayud, la qual, a més d'un dot de 30.000 escuts²⁷¹, aportaria al matrimoni el prestigi d'enllaçar amb la filla de don Pere Sánchez de Calatayud, comte del Real i virrei de Sardenya. Un enllaç molt en la línia de l'estratègia matrimonial seguida per la Casa Mercader, de fonamentar el llinatge en l'esfera social, més que fer prevaler la part econòmica d'ampliació del patrimoni. A tall d'aconseguir aquest enllaç, don Gaspar confià les negociacions al seu cunyat don Gilabert Centelles, marquès de Quirra, en aquell moment vidu de la seua primera muller dona Alamanda Carròs de Centelles. El marquès però va jugar la seua, i va negociar en benefici propi concertant per a ell el matrimoni amb dona Jerònima. El deslleial comportament del cunyat desfermà la fúria de don Gaspar, qui intentà un desafiament tot agredint a un criat del marquès acabat d'arribar de Sardenya²⁷². Les diligències d'investigació dels fets es van dur, segons les ordres del monarca, com a delictes ordinari "*sin mostrar sospecha de que fue por orden de nadie*", malgrat que des de més altes instàncies l'assumpte fou tractat com una qüestió d'orde públic. Una demostració més, de la necessitat de la Monarquia de posar en ratlla la violència nobiliària, i alhora d'avançar vers la consolidació de la seua reial autoritat. Aquest tipus d'actuacions no constituïren un fet aïllat en la vida de don Gaspar, ni tampoc en la del seu fill don Laudomi, puix que des del Consell s'hi va advertir al monarca que el comte "*tiene de ordinario bravos en su casa*"²⁷³. A 1614, mossèn Porcar va apuntar al seu dietari l'empresonament del comte, sense que per al moment tinguem constància de la causa:

PRESÓ DEL COMTE DE BUNYOL. Disapte a 17 de maig 1614, a la vesprada, lo virey féu ajuntar les dos Sales y féu posar en la Torre a don Gaspar Mercader, comte de Bunyol. Y a l'endemà, que fonch dia de Pascua del Sperit Sanct, a la vesprada lo féu portar en una carroça ab alguazils, pres, al castell de Xàtiva. preten-se que li fonch descomedit en paraules descompostes al

---

²⁷¹ J. A. Catalá Sanz, "Violencia ...", p. 113.

²⁷² ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 653, D. 59. J. Casey, *El Reino de Valencia en el siglo XVII*, Madrid, 1998. p. 223; J. A. Catalá Sanz, "Violencia...", p. 113.

²⁷³ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 553, D. 59.

virey. Que com dit señor ha fet tal exida, essent tan benigne, açò es presumia.²⁷⁴

2. La faceta literària: l' *Academia de los Nocturnos* i *El Prado de Valencia*

Tots els dimecres, a boqueta de nit, un grup d'escriptors i poetes entre els quals es trobava don Gaspar Mercader i Carròs, es reunia per gaudir de les seues inquietuds intel·lectuals. Eren els membres de *La Academia Literaria de los Nocturnos*,²⁷⁵ nom amb el qual al·ludien a l'hora dels seus encontres a casa del president i fundador don Bernat Català de Valeriola, situada a la plaça de Nules de la ciutat de València. *La Academia de los Nocturnos* va ser una de les més importants de tot el Segle d'Or. Gaudí d'un gran èxit tot al llarg de la seua existència -des de la seua fundació al setembre del 1591, fins a l'última de les reunions celebrades, el 13 d'abril del 1594-, arribant al punt de constituir un model per a la resta d'Acadèmies fundades al segle XVII²⁷⁶.

---

²⁷⁴ P. J. Porcar, *Coses ...*, p. 316. El 23 de juny don Gaspar encara es trobava a la presó de Xàtiva, p. 324 [968].

²⁷⁵ Per a un estudi més acurat sobre aquest tema cal veure: P. Mas i Usó, *Justas, Academias y convocatorias literarias en la Valencia Barroca (1591-1705). Teoría y práctica de una convención*, (Tesi Doctoral en microfitxa), Universitat de València, Servei de Publicacions, 1993; J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas de la Academia de los Nocturnos*, Volum I (sessions 1-16), Arxius i Documents/5, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988.

²⁷⁶ P. Mas i Usó, *Justas ...*, p. 64. Altres Acadèmies Literàries a la València de l'època van ser: la dels *Adorantes* fundada per don Carles Boil després de desaparèixer la dels *Nocturns* (1599); *Academia de la Sapiencia* (1606); *Academia Montañeses del Parnaso*, fundada per Guillem de Castro entre el 1615 i el 1616; l'*Academia de los Soles* o *Sol de Academias* (1658 i 1659), presidida pel comte de Elda, don Joan Andrés Coloma; *Acadèmia en el convent l'Encarnació*, 1665; *Académico Pensil de las Musas*, 1669; *Academia a los años de Carlos II*, 1669; *Academia en la noche de San Pedro*, 1679; *Academia el casamiento del rey*, 1680; *Academia el Alcázar*, amb una primera reunió el 3 de març de 1681; *Academia de la condesa de Peñalba*, 1685; *Academia de Nuestra Sra. de los Desamparados y del Patriarca San José*, des de 1685; *Academia Matemática*, 1687; *Academia de Nuestra Señora. de los Desamparados y de San Francisco Javier*, 1690, també coneguda com del marquès de Villatorcas, per reunir-se en un principi en casa de don José Castellví Alagón; *Academia en casa de Martín Valonga*, 1695; *Academia de Nicolás de Bari*, 1695; *Academia las Señoras*, 1698; *Academia Valenciana*, 1701-1705; *Academia en casa de María Igual*, 1705. P.

Seguia la tradició de les Acadèmies italianes sorgides amb l'Humanisme renaixentista, entre les quals destacava la fundada el 1459 a Florència pel mecenes de les arts Cosme de Mèdici i dirigida per Marsilio Ficino, essent aquest qui li va donar el nom "Acadèmia", remembrant la que Plató va fundar en els jardins consagrats a l'heroi d'Atenes Akademos. Potenciades per l'Humanisme, les Acadèmies italianes van ser força admirades i imitades per francesos i espanyols.²⁷⁷ A falta de mecenatge econòmic, les Acadèmies, igual que les justes poètiques, s'havien de sostenir amb les aportacions dels membres i noblesa vinculada, fet que va condicionar la seua pervivència, encara que, el decaïment de les justes poètiques s'endarrerí per haver estat més afavorides per la institució municipal²⁷⁸.

Igual que la resta d'Acadèmies literàries, la dels *Nocturns* es caracteritzava per les seues periòdiques reunions. La casa del seu president acollia als acadèmics la nit del dimecres, encara que hi hagué alguna reunió a migdia. Quan les ocupacions de don Bernat Català li obligaven a viatjar a la Cort, don Gaspar Mercader i Carròs el substituïa com a president, i no per això es contravenien els estatuts fundacionals, ja que en ells quedava explícitament especificat.²⁷⁹ Estatuts que ordenaven el comportament dels acadèmics en el si de l'Acadèmia, encara que a costa d'ofegar la seua essència humanista, prevalent el preciosisme del llenguatge i la banalitat del contingut de les seues dissertacions²⁸⁰. D'altra banda, la jerarquia dels càrrecs reproduïa l'estratificació de la societat, i estava més en relació amb el prestigi social que amb el domini cultural. A més del càrrec de president, fonamental era també el de consiliari, així com el de secretari, encarregat de traslladar al llibre

---

Mas i Usó, *Academias valencianas del barroco. Descripción y diccionario de poetas. Kassel, 1999*; J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas ...*, pp.43-45.

²⁷⁷ Sobre aquesta teoria, destaca Mas i Usó, que només Ludwing Pfandl es desmarca d'aquesta opinió general, al considerar que les acadèmies espanyoles eren imitacions de les reunions que els estudiants jesuïtes tenien en les seues escoles, amb la finalitat de tractar temes escolàstics. P. Mas i Usó, *Academias valencianas...* p. 65.

²⁷⁸ P. Mas i Usó, *Justas ...*, p. 75.

²⁷⁹ J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas ...*, p. 62.

²⁸⁰ P. Mas i Usó, *Justas ...*, p. 65.

d'Actes de l'Acadèmia²⁸¹ totes les obres llegides a cadascuna de les sessions, i el de porter, a qui corresponia tramitar les sol·licituds d'ingrés. Caracteritzava als *nocturns* l'elecció d'un pseudònim amb el qual signar els exercicis literaris que prèviament se'ls hi havien estat indicats. Uns pseudònims que, a més d'atorgar un valor diferenciador indicatiu de pertànyer a un grup selecte, els concedia la possibilitat de resguardar-se de crítiques o burles que pogueren ferir susceptibilitats personals o institucionals, i alhora, protegir-se de la censura, en cas que els escrits eixiren de l'Acadèmia²⁸². Amb el pseudònim de *Relámpago*, don Gaspar va signar la seua producció literària emmarcada en els *Nocturns*, don Bernat Català de Valeriola escollí el pseudònim de *Silencio*, don Guillem Bellví el de *Lluvia*, don Carles Boïl preferí *Recelo*, mentre que don Guillem de Castro va triar el de *Secreto*, o el senyor de Càrcer, en Fabià Cucaló, el de *Horror*. A més a més: Gaspar Aguilar (*Sombra*); Jaume Aguilar (*Niebla*); Antoni Joan Andreu; Hernando de Balda; Miquel Beneito (*Sosiego*); doctor Tomàs Bux (sic); Fra Francesc de Castro (*Consejo*); Ramon Català; Peregrí de Català; Maximiliano Cerdà de Tallada i Sancho (*Temeridad*); Tomàs Cerdà de Tallada i Sancho (*Trueno*); en Francesc Joan d'Esplugues (*Descuido*); Gaspar Joan Escolano (*Luz*); Francesc Tàrrega (*Miedo*); Matías Fajardo; Joan Lluís Fenollet (*Temeroso*); Gregori Ferrer; don Lluís Ferrer de Cardona (*Norte*); Pere Frígola; Pere Vicent Gamir; Estasi Gironella; Gaspar Gracian; Manuel Ledesma; Joan López Maldonado; misser Joan Josep Martí; Evarist Mont; Jeroni de Mora; doctor Joan Andrés Núñez; Jaume Orts (*Tristeza*); Francesc Pacheco (*Fiel*); don Joan Pallàs; Hernando Pretel (*Sueño*); Andrés Rey de Artieda (*Centinela*); llicenciat Llorenç Sebastian; canonge Francesc Agustí Tàrrega; Joan de Valenzuela; Gaspar de Villalon (*Tinieblas*); Francesc de Vilanova; don Tomàs de Vilanova i el doctor Jeroni Virués (*Estudio*).

L'activa participació de don Gaspar va quedar enregistrada al *Cancionero de los Nocturnos*, on es van recollir trenta-nou poesies i quatre discursos. Una

---

²⁸¹ Les Actes de l'Acadèmia dels Nocturns, és un manuscrit dividit en tres volums, que conté els noms dels acadèmics, les institucions o estatuts i les 88 sessions que es celebraren des del 4 d'octubre de 1591 al 13 d'abril de 1594. J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas ...*, p. 49.

²⁸² J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas ...*, p. 70.

producció que, a parer de H. Mérimée, no anava parella a la qualitat de les obres, i encara que no considera que fóra inferior a la dels seus col·legues, tampoc la va creure superior.²⁸³ La regularitat amb què don Gaspar participava a l'Acadèmia es va interrompre des del 17 de febrer al 6 d'octubre de 1593. Durant aquest temps, i per una qüestió relacionada amb la violència nobiliària, don Gaspar va ser investigat pel Consell Suprem de la Inquisició, fet pel qual hagué de residir a Madrid, juntament amb la seua família. El títol del sonet presentat en la seua reincorporació és prou evident: "*Soneto a una vida desordenada*". Una reincorporació coincident amb l'absència de don Bernat Català de Valeriola durant el mes d'octubre i part del de novembre de 1593, que li proporcionà a don Gaspar l'ocasió de presidir l'Acadèmia²⁸⁴. Segons parer de H. Mérimée, probablement don Bernat Català de Valeriola va decidir que don Gaspar Mercader el substituïra com a president per les particulars comoditats de què fruïa sa casa al carrer del Palau, per tal com era obligació del president acollir als acadèmics²⁸⁵.

El 13 d'abril de 1594 va celebrar-se l'última sessió dels Nocturns. Les ocupacions del seu president determinaren la no continuació dels acadèmics²⁸⁶. Don Bernat Català de Valeriola, cavaller de l'Orde de Calatrava, havia d'atendre la seua carrera, els mèrits de la qual li van portar a ser nomenat corregidor de Lleó el 15 de desembre de 1604. En 1616 don Guillem de Castro, un dels membres literàriament més destacat de l'*Academia de los Nocturnos*, va impulsar la creació de l'*Academia de los Montañeses del Parnaso*, en la qual no hi ha constància de la participació de don Gaspar Mercader. Ja era una altra època per a don Gaspar, les responsabilitats derivades de ser cap del llinatge, i els maldecaps per problemes econòmics, conseqüència de l'expulsió dels moriscos, llastraven el seu dia a dia. Val a dir que don Gaspar no fou el primer Mercader a participar en una Acadèmia literària. A l'obra *Lo spill o llibre de les dones* de Jaume Roig, hi ha constància que la casa de mossèn Berenguer Mercader acollia la celebració d'un

---

²⁸³ G. Mercader, *El Prado...*, p. XLII.

²⁸⁴ J.L. Canet, E. Rodríguez i J.L. Sirera, *Actas ...*, p. 62.

²⁸⁵ G. Mercader, *El Prado...*, p. XLII.

²⁸⁶ P. Mas i Usó, *Justas ...*, p. 65.

parlament o col·lació, segons denominació atorgada al segle XV per aquest tipus d'Acadèmies. Però tampoc va ser l'últim, a la segona meitat del segle XVII el IV comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Cervelló (1654-1686) va participar a l'*Academia del Alcázar*, i segons V. Ximeno “... se hizo lugar entre los filósofos, historiadores, políticos, matemáticos y poetas eruditos.”²⁸⁷

Així doncs, a la faceta festiva i cortesana de don Gaspar Mercader i Carròs s'afegeix aquesta més intel·lectual i literària, fruit de la qual, a més de la producció emmarcada en els nocturns, cal afegir l'obra *El prado de València*, novel·la que es va imprimir en la premsa de Pere Patricio Mey l'any 1600. Un any després, aquest impressor valencià va fer una segona tirada de la mateixa edició i, segons l'estudi de H. Mérimée, en les dues edicions s'observa una idèntica disposició tipogràfica i els mateixos errors de paginació, tot i que en les cinquanta primeres pàgines de la segona tirada es feren algunes correccions, que no continuaren més endavant. Seguint al mateix autor, hi ha una dada interessant que apareix en la segona tirada i no en la príncipe, com és la indicació de la llibreria on estava prevista la venda del llibre, fent suposar a Mérimée que aquesta segona tirada estava destinada al comerç, mentre que la primera va ser íntegrament per a l'autor. El llibre es va vendre en casa dels mercaders de llibres Francesc Miquel i Josep Ferrer, situada al carrer dels Cavallers²⁸⁸.

Abans d'eixir al públic, calgué que l'obra rebera les llicències pertinents. El 22 de novembre de 1600 el virrei don Joan Alfons Pimentel i d'Herrera, comte de Benavente, autoritzava a don Gaspar Mercader la impressió i venda de la seua obra durant deu anys rebent drets d'autor. Establint-se una pena de cent florins d'Aragó més la perduda dels llibres i dels aparells d'impremta per aquells que sense permís la imprimiren fóra o dins del Regne. El 24 del mateix mes el llibre passava la censura: “*El doctor Pedro Juan Assensio, por mandato y comisión de don Juan de Ribera, Patriarca de Antioquia y Arzobispo de Valencia, dice haber visto y atentamente leído el libro de don Gaspar, dedicado a Dª Catalina. En él no encuentra nada repugnante a la santa Fe*

---

²⁸⁷ V. Ximeno, *Escritores del Reyno de Valencia*. València, 1749, Tom II, p. 99.

²⁸⁸ G. Mercader, *El Prado...*, pp. LXXIX – LXXXI.

Católica. Lo considera curioso, y de elegante estilo, además de mostrar erudición y sutileza de ingenio. Por todo ello dice que merece y debe ser impreso."²⁸⁹

L'obra va eixir prologada pel propi don Gaspar i amb paraules d'admiració d'amics i familiars. Les primeres les del seu fill, don Laudomi Mercader i Centelles, encara que per l'edat que aquest en tenia (8 anys, doncs va nàixer el 1592) molt probablement, per no dir amb seguretat, van ser escrites per algun familiar o amic (... *Este gallardo y alto sentimiento/ devo yo, padre mío, a los exemplos/ que en tus heroycos hechos me propones.// Pues de armas, letras, galas, ardimiento,/ en Cortes, Reynos, plaças, salas, templos, llevas tropheos, triumphos y blasones.*)²⁹⁰. També les de don Jeroni Mercader, o les de don Miquel Ribelles, qui augura un gran èxit a l'obra, les de don Joan de Castellví, i les enginyoses paraules de don Carles Boïl, qui fa un acròstic amb el nom de don Gaspar Mercader, així com les de don Guillem de Castro, Gaspar Aguilar, Francisco Tàrrrega o don Lluís de Rocafull, qui, de don Gaspar, diu que "*El Mercader más próspero que el Fúcar, que le suelen venir las naves llenas del oro que.l Perú cría en sus venas y ofrece por la barra de Sanlúcar*".²⁹¹

A hores d'ara es conserven pocs exemplars de *El prado de València*. H. Mérimée va poder localitzar-ne cinc, tres en la Biblioteca Nacional de Madrid, un en la Biblioteca Universitària de València i un altre en la biblioteca privada de don Marcelino Menéndez i Pelayo.²⁹² El 1907, Éditions Privat de Toulouse editava *El prado de Valencia*, amb introducció bibliogràfica, notes i apèndix de l'hispanista francès Henri Mérimée. És aquesta mateixa edició, encara que traduïda i editada per l'Ateneu de Bunyol l'any 2000, la que nosaltres hem emprat per al nostre estudi.

Seguint els treballs de Teresa Ferrer Valls²⁹³, la cultura valenciana del segle XVI està definida pel seu caràcter cortesà, i *El prado de Valencia* de don

---

²⁸⁹ G. Mercader, *El prado...*, pp. 4 i 5.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 7.

²⁹¹ *Ibidem*, pp. 7 a 11.

²⁹² *Ibidem*, p. LXXIX.

²⁹³ T. Ferrer i Valls, "El duque de ...", pp. 257- 271; de la mateixa autora, "De los medios para mejorar el estado. Fiesta y sociedad cortesana en tiempos de El

Gaspar Mercader no es pot entendre sense tenir en compte el marc cultural i la societat cortesana d'on sorgeix. Un ambient cultural que l'hem de relacionar amb el fet que, des de finals del segle XV i primera meitat del XVI, els virreis estigueren emparentats amb la família reial, i amb la coincidència de virreis molt aficionats a l'espectacle teatral, com el comte de Benavente, don Antonio Alonso Pimentel de Herrera (1566-1572), el príncep de Sabbioneta, don Vespasiano Gonzaga Colonna (1575-78) i el marquès de Dènia, don Francisco Sandoval i Rojas (1595-97). Caràcter cortesà que ha quedat reflectit en tres obres del segle XVI, de registre literari diferent: *Cuestión de Amor* de Jeroni Fenollet (1513), *El Cortesano* de Luís de Milà (1561) i l'obra que ens ocupa, *El prado de Valencia* de don Gaspar Mercader (1600). Les tres comparteixen el caràcter de cròniques de la societat cortesana de la València virregnal, amb les seues festes, tornejos i mascarades, aficions literàries i espectacles teatrals. Concretament *El prado de Valencia*, recrea l'ambient festiu i la cort literària que es va congrega, entre el 1595 i el 1597, al voltant del virrei don Francisco de Sandoval i Rojas, marquès de Dènia, de conegudes aficions literàries i teatrals. Des del punt de vista de la literatura, *El prado de Valencia* s'enquadra dins el gènere de novel·la pastoral. Gènere aquest amb uns orígens marcadament cortesans, i de gran acceptació a València per la seua tradició cultural cortesana, donat que "... se había erigido en molde idóneo para expresar vivencias y aspiraciones personales, en una tendencia hacia el autobiografismo que se manifiesta desde Garcilaso a Encina y alcanza a Montemayor, por mencionar las variadas ramas de un mismo tronco: el del bucolismo"²⁹⁴.

L'obra és una ficció pastoral en clau que arreplega l'ambient poètic i festiu que semblà que regnava al palau del virrei durant el govern del duc de Lerma. Altres novel·les del mateix gènere, predecessores de la de Mercader, tals com *Diana de Montemayor*, *Diana de Gil Polo*, *El Pastor de Fílida* de Gálvez de Montalvo o *La Arcàdia* de Lope de Vega, comparteixen amb *El prado de Valencia* el gust d'incloure descripcions de festejos que s'havien donat en la

---

Quijote", en B. J. García i M. L. Lobato (coords.), *Dramaturgia festiva y cultura nobiliaria en el Siglo de Oro*, Iberoamericana-Vervuert, 2007, pp. 151-167.

²⁹⁴ T. Ferrer i Valls, "El duque ...", p. 258.

realitat, alhora d'ésser mostrari de composicions poètiques ja conegudes. Com ens diu H. Mérimée, la disfressa pastoral fa paréixer com si l'obra s'allunyara de la realitat, quan, per contra, està inspirada en els successos més autèntics de la vida valenciana. No obstant això, per a aquest autor, no es tracta d'una novel·la pastoral pròpiament dita, per tal com don Gaspar Mercader no aprofita els avantatges essencialment psicològics del gènere, ja que aquests permeten analitzar i descriure els sentiments humans despulats de les circumstàncies pròpies. Creu Mérimée, que si don Gaspar no ho féu així, no seria per error, ni tampoc per desconeixement, ni per manca de perícia d'execució, sinó perquè les seues intencions eren altres i la ficció pastoral era la més adient per a embolicar-les²⁹⁵. No aclareix Mérimée quines pogueren ser les intencions.

El títol *El prado de Valencia*, fa referència a un dels escenaris fonamentals de l'obra, un lloc més o menys coincident amb l'actual passeig de l'Albereda²⁹⁶. Es tractava d'un vial sobre el marge esquerre del riu Túria, a continuació del pla del Reial. Les carrosses arribaven davant el palau reial, punt de partida del passeig que s'orientava en direcció cap a la mar. Quan els passejants decidien descansar, els criats disposaven catifes i coixins sobre la gespa, es jugava a les penyores o es continuava amb l'agradosa conversa. Entre el riu i el passeig no hi havia cap separació, sols un pendent amb rierols que el riu anava format a la seua vora. L'ombra dels arbres, la gespa, els jardins del Reial i les cúpules blavoses de la ciutat a l'altre marge del riu, conformaven, sens dubte, un escenari idoni per a l'esbarjo²⁹⁷.

Cronològicament, l'obra desenvolupa l'acció des de l'arribada dels pastors de Dénia - el marquès de Dénia i la seua esposa, dona Catalina de la Cerda - per a governar els "*Prados del Túria*", seguint les ordres del Majoral d'Espanya - Felip III-, fins que el pastor de Dénia és reclamat a la Cort pel Majoral. És a dir, un espai de temps fictici, que té correlació amb la durada del virregnat

---

²⁹⁵ G. Mercader, *El Prado...*, p. XCIII.

²⁹⁶ La primera vegada que va aparèixer eixa denominació, va ser en la comèdia *El Prado de València* del canonge Tàrrega escrita el 1590. Creu Mérimée que probablement l'autor va copiar el nom dels cèlebres passejos que amb el nom de prado es freqüentaven a Madrid i Sevilla. *Ibidem*, pp. LXXXVI i LXXXVII.

²⁹⁷ *Ibidem*, pp. LXXXIV-LXXXVIII.

de Lerma al Regne de València, des del mes de juny del 1595 a octubre de 1597. Don Gaspar divideix la seua obra en tres parts o llibres, al primer s'anuncia l'arribada a València del pastor de Dénia, on és rebut pels pastors – noblesa- arribats des de Madrid, Aragó, Castella o Sevilla. Tots ells ricament abillats conformant un tapís multicolor, d'entre el qual l'autor destaca el color ataronjat del gira-sol. Color que sembla ser una constant en l'obra i personalitat de don Gaspar Mercader²⁹⁸. Fideno -don Gaspar- és un pastor humil, que sospira d'amor per Belisa -dona Catalina de la Cerda i Sandoval, filla del marquès de Dénia-²⁹⁹. Fideno vesteix, igual que don Gaspar, de ras ataronjat brodat en argent. El romanç entre Fideno i Belisa es va frustrar per l'anunci de les noces de Belisa amb un pastor del Tajo -don Pedro Fernández de Castro-. Entre els altres personatges de l'obra figura el pastor Lisardo, amic de Fideno, identificat per H. Mérimée com don Guillem de Castro, ja que Lisardo era el nom que sovint emprava don Guillem en les seues composicions. Però, a més a més, perquè l'afflicció que aquest sent per la mort de la seua amada Nisida, s'associa a la pena que va envair a don Guillem de Castro quan el 1597 va morir la seua muller dona Marquesa Girón de Rebolledo, filla del senyor d'Andilla³⁰⁰. H. Mérimée creu probable que don Gaspar s'inspirara en don Bernat Català de Valeriola, per a crear un altre dels personatges, el pastor Olimpo, ja que tots dos utilitzen una estratègia semblant per forçar el matrimoni amb les seues respectives estimades. Segons don Bernat Català de Valeriola va deixar escrit en la seua *Autobiografia*, es va fer sorprendre en l'habitació de dona Costança Rabassa de Perellós i Mercader, familiar de don Gaspar. Una actuació que li va costar uns quants cops i uns dies en presó, però que es va veure recompensada

---

²⁹⁸ El gira-sol, planta que segueix el sol durant el seu recorregut diürn, presenta una inflorescència ataronjada, color escollit per don Gaspar Mercader.

²⁹⁹ Dona Catalina de la Cerda i Sandoval, filla del duc de Lerma, va nàixer a 1580 en la localitat de Cigales (Valladolid). El 6 de novembre de 1598 es va casar a Madrid amb el seu cosí germà, don Pedro Fernández de Castro Andrade i Portugal, VII comte de Lemos, marquès de Sarria, comte de Villalba y de Andrade, qui apareix a l'obra com a *pastor del Tajo*, per la seua procedència de terres de Castella.

³⁰⁰ G. Domingo Carvajal, *Tipologia de los personajes en la dramaturgia de Guillén de Castro y Bellvís (1569-1631)*, Tesi llegida el 11-01-2006, p. 40 <http://hdl.handle.net/10803/1698>.

amb el casament³⁰¹. Pel que fa a Cardenio, T. Ferrer creu probable que don Gaspar Mercader escollira per a eixe personatge a don Lluís Ferrer de Cardona, governador de València i també membre dels *Nocturns*³⁰². El propi don Gaspar Mercader apareix en l'obra amb la seua pròpia personalitat, essent l'encarregat d'organitzar una justa poètica en sa casa, on havien d'acudir els pastors de Dénia. Acostumat com estava don Gaspar a participar en justes poètiques, la seua descripció suposa un fidel reflex de com es desenvolupaven. P. Mas i Usó, creu probable que una justa poètica semblant es celebrara en la casa de don Gaspar, encara que pel seu caràcter privat, i el fet de no festejar cap esdeveniment social o religiós, no va quedar reflectida en cap relació de l'època³⁰³. El propi don Gaspar ens descriu l'ambient: la sala, decorada per a l'ocasió amb flors i rames verdes, acollia un dosser sota el qual van seure els pastors de Dénia. Els músics animaven la reunió amb els seus instruments, “ ... *cornetas y menestriles, dulçaynas, guitarras, piorvas, rabeles, sacabuches, organillos, vihuela, sonajas, adufes, trompetas...*”. La diferenciació d'estaments es fa evident en la disposició, cavallers i senyors enfront de pastors. Al voltant de la sala els poetes participants i, al bell mig, un bufet amb els premis, els guants d'ambre, la copa d'argent i l'anell d'or. Entre els poetes que hi participen: don Guillem de Castro, don Carlos Boil, don Baltasar Centelles, don Francisco Crespí, don Joan Fenollet, don Jeroni Mercader i don Laudomi Mercader, fill de don Gaspar, qui l'amor del pare el va fer guanyador en la ficció del primer premi, els guants d'ambre.

El prado de Valencia és, fonamentalment, un recull antològic de la poesia de l'època inserit a la trama de l'obra. Segons Mérimée, no hi ha cap poeta notable de la València del moment que haja estat omés, així com cap dels poemes que s'arreglen van ser escrit a propòsit per a l'obra, sent tots coneguts pel públic. Per a H. Mérimée, don Gaspar fa un intel·ligent treball de selecció de les poesies que estaven en circulació, tant al *Cançoner dels Nocturns*, com al *Cançoner del Duc d'Estrada*. I si no s'indica l'autor, a excepció dels llegits en la justa poètica en casa de don Gaspar, va haver de ser

---

³⁰¹ G. Mercader, *El Prado...*, pp. CIV i CV.

³⁰² T. Ferrer i Valls, “El duque de Lerma ...”, p. 261.

³⁰³ P. Mas i Usó, “Academias ficticias...”, pp. 47 a 45.

per no considerar-ho indispensable, ja que els coetanis no tenien dubtes sobre els vertaders autors³⁰⁴. Però, a més d'antologia poètica, *El prado de Valencia* es fa ressò d'altres tipus de festejos públics freqüents tals com els jocs de canyes,³⁰⁵ la justa naval en el riu o naumàquia³⁰⁶, o també la mascarada organitzada amb motiu del doble enllaç esponsalici entre els pastors Cardenio i Arcinda, i Olimpo i Dinarda.

Si el primer llibre és el de l'anunci de l'arribada, i el segon el dels festejos, el tercer arreplega el desenllaç. Fideno no rep la recompensa de l'amor de la seua amada i, a més, s'assabenta de les properes noces de Belisa amb un pastor "*cuyas cabras pacen en el castellano Tajo*". Aquest pastor castellà era don Pedro Fernández de Castro Andrade i Portugal, VII comte de Lemos, marquès de Sarria, comte de Villalba i d'Andrade.

Amb el recurs, molt de l'època, del "*Canto del Mágico*", un cant en octaves, en el qual un astròleg fa un pronòstic de futurs esdeveniments favorables per al pastor de Dénia, com ara la celebració de les noces reials del Mayoral a

---

³⁰⁴ G. Mercader, *El Prado...*, pp. XCIII-XCVIII.

³⁰⁵ El *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica... compuesto por la Real Academia Española*, Tomo Segundo (1729), descriu el joc de canyes com: "*Juego ò fiesta de a caballo, que introduxeron en España los Moros, el qual se suele executar por la Nobleza, en ocasiones de alguna celebridad. Formase de diferentes quadrillas, que ordinariamente son ocho, y cada una consta de quatro, seis ù ocho, Caballeros, según la capacidad de la plaza. Caballeros, van montados en filas de gineta, y cada quadrilla del color que le ha tocado por suerte. En el brazo izquierdo llevan los Caballeros una adarga con la divisa y mote que elige la quadrilla, y en el derecho una manga costosamente bordada, la qual se llama Sarracena, y la del brazo izquierdo es ajustada, porque con la adarga no se ve. El juego fe executa dividiéndose las ocho quadrillas, quatro de una parte y quatro de otra, y empiezan corriendo parejas encontradas, y después con las espadas en las manos, divididos la mitad de una parte y la mitad de otra, forman una escaramuza partida, de diferentes lazos y figuras. Fenecida esta, cada quadrilla se junta aparte, y tomando cañas de la longitud de tres à quatro varas en la mano derecha, unida y cerrada igualmente toda la quadrilla, la que empieza el juego corre la distancia de la plaza, tirando las cañas al aire y tomando la vuelta al galope para donde está otra quadrilla apostada, la qual la carga á carrera tendida y tira las cañas á los que van cargados, los quales se cubren con las adargas, para que golpe de las cañas no les ofenda, y assi successivamente se van cargando unas quadrillas à otras, haciendo una agradable vista.*"

³⁰⁶ Amb ocasió de les noces reials de Felip III, i les celebracions que tingueren lloc a Dénia el 1599, el duc de Lerma va agasajar el rei amb una justa naval, la qual va ser descrita per G. Aguilar en *Fiestas nupciales que la ciudad y Reyno de Valencia han hecho en el felicíssimo casamiento del Rey don Phelipe Nuestro Senyor, III deste nombre...*, València, P. Mey, 1599, p. 11. Citat per T. Ferrer i Valls, "El duque de Lerma...", p. 65.

València i el nomenament com a favorit del pastor de Dénia, arriba el punt final:

“Norabuena, pastor, vayas a verte/ con aquel que te dio este cargo honroso,/ que antes de mucho te dará la suerte/ otra más levantada y más famoso,/ porque en tu mano venturosa y fuerte/ quiere poner el cielo poderoso/ el gobierno de España, Italia y Flandes, y de otros Reynos y provincias grandes.”

“Tiempo vendrá que el Mayoral de España/ de ti confiará su monarquía,/ y esta gloria tan grande y tan estraña/ que ha de causar a tantos alegría,/ será quando la fértil Alemaña/ le ofrezca el fruto del jardín que cría,/ que será Margarita, en cuyos ojos/ pondrá el Amor sus triunfos y despojos”.

“Esta querida regalada esposa/ del Mayoral que digo/ vendrá hufana,/ y en esta tierra, (por su causa hermosa), celebrara la boda soberana. [...]”³⁰⁷.

Però com ja advertia T. Ferrer, el “Canto del Magico” posa de manifest el sistema de dependències que sustentava la societat cortesana, tal i com s’aprecia en :

“O tú (duc de Lerma) que ilustras de la quarta Esfera/ el camino revuelto en llamas de oro/ y, de Apolo (el rey) siguiendo la carrera,/ muestras al mundo el resplandor que adoro,/ pues es tu luz tan clara y verdadera/ de todos los planetas el tesoro,/ que eres estrella confessar podrías,/ y aun del Oriente, pues los Reyes guías”³⁰⁸.

Així, el favorit és presentat com estrella que segueix a altra estrella, el rei. Idea que enllaça amb l’expressada en el gravat que encapçala l’obra: un sol que segueix una estrella amb el lema: “*La que cerca de su dueño resplandece mucho alcanza y más merece*”. Lema molt semblant al que el duc de Lerma exhibí durant els festejos que amb ocasió de les noces reials tingueren lloc a

---

³⁰⁷ G. Mercader, *El Prado ....*, p. 214.

³⁰⁸ *Ibidem*, p. 213. Citat per Teresa Ferrer i Valls, “El duque ...”, p. 65.

Dénia, *"Debajo de la sombra de tus alas"*, una clara al·lusió a la seua posició respecte del monarca.³⁰⁹.

Sens dubte, el valiment del duc de Lerma obria expectatives de promoció social tal i com don Gaspar Mercader va traure a la llum:

*"No aurá en esta ocasión grande, ni chico,/que no quede por ti con premio honroso;/quien llevará un gaván, quien un pellico,/ quien un currón, quien un cayado hermoso:/ninguno podrá haver dichoso y rico/ que no quede por ti rico y dichoso,/ y assí sospecho yo, pues fama cobras,/que tu nombre ha nacido de tus obras"*³¹⁰.

A l'igual, quan s'anuncia la partida dels pastors de Dénia reclamats pel Mayoral:

*"y no quedara en el Prado cosa que no vistiera luto, si no alborozará los coraçones, levantara los ánimos y alegrara las pretensiones de todos el esperar tener tan cerca del Mayoral personas tan apassionadas por los pastores del Prado, y tan hecha a enriquecellos con aventajadas mercedes"*³¹¹.

Com ens apunta T. Ferrer, *El prado de València* il·lustra l'afany del cortesà per aconseguir situar-se a prop del rei i favorit, i posa de relleu la instrumentalització de la literatura, de l'art, de l'espectacle i de la festa com a mitjà d'enlairar el seu estat. Les paraules del Màgic dirigides al pastor de Dénia: *"Razón es que tu ingenio y tu cordura/ procuren siempre mejorar tu estado"*³¹² eren sens dubte com una obligació per a don Gaspar, per ser, com ell era, un cortesà en una societat cortesana³¹³.

Així doncs, don Gaspar Mercader va utilitzar la seua obra per a agasajar al favorit de Felip III, i a tal fi, la va dedicar: *"A la Illustríssima y Excellentíssima señora doña Catalina de la Cerda y Sandoval, duquesa de Lerma, marquesa de*

---

³⁰⁹ T. Ferrer i Valls, "El duque ...", p. 61.

³¹⁰ G. Mercader, *El Prado* ..., p. 215. Citat per Teresa Ferrer i Valls, "El duque ...", p. 61.

³¹¹ G. Mercader, *El Prado* ..., p. 212.

³¹² *Ibidem*, p. 214.

³¹³ T. Ferrer Valls, "De los medios ...", p. 166.

Denia y Sea, condessa de Empudia y camarera mayor de la reyna nuestra señora”, muller del privat de Felip III don Francisco de Sandoval y Rojas, duc de Lerma i marquès de Dénia. Les expectatives de promoció social de don Gaspar Mercader quedaren satisfetes quan quatre anys després de la publicació, el rei i el seu privat tornaren a València per a celebrar Corts, i don Gaspar fou distingit amb el títol de comte de Bunyol.

3. “*Todo lo que miraré, cierto sé que presto lo alcanzaré*”. La participació en les noces de Felip III

Poc abans de morir Felip II el 13 de setembre de 1598, va disposar el doble enllaç esponsalici dels seus dos fills, el qual havia d'esdevenir el mateix dia. El príncep Felip amb una princesa de la dinastia, Margarida d'Àustria, filla del seu cosí l'arxiduc Carles d' Estíria i Maria de Baviera. La infanta Isabel Clara Eugènia amb l'arxiduc Albert, governador general dels Estats de Flandes. El Papa Clement VIII va celebrar el casament a Ferrara el 13 de novembre, i el 10 de febrer des de Gènova, la ja reina Margarida, amb el seu seguici, embarcava en una flota de quaranta galeres cap al port de Vinaròs, o arribà el 21 de març. Mentrestant, a Madrid es decidia el lloc on aniria el rei a rebre a la jove reina. L'elecció de València com a seu de celebració de les noces reials, no va estar decidida i acceptada des d'un principi. Veus de pes s'alçaren oposant-se al fet que el rei rebés a la reina i celebrara l'enllaç fora de la Cort, entre elles la de l'emperadriu Maria, àvia del rei, de gran influència sobre el monarca i una de les persones amb qui el duc de Lerma havia d'anar amb més cautela. També el comte de Chinchón, conseller de Felip II, es mostrava contrari. Entre els inconvenients que va presentar, a més del rigor de l'hivern, comptava el desplaer que suposaria als aragonesos i catalans la celebració a València. Per contra, sí es mostrà favorable don Juan de Idiáquez, consultat a iniciativa del privat. Un dictamen que, compartit pel duc de Lerma, decidí l'anada a València. El viatge es féu públic el 4 de gener, i el rei i la

infanta eixiren cap al Regne el 21 d'aquell mateix mes³¹⁴. A València però, l'arribada de Felip III fou notícia més prompte, doncs ja es va donar per confirmada a la reunió de l'Estament Militar del 9 de novembre de 1598³¹⁵. Si realment el viatge a València es va fer públic el 4 de gener, resta palès que la noblesa valenciana va conèixer la notícia dos mesos abans, la qual cosa es podria traduir en una possible connexió entre Madrid, seu oficial de la Monarquia, i la València d'inicis del segle XVII, d'alguna manera convertida en *corte de recreo*³¹⁶ per la influència de Lerma, molt interessat en aïllar el monarca d'interferències contràries al seu valiment.

El marquès de Dénia, aficionat a participar i organitzar festejos a la Cort, va saber, molt hàbilment, promoure'ls en el seu propi benefici, seguint la línia estratègica d'acostament a Felip III. Per altra part, durant el seu virregnat a València entre 1595 i 1597, el marquès de Dénia va contribuir a animar el clima festiu de la ciutat. L'elecció de València per a celebrar les noces reials s'inscriu dins d'aquesta estratègia, a més a més, rebent el rei en la seua pròpia senyoria, el marquès podria fer gala del seu protagonisme i favor reial.

Per al Regne, un esdeveniment com aquest requeria organitzar, amb tota la pompa i gran ostentació que l'ocasió mereixia, tant les cerimònies protocol·làries com els actes més festius i d'entreteniment. D'entre totes les cerimònies, festes i saraus disposats, volem ressaltar el torneig amb el qual la noblesa valenciana va agasajar Felip III, per la destacada participació de don Gaspar Mercader i Carròs. La seua assídua assistència a les reunions de l'Estament Militar per a organitzar-lo, dóna mostra tant de l'atracció que en ell despertava la presència reial al Regne, com de l'interès que en tenia per participar-hi³¹⁷. Tot el qual, afavorit per la peculiar personalitat de don Gaspar, es va poder traduir en una vistosa i destacada participació, molt comentada per autors i dietaristes. En efecte, don Gaspar va sobreixir entre els 96 nobles i cavallers que intervingueren, cadascun d'ells moguts, sens

---

³¹⁴ A. Alvar Ezquerro, *El Duque de Lerma, Corrupción y desmoralización en la España del siglo XVII*, Madrid, 2010, p. 209-210; C. Pérez Bustamante, *Felipe III...*, p. 64 i ss.

³¹⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526. s. f.

³¹⁶ Terme utilitzat per: T. Ferrer i Valls, *La práctica escénica cortesana: de la época del emperador a la de Felipe III*, Londres, 1991.

³¹⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526 s.f.

dubte, per un motiu particular. No obstant això, en una societat cortesana com era la València del moment, hi havia una raó preponderant sobre qualsevol altra, que don Gaspar va saber aprofitar: fer-se visible com a estratègia d'acostament a la Monarquia i d'aproximació al poder, a més a més de la utilització del torneig com a forma d'exhibició de poder econòmic, social i d'habilitat, si la participació implicava risc i destresa. Així és, les festes en general, i torneigs, justes i jocs de canyes en particular, tots ells espectacles de gran vistositat, eren l'ocasió adient per l'ostentació i demostració pública de rang econòmic i social, tant pel que fa als participants com als assistents, doncs s'hi compareixia amb les millors gales, i amb les més luxoses i sovint extravagants armadures, exhibint la capacitat econòmica a la qual es podia arribar. A més a més, però, per ser espectacles d'entreteniment i exhibició d'habilitat de la noblesa³¹⁸, eren la plataforma perfecta per a tot aquell que desitjava guanyar estima en la Cort. Dins d'aquest marc cortesà d'acostament a la Monarquia, situem la figura i la participació de don Gaspar Mercader i Carròs en el torneig i actes de celebració de les noces reials.

Autors i dietaristes han coincidit a descriure'l com un home galant, gallard, presumit, molt hàbil en exercicis militars, així com molt aficionat a promoure i participar en aquest tipus d'espectacles que demandaven perícia, habilitat i exhibició, on sempre va saber sobreixir. Els germans Vich van descriure a don Gaspar com:

“hombre de galante humor, graciosas travesuras, sobre buen entendimiento, extraordinarios caprichos y estudiosísimo en ser nombrado, y no reparava tanto en la calidad de la materia como en que se hablase de él por qualquiera que fuese. Introduxo en su tiempo artas libertades, y hechava a perder cada año a dos o tres cavalleros, porque, no ayudados con tan buena industria natural, le querían seguir y imitar en hechar por aquellas singulares veredas y se perdían,

---

³¹⁸ Els torneigs i les justes arriben a l'Edat Moderna desproveïts de qualsevol funció militar, transformats en espectacle d'entreteniment i exhibició d'habilitat de la noblesa, única que podia permetre's dispendis d'aquesta mena. Mentre que les justes eren combats d'home a home, a cavall i amb llança, els torneigs eren escaramusses de grups de cavallers generalment encavalcats, dividits en quadrilles i diferenciats pels colors de les robes i arreus.

fue alma de las fiestas su bizarria, diferenciándose de todos en las cañas. Quando el rey se casó hizo dorar a su cavallo los cascos y le puso unas ligas, en otra justa sacó por empresa un sol dentro de una jaula”³¹⁹

Mentre que per a Felipe de Gauna va ser :

*“el más curioso y aventaxado cavallero en sus divissas [...] diferenciándose en las galas más que todos los demás cavalleros de su tiempo, que sería muy largo de contar si todo se hubiesse de scribir sus invenciones y galas”.*³²⁰

A don Gaspar, com ja hem dit, el trobem assidu participant d'aquests tipus d'espectacles. Entre els més comentats, cal destacar el torneig que a 1590 s'organitzà amb ocasió de les noces de la filla del virrei, marquès d'Aitona. Dos anys després, va organitzar pel seu compte un altre torneig del qual fou mantenidor. I ja dins el marc de la celebració de noces reials, va participar en el que es celebrà a Dénia per entretenir l'espera de l'arribada de la reina Margarida, i en el que es va celebrar a València el 20 d'abril ja amb la seua presència, així com en la justa celebrada el 24 d'abril a la plaça del Mercat. Temps a venir participarà en l'encamisada per celebrar el naixement de l'hereu. Així, a don Gaspar les noces reials a València se li presentaren com l'ocasió perfecta per al lluïment, el cadafal per a veure i ser vist, en un moment propici per ser el fill del recentment nomenat batlle general. Però si quelcom sabia don Gaspar era vers on devia apuntar, i el filtre que havia de passar – el marquès de Dénia - per arribar al favor reial. Amb el virrei compartia l'afició literària i el gust per la promoció d'espectacles, tot el qual pogué servir de vincle d'unió entre tots dos durant el virregnat del marquès. Recordem que don Gaspar va dedicar la seua obra *El Prado de València* a la duquessa de Lerma.

---

³¹⁹A i D. de Vich: *Dietario Valenciano, 1619-1632*. Acció bibliogràfica valenciana. València, 1921, p. 205. Citat per J. Casey: *La terra ...*, p. 174.

³²⁰F. de Gauna, *Relación de las fiestas celebradas en Valencia con motivo del casamiento de Felipe III*, ed. de S. Carreres Zacarés, Valencia, 1926, 2 vols. Citat per T. Ferrer Valls, "El duque ...", pp. 257-71

A don Gaspar li agradava vestir amb moltes plomes a la cimera, i amb calzes i tonelet d'argent i ras ataronjat, igual que va vestir al protagonista de la seua obra *El prado de Valencia*. Donada l'enginyosa personalitat de don Gaspar, creiem que la seua vestimenta no va ser escollida a l'atzar. El color ataronjat a més de ser símbol del foc, ho és també del luxe, i dins de la cultura hebrea de l'esplendor, mentre que el plomatge a la cimera simbolitza el poder, triomf i fortalesa, al casc dels guerrers representava l'honor i el desafiament³²¹. Però si el color i les plomes ens poden parlar dels motius i inclinacions que tal vegada regien l'esquema vital de don Gaspar, més significativa resulta l'empresa³²² que va escollir per al torneig a València: una àguila amb la lluna als peus, amb la inscripció "*Todo lo que miraré, cierto sé que presto lo alcanzaré*". Si ens deixem guiar pel simbolisme, l'àguila és símbol de l'ascensió³²³, la qual podia volar fins al sol³²⁴ – símbol del poder suprem, el poder de la divinitat que tot ho veu-, i mirar-lo fixament fins a identificar-se amb ell. Pel que fa a la lluna, donada la variabilitat de les seues fases el seu símbol s'associa a allò que ha de succeir³²⁵. Per la seua condició d'escriptor i membre de l'Acadèmia dels Nocturns, don Gaspar estava acostumat a jugar amb les paraules i els símbols, i amb ells deixar testimoni del seu anhel, esperant que el seu destinatari sabera desxifrar-los. Ell s'identifica amb l'àguila, capaç d'arribar a mirar al poder, font de beneficis, i de qui espera obtenir-los en un futur immediat -la lluna-. El sol, però, al qual don Gaspar es vol acostar, potser no és en eixe moment el rei, sinó el seu favorit, el marquès de Dénia, amb el qual comparteix l'afició per la literatura i la promoció d'espectacles, un gust que també el favorit va saber canalitzar en benefici propi organitzant festejos a la Cort i que, durant la seua etapa com a virrei contribuïren animant el clima festiu de la ciutat de València.

---

³²¹ J.C. Cooper, *Diccionario de símbolos*, Barcelona, 2004, pp. 54 i 149.

³²² L'empresa era un símbol o figura enigmàtica escollida particularment per cadascun dels tornejants, que representava allò que volien fer, o la norma del seu obrar, a la qual es diferenciaven dos parts que aïlladament no tenien significat, el cos i l'ànima: l'un era una figura pintada, l'altra una inscripció que l'acompanyava.

³²³ J.C. Cooper, *Diccionario ...*, pp. 12-14.

³²⁴ *Ibidem*, p. 168.

³²⁵ *Ibidem*, p. 110.

Per a la justa, don Gaspar va escollir una empresa d'aire més amatori, amb la qual va guanyar el premi major de mil ducats i el de les dames. Un lleó enfrenat, a la gropa del qual portava el déu Cupido amb la inscripció: "*Con tus favores me enfreno,/ que, si no, a ninguno temo.*"³²⁶

Pel que fa a la preparació del torneig, va ser en la reunió de l'Estament Militar del 9 de novembre de 1598 quan es va decidir organitzar-lo, quedant enllestit definitivament a gener de 1599³²⁷. Una comissió pluriestamental constituïda el 14 de gener va encarregar-se de tot el quefer, per al qual podria comptar amb l'assessorament del virrei don Juan Alfons Pimentel d'Herrera, comte de Benavente, amb la condició que aquest acceptara l'assessoria com a comte i no com a virrei³²⁸. Formaren part d'aquesta comissió per l'Estament Eclesiàstic: el canonge Honorat Vidal, de la Seu de València, per la veu de don Joan de Ribera, arquebisbe de València; don Pere de Rojas, cavaller i administrador perpetu de la religió de Montesa, per la veu del rei; don Baltasar Mercader, cavaller de la religió de Sant Jaume, per la veu del comanador de Museros, de la mateixa religió; el frare Jeroni Esteve, vicari del convent i monestir de la Verge Maria de la Mercè, de la ciutat de València, subdelegat del frare Joan Teodor Monlluna, comanador de l'esmentat convent; don Cristòfol Frigola, degà de València i canonge de la Seu, síndic de l'Estament Eclesiàstic. Per l'Estament Militar tomaren part: don Joan López; don Diego Milà d'Aragó, subdelegat de don Pere Maça Lladró, marquès de Terranova; en Francesc Aliaga; en Gaspar de Montsoriu; en Marc Antoni Bou *olim* Penarroja, substituït del síndic de l'Estament Militar. I per últim, representant a l'Estament Reial, els ciutadans: Gaspar Subirats, Cristòfol d'Aguirre i de Català, Baptista Mateu, i Joan Baptista Calderó, elet per l'Estament Reial i substituït del síndic

---

³²⁶ J. Esquerdo, *Tratado copioso y verdadero de la determinación del gran Monarca Felipe II para el casamiento del III con la Serenísima Margarita de Austria, y entradas de Sus Majestades y Grandes por su orden en esta ciudad de Valencia con las libreas, galas y fiestas que se hicieron. Años MDLXXXIX.*

³²⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526. s. f.

³²⁸ *Ibidem*. La decisió d'incloure al virrei com assessor fou presa en la reunió que els elets per al torneig celebraren en el Capítol de la Seu, l'1 de febrer de 1599.

El torneig el protagonitzarien 1 mestre de camp, 2 mantenidors, 2 quadrilles de 4 tornejadors cadascuna, 12 aventurers i 48 padrins, 10 per als mantenidors i 38 per als tornejadors i aventurers. A tots els quals se'ls afegiren, l'1 de febrer, 8 tornejadors i 18 padrins més. Cadascun dels participants rebria una quantitat de les 20.000 lliures que els electes dels tres Estaments, diputats i altres oficials de la Generalitat, havien acordat com a despesa del torneig, i de la qual s'havia de fer càrrec la Generalitat. Aquest pressupost inicial fou augmentat temps endavant en 10.000 lliures més, a fi d'incorporar major nombre de participants que realçaren *"la apariència, gala y solemnitat que convé a la autoritat i honor del present Regne"*³²⁹. A la reunió del 21 de febrer, però, esclatà el problema: la Generalitat, exhausta, no podia fer front a les 30.000 lliures que costaria el torneig, i aquest no es podia anul·lar per manca de diners, s'havia de fer fora com fora *"per lo molt que importa a la autoritat, honor i reputació del present Regne"*³³⁰. Així les coses, es decidí demanar ajuda a la Ciutat a fi que aquesta assumira el pagament prenent a cens la dita quantitat fins a les properes Corts, moment a partir del qual es faria càrrec la Generalitat i la Ciutat exonerada. Mentrestant, la Generalitat li faria cessió de béns amb els quals pogués pagar les pensions. Aquesta solució, però, tenia l'escull del decret reial corresponent al Fur 93 de les Corts de 1564, segons el qual s'impedia que en semblants circumstàncies l'import del carregament del censal fóra superior a 5.000 ducats³³¹. A fi de solucionar l'entrebanc, es va decidir demanar la conformitat del monarca³³², el plàcet del qual es va rebre, ja que el torneig es va celebrar, i a les Corts de 1604 la Ciutat no es va oblidar de recordar-li la promesa de recuperar les 30.000 lliures.³³³

Per acabar, cal assenyalar la categoria i importància social dels participants en el torneig, requisit indiscutible d'aquest espectacle hereu de

---

³²⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526. s. f., reunió del elets del torneig en el Capítol de la Seu, l'1 de febrer de 1599.

³³⁰ *Ibidem*, reunió del 21 de febrer del 1599.

³³¹ *Cortes valencianas del reinado de Felipe II*, Edició facsímil amb estudi preliminar a cura de E. Salvador Esteban, València, 1974, p. 34.

³³² ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526, reunió del 21 de febrer de 1599.

³³³ M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts ...*, p. 156.

la cavalleria medieval. Majoritàriament formaven part de l'Estament Militar, encara que no hi falten membres destacats de l'oligarquia del Cap i Casal³³⁴. Entre mestres de camp, mantenidors, tornejadors i padrins, van participar un total de noranta-set persones amb un objectiu comú, agasajar a Felip III en les seues noces. A més, però, d'aquesta motivació comuna de tots els participants, què interessant seria poder afegir la particular motivació de cadascun d'ells. Donades les quantitats assignades, es podria valorar la part crematística de la celebració, lògicament també la lúdica i festiva, a més a més de la més cortesana de totes, la de fer-se visible com a estratègia d'aproximació al poder. I aquesta, ja ho hem apuntat, va ser la que don Gaspar Mercader, menor, va poder aprofitar més que cap altre dels participants, per les seues habilitats personals.

QUADRE VII

Llistat dels participants en el torneig celebrat per les noces reials (València el 1599) amb la funció desenvolupada i assignació econòmica³³⁵

Nº	Participant	Funció	Assignació Econòmica (lliures)
1	D. Pere Maça Lladró, marquès de Terranova	Mestre de camp	400
2	D. Josep de Pròxita, marquès de Navarrés i comte d'Almenara	Mantenidor	500
3	D. Sanç Ruiz de Liori i de Cardona, <i>olim</i> Don Felip de Cardona, marquès de Guadalest	Mantenidor	500
4	D. Baltasar Mercader, cavaller de Sant Jaume, elet de l'Estament Eclesiàstic	Tornejador 1ª quadrilla	400
5	D. Joan Vallterra i Blanes, elet Estament Militar	Tornejador 1ª quadrilla	400
6	Felip Penarroja ³³⁶ , ciutadà, elet	Tornejador	400

³³⁴ A. Felipe Orts, *La oligarquía municipal de la ciudad de Valencia. De las Germanías a la insaculación*, Valencia, 2002.

³³⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 526, ff. 22r-24r.

	Estament Reial	1 ^a quadrilla	
7	D. Enric Alpont, comptador del General	Tornejador 1 ^a quadrilla	400
8	D. Pere Escrivà, cavaller de Sant Jaume	Tornejador 2 ^a quadrilla	400
9	En Francesc Aliaga, elet Estament Militar	Tornejador 2 ^a quadrilla	400
10	Cristòfol d'Aguirre i de Català, elet Estament Reial ³³⁷	Tornejador 2 ^a quadrilla	400
11	Gaspar Subirats, elet Estament Reial	Tornejador 2 ^a quadrilla	400
12	D. Joan Vila-rasa, sr. de Faura * ³³⁸	Tornejador	400
13	D. Francesc Crespí de Borja *	Tornejador	400
14	D. Lluís Sorell *	Tornejador	400
15	D. Blai Verga *	Tornejador	400
16	D. Onofre de Borja *	Tornejador	400
17	D. Seraffí Miquel *	Tornejador	400
18	D. Joan de Castellví *	Tornejador	400
19	D. Miquel Figuerola *	Tornejador	400
20	D. Joan Vila-rasa, sr. d'Albalat	Aventurer	400
21	D. Jeroni Frígola	Aventurer	400
22	D. Gaspar Mercader, menor	Aventurer	400
23	D. Felip Boïl de l'Escala	Aventurer	400
24	D. Vicent Ferrer	Aventurer	400
25	D. Jofre de Blanes	Aventurer	400
26	D. Lluís Pardo de la Casta, sr. d'Alaquàs	Aventurer	400
27	D. Francesc Joan de Torres	Aventurer	400
28	D. Joan de Rojas	Aventurer	400
29	D. Cristòfol Centelles, sr. de Nules	Aventurer	400
30	Jeroni de Montsoriu ³³⁹	Aventurer	400
31	Gaspar Vidal ³⁴⁰	Aventurer	400

³³⁶ Felip Penarroja († 1609) fou un important membre de l'oligarquia municipal de la ciutat de València. Va ocupar els càrrecs de: jurat els anys 1562, 1571, 1575, 1596 i 1605; de justícia civil el 1565; de justícia criminal el 1594; d'oficial del general de la ciutat el 1562; administrador del forment el 1563; cap de taula de l'almodí el 1572; administrador "Lonja Nova" el 1572; administrador d'imposicions el 1576; administrador de la carn el 1597; prohoms del quitament el 1600; i caixer de gros el 1606. A. Felipe Orts, *La oligarquía...*, p. 220.

³³⁷ Cristòfol d'Aguirre: jurat a 1601 i 1603, administrador de la cisa i imposicions a 1602, clavari del general a 1604 i mostassaf a 1607. *Ibidem*, p. 193.

³³⁸ Amb l'asterisc (*) assenyalen tots aquells que s'afegiren al torneig més tard.

³³⁹ Membre de destacada família pertanyent a l'oligarquia municipal valenciana. *Ibidem*, p. 217.

³⁴⁰ Membre de destacada família pertanyent a l'oligarquia municipal valenciana. *Ibidem*, p. 230.

32	D. Jeroni Vives, diputat militar	Padrí dels mantenidors	200
33	En Pere Lluís Almunia, diputat militar	Padrí dels mantenidors	200
34	D. Pere de Rojas	Padrí dels mantenidors	200
35	D. Joan López	Padrí dels mantenidors	200
36	D. Ramon Boïl, sr. de Bétera	Padrí dels mantenidors	200
37	D. Diego Milà d'Aragó	Padrí dels mantenidors	200
38	En Gaspar de Montsoriu, sr. d'Estivella	Padrí dels mantenidors	200
39	En Marc Antoni Bou <i>olim</i> Penarroja	Padrí dels mantenidors	200
40	En Pere Gostans de Soler	Padrí dels mantenidors	200
41	Joan Baptista Calderó ³⁴¹	Padrí dels mantenidors	200
42	D. Pere Vila-rasa	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
43	D. Lluís de Rocafull, sr. d'Alfarrasí	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
44	D. César Tallada	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
45	D. Vicent Milà i Cardona	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
46	D. Jaume Sorell, sr. d'Albalat	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
47	D. Tomàs de Vilanova	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
48	D. Vicent d' Íxer	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
49	D. Joan de Pròxita	Padrí dels tornejadors i	200

³⁴¹ Joan Baptista Calderó: clavari de censals el 1594, mostassaf el 1600, subdelegat de racional el mateix any, administrador de forment i mostassaf el 1601, administrador de la carn el 1604, administrador Vicentes el 1604 i prohome del quitament el 1605. *Ibidem*, p. 200.

		aventurers	
50	D. Carles de Borja	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
51	D. Francesc Pallàs	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
52	D. Joan Sanoguera	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
53	En Onofre Pertusa	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
54	En Gaspar Joan	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
55	En Gaspar Rimbau de Cruïlles	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
56	En Francesc Vicent Artés	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
57	D. Pere Roca	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
58	D. Genís Rabassa de Perellós <i>olim</i> don Ramon de Perellós sr. de Dosaiqües	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
59	D. Bernat Vilarig i Carròs, sr. de Cirat	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
60	D. Jordi de Castellví i Joan sr. de Carlet	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
61	D. Miquel Vallterra, sr. de Torres Torres	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
62	D. Gaspar de Montpalau, sr. de Xestalgar	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
63	D. Lluís Eslava Castellà de Vilanova, sr. de Bicornp	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
64	D. Alonso Sanoguera	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
65	D. Antoni de Cardona	Padrí dels tornejadors i aventurers	200

66	D. Joan de Vilaragut, <i>olim</i> Sans, sr. d'Olocau	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
67	En Nicolau Casaduch <i>olim</i> Dassió, sr. de Borriol	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
68	D. Joan de Toledo i Silva	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
69	D. Joan Blanes de Palafox, sr. de Cotes	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
70	D. Francesc Llançol de Romaní, sr. de Gilet	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
71	D. Josep Pellicer	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
72	D. Ferran Pujades, sr. d'Énguera	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
73	D. Cristòfol Mercader, sr. de Xest	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
74	D. Pere Milà, sr. de Massalavés	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
75	En Bernat Guillem Català de Valeriola	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
76	D. Joan Vives de Canyamàs, sr. de Benifairó de les Valls	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
77	D. Lluís Ferrer	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
78	D. Onofre Escrivà Sabata, sr. d'Argeleta	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
79	Pere Antoni Mateu ³⁴²	Padrí dels tornejadors i aventurers	200
80	D. Joan de Pimentel, fill del virrei comte de Benavente *	Padrí	200

³⁴² Pere Antoni Mateu va ser cap de taula de l'almodí l'any 1600, prohoms del quitament en 1601, instador de quitament en el 1603. *Ibidem*, p. 215

81	D. Alonso de Pimentel, fill del virrei comte de Benavente *	Padrí	200
82	D. Pau Sanoguera *	Padrí	200
83	D. Jaume Ferrer, portantveus de general governador *	Padrí	200
84	D. Gaspar Mercader major, batlle general *	Padrí	200
85	D. Ramon de Rocafull, sr. d'Albatera *	Padrí	200
86	D. Joan de Castellví, governador de la Plana *	Padrí	200
87	D. Miquel Milà i Borja *	Padrí	200
88	D. Lluís de Calatayud, lloctinent de portantveus de general governador *	Padrí	200
89	D. Pere Cervelló, baró d'Orpesa *	Padrí	200
90	En Miquel Onofre de Cas (sic) *	Padrí	200
91	En Marc Antoni Gamir *	Padrí	200
92	En Baltasar Vidal de Blanes *	Padrí	200
93	En Eximèn Pérez Joan *	Padrí	200
94	En Jeroni de la Torre *	Padrí	200
95	En Galcerà Vidal *	Padrí	200
96	En Blai Aliaga *	Padrí	200
97	En Galcerà de Montsoriu	Padrí	200

Font: ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments. sig. 526. Elaboració pròpia.

Tot plegat, la societat valenciana es va implicar en la celebració de les noces reials volent estar presents i fent-se presents. Don Gaspar Mercader i Carròs utilitzà la seua gallardia, enginy i aptitud per a enlluernar al rei i a la Cort, com també la seua obra literària per afalagar el favorit reial, el marquès de Dénia. Una estratègia cortesana que cal situar-la en el marc d'acostament al poder com a font de beneficis. Les seues expectatives de promoció les va veure satisfetes a 1604, quan el rei i el seu favorit tornaren a València per celebrar Corts, després de les quals se li va concedir el títol de comte de Bunyol. Aleshores, la brama va córrer, associant la concessió del títol amb l'èxit de la participació de don Gaspar en la celebració de les noces reials³⁴³.

---

³⁴³ G. Escolano, *Década primera de la historia de Valencia*, Cap. XXVII, Libro Octavo, 2ª parte, València, 1972, p. 943.

Capítol II

AL CAPDAVANT DEL LLINATGE

1. L' herència: la presa de possessió de la baronia de Bunyol

El 8 de febrer de 1603, l'endemà de la mort de don Gaspar Mercader i Mercader, el seu fill i hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, va prendre possessió de la baronia de Bunyol. Novament els vassalls s'havien d'aplegar per jurar fidelitat i prestar homenatge a l'hereu del vicle, nou senyor dels llocs de Bunyol, Iàtova, Alboraig, Macastre i Setaigües. Aquesta diligència per formalitzar el cerimonial de la presa de possessió està relacionada amb la importància que aquest acte tenia per al normal desenvolupament del marc institucional del senyoriu. Calia, mitjançant la realització del solemne i simbòlic acte de jurament de fidelitat i d'homenatge, formalitzar la relació contractual i consensual del nou senyor amb els vassalls de la baronia. Acte formal, doncs, per a manifestar l'acord entre les parts, que pel seu valor jurídic, havia d'estar referendat per un notari. En aquesta ocasió fou el notari Miquel Jaume Peris qui, seguint el cerimonial va signar l'acta notarial. En nom de don Gaspar Mercader actuà com a procurador el seu tio matern, don Bernat Vilarig *olim* Carròs, senyor de la baronia de Cirat i dels llocs de Pandiel i El Tormo³⁴⁴. D'altra banda, també en aquesta ocasió fou Miquel de la Guia, missatger de la Foia de Bunyol, l'encarregat de fer pública la convocatòria del Consell General per formalitzar la cerimònia.³⁴⁵

---

³⁴⁴ Don Bernat Vilarig *olim* Carròs, senyor de Cirat, fill de don Francesc Vilarig de Carròs i dona Damiata de Montcada, germà de dona Laudomia Carròs, mare de don Gaspar Mercader i Carròs.

³⁴⁵ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 460r-474v. Conté un quadernet amb la cerimònia de presa de possessió del lloc de Bunyol, el qual constitueix prova processal en el plet de don Ximén Pérez Milà d'Aragó pel vicle del comtat de Bunyol. Atès que per a defensar els seus drets sols interessava dita cerimònia, cal dir que

No hem considerat necessari repetir, fil per randa, el desenvolupament del cerimonial, per tal com semblant ritual ja ha estat tractat al ocupar-nos de la presa de possessió dels llocs de Bunyol, Iàtova i Alboraig per dona Laura Cervelló. No obstant això, a fi d'aprofundir en el coneixement d'aquests cerimònies, sí hem valorat d'interès apuntar les variacions formals existents. De bon principi, la primera diferència esdevé del mateix motiu que va justificar-les, doncs, si la presa de possessió de dona Laura Cervelló tenia el seu origen en el compromís de devolució del dot i creix, la de don Gaspar estava directament lligada a la successió al vincle, raó per la qual, a més de servir de notificació als vassalls de l'òbit d'aquell que fins a eixe moment havia sigut el senyor de la baronia, permetia anunciar-los la successió en el vincle del nou senyor, en aquest cas el seu fill homònim. L'objectiu fonamental de la cerimònia era rebre el jurament de fidelitat i prestació d'homenatge que a don Gaspar Mercader i Carròs li corresponia com a senyor successor en la baronia, un concepte que diferencia aquesta cerimònia de la de dona Laura, ja que, en aquesta última, havent-hi senyor, solament es requeria dels vassalls que juraren fidelitat y prestaren homenatge a dona Laura durant un temps i una circumstància determinada, de cap manera com a legítima successora.

L'anterior particularitat condueix a la segona diferència, això és, la desigual actitud dels vassalls en una cerimònia i altra. Recordem, les reserves d'aquests en la presa de possessió de dona Laura, cautelosos per a no entrar en conflicte de fidelitat, fet que els va portar a condicionar el seu jurament al deslliurament de la fidelitat que a don Gaspar devien, així com al que dona Laura havia de realitzar de respectar els furs, usos i els bons costums. Tot el contrari que a la presa de possessió de don Gaspar, on els vassalls no van trobar cap condició que impedira complir amb l'obligació que com a vassalls en tenien, mostrant-se d'immediat disposats a iniciar el ritual de jurament. Un acte aquest, que no va registrar variacions, ja que en ambdues cerimònies es va jurar amb la mà dreta sobre els Quatre Evangelis. Tenint en compte que,

---

sols aquesta apareix documentada. D'altra banda no hi ha dubte que altres semblants serien celebrades a la resta dels llocs de la baronia.

també en la presa de possessió de don Gaspar, tots els vassalls eren moriscs, prestaren l'homenatge seguint la fórmula de besar les mans del senyor, i aquest el muscle esquerre dels vassalls, reminiscència d'un passat no molt llunyà.

Una altra variació formal la trobem a les manifestacions simbòliques que es realitzaven per fer demostració de l'ús i possessió de la jurisdicció, molt més exigües durant la presa de possessió de dona Laura. El cerimonial de don Gaspar conté tota una representació de cessaments de càrrecs amb entrega de bastons i insígnies representatives dels oficis, amb la posterior restitució i jurament adients. Figuració que manca totalment al cerimonial de dona Laura, on sols es contempla l'orde de servir i respondre dels drets i regalies, a més de la prescripció d'efectivitat en el govern i administració dels càrrecs. Tot el qual es pot justificar per raó de tractar-se només d'una cessió de drets per a una determinada circumstància. De la mateixa manera, el cerimonial de dona Laura no es va recrear en la representació de l'ús i possessió de la jurisdicció criminal, com va fer-se al cerimonial de don Gaspar, on a més del caràcter simbòlic de penjar la rama a l'arbre de la plaça, també es féu empresonar i desempresonar a alguns dels vassalls que hi eren presents. Igualment, tampoc es va fer pública la prohibició de donar protecció a bandolers, com així consta en la presa de don Gaspar, encara que en aquesta no es menciona la prohibició de portar armes de foc, que sí apareix al cerimonial de dona Laura.

Els dos rituals aborden, de semblant forma, la representació de la possessió de la terra amb el trencament de rames, així com el simbolisme de cavar la terra. Hi ha diferències, però, respecte a les manifestacions de la propietat de les cases i dels monopolis. Solament el cerimonial de don Gaspar aborda l'escenificació de la propietat de les cases, per a la qual cosa el procurador acudí a la casa del governador, situada a la plaça de Bunyol, on prenent les claus i fent eixir als que allí hi eren, s'hi passejà per totes les dependències obrint i tancant les portes en senyal de propietat. Igualment, sols al cerimonial de don Gaspar s'inclou l'exteriorització de la possessió dels monopolis. Demostració que es va realitzar a la carnisseria de la vila Bunyol,

on el procurador ordenà al carnisser, qui la tenia arrendada, el reconeixement com a posseïdor de la mateixa i dels emoluments produïts per aquesta.

El cerimonial de don Gaspar és més intens i complet pel que fa als detalls simbòlics, a fi de recalcar la importància i solemnitat de l'acte i les relacions feudo-vassallàtiques, així com la condició d'hereu i successor del vincle de don Gaspar Mercader i Carròs.

Encara que semblants cerimònies es celebraren, a més de la vila de Bunyol, a la resta dels llocs de la baronia, com Alboraiç, Macastre, Iàtova i Setaigües, dissortadament, a hores d'ara solament disposem del registre d'assistència dels vassalls que essent presents, juraren i prestaren homenatge a la cerimònia realitzada a la vila de Bunyol i a la vila de Setaigües³⁴⁶. Amb aquest registre d'assistència hem confeccionat dues llistes ordenades alfabèticament, a fi de facilitar, a cop d'ull, la consegüent agrupació familiar (Quadres VIII i IX). Ja fóra per augment de la població, o per un major interès per assistir-hi, el fet és que, si comparem l'assistència de veïns presents a la cerimònia celebrada a la vila de Bunyol, amb la semblant cerimònia celebrada divuit anys abans per a la presa de possessió de dona Laura Cervelló (veure Quadre II), es fa palès l'augment en el nombre d'assistents, 117 assistents enfront dels 90 de la celebració anterior. La família Mardanis i la dels Rotalla continuen sent els dos clans familiars més destacats, especialment el dels Mardanis, entre els quals es troben els qualificats como prohoms, i com a tals, gaudien del respecte de tota la comunitat de veïns. La documentació ens confirma que tots els assistents eren cristians nous, la qual cosa ratifica que la senyoria de Bunyol estava quasi íntegrament poblada per moriscs, amb l'excepció de la vila de Setaigües que, com hem dit, era poblada per cristians vells. Anys a venir, amb l'expulsió de la població morisca del Regne de València, les terres del comtat quedaren sense població, una despoblació que es va fer visible el 4 de febrer de 1610, dia de celebració de la presa de

---

³⁴⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 460r-474v per a la cerimònia a la vila de Bunyol, i ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, f. 482r, per a la cerimònia a la vila de Setaigües.

possessió de dona Anna de Perellós maridada amb don Laudomi Mercader, quan només hi assistiren 5 veïns³⁴⁷.

QUADRE VIII

Relació d'assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Mercader i Carròs, celebrat a la vila de Bunyol³⁴⁸

1. Adal, Baltasar	28. Fafar, Miquel
2. Adal, Juan	29. Fafar, Miquel, menor
3. Alacayo, Jeroni, major	30. Faquir, Gaspar
4. Alarcón, Francisco	31. Febrer, Francisco
5. Alguazil, Josep * ³⁴⁹ (jurat)	32. García, Baltasar
6. Aseda, Baltasar	33. Garriga, Andreu
7. Aseda, Domingo* (lloct. justícia)	34. Garriga, Andreu (batlle)
8. Aseda, Jeroni	35. Garriga, Pedro
9. Axer, Baltasar	36. Garrigues, Francisco (batlle)
10. Boblet, Baltasar	37. Gualit, Gaspar
11. Bondar, Joan	38. Gualit, Jeroni
12. Bonis, Francisco	39. Gualit, Juan
13. Borrabes, Jeroni	40. Gualit, Juan, menor
14. Cardel, Francisco	41. Jale, Francisco
15. Cardel, Miquel	42. Jaujau, Juan
16. Cardel, Miquel, major	43. Jaujau, Vicent
17. Cassim, Diego*	44. Lopillo, Baltasar
18. Chafar, Joan	45. Lopillo, Pedro
19. Champalla, Baltasar	46. Magas, Baltasar
20. Cosayt, Andreu	47. Maldiu, Juan
21. Duch, Baltasar	48. Mardanis, Felip
22. Durasme, Domingo	49. Mardanis, Francisco *
23. Durban, Diego	50. Mardanis, Gaspar
24. Durban, Luis	51. Mardanis, Jeroni *
25. Durban, Martín	52. Mardanis, Juan
26. Fafar, Baltasar	53. Mardanis Redondo, Jeroni*
27. Fafar, Gaspar	54. Meduar, Baltasar

³⁴⁷ ARV, *Manaments i Empares*, any 1662, llibre 2, mà 19, ff. 18r- 25 v.

³⁴⁸ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 460r-474v.

³⁴⁹ L'asterisc (*) que apareix en alguns dels noms indica que en el document apareixen assenyalats com "*delanteros, consellers i prohoms*".

55. Meduar, Gaspar	85. Rotalla, Juan (fill de Marc)
56. Meduar, Juan	86. Rotalla, Juan *
57. Moliu, Juan	87. Rotalla, Juan, menor
58. Montagudo, Adal	88. Rotalla, Juan (fill de Pere)
59. Montero, Baltasar	89. Royo, Gaspar
60. Montero, Francisco	90. Safer, Francisco
61. Morsi, Juan	91. Sale, Baltasar
62. Muldi, Baltasar	92. Salemat, Juan
63. Muneyt, Domingo	93. Sambaroch, Baltasar
64. Naje, Cosme	94. Sambaroch, Gaspar
65. Naje, Miquel	95. Sambaroch, Jeroni
66. Naxer, Francisco *	96. Selemilla, Andreu
67. Naxer, Gaspar	97. Solauli, Francisco
68. Omasmeu, Baltasar *	98. Sorribas, Antoni
69. Osan, Baltasar	99. Sorribas, Baltasar (jurat) *
70. Osan, Francisco	100. Sot Muyter, Juan
71. Oualit, Jeroni	101. Sot, Gaspar
72. Palla, Juan	102. Toson, Andrés
73. Parrilla, Francisco	103. Turco, Pedro
74. Parrilla, Simón	104. Ubecar, Luis *
75. Parrilles, Simón	105. Ubella, Francisco
76. Ponse, Francisco	106. Ubella, Gaspar
77. Purri, Gaspar	107. Ubeyt, Baltasar
78. Renyo, Francisco	108. Ubeyt, Francesc
79. Renyo, Juan (justícia)	109. Ubeyt, Juan
80. Rodrigues, Miquel	110. Uvidiche, Miquel
81. Rohan, Domingo	111. Xalel, Francisco
82. Roig, Francisco	112. Xalel, Jeroni
83. Rotalla, Baltasar	
84. Rotalla, Gaspar	

QUADRE IX

Relació d'assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Mercader i Carròs, celebrat a la vila de Setaigües³⁵⁰

1. Campos, Diego de	18. Matalí, Bernat
2. Carrasco, Miquel	19. Miralles major, Marco (jurat)
3. Cervera, Domingo	20. Miralles menor, Marco
4. Colomina, Bernat	21. Miralles, Pedro
5. Corrachan, Francisco	22. Munyos major, Esteve
6. Corrachan, Juan	23. Munyos menor, Esteve
7. Corrachan, Miquel	24. Munyos, Miquel
8. Fort, Juan	25. Munyos, Vicent
9. García, Juan	26. Ortega, Anton de
10. López, Jaume	27. Pons, Rodrigo
11. López, Pasqual	28. Redondo, Juan
12. Lopez, Pedro	29. Rodríguez, Pere
13. Mançano, Lucas	30. Sabou, Juan
14. Mansor, Juan de la	31. Sabou, Pedro
15. Martínez, Anton (jurat)	32. Sahonero, Juan (lloctinent)
16. Martínez, Bartolomé	33. Vidal, Juan
17. Martínez, Juan	

2. La desavinença familiar: el plet del comte de Bunyol amb dona Laura Cervelló

Amb la mort de don Gaspar Mercader i Mercader, cristal·litzà la discòrdia entre el seu hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, i la seua segona muller, dona Laura Cervelló, senyora d'Orpesa. Desavinença que es traduí en un feixuc plet perllongat més de deu anys, que si en un primer moment es va originar per qüestions relacionades amb la restitució del dot i creix de dona

---

³⁵⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, f. 482r.

Laura, passat el temps la causa de la disputa va ser la pensió d'aliments que aquesta reclamava per als seus fills. Contesa que s'afegia al plet heretat juntament amb el vincte, mantenint enfrontat al senyor de Bunyol amb el Capítol de la Seu, per la consideració de bé lliure o vinctat de la venda de Bunyol.

El plet amb dona Laura es va iniciar el 4 d'abril de 1603, quan fou evocada la causa al magistrat de la Reial Audiència, Cristòfol Joan de Monterde, essent proveïda pel regent de la Cancelleria, Josep Pérez de Banyatos. Els interessos de don Gaspar els va defensar el notari procurador Joan Mallent, mentre que Joan Palavicino se n'ocupà dels de dona Laura³⁵¹. Les postures es manifestaren obertament des d'un principi, ja que, per a don Gaspar, l'objectiu fonamental de la confecció de l'inventari *post mortem* de l'herència paterna era la quantificació econòmica dels béns mobles i posterior venda, amb la finalitat de poder saldar els deutes amb els creditors de son pare, així com restituir el dot i el creix a dona Laura Cervelló. Un interès que topava amb el de dona Laura, l'ànim de la qual no era desprendre's dels béns si no era mitjançant sentència, per considerar-los de la seua propietat, uns per tractar-se de béns parafernals, altres per haver-hi contribuït o haver-los finançat dels seus propis diners. En bona part, entre els anys 1596 i 1597, quan van residir a Madrid³⁵², com per exemple, la cinta de diamants que li va comprar a la comtessa de Mérito per 22.000 reals castellans, pagats a terminis de 200 ducats, d'11 reals castellans cadascun, amb una primera paga de 7.000 reals castellans. Una compra que, malgrat no haver estat aprovada per don Gaspar, ella va realitzar per considerar que, a més de ser una bona ocasió, la despesa la feia amb els seus propis diners³⁵³. No hi ha dubte que dona Laura palesava ser una dona amb caràcter, a més de posseïdora d'ingressos independents com a hereva del comtat d'Orpesa. Independència econòmica que també es féu evident al referir-se a les moltes despeses que els va ocasionar la permanència de tota la família a Madrid,

---

³⁵¹ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 2 r-v.

³⁵² Encara que no especifica el motiu, els anys coincideixen amb els que passaren obligatòriament en la Cort pels problemes de comportament de don Gaspar Mercader i Carròs.

³⁵³ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 137r.

quan, quedant-se don Gaspar sense diners, va haver de recórrer als d'ella. Així mateix, reclamava també el reintegrament dels diners invertits en la reforma de les andanes de la casa del carrer dels Cavallers, donat que era una millora que deixava a una propietat vinculada. Així les coses, de cap manera podia acceptar que, amb el producte de la venda dels béns inventariats es pagaren les 12.000 lliures del seu dot i creix, com tampoc que aquesta se li fera efectiva amb els propis béns mobles, com així també se li va oferir.

Parlant de diners i de cobrar, van fer acte de presència els creditors de la casa. Els primers a personar-se foren dona Catalina Grau representada per Gaspar Palavicino, don Diego Vives representat pel notari Baptista Gaçull, Francesc Simanques en nom de don Genís de Perellós, don José Pellicer i els criats de don Gaspar, representats per Francesc Barrera. Tots ells, a més de considerar convenient procedir a la venda dels béns inventariats per poder cobrar, reclamaven el seu dret a rebre els diners abans que la comtessa d'Orpesa. Calia que dona Laura no retardara més l'entrega dels béns, o que, convenientment justificués l'esmentada propietat, ja que tots sospitaven que estava "*... entretenint la tradició y venda... en dany y perjudí del dit don Gaspar.*"³⁵⁴ Al cap i a la fi, per sentència de 15 de maig de 1604 publicada per Francesc Pau Alreus, es va establir l'orde de preferència que tenien els creditors per cobrar, ocupant dona Laura el tretzè lloc d'un total de vint-i-huit, tal com es pot comprovar al quadre adjunt³⁵⁵.

---

³⁵⁴ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, ff.15v-16r.

³⁵⁵ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 203, any 1608, s.f.

QUADRE X

Orde de preferència dels creditors del I comte de Bunyol, amb especificació de la quantitat deguda (1604)

Nº	Creditor	ll.	s.	d.
1	Despeses fetes pels creditors per recobrar els seus deutes	500		
2	Salari del curador	900		
3	Medecines de l'última malaltia de don Gaspar a Francisco López, apotecari	20		
4	Don Diego Vives, per un censal de propietat de	150		
5	Don Jaume Ferrer, per un censal de propietat de	200		
6	Dona Anna Boil de Ayerve, per un censal de propietat de	220		
7	Felip Joan Castelló per un censal de propietat de	220		
8	Don Felip de Perellós, per un censal de propietat de	100		
9	Dona Anna Boil de Ayerve, per un censal de propietat de	200		
10	Don Jaume Ferrer, per un censal de propietat de	140		
11	Don José Pellicer, per un censal de propietat de	150		
12	Don Jaume Ferrer, per un censal de propietat de	100		
13	Dot i creix de dona Laura Cervelló	12.000		
14	Els fills barons de dona Laura, per un censal de propietat de	22.500		
15	Don Gaspar Mercader, per la quantitat que se li devia, de les tres-centes lliures que se li oferiren a les capitulacions matrimoniales fins a la mort de son pare	5.400		
16	Don Giner de Perellós, per un censal de propietat de	1.000		
17	Dona Caterina Gueralt, per un censal de propietat de	750		
18	Don Diego Vives, per un censal de propietat de	157		
19	Don Onofre de Borja, per un censal de propietat de	150		
20	Don Gaspar Lluqui, per un censal de propietat de	600		

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

21	Síndics de Bunyol, per dos censals de propietat de	3.000		
22	Don Ramon Boil, senyor d'Albatera, per les seues cartes nupcials	1.000		
23	Criats i criades	500		
24	Barrera i Vila, per raó dels autos rebuts	277		
25	Medicines a Lopiz	300	5	11
26	La cera a Ramon el cerer	900		
27	Per pensions de censals a tots els seus creditors	1.000		
28	Pels censals que no estan graduats (a Josep Pellicer, Miquel Ferrer, Sancho Lopez, Miquel Ximeno)	10.000		
	TOTAL	62.434	5	11

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L. exp. 203, any 1608, s.f.
Elaboració pròpia

De bon principi, don Gaspar va defensar la capacitat de l'herència dels béns lliures per a fer front als deutes, mentre que dona Laura va mantenir la seua reclamació de restitució del dot i el creix en diners, no en espècie, la consideració de deute privilegiat, i conseqüentment, el seu dret a cobrar abans que la resta de creditors, així com, la restitució de tot el que va aportar quan va heretar de son pare³⁵⁶. Endemés, va demanar la tenuta dels béns vinculats³⁵⁷, la qual cosa, va alçar la més enèrgica oposició de don Gaspar Mercader, per haver-hi sentència de la Reial Audiència, datada el 15 de maig de 1604, on es declarava el dret de dona Laura de cobrar dot i creix dels béns lliures³⁵⁸. Segons la defensa de don Gaspar, dona Laura era l'única responsable de no haver cobrat durant l'any de dol, com a conseqüència d'haver retingut els béns. Dona Laura insistí en la reclamació de la possessió de la vila de Bunyol i els llocs de Iàtova i Alboraig, segons el lliurament que el seu marit li va fer com assegurança de devolució del dot i creix³⁵⁹. Altrament,

³⁵⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 98r i ss.

³⁵⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez C. 267, D. 37/1. (7 de maig de 1604).

³⁵⁸ Sentència favorable a don Gaspar, que dona Laura va recórrer per sentir-se perjudicada. Sentència a la qual s'al·ludeix en ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 230.

³⁵⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 37/6. Acte rebut per Pere Baró a 19 de novembre del 1585.

tampoc volgué acceptar els dos censals que va aportar com a part del pagament del seu dot, els quals don Gaspar tenia intenció de restituir-li pel mateix concepte, censals que importaven, deduïda la propietat, 1.532 lliures, 6 sous, i 3 diners. Un d'ells era de 1.132 lliures, 6 sous i 3 diners, i 1.509 sous de pensió anual, carregat a don Pedro Cervelló, que al moment responia la casa de Pujades, mentre que l'altre, de 400 lliures de propietat i 400 sous de pensió, estava carregat per Martín Pérez i Cristòfol Pérez de Almacán, entre altres, a don Pedro Cervelló³⁶⁰.

A novembre de 1604, el procés estava en punt mort, les dues posicions es mantenien enfrontades sense solució de trobar-ne una eixida.³⁶¹ Mesos després, la desavinença es va complicar al interposar dona Laura Cervelló demanda d'aliments per als seus fills, amb caràcter retroactiu des de la mort del pare.³⁶² La justificava i argumentava pel fet d'ésser descendents del vinculador, la qual cosa obligava al germà i hereu del vincle a alimentar-los. Considerant la qualitat de la família, el valor de les rendes dels béns vinculats - entre 10.000 i 12.000 ducats anuals-, així com el que en semblants ocasions s'havia taxat, dona Laura demanava en concepte de manutenció: 400 lliures per al seu fill don Joan, de 19 anys; 300 lliures per a don Berenguer, fins al dia de la seua mort; altres 300 lliures més per a don Miguel, de 16 anys; 500 lliures per a don Lluís i don Galzeran, de 14 i 12 anys respectivament, estudiants i amb despesa de mestre, i 200 lliures per a Laura, de 9 anys, amb despesa de dida i criada. En defensa de la seua demanda, posava en dubte la suposada mala situació econòmica del comte³⁶³, no solament perquè no presentava cap document que ho justificara, sinó perquè considerava que els testimonis declaraven a favor seu, insinuant, d'alguna manera, certes pressions per part del comte. Establia comparança amb la situació del seu marit i pare del demandat, don Gaspar Mercader i Mercader, quan en heretar

---

³⁶⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 37/ 9.

³⁶¹ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L. exp. 203, any 1608 s.f.

³⁶² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 159, D. 4. Demanda de 16 d'abril de 1605.

³⁶³ *Ibidem*. S'al·ludeix a unes escriptures de 23 d'agost i 10 de desembre del 1605, segons les quals, el comte deuria en violaris 7.000 ducats, 4.000 lliures de pensions i rèdits, 6.000 lliures de propietats de censos i 2.000 lliures de pensions, entre 4.000 i 5.000 lliures de deutes solts, a més de totes les despeses de la casa i plets.

la baronia de Bunyol, va haver de fer front al sosteniment de tots els seus fills, tant els del primer matrimoni com els del segon, recordant que, en aquell moment, el comte de Bunyol, va rebre 1.500 lliures anuals per aliments³⁶⁴. D'altra banda, considerava que el títol comtal no obligava ni a luxes ni a grans dispendis, “...*teniendo el dicho conde diez mil libras de renta y que sacadas las mil que responde y pagados los alimentos especificados en dicha demanda, le quedan más de siete mil libras de renta. Y aunque pagando dicha responsión y las mil y siete cientos libras de los alimentos no le quedasen al dicho conde más de cinco mil libras de renta en cada un año, caso negado, es cosa notoria que se puede tratar muy honradamente y sustentar a su muger e hijo con la decencia que conviene a su qualidad, y aún ahorrar...*”.³⁶⁵

Entre don Gaspar i dona Laura es va seguir una guerra de desgast, en la qual, no semblava haver-hi punt d'encontre, repetint-se any rere any el mecanisme de demanda-recurs. El 23 de setembre de 1607, la Reial Audiència va dictaminar sentència favorable a dona Laura en la demanda d'aliments, però no contenta la demandant amb les quantitats establertes, va apel·lar al Consell d'Aragó, amb la finalitat d'aconseguir l'augment i millora de la sentència donada per la Reial Audiència³⁶⁶. També el comte la va recórrer, al·legant que dona Laura no necessitava la pensió, ja que, com a senyora d'Orpesa, amb la suprema jurisdicció i renda anual superior als 1.000 ducats, a més d'altra renda sobre la Vila de Llutxent de 87 lliures, 10 sous, posseïa més béns dels que havia declarat. Per contra, ell no posseïa cap altre estat, i l'únic que en tenia estava arrendat per 8.000 lliures. De cap manera es sentia amb l'obligació de passar aliments als fills de dona Laura, ni com a germà, considerant que major obligació tenia la mare, ni com a posseïdor del comtat. A més, assegurava que els seus ingressos eren prou

---

³⁶⁴ Cal recordar que aquestes 1.500 lliures va ser l'assignació que li va fer al seu fill amb ocasió de les seues noces amb dona Hipòlita Centelles.

³⁶⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 159, D. 4.

³⁶⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3^a n° 330, any 1608. Sentència de la Reial Audiència de 23 de setembre de 1607 auditada pel doctor Marc Antoni Sisternes, publicada el 30 d'agost de 1607, pel notari escrivà de manament Francesc Olcina; apel·lada en grau de suplicació al Consell d'Aragó, amb sentència dictaminada a Madrid el 23 de setembre de 1607. El 8 d'octubre de 1608 demanava l'execució d'aquesta sentència també favorable a dona Laura.

inferiors als de son pare, els quals incloïen les dots constituïdes pels seus matrimonis, diversos censals, a més del salari i emoluments del càrrec de batlle general, mentre que ell només disposava de la dot de dona Hipòlita Centelles, part de la qual era en diners i part en censals. Pel que fa als diners, els va cobrar son pare, mentre que els censals van ser transportats per deutes, feia ja molt temps, a don Genís de Perellós, tal com constava per actes presentats en el procés. Quant a les rendes, només disposava de les del comtat, les quals, en cap moment s'havia provat que li reportaren més de 8.000 escuts, com afirmava dona Laura i els seus testimonis, don Francesc Crespí, don Joan de Borja i don Jaume Sorell, els quals, a més de testimoniar sense coneixement, eren deutors de dona Laura. Per acabar, comparava les diferents necessitats associades a l'estatus social, això és, si el seu pare, sense títol, gastava en la seua casa cinc o sis mil ducats anuals, ell, que sí el tenia, li calia gastar-ne una quantitat major, i més, tenint un fill en edat de casar. D'altra banda, mentre que ell no podia prescindir de res, ella era viuda, i com a tal, obligació d'oblidar-se de luxes, la qual cosa així no era, ja que deia haver necessitat de 1.600 escuts anuals, un cotxe, dos gentilhomes, dos patges, un criat, tres ames i tres criades, una institutriu i una criada per a la filla.³⁶⁷

Mitjançant mediació, el 26 d'abril de 1608, van arribar a una mena de compromís, a fi de posar punt final al llarg i encallat plet que els va envoltar durant tants anys. A tal efecte actuaren com a mediadors, don Bernat Vilarig Carròs, senyor de les baronies de Cirat, Pandiel i El Tormo, del Consell Reial i batlle general de la Ciutat i Regne de València, don Francesc Llançol de Romaní, senyor de Gilet, juntament amb la presència del doctor Marc Antoni Sisternes, cavaller del Consell Reial, comissionat a l'efecte pel virrei don Lluís Carrillo de Toledo, marquès de Caracena. Es va decidir que, respecte als aliments, el comte hauria de pagar 250 lliures corresponents a don Berenguer Mercader fins que aquest va morir, a més de 201 lliures i 15 sous per la resta d'aliments del primer any de viudetat o any de plor. A més, per raó de les despeses funeràries de don Joan Mercader, el comte pagaria a dona Laura, 118 lliures, 19 sous, 2 diners, mentre que les 500 lliures que havien

---

³⁶⁷ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 203, any 1608 s.f.

estat sentenciades en concepte de dol i vestes lúgubres, van ser rebaixades a 300 lliures, 6 sous, 8, en diners. Per la seua part, dona Laura pagaria 35 lliures pel lloguer de la casa gran del vincte, des del dia que se li va fer manament que buidara fins al dia que donà les claus. Van ser declarades lícites les 200 lliures adjudicades en la sentència del *contra inventari*, quantitat que, una vegada deduïdes les 7 lliures, 13 sous i 3 diners corresponents a la quarta part del salari de dita sentència, el comte podria retenir de les quantitats que havia de pagar a dona Laura. Pel que fa al procés de liquidació dels fruits de la tenuta, après l'any de plor, el comte faria efectiu a dona Laura, 2.150 lliures per tot el temps que ella havia d'haver-la tingut. Respecte al censal del clero de Santa Catalina, resolgueren que el comte complira el que va estar jutjat, mentre que en les causes de suplicació de la sentència de requesta, es podia prosseguir amb les suplicacions. Silenci perpetu per al procés i causa de les millores d'Orpesa, pel procés per haver arrancat les oliveres, i pel procés i causa de la tenuta *post sentenciam* pretesa per dona Laura. Respecte al dot i altres despeses per l'ingrés de sor Victòria Mercader, el comte pagaria 1.000 lliures d'una vegada, i 40 lliures anuals tot al llarg de la vida de sor Victòria.

L'enfrontament però, no va acabar. A juny de 1608 Joan Mallent, procurador del comte, treia a la llum l'ardit que anys enrere va intentar dona Laura per a casar al seu fill, don Joan Cervelló, amb dona Maria Sans, en aquell moment ja casada amb don Francesc Bellvís, senyor de Corbera, i tot, per mostrar les maquinacions de dona Laura. Aquest matrimoni es va intentar contractar mitjançant el frare carmelita Genís Pérez, qui actuà de missatger portant a dona Maria, un memorial on es reflectia la renda que don Joan havia de rebre: 3.000 lliures, la casa de València i certs aliments que el comte de Bunyol li havia de donar. Encara que dona Maria va rebutjar la proposició de matrimoni, dona Laura es va mostrar insistent proposant-la-hi dues vegades més, una fent de missatger don Jaume Sans, curador i cosí germà de dona Maria, i l'altra per mitjà de la seua tia dona Beatriu Soto i de

Sans. Els dos intents van estar rebutjats per dona Maria, qui no tenia cap intenció en casar-se amb el Cervelló³⁶⁸.

D'altra banda, la desavinença entre don Gaspar i dona Laura arribaren al punt de desestabilitzar l'harmonia en el senyoriu. El mes de gener de 1609, un grup de veïns de Bunyol - Josep Alguasil, Jeroni Redondo, Francesc Mardanis, Joan Noballe, Jeroni Costal i Joan Naxe-, molests per les contínues execucions per deutes que sofrien ells i les aljames, van decidir desaveïnar-se del comtat, sol·licitant aveïnament en la baronia de Xiva, pertanyent a don Gastó de Montcada, aleshores virrei d'Aragó (1604-1610). Amb aquest objectiu demanaren llicència al comte de Bunyol, qui lògicament, no la va admetre, com tampoc ho feu el senyor de Xiva, al·legant que no volia enfrontaments amb el comte *per ser nebot del marquès d'Aytona*³⁶⁹. Considerant-se emparats pels Furs, i no essent deutors de res, alçaren instància i súplica a la Reial Audiència, amb l'objectiu d'aconseguir l'esmentada llicència del comte, o en defecte d'això, una sentència favorable que inhabilités a don Gaspar per a impedir-ho. La súplica no fou acceptada per la Reial Audiència, tal vegada valorant el perill de despoblament que podria suposar, ja que altres vassalls havien decidit seguir el mateix camí, tal com va alertar don Gaspar. En el mes de febrer, Joan Mallent, procurador del comte, denunciava que dona Laura havia instat execució contra les aljames del comtat pel crèdit d'aliments, i encara que aquestes no podien ser executades per deutes del comte, s'havia despatxat comissió contra elles. Segons parer de don Gaspar, donat que el comtat havia sigut posat en segrest, era el segrestador qui havia de pagar a dona Laura.³⁷⁰ En efecte, les viles de Bunyol i Setaigües, així com els llocs de Iàtova, Macastre, i Alboraig, es

---

³⁶⁸ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 203, any 1608 s.f. En corroboració d'aquests fets van ser interrogats la pròpia dona Maria, el seu sogre don Vicent Bellví, senyor de la vila de Bèlgida i lloc de Bellús, de 48 anys, el seu confessor, frare Ginés Pérez, de l'hàbit de Nostra Senyora del Carme, de 40 anys, i de les monges del monestir de la Preciosíssima Forma de Jesucrist de la vila d'Ontinyent, on ell mateix residia, també fou interrogada sa mare, dona Hipòlita Ferriol de Sans, viuda de don Martí Sans, de 50 anys, veïna de Xàtiva, dona Josepa Boluda i de Ferriol, viuda de don Cristòfol Ferriol, Joan Baptista Ripoll de 50 anys, veí de la vila de Xàtiva. Tots els quals ratificaren els fets.

³⁶⁹ ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3^a n° 330, any 1608, f. 135r.

³⁷⁰ *Ibidem*, ff. 133r-135v i 159v.

trobaven en segrest des del 4 de novembre de 1608, data de l'expedició per la Real Audiència i Real Cancelleria de la concessió d'administració i segrest en mans d'Alfons de Còrdova.³⁷¹

A setembre del 1609, una nova preocupació havia d'alterar la vida del comte. El 21 d'aquell mes, el virrei marquès de Caracena, publicava la reial orde d'expulsió dels moriscs del Regne de València. Això suposava que en uns mesos, tots els vassalls moriscs habitants del comtat, igual que els de la resta del Regne, serien desterrats, deixant abandonades cases i conreus. Econòmicament el comtat va quedar greument afectat, ja que, amb l'excepció de la vila de Setaigües, la quasi totalitat de població resident era morisca. Com motius en tenia, donat que el comtat era l'única font d'ingressos, don Gaspar va utilitzar aquesta nova situació com estratègia per obtenir la revocació de la sentència que en la causa dels aliments li havia estat contrària. El comtat es trobava al moment totalment deshabitat, queixant-se el comte de no quedar-hi ni els pocs cristians vells de la vila de Setaigües, els quals havien marxat a viure a altres llocs per les moltes execucions que patien. Sense vassalls, sense rendes i, segons va dir, en la total ruïna, no podia ocupar-se dels aliments dels germans, més encara, quan no en tenia per alimentar a la seua pròpia família. Els seus germans tenien una mare rica, i des de la mort del germà major, don Joan, encara tocaven a més³⁷². Dona Laura, però, no es va fer enrere, de fet en agost de 1610 va instar l'execució de les sentències per a ella favorables, ja que, encara no havia cobrat ni els aliments, ni les pensions del creix, tot el contrari que don Gaspar, qui “*tan abundant sumament ha tengut en son poder, béns de espoli, y de cada dia van*

---

³⁷¹ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. En nom del qual i per absència, actuava com a procurador el cirurgià Alfons Alarcón. El segrest era un mètode habitual a l'època, amb la finalitat d'ajudar a la noblesa, quan aquesta no podia fer front a les seues obligacions econòmiques. Els ingressos senyorials estaven en mans d'un administrador designat per la Monarquia, encarregant-se d'assignar al senyor una quantitat conforme a la seua categoria, repartint la resta segons el següent orde: pagament de dots, despeses d'administració i deutes. És considerat com un primer pas en el camí que portarà a la concessió reial d'una concòrdia entre els senyors i els seus creditors, servint a més per a estrènyer els lligams de dependència entre la Monarquia i els senyors. J. Casey, *El Reino ...*, p.148 i ss.

³⁷² ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Des del 30 de juliol de 1610 un nou procurador, Diego Loçano, es farà càrrec dels assumptes del comte, en el plet pels aliments amb dona Laura Cervelló.

entrant de les regalies dels arrendaments dels molins, forns, tavernes, fleques, tendes, venta y altres regalies".³⁷³ La senyora d'Orpesa portava els comtes del senyoriu de Bunyol al dia, denunciant que l'agutzil Gaspar de Canyamàs sols havia dipositat a l'almodí 14 cafissos i 10 barcelles de forment, que a raó de 65 reals el cafís feien un total de 910 reals castellans, dels quals hi havia que descomptar els ports de 37 cafissos de forment a raó de 8 reals el cafís, més 120 reals de les dietes dels tres alfarrassadors. D'altra part, s'havia de pagar les despeses que ella havia fet en els processos, per la qual cosa, del guany dels 14 cafissos i 10 barcelles en quedaria molt poc. Per tot això, suplicava que l'agutzil rebés l'orde de dipositar a l'almodí els 22 cafissos i 2 barcelles que en tenia, al temps que instar a Lluç Navarro i a Valero Daça, la restitució dels 64 cafissos de forment i els 3 cafissos d'ordi que havien alfarrassat, a fi que amb el producte de la venda se li pagara el deute.³⁷⁴

El 10 de desembre de 1610, el comte de Bunyol obtenia del rei i del Consell d'Aragó el sobreseïment de l'execució dels aliments, en atenció als perjudicis ocasionats per l'expulsió dels moriscs, materialitzats en la despoblació del comtat. Tot seguit, emparant-se en la necessitat, don Gaspar demanava els 625 reals que havia dipositat en concepte de salaris pel plet, a fi d'emprar-los en saldar alguns deutes que en tenia amb la Cancelleria. Donat que va rebre una carta de pagament per 434 reals, podem suposar que se li va acceptar la sol·licitud, encara que li descomptaren les despeses processals ³⁷⁵. El sobreseïment no va ser de l'agrat de dona Laura Cervelló, qui, a fi d'aconseguir la revocació, s'expressava amb les paraules següents:

"[el comte s'havia aprofitat] ... de los despojos de millanares de cabeças de ganados lanar y cabrió, cavalgaduras, muchos cahízes de trigo y otros granos, muchos algarrovos, pasas, liensos y otros bienes [...] y tiene el condado baronía y villa de Siete Aguas llenos de habitadores y los términos labrados y sembrados arto mejor que lo estaban en tiempo de los moros, por ser la tierra abundante, fértil, muy

---

³⁷³ *Ibídem*, registre de 7 d'agost de 1610.

³⁷⁴ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f , registre de 7 d'agost de 1610.

³⁷⁵ *Ibídem*, registre de 10 de desembre de 1610.

buena y de muchas aguas y ha dado las tierras a partición de frutos, al quinto la huerta y al séptimo el secano, como lo tenían los moriscos y haún a mejorado en las vinyas y algarrovas y tavernas que no tenía y hagora las tiene. Y por las casas le dan censo y haún alguna entrada, y si algún danyo tiene es en los arrendamientos de molinos, ornos y tiendas y se confía valdrán lo mismo asentada la población y tiene la misma casa, criados, cavallos con el gasto que tenía. Y la dicha suplicante y sus hijos no tiene qué comer porque no le a querido pagar jamás, y lo poco que cobrado a sido con fuerça de execuciones y ha llevado y lleva más de dos mil y seyscientas libras a cambio...".³⁷⁶

La següent notícia, ens situa quasi dos anys després, novembre de 1613, quan dona Laura tornava a defensar el dret dels seus fills a rebre els aliments. Aleshores, però, ja no ho feia com a senyora d'Orpesa sinó com sor Dominga del Rosari, nom amb el qual va rebre l'hàbit com a monja dominica al convent de Santa Catalina de Sena, el mateix on havien professat també les seues dos filles, dona Victòria i dona Laura. Els seus arguments continuaven en la mateixa línia: la necessitat que els seus fills en tenien, i els pocs ingressos que el senyoriu d'Orpesa reportava. Senyoriu del qual era senyor territorial el seu fill don Miquel Cervelló, V baró d'Orpesa, després de la mort dels seus germans majors don Pere, don Joan i don Berenguer. La seua demanda econòmica es pot resumir en 400 lliures per a don Miquel, senyor d'Orpesa; 300 lliures per a don Lluís, de 22 anys estudiant en Salamanca; 250 lliures per a don Galzerà, qui encara que ja tenia espasa no podia anar a servir a la Monarquia per manca de disponibilitat econòmica; a més de 150 lliures per a sor Laura de la Creu. Al seu parer eren moltes les raons per les quals el rei havia de retornar-li el dret a rebre del comte els aliments que abans de l'expulsió li havien assignat, fonamentalment perquè don Gaspar Mercader va ser un dels titulats que menys perjuí va rebre per l'expulsió. Per una part, perquè el comte va poder enriquir-se amb els béns dels moriscos (or, roba, ramat, part del qual va vendre a Requena...) de tot el qual va obtenir 40.000 ducats. Per altra, perquè la nova carta de població li havia estat beneficiosa

---

³⁷⁶ *Ibíd*em, registre de 15 de març de 1611.

amb el quint en l'horta i el setè en el secà. A més, encara que les regalies havien minvat per disminució de la població, ho recuperava amb les garrofes, el vi i les herbes, l'abundància d'aigua i la millora en els censos de les cases i la terra, a més dels 12 reals per cada casa que rebia per Nadal.³⁷⁷

Lògicament la defensa del comte no es féu esperar, i el seu procurador Diego Loçano responia a les argumentacions de dona Laura dient que millor que ella podia donar fe de la situació econòmica de don Gaspar Mercader el regent Fontanet. Per altra part, els nous pobladors del comtat eren tan pobres que sens dubte calia millorar la partició de fruits a fi d'evitar que se n'anaren. Endemés ni la garrofa ni el vi solucionava la qüestió econòmica, donat que garrofa hi havia molt poca, i les vinyes eren de fer panses, a més que els nous pobladors no podien fer vi per no tenir ni gerres ni bótes vinaderes on ficar-lo, ni tampoc diners per comprar-les donada la seua pobresa. Pel que fa a les herbes, aquestes no havien valgut res després de l'expulsió, donat que els moriscs que quedaren en la Serra de Cortes hi corrien de nit i de dia, fins al punt d'haver de ficar soldats en Setaigües i en Requena. Per poder sobreviure aquests fugitius buscaven el ramat, però com s'havien cremat totes les paridores, ja no n'hi havia, la qual cosa impedia herbejar. Paridores que don Gaspar no havia pogut refer per impossibilitat econòmica. Què dir dels 40.000 ducats que dona Laura apuntava de l'espoli dels moriscs, sinó que estant el comte a la vora de la mar acompanyant-los fins que embarcaren, va acudir al virrei, a fi d'aconseguir el cobrament de més de 4.000 ducats que li devien els seus vassalls, i aquest li va respondre que per manament reial tot era dels senyors, encara que era convenient no apressar als moriscs per a què s'animaren a embarcar. A la qual cosa el comte va respondre, "*vaya con Dios y si las vidas de mi hijo y mía conviene a servicio de su Majestat, las ofresco de muy buena gana besando primero en el suelo*". Per últim, posava en dubte la pobresa de dona Laura, ja que, com havia quedat provat, arribà a oferir 4.000 ducats de renda per al seu fill don Joan, aleshores ja mort, en el seu intent de contractar-li matrimoni. A més, en tenia una capella d'alabastre en sa casa, la qual va heretar de la senyora

---

³⁷⁷ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 202, s.f, registre de 4 de novembre 1613.

d'Alcántara, per la qual li donaven 6.000 ducats. Així mateix, en la baronia d'Orpesa, hi havia una albufera que, l'any que li entrava aigua, rentava 1.000 ducats.³⁷⁸

El 4 de desembre de 1613, es va retirar el sobreseïment de l'execució dels aliments, amb el lògic descontent del comte, ja que hauria de fer front al pagament dels aliments dels germans. Tampoc va ser del gust de dona Laura, aleshores sor Dominga del Rosari, ja que, per una provisió reial del 20 de desembre del 1613, el pagament dels aliments no es podia anteposar al dret de la resta dels creditors, al temps que quedava rebaixat a 550 lliures, de les 1.100 lliures que havien estat demanades. Apel·lant a la cristianíssima condició de la Monarquia, i la seua pròpia com a religiosa, tornava a desplegar tota una bateria d'arguments per convèncer de l'escassa quantitat assignada i del dret a rebre un tracte privilegiat. Al seu parer, no es podia equiparar els deutes particulars del comte, *"los más, causados por cosas voluntarias de su mocedad"*, amb l'obligació del vincle, d'alimentar als descendents. D'altra banda, denunciava que des de l'expulsió no hi havia hagut cap segrest, perquè no hi havia cap que s'atrevira a contradir al comte, el qual gaudia íntegrament de tota la seua hisenda.³⁷⁹

3. De la solvència econòmica del comte: una aproximació a les rendes senyorials

Escorcollant el procés judicial que, en primera i segona instància, va mantenir don Gaspar Mercader i Carròs amb dona Laura Cervelló per la devolució del dot i la manutenció dels fills³⁸⁰, ens toparem amb l'enumeració dels documents, junt amb un breu resum del seu contingut, que la comtessa d'Orpesa aportava al juí amb l'objectiu d'argumentar la solvència econòmica del comte de Bunyol. Amb la mateixa finalitat, la demandant incloïa la

---

³⁷⁸ *Ibidem*, registre de 2 de desembre 1613.

³⁷⁹ *Ibidem*, registre de 23 desembre de 1613.

³⁸⁰ *Ibidem*, foren procuradors de dona Laura, Pedro Fortunyó i Gaspar Palavicino.

declaració dels fruits obtinguts del senyoriu de Bunyol corresponents a l'any 1604, informació a la qual dona Laura en tenia accés pel seu dret sobre l'administració de senyoriu de Bunyol fins a la total restitució del seu dot i creix. Amb una informació i l'altra, hem intentat fer, -a falta d'altra font econòmica més adient, com els llibres de comptes de la Casa- una aproximació als ingressos senyorials procedents del comtat de Bunyol. El fet que la informació dels documents faça referència als anys 1603 i 1604, ens permet apropar-nos a la capacitat econòmica del comte de Bunyol en els anys previs a l'expulsió dels moriscs, la qual ens servirà per poder calibrar les perdudes sofrides amb el foragitament dels seus vassalls.

La informació la presentem mitjançant taules, considerant que aportem una ràpida visualització, una fàcil i còmoda comprensió, al temps que ens eviten la freda i reiterativa redacció de mesures, preus i drets senyorials en cadascun dels llocs i viles del comtat. Per altra part, encara que la documentació esmentada va ser presentava com a prova de solvència econòmica per una de les parts en litigi, considerem que aquest fet no resta valor a la font, pel fet de quedar avalada pel registre del notari rebedor en gran part dels documents, així com, en el seu cas, el nom de l'arrendador, data, preu i duració de l'arrendament.

Sense cap altra font d'ingressos alternativa, les rendes procedents del comtat constituïen l'únic ingrés econòmic de don Gaspar Mercader i Carròs. En el primer quadre, junt amb primera representació gràfica, s'arreglen els diferents conceptes, organitzats en funció del seu origen, això és: rendes d'explotació de la terra, regalies, jurisdicció i vassallatge. Començant per les rendes de la terra, els anys 1603 i 1604 van estar estimades³⁸¹ en unes 7.000 lliures, el 57% del total dels seus ingressos anuals, constituint la base fonamental dels ingressos del comte de Bunyol. En importància econòmica, li seguien les regalies i drets de monopoli, ja que, amb una recaptació de 3.781 lliures i 10 sous, suposava el 31% del total. Cal destacar els beneficis de l'arrendament del molí de Bunyol, 450 lliures, així com les 550 lliures

---

³⁸¹ Considerem que es tracta d'una quantitat aproximada, per l'expressió emprada a la documentació de "*unos años con otros*". *Ibídem*

ingressades per l'arrendament conjunt del molí de làtova, Macastre i Alboraig, 550 lliures, també l'arrendament de la venta de Bunyol i dret del peatge per 300 lliures, les 650 lliures per l'herba, o les 600 lliures de rendes qualificades d'ordinàries com morabatí, sofrà, no cavar la vinya, així com la que hi consta que pagaven tots els vassalls majors de 16 anys. La gestió i signatura dels arrendaments dels drets de monopoli, va estar delegada per don Gaspar als seus batlles, Martín Hernández i Julio Cirugeda, en el 1603 i començament del 1604 respectivament. Majoritàriament, va ser el notari Antoni Querol qui va rebre els actes notariaus dels arrendaments, a excepció del de les escrivanies del comtat, de les quals es féu càrrec el notari Josep Dauder durant dos anys a un preu anual de 60 lliures, mitjançant un acte notarial que va ser rebut pel notari Damià Gaya, el 14 de juliol de 1603. Per l'exercici jurisdiccional, penes i composicions, don Gaspar va rebre més de 1.500 lliures, això és, el 12% dels ingressos totals. Un benefici que gaudia per la possessió de la jurisdicció suprema, mer i mixt imperi. Per altra part, no van ser comptabilitzades les entrades econòmiques pel vassallatge, és a dir, tandes, gallines, cabrits i altres retribucions en espècie, que sense cap mena de dubte, suposaven un pessic gens menyspreable per a l'economia senyorial, a excepció de les 30 lliures d'estrenes que don Gaspar havia de rebre dels seus vassalls tots els Nadals.

Tot plegat, una recaptació total de més de 12.311 lliures i 10 sous, segons els nostres comptes, i que la demandant, la senyora d'Orpesa, va valorar en més de 12.240 ducats. Per a recolzar encara més aquestes xifres, dona Laura Cervelló remetia a Joan Àngel Miquitin, per ser la persona que millor compte i raó podia donar, a l'haver tingut arrendat el delme del comtat en 1604, així com, durant 8 anys, l'arrendament dels drets senyorials pertanyents al difunt don Gaspar Mercader i Mercader. A més, dona Laura apuntalava l'esmentada quantitat total, amb la declaració que don Gaspar Mercader i Carròs va fer el 18 d'abril de 1603 en el context del procés per les millores d'Orpesa, on mitjançant el seu notari Joan Mallent, va

manifestar que son pare ingressava més de 10.000 o 11.000 lliures a les seues arques senyorials³⁸².

QUADRE XI

Relació de rendes estimades els anys 1603-1604

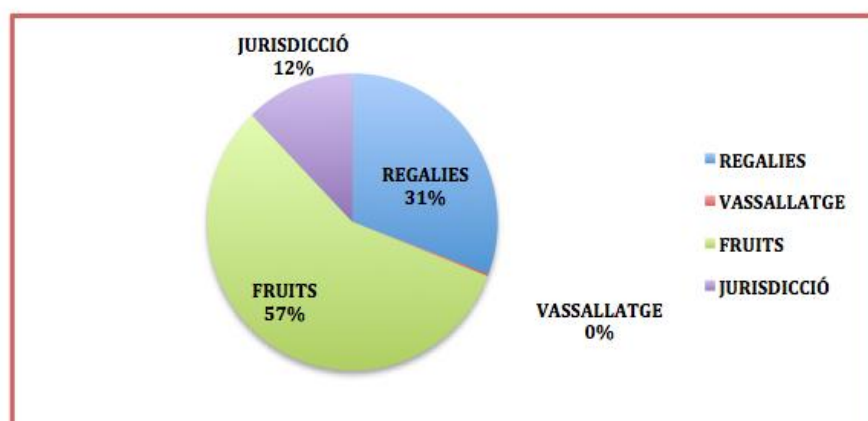
LLOC	CONCEPTE	Data	Notari	Arrendatari	anys	ll.	s.	d.
	REGALIES/DRETS MONOPOLI							
Bunyol	Arrendament tenda	07-1-1603	Antoni Querol	Gaspar Abib Caso , veí Bunyol	2	150		
	Arrendament molí	31-3-1603	"	Juli Rotalla	2	450		
	Arrendament forn	07-1-1603	"			70		
	Arrendament Venta i dret Peatge	24-2-1603	"	Francesc Corachan	2	300		
	Arrendament carnisseria	30-3-1603	"	Jeroni Mardanis	2	60		
	El "mancús" (sic)					40		
Macastre	Arrendament tenda	24-1-1603	"	Francesc Dagui	2	22	10	
	Arrendament taverna					80		
Iàtova	Arrendament tenda	5-1-1601	"	Juli Cordicha	4	75		
	Arrendament forn i <i>mel cocha</i>	27-4-1602		Julio Dalil	4	30		
Alboraig	Arrendament tenda i forn	24-1-1603	"	Francesc Rosi	2	37		
Iàtova, Macastre i Alboraig	Arrendament molins	17-3-1603	"	Francesc Choya i altres	4	550		
	Arrendament carnisseria	31-12-1598	"	Francesc Sohot		47	10	
Setaigües	Arrendament tenda	12-1-1604	"	Baltasar Palla	2	22		
	Carnisseria					15	10	
	Taverna					10		
	Molí					57		
	Forn					30		
	Arrendament casa dels quatre llocs (sic)	31-1-1603	Antoni Querol	Jorge Alagua	2	22		
	Arrendament escrivanies comtat	14-07-1603	Damià Gaya	Notari Josep Dauder	2	60		
	Fem del ramat					13		
	Herbes dels Herbasser					650		
	Molí cera					30		
	Dret de les vinyes					42		
	Dret dels ous					148		
	Delme del carnatge, formatge, llana					150		

³⁸² *Ibidem*.

	Oli					20		
	Rendes ordinàries, morabatí, sofra, no cavar vinya, i la que paga tot vassall major de 16 anys					600		
SUMA PARCIAL						3.781	10	
	FRUITS					7.000		
	JURISDICCIO criminal, penes i composicions					1.500		
	VASSALLATGE (solament comptabilitzades les estrenes de Nadal, i no tandes, gallines, cabrits...)					30		
SUMA TOTAL						12.311	10	

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

GRÀFIC I
Estimació d'ingressos a 1603/1604

Font: ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f.

Pel que fa a la declaració dels fruits recaptats pel comte l'any 1604, novament resta palès que les rendes de la terra constituïen el pilar fonamental de l'economia comtal. El cultiu del forment, de l'ordi, del panís i de la dacsà ocupaven les principals tasques agrícoles de les terres d'horta i de secà de la vila de Bunyol, de la de Setaigües, i dels llocs de Iàtova, Macastre i Alboraig, els quals constitueixen la denominació geogràfica de la Foia de Bunyol. Igual que en la resta de terres de l'interior del Regne, es tractava

d'una agricultura de subsistència, escassa en adobs, a la qual s'ocupava una població majoritàriament morisca.

Per a tot el Regne, el forment era el cereal panificable més apreciat tant per qualitat com pel seu major preu al mercat. L'any 1604 la seua cotització era d'11 lliures el cafís, mentre que el panís es pagava a 8 lliures, la dacsa a 7'5 lliures, i l'ordi a 4 lliures el cafís³⁸³. Aquest major preu del forment, cultivat tant a les terres de l'horta com a les del secà, determinarà el seu pes específic en la quantificació de les rendes senyorials procedents de la partició de fruits. Per altra part, com és conegut, les terres d'horta oferien un major rendiment i en conseqüència es gravaven amb un cens superior que les terres de secà.

A partir de la informació de la declaració dels fruits obtinguts l'any 1604, estímem que els ingressos recaptats de la vila de Bunyol, aquell any del 1604, van ser de 4.106 lliures, 7 sous i 8 diners, tal com s'arreglega al quadre XII. D'aquesta quantitat total, 2.438 lliures, 9 sous i 8 diners, açò és, el 59,4%, correspon amb la valoració econòmica dels drets senyorials de les collites de forment, ordi, panís i dacsa, mentre que 1.667 lliures, 18 sous, (40,6%) són els ingressos corresponents pels arrendaments de monopolis, regalies, i altres drets³⁸⁴. Pel que fa al primer grup, i en funció de la collita total de cadascun dels cereals, assenyallem la major presència del cultiu de forment en la vila de Bunyol, i atès el seu major preu al mercat, la seua rellevància en els ingressos senyorials. D'una producció total de 773 cafissos de forment, mesurats tots ells a curull³⁸⁵, 350 cafissos corresponen a la producció del forment cultivat a les terres d'horta, i 423 cafissos a la producció del forment cultivat a les terres de secà de la vila de Bunyol.

---

³⁸³ Preus que es van fer constar en la documentació aportada per la demandant, senyora d'Orpesa. *Ibidem*

³⁸⁴ Cal destacar que, a excepció de l'arrendament de la venta i del molí, la resta no coincideix amb els que apareixen a la relació de 1603 (quadre XI), essent aquestes de superior quantia.

³⁸⁵ A efectes comptables hem emprat la mesura dels cafissos a curull. No obstant això, i per a més informació, als diferents quadres hem inclòs la mesura de les diferents collites a ras.

Donat que la proporció amb la qual el poblador havia de contribuir a la renta senyorial, variava en funció del tipus de cultiu, don Gaspar va rebre, en concepte de dret senyorial pel forment d'horta, 72 cafissos, 11 barcelles i 1 almud i tres parts d'almud. Tots els quals, els podem resumir en una sola expressió numèrica necessària per a la nostra comptabilitat en 72'96 cafissos de forment d'horta, quantitat recaptada en concepte de dret senyorial. D'igual manera, i pel que fa al forment de secà, van ser 60'89 els cafissos recaptats (60 cafissos, 5 barcelles i 2 almuds i 1 quart d'almud). A més, cal afegir la part corresponent al dret de l'alcaidia, la qual va sumar al graner del comte 10 cafissos més, sense que hi haja especificació de si havia de ser forment d'horta o de secà. Cal destacar la inclusió entre els ingressos senyorials, d'aquest dret d'alcaidia, la finalitat del qual era retribuir a l'alcaid que s'hi trobava a càrrec del castell senyorial, i que sembla quedava en mans del senyor. Un gravamen que a Bunyol i a la resta de llocs del comtat, solament afectava els dos cereals més cotitzats al mercat, el forment i el panís, encara que en proporció diferent segons la localitat i sempre en relació amb el nombre de veïns que havien sembrat el cereal. Així, a Bunyol, el dret d'alcaidia es quantificava en funció dels 160 veïns que varen sembrar aquests dos cereals, a raó de 3 almuds per veí³⁸⁶. En total, atenent al preu de venda del forment al mercat, 11 lliures el cafís, els 143'85 cafissos rebuts en el graner del comte, tenien un valor econòmic de mercat de 1.582 lliures, 14 sous i 11 diners, això és, el 64'9% del total recaptat per rendes de la terra.

El panís, seguia al forment en importància pel seu pes específic en la renda senyorial, amb un preu al mercat de 8 lliures el cafís. Cultivat només a les terres d'horta, l'any 1604 hi hagué a la vila de Bunyol una collita total declarada de 411 cafissos i 3 barcelles, dels quals, don Gaspar va rebre per dret senyorial 80'76 cafissos, açò és, 80 cafissos, 9 barcelles i 2/4 i 1/2 d'almud, als quals se li sumaren els 10 cafissos pel dret d'alcaidia. Tot el qual amb un valor econòmic de 726 lliures, 16 sous, equivalent al 29'7% del total de cereals recaptats.

---

³⁸⁶ *Ibidem* (Annex I)

Amb més diferència cal situar els ingressos recaptats per l'ordi cultivat tant a les terres de regadiu com de secà del terme de Bunyol. Els 21'19 cafissos d'ordi totals pertanyents al senyor, van tenir una valoració econòmica de 84 lliures, 15 sous i 2 diners (3'4%). Malgrat l'escassa presència de la dacsca a les terres del comtat, tal vegada per tractar-se d'un cultiu incipient, don Gaspar no va renunciar als 5 cafissos, 10 barcelles i 2 almuds i $\frac{3}{4}$ d'almud, que li pertocaven d'una producció total de 28 cafissos i 4 barcelles. Els quals li reportaren un benefici valorat al mercat en 44 lliures, 3 sous i 7 diners.

Pel que fa al seient comptable dels drets de monopolis i altres regalies pertanyents al senyor, els majors ingressos provenien de l'arrendament dels molins de la vila, amb una recaptació de 450 lliures, seguida per les 310 lliures de l'arrendament de la venta, les 90 lliures de la tenda, les 60 lliures de l'arrendament de la cort o les 43 lliures per les quals s'arrendava la fleca, i altres tantes lliures la carnisseria. Cal senyalar també les 300 lliures en les quals es pot valorar els 600 cànters de vi, donat el seu preu de venda de 10 sous el cànter, els quals van ser el fruit dels 20 o 22 cafissos de raïm procedents de la collita d'una vinya situada al terme de Bunyol.

QUADRE XII

Ingressos senyorials de la vila de Bunyol a 1604

BUNYOL													
Concepte			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor			
			ll.	s.	d.	%							
			c	r	c	r	c	r	ll.	s.	d.	%	
Forment	Horta	Total	350										
		Dret sr.	72	82	11	2	1,75	2,37	72,96	802	11	2	
	Secà	Total	423		2								
		Dret sr.	60	68	5	3	2,25	0,25	60,89	670	3	9	
	Dret de l'alcaldia		10	11		3			10	110			
Total valoració econòmica del forment									143,85	1.582	14	11	64,9
Ordi	Horta	Total	50										

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

		Dret sr.	10	11	5	8	2,25	2,37	10,47	41	17	7	
	Secà	Total	75										
		Dret sr.	10		8		2,37		10,72	42	17	7	
Total valoració econòmica de l'ordi									21,19	84	15	2	3,4
Panís	Horta	Total	411		3								
		Dret sr.	80	96	9	4	0,62	2,75	80,76	646	16		
	Dret de l'alcaidia	10	11		3			10	80				
Total valoració econòmica del panís									90,76	726	16		29,7
Dacsa	Horta	Total	28		4								
		Dret sr.	5		10		2,75		5,89	44	3	7	
Total valoració econòmica de la dacsa									5,89	44	3	7	1,80
(A) Total valoració econòmica del forment, ordi, panís i dacsa									2.438	9	8	99,8	
% del total de la valoració econòmica dels cereals de la vila de Bunyol en relació amb l'estimació total d'ingressos d'aquesta vila.													59,4
Arrendament venta									310				
Arrendament molins									450				
Arrendament tenda									90				
Arrendament fleca									43				
Arrendament carnisseria									43				
Arrendament cort									60				
Arrendament fem i paridores									13				
Arrendament dret i regalia "de maneres" (sic)									40				
Arrendament vinya Sta. Magdalena									10				
Per 12 arroves d'oli de dos oliverars situats al terme de Bunyol									16	16			
600 cànters de vi fruit de la collita d'una vinya situada al terme de Bunyol									300				
Dret de la vinya: obligació de pagar 9 diners per la fulla									42	2			
Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar vinya, lli, rusc, herbes ...									250				
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets i % en relació amb l'estimació total d'ingressos.									1.667	18		40,6	
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)									4.106	7	8		

C= curull /r= ras; ll = lliures; s= sous; d= diners. Els totals mesurats a curull.

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia

Iàtova seguia a Bunyol en importància pel volum d'ingressos (quadre XIII), amb una estimació total de 1.914 lliures, 16 sous i 2 diners. D'aquesta

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

quantitat total, el 78'26%, açò és, 1.498 lliures, 16 sous i 2 diners, correspon a la valoració econòmica de la part de la collita dels cultius de forment, ordi, panís i dacsà, més el dret de l'alcaidia sobre el forment i el panís, quantificat a raó de 2 almuds per cadascun dels 130 veïns que els varen sembrar. La resta, és a dir, 416 lliures (21'73%), correspon a l'arrendament dels monopolis i altres drets senyorials (quadre XIII). En aquest lloc de la Foia, una major producció de forment, però sobretot, el seu major preu al mercat, feien d'aquest cereal el cultiu més rendible per a l'economia senyorial, amb una estimació de 972 lliures, 10 sous, 2 diners, seguit pel panís valorat en 402 lliures, 7 sous i 11 diners, i ja amb més distància l'ordi i la dacsà, amb una producció molt semblant a la de la vila de Bunyol.

QUADRE XIII

Ingressos senyorials del lloc de Iàtova a 1604

IÀTOVA													
Concepte			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor			
			ll.	s.	d.	%							
			c	r	c	r	c	r					
Forment	Horta	Total	283		4								
		Dret sr.	58	67	11	2	3	1	58,98	648	15	7	
	Secà	Total	167		10								
		Dret sr.	23	26	11	11	2,5	2,250	23'97	263	13	4	
	Dret de l'alcaidia		5	6	5	1		0,500	5,46	60	12		
Total valoració econòmica del forment									88,41	972	10	2	64,89
Ordi	Horta	Total	68		9								
		Dret sr.	14	16	3	1	3,50	1,625	14,32	57	5	7	
	Secà	Total	44		8								
		Dret sr.	6	7	4	1	2	3,750	6,74	26	19	2	
Total valoració econòmica de l'ordi									21,06	84	4	9	5,9
Panís	Horta	Total	216		11								

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

		Dret sr.	45	50	2	10	2,37	1,37	45,22	361	15	2	
		Dret de l'alcaidia	5	6	1	2		0,50	5,08	40	12	9	
Total valoració econòmica del panís									50,3	402	7	11	26,9
Dacsa	Horta	Total	25		5								
		Dret sr.	5		3		2,25		5,29	39	13	4	
Total valoració econòmica de la dacsa									5,29	39	13	4	2,65
(A) Total valoració econòmica del forment, ordi, panís i dacsa									1.498	16	2	100'3	
% del total de la valoració econòmica dels cereals de làtova en relació amb l'estimació total d'ingressos d'aquest lloc de la Foia de Bunyol									78,26				
Arrendament molí									240				
Arrendament tenda									75				
Arrendament fleca									24				
Arrendament dret i regalia "de maneres"									2				
Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar vinya, lli, rusc, herbes ...									75				
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets i % en relació amb l'estimació total d'ingressos.									416				21,73
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)									1.914	16	2	99'99	

C= curull /r= ras; ll= lliures; s= sous; d= diners. Els totals mesurats a curull.

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

Les aportacions de Macastre, Alborraig i Setaigües a l'economia senyorial foren inferiors però no per això menys importants. Encara que tant Macastre com Alborraig tenien entitat pròpia, constituint dos nuclis de població diferenciats, la documentació contempla alguns dels drets senyorials de forma indiferenciada, la qual cosa ens ha obligat a unificar-los en un mateix quadre (quadre XIV). Aquest és el cas de la collita i cens de l'ordi i del panís, així com dels arrendaments dels molins, tal vegada per compartir les mateixes instal·lacions. Però no la collita i cens del forment, que apareix separada. En totes aquestes poblacions, del conreu del forment provenen els majors ingressos, i per altra part, la dacsa no apareix documentada en cap dels tres. Pel que fa al dret d'alcaidia, els 79 veïns de Macastre responien cadascun d'ells de 2 almuds de forment i altres dos de panís, mentre que els d'Alborraig, els 61 veïns que sembraren forment i panís contribuïren amb 3 almuds cadascun.

QUADRE XIV

Ingressos senyorials dels llocs de Macastre i Alboraig a 1604

MACASTRE I ALBORAIG														
CONCEPTE			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor				
			ll.	s.	d.	%								
			c	r	c	r	c	r						
Ordi	Horta	Total	58		4									
		Dret sr.	12	13	1	8	3,62	0,62	12,15	48	12			
	Secà	Total	50											
		Dret sr.	7	8	1		2,75	1,62	7,14	28	11	2		
Total valoració econòmica de l'ordi									19,55	77	3	2	12,03	
Panís	Horta	Total	308		6									
		Dret sr.	64	62	3	4	2,37	0,12	63,3	506	8			
	Dret d'alcaidia Macastre		3	3	3	8	2	1,25	3,29	26	6	4		
	Dret de l'alcaidia Alboraig		3	4	9	3	3	1,75	3,81	30	9	7		
Total valoració econòmica del panís									70,4	563	3	11	87,97	
(A) Total valoració econòmica de l'ordi i del panís									640	7	1	67,37		
Arrendament molins										310				
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets.									310				32,63	
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)									950	7	1	100		

C= curull /r= ras; ll= lliures; s= sous; d= diners. Els totals mesurats a curull. Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

QUADRE XV

Ingressos senyorials del lloc de Macastre a 1604

MACASTRE														
CONCEPTE			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor				
			ll.	s.	d.	%								
			c	r	c	r	c	r						
Forment	Horta	Total	183		4									
		Dret sr.	38	40	2	11	2,25	3,50	39,17	430	17	4		
	Secà	Total	265											
		Dret sr.	39	44	2	2	2,50	0,62	39,72	436	18	4		
	Dret de l'alcaidia		3	3	3	8	2	1,75	3,66	40	5	2		
	Total valoració econòmica del forment									82,55	906	40	10	
(A) Total valoració econòmica del forment										908	0	10	79,86	
Arrendament hostal										65				
Arrendament tenda										22				
Arrendament dret i regalia "de maneres"										2				
Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar vinya, lli, rusc, herbes ...										140				
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets										229			20,14	
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)										1.137	0	10	100	

C= curull /r= ras; ll= lliures; s= sous; s= diners. Els totals mesurats a curull.

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

QUADRE XVI

Ingressos senyorials del lloc d'Alboraig a 1604

ALBORAIG														
CONCEPTE			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor				
			ll.	s.	d.	%								
			c	r	c	r	c	r						
Forment	Horta	Total	171		4									
		Dret sr.	35	40	8	2	2	0,25	36,09	396	19	9		
	Secà	Total	106		8									
		Dret sr.	15	17	2	1	2,50	1,62	15,69	172	11	9		
	Dret de l'alcaidia		3	4	9	3	3	1,87	4,37	48	14			

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

Total valoració econòmica del forment		56,15	618	5	6	
(A) Total valoració econòmica del forment			618	5	6	84,81
Arrendament fleca			10			
Arrendament tenda			18			
Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar vinya, lli, rusc, herbes ...			82			
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets			110			15,10
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)			728	5	6	99,91

C= curull /r= ras; ll= lliures; s= sous; d= diners . Els totals mesurats a curull.
Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

QUADRE XVII

Ingressos senyorials de la vila de Setaigües a 1604

SETAIGÜES														
CONCEPTE			Cafis		Barcella		Almud		Total cafissos	Valor				
			c	r	c	r	c	r		L	S	D	%	
Forment	Horta i Secà	Total	593											
		Dret sr.	19	22	9	2,5			19,75	217	5			
Ordi	Horta i Secà	Total	139		11									
		Dret sr.	4	5	8	2		3,62	4,67	18	13	7		
(A) Total valoració econòmica del forment i l'ordi										235	18	7	63,97	
Arrendament tenda										22				
Arrendament forn										30				
Arrendament carnisseria										10				
Arrendament taverna										10				
Arrendament molí										56				
Respon per censos										4	17	6		
(B) Total ingressos per arrendaments monopoli, regalies i altres drets										132	17	6	36,03	
ESTIMACIÓ TOTAL D'INGRESSOS (A+B)										368	16	1	100	

C= curull /r= ras; ll= lliures; s= sous; d= diners . Els totals mesurats a curull.
Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. Elaboració pròpia.

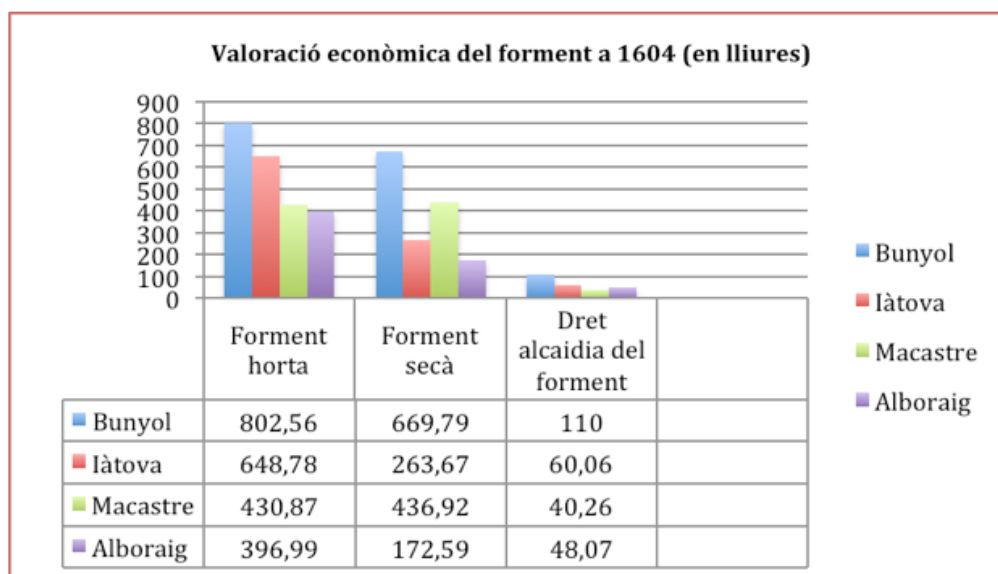
Hi ha altres ingressos que, per trobar-se computats de forma conjunta, no ens ha estat possible ubicar-los en cap dels quadres presentats. Parlem dels procedents de rendes derivades dels privilegis senyorials tals com les 500 lliures dels lluïsmes per vendes realitzades en la Foia i Setaigües, les 500 lliures que va rebre don Gaspar per l'herbatge i les paridores, o pel dret de la palla -regit pel cens de 20 arroves de palla cada 100 barcelles de forment-, del qual el comte va rebre un total de 2.360 arroves que, a un preu de 18 diners l'arrova, li reportaren un guany de 177 lliures. Pel dret de la garrofa, don Gaspar va rebre 600 arroves d'aquest fruit, del qual no hi ha constància documental del seu preu, tal vegada per estar destinat a l'aliment del bestiar gros, com els cavalls, mules, ases, etc. D'altra banda, 36 lliures foren les recaptades per l'arrendament de les carnisseries de la Foia, fent referència a Iàtova, Alboraig i Macastre, ja que la de Bunyol es va arrendar per 43 lliures, i la de Setaigües per 10 lliures anuals.

Respecte a l'exercici de la jurisdicció, el comte va percebre almenys 400 lliures en concepte de penes i composicions, a més de 10.000 reals castellans per la commutació d'una sentència de desterrament a Martín Hernández, i 3.000 reals castellans d'una composició de pena a Pasqual López, veí de Setaigües. Pel que fa als ingressos derivats del vassallatge, cal mencionar els presents de Nadal, que a 1604 foren 56 gallines, 2 arroves de mel i 2 càrregues de carbó, tot el qual valorat a la documentació per un total de 26 lliures. A més de les 76 lliures procedents del terç delme del carnatge dels cabrits, corders, formatge i llana. De tots els comptes, però, el més afavoridor per al comte era el dels ous, ja que els venia a 3 sous la dotzena, quan ell només havia pagat 8 diners. Tenint en compte que els vassalls tenien l'obligació d'aportar-li setmanalment 24 dotzenes d'ous, menys les set setmanes de quaresma que li havien de donar 28 dotzenes, el benefici net que obtenia el comte per les 1.276 dotzenes d'ous anuals era de 148 lliures, 17 sous i 4 diners.

En definitiva, en tots els llocs i viles del comtat es reproduïx la mateixa estructura econòmica, això és, les rendes procedents de l'explotació de la terra constituïen la base de l'economia senyorial, destacant el cultiu del

forment com l'activitat agrícola de major rendiment econòmic (la seua valoració econòmica queda expressada en el gràfic II). Per contra, la dacsà, com gramínia diferenciada del panís, era el cultiu més minoritari dels que havien de rendir cens al senyor. Ingressos que es complementaven amb la resta de rendes derivades dels drets de regalia, monopoli, i privilegis senyorials i exercici de la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi. En funció del volum de la collita de cereals, els ingressos d'ells derivats, i el volum de recaptació, la vila de Bunyol i el lloc de Iàtova, eren els dos pilars de l'economia senyorial, en sintonia sens dubte al nombre de pobladors. D'altra part, no hem detectat indicis d'una possible fiscalitat senyorial diferent per a les dues comunitats, la morisca - més majoritària - i la cristiana vella.

GRÀFICA II

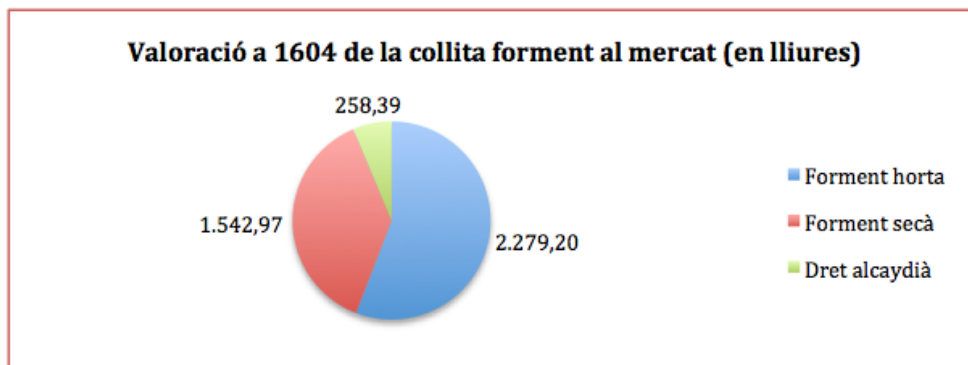

Elaboració pròpia .

Font: ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202,s.f.

GRÀFICA III

Font: ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f.

QUADRE XVIII

Ingressos senyorials totals l'any 1604

		ll.	s.	d.
(A) POBLACIÓ	BUNYOL	4.106	7	8
	IÀTOVA	1.914	16	2
	MACASTRE/ALBORAIG	950	7	1
	MACASTRE	1.137	0	10
	ALBORAIG	728	5	6
	SETAIGÜES	368	16	1
Total -A		9.205	13	4
(B) ALTRES CONCEPTES	Lluïsmes	500		
	Herbatge i paridores	500		
	Dret de la palla	177		
	Dret garrofa	(preu no especificat)		
	Carnisseries	36		
	Jurisdicció ³⁸⁷	+ 400		
	Presentes Nadal	26		
	Terç delme del carnatge	76		
Ous	148	17	4	
Total- B		1.863	17	4
TOTAL A+B		11.069	10	8

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f. Elaboració pròpia. ll= lliures; s= sous; s= diners.

³⁸⁷ No estan comptabilitzats els ingressos expressats en reals castellans: 10.000 reals castellans més 3.000 reals castellans .

Amb les dades que en tenim, les quals hem resumit en el quadre XVIII, els ingressos senyorials de l'any 1604 els podem quantificar en més d'11.069 lliures, 10 sous, 8 diners. Quantitat prou semblant a les 12.000 lliures que dona Laura Cervelló va declarar que ingressava el comte de Bunyol, i en la línia de les 10.000 o 11.000 lliures que don Gaspar va declarar que rebia son pare, al qual, recordem, se li sumaven els emoluments pel seu càrrec de batlle general, uns ingressos extraordinaris, que el comte de Bunyol no disposava. No obstant això, aquell any de 1604, la senyora d'Orpesa, dona Laura Cervelló, va manifestar que el seu fillastre, va tenir alguns ingressos extraordinaris com les 3.317 lliures i 5 sous que el Capítol de la Seu li va pagar pel menyscap de la baronia durant el temps de don Baltasar Mercader, 7.000 ducats del gra i deutes inventariats en l'herència de son pare, 1.000 ducats més d'uns plets que va mantenir amb els seus vassalls per l'anul·lació d'uns violaris, així com altres quantitats no especificades que, segons va declarar, don Gaspar va rebre dels seus vassalls a canvi de no compel·lir-los a capbrevar les terres³⁸⁸. Com desconeixem els deutes que el comte en tenia, no podem saber si el balanç econòmic va ser-ne positiu, el que resta clar és que sense cap altra font d'ingressos estable i alternativa, l'únic sosteniment econòmic de don Gaspar Mercader i Carròs provenia de les rendes que li proporcionava el seu únic senyoriu, treballat i habitat per població morisca. Unes terres fèrtils a jutjar pels comentaris de G. Escolano:

*(...) la Baronía de Buñol, que dista de Valencia seys leguas por el camino Real que va a Requena (pueblo de Castilla) con quien parten término el Reyno de Valencia y ella (...) Agora se cogen en él escogidísimo trigo y todo género de panizos y adaças, con mucha seda, grana y frutas. Nacen en su territorio más de trescientas fuentes, y entre ellas quatro que jamás padecen aumento ni disminución.*³⁸⁹

---

³⁸⁸ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f.

³⁸⁹ G. Escolano, *Década primera de la historia de Valencia*, Cap. XXVII, Libro VIII, Edició facsímil, València, 1972 (ed. facsímil de la de 1611), pp. 935. Temps després A. J. Cavanilles va fer la següent descripció de les terres del comtat: *“Todos los montes de la comarca son calizos: hay colinas de yeso, cañadas y barrancos fértiles,*

Capítol III

L'IMPACTE DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS AL COMTAT DE BUNYOL

*Vence Apolo a Fitón, David destruye
de un gigante las fuerzas ambiciones;
las hidras, las serpientes, los dragones
Hércules en el mundo disminuye;
Sujetar estas fieras se atribuye
a fuertes invencibles corazones;
mas volver en corderos los leones
divina fuerza, gran Felipe, arguye.
Tú, habiendo de vencer con pecho fuerte
los moros bravos, infundiste en ellos
un miedo que en sí mismo los convierte.
Pues no es tanto postrallos y vencellos
con fiera espada, como hacer de suerte
que no haya cosa que vencer en ellos.³⁹⁰*

1. La despoblació del comtat de Bunyol

A excepció de la vila de Setaigües, la població del comtat de Bunyol era majoritàriament morisca. Tot al llarg de la segona meitat del segle XVI, havia anat en augment en consonància amb la tendència alcista experimentada per

---

principalmente en las cercanías de las fuentes, que son en gran número; y sus aguas excelentes y copiosas, que se aprovechan para el riego. Por todas partes se respira un ayre puro, frío en las alturas, y templado en las hoyas. Los algarrobos tan frecuentes en el secano desde que se sale de la huerta de Valencia, o son menos en los sitios templados del Condado, y desaparecen en las alturas de Yátoba y Sieteaguas: prosperan los olivos y las viñas; los trigos y demás granos se dan con lozanía en las huertas, pero no en el secano, que por lo común les es poco favorable, así por su aridez y poco fondo, como por estar cubierto de peñas descarnadas. A pesar de estas crecen con abundancia pinos, madroños, arces, y un número prodigioso de arbustos y yerbas, que no pocas veces tapizan enteramente el suelo". A.J Cavanilles, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Libro Tercero, Madrid, 1797, p. 38.

³⁹⁰ Sonet de don G. Mercader i Carròs inclòs en l'obra de Gaspar Aguilar *Expulsió de los moriscos de España por la S.C.R. Magestad del rey D. Phelipe tercero nuestro señor*. Obra publicada l'any 1610 a València per P. Patricio Mey. Sonet que s'arreplica en M. Danvila y Collado, *La expulsión de los moriscos españoles*. Edició, introducció i notes a cura de R. Benítez Sánchez-Blanco, València, 2007, p. 207.

la població en aquesta centúria. En funció del cens tributari elaborat per focs el 1602, la vila de Bunyol en tenia 214 cases, això és, uns 963 veïns, aplicant un coeficient de 4'5 habitants per casa. Una xifra semblant a la que aporta el registre de l'embarcament dels moriscs de la vila de Bunyol del 15 d'octubre del 1609, moment en que es comptabilitzen 900 persones. El cens oficial elaborat pel marquès de Caracena, prèviament a l'expulsió, va aportar un total de 760 cases (3.420 veïns) per al conjunt de les viles i llocs de la Foia, inclosa la vila de Setaigües de majoria cristiana³⁹¹.

No hi ha dubte que l'expulsió dels moriscs del Regne de València va deixar la senyoria de Bunyol pràcticament despoblada, ocasionant un greu perjudici econòmic a don Gaspar Mercader. L'expulsió no va ser ni una fàcil decisió, ni una fàcil conjuntura. No ho fou per a la Monarquia, qui a més de proveir de tot l'escaient per portar l'operació endavant, havia de comptar amb la col·laboració dels perjudicats, fonamentalment pel que fa a l'assumpció pacífica d'allò que semblava ja inevitable. Tampoc ho fou per als moriscs, ja que al darrere seu deixaven moltes vides i gran part de les seues propietats; ni per als senyors, privats de colp d'una experimentada mà d'obra camperola. Davant d'aquesta circumstància, la persuasió resultava l'eina més eficaç per a la Monarquia, a fi de comunicar la indefugible, i per a ella totalment justificada, decisió. En aquest sentit, cal situar la carta datada l'11 de setembre del 1609, que el rei va dirigir als nobles més pròxims, entre ells, don Gaspar Mercader i Carròs. Com és conegut, en ella el monarca justificava la resolució pel fracàs obtingut en les conversions, així com per les proves que en tenia de conspiració contra la Monarquia. Sol·licitava l'adhesió del comte, cridant-lo a apaivagar els seus vassalls moriscs, duent-los al convenciment de la generositat de la Monarquia, de la seua magnanimitat deixant-los marxar sense càstig, amb els béns que les seues persones pogueren emportar-se. De don Gaspar Mercader, Felip III esperava una exemplar contribució que servira de model a la resta de senyors, acomplint així com a cristià i fidel vassall del rei, el qual sabia recompensar la reparació del dany. Una reial carta que aplegava en un moment àlgid

---

³⁹¹ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., pp. 231-232.

d'inquietud de la noblesa, davant les notícies de l'arribada de l'armada reial als ports de Vinaròs, Dénia i Alacant, i tot veient "... que su magestad no les dava razón de sus intentos..."³⁹². Les temptatives d'organitzar una ambaixada per a rebre informació havien estat infructuoses, donant lloc a moure i alterar els ànims, fins al punt que, la tensa reunió de l'Estament Militar del 16 de setembre del 1609, a la que hi va estar present don Gaspar Mercader i Carròs³⁹³, va acabar "amb espases desembainades" i la mort del regent de la Cancelleria, don Joan d'Aguirre, com a conseqüència de la tensió que s'hi va produir³⁹⁴. Del grat o no dels senyors, la decisió ja estava presa, sense possibilitat de marxa enrere. El 22 de setembre del 1609, el virrei marquès de Caracena va ordenar la publicació de la crida de l'expulsió dels moriscs. La historiografia ha destacat les tensions existents en l'Estament militar i l'organització d'una ambaixada a la Cort amb l'objectiu d'influir en la decisió regia, exposant els danys que patiria el Regne amb l'expulsió³⁹⁵.

La família Mercader es situa dins el grup dels nobles més compromesos amb la decisió reial, i pel que sembla, entre els qui més dòcilment l'acataren³⁹⁶. Tant don Gaspar Mercader i Carròs, com el seu germà don Baltasar, estigueren en la primera línia d'actuació, fins i tot, el nom de don Laudomi Mercader, fill del comte, es va moure entre bambolines. D'una banda, el comte de Bunyol juntament amb el duc de Gandia, foren els dos únics senyors que es posaren immediatament en contacte i a disposició de don Agustín Mexía, mestre de camp i del Consell de Guerra, tant per a evacuar els moriscos de les terres comtals, com per a facilitar-los l'eixida conduint-los a l'embarcador. D'altra, don Baltasar Mercader i Carròs fou designat comissari d'embarcament al port d'Alacant, càrrec que va exercir

---

³⁹² J. Bleda, *Defensio fidei in causa neophytorum, sive morischorum regni Valentiae... 1610*. Reproducció facsímil a càrrec de Llibreries Paris-València, València, 1980, p. 584.

³⁹³ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 527, f. 393r-394v.

³⁹⁴ P. J. Porcar: *Coses ...*, pp. 585-586; G. Escolano, *Segunda parte de la Década...* capítulo XXXVII, columna 1857-1858, València 1611.

³⁹⁵ E. Salvador Esteban, "La cuestión de los censales y la expulsión de los moriscos valencianos", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº. 24, 1998, pp. 127-146; R. Benítez Sánchez-Blanco, *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, 2001; sobre el procés d'expulsió, M. Lomas Cortés, *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, València, 2011.

³⁹⁶ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna"..., pp. 240-245.

juntament amb els altres comissionats en aquest afer, com don Cristòfol Sedeño al port de Dénia, don Jofre de Blanes i don Pere Escrivà al port de Vinaròs. Tots ells s'encarregarien de rebre, ubicar i protegir als moriscs garantint-los l'embarcada, ja fóra a les naus fornides per la Monarquia o a les naus privades noliejades pels mateixos moriscs. L'elecció de don Baltasar per a aquest càrrec mostra una certa inclinació i confiança vers la família Mercader. De fet, com a primera opció, es va pensar en el fill del comte, don Laudomi Mercader, elecció que es va rebutjar per trobar-se don Laudomi detingut per la Inquisició, fet que decidí l'elecció del seu tio³⁹⁷. Aquest nomenament situava al comte en un lloc privilegiat, ja que molt probablement, li permetia conèixer anticipadament qualsevol notícia relacionada amb l'expulsió, encara que també, el nuava de mans per a qualsevol actuació u oposició³⁹⁸. No obstant això, sobrerament sabia el comte que cap cosa no paraltzaria el procés d'expulsió, igual que, davant un comportament exemplar, podria correspondre alguna compensació, tal com va assenyalar el monarca: *"... estad cierto de que acudiré al reparo del danyo y descomodidad que de la falta d-ellos se os siguiere por todas las bías que pudiere."*³⁹⁹ Una personalitat com la de don Gaspar Mercader no desaprofitaria l'ocasió que se li brindava d'aconseguir algun avantatge. Així, tenint en compte que a la mira del rei s'hi trobava que els senyors sufragaren les despeses, la immediata reacció de don Gaspar posant-se a disposició d'Agustí Mexía organitzant personalment l'eixida dels seus vassalls, li permetia no solament no deixar que la seua col·laboració passara inadvertida a la Monarquia, sinó sobresortir entre la resta de senyors de vassalls moriscs. El convenciment del comte de Bunyol respecte a la determinació de la Monarquia resta palès en el sonet que va escriure lloant "la habilidad y

---

³⁹⁷Les funcions de comissari d'embarcament van reportar-li a don Baltasar Mercader el pagament de poc més de 4.600 reals. J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 250.

³⁹⁸ *Ibidem*, p. 244.

³⁹⁹ ARV, *Manaments i Empares*, any 1624, llibre 4, mà 32, f. 48, Carta reial al comte de Bunyol.

destreza con que se dispuso la expulsión”, el qual hem arreplegat al començament d'aquest capítol⁴⁰⁰

El 15 d'octubre del 1609, des del Grau de València, la població morisca del comtat de Bunyol partia del Regne a bord de la nau Nostra Senyora del Rosari i Sant Cristòfol, patronejada pel capità Gaspar Pineda.⁴⁰¹ Segons les pròpies paraules de don Gaspar Mercader, van ser 3.200 el nombre de moriscs que va posar a la mar⁴⁰². El fet que eixiren des del Grau de València fa suposar que es pagaren un nòlit privat, ja que, per una banda, no hi ha constància documental que fóra el comte qui es fera càrrec d'aquesta despesa, per altra, aquest port no era cap dels designats per la Monarquia a fi d'organitzar l'embarcament⁴⁰³. Dies després eixiren, també del mateix port, les aljames de Macastre, Alborraig i Iàtova. Sense tensions aparents i amb un temps afavoridor, els moriscs de Bunyol abandonaren el Regne⁴⁰⁴.

Foragitats els moriscs, la despoblació del comtat va fer-se evident, donant testimoni d'aquest esdeveniment don Ramon Boil de Rocafull, senyor d'Albatera, don Francesc Marrades, senyor de la baronia de Sellent, el notari Joan Baptista Borràs, el mercader Vicent de la Torre, Bartomeu Girart i Baltasar Narcís Pallarès. Tots ells testimoniaren, el 15 d'octubre del 1609, durant el juí obert entre don Gaspar i dona Laura, haver vist al comte de Bunyol acompanyar, personalment, als seus vassalls al Grau de València, veient despoblar-se la vila de Bunyol i la resta de llocs del comtat⁴⁰⁵. Fins i tot, la vila de Setaigües va patir una considerable minva de pobladors, ja que, encara que poblada majoritàriament per cristians vells, molts havien decidit marxar a poblar altres llocs, tal vegada aprofitant millors oportunitats en

---

⁴⁰⁰ M. Danvila y Collado, *La expulsión ...*, p. 207.

⁴⁰¹ H. Lapeyre, *Geografía de la España morisca*, 1986, p. 103.

⁴⁰² Dada que don Gaspar Mercader inclou en una carta que dirigeix al rei, la qual transcrivim en la pàgina 237, i que arreplega J.R. Torres Morera, *Repoblación del Reino de Valencia, después de la expulsión de los moriscos*, València 1969, p.186.

⁴⁰³ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 245.

⁴⁰⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 607, D. 6/2 Segons una lletra datada el 23 d'octubre del 1609, el Patriarca va informar al rei que el bon temps va acompanyar en tot moment l'eixida, que no hi hagueren tensions de cap mena, ni oposició per part dels moriscs, tot el qual acabà convencent els senyors.

⁴⁰⁵ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f, 15 d'octubre del 1609.

altres terres, i sens dubte, com ja hem vist, per les contínues execucions que patien, com a conseqüència del juí del seu senyor amb dona Laura Cervelló:

406

“ ... que tienen explícita y particular noticia, per haver vengut en lo dia d.ahir de la vila y condat de Bunyol, que tots los vehins y habitants nou convertits de dita vila de Bunyol, així homes com dones, chichs y chiques, en companyia del comisari real seu, són venguts a la present Ciutat y loch del Grau per a embarcar-se y passar-se allende. Havent exit de dita vila en presència de ells, en lo dia de diumenge comptats onse dels presents. Y perquè après que se són exits, han passejat y sercat tota la dita vila y cases, y no han vist ningun vazall, home ni dona, en dita vila ni son terme. Y així diuhen que resta vàcua dita vila y son terme, y despoblats de qualsevol vazalls nou convertits homens y dones...”⁴⁰⁷

Amb el senyoriu deshabitat, difícilment les arque senyoriales es podrien omplir amb els ingressos procedents de les rendes del comtat, i amb elles poder fer front als nombrosos pagaments que don Gaspar en tenia. A les despeses derivades de la seua condició nobiliària, les que sumava el plet que arrossegava amb dona Laura Cervelló, ara, amb l'expulsió, hauria d'afrontar el pagament dels censals deixats de pagar per les aljames morisques, a més dels seus propis. Encara que veritablement les conseqüències de l'expulsió arribaren a la totalitat dels senyors de vassalls moriscs, no ho és menys cert que uns la sofriren més que uns altres, i tot sembla indicar, que el comte de Bunyol es situa entre els més malparats, juntament amb el duc de Cardona, el de Sogorb, o el mateix duc de Lerma, pels estats que en tenia en el Regne, igualment, el marquès de Guadalest, o els comtes d'Elda, Real o Anna, tal com ho va considerar el marquès de Caracena⁴⁰⁸. Sense vassalls, sense ingressos i amb la incertesa de la repoblació, la situació del comte de Bunyol esdevingué veritablement difícil. Igual que altres senyors afectats, tenien dipositades les seues esperances en les mercès reials. Però, desbordada la Monarquia per la

---

⁴⁰⁶ *Ibidem*, roda de testimonis del dia 2 de setembre de 1610.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, 15 d'octubre de 1609.

⁴⁰⁸ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 607. D. 6/1

multiplicació de demandes, l'ajut per al comte de Bunyol no va arribar amb la fluïdesa, ni amb la rapidesa, ni tampoc amb la generositat que don Gaspar degué esperar. I més, considerant les promeses del rei d'ajudar primer a aquells nobles que més hagueren col·laborat en l'expulsió, la qual cosa havia de servir d'exemple en el foragitament dels moriscs d'Aragó⁴⁰⁹.

Una de les primeres actuacions encaminades a afavorir al comte de Bunyol fou procedir al segrest del comtat. Actuació que engegà Gaspar de Canyamàs, en juny del 1610, seguint ordres del marquès de Caracena, qui, alhora, complia amb la Reial Pragmàtica de 29 de novembre del 1609 de segrestar tots els llocs que havien patit la pèrdua de vassalls moriscs, així com amb la reial carta despatxada per la Cancelleria el 25 de maig del 1610⁴¹⁰. Mesos endavant, a desembre, el rei va suspendre l'execució dels aliments a la que havia estat condemnat don Gaspar⁴¹¹, encara que tres anys després, el 4 de desembre de 1613, la persistència i obstinació de dona Laura en la defensa dels seus interessos, aconseguia que de nou s'activara l'execució dels aliments, de tot el qual ja ens hem ocupat⁴¹².

Simultàniament, el comte havia iniciat el procés de repoblació, però com es va sospitar, la nova situació al comtat no s'equiparava als nivells d'abans de l'expulsió. El 5 de maig de 1611, pocs mesos abans de signar les cartes pobles amb els nous pobladors de les viles i terres comtals, don Gaspar Mercader sol·licitava ajuda al rei:

[*Señor:*]

Vuestra Magestad me mandó con su real carta que embarcase mis vasallos todos, y luego al momento puse en el mar tres mil y ducientos que tenia, siendo ejemplo de que todos procurasen imitarme. Estoy tan pobre que no tengo con qué sustentar mi casa ni posibilidad de acudir a los

---

⁴⁰⁹ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 250.

⁴¹⁰ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f. València, 17 de juny de 1610.

⁴¹¹ *Ibídem*.

⁴¹² *Ibídem*, 23 desembre del 1603.

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle reals pies de Vuestra Magestad, y así me atrevo por carta a suplicar a Vuestra Magestad por limosna o merced, en principio de mi remedio, mande Vuestra Magestd dar a mi hijo Ludovico (sic) una encomienda y a él o a mi una aiuda de costa equivalente a la total pérdida mía pues lo que Vuestra Magestad nos mandare dar a sus esclavos lo da. Dios guarde la Católica persona de Vuestra Magestad como la cristiandad a menester y sus fieles vassallos deseamos. De Valencia a 5 de maio de 1611.

Umilde vasallo de Vuestra Magestad que sus reales pies y manos besa.

*Don Gaspar Mercader
Conde de Buñol.⁴¹³*

Un any més tard, maig del 1612, hi ha noticia que el virrei va intercedir pel comte:

En otras ocassiones he representado a Vuestra Magestad los daños y pérdidas que se le han seguido al conde de Buñol con la expulssió de los moros, y lo mucho que en ella sirvió a vuestra Magestad sin atender a la pérdida grande que de ello se le seguía. Y es de manera que con las dificultades que ha havido en la población no solo a podido acudir a pagar parte de sus deudas pero ni al sustento de su casa y familia sino con mucha limitación, todo lo qual me obliga a supplicar a vuestra Magestad como lo hago, haga merced al conde en todo lo que lugar huviere. Nuestro Señor guarde la Cathólica perssona de vuestra Magestad como la Christiandad ha menester. Del Real de Valençia, a 22 de mayo 1612.

Marquès de Caracena⁴¹⁴.

---

⁴¹³ Carta que arreplega J.R. Torres Morera, *Repoblación ...*, p. 186.

⁴¹⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 705, D. 55. València, 22 de maig de 1612.

A març de 1613, la situació no havia fet més que empitjorar. Amb els creditors a la porta de casa esperant cobrar, don Gaspar Mercader va fer a dona Hipòlita Centelles un traspàs de propietat de joies, valorades en 3.313 lliures i 10 sous⁴¹⁵. D'altra part, mitjançant mediació del duc de Lerma, es féu arribar al vicecanceller del Consell d'Aragó, el memorial que el comte de Bunyol havia elevat a la Monarquia exposant-li la seua precària situació⁴¹⁶. Encara que a la documentació consultada no hem trobat aquest memorial com a tal, coneixem el seu contingut pel resum que el Consell va fer-ne abans d'emetre la seua opinió. Així, segons va referir, no hi havia cap dubte de la bona voluntat del comte a l'hora de complir amb el decret reial, fins al punt d'ésser un dels primers a acatar l'orde i donar l'exemple demanat per la Monarquia. El comte no havia reparat en les perdudes, tant al no entrebancar l'eixida dels moriscs amb totes les pertinences que volgueren emportar-se, com perquè la despoblació li costava deixar de percebre una renda valorada en 12.000 ducats. Sense cap altra font d'ingressos, l'expulsió l'havia deixat sens sosteniment, i amb una extrema necessitat. Consumida la dot de dona Hipòlita, venudes les joies de la casa, les seues robes i les de la seua muller, res ja li quedava, solament la casa on vivia a València, i les parets de Bunyol *mal pobladas*. Els escassos 9 pobladors que havien arribat, no tardaren gaire a marxar, per no haver pogut el comte oferir-los ni tan sols el forment per a sembrar, ja que ni per a menjar en tenia. Com res hi havia al comtat per oferir-los, res havia pogut fer per retenir-los, de tot el qual, el regent Fontanet estava assabentat i documentat.

Encara que el Consell va considerar molt justes i carregades de raons les súpriques del comte, a fi d'obtenir alguna mercè reial, no van considerar que el moment fóra el més adequat per concedir-la, donat que, no s'havia finalitzat l'estudi de les repercussions que l'expulsió havia ocasionat als senyors. Socórrer al comte anticipadament, obriria la porta a moltes més demandes i semblants pretensions, totes les quals no farien altra cosa que

---

⁴¹⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*. Transportacions rebudes per Josep Rodrigo Rocafull en 20 de març i 29 d'agost del 1613.

⁴¹⁶ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 652, D. 121, s. f. 30 de març del 1613.

importunar y cansar a vuestra Magestad pidiendo que se hiciese con ellos otro tanto como lo que se haría con él. El més convenient era esperar a concloure l'informe, veure la quantitat total, així la disposició que hi havia per a recompensar-lo, en conformitat amb el perjudici ocasionat. Don Gaspar Mercader hauria d'estirar encara més la seua penúria, ja que no rebria cap tracte de favor, com tampoc el rebrien molts altres que ja es trobaven a la Cort a l'espera d'alguna concessió. El parer del Consell va rebre la conformitat reial:

*Pues el Consejo tiene esto por justo hacer, déselo a su tiempo. Y véasse, si el asiento general destas cosas de Valençia, de que agora se trata, se asentará presto, y si lo que se ubiese de tardar obliga a que se diga a los valencianos que están pretendiendo mercedes, que no se puede tomar resolución tan presto, y que assí se buelban a sus cassas asta este plazo, y que se tendrá quenta con ellos*⁴¹⁷.

La desesperació va instal·lar-se en l'ànim del comte de Bunyol, tal com palesa la carta que va dirigir al monarca exposant-li la seua migradesa.

Al Rei nuestro Señor, Dios lo guarde.

Todos los ombres que le an servido y le sirven es ganando dineros y aumentando sus casas y yo al revés.

*A qualquiera que el Rei ace merced in especie, sólo le falta ir al secretario por los privilegios, y io tengo cuatro mercedes in especie prometidas, en carta del señor vicecanciller de su mano firmada a 22 de henero 1614, y no tengo recibida ninguna*⁴¹⁸.

Son las cuatro mercedes de por vida, y la vida se pasa y acaba, y las mercedes no an venido.

La carta que el señor vicecanciller me escribió dice, en nombre de su Majestad que las cuatro mercedes que me hace son para remediar mi daño y acuda a pagar mis acreedores. Con esperanza y

---

⁴¹⁷ *Ibídem.*

⁴¹⁸ Amb aquesta data consta la concessió de "caballero de casa y boca" per a don Laudomi Mercader. ARV, *Manaments i Empares*, any 1616, llibre 5, mà. 46, f. 1 r - v.

certeza desto, me concerté con mis acreedores, y arrendé a Buñol con injunción suia en tres mil ducados cada año, y todos tres mil se los consigné para que cobrasen como cobran, y están contentos, pagados y satisfechos.

Yo no tengo otro patrimonio, ni un real de renta para vestir ni comer, yo y toda mi casa. Veo que los arrendadores, delante de mis ojos, toman y recogen todo el trigo de Buñol, y es justo que lo tomen, pues pagan por mí, pero véolo y no tengo io un puñado de harina para mí, ni mi muger, hijo, nuera y cinco nietos.

Veo que los hijos de doña Laura, siendo ricos y teniendo otras haciendas cobran alimentos, y es [ilegible] de mis arrendadores, porque como acreedores también se concertaron estos, y que en mi casa, ni de aí ni de otra parte, no ai un real para alimentos y vestir.

El Rei nuestro Señor, a uno que condena a galeras, desde el mismo día le da medio real que coma, y a mí, aún eso no me da aviéndome prometido cuatro mercedes con carta de un tan gran ministro como el señor vicecanciller.

La santa Inquisición, a un ereje, si le confisca los bienes, le deja para que coma y que vista, y io soi tratado peor, pues sin delito, gracias a Dios, estoi condenado a padecer, yo y todos los de mi casa, desnudez y hambre.

Mis confesores me dan licencia para que lo quite y tome donde lo halle, pero yo aunque muera no alteraré ni desaré el concierto de mis acreedores, porque no quiero enojar al rei, mi Señor, ni a ninguno de sus ministros.

Para que se me cumplan las cuatro mercedes siempre e procurado hacer nuevos servicios, especialmente en las cosas presentes de Braço Militar de Valencia, que cuando supe el ruido que avía fui luego al señor virrey y le dije que agora y siempre me digo don Gaspar Mercader, y que en oiendo nombrar el nombre del Rei, lo que a mí me tocava era obedecer y callar, y besar en tierra como lo hice en presencia de su Excelencia, y que siempre haré esto si quiera se pierda el mundo.

Lo que deseo, pido y suplico es que si en algo de lo dicho en este papel miento, que me corten la cabeça, y si no, que me remedien a mí, a mi muger, hijo, nuera y cinco nietos, y me cumplan la palabra del rei con la refacción de la tardanza, o me digan qué cubriré nuestras personas y qué comerán nuestras bocas.

*El Conde de Buñol*⁴¹⁹.

L'adversitat del comte fou *vox populi* a l'època i tema habitual als certàmens literaris del moment on la seua absència es féu notar. El tema del vexamen i la sentència del certamen celebrat el 1619, en llaor a la beatificació de fra Tomás de Villanueva és prou explícit:

Al vexamen:

*El de Buñol su agudeza
muestra en cualquier ocasión
i si vive con tristeza
es después que la expulsión
le expelió de su riqueza.*

A la sentència:

*I así el conde de Buñol
le dan el vaso de plata
quando no para otra cosa
para que beva esperanzas.*

A desembre del 1620 el Consell d'Aragó demanava confirmació reial de les mercès concedides a don Gaspar, això era, 4.000 ducats per una vegada, quantitat que es podria traure de las *sacas* del forment de Sardenya, i altra mercè de 400 ducats de renda vitalícia, dels quals, 200 ducats quedaven consignats sobre la procuració del Regne de Mallorca, posteriorment, sobre la Batllia General de València, i altres 200 ducats sobre la Batllia General d'Oriola ⁴²⁰. A més, don Laudomi Mercader, totalment dependent econòmicament de son pare, rebria la concessió de *gentilhome de la boca de sa Magestat*. Unes mercès, que tant les del pare com les del fill, no comportarien cap prestació per part dels dos beneficiats, l'un perquè *estava con achaques y en edad, que de ninguna manera podria servir en persona...*, i l'altre, perquè estava tan necessitat que tampoc podria assistir a servir la

---

⁴¹⁹ ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 941. D. 145. s. f. "El estado de la casa del conde de Buñol". Sense data. ARV, *Reial Cancelleria*, 389, ff. 250r-252v; ARV, *Batllia*, llibre 1204, f. 197; ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 613. D. 4/1 -2.

⁴²⁰ ARV, *Batllia*, llibre 1.204, f. 197 i ARV, *Reial Cancelleria*, 389, ff. 250r-252v.

seua plaça de gentilhome de la boca. Ara, això sí, deixava clar el rei que “...convendrá que estas mercedes, y particularmente la de la renta, no sirva de consecuencia para los que pretenden haber recibido daño por la expulsión en la Corona de Aragón ... pues hago la merced por su necesidad”⁴²¹. A 1621, la mort de Felip III el 31 de març, va suposar el cessament del particular *asiento* de gentilhome de la boca, concedit a don Laudomi. Després d’una nova sol·licitud per part del comte de Bunyol, el nou monarca, Felip IV, ordenava la continuació dels *gajes*⁴²². En agost del 1622, el rei intercedia a favor del comte a fi que el Capítol de la Seu es conformara amb els acords de la concòrdia signada amb don Gaspar Mercader, i no se li molestara amb embargaments.⁴²³ Ja en gener del 1624, el comte demanava poder renunciar a part de la seua renta en favor del seu fill, concessió que se li féu el 26 de maig del 1624, afectant als 200 ducats consignats sobre la Batllia General d’Oriola⁴²⁴. En el 1626 demanava una encomana per al seu primer nét, i una pensió eclesiàstica per al segon, rebent finalment una pensió eclesiàstica de 300 ducats per als dos⁴²⁵.

Vell, malalt, i possiblement ferit en la seua vanitat, va organitzar l’any 1628 un certamen desmesurat, tant pels temes a tractar com pels premis a atorgar, ja que al cartell anunciador es prometien jocs d’escacs d’argent, un quadre de Ribalta, un rellotge de Brucel·les i teles de Milà, entre molts altres premis, els quals, suposadament, havien d’eixir de la seua minvada butxaca⁴²⁶.

2. La carta pobla del 1611

Closa l’expulsió, la repoblació s’havia de posar en marxa. A juí del Patriarca Ribera i del marquès de Caracena, una ràpida repoblació solucionaria els

---

⁴²¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 645, D. 13.

⁴²² ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 654, D. 18/2.

⁴²³ ACA, CA, *Reial Cambra*, *Diversorum València*, D. 130-12. Madrid, 23 d’agost de 1622.

⁴²⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 613. D. 4/1-2.

⁴²⁵ J. F. Pardo Molero (coord.), “Buñol en la Edad Moderna” ..., p. 252.

⁴²⁶ P. Mas i Usó, *Justas ...*, pp. 216-219.

previsibles plets que sense dubte s'esperaven entre els senyors i els creditors censalistes, com a conseqüència de l'impagament dels censals. Els creditors sospitaven cert desinterès dels senyors per la repoblació, creien que, emparant-se en la despoblació pretenien escapolir-se del pagament dels deutes. Així les coses, calia que els senyors facilitaren el nou poblament, i que el rei els pressionara a fer-ho.⁴²⁷

Més o menys incentivada pel comte, la repoblació al comtat no fou immediata. Transcorregut un any des de l'expulsió, don Ramon Boïl de Rocafull exposava les dificultats de poblar de nou la senyoria de Bunyol per ser terra estèril, la qual requeria, per al seu adob, una població propietària de ramat que la nodrira amb la seua femta. Tot el contrari dels pobladors que hi arribaven, molt pobres i sense recursos, fet pel qual, difícilment s'aconseguiria arribar als nivells de producció i rendes existents abans de l'expulsió⁴²⁸. D'alguna manera, la declaració de don Ramon Boïl manifesta l'efecte dissuasiu de les terres d'interior, quelcom muntanyenques com les de Bunyol i la seua Foia, enfront a altres senyories amb major prosperitat, alt temps que més propers a la ciutat de València i el seu litoral. A més, s'hi afegia la inestabilitat ocasionada per la pervivència de focus de moriscs rebels en la Muela de Cortes i, tal vegada també, el coneixement de les contínues molèsties que el litigi Mercader-Cervelló ocasionava. No obstant això, els pobladors hi arribaren, signant-se les cartes pobles en el 1611⁴²⁹, any que registra el major nombre de cartes pobles signades al Regne de València⁴³⁰. Activitat repobladora que s'ha relacionat amb la insistència de la

---

⁴²⁷ ACA, CA. *Secretaria de València*, llig. 607, D. 6/1 Carta del marquès de Caracena al rei, datada el 29 d'octubre de 1609, ACA, CA. *Secretaria de València*, llig. 607, D. 6/2 Carta del Patriarca Ribera al rei, datada el 23 d'octubre de 1609.

⁴²⁸ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f., 2 de setembre de 1610.

⁴²⁹ Al respecte de les cartes de poblament a l'època medieval, veure E. Guinot Rodríguez i M. Pastor i Madalena, *La carta puebla de Buñol (1254). Estudio y transcripción*, Bunyol, 2004. Hi ha constància de cartes pobles a Bunyol en el 1254 i el 1300, Setaigües en el 1260, Iàtova en el 1266 i Macastre en el 1308.

⁴³⁰ La majoria analitzades per E. Ciscar Pallarés en *Tierra y señorío en el País Valenciano. 1570-1620*, València, 1977, p. 173.

Monarquia vers la repoblació dels senyorijs, establint un termini de sis mesos, rere els quals imposaria *su real mano en la població*.⁴³¹

Els nous pobladors del comtat van signar la seua carta pobla seguint un orde de calendari, així, el 30 de juliol del 1611 la signaren els pobladors de la vila de Bunyol, el 21 de setembre els d'Alboraig, el 10 de novembre els de Macastre, i el 3 de desembre ho feren els de Iàtova, assistint Vicent Donat com a notari rebedor.⁴³² Personalment don Gaspar Mercader va estar present a la signatura de la carta pobla de Bunyol, delegant en la seua muller, dona Hipòlita Centelles, per a la resta. Al quadre XVIII s'arregla el nom dels nous pobladors que s'hi personaren en cadascuna de les cartes pobles. La de la vila de Bunyol la signaren 33 repobladors, nombre que es correspon amb 33 cases o focs, i a una població aproximada de 148 habitants, aplicant un coeficient de 4,5 persones per casa. Seguint semblant criteri, els 16 repobladors del lloc de Macastre equivaldrien a un nombre aproximat de 72 d'habitants, mentre que les 18 cases de Iàtova farien 81 habitants aproximadament, i els 15 d'Alboraig en farien aproximadament 67 habitants.

Sobre la procedència geogràfica dels nous colons, la documentació consultada no revela llum al respecte. En 1969, Torres Morera va considerar que el moviment de repoblació va ser fonamentalment regnícola⁴³³. Anys després, en 1974 V. Pérez Soler apuntà la possibilitat d'una primera colonització de mallorquins, encara que sense mencionar cap font⁴³⁴. Aquesta "mallorquinització" de les terres del comtat, no l'han pogut documentar els

---

⁴³¹ Per a aquest quefer, a més de la Junta de Població, es va comissionar al regent Salvador Fontanet i al doctor Sabater, els quals, després dels seus treballs d'inspecció, comptabilitzaren 453 llocs de moriscs amb més de 28.000 cases i molt escassa dinàmica repobladora per part dels senyors. P. Lloret Gómez de Barreda, *Don Alonso Vilaragut, primer conde de Olocau (1589-1632). Entre la expulsión de los moriscos, los servicios a la Corona y la ascensión social*. Tesi doctoral inèdita, València, 2008, p. 140.

⁴³² Els capítols emprats corresponen a una còpia que don Ximén Pérez Mercader Milà d'Aragó, IV marquès d'Albaida i VI comte de Bunyol, va fer registrar l'any 1735 al llibre de la Reial Justícia de València, a fi que quedara constància dels seus drets, com a garantia de percepció. Don Ximén accedí al comtat de Bunyol per línia materna, doncs era fill de dona Maria Micaela Mercader i Cervelló i don Ximén Pérez Milà d'Aragó, III marquès d'Albaida.

⁴³³ J.R. Torres Morera, *Repoblación ...*, p. 72.

⁴³⁴ V. Pérez Soler, *La Hoya de Buñol: la tierra y el hombre*, València, 1974, p. 88.

treballs d'Antoni Mas i Joan Lluís Monjo sobre l'emigració mallorquina al País València en el segle XVII, ni s'ha vist reflectida en els últims treballs sobre l'origen del dialecte local⁴³⁵. Això no obstant, aquests autors consideren, que pogué ser factible una possible arribada de població mallorquina a la Foia de Bunyol com a resposta a una també possible acció colonitzadora del comte de Bunyol. En aquest cas, no es tractaria d'una acció particular i original del comte, sinó inserta en el marc de la mobilització dels senyors afectats pel foragitament dels seus vassalls moriscs, amb la clara finalitat de recolonitzar els seus senyoriis buits des de l'expulsió. Altres senyors, com el marquès d'Aitona, senyor de Tàrbena -lloc on encara en l'actualitat es manté el record així com alguns trets lingüístics com l'article salat-, el duc de Gandia, o el senyor d'Olocau, don Joan de Vilaragut, en Mallorca estant com a virrei, van recórrer a aquesta fórmula per omplir els seus feus⁴³⁶. D'haver sigut així, cal pensar en un procés de "desmallorquinització, a favor d'aportacions cada volta més majoritàries arribades des de les comarques de parla castellana veïnes, esdevenint la definitiva castellanització"⁴³⁷. Per la nostra part, com ja hem dit, no hem trobat en la documentació consultada cap vestigi al respecte, ni d'un probable origen mallorquí, ni de cap altre lloc de procedència. Això no obstant, si la memòria col·lectiva respon a una realitat històrica, alguna, probablement escassa, presència mallorquina hi pogué haver, quan encara es conserva un estret carrer en la part antiga de la població, pel camí de pujada al castell, amb el nom de "Carrer dels Mallorquins".

Per altra part, malgrat no tenir altre fonament que el de l'observació dels llistats dels repobladors presents en la signatura de la carta pobla de Bunyol de l'any 1611 i al veïnat de la mateixa vila en 1646 es pot pensar en la possibilitat d'una població poc arrelada, ja que dels trenta-tres cognoms

---

⁴³⁵ A. Mas i Forners i J. Ll. Monjo i Mascaró, *Per poblar lo Regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Illes Balears, 2002, pp. 61-62.

⁴³⁶ *Ibidem*, pp. 23-24; "Tothom se'n va a la població de València. L'emigració mallorquina al Regne de València en el segle XVII", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XV, 2004, pp. 94-95. P. Lloret, *Ser noble en la València del segle XVII. El llinatge dels Vilaragut*, València, 2005, p. 55.

⁴³⁷ A. Mas i Forners i J. Ll. Monjo i Mascaró, *Per poblar ...*, p. 62. Actualment, la comarca es de parla castellana en la seua varietat dialectal castellanoaragonesa.

presentes en la signatura de la carta pobla de la vila de Bunyol, només set es repeteixen entre els 91 pobladors que apareixen en el veïnatge del 1646, i d'aquests solament quatre s'hi troben presents en la cerimònia de presa de possessió del III comte de Bunyol el 1662.

QUADRE XIX

Relació dels nous pobladors presents a la signatura de la carta pobla dels llocs de Iàtova, Macastre i Alboraig, l'any 1611⁴³⁸

IÀTOVA	MACASTRE	ALBORAIG
1. Biescas, Lluís	1. Barberà, Pere	1. Berenguer, Joan
2. Bort, Joana (viuda)	2. Bonilla, Joan	2. Cerdà, Domènec
3. Córdoba, Joan de	3. Domingo, Joan	3. Gallardo, Francesc
4. Cárcel, Martí de la	4. Escolano, Pere	4. Marco, Pere
5. García, Bertomeu	5. García, Bertomeu	5. Martínez, Joan
6. Gómez, Domènec	6. García, Miquel	6. Martínez, Pere
7. González, Joan	7. Gardes, Pere (justícia)	7. Matías, Pere
8. López, Andreu	8. Grau, Joan	8. Munyoz, Joan
9. Martínez, Joan	9. Manyer, Bertomeu	9. Ortega, Francesc
10. Munyoz, Joan	10. Melis, Guillem	10. Pasqual, Esteve
11. Ortiz, Joan	11. Monfort, Nicolau	11. Pérez, Miquel
12. Ramírez, Francesca (viuda)	12. Montagudo, Benedicto	12. Vaciedo, Vicent
13. Sanchis, Ildefons	13. Montó, Marc	13. Vila, Francesc ("coloni nigri")
14. Villanueva, Jacobo	14. Omar, Rafael	14. Ximénez, Ildefons
15. Villanueva, Tomàs	15. Segura, Guillem	15. Ximeno, Miquel
16. Ximénez, Ildefons	16. Sorní, Pere	
17. Ximénez, Miquel		
18. Pere		

⁴³⁸ ARV, *Real Justicia*, any 1735, L. 793, f. 439 i ss. Llistat de repobladors arreplegat per J.R. Torres Morera, *Re población ...*, p. 41 (Alboraig), 59 (Macastre), 71 (Iàtova).

QUADRE XX

Relació de nous pobladors presents a la signatura de la carta pobla de la vila de Bunyol el 1611⁴³⁹

1. Bonet, Jeroni	18. López, Joan
2. Cano, Martí	19. López, Pasqual
3. Corachán, Jeroni	20. Martínez, Gregori
4. Cortés, Josep	21. Martínez, Vicent
5. Dauder, Josep (notari)	22. Muñoz, Esteve
6. Enclusa, Baptiste	23. Muñoz, Vicent
7. Gallego, Francesc	24. Paterna, Pau
8. García, Felip	25. Perelló, Natalio
9. Gardes, Pere	26. Pérez, Bartomeu
10. Gil, Gregori	27. Pérez, Vicent
11. Gil, Joan	28. Riber, Jeroni
12. Gil, Pere	29. Rodríguez, Francesc
13. Guaita, Martí	30. Romero, Francesc
14. Hernández, Cosme	31. Sayes, Joan
15. Huestes Borràs, Joan	32. Villar, Miquel
16. López, Andreu	33. Ximénez, Francesc
17. López, Francesc	

L'extens corpus constitucional de les quatre cartes pobles del comtat consta de 51 capítols idèntics, redactats en valencià, amb un pròleg i colofó en llatí⁴⁴⁰. Ens trobem davant documents fundacionals⁴⁴¹ i reguladors de les relacions que havien d'imperar entre el senyor de Bunyol i la nova comunitat rural post morisca. Un acte jurídic pel qual, el senyor concedia el domini útil de cases i terres del seu senyoriu als nous pobladors, a canvi de les

---

⁴³⁹ ARV, *Reial Justícia*, any 1735, L. 793, f. 439 i ss. Llistat de repobladors arreplegat per J.R. Torres Morera, *Reoblación ...*, p. 49.

⁴⁴⁰ E. Ciscar Pallarés, *Tierra...*, p. 173. En funció de les 61 cartes pobles analitzades per E. Ciscar, la mitja de capítols es situa al voltant dels 28, essent la més extensa la d'Alberic amb 69 articles. Les estudiades per P.J. Pla Alberola corresponents al comtat de Cocentaina oscil·len entre les 73 de Gayanes i les 88 de Muro. P.J. Pla Alberola, *"El régimen municipal en las cartas pueblas del condado de Cocentaina, 1611"*, I Congrés d'Administració Valenciana: de la Història a la Modernitat, València, 1992, p. 51

⁴⁴¹ Pedro Ruiz Torres qualifica les cartes pobles " a modo de constituciones señoriales fundacionales". P. Ruiz Torres, *"Los señoríos valencianos en la crisis del Antiguo Régimen: una revisión historiográfica"*, *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, 5, 1984, p. 30.

prestacions estipulades al contracte. L'articulat regula les relacions dels repobladors amb la terra i les cases que el senyor, com a posseïdor del domini directe, hi estableix, a més, de les relacions de vassallatge i dependència, les obligacions i drets senyorials, partició de fruits, censos emfitèutics, càrrecs i govern municipal, o administració de justícia entre altres.

Abans de fer l'establiment de casa i terra, el primer requisit a complir pel nou poblador era avassallar-se, prestar homenatge i jurament de fidelitat al comte i successors, en un acte amb el qual es constituïa la relació de dependència característica del règim senyorial. A més, el repoblador havia de sotmetre's a la seua jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, sense possibilitat d'eximir-se'n d'aquesta jurisdicció, incorrent en pena de comís de les terres, cases i béns establits, renunciant, al mateix temps, a tots els furs, privilegis i immunitats que li pogueren pertànyer (1 i 6)⁴⁴². Igualment, havien de reconèixer a don Gaspar, i als seus successors, com a senyors directes de totes les cases i terres amb tots els drets i preeminències, de conformitat amb els Furs del Regne. Així, els vassalls quedaven sotmesos al contracte emfitèutic, forma de propietat predominant al Regne, segons la qual, el comte de Bunyol es reservava el domini directe com a propietari, cedint al nou poblador el domini útil sota unes determinades condicions, entre les quals cal destacar la residència obligatòria, el pagament de drets de lluïme i fadiga⁴⁴³, censos dineraris i partició de fruits, condicions totes elles arreplegades a la carta pobla (1). L'accés a la propietat mitjançant l'emfiteusi és considerat per E. Ciscar, com un progrés per al jornalero i artesà pobre, a més de la solució més ajustada i equilibrada, ja que, si per un costat se li

---

⁴⁴² Encara que no estan numerats els 51 capítols de la carta pobla, els hem atorgat una numeració per a facilitar la localització.

⁴⁴³ Lluïme: dret que cal pagar al senyor del domini directe, quan s'alienen les terres o possessions que es tenen a cens. Fadiga: dret de prelació que té el senyor directe d'adquirir la cosa emfitèutica, quan el senyor útil la traspasa a un altre per títol oneros. El senyor es considerava comprador privilegiat de forma que havia de ser avisat trenta dies abans de l'operació de venda perquè pogués adquirir la propietat amb preferència a qualsevol altre.

permet accedir a la propietat, per l'altre resta vinculat al lloc com a poblador habitant i cultivador, essent aquest l'objectiu primordial de la noblesa⁴⁴⁴.

En la mateixa línia, com a forma d'assegurar-se la permanència i estabilitat de la comunitat, els nous pobladors havien de residir a la vila o lloc corresponent, amb pena de comís si s'absentaren més de sis mesos, reservant-se el senyor el dret d'assignar a un altre poblador la propietat útil de les cases i terres comissades (2). Sols després de residir-hi quatre anys podrien optar a vendre, sempre que comptaren amb l'autorització del comte, que el comprador fóra el cap de família i que hagués fet efectiu el pagament del lluïsmo. En cas que el nou poblador volgués anar-se'n abans d'aquest termini fixat, la propietat tornaria al senyor sense poder demanar cap indemnització per millora (3). D'aquesta manera el senyor s'assegurava que el repoblador no hi acudiria atret per l'expectativa de fer un bon negoci amb la venda immediata del domini útil, l'adquisició del qual havia estat gratuïta, ja que no s'havia pagat cap cens per l'establiment.⁴⁴⁵ D'altra banda, la terra podria ser venuda de forma fraccionada entre diferents pobladors interessats sols en una part i no necessàriament en la totalitat. Transaccions que es considerarien nul·les, si no es feien amb el beneplàcit del comte i la liquidació del lluïsmo corresponent (4).

No són molt exhaustives les cartes pobles del comtat en allò referent al govern del senyoriu, com tampoc ho son en qüestions relacionades amb l'administració de justícia senyorial. L'absentisme de don Gaspar de la seua senyoria, l'obligava a delegar en uns representants. Aquests *alter ego* eren el procurador general, únic per a tots els territoris del comtat i amb residència a Bunyol, i un batlle local per a cadascun dels llocs. L'elecció d'aquests representants era competència del comte, motiu pel qual, cap cosa s'arplega al document. Com a posseïdor de la jurisdicció plena tenia la potestat d'anomenar els jutges que havien d'administrar justícia en nom seu. Els vassalls havien d'acceptar les sentències o, en tot cas, apel·lar conforme als furs. De les causes menors se n'ocupava el justícia, càrrec que juntament

---

⁴⁴⁴ E. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, València, 1993, p. 191.

⁴⁴⁵ E. Císcar Pallarés, *Tierra ...*, p. 185.

amb el de jurat i mostassafs, eren elecció de la nova universitat que naixia amb la repoblació, fet pel qual, molt interessava al comte controlar les eleccions, a fi d'expandir els seus tentacles de poder. Així doncs, la designació d'aquests càrrecs es faria mitjançant un sistema segons el qual la decisió última corresponia al senyor. Es tractava d'una mena de cooptació, per la qual don Gaspar escolliria els dos justícies d' entre una nòmina de quatre, mentre que el jurat i el mostassaf s'elegirien entre una nòmina de dues persones respectivament. Nòmines que serien elaborades per la universitat en una primera volta, i pels oficials i Consell Particular en una segona. En cas que els primers escollits no comptaren amb el beneplàcit del comte, necessàriament i definitiva hauria d'escollir-los de la segona nòmina proposada (8). Entre les competències del justícia i lloctinent, s'especifica que havien de respondre, entre altres, de les *lletres subsidiàries*, exempcions, *caplleutes* i compres. A més, assistirien al procurador general i col·laborarien a la captura dels delinqüents quan així se'ls hi fos manat, de manera que la resistència, la desobediència i la faena mal feta restaren castigades(9). S'acordava el dret del senyor de poder fer i publicar crides amb imposició de penes, dins el marc de la bona administració de justícia i dels Furs i Privilegis del Regne (49). Cas que hi hagueren pendències o qüestions de les quals el senyor hagués d'estar assabentat, si aquest es trobava a València o a una jornada de Bunyol, s'establí un sistema de missatgeria pel qual la vila o universitat en qüestió designaria una persona per donar-li l'avís, rebent del comte un real per dia (39). Cada universitat havia de tenir un guàrdia, i entre tots els pobladors de la Foia s'obligaven a compartir i pagar un *ministre*, la meitat del salari del qual, pagaria la vila de Bunyol, i la resta repartides entre els altres llocs. No obstant, com que encara eren pocs els pobladors, s'acordava que mentrestant a Bunyol no hi haguera setanta cases estarien obligats a tenir guàrdies, encara que no *ministre*, del qual desconeixem l'ocupació (33). En cap moment es fa menció de la quantia dels salaris, ni de la data per a celebrar les eleccions, com tampoc de la durada dels càrrecs. Finalment, don Gaspar es comprometia a establir una bona casa com a lloc de reunions de la Universitat, amb obligació de pagar-li el cens corresponent en la mateixa proporció que les establides als particulars (42).

Amb les paraules *lo fi e intent del dit compte sia que no entén establir sinó a persones iguals y no exemptes en res* entenem que don Gaspar manifestà la intenció de constituir una comunitat entre iguals, segons la qual els nous pobladors no podrien eximir-se de contribuir en els repartiments que la universitat imposara, com tampoc no concórrer als càrrecs o eximir-se'n d'assistir-los (7). No obstant això, la carta al·ludeix a la possibilitat que el comte i successors tenien de reservar-se la facultat de fixar una casa franca de qualsevol repartiment, fent menció explícita de la del procurador general (44).

Les regalies o drets de monopoli, fóra per explotació directa o per llur arrendament, suposaven una important font d'ingressos per als senyors, atès que els habitants del domini senyorial necessàriament havien de servir-se'n dels establiments o serveis objecte del monopoli. Don Gaspar, com a propietari absolut, es reserva per a benefici propi totes les regalies, tant les que al moment hi havia como les que pogueren sorgir al futur. Així, havent-hi recapte al senyoriu, tots els pobladors havien de fer-ne ús, imposant-se penes per a aquells que no ho acompliren. Açò suposava que el molí, el forn, la tenda, l'almàssera... havien d'estar fornides i en bones condicions, ja que d'altra manera els pobladors podrien acudir a unes altres de fora del senyoriu, amb la corresponent minva d'ingressos per aquest concepte (25). Les obres de reparació d'aquestes instal·lacions anirien per compte del senyor, a excepció que la universitat hagués de contribuir amb la meitat del cost del transport de les moles fins a deixar-les al molí (29). Les retribucions exigides per l'ús de cadascuna de les regalies no s'arreplega a la carta pobla, sols s'hi especifica que la calç i els algeps pagarien a raó d'1/8a part del que s'hi hagués fet, quedant exemptes si eren per a ús propi, mentre que les teules i les rajoles pagarien de cada 10 peces una, havent-les de portar, a l'igual que la calç i els algeps, a la casa del senyor (34 i 36).

Encara que explícitament no hi ha regulació de mercat setmanal, sí està implícita la seua existència, donada la facultat, per altra banda no comú en altres cartes pobles, que hi tenien els pobladors de poder vendre la fruita excedentària en la plaça, i fins i tot, fora de la vila i del Regne, amb la sola

excepció de les nous i les figues. No obstant això, don Gaspar es reservava per a ell i successors, la possibilitat de collir fruits per al seu abast, així com que se'ls hi enviaren a la casa de València, la seua residència habitual (41). Pel que fa a la venda de vi, queda especificat que cap particular no en podria vendre excepte el de la seua collita, i sols a quartes (1'3 litres) i a mitges quartes (0'6 litres) (38). Regalia del senyor era també la caça i la pesca al riu. Pel que fa a la caça, a voluntat del senyor estava arrendar-la, vedar-la o vendre'n el dret. En relació a la pesca, sols es podria pescar amb canya o amb les mans, i de cap manera amb mànega, matapollar⁴⁴⁶ o qualsevol altre instrument que facilitara la captura, cas contrari s'incorreria en pena, la qual es faria pública mitjançant crida (47).

La part més important de qualsevol carta pobla, i per extensió també la que ens ocupa, és la corresponent a les rendes que havia de percebre el comte de Bunyol, ja foren cens en diners o en participió de fruits. Un dels més importants per al nou poblador era, sens dubte, el cost a pagar per la casa i per la terra assignada. Pel que fa a la casa, s'estipulava el pagament d'un cens de 15 sous per cada 100 lliures de la valoració total de la casa. Tal cosa suposava que, abans de l'establiment, les cases havien d'ésser estimades per dos perits nomenats per cadascuna de les parts. Pagament que, igual que la resta, es faria efectiu el dia de la festa de Sant Joan del mes de juny. El poblador assumia el compromís de mantenir les cases habitades i habitables, cas contrari podrien ser comissades sense possibilitat d'interpel·lació (10 i 5). Així mateix es va acordar que si s'establien solars per alçar cases, aquestes haurien d'obrar-se en un termini de 6 anys, al llarg dels quals res no es pagaria. Si la casa no es construïa en aquest termini, el comte podria fer pagar al vassall com si ja estiguera obrada o, fins i tot, comissar-la (17).

Aquest bon ús de l'habitatge es feia extensiu al treball de la terra. En conseqüència, les terres d'horta incultes per un temps continu de 2 anys, i de 6 en les de secà, seria motiu suficient per a comissar-les. El principi que

---

⁴⁴⁶ Mànega: embut o sac de forma cònica invertida, de tela o altra matèria flexible, que serveix per a colar o trasbalsar líquids. Matapollar: posar matapoll (planta *Daphne Gnidium*) dins l'aigua per a produir un atuïment als peixos i tenir-los més fàcils d'agafar.

devia guiar al repoblador, i que assumia com a compromís, era el de mantenir les terres cultivades a “ús i costum de bons llauradors” (5) com era habitual. La carta pobla no arreplega les dimensions de les terres assignades als pobladors, ni la diferenciació de terra d'horta o de secà que correspondria a cadascun d'ells, detalls que quedarien especificats en els establiments particulars. El cens en diners que havien de pagar els repobladors per les terres, diferia en el cas d'ésser d'horta o de muntanya: les terres d'horta o regadiu pagarien de cens 1 sou per fanecada, mentre que les de muntanya o secà 2 diners per fanecada, amb l'obligació de pagar per lluïme la cinquena part del preu les de regadiu, i la setena part les de muntanya (11).

Molt més onerós que la quantitat anual que els repobladors s'obligaven a pagar per les terres i les cases, era la partició dels fruits o censos en espècie. Aquests suposaven la part fonamental de les prestacions, i sens dubte força a valorar pel repoblador a l'hora de decidir-se per la repoblació. Considerant la importància del cereal en l'economia de subsistència, el seu cens era el més important i el que d'alguna manera marcava la duresa de les prestacions. Cereals com forment, ordi, panís, dacsca, civada o espelta, formaven la base fonamental de la dieta camperola, i indistintament es sembraven tant en regadiu com en secà, tot i que no contribuïen en igual proporció: el cereal d'horta contribuïa en 1/5a part, mentre que el de secà ho feia en 1/7a, a causa d'obtenir un menor rendiment agrícola. L' indret on s'havien de realitzar les particions havia d'ésser necessàriament el castell si n'hi havia, o a la casa que don Gaspar tingués, on el camperol hi hauria fet arribar els fruits i es faria la partició, indefectiblement en presència del batlle (12). La palla dels cereals, emprada per a diferents usos com era l'alimentació del bestiar, el fem amb què adobar els camps, el farciment de coixins o la fabricació de barrets, també tributava i constituïa una obligació més del vassall cap al senyor de Bunyol, qui rebria en concepte d'aquest dret 1 sàrria de palla per cada 15 barcelles⁴⁴⁷ de forment cultivades, o 1 aixàvega⁴⁴⁸ de

---

⁴⁴⁷*Barcella*: mesura de gra, equivalent aproximadament a la sisena part d'una *quartera*, essent aquesta una mesura d'àrids, de capacitat variable segons les comarques, però aproximada a 70 litres. A València la barcella es dividia en quatre almuds.

palla per cada 30 barcelles, de tot el forment que es batera a les eres (14). L'alfals, emprat com aliment per al bestiar, pagaria a raó de 6 sous per fanecada, i no podien sembrar-ne més de 2 fanecades sense particular llicència (12). D'altra banda, encara que no es precisa el tipus de llegums i hortalisses, aquestes parteixen a 1/5a part en quedar associades al cens dels productes de regadiu (12). Per la seua part, aquells pobladors a qui se'ls establiren canyars, pagarien 1/6a part de les canyes i, en cas de lluïsmes, també la 1/6a part del preu (23).

Un altre conjunt de capítols són els corresponents a la partició dels fruits procedents d'arbres com garroferes, oliveres, figueres i nogueres. Com a punt de partida cal dir que aquests arbres no pagarien res fins que no començaren a donar fruits (27). Les garrofes, aliment de la cavalleria i del ramat, partia amb 1/5a part especificant-se que no es podrien vendre, ni disposar d'elles fins no efectuada la partició, la qual, si així convenia, es podria alfarrassar (13). També a raó d'1/5a part es partiria l'oli, producte molt apreciat a la cuina i al mercat pel seu alt preu. Les oliveres pagarien un cens reduït de 2 diners per fanecada, quedant exemptes d'aquesta contribució les oliveres soltes, les quals no es veien afavorides per la facilitat i comoditat de la concentració, pagant-ne en qualsevol cas per lluïsmes la cinquena part del preu (20). Les figues seques, complement de l'alimentació humana i del bestiar, partirien a 1/6a (22) a l'igual que les nous (21).

Pel que fa a les vinyes, podrien plantar-ne quantes volgueren a la terra de secà, sense haver de pagar per elles durant huit anys (27). Quant a la producció i comercialització, el senyor de Bunyol rebria 2 sous per cada cafís, més 1/6a part del fruit, fóra en panses o en vi, tant s'hi val. Les panses s'haurien d'alfarrassar al mateix lloc on s'assecaven, havent de cobrar el senyor al moment de la collita (19). Endemés es regulava la comercialització dels productes derivats de la vinya, a fi que cap poblador no pogués collir raïm per a vendre sense haver-hi informat prèviament al batlle, haver rebut la llicència i haver pagat al senyor la part corresponent, marcada en 2 sous

---

⁴⁴⁸ Aixàvega: Xarxa de cordes, de malla molt ampla i quadrada, que serveix per tragar gran quantitat de palla en un carro o a esquena de bèstia.

l'arrova. Tampoc, ni *per menut* ni *en gros*, els pobladors podrien vendre vi que no fóra de la collita pròpia, el qual podria vendre's a quarts o a mitjos quarts, és a dir a cànters o mitjos cànters, i sols a la taverna li estava permés tenir raïm. Per lluïme es pagaria la setena part del preu (37-38).

Respecte al bestiar, aquest tributaria anyalment 2 diners per cap, i com era costum, el batlle i un jurat comptabilitzarien la cabanya (24). Per cada corral de ramat, tant si es trobava dins o fora de la població, pagaria 8 sous de cens i la cinquena part del preu per lluïme (16). Del senyor serien, sense cap mena de dubte, l'herbatge i les paridores, les quals podrien ser venudes o arrendades, però que mentre estigueren lliures, els pobladors podrien fer-ne ús sense cap contribució, amb la condició d'ésser destinats al seu propi ramat. Altra cosa eren els bovalars, els quals no es podrien vendre, reservant-se per a ús del ramat en època d'hivern i guarir els animals en temps de tempesta (46). És costum en moltes cartes pobles que s'equipare la contribució del ramat a la dels ruscs, de manera que el comte rebria 2 diners per rusc i any, a més d'un quarteró de mel (24).

La importància de la llenya es manifesta en el fet de reservar-se el senyor els arbres secs que ja no feien fruits, com lledoners, oms, xops i moreres. Cap poblador no podria talar ni cremar, sense expressa llicència, els arbres secs i, donant-se el cas d'un incendi fortuït, el millor tros, les soques, restaven propietat exclusiva del senyor, deixant les branques per al posseïdor de la terra (26). En tot cas s'observaria el costum antic, mitjançant el qual s'imposava una pena de 3 lliures, pagadores per aquell qui cremara o talara un pi de tan sols un pam, o bé 1 lliura si el pi era com la gobanella, i de 5 sous per al pi prim (35). Això no obstant, de lledoners i carrasques se'n podrien talar els que foren menester per confeccionar les eines del camp, i dels pinars recents fer llenya per a les cases i, arribat el temps, podrien collir la grana, pagant de cens per aquesta, de cada deu una, particions que obligatòriament es farien al castell (40). D'altra banda clarament s'especificava que no podrien plantar-se arbres a la corona del camp, i que les moreres plantades al ribàs no pagarien res els primers 6 anys, passats els quals, però, només pagarien 1/5a part de la fulla (26).

En relació a l'ordenament de la producció no hi ha especificacions detallades, això no obstant, el criteri a seguir pels nous pobladors quedava arreplegat al principi regidor "*a ús i costum de bon llaurador*" que adés hem apuntat. Per tant, a l'hora de sembrar, trillar, segar o qualsevol altra faena del camp, el comte de Bunyol no hi en posava través als pobladors, sempre que actuaren segons el criteri ja esmentat. Sols per a sembrar dacsa calia l'autorització del senyor, qui la donaria després de la supervisió de la terra i haver rebut el vistiplau del batlle, mesura obligada a causa de l'esgotament del sol que provocava aquest cultiu.(43). Quant a l'aigua de rec, si bé no hi consta menció de la propietat, cal suposar-la del domini del comte. Tampoc s'hi arreplega cap normativa ni cens per la utilització de l'aigua, encara que a la carta pobla de Bunyol s'especifica l'obligació de deixar entrar l'aigua al castell a raó de 2 plomes d'aigua contínuament, nit i dia. I d'igual manera l'obligació d'omplir la cisterna del castell amb aigua de la font coneguda com "de la figuera", durant el mes de gener (30). Endemés, calia mantenir netes i en perfecte estat les séquies, assuts i basses, incloses la séquia del castell i la del molí. En cas que calgueren obres de conservació, els treballs anirien a càrrec dels pobladors, i el comte aportaria el mestre i els pertrets com calç, algeps i sorra, encara que serien els pobladors els encarregats d'abastir-los a les turons i forns, i carregar-los al lloc de l'obra (28) Pel que fa a les infraestructures, podem dir que cada trilladora amb dues cavalcadures pagaria de cens 4 sous per era i la 1/5 part en cas de lluïsmo, fadiga o qualsevol altre dret emfitèutic. Els horts tancats, independentment de les seues dimensions pagarien 5 sous de cens anyal, i uns altres 5 sous pels fruits que s'hi cultivaren (18).

Altres drets que els nous pobladors es comprometien a fer efectius eren el dret d'alcaldia, així com el delme i terç delme. El primer consistia en 3 almuds de qualsevol cereal per casa dues vegades a l'any, coincidint amb l'època de la recol·lecció del forment i de la dacsa (31). Pel que fa al delme la carta no entra en detalls a propòsit d'aquest dret corresponent a l'autoritat eclesiàstica, sols l'interessa com a font de deducció del terç delme, el qual sí que l'havia de rebre el senyor de Bunyol, i que en aquest cas era, de cada 5 barcelles, 1 barcella i 1/8, 1/5 d'almud de gra de l'horta, la qual cosa equival

a dir que de cada 30 barcelles el senyor en rebria 6 barcelles, 1 almud i 1/8 d'almud (32).

Per últim s'acordava que les execucions per deutes dels vassalls es farien com més aviat millor començant a penyores (45). A més, el comte es faria càrrec de tots els deutes que hi constara estar obligades les universitats (50). Tal cosa, però, no els eixiria debades als nous pobladors, ja que, en agraïment, els pobladors es comprometien a pagar-li tots els anys per Nadal 12 reals castellans (51).

En conclusió, les cartes pobles de Bunyol, Alborraig, Macastre i Iàtova signades el 1611 defineixen les noves relacions senyorials del comtat. L'expulsió ha permès al comte l'adquisició, amb ple dret, de les terres franques dels seus vassalls moriscs, i per tant la consolidació del domini útil amb el directe. El senyor distribueix casa i parcel·la al nou poblador sense que aquest haja de pagar cap preu per l'adquisició del domini útil, en un intent de fer més atractiva la repoblació. Això no obstant, com el que es pretén és aconseguir una població estable per a afavorir la rendibilitat, la consolidació de la propietat útil queda condicionada a una residència obligatòria de quatre anys, com a mínima permanència. La nova relació entre el senyor i el repoblador s'inscriu dins el marc de les relacions feudals, essent l'avassallament el primer pas constitutiu de la relació, i punt de procedència dels drets i deures. Com a posseïdor de la suprema jurisdicció, el comte anomenarà els jutges que en el seu nom administraran la justícia senyorial, i com autoritat superior el senyor de Bunyol intervindrà en l'elecció dels càrrecs i a través d'ells en la direcció de la nova corporació. Pel que fa a les regalies, són propietat del comte i s'exploten en el seu benefici, encara que amb la concessió de venda de productes propis al mercat setmanal, tant fora com dins del comtat. Els nous vassalls queden exonerats de l'obligació dels treballs sense remuneració en benefici del senyor, així com del pagament de censals que sí en tenien els anteriors pobladors del comtat de Bunyol.

3. La concòrdia amb els creditors

Amb la repoblació en marxa, don Gaspar va haver d'apaivagar un front no menys important, el dels creditors censalistes. Aquest col·lectiu, seriosament afectat pel decret d'expulsió, reclamava el pagament dels deutes carregats sobre les aljames morisques que l'expulsió havia deixat impagats. La repoblació del comtat, per si mateix, no era suficient garantia de pagament dels interessos dels préstecs hipotecaris, i més, quan la nova carta de poblament eximia als repobladors dels deutes dels anteriors pobladors. Tampoc la reducció dels interessos decretada per la Monarquia en 1614, a un interès únic del 5%, va ser suficient per a cancel·lar els deutes. Així les coses, tot abocava a un necessari i particular entesa entre els senyors i els creditors.

La concòrdia entre don Gaspar i els seus creditors fou signada el 20 de juny del 1615 al Capítol de la Seu de València⁴⁴⁹ A l'acte hi comparegueren, d'una banda, don Gaspar Mercader i Carròs i el seu fill don Laudomi Mercader i Centelles, amb les seues respectives consorts, dona Hipòlita Centelles i dona Anna Perellós, d'altra els representants de la totalitat dels creditors, don Josep Agorreta, prevere i canonge de la Seu de València, don Baltasar Vidal de Blanes, misser Lluís Tagell i el pare Pere Planes, prevere jesuïta i síndic del col·legi de la Seu d'Urgell. La resta de creditors del comte de Bunyol eren: don Miquel Cervelló, fill i procurador de dona Laura Cervelló; Joanet Bou; Jeroni Ferrer; Vicent Carbonell; Baptista Mateu; Miquel Antolí, procurador; Agustí Simó, velluter; Jeroni d'Ona; Miquel Joan Adrià; el germà Joan Peña, síndic i procurador del convent de Portaceli; Pere Godes, notari síndic i procurador del Capítol i canonges de la Seu de València; Blai Girona; Joan Rosselló, procurador de Francesca Gamis i Úrsula Pallàs; Pere Lluís Fuster, procurador de Vicent Fuster; Francesc Artés i Joan Vila-rasa Castellcens, procuradors de Jaume Ferrer de la ciutat i Regne de València, del

---

⁴⁴⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 385, ff. 143r-173r. Notari públic Francesc Bartomeu Simanques.

magister de la Seu, de don Joan Vila-rasa senyor d'Albalat, de Juana Vila-rasa, Frederic Vila-rasa, canonge de la Seu de València, i d' Isabel Artés, donzella, tots ells hereus i administradors de don Pere Vila-rasa.

Com no podia ser d'altra manera, la concòrdia es justificava per la impossibilitat del comte de poder fer efectiu el pagament dels deutes adquirits, imposant-se l'avinença com l'eixida més favorable per a les dues parts. A fi d'afavorir la cancel·lació de les pensions, censals i violaris es reduirien, durant 10 anys, a raó de 8 diners per lliura els censals propis, 4 diners per lliura els de les aljames, i 12 diners per lliura els violaris. Deu anys que començarien a comptar el primer de juliol d'aquell mateix any. Transcorregut aquest període, les pensions dels censals personals del comte pujarien a 10 diners per lliura, els de les aljames a 5 diners per lliura, i els violaris a 18 diners per lliura. Els pagaments se satisfarien per la festivitat de Tots Sants i per la de Carnestoltes, dies assenyalats, que recordarien a don Gaspar l'obligació d'acostar-se a la Taula de Canvis de València per a dipositar la quantitat necessària amb la qual pagar les pensions. Don Jeroni Ferrer, don Joan Vila-rasa Castellcens i don Baltasar Vidal de Blanes s'encarregarien, en nom dels creditors, de vigilar el compliment i retirar la quantitat dipositada. Transcorreguts els deu primers anys, amb la finalitat de liquidar els ròssecs, s'efectuaria anualment un ingrés de 500 lliures.

Així i tot, els creditors de don Gaspar no ho deixaren tot a la bona voluntat del comte, i volent amarrar la recuperació del deute, signaren la prioritat del seu dret a cobrar, per davant dels drets de cobrar el dot i demanda d'aliments de dona Hipòlita Centelles i dona Ana Perellós. Així mateix, el comtat s'hauria d'arrendar abans del mes de setembre d'aquell any 1615, comproment-se els arrendadors a pagar les pensions. En el cas que no s'arrendara el comtat, don Gaspar hauria de donar fermança de pagament durant quatre anys, la qual restaria nul·la d'haver-hi arrendament. D'altra banda, l'incompliment de qualsevol clàusula de les signades deixaria sense beneficis a la part contravenint, sense afectar els drets de l'altra. La concòrdia va ser

autoritzada mitjançant Reial Decret signat en Valladolid, el 5 de setembre de 1615⁴⁵⁰.

A petició del comte de Bunyol, en 1622 el rei va donar orde al virrei perquè ordenés al capítol de la Seu de València que s'atingués a l'acordat en la concòrdia signada amb la resta de creditors i deixés de molestar el comte amb embargaments⁴⁵¹. Per altra part, els problemes per deutes sembla que van perllongar-se en el temps, ja que hi ha constància que en 1671, hereus d'algunes pensions reclamaven els seus drets sobre els censals signats l'any 1608, pel síndic de l'aljama morisca⁴⁵².

4. La gràcia de la Monarquia

Repoblats els senyorius i encarrilada la qüestió dels censals, arribà l'hora que la Monarquia va haver d'ocupar-se d'afavorir els senyors perjudicats per l'expulsió exercint la seua gràcia. Segons parer de la Junta de Població, calia que el rei beneficiara a algunes cases, la fidelitat de les quals no havia deixat dubtes. A la nòmina dels proposats, a més del comte de Bunyol, hi figuraven, el duc de Gandia, el de Cardona, la duquessa de Villahermosa, el marquès de Navarrès, Guadalest, Aitona, Quirra, els comtes de Castellar, Anna i Real. Com ja és conegut, la decisió de Felip III fou repartir-ne 100.000 lliures, quantitat que eixiria dels béns dels moriscs al reialenc, i dels deutes dels moriscs que comissaris encarregats havien cobrat en forma de censals. El que es traspassava era el dret de la Monarquia a cobrar les quantitats que els compradors a cens o debitori del reialenc i els deutors dels moriscos havien de pagar a la Hisenda, la qual cosa obligava als beneficiats a enfrontar-se a una multitud de propietaris i creditors, els quals estaven obligats al pagament d'una xicoteta part. Fou el lloctinent de mestre racional, Julià Gil Polo, qui, després d'haver estudiat particularment cada cas, s'encarregà

---

⁴⁵⁰ ARV, *Reial Audiència*, part 3^a, Apèndix 2.674.

⁴⁵¹ ACA, CA. *Reial Cambra*, *Diversorum València*, 120, ff. 188v-189r, Madrid, 23 d'agot del 1622.

⁴⁵² ARV, *Manaments i Empares*, any 1671, llibre 2, mà 17, f. 34r.

d'organitzar el repartiment adjudicant a cadascun dels beneficiats una quantitat de béns venuts a debitori, una altra de béns establerts a cens emfitèutic, i una tercera de censals constituïts per al pac de deute a moriscs, de tal manera que tots els beneficiats s'emportaren un semblant percentatge per cada concepte⁴⁵³.

A causa de la malparada situació de l'economia del comte de Bunyol, es va decidir adjudicar-li la quantitat més alta de les atorgades, 7.000 lliures, la qual fou rebuda també pel comte del Real. Mitjançant privilegi reial datat el 22 de juliol de 1621⁴⁵⁴, don Gaspar havia de rebre l'esmentada quantitat dividida en tres diferents conceptes: 2.912 lliures en debitoris, 1.827 en establiments de terres i 2.261 lliures en censals, el desglossament de les quals es pot comprovar al quadre següent:

QUADRE XXI

Relació de debitoris, establiments i censals assignats al comte de Bunyol⁴⁵⁵

	Debitoris	ll.	s.	d.
A Callosa	De Lluís Ardança	993	15	
	De mossèn Andreu Villar	509	5	
A Xèrica	De Jaume i Agustina Martínez	70		
	De Pasqual Soriano	60		
	De Rafael Fuertes	60		
	De Joan Bonet	52		
	De Bernardino Ordaz	20		
	De Domènec, de Xèrica	30		
	D'Agustí Mundo, de Navaixes, i Joan Velázquez, de Xèrica	25		

⁴⁵³ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Justicia i gracia: Lerma y los Consejos de la monarquía ante el problema de la repoblación del reino de Valencia". en J. Martínez Millán, M.A. Visceglia (dirs.), *La monarquía de Felipe III: Los Reinos*, Vol. IV, Madrid, 2008, p. 314 i ss.

⁴⁵⁴ ACA, CA, *Reial Cambra*, Diversorum València, D. 127, s.f. ACA, CA. *Secretaria de València*, llig. 593, D. 15/30. A don Diego Mercader Vives, baró de Xest i Montixelvo, li foren assignades 3.000 lliures. En la notificació solament apareixen les lliures i no els sous i diners, els quals fem constar en el quadre.

⁴⁵⁵ ARV, *Manaments i Empares*, any 1621, llibre 7, mà 67, f. 13.

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

	De Francesc Vicent, de Xèrica	25		
	De Miquel Villalva, de Navaixes	30		
	De Francesc Ayerves, de Xèrica, i Pere Yerbes, de Xèrica	34		
	De Pere Gómez menor, de Xèrica	42		
	De Jaume Colas, alias Talamantes. de Xèrica	120		
	De Pere Montón. de Xèrica	50		
	De Domènec Monterde. de Xèrica	13		
	De Miquel Jeroni Valero	273		
	De Miquel Jeroni Valero	355		
	De Miquel Jeroni Valero	30		
	De Pere Yerbes	45		
A Lliria	De Miquel Gurrea	20		
TOTAL		2.912	20	

	Establiments	ll.	s.	d.
	De Cristòfol Massalva, Vicent de Sanmartín i Joan Vilagrassa, de Navaixes	103		
	De Francesc de Sanmartín	20		
	De Gabriel Gasulla	15		
	De Gabriel Gasulla menor	50		
	De Pere Aguilellas	17		
	De Joan Gil, de Navaixes	31		
	De Beltran Ollet, de Navaixes	15		
	De Miquel Villalva, de Navaixes	10		
	De Pau Navarro, de Navaixes	23		
	De Domènec Donat, de Navaixes	20		
	De Joan Bonet, de Navaixes	18		
	De Bertomeu Balaguer, de Navaixes	20		
	De Pere Aguilera, de Navaixes	88		
A Morvedre	De don Antoni de Cardona	30		
	De don Antoni de Cardona	70		
	De don Antoni de Cardona	125		
	De Dionís Roig i de Noguera	812		
	De Francesc Buytrago	105		
	De Lluïsa Sanfeliu	90		
A Callosa	De Bartomeu Timor	175		
TOTAL		1.827		

Censals <i>"De los que el secretario Bayarte puso en la vereda de Sogorb"</i>	ll.	s.	d.
De Joan Romero, de Caudiel	40		
De Domènec Martínez menor, de Begís	27	10	
De Miquel Domènec de Martín, de les Alcubles	30		
De Joan Alcayde, de les Alcubles	100		
De Bertomeu Montón, de Castellnou	33		
De Monserrat Granell, de Pavies	48		
De Miquel Barrachina, de Pavies	22		
De Domènec Vilar, de Pavies	16		
D'Agustí Pérez, de Pavies	16		
De Joan Asensio menor, de Bejís	24		
De Francesc Sorio, de Bejís	18		
De Miquel Pérez, de Matet	13		
De Francesc Bollo, de Gaibiel	30		
De Miquel Bon, de les Alcubles	68		
De Joan Pérez, notari de les Alcubles	77	20	
De Joan Domènec de Pere, de les Alcubles	76	13	4
De Ferran, de Meliana	29		
De Martí Pérez, de les Alcubles	27	10	
De Pere García, del Toro	19		
De Joan Palomar, del Toro	23		
De Miquel Marin menor, del Toro	41		
De Joan Aparicio, del Toro	45		
De Pere Aparicio, del Toro	12		
De Francesc Pasqual, de Altura	95		
De Pere Benedicto, de Pina	22		
De Lluís Pérez, de Caudiel	7		
De Martí Selda, de Caudiel	7		
De Joan Torres de Domènec, de Benafer	30		
De Domènec Vicente, de Xèrica	17		
De Jaume Talamantes, de Caudiel	34		
De Francesc Escrig, de Caudiel	23		
De Joan Sancho, de Caudiel	20		
De Pere Lidon, de Xèrica	12		
De Pere Andrés Villanueva, de Xèrica	11	10	
De Josep Fortuny, de Sogorb	75		
De Francesc Martin, de Sogorb	240		

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

De Miquel Bernardo, de Sogorb	80		
De Jeroni de Veo, de Sogorb	131	14	
De Miquel Joan Vivas, retor de Navaixes	24		
De Salvador Benet, de Sogorb	10		
De Joan Rubio, de Sogorb	12		
De Joan Gomes, de Sogorb	74		
De mossèn del Povo (sic), de Sogorb	40		
De Miquel del Povo, de Sogorb	13		
De Gonçal Martínez, de Sogorb	39	10	
De Joan Santaaulàlia, de la Pobla d' Arenós	18		
De Miquel Noguera, de Caudiel	40		
De Gabriel Pérez, de Caudiel	14		
De Jeroni Moredón, de Pina	34		
De Francesc Monçón, de Castellnou	6		
De Domènec Polo, de Sogorb	9		
De Sebastià Hernández, de Sogorb	17		
De Francesc Adalid, d'Altura	31		
De Bartomeu Villalba, de Pina	24	19	4
D'Eusebi Castillo, de Altura	19	3	4
De Miquel Calas, d'Altura	50		
D'Antoni Romero, d'Altura	25		
De Marc Pérez, d'Altura	17		
De Cosme Aragón, d'Altura	25		
De Francesc Simon, d'Altura	15		
De Miquel Pérez de Miquel, d'Altura	47		
TOTAL	2.261	112	12
TOTAL	2.274	13	0

Malauradament, fins al moment no temin registre documental dels tràmits que don Gaspar va seguir per obtenir el cobrament de les propietats, com tampoc, si les va cobrar íntegrament i amb puntualitat. Això no obstant, sí hem pogut constatar l'intent del comte, d'obtenir el pagament de les 993 lliures i 15 sou, a més de les pensions generades des del 13 de març del 1620, del debitori que se li va assignar a Callosa. Segons hi consta, don Gaspar volia rebre l'esmentada quantitat mitjançant un procediment que no era el que don Pere Escrivà, receptor de la Batllia General de València, tenia autoritzat, fet pel qual ho notificava al monarca per a rebre el vistiplau. Contràriament,

el parer reial no hi fou favorable al comte. El monarca va despatxar la qüestió amb les paraules següents:

*“Que el conde de Buñol no tiene que entrometerse en esto, ni pagarle cosa alguna, sino que, si al conde le pareciese incierto algo de lo que está asignado, acuda al Consejo Supremo para que en él se vea y se proceda lo que fuese”.*⁴⁵⁶

*****

Tot plegat, el despoblament de les terres del senyoriu de Bunyol, conseqüència del decret d'expulsió dels moriscs del Regne de València decretat per la Monarquia en el 1609, va deixar al I comte de Bunyol en fallida econòmica. La lenta repoblació afavorida per la carta pobla del 1611, per les millores que s'hi incorporaren en el 1634, així com per les dues concòrdies amb els creditors de la Casa, signades en 1615 i 1645, contribuïren a una lenta recuperació, encara que sense que el nivell dels ingressos senyorials arribaren als recaptats en els anys previs a l'expulsió. La lleialtat i el compromís que va mostrar la família Mercader en l'evacuació dels moriscs dels seus territoris no va ser recompensada tal com, possiblement, ells esperaven que es faria.

---

⁴⁵⁶ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 707, D. 40.

Capítol IV

UNA ACTIVA PRESENCIA EN L'ESCENA PÚBLICA

1. Els serveis a la Corona

Com a membre de l'Estament Militar, don Gaspar Mercader i Carròs va assistir amb regularitat a les periòdiques reunions de l'Estament en l'Estudi Major Daurat de la Casa de la Diputació. Juntament amb son pare, don Gaspar Mercader i Mercader, el seu germanastre, don Pere Mercader i Cervelló, i altres membres col·laterals de la família, com don Cristòfol o don Jeroni, el seu nom va quedar registrat els dies en què les deliberacions abordaven els preparatius de l'històric esdeveniment de la família reial, com eren les noces reials a València de Felip III amb la princesa Margarida d'Àustria, celebrades conjuntament amb les de la infanta Isabel Clara Eugènia amb l'arxiduc Albert d'Àustria. Noces i festes reals que, com ja hem tractat, don Gaspar Mercader, amb la seua gallardia i enginy, va saber aprofitar per a afalagar al rei i al seu privat, com a estratègia cortesana d'acostament al poder.

L'arribada del nou monarca al Regne s'aprofitava també per al preceptiu jurament reial dels Furs i Privilegis del Regne, acte que s'havia de celebrar el 28 de febrer de 1599 en la Seu de València. Per problemes d'espai a la Seu, solament una representació de 4 nobles i 4 cavallers, podrien assistir-hi, juntament amb els elegits pels altres Estaments del Regne, ocupant un lloc destacat a fi de testimoniar i acceptar el jurament reial⁴⁵⁷. Assabentar-se de la intenció reial respecte a com i de quina manera tenia previst prestar el jurament, interessava a l'Estament a fi d'organitzar la seua actuació “ *de manera que estant sa Magestat molt servit i ab complida satisfacció y gust, los Furs, Privilegis, usos y bons costums del present Regne, resten en sa deguda integritat, força y valor*”⁴⁵⁸. L'interès de tot l'Estament per assistir-hi, va fer

---

⁴⁵⁷ARV, *Corts per Estaments*, sig. 526, reunió del 13 de febrer de 1599.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, reunió del 13 i 20 de febrer de 1599.

que s'obriera la possibilitat de la total assistència, encara que sense tenir-hi precedència, la qual sols gaudirien oficialment els escollits⁴⁵⁹. Un lloc destacat i d'acord amb el seu càrrec de batlle general, que va poder gaudir el baró de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader.

A més, però, l'Estament no va descuidar les seues reivindicacions, de les quals es va ocupar, entre deliberació de torneig i deliberació de festa. D'una banda es va denunciar l'existència de Contrafur en el fet que, tant el senyor de Bunyol i la seua família, com altres membres de la noblesa, haguessen sigut obligats a presentar-se personalment en la Cort, on van ser retinguts⁴⁶⁰. Per altra, aprofitant l'arribada del monarca al Regne, obtenir la convocatòria de Corts al Regne. Organitzant com caldria fer aquesta petició van transcórrer les reunions de l'Estament del mes de juliol. En agost ja s'havien organitzat dues ambaixades per aquest fi i, personalment don Josep Pellicer havia anat a Dénia, on es trobava el rei, per a suplicar-li la celebració. Determinats a no parar fins a aconseguir l'objectiu, van decidir escriure una carta al marquès de Dénia i al vicescancer de la Corona d'Aragó demanant-los intercessió⁴⁶¹. En el mes de setembre de 1599, es va organitzar una ambaixada encapçalada per don Baltasar Mercader i Carròs, germà menor de don Gaspar Mercader i Carròs, fill del batlle de València. Davant la falta de resposta reial, els Estaments decidiren esperar millor ocasió, i aquesta va arribar en el 1601, quan les necessitats financeres de la Monarquia la portaren a demanar al Regne un donatiu gracios i voluntari per a subvenir el seu destret, al qual don Gaspar Mercader i Mercader va contribuir amb 400 lliures, que sumades a les contribucions de la resta de particulars, prelats, ciutats, viles, llocs, Generalitat i moriscs, feren un total de 387.075 lliures i 10 sous⁴⁶².

Tornant a les reunions de l'Estament, i a la participació de don Gaspar Mercader i Carròs, cal dir que la seua assistència es va fer més habitual després de la mort del seu pare en 1603. Aquest augment del seu

---

⁴⁵⁹ *Ibidem*, reunió del 27 de febrer de 1599.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, reunió del 4 de febrer de 1599.

⁴⁶¹ *Ibidem*, reunió del 18 i 25 d'agost de 1599.

⁴⁶² M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts ...*, pp. 31-44.

apersonament a les reunions, es pot associar no solament per l'interès de les qüestions a debatre, sinó també per la responsabilitat inherent a la condició de cap de llinatge, donat que l'assistència era dret i deure, encara que no hi havia obligatorietat.

Acceptada per la Monarquia la celebració de Corts, i escollida València com a seu de la celebració, don Gaspar Mercader va participar activament també en les sessions que es desenvoluparen entre el 9 de gener i el 20 de febrer de 1604. El convent de Sant Domènec es va omplir de gom a gom amb els representants dels tres Braços del Regne, amb una destacada participació de la noblesa valenciana, i particularment de la família Mercader. Per una part, el senyor de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs, únic representant en el Braç Militar d'aquesta branca dels Mercader, ja que l'hàbit de l'Orde de Sant Jaume que posseïa el seu germà, don Baltasar, li atorgava l'estatus de religiós, i com a tal formava part del Braç Eclesiàstic, dins de la veu de la seua Orde, de la qual només anava un representant⁴⁶³. També la branca secundària de la família Mercader, posseïdors del senyoriu de Xest, va comparèixer a les Corts, amb don Cristòfol Mercader com a cap de família, essent acompanyat pel seu fill, don Diego Vives, *olim* Mercader. Tampoc va faltar el germanastre del baró de Bunyol, don Miquel Mercader i Cervelló, jove hereu de la casa d'Orpesa, de 16 anys, l'habilitació del qual va estar acompanyada de la dels seus germans menors, don Lluís i don Galcerà Mercader, de 14 i 12 anys respectivament⁴⁶⁴, encara que aquests dos menors no consta que assistiren a cap sessió⁴⁶⁵. Un jove representant, don Miquel, amb un responsable i implicat comportament, donada la seua assídua assistència a les reunions, i dos joves utilitzant la seua

---

⁴⁶³ L. Matheu, *Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677, pp. 107 i 155.

⁴⁶⁴ Segons Mateu, al Regne de València els menors de 14 anys estaven habilitats per poder entrar a les sessions del Braç Militar, encara que, fins a no haver complit els 20 anys no tenien dret de vot. El mateix esquema regia per a les Corts aragoneses i no per a les catalanes, a les quals els menors ni entraven ni votaven. L. Matheu, *Tratado...*, pp. 159-160. De l'edat tenim coneixement per les declaracions de la mare, dona Laura Cervelló, en el plet que mantenia amb don Gaspar Mercader, AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 159, D. 4. Demanda del 16 d'abril de 1605. Igual que coneixem l'edat de l'únic fill de don Gaspar Mercader, don Laudomi Mercader, de 12 anys, sense registre d'assistència ni d'habilitació, per la data del seu bateig, el 20 d'abril de 1592. G. Mercader, *El Prado...*, pp. xxiv.

⁴⁶⁵ M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts ...*, p. 90

possibilitat d'ésser habilitats a les Corts. Tot el qual fa pensar, en la direcció de dona Laura Cervelló, viuda de Mercader, impossibilitada com a dona per participar-hi, però amb interès d'alliçonar i introduir als fills en la primera fila del quefer de la noblesa, en un moment important per al Regne.

Així les coses, i davant el registre de les assistències a les sessions del Braç Militar a les Corts de 1604, es corrobora una major compareixença del cap o d'un representant de cadascuna de les branques Mercader, això és, don Gaspar, don Miquel i don Cristòfol, amb un percentatge de participació del 65,5%, 51,7% i 50% respectivament, que no sols va ser superior al dels altres membres Mercader, sinó també al de la resta d'assistents, la mitjà de participació dels quals es situa en un 22,2%⁴⁶⁶. És a dir, aquests tres representants de la família Mercader s'inclouen en el grup més influent del Braç Militar, donat que la seua presència implicava votació -amb excepció dels menors-, així com el seu posicionament davant una proposta d'interès del Regne o de la Monarquia. A més, però, de l'assistència, que *per se* ja implica participació, don Gaspar i don Cristòfol Mercader van involucrar-se encara més en la maquinària de les Corts, així, braç a braç amb don Carles de Borja i Centelles, duc de Gandia, i amb don Cristòfol Milà d'Aragó, comte d'Albaida, desenvoluparen el càrrec de tractadors en Corts. Una ocupació que a tots ells els habilitava per a negociar qualsevol qüestió que s'hi poguera suscitar, juntament amb els escollits pels altres Braços, mantenint-los assabentats de tot el que s'hi coïa. Una atalaia perfecta des d'on atendre les reivindicacions del Regne, afavorint el nombre més gran de propostes legislatives formulades al rei, però també des d'on servir a la Monarquia, sumant així prestacions amb les quals arredonir les moltes oferides històricament pels avantpassats de la família des de la Batllia General del Regne.

En definitiva, deixant de costat els interessos generals i atenent als particulars, les Corts es presentaven com el marc idoni per a aconseguir l'ascens social i les mercès escaients per a una noblesa cada vegada més dependent econòmicament de la Monarquia. En aquest sentit, creiem que les

---

⁴⁶⁶ M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts ...*, pp. 77-78

Corts foren prou aprofitades pels Mercader de Bunyol, ja que don Gaspar es va veure recompensat amb un ascens en l'escalafó nobiliari, al ser-li concedit el títol de comte de Bunyol. Una concessió de la qual s'escoltaren rumors d'haver sigut concedida per la seua exitosa participació en les noces reials i que segons G. Escolano “... se hizo la merced del título por las partes que tiene de un grande cavallero, señalándose en todos los ejercicios militares y cortesanos, con aplauso de los miradores”⁴⁶⁷. Pel que fa a don Baltasar Mercader, va ser un dels beneficiats de les Corts amb una renta vitalícia de 200 lliures, concessió a propòsit de: “a los que han servido a vuestra Magestat en estas Cortes que parece merescen se les haga merced de renta de por vida...”⁴⁶⁸. Respecte a don Miquel Mercader i Cervelló, i a don Cristòfol Mercader, senyor de Xest, sembla que no es van veure directament recompensats pels favors reials, o almenys no va quedar reflectit en la documentació que més directament i immediatament va emanar de les Corts de 1604, encara que per a don Miquel hi havia temps per davant.

La circumstància va ser diferent de les Corts de 1626. La Monarquia de Felip IV, amb el duc d'Olivares com a favorit, va convocar Corts particulars per al Regne de València a la vila de Montsó, un lloc geogràficament situat prop de Barbastre i de Lleida, on al mateix temps havien de reunir-se les Corts aragoneses i catalanes respectivament. Solament això ja suposava un entrebanc per a qualsevol que hi volgués assistir, donades les incomoditats d'una estança fora de casa, a més de les quantioses despeses econòmiques. La circumstància personal del comte de Bunyol no era la més propícia, ni per salut, ni per edat, ni per economia, tot el qual bé pogué dissuadir-lo d'assistir-hi, igual que al seu fill don Laudomi⁴⁶⁹. A més, tal vegada la previsible conflictivitat de la convocatòria no la feia massa atractiva. Per un costat no s'havien convocat amb els temps suficient per organitzar-se i hi poder acudir, per l'altre, perquè, essent Corts particulars, havien estat convocades fóra de les fronteres del Regne, contravenint els Furs i Privilegis. Arguments

---

⁴⁶⁷ G. Escolano, *Segunda parte...*, p. 942.

⁴⁶⁸ M. Ll. Muñoz Altaber, *Les Corts ...*, p. 104.

⁴⁶⁹ No en tenim constància de la compareixença de cap dels dos. ARV, *Reial Cancelleria*, 519.

suficients per a excusar l'assistència d'aquell que tènien la seua trajectòria vital sota la dependència i el favor reial, com sembla que era el cas del senyor de Bunyol. El mateix duc de Gandia va disculpar-se davant de la Monarquia per la seua inassistència⁴⁷⁰.

Qui sí que va estar, assistir i figurar com un dels membres més destacats i influents en el Braç Militar, fou el seu germanastre, don Miquel Cervelló, aleshores senyor d'Orpesa. Aquest, juntament amb don Cristòfol Crespí de Valldaura, don Giner Rabassa de Perellós, senyor de Dosaigües, don Francesc Roca, don Vicent Vallterra i Blanes i don Gaspar Escrivà de Romaní, van treballar a les Corts com a tractadors⁴⁷¹. El mateix càrrec que don Gaspar va desenvolupar a les Corts de 1604, encara que llavors, sense les tensions que acompanyaren la convocatòria de 1626, on els tractadors van haver de defensar una posició contrària a la de la Monarquia. També entre els més influents del Braç Militar en aquesta convocatòria va estar don Gaspar de Rocafull i Boïl, senyor d'Albatera, nebot de don Gaspar Mercader, fill de la seua germana dona Rafela i de don Ramon de Rocafull, I comte d'Albatera (1628), del Consell d'Aragó i gentilhome de boca⁴⁷².

Ja a 1630 en el marc de la Guerra dels Trenta Anys i les pressions derivades de la Monarquia, don Gaspar Mercader i Carròs, va ser un dels requerits per a col·laborar amb homes, diners i armes, encara que no va respondre a la sol·licitud⁴⁷³.

2. València dividida: l'activisme del comte de Bunyol per la Immaculada i el Pare Simó

Tot al llarg de la primera meitat del segle XVII, la ciutat de València va viure una etapa de convulsió social i devoció popular a propòsit de dues

---

⁴⁷⁰ D. de Lario, *El comte-duc...*, p. 71.

⁴⁷¹ *Ibídem*, p. 336.

⁴⁷² L. Salazar i Castro, *Árboles...*, p. 93.

⁴⁷³ A. Felipe Orts, *El centralimo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano*. València, 1988, p. 118.

controvèrsies de caràcter religiós, però, amb implicació política. Una venia de lluny en el temps, tenia a veure amb la disputa teològica del misteri marià de la Immaculada Concepció de la Verge Maria⁴⁷⁴. L'altra va suscitar-se i esclatar a l'època, com a conseqüència dels fallits intents per a beatificar a Francesc Jeroni Simó, beneficiat de la parròquia de Sant Andreu, mort el 25 d'abril de 1612⁴⁷⁵. Tant en una com en altra qüestió, es van conformar dos partits antagònics amb moltes similituds respecte als seus simpatitzants. A la davantera dels maculistes, defensors de la santificació *in utero* de Maria, Mare de Déu, i dels antisimonistes, contraris d'atorgar santedat al pare Simó, es situaven els frares dominics de l'Orde de Predicadors, i entre aquests, l'arquebisbe de València, fra Isidor Aliaga, germà de fra Lluís Aliaga, confessor de Felip III, posteriorment nomenat inquisidor General. Per la seua part, entre les files dels immaculistes, defensors d'haver estat Maria santificada ja en el moment de la concepció, i dels simonistes, favorables a reconèixer la mort del pare Simó en olor de santedat, es trobaven dos ordenes manifestament opositors als dominics com eren els franciscans i els jesuïtes. Amb aquesta última, els dominics, a més de rivalitzar per l'alumnat, mantenien oberta una polèmica sobre qüestions d'auxilis divins⁴⁷⁶. Pel que fa a la posició de la Corona davant aquestes discussions, tant Felip III com Felip IV, van seguir la tradició immaculista dels reis de la Corona d'Aragó, com a tals, van recolzar aquesta causa mariana. Respecte a la beatificació del pare Simó, encara que al principi Felip III va mostrar-se procliu a la causa del beneficiat de Sant Andreu, cap a 1619, coincidint amb la perduda d'influència del duc de Lerma -fervorós creient del pare Simó-⁴⁷⁷, amb els avalots que per

---

⁴⁷⁴ E. Callado Estela, *Sin pecado concebida. Valencia y la Inmaculada en el siglo XVII*, València, 2012.

⁴⁷⁵ E. Callado Estela, *Devoción popular y convulsión social en la Valencia del Seiscientos*, València, 2000; A. Felipe Orts, "La actitud institucional ante el proceso de beatificación de Francisco Jerónimo Simó durante el siglo XVII", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 23, València 1997, pp. 117-148; J. Casey, "Amic(s) del poble. El pare Simó i els valencians", *La terra ...*, pp. 224-231.

⁴⁷⁶ J. Seguí, "La Orden de los Jesuitas en Valencia durante el pontificado de San Juan de Ribera", en *Miscelánea Comillas, Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, vol. 63, núm. 122, (2005), pp. 211 i 221.

⁴⁷⁷ La devoció del duc de Lerma pel pare Simó s'ha relacionat amb la creença que, fou la seua relíquia la que va obrar el miracle de salvar al seu nét d'una asfíxia accidental. J. Casey, "Amic(s) del poble ...", p. 227.

eixa època protagonitzaren els simonistes, de les campanyes de descrèdit per part dels dominics, i del suport antisimonista de l'inquisidor general, va mostrar-se caut, reconduint la situació cap a canals més ortodoxos, essent el més immediat la retirada de les imatges del clergue i la prohibició del seu culte.

Gent de tots els estaments i institucions van prendre partit per una causa o altra. Don Gaspar Mercader i Carròs va mostrar-se públicament com un gran defensor de la beatificació del pare Simó, a més de com un gran activista en la defensa de la Immaculada Concepció de la Verge. Dues opcions voluntàriament escollides amb les quals abraçava la mateixa preferència doctrinal immaculista de Felip III, i la fervorosa defensa de la santedat del pare Simó en la qual militava el duc de Lerma. ¿Casualitat, o interès del comte d'estar en la mateixa opció que el poder? Difícilment podem contestar. Això no obstant, cal considerar que, d'alguna manera, creure o no creure en la santedat del pare Simó podia prestar-se, més o menys, a tenir certa afinitat amb el grup que la integrava, mentre que després de molts segles de disputes teològiques, la creença en l'existència o no, de màcula en la concepció de la Verge, comportava a més d'un acte de fe, una qüestió que bé li pogué arribar a don Gaspar per la influència d'una creença familiar. Però, com esbrinar tal cosa?.

Tal vegada la pista ens la pot aportar l'elecció de sepultura dels avantpassats de don Gaspar. Tenint en compte que aquesta era una elecció última, amb vocació d'eternitat, la qual es suposa que es fa seguint un criteri propi, interior, meditat, nu de qualsevol interès mundà, podem pensar que la devoció mariana del comte de Bunyol per la Immaculada Concepció bé pogué ser conseqüència d'una fe i devoció familiar, ja que va ser *l'altar major de l'església del monestir de la Immaculada Concepció de Nostra Senyora* l'opció escollida com a morada final dels restes mortals de sa mare, dona Laudomia Carròs, així com dels seus avis paterns, don Melcior Mercader i dona Rafela Mercader. També dels germans dels seus oncles, don Gaspar i don Baltasar després, encara que com ja hem tractat, aquest va canviar a última hora la ubicació, per l'altar de l'Església de Sant Joan del Mercat. En temps més

allunyats, la preferència familiar fou l'altar del monestir de Santa Clara, denominació que probablement pot fer referència al mateix convent, ja que la seua construcció, ordenada poc després de la conquesta del Regne, va estar unida a les religioses de l'Orde de Santa Clara, rama femenina de l'Orde de Sant Francesc, partidària igualment del misteri Immaculat⁴⁷⁸. Cal dir que, els regnes i monarques de la Corona d'Aragó van estar molt influenciats per l'escola franciscana de Barcelona, essent l'orde religiosa dels franciscans, partidària de la causa de la Immaculada Concepció de la Verge. Els orígens del conegut convent de la Puritat entronquen amb eixe compromís de la Casa Reial aragonesa de fundar establiments religiosos sota la invocació mariana⁴⁷⁹. A més a més, però, les clàusules testamentaries deixen besllumar les simpaties de qui les ofereix, i així, es fa evident la que don Melcior Mercader en tenia pels pares jesuïtes de la recentment instaurada Companyia de Jesús a València (1544)⁴⁸⁰, als quals va fer un legat testamentari de 10 lliures perquè pregaren per la seua ànima⁴⁸¹, discret legat, però testimonial de la simpatia per la Companyia. Pares jesuïtes que, recordem, eren partidaris de la causa immaculista i simonista.

El primer comte de Bunyol, feia constar, al costat de la seua signatura, ser esclau de Maria Immaculada, una demostració pública del seu fervor⁴⁸². Devoció que, a més, don Gaspar entenia aparellada a l'activisme, el qual va expressar de maneres ben diverses: d'una manera lúdica per mitjà de la festa i la diversió, des del camp de les lletres amb els certàmens poètics, o

---

⁴⁷⁸ També va ser conegut com a Reial Monestir de Santa Isabel, ja que el rei don Jaume va determinar a 1250 -any que s'estima que van finalitzar les obres del convent- que juntament amb Santa Clara d'Assís, fóra reconeguda com a fundadora la seua tia Santa Isabel d'Hongria, a qui Gregori IX feia poc havia canonitzat. A. Aldea Hernández, "El Real Monasterio de las Monjas Clarisas de la Puridad de Valencia", *La clausura femenina en España. Actas del Simposium*. San Lorenzo del Escorial, 2004, p. 1107. En el segle XVI l'advocació de les monges va decantar-se cap a la devoció de la Immaculada Concepció, i amb l'aprovació del papa Clemente VII, va a denominar-se de la Puríssima Concepció, per l'especial veneració que rebia un llenç de la Verge que es trobava en el convent. J. Sorribas, *Narración històrica de la antigüedad y progressos del Real Monasterio de la Purísima Concepción de la Ciudad de Valencia*, València, 1741, p. 66.

⁴⁷⁹ E. Callado Estela, *Sin pecado concebida ...*, p. 25 i ss.

⁴⁸⁰ J. Seguí, "La Orden de los Jesuitas ...", p. 210.

⁴⁸¹ AHN, *Sección Noblesas*, Fondo Fernán Núñez, C. 152, D. 24, s.f.

⁴⁸² V. Ximeno, *Escritores ...*, vol. I, p. 293.

mitjançant actuacions més comprometedores i quelcom histriòniques. Les victòries parcials aconseguides pels immaculistas en aquesta *Guerra Mariana*⁴⁸³, eren considerats per don Gaspar dignes d'esser celebrades, encara que fóra sufragant-les de la seua pròpia butxaca. El dietarista mossèn Porcar relata com, la nit del 7 de desembre del 1617, vespra de la festivitat de la Puríssima Concepció, don Gaspar, "... féu grandíssima festa de lluminàries, masclets, fochs, música y altres gèneres de entreteniments, en honrra y alabansa de dita reyna del Cel y Terra"⁴⁸⁴, per celebrar el breu papal *Sanctissimus Dominus Noster*, segons el qual, i per complaure a Felip III, els immaculistas podrien sostenir públicament la concepció sense màcula de Maria, sense impedir, això no obstant, que els maculistas defensaren la seua postura mitjançant lletra impresa, encara que no ho podrien fer des del púlpit o qualsevol altre lloc públic⁴⁸⁵.

Altra prova que el comte no reparava en despeses per la Immaculada va ser la impressió d'una nova edició de la Real Pragmàtica del rei Joan I d'Aragó datada l'any 1394, favorable a la Immaculada Concepció, que va sufragar el 1619⁴⁸⁶. A més de la còpia de dues cartes datades en Roma el 8 de febrer del 1624 i signades respectivament per don Mateo Vázquez de Leca, i el doctor Bernardo de Toro⁴⁸⁷ -qui també signava com *Esclavo de la Virgen Santíssima*-,

---

⁴⁸³ Terme arreplegat per E. Callado, *Sin pecado...*, p. 18.

⁴⁸⁴ P. J. Porcar, *Coses...*, [1.488], p. 474.

⁴⁸⁵ E. Callado, *Sin pecado...*, p. 72.

⁴⁸⁶ V. Ximeno, *Escritores ...*, vol. I, p. 293. *Plegmática del molt alt señor rey de Aragón, traduhida del llatí en vulgar valencià*, Valencia, 1619. Arreplegat per E. Callado, *Sin pecado...*, p. 77.

⁴⁸⁷ L'ardiaca de Carmona, Mateo Vázquez de Leca i el llicenciat Bernardo de Toro, van ser els escollits en 1615 per l'arquebisbe de Sevilla, don Pedro de Castro, per aconseguir de Felip III el suport del Papa en la causa de la Immaculada Concepció, enviant-los després Felip III com a ambaixadors a Roma per al mateix fi. Els dos van ser els encarregats d'animar la causa immaculista en Sevilla, al temps que formaven part de la Congregació de la Granada, de la que Bernardo de Toro va ser el màxim dirigent des del 1612 a 1643, any aquest últim de la seua mort en Roma. Els components d'aquesta misteriosa i espiritual congregació, fundada l'any 1541 pel manyà Gómez Camacho, en Jerez i Lebrija al voltant del convent de la Immaculada Concepció d'aquesta última localitat, creien en una profecia segons la qual, definit el dogma de la Immaculada, ells eren els escollits per a reformar l'Església. Els seus membres van ser perseguits como "*alumbrados*" pels consultors dominics i per la mateixa Inquisició de Sevilla. A. González Polvillo, "La Congregación de la Granada, el Inmaculismo sevillano y los retratos realizados por Francisco Pacheco de tres de sus

a les quals es donava compte de la “...institución en Roma de la Orden Militar de la Immaculada Concepción de la Virgen Maria, nuestra Señora”⁴⁸⁸, desconeixent si la intenció del comte era seguir-los les petjades.

Com la devoció no està renyida amb la diversió, don Gaspar va organitzar un estaferm per a honrar a la Immaculada, el qual degué estar molt animat, a jutjar pel nombre de participants⁴⁸⁹. L'afició per les lletres, don Gaspar la va saber canalitzar per a fer costat cap a la seua opció immaculista, dedicant temps i diners en una recopilació dels miracles obrats per la Puríssima, que va imprimir i dedicar a la duquessa de l'Infantat⁴⁹⁰. Així mateix, va actuar com a jurat en la justa poètica que el 20 de novembre tingué lloc a la Seu⁴⁹¹, en el 1627 va organitzar un certamen literari en defensa de la Puresa de la Verge Maria, el qual s'hauria de celebrar en sa casa l'any següent, essent auxiliat pel seu nét don Clotaldo Mercader com a secretari. Certamen que, com ja hem avançat, oferia premis totalment desproporcionats i allunyats de la seua realitat econòmica⁴⁹².

Les demostracions de l'activisme de don Gaspar sembla que no van tenir límits, així ho va demostrar en el 1619 almenys en dues sonades posades en escena a “l'estil del comte”. En una, confabulat amb alguns pares jesuïtes, no va tenir objeccions en provocar als maculistas, presentant-se en el convent de Predicadors, seu de la confraria de Nostra Senyora de la Soledat, en el moment de la processó dels disciplinants, disfressat mostrant un cor de cartó penjat d'una llança, amb el lema “*Sin pecado original fue concebida María, Madre del eterno día*!”. En l'altra, la provocació tingué lloc durant la processió del *Corpus Christi* d'aquell mateix any, quan va fer penjar de la façana de sa

---

principales protagonistas: Miguel Cid, Bernardo de Toro y Mateo Vázquez de Leca”, *Atrio. Revista de Historia del Arte*, nº 15-16 (2009-2010) Sevilla, 2010, p. 47-72.

⁴⁸⁸ B V, Nicolau Primitiu, Fons antic, sig. XVII/1.096.

⁴⁸⁹ A més del seu fill don Laudomi Mercader, hi van participar els comtes de Carlet, Anna i Sinarques, don Carles de Borja, don Francesc Carròs Pardo de la Casta, don Manel Bellví, don Remigi i don Lluís Sorell, don Lluís Ferrer Cardona, i don Joan i Cristòfol Cavanilles. A. i D. Vich, *Dietario Valenciano (1619-1632)*, València, 1921, p. 15, Arreplegat per Callado, E. *Sin pecado...*, p. 86.

⁴⁹⁰ E. Callado, *Sin pecado...*, p. 87.

⁴⁹¹ *Ibidem*, p.112.

⁴⁹² El cartell anunciador d'aquest certament l'hem incorporat a l'apèndix documental.

casa un quadre amb l'escrit "*Quien dijere que mi Madre fue en pecado concebida, ¡ yo le arrancaré la vida...!*" acompanyat de la imatge d'un xiquet vestit de blau mirant a Maria Immaculada amb una mà alçada en actitud amenaçant. Quadre que els dominics que assistiren a la processió s'hi trobaren al passar per la casa del comte, al mateix temps que sentien els impropis dels assistents, una afronta que no tardaren a denunciar al Sant Ofici⁴⁹³. Molt probablement aquests dos fets no foren els únics, encara que tal vegada sí els que provocaren més rebombori.

Aquell any del 1619 va ser complicat per a la causa del també immaculista pare Simó, amb avalots difícils de deixar de costat tant per part de la Monarquia com pel Tribunal de la Inquisició, tot el qual es va saldar amb l'edicte de retirar les imatges del pare Simó, i la prohibició de celebrar el seu natalici o la seua mort⁴⁹⁴. A contracor, encara obeint l'edicte de la Monarquia, el comte de Bunyol es va haver d'implicar en la retirada de les imatges del pare Simó:

Llevades les imatges del pare Simó. Dilluns a 18 de març 1619, a migjorn, llevaren les imatges dels altars a on estaven retrats lo venerable fra Jeroni Simó, així lo de Sant Andreu com los de la Seu, carrer de Cavallers, de Sant Salvador. Al de Sant Andreu anà lo batle per orde del virrei ab los jurats dels peixcadors; los de la Seu lo degà Frigola ab altres canonges en un colxó; lo del carrer de Cavallers lo mateix comte de Bunyol. I era grandíssim lo plor de la gent. Nostre Senyor s'apiade de València⁴⁹⁵.

---

⁴⁹³ E. Callado l'arplega de Robres LLuch, R., "Pasión religiosa y literatura secreta en la Valencia de Miguel de Molinos (1612-1625)", *Anthologia Annu*, 26-27 (1980), pp. 400-402, en E. Callado, *Sin pecado...*, pp. 85-86.

⁴⁹⁴ E. Callado, *Devoción...*, p. 177 i ss.

⁴⁹⁵ P. J. Porcar, *Coses...* [1.609], p. 524.

Capítol V

LES DARRERES VOLUNTATS DE DON GASPAR MERCADER I CARRÒS

El 8 d'agost del 1631 va morir don Gaspar Mercader i Carròs, patia una greu hidropesia, signe inequívoc d'una greu disfunció dels seus òrgans vitals⁴⁹⁶. Quatre preveres de l'església de Sant Nicolau vetlaren el seu cadàver, per la qual cosa, la família els va pagar "*per cada porció, catorçe sous y set diners*"⁴⁹⁷. L'endemà, dotze preveres acompanyaren el seu cos a la vila de Bunyol, on va ser soterrat⁴⁹⁸.

Un any abans, el 6 de gener de 1630, don Gaspar Mercader i Carròs havia redactat el seu darrer testament, rebut pel notari de València Vicent Gaçull⁴⁹⁹. Van ser unes últimes voluntats curtes i directes, a fi d'organitzar el seu soterrar i llegar al seu únic fill, don Laudomi Mercader, els escassos béns lliures que li quedaven, a més del legítim dret de rebre l'herència vinculada dels Mercader de Bunyol. També el seu fill se'n faria càrrec de la marmessoria, havent de comptar amb el vot i parer de sa mare, dona Hipòlita Centelles. Per desig propi, les seues despulles mortals descansarien en l'església que sota l'advocació de Sant Salvador, s'ubicava en el castell de Bunyol, on sense cap ostentació, s'oficiaria la cerimònia fúnebre. A diferència de son pare, qui solament en misses per a la seua ànima va destinar 2.000 lliures, el primer comte de Bunyol només decidí gastar-ne un total de 300 lliures, incloent misses i despeses de soterrar. Una dràstica disminució de la pompa funerària que sens dubte tenia a veure amb la seua minvada economia.

Per a dona Hipòlita Centelles ordenava la restitució del dot i creix, reconeixent-li haver rebut la totalitat. Mitjançant un codicil redactat

---

⁴⁹⁶ Vich, A i D. *Dietario ...*, p. 205.

⁴⁹⁷ Arxiu de Sant Nicolàs, *Llibre de Actes funeraris del any 1631*, f, 72r, G. Mercader, *El Prado...*, pp. xvi (apèndix).

⁴⁹⁸ *Ibidem*, "*Tandes de a cavall*" "*...ab dotse preveres, creu y tres capes, son quatre dietes. Paga a cada prevere dos lliures, tres sous y onse diners...*"

⁴⁹⁹ APPV, Notari Vicent Gaçull, 4.224, any 1630. També, a l'apèndix documental de G. Mercader, *El Prado...*, pp. XIX- XX.

seguidament al testament, don Gaspar revocava la clàusula testamentaria on llegava a dona Hipòlita unes terres plantades de moreres situades en el terme de Bunyol, que ella havia de llegar al fill o fills barons de don Laudomi. Un codicil on també s'expressava la disposició de llegar a la seua assistenta, Caterina Gómez, 30 lliures a més del sou corresponent. La totalitat de l'herència, tant pel que fa als béns lliures, com els vinculats, la rebia íntegrament don Laudomi Mercader i Cervelló, únic fill i successor. No cal dir, que va ordenar el pagament de deutes i injurries.

L'elecció de sepultura en l'església del castell de Bunyol va sentar precedent entre els seus successors. Abans, com ara, escollir morada eterna tenia molt a veure amb els gustos i preferències de l'interessat. Lògicament també amb la seua economia, i com no, amb la posició adquirida per la família o l'individu. A l'època, el cost més gran d'un soterrament sota l'altar i a prop de l'Eucaristia, espai privilegiat per excel·lència, quedava compensat amb la dignitat que adquiria aquell que eternament havia de descansar- hi, diferenciant-lo a perpetuïtat de qualsevol altre, l'elecció del qual havia sigut una capella lateral. Tal vegada, escollint l'altar de l'església de Sant Salvador, el comte va valorar la possibilitat d'unir desig, convicció social i estalvi, ja que a la rellevància que suposava reposar eternament en l'altar d'una església del propi domini senyorial, s'unia el menor cost del soterrament. A més, li permetria fugir de mirades curioses i comentaris sobre la seua estretor econòmica.

En el quadre XXI hem recollit l'elecció de les sepultures dels membres de la família Mercader que hem pogut recopilar a partir de clàusules o referències testamentàries, des de mitjan segle XV fins a l'inici del segle XVIII. Creiem que ens permet avaluar certa correspondència amb l'evolució de la posició social de la família Mercader, a més d'un canvi en els gustos, inclinacions devocionals, o l'elecció en funció de l'afinitat entre membres familiars. A partir d'una capella de l'església pertanyent a la parròquia de la Santa Creu, propera al primer domicili dels Mercader en la seua arribada a la ciutat de València, els Mercader progressen devers l'altar o altar major de l'església del monestir de Santa Clara primer, i posteriorment de la Puritat, això de no ésser el mateix, en íntima relació amb la devoció que en tenien per

la Immaculada Concepció. Coincidint amb l'ascens del llinatge a la noblesa titulada, el primer comte de Bunyol va optar per ubicar la seua sepultura dins del domini senyorial vinclat, essent aquesta, l'elecció seguida pels seus successors en el comtat, malgrat que, després de la mort de don Laudomi Mercader, i com a conseqüència de la ruptura de la línia principal, els successors pertanyien a una col·lateral. Tal vegada, l'indret va estar de l'agrat de tots ells, per respondre a una moda ben acceptada a l'època que suposava distinció i estalvi.

QUADRE XXII

UBICACIÓ DE SEPULTURES DEL LLINATGE MERCADER

ANY	TESTAMENT	SEPULTURA
	Joan Mercader i Gomis *	Capella de Sant Joan Baptista i Evangelista de la Santa Creu de València
	Laura Miró *	Capella de Sant Joan Baptista i Evangelista de la Santa Creu de València
1467	Berenguer Mercader i Miró	Capella de Sant Joan Baptista i Evangelista de la Santa Creu de València
	Honorat Berenguer Mercader i Mercader ***	Capella de Sant Joan Baptista i Evangelista de la Santa Creu de València
1520	Pere Mercader i Mercader	Altar església del monestir de Santa Clara de València
	Joana de Blanes **	Altar església del monestir de Santa Clara de València
	M ^a Violant Mercader i Mascó **	Altar església del monestir de Santa Clara de València
1519	Joan Mercader i Blanes	Altar església del monestir de Santa Clara de València
1538	Gaspar Mercader i Mercader	Altar major de l'església del monestir de la Concepció de la Puríssima Verge Maria de València
1573	Rafela Mercader i Exarch	Altar major de l'església del monestir de la Immaculada (sic) Concepció de Nostra Senyora de València
1578	Laudomia Carròs i Montcada	Altar major de l'església del monestir de la Immaculada (sic) Concepció de Nostra Senyora de València
1579	Melcior Mercader i Mercader	Altar major de l'església del monestir de la Immaculada (sic) Concepció de Nostra

				Senyora de València
1572	Baltasar Mercader	Mercader	i	Altar major de església del Monestir de la Concepció de la Puríssima Verge Maria
1585				Altar església Sant Joan del Mercat
1603	Gaspar Mercader	Mercader	i	Església del convent i monestir de Sant Onofre de l'Orde de Predicadores.
1631	Gaspar Carròs	Mercader	i	Capella Castell de Bunyol
1648	Laudomi Centelles	Mercader	i	Capella Castell de Bunyol
1681	Gastó Mercader i Carròs			Capella Castell de Bunyol
1686	Gaspar Cervelló	Mercader	i	Capella Castell de Bunyol
1700	Francesc Mercader	M ^a Cervelló	i	Capella Castell de Bunyol

Elaboració pròpia.

* Referència en testament de mossèn Berenguer Mercader i Miró.

** Referència en testament de don Joan Mercader i Blanes.

*** Altres

Transcorregut un mes de la mort de don Gaspar Mercader, dona Hipòlita Centelles va sol·licitar la confecció d'un inventari *post mortem* dels béns lliures, amb l'objectiu de defensar la restitució del seu dot i creix⁵⁰⁰.

⁵⁰⁰ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f. Document XIII, Apèndix documental. També es pot trobar transcripció en G. Mercader, *El Prado...*, pp. xxi - xxiii.

II. Don Laudomi Mercader i Centelles (1592 - 1654). La manca de successió i la lluita pel vicle.

Capítol VI

ESPERANT L'HERÈNCIA

1. L' hàbit de Sant Jaume per al jove Mercader

A 1599, sense haver complit l'edat mínima reglamentaria de 10 anys, la família Mercader va iniciar les gestions adients a fi d'aconseguir la concessió d'un hàbit de cavalleria per a don Laudomi⁵⁰¹. Després de la difícil informació de proves que hagué de passar l'expedient d'ingrés de don Baltasar Mercader i Carròs, com a conseqüència de les acusacions de màcula jueva en la sang dels Mercader, pagava la pena aprofitar l'acreditació de netedat aconseguida pel llinatge.

Els tràmits escaients s'iniciaren prèvia sol·licitud elevada al monarca, acompanyada amb els memorials dels mèrits que l'avalaven. Donada la curta edat del sol·licitant, necessàriament els mereixements corresponien més al llinatge que als particulars de don Laudomi. El 22 de juny de 1599, Felip III va signar, des de Barcelona estant, la Reial Cèdula ordenant l'inici de la informació que havia d'acreditar la concessió de l'hàbit de l'Orde Militar de Sant Jaume⁵⁰². El memorial es va remetre al Consell d' Ordes per a la seua verificació, engegant-se així la burocràcia del Consell que portaria al seu veredict. Com ja és conegut, el procediment es dividia en dues fases, la primera abastava fins a la concessió del dret a rebre l'hàbit, això és, l'expedient de proves, i la segona corresponia a la cerimònia i la professió.

---

⁵⁰¹ La deducció dels anys es pot fer a partir de la data del bateig, el 20 d'abril de 1592 a l'església de Sant Esteve de València. Fou batejat amb els noms de pila de Dimas, Vicent, Francesc, Laudomi, Gaspar. G. Mercader, *El Prado...*, pp. xxiv.

⁵⁰² AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.227, s.f.

Seguint la manera de procedir habitual, l'expedient de don Laudomi va passar primerament pel secretari Francesc González d'Heredia, encarregat de realitzar les diligències prèvies, les quals incloïen la recollida de la genealogia del sol·licitant i la recaptació dels drets econòmics corresponents. Despeses de tramitació que, si fem cas a una anotació existent en el marge de l'expedient, pogueren ascendir a 300 ducats⁵⁰³. A continuació l'expedient va passar a l'escrivà de cambra, Gregori de Tapia⁵⁰⁴, qui rebent la Reial Cèdula de la mercè reial de concessió de l'hàbit i la genealogia aportada pel sol·licitant, va iniciar les diligències per al nomenament dels informants. En un primer moment, el president del Consell d'Ordes, don Martí de Córdova i Velasco, va nomenar informant don Jaume Ferrer, però, l'existència d'un quart grau de parentesc amb don Laudomi Mercader provocà la seua substitució per don Gonçal d'Híjar, auxiliat pel llicenciat Juli Hexea de Valdemira. De tots aquests tràmits, Gregori de Tapia va donar compte el 16 d'octubre. Poc després, els informants juraven no tenir-ne cap relació de parentesc amb el sol·licitant. A tots ells se'ls advertí de la necessitat de mantenir el secret i discreció durant el procediment de la informació, de forma que cap persona conegués la identitat dels testimonis fins a la concessió definitiva de l'hàbit. Igualment, només seria vàlid el registre escrit redactat pel cavaller assignat a l'efecte, l'únic encarregat de portar el resultat de la informació al Consell d'Ordes, a més de l'obligació de notificar la condició o màcula de confés o jueu de qualsevol dels testimonis⁵⁰⁵.

Els interrogatoris es desenvoluparen del 22 al 26 d'octubre de 1599 sense cap problema aparent, tenint en compte la rapidesa en la conclusió i l'escàs nombre de testimonis interrogats, 15 en total. Per raó d'eficàcia els testimonis s'escolliren majoritàriament entre aquells d'edat avançada, la qual cosa els permetria contestar a les deu preguntes que, amb poques variacions, servien de model per a tots els interrogatoris. Aquestes contemplaven el coneixement sobre el sol·licitant i avantpassats, el grau de parentesc o relació

---

⁵⁰³ *Ibidem*.

⁵⁰⁴ Gregori de Tapia va participar, amb el mateix càrrec, en l'expedient de don Baltasar Mercader, iniciat l'any 1586 i finalitzat 1592.

⁵⁰⁵ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.227, s.f

existent amb el candidat, la possible bastardia de don Laudomi, l'existència de condemna per heretgia en algun membre de la família, alguna probable ascendència jueva, mora o conversa, la seua condició de gentilhome, la no ocupació en activitat considerada vil o mecànica, ni relacionada amb mercaders o canviadors. De la mateixa manera, esbrinar si don Laudomi havia sigut infamat o raptat, i en aquest últim cas, com havia fet per a poder-se deslliurar. Per últim, assabentar-se dels coneixements d'equitació del sol·licitant i si era posseïdor de cavall.

El 10 de novembre la informació va examinar-se en el Consell d'Ordes per don Francesc de Contreras, Joan Alderete, don Àlvar de Benavides i don Antoni de Pedrosa. Sense constància d'impediment, es va donar el vistiplau a l'expedient de don Laudomi corresponent a la fase de proves de cavallers. S'iniciava una segona fase en la concessió de l'hàbit de la qual no disposem de cap notícia.

Quadre XXIII

Relació dels testimonis en la informació de don Laudomi Mercader

Nom	Edat	Relació/ Referència
1. Don Francesc Llançol de Romaní, senyor de Gilet.	55	
2. Miquel Joan Gàmir	54	Agutzil major del Sant Ofici de la Inquisició de la Ciutat de València.
3. Don Hèctor Roís de Corella	73	
4. Don Joaquim de Romaní	79	Escrivà del Consell Reial i Mestre Racional
5. Don Pere Sánchez de Calatayud, comte del Real	37	Cavaller de l'Orde de Sant Jaume
6. Don Joan Blanes de Palafoix, sr. de Cortes	42	
7. En Francesc Maiques Ares	76	

8. Lluís Josep Miquel	73	Notari escrivà major i cap de taula de la escrivania criminal de la Ciutat de València.
9. Don Fabrici de Borja	62	
10. Dr. Vicent Roca de la Serna		Ardiaca de Xàtiva.
11. Don Nofre Escrivà Çapata, sr. de Argeleta	60	
12. Jeroni Julià		Escrivà i secretari dels canonges de la Església d'Assis de València (sic)
13. Dr. Pere Joan Asencio	57	Rector Església Parroquial de Sant Bertomeu de València, consultor i qualificador del Sant Ofici de la Inquisició
14. Francesc Pahones	61	Clergue, prevere de la Parròquia de Sant Martí.
15. Don Cristòfol Sanoguera	52	Cavaller de l'Orde de Sant Jaume

Font: AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Santiago, exp. 5.227, s.f. Elaboració pròpia.

2. El matrimoni amb dona Anna Rabassa de Perellós

El fet que don Laudomi Mercader fóra l'únic fill de primer comte de Bunyol, comprometia la successió del llinatge en eixa branca dels Mercader. Concertar un matrimoni a edat primerenca donava eines a la naturalesa per a facilitar la procreació, assegurant així la supervivència d'aquesta línia familiar. Dues premisses, però, que no sempre es van acomplir en la família, ja que, mentre que únic fill del primer comte de Bunyol va viure per a succeir al pare, la nombrosa descendència de don Laudomi no va servir de relleu generacional, ja que els seus set fills van premorir-lo deixant la línia successòria trencada en eixa branca del llinatge.

Frustrades les negociacions amb la primera candidata escollida, dona Jerònima Calatayud, filla del comte del Real i virrei de Sardenya⁵⁰⁶, es va

⁵⁰⁶ Recordem que el marquès de Quirra, cunyat del comte de Bunyol, encarregat de les negociacions, va desviar-les en el seu propi benefici. Sobre la Casa de Quirra i Nules, V. Sanz Viñuelas, *Entre Sardenya i València. La Casa de Quirra i Nules a cavall dels segles XVI-XVII*, treball de Màster en Història i Identitats Hispàniques a la

concertar el matrimoni de don Laudomi Mercader amb dona Anna Rabassa de Perellós, filla de don Giner Rabassa de Perellós, senyor de Dosaigües i Benetússer.⁵⁰⁷ Un esdeveniment familiar que el comte de Bunyol va celebrar, i que mossèn Porcar arplegà al seu dietari: *Diumenge, a 2 de agost, 1609, a les onse hores de la nit feren gran música en la plaça de Vil·larrasa, per lo casament de don Laudomio Mercader, fill del señor conte de Bunyol*⁵⁰⁸. Porcar també va deixar notícia de la cerimònia nupcial: *Dijous, a 18 de febrer 1610, a les deu hores del matí oyren missa nupcial y foren desposats don Laudomio Mercader, fill del señor compte de Bunyol, y dona Anna Perellós, filla del señor don Giner de Perellós, en lo col·legi de l'excel·lentíssim señor don Joan de Ribera, en la sagristia de les Relíquies, per dit señor excel·lentíssim. Y entraren y exiren sens estrèpit per la porta de la porteria, que està a la creu nova*⁵⁰⁹.

Per referències coneixem que les capitulacions matrimonials van signar-se el 5 d'agost del 1609 davant el notari Francesc Bertomeu Simancas⁵¹⁰. Dona Anna Rabassa de Perellós va aportar un dot de 18.500 lliures. D'aquest total, 3.500 lliures serien aportació dels germans de dona Anna, don Genís i dona Brunissen Rabassa, amb sengles contribucions de 2.000 i 1.500 lliures respectivament, mentre que les restants 15.000 lliures les aportaria el pare don Genís Rabassa: 10.000 lliures en mà i 3.000 lliures més, a pagar rere la mort de don Genís –quantitat que don Laudomi hagué de dur a plet per poder-la aconseguir-⁵¹¹. Les 2.000 lliures que restaven, serien consignades a compte d'un crèdit que don Genís tenia amb la casa Mercader, del qual es farien els comptes adients, ja que tant en podien sobrar com faltar-ne. Un préstec que, per si mateix, pogué afavorir però no creiem que determinar la

---

Mediterrània Occidental (segles XV-XIX), Departament d'Història Moderna, Universitat de València, 2013.

⁵⁰⁷ Don Giner Rabassa de Perellós, senyor de Dosaigües i de Benetússer, va ser curador testamentari de dona Hipòlita Centelles, i qui, en nom d'aquesta família, aportà 8.000 lliures en censals com a part del dot de dona Hipòlita.

⁵⁰⁸ P. J. Porcar, *Coses s...*, p. 208 [547].

⁵⁰⁹ *Ibidem*, p. 210 [572].

⁵¹⁰ Les capitulacions matrimonials les va rebre el notari Francesc Bertomeu Simancas, el 5 d'agost del 1609, de les quals no tenim constància documental, encara que sí referències a AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 25 *Alegación por el conde de Buñol don Gastó Mercader contra doña Ana de Perellós, condesa viuda de Buñol*; també en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*; AHN, *Consejos*, 21.937.

⁵¹¹*Ibidem*.

concertació de l'enllaç Mercader-Rabassa, per bé que, si és cert que els Mercader tenien censals traspassats dels Rabassa, amb ocasió del matrimoni de la mare de don Laudomi, eren els Centelles els deutors d'aquests. També hi ha constància de l'existència d'una clàusula de la carta dotal, segons la qual es constituïa un vincle amb 13.000 lliures de les 15.000 lliures que va aportar el pare, per als fills i descendents, homes i dones, del segon fill com a primer cridat a l'herència. I donant-se el cas que faltara la descendència masculina i femenina del matrimoni, passarien a mans dels hereus de la casa de don Genís Rabassa de Perellós⁵¹². El 26 de setembre, el germà de dona Anna va fer un augment del dot en 5.000 lliures, quantitat que pagaria una vegada transcorregut un any d'haver succeït ell a son pare en el vincle familiar, segons es féu constar mitjançant acte notarial rebut per Gaspar Bernabeu. El cobrament d'aquesta quantitat va comportar un plet entre els cunyats que acabà resolent-se en 1621, mitjançant una concòrdia per la qual don Laudomi rebria 2.000 lliures en joies⁵¹³.

La minoria d'edat de don Laudomi Mercader fou esmenada mitjançant una concessió reial signada en Aranda el 6 d'agost de 1610, per la qual se li concedia un suplement d'edat que l'habilitava per a regir i administrar sa casa sense necessitat de cap curador, encara que no tindria capacitat legal per a heretar fins a arribar als 20 anys⁵¹⁴.

A hores d'ara, no hem trobat constància d'assignació econòmica per al nou matrimoni, ni que se'ls habilités domicili independent. Molt probablement, la jove parella, nou nucli familiar, degué conuiuïre amb els comtes de Bunyol en la casa pairal del carrer dels Cavallers. Una fórmula que els permetria estalviar despeses, tenint en compte la disminució de les rendes del comtat, conseqüència de la despoblació i lenta repoblació que va patir després de l'expulsió dels moriscs. Una despoblació que es va fer evident en el nombre de pobladors que acudiren a la cerimònia de possessió de dona Anna Rabassa

---

⁵¹² AHN. *Consejos*, 21.937, ff. 21r-24r.

⁵¹³ *Ibidem*, ff. 15r; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

⁵¹⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 382, ff. 39v-41v. No tenim constància d'assignació econòmica per al nou matrimoni, ni de domicili independent a la del pare, don Gaspar Mercader.

de Perellós de les viles i llocs del comtat de Bunyol, com a garantia de restitució del dot, celebrada el 4 de febrer del 1610⁵¹⁵.

Del matrimoni de don Laudomi amb dona Anna van nàixer set fills, Gaspar, Clotaldo, Laudomi, Felix, Isidre, Hipòlita i Àngela, una nombrosa prole amb la qual s'esperava garantir el relleu generacional, tot i que solament tres arribaren a l'edat adulta, i cap d'ells sobrevisqué al pare.

Sense cap font d'ingressos, don Laudomi va compartir els problemes econòmics del pare. Les escasses rendes del senyoriu, i les mercès econòmiques concedides al comte⁵¹⁶ havien de servir per sustentar tota la família. El retard i lentitud amb que arribaven, motivava la insistència en recordar-les. La mort de Felip III en 1621, va fer que, a 1622 el Consell d'Aragó recordara al nou monarca, la necessitat que patia el comte de Bunyol i la seua família, “... para reparo de los grandes daños y pérdidas que tuvo el conde de Buñol por causa de la expulsión de los moriscos, y que de catorze mil ducados de renta que tenia antes della, no le han quedado después tres mil, y que éstos se los llevan sus acreedores, y no bastan para pagar los cargos y males que responde su casa y condado ...” A més, el Consell d'Aragó intercedia particularment per don Laudomi, ja que amb la mort del rei havia cessat el *asiento de gentilhome de casa y boca*, amb el privilegi de poder disposar dels *gajes* en absència, això és, don Laudomi quedava dispensat del servici directe al monarca, ja que la necessitat econòmica que patia l'impossibilitava per poder fer front a l'obligació. Unes particulars condicions que Felip III li havia concedit el 17 d'agost de 1616⁵¹⁷ confirmant-les en el mes de desembre del

---

⁵¹⁵ ARV, *Manaments i Empares*, any 1662, llibre 2, mà 19, ff. 18r-25v. En representació de dona Anna, va assistir el seu germà don Joan Rabassa de Perellós. Els únics pobladors que hi assistiren foren: Pere Gil (justícia de Bunyol), Miquel Rodríguez (jurat), Sebastià Munyos (jurat), Sebastià Pons (lloctinent de justícia), Joan Rodríguez.

⁵¹⁶ El document fa menció dels 200 ducats sobre la Batllia General d'Oriola, altres 200 ducats en la Procuració Reial de Mallorca, i 4.000 ducats d'ajuda de costa per una sola vegada, en *tratas* de forment del Regne de Sardenya, però res diu de les 7.000 lliures que mitjançant privilegi reial de 22 de juliol del 1621 se li havien atorgat del repartiment de 100.000 lliures, tal vegada per no ser de disposició immediata.

⁵¹⁷ ARV, *Manaments i Empares*, any 1616, llibre 5, mà 46, f. 1r-v.

1620⁵¹⁸. Davant la falta de millora econòmica de la situació del comte, els membres del Consell d'Aragó, don Salvador Fontanet, don Francisco de Castellví i el vicecanceller Roig, apuntaren al nou monarca Felip IV, la continuació de la mateixa mercè concedida per son pare, a fi que *con ella y con la renta que se dio a su padre puedan sustentarse con alguna comodidad, mientras las cosas de su casa no tuvieren más alivio*". Felip IV va atendre la sol·licitud, donant el vисти plau: *He ordenado que se le continúen los gajes, y tendrase cuenta con su persona, quando juraren otros gentileshombres de la voca*.⁵¹⁹

3. Entretenir l'ociositat: les aficions de don Laudomi

Don Laudomi Mercader, igual que son pare, va ser aficionat a participar en tot tipus de festejos. L'11 de febrer del 1619, la sala de la Diputació acollia la representació teatral *Marte y Venus en París*, escrita per Vicente Izquierdo, a la qual va participar don Laudomi juntament amb don Vicent Vallterra, don Manuel Bellví, o don Lluís Sorell entre altres⁵²⁰. Tampoc va faltar la seua presència en encamisades i jocs de canyes, com la que tingué lloc el 3 de setembre del 1603, a la que també va participar son pare i don Giner de Perellós, a més d'un total de 60 cavallers més, que s'exhibiren davant el virrei, l'arquebisbe Ribera⁵²¹.

Però, d'entre totes les seues activitats lúdiques, don Laudomi va destacar en el "corro de bous", denominació amb la qual eren coneguts els espectacles

---

⁵¹⁸ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 645, D. 13; ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 654, D. 18.

⁵¹⁹ ACA, CA, *Secretaria de València*. llig. 654, D. 18/2. Data del document, 28 de març del 1622.

⁵²⁰ A i D, Vich, *Dietario ...* p. 5. Participaren en la representació, a més de don Laudomi Mercader, don Lluís Sorell, don Manuel Bellví de Cabanillas, don Remigi Sorell, don Ramon Sanz, don Valero Milà, don Pere Lluís de Borja, don Juli Pallàs, don Jacint Aguilar, don Antoni Ferrer, don Vicent Vallterra, don Martí Sentís. Aquest dia actuà l'autor de l'obra, Vicente Izquierdo, en substitució de don Juli d'Íxer, de dol per la mort de la seua dona Leonor Escrivà. La mateixa obra va tornar-se a representar en casa de don Carles de Borja.

⁵²¹A i D, Vich, *Dietario ...*, p. 168 P. J. Porcar, *Coses ...*, p. 202 [515]

taurins de l'època. Seguint el treball de V. Graullera⁵²², jugar amb bous era festa major al segle XVII, tot i que havia perdut l'excepcionalitat dels segles anteriors. Els fusters, prompte tancaven i condicionaven amb llotges i cadafals la Plaça del Mercat o la del Convent de Predicadors, les dues places més utilitzades per a acollir a les autoritats i públic en general. Com a espectacle, tant era del gust senyorial com popular, i d'igual manera hi participaven. Els nobles i cavallers es lluien amb el cavall i la pica, mentre sortejaven les escomeses del bou. Els peons, en grup, esgotaven a l'animal i s'encarregaven de donar-li mort, quan no ho feien les mans més capacitades dels carnissers. De nou, cal recórrer als dietaris de l'època per assabentar-nos de la participació del fill del comte de Bunyol, de la qualitat de la seua feina, i de la bravesa dels animals⁵²³. L'afició de don Laudomi per aquest espectacle, el va fer esdevenir un torer afamat, encara que amb desigual sort en les corregudes de 1614, 1623, 1626 i 1628⁵²⁴. Don Laudomi, però, no va ser una excepció, altres membres de la noblesa valenciana destacaven també per la seua destresa. El comte del Real, el de Carlet, o don Francesc Crespí, senyor de Sumacàrcer, don Joan Cabanyelles, don Jeroni Corella, don Jaume i don Lluís Sorell, don Ramon Pallàs o don Manuel Bellvís entre altres, no perderen l'ocasió d'excitar la irritabilitat de l'animal, per a mostrar la seua destresa i gallardia esquivant les seues investides. Tal vegada, com apunta J. Casey, les curses de bous va permetre a don Laudomi Mercader, com a molts altres, "desfogar"⁵²⁵ l'ociositat que li ocasionava la seua condició d'hereu sense ocupació.

---

⁵²² V. Graullera, "Fiestas con toros en Valencia en los siglos XIV-XVII", en *Des taureaux et des hommes. Tauromachie et société dans le monde ibérique et ibéro-américain*. Actes du colloque International, Paris-Sorbonne, 1999, pp. 77-92.

⁵²³ A i D, Vich, *Dietario ...*, pp. 62 i 75 P. J. Porcar, *Coses evengudes...*, pp. 338 [1.023], 774 [2.356].

⁵²⁴ V. Graullera, "Fiestas ...", p. 90

⁵²⁵ J. Casey, "Bàndols i bandits" ..., p. 214.

4. Problemes amb la Reial Justícia. Els avantatges de la familiatura

Encara que de moment no comptem amb dades precises, sí que tenim coneixement, per documentació indirecta, que don Laudomi Mercader va gaudir d'una familiatura del Sant Ofici. Per dues vies ens ha arribat aquesta notícia. La primera, quan, amb ocasió dels preparatius per organitzar l'expulsió dels moriscs, es va pensar en la seua persona com a comissari d'embarcament. Un servei que de cap manera podia prestar per trobar-se detingut en les presons de la Inquisició, sense poder precisar el motiu. La segona, ens arriba relacionada a propòsit d'una baralla que va donar prou a parlar.

Posar fi a l'arrelat comportament violent de la noblesa, es complicava quan es tractava de penalitzar a un dels seus membres amb títol de familiar del Sant Ofici. L'empara que la Inquisició donava a les familiatures entrebancava l'administració de la justícia escaient. En altres ocasions, reconduir conductes per part del Sant Ofici mitjançant la privació de llibertat, impossibilitava als afectats per a desenvolupar serveis requerits per la Monarquia, com així sembla que succeí amb don Laudomi Mercader.

En juliol de 1619, don Laudomi Mercader, juntament amb don Remigi i don Lluís Sorell, don Valero Milà i don Ramon Sans tingueren un encontre amb l'agutzil Ramos. La qüestió va acabar amb don Valero i don Lluís Sorell empresonats algun temps en les Torres de Serrans, on sembla que no hi va anar el fill del comte de Bunyol, tal vegada per una menor implicació⁵²⁶. Major repercussió va tenir l'enfrontament de don Laudomi Mercader amb don Francesc de Rocamora. En agost del 1621, davant l'església de Sant Tomàs, els dos nobles protagonitzaren una renyina, en la qual, don Francesc va acabar greument ferit per l'espasa del fill del comte de Bunyol⁵²⁷. De la

---

⁵²⁶ A. i D. Vich, *Dietario ...*, p. 18.

⁵²⁷ Desconeixem causa i detalls, però segons mossèn Porcar "*es nafraren molt bé*". P. J. Porcar, *Coses...*, [2.000], p. 617; G. Mercader, *El Prado...*, p. LXXIII.

investigació dels fets es va encarregar el doctor Agostí Morla, jutge de la Sala Criminal, i com a primera precaució va comminar a don Laudomi Mercader a un arrest domiciliari, sota pena de 2.000 ducats de multa. Això no obstant, al conèixer don Laudomi la gravetat de les ferides de don Francesc de Rocamora, no dubtà en buscar, per la seua condició de familiar del Sant Ofici, l'empara del Tribunal de la Inquisició⁵²⁸. Una reacció massa sovint emprada entre els que gaudien d'una familiatura, ocasionant greus conflictes entre les jurisdiccions reial i eclesiàstica.

Per a l'administració de justícia reial, l'emparament que el Tribunal de la Inquisició donava als familiars del Sant Ofici, no solament era un obstacle a l'hora de solucionar els conflictes sorgits entre particulars, sinó fins i tot, la impossibilitat de resoldre'ls. Tant per l'entrebanc a l'acció judicial que comportava, com per les discrepàncies i tensions que entre els mateixos funcionaris ocasionava, ja que, per no obrar amb la diligència escaient, s'afavoria donar l'opció de buscar la protecció de la jurisdicció eclesiàstica. El 26 d'octubre de 1622, el virrei marquès de Tàvara, don Antoni Pimentel i Toledo (1618-1622), responia a Juli Lorenzo⁵²⁹ sobre la dolenta gestió realitzada amb motiu de la baralla entre don Laudomi Mercader i don Francesc de Rocamora⁵³⁰. Considerava el virrei, que d'haver-hi actuat més diligentment, i haver *subido a la torre* ràpidament a don Laudomi Mercader, s'haguera evitat que aquest es refugiara en la jurisdicció eclesiàstica, sota l'abric del títol de familiar del Sant Ofici que posseïa. D'aquesta manera, don Laudomi s'havia escapat dels canals de la justícia regia, a més de provocar tensions entre les dues jurisdiccions, i fins i tot, entre els mateixos ministres reials. Segons el virrei, la lentitud del regent així com del doctor Morla, ambdós del Consell d'Aragó, havia ocasionat que don Laudomi Mercader s'hagués quedat sense càstig, al buscar l'empara de la jurisdicció eclesiàstica, malgrat l'intent d'ajuntar-se els tribunals de la justícia reial i de la justícia eclesiàstica, per a posar una pena exemplar al fill del comte de Bunyol.

---

⁵²⁸ *Ibidem*, p. LXXIV .

⁵²⁹ No podem aportar dades de qui és aquesta persona.

⁵³⁰ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 707, D. 24, s.f. (26 d'octubre de 1622).

Que els familiars del Sant Ofici escaparen de la justícia regia, irritava i descoratjava als delegats del govern de la Monarquia en el Regne. Era una qüestió recurrent que calia resoldre's sense més dilació. Aquest era el parer tant del Consell d'Aragó com del virrei don Pedro Fajardo de Zúñiga Requesens, marquès de los Vélez (1631-1635), tal com ho van comunicar al rei per carta datada el 21 juliol del 1632. La qüestió s'havia novament suscitada, després la mort de don Martí Sentis, la qual, val a dir, res tenia a veure amb don Laudomi Mercader. En eixe moment, la diligència en l'apressament dels sospitosos per la mort d'aquesta persona, havia donat com a resultat l'arrest per la Reial Audiència dels indicats, tots familiars del Sant Ofici, a l'espera de resoldre la situació amb el Tribunal de la Inquisició. Circumstància que consideraven oportuna per posar orde en les familiatures.⁵³¹ Parava esment el virrei, en l'abús que al Regne hi havia amb les familiatures, el perill de desgovern que comportava, i el desconsol que provocava veure com ... *no ay delicto, traición ni maldad que se cometa, en que por la mayor parte, directa o indirectamente, dexen de ser cómplices o actores familiares del Sancto Officio, con la confianza y seguridad que tienen de verse libres habiendo de hazer sus cauces aquel Tribunal. Donde no ay hombre, por facineroso que aya sido, y por atroces delictos que aya cometido, que no le ayan visto pasear libre dentro de muy poco tiempo...*⁵³². Segons el Consell d'Aragó, els inquisidors no castigaven amb el rigor corresponent, no eixint mai la veritat a la llum, per la por que els testimonis tenien de possibles represàlies d'aquells que se sentien immunes, ... *porque con la esperanza de la acogida y impunidad que halla en los inquisidores, se hazen cada día más insolentes, y no*

---

⁵³¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 685, D. 16/1-2, s.f. (21 de juliol de 1632). Segons s'especifica, l'assassinat va ocórrer el 26 de juny quan don Martí tornava del Grau en un cotxe amb sis religiosos de Sant Domènec. No podem aportar informació d'aquesta persona.

⁵³² Explícitament es fa menció d'alguns com: Pere Rebert, Joan Ciurana, Vicent de Sangerman i don Sebastià Adell, a València; a Vila-real, Jaume Blau destacava pels greus delictes comesos, que no li impediien passejar-se pels carrers de València; a la vila de Benigànim, eren caps de bàndols Gracià Esparça i Martí Barçela entre altres; a la ciutat d'Oriola succeïa el mateix amb Juan García d'Espejo. *Ibidem*.

*sólo faltan en la obediencia, sino en el respecto a los oficiales de Vuestra Magestad...*⁵³³.

Apel·lava el Consell a “*la mano poderosa*” del rei, per a proveir el remei competent, a l’espera d’una nova Concòrdia que delimitara més les dues esferes jurisdiccionals, la qual, val a dir, li semblava al Consell més difícil d’aconseguir de moment⁵³⁴. A consideració del Consell, el remei més immediat podia estar en la retirada de la condició de familiar del Sant Ofici a tot aquell que l’aprofitara per escapolar-se de la justícia regia. Una mesura que segons van recordar, ja s’havia posat en pràctica amb don Gaspar Mercader, pare de l’actual comte de Bunyol, don Laudomi Mercader. D’igual manera es proposava que no es concediren familiatures als solters, ja que eren els que més les buscaven com a refugi dels seus excessos, al temps que, demanar als inquisidors la necessitat d’una bona elecció entre els aspirants a familiar, informant-se dels seus costums i manera de procedir mitjançant els virreis i els regents, que eren els que millor compte i raó podien donar. L’objectiu, *...que se conserve mucha paz entre las jurisdicciones...* Endemés, convenia retirar-los l’empara de la familiatura, quan el delictes comès s’haguera practicat amb escopeta, contravenint la Reial Pragmàtica⁵³⁵.

La cautela, però, fou la línia escollida pel monarca en aquesta qüestió, i així ho va fer saber al Consell d’Aragó el 20 de desembre del 1632: *...que los ministros reales no procedan con sanción con los de la Inquisición, y remitan a mí el remedio de las sinrazones o excesos, y no executen violencia contra violencia, porque con esto se remediara todo y yo ordenaré a la Inquisición lo que ha de hacer*⁵³⁶.

---

⁵³³ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 685, D. 16/1-2, s.f. (21 de juliol de 1632)

⁵³⁴ Sobre aquesta qüestió i sobre l’estatut jurídic dels familiars de la Inquisició: G. Cerrillo Cruz, “Aproximación al estatuto jurídico de los familiares de la Inquisición española”, *Manuscristas*, 17, 1999, p. 141-158.

⁵³⁵ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 685, D. 16/1-2, s.f. (21 de juliol de 1632)

⁵³⁶ *Ibidem*. Resposta que van rebre el 20 de desembre de 1632.

Capítol VII

LES ESTRATÈGIES ECONÒMIQUES I FAMILIARS

Don Laudomio Mercader i Centelles, cavaller de l'Orde de Sant Jaume, de 39 anys, comptava amb una nombrosa descendència del seu matrimoni amb dona Anna de Perellós, quan va succeir al seu pare don Gaspar Mercader i Carròs en el vicle de Bunyol, l'any 1631.

La seua particular circumstància de fill únic, hereu del primer comte de Bunyol, barrejada amb les dificultats econòmiques sorgides amb l'expulsió dels moriscs, condicionaren una existència depenent econòmicament del pare i de les mercès reials. Fins al moment, en funció de la documentació consultada, no tenim constància que hagués desenvolupat cap càrrec que, junt amb la rellevància inherent, li aportara incrementar els seus ingressos econòmics. Això no obstant, com a membre de l'Estament Militar va acudir esporàdicament a les reunions de L'Estament⁵³⁷.

1. Les desavinences per la restitució del dot i l'assignació alimentària de dona Hipòlita Centelles

Amb la mort de don Gaspar Mercader i Carròs el 8 d'agost de 1631, don Laudomi Mercader i Centelles, es va posar al front de la Casa Mercader. Igual que féu el seu pare, va sol·licitar del justícia civil declaració de succeir en el comtat de Bunyol en virtut del vicle perpetu instituït per mossèn Berenguer Mercader en l'any 1467⁵³⁸.

---

⁵³⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 532, 533, 534, 535.

⁵³⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*. En el document consta en blanc la data de la sentència del justícia civil.

Probablement, les dificultats econòmiques foren les responsables que les relacions amb sa mare, dona Hipòlita Centelles, comtessa viuda de Bunyol, es deterioraren fins al punt de trencar-se definitivament, abandonant dona Hipòlita, en desembre del 1633, l'habitatge familiar del carrer dels Cavallers. Dona Hipòlita va engegar, a la mort del seu marit, les gestions per cobrar el seu dot i creix. Segons la legislació foral, hi havia un termini d'un any, conegut com l'any de plor, per fer efectiva la devolució⁵³⁹. Fent memòria, la quantia dotal de dona Hipòlita va fixar-se en 20.000 lliures, encara que finalment acabarien pagant-se només 15.000 lliures, ja que les 5.000 lliures restants estaven condicionades a l'accés del seu germà, don Clotaldo Centelles al comtat d'Oliva, la qual cosa mai va succeir.

En funció d'una provisió del justícia civil de València, datada el 3 de setembre del 1631⁵⁴⁰, don Vicent Pardo com a curador dels drets de don Gaspar Mercader Rabassa de Perellós, nét de dona Hipòlita Centelles, quedava obligat a restituir-li a la comtessa viuda, les 15.000 lliures del dot, més les 7.500 lliures del creix corresponent. A tal fi, don Vicent quedava autoritzat a transportar-li, prèvia estimació pel corredor de la cort del Justícia Civil, qualsevol bé de l'herència del I comte de Bunyol, a més de signar un carregament de censal *more solito* per a fer front al pagament del creix. Parem esment en la figura d'aquest curador, la qual ens sembla estratègia de don Laudomi per a, argüint els drets del seu fill a l'herència, intentar escapolir-se del pagament dels drets dotals de la mare. En execució del manament, els béns lliures del I comte van ser estimats en 3.023 lliures, quantia que després de la venda dels béns fou transportada a dona Hipòlita. El deute quedava així en 11.977 lliures, a més de les 7.500 lliures del creix, fent un total de 19.477 lliures, una quantitat que creiem difícil que el II comte de Bunyol, poguera afrontar amb només les rendes del comtat.

---

⁵³⁹ D. Guillot Aliaga, "Derechos de la viuda en la Valencia foral", *Hispania*, LXI/1, núm. 207, 2001, pp. 267-287 <http://hispania.revistas.csic.es>.

⁵⁴⁰ La provisió del justícia civil de València havia quedat inscrita en el llibre judiciari que conservava el doctor Silvestre Blanco, assessor del justícia, del qual no hi ha nom. APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

En virtut dels seus drets, dona Hipòlita Centelles va demanar la tenuta dels fruits comtals. Tal cosa, suposava desproveir totalment al comte d'ingressos, perjudicava a la seua família, a més de niu de plets, despeses i disgusts. Tot, en un moment que, com es va argumentar, a l'esterilitat dels últims anys i les càrregues que pesaven sobre el comtat, encara s'arrossegaven els perjuís de l'expulsió dels moriscs. Una solució gens fàcil per a ningú que calia reconduir, trobant-ne una solució que conformara a les parts. Acudir al segrest del senyoriu, no faria més que augmentar despeses, disminuint encara més el patrimoni, ja que, entre altres, al segrestador se li hauria de pagar. També es barrejava la possibilitat d'aconseguir de la Reial Audiència la negació de la tenuta dels fruits comtals per a dona Hipòlita, a canvi d'assenyalar-li aliments. Això no obstant, la millor solució era arribar a una concòrdia mare i fill, punt al qual arribaren el 20 de setembre del 1631, quan, per mor del benefici familiar, dona Hipòlita Centelles renunciava en favor del seu fill a rebre el seu dot i creix, així com qualsevol que pogués tenir associat, com era demanar la tenuta dels fruits comtals. A canvi, don Laudomi s'obligava a pagar-li 500 lliures anuals en concepte d'aliments, revisables transcorreguts quatre anys. Un pacte que les parts s'avenien a complir sota la irrisòria pena de 20 sous⁵⁴¹.

Les coses, però, no anaren com era d'esperar, ja que, el 2 de març del 1634, dona Hipòlita Centelles interposava demanda d'aliments, amb la finalitat d'obtenir del seu fill l'assignació contemplada en la concòrdia per al seu sosteniment. En desembre del 1633, com ja abans hem apuntat, la comtessa viuda abandonava el domicili familiar. Durant dos anys, mare i fill pledejaren per l'assignació econòmica, la qual va anar reduint-se des de les 2.260 lliures considerades per dona Hipòlita en un principi, a 1.500 lliures, per acabar en 700 lliures d'assignació anual, segons sentència de la Reial Audiència, publicada per Antoni Lluís Cases el 30 de maig de 1636⁵⁴².

---

⁵⁴¹ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f. La concòrdia es va validar davant el justícia civil de la Ciutat, actuant com a testimonis, el prevere Vicent Canyete, el notari Pere Joan Avellaneda, i l'escuder veí de València Bertomeu Bolera.

⁵⁴² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

El 21 d'agost del 1646, dona Hipòlita Centelles va redactar el seu darrer testament, el qual va rebre el notari Lluís Costans. La data de la publicació, 12 de gener del 1649, ens orienta la data de la defunció. Segons noticia, don Laudomi va renunciar a l'herència, possiblement per haver-hi més deutes que guanys⁵⁴³.

2. Una aproximació a les rendes del comtat

A falta dels llibres de comptes del senyoriu de Bunyol, les al·legacions que dona Hipòlita Centelles va presentar el 9 de juliol del 1634, a fi de justificar la capacitat econòmica del seu fill per a fer front a la demanda d'aliments, ens permet una aproximació a cultius, preus i rendes del comtat de Bunyol en aquell moment. Les al·legacions van ser presentades pel notari procurador Miquel Joan Conca, essent examinades per l'auditor don Joan Jeroni Blasco i els notaris Francesc Lópiz i Josep Vendrell⁵⁴⁴.

Encara que les al·legacions estan datades el 9 de juliol de 1634, dona Hipòlita fonamenta la seua reclamació en funció de les rendes recaptades 10 anys enrere, això és, en els guanys senyorials obtinguts durant el quinquenni comprès entre els anys 1625 al 1629. Uns anys de crisi agrària com a conseqüència de la climatologia adversa, doncs una forta sequera assolà les terres del Regne⁵⁴⁵ provocant la infertilitat dels camps, la disminució de les collites i per extensió dels ingressos comtals. A ulls de dona Hipòlita Centelles, foren els anys més estèrils -deixant de banda "*els de l'expulsió dels moriscs*"-, però des d'aleshores, les collites "*han anat de bo en millor ... y amb molt gran fertilitat y abundància...*", de forma que la producció s'havia pogut augmentar en una quarta part més, i amb això, la part dels fruits, regalies i drets

---

⁵⁴³ *Ibidem*.

⁵⁴⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36. pp. 397r-406v. Al·legacions presentades pel notari procurador Miquel Joan Conca, el 9 de juliol de 1634, essent l'auditor don Joan Jeroni Blasco, i els notaris Francesc Lopiz i Josep Vendrell.

⁵⁴⁵ Constatació també d'aquests anys de sequera en J. Casey, *El Reino ...*, p. 75.

dominicals. Cal assenyalar l'estratègia emprada per la demandant de ressaltar la suficiència dels ingressos del comtat durant els anys menys fèrtils, quantificats en més 7.000 lliures anuals⁵⁴⁶, remarcant així la capacitat econòmica de la senyoria en el moment de la demanda, encara que no s'aporta una xifra global de rendes. Tal vegada per no conèixer-la, o per haver-hi inflat una mica més del compte les entrades comtals.

D'altra part, dona Hipòlita deixa constància de la desconfiança que sent sobre la veracitat del contracte d'arrendament signat pel seu fill, don Laudomi Mercader, amb els arrendadors Pau Fores i Josep Dols, el 9 de novembre de 1633, davant el notari Vicent Gaçull. En primer lloc, per haver-se signat dies després de conèixer don Laudomi Mercader la intenció de sa mare de demanar-li una pensió de 2.260 lliures per a la seua manutenció. En segon lloc, per creure simulada la quantia de l'arrendament, 3.500 lliures, considerant que no s'ajustava al preu real del comtat. En tercer i últim, perquè, tal com era el costum, "*per ser béns i estat de pes i consideració*", no s'havia portat a subhasta, ni s'havia fet notificació pública per la ciutat i llocs acostumats⁵⁴⁷.

El fet que les dades aportades siguin, entre altres, els cafissos de forment, ordi, panís i dacsà, que en concepte de dret senyorial el comte de Bunyol havia de rebre dels seus vassalls, ens permet establir certa comparació amb semblants referències que dona Laura Cervelló va al·legar per a l'any 1604. Això suposa, encara que siga a *grosso modo*, i amb xifres estimades, la possibilitat d'obtenir una visió dels cultius en la Foia de Bunyol, en els vint anys que transcorregueren entre el 1604 i 1625 com a primer any de referència. Un lapse de temps en el qual s'assisteix a la ruptura del normal desenvolupament del camp com a conseqüència del despoblament provocat per l'expulsió dels moriscs en l'any 1609, i la lenta recuperació afavorida per la carta pobla signada en 1611, la qual va portar el reviscolament dels treballs agraris.

---

⁵⁴⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36, p. 400r.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, p. 398v.

En funció de les dades que es declaren, en el quinquenni del 1625 al 1629, els cultius de forment, ordi, panís i dacsca, continuen presents en les terres de la Foia de Bunyol, i sotmesos a gravamen senyorial. Pel nombre de cafissos amb els quals els vassalls contribuïen a la senyoria, es pot dir que el forment continua com a conreu majoritari. A 1625, any en què va iniciar-se la sequera, i en conseqüència la minva de la producció, els vassalls de Bunyol, Iàtova, Alboraig i Macastre (no s'inclou Setaigües) aportaren 210 cafissos i 10 barcelles de forment en concepte de dret senyorial. Quantitat que va descendir a 178 cafissos en 1626, va remuntar quelcom en 1628 amb 184 cafissos, per a novament descendir a 161 cafissos l'any 1629⁵⁴⁸. Si comparem aquestes xifres amb l'equivalent de 1604, quan el dret senyorial del forment es va comptabilitzar en 370 cafissos, 11 barcelles, 24 almuds, clarament es pot concloure una disminució de la meitat de la producció de forment conreat al comtat de Bunyol, i per extensió dels ingressos senyorials. No obstant això, tenint en compte que s'aporten dades d'un quinquenni especialment dolent i eixut, cal pensar en xifres quelcom més altes en els anys previs als esmentats. Per preu, el forment es mantenia com el cereal més apreciat, essent el del comtat qualificat de *llet i bo*⁵⁴⁹. En els anys de referència, es declara que el cafís de forment es va vendre a 10, 11, 12 i 14 lliures respectivament, no havent-hi abaixat mai el seu preu de 9 lliures el cafís. Tenint en compte que a 1604 es valorava a 11 lliures el cafís, es pot dir que es mantenia la seua alta cotització al mercat, la qual cal relacionar amb el dèficit estructural d'aquest gra al Regne de València i la necessitat de la seua importació.

Pel que fa a l'ordi⁵⁵⁰, en els mateixos anys, el magatzem del comtat va recaptar, un any per altre, uns 46 cafissos, quantitat que cal comparar amb els 61 cafissos, 9 barcelles i 28 almuds recaptats el 1604. Una reducció de la producció lògica per les circumstàncies adverses, però que per altra part apunta a un acostament dels nivells de producció previs a l'expulsió dels

---

⁵⁴⁸ El document no aporta informació relativa a l'any 1627. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36, p. 402r.

⁵⁴⁹ *Ibidem*, p. 402v.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

moriscs. Pel que fa al preu, es constata una lleugera pujada, tenint en compte les 4 lliures el cafís que l'ordi valia al mercat en 1604, i l'oscil·lació de preu que es dona per al quinquenni de referència entre 5 lliures i 10 sous i 7 lliures el cafís, no havent baixat mai de les 5 lliures per ser un ordi de bona qualitat.

Respecte al panís i la dacsca, el cultiu del primer havia perdut la importància de començament de segle, al mateix temps que havia crescut la producció de la dacsca. Dels 211 cafissos, 5 barcelles i 2 almuds de panís recaptats en el 1604 en concepte de dret senyorial, de la producció total de Bunyol, Iàtova, Alboraig i Macastre, es va passar, a una recaptació promedi de 15 cafissos de panís, durant els anys 1625, 26, 28 i 29. Una gran reducció del seu cultiu en les terres del comtat de Bunyol, que no solament pot explicar-se com a conseqüència de la sequera, tot i que aquesta inclemència meteorològica pogué haver fet estralls en aquest conreu de tan gran necessitat d'aigua. A parer nostre, cal avaluar el descens del panís, en funció del gran ascens experimentat pel cultiu de la dacsca. Una gramínia de característiques semblants al panís, el cultiu de la qual es mostrava incipient a 1604. Així és, mentre que en aquest any del 1604 els drets comtals de la dacsca van ser 11 cafissos i 2 barcelles, en el quinquenni del 1625 al 29 es va obtenir un promedi de recaptació senyorial de 159 cafissos, 6 barcelles i 2 almuds de dacsca. Tenint en compte que una gramínia i altra tenien semblants necessitats hídriques, la disminució de la producció de panís no degué ser solament conseqüència de la sequera, sinó també del progressiu abandó del seu cultiu en favor de la dacsca, la producció de la qual va substituir en importància al panís en les rendes del comtat. El que la documentació no especifica, és si aquests cafissos de dacsca, que el comte rebia en concepte de dret senyorial, són la suma d'una producció estesa per totes les terres del comtat, o si el seu cultiu continuava només present en les terres de regadiu de Bunyol i Iàtova, tal com hi era a 1604.

El cultiu de la dacsca va introduir-se en el Regne de València a les darreries del segle XVI en l'àmbit de les comunitats morisques, donada la seua adaptació a l'agricultura intensiva de regadiu que practicaven. La ràpida

difusió va estar afavorida per la seua productivitat, així com pel fet de servir d'aliment tant per a l'home com per als animals.⁵⁵¹ El problema està, tal com el planteja Alberola Romà, en esbrinar si la denominació dacsca, que és com hi consta al document, fa referència a la dacsca d'Índies o a altres cereals menors com el sorgo -gramínia de semblant característica-⁵⁵². A falta de més estudis, creiem que tot apunta que la producció de dacsca que apareix documentada ja en el 1604 en la vila de Bunyol i el lloc de Iàtova, era probablement la dacsca d'Índies, i no altre cereal menor. Ho creiem així, fonamentalment, pel fet de constatar-se els dos identificadors bàsics. Per una part, el fet de tractar-se d'un cultiu iniciat en el sí d'una població morisca, de la qual cosa no en tenim dubtes, ja que com hem apuntat reiteradament, tant la vila de Bunyol com la de Iàtova, igual que la resta del comtat estaven poblades quasi en la seua totalitat, per no dir totalment, per moriscs. Per altra, pel ràpid augment de la seua producció, palès en les dades pertanyents a la dècada dels anys vint del segle XVII, quan la contribució de la dacsca a les rendes del comtat no solament va superar al panís en importància, sinó que, fins i tot, la situen en segon lloc darrere del forment. Tot el qual, cal relacionar-lo amb la productivitat de la dacsca i el seu aprofitament, ja que al mateix temps que serveix per a l'alimentació humana i animal, reportava beneficis al camperol, donat que li permetia vendre el forment, de major preu, utilitzant la dacsca per al seu consum⁵⁵³.

Respecte als altres fruits collits a les terres del comtat, la garrofa va doblar la seua producció, ja que de les 600 arroves de garrofa declarades a 1604, es va fer una estimació d'ingrés senyorial anual de 1.200 arroves, cadascun dels quatre anys, això és 1625, 26, 28, i 29, a un preu de 4 sous l'arrova. El preu de l'oli va pujar dels 28 sous l'arrova en 1604 als 40 sous l'arrova, al temps que la producció augmentava de les 12 arroves procedents de dos oliverals

---

⁵⁵¹ A. Alberola Romà, "Cultivos americanos en tierras valencianas durante la Edad Moderna. El maíz: introducción y desarrollo", en *Impactos exteriores sobre el mundo rural mediterráneo. Del Imperio romano a nuestros días*, ed. José Morilla Critz, Joaquín Gómez-Pantoja, Cressier Patrice, pp. 307- 22, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, (serie estudios, 137), Madrid, 1997, pp. 313 i 315.

⁵⁵² Aquest problema no es planteja quan la font al·ludeix a dacsca d'Índies o dacsca grossa. *Ibidem*, p. 313.

⁵⁵³ *Ibidem*, p. 319.

situats en el terme de Bunyol, a les 27'5 arroves declarades per dona Hipòlita, sense especificar la procedència. La producció de vi, encara que es detecta una lleugera disminució, no ens resulta significativa, ja que els 600 cànters rebuts pel comte en concepte de dret senyorial, van disminuir-se a 570 cànters en els anys vint de referència. Tal vegada més assenyalat siga la reducció del preu, en passar de 10 a 5 sous el cànter de vi. La pansa, que no va aparèixer en la declaració de fruits del 1604, sí que ho és en la declaració dels anys 1625 al 29, durant els quals el senyor va rebre 30 arroves anuals, amb un preu de 10 sous l'arrova de pansa. De figues va rebre 10 arroves, amb un valor de 8 sous l'arrova. També 8 sous valia la barcella de nous, i en els quatre anys el rebost comtal va aprovisionar-se de 6 cafissos. De la mel en va traure 12 lliures, de la fulla de morera 13 lliures i 5 sous, 60 lliures de la palla, i altres 60 lliures del dret de les hortalisses, herbatge i rucs que acostumaven a pagar els vassalls. A més d'altres 50 lliures dels rucs forasters. Un any per altre, el dret de l'herbatge dels forasters "per via de col·lecta", es va estimar en 1.000 lliures per quant, en el quinquenni de 1625 a 1629, es va pagar l'any que menys 1.000 lliures, i el que més 1.700 lliures. Del terç delme del formatge i llana es va pagar per la via de l'arrendament, 125 lliures anuals. Mentre que de la calç i algeps va rebre unes 10 lliures.

QUADRE XXIV

Estimació d'ingressos senyorials en el quinquenni 1625 a 1629, comparats amb els del 1604

concepte	1604	1625	1626	1627	1628	1629
Forment	370 ca. 11 ba. 24 al.	210 ca. 10 ba	178 ca.		184 ca.	161 ca.
preu	11 ll.	10 ll.	11 ll.		12 ll.	14 ll.
Ordi	61ca. 99 ba. 28 al.	46 ca. anuals (promedi)				
preu	4 ll.	entre 5 i 7 ll.				
Panís	211 ca. 5 ba. 2 al.	15 ca. anuals (promedi)				
preu						
Dacsa	11 ca. 2 ba.	159 ca. 6 ba. 2 al. anuals (promedi)				
preu						
Garrofa	600 ar.	1.200 ar. anuals (promedi)				
preu		4 s./ ar.				
Oli	12 ar.	27'5 ar. anuals (promedi)				

Segona part. Entre l'impacte de l'expulsió dels moriscs i la lluita pel vincle

preu	28 s./ar.	40 s./ ar.
Vi	600 cànters	570 cànters
preu	10 s. /cànter	5 s./cànter
Pansa		30 ar.
preu		10 s./ar.
Figues		10 ar.
preu		8 s./ar.
Nous		6 ca.
preu		8 s./ba.
Mel		12 ll.
preu		
Fulla		13 ll. i 5 s.
preu		
Palla		60 ll.
preu		
Hortalisses		
Herbatge		60 ll.
Rucs		
Rucs forasters		50 ll.
Herbatge foraster		1.000 ll. anuals (promedi)
Terç delme del formatge i llana		125 ll. anuals (promedi)
Calç i algeps		10 ll.

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36. ff. 397r-406v; ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f. c= cafís; b= barcella, a= almud; ll.= lliures; ar =arrova
Elaboració pròpia.

En relació a les regalies, l'hostal de Bunyol s'havia arrendat uns anys per 140, altres per 150, i fins i tot per 300, amb una estimació mitjana de 140 lliures. L'arrendament dels molins variava segons el lloc, essent el de major import el de Bunyol, amb un preu mitjà de 160 lliures anuals, constatant-se una baixada considerable respecte a les 450 lliures de l'arrendament del 1604. El molí d'Alboraig registra el menor preu, 16 lliures, mentre que el de Setaigües s'arrendava per 40 lliures i per 42 lliures respectivament, els de Iàtova i Macastre, tal com s'aprecia en el quadre XXIV. Quant a lluïsmes i penes, només s'especifica el cobrament de 80 lliures cadascun dels quatre anys, tal vegada per no haver hagut cap alienació de possessions subjectes a cens, ni ocasió d'exercir drets jurisdiccional.

A més, dona Hipòlita va declarar que el comte, don Laudomi Mercader, tenia altres ingressos, la suma dels quals ascendien a 910 lliures, com eren:

les 400 lliures de renda anual concedida per la Monarquia, les 140 lliures d'un censal del qual responia don Giner Rabassa de Perellós, altre censal de 100 lliures que responia la vila de Setaigües i 120 lliures d'unes heretats i terres arrendades, les quals no especifica. A més, calia afegir les 150 lliures anuals que don Laudomi Mercader cobrava per l'arrendament de la casa gran del carrer dels Cavallers de València⁵⁵⁴. Tal cosa ens situa en la pista que don Laudomi no es trobava residint en la ciutat de València, fet que es corrobora en la redacció de les millores introduïdes en la carta pobla que va signar en gener del 1634, quan al·ludeix a estar residint en la vila de Bunyol, on possiblement va traslladar-se amb la finalitat d'estalviar despeses i obtenir uns ingressos addicionals amb l'arrendament de la casa de València.

QUADRE XXV

Estimació de rendes anuals per regalies declarades en el quinquenni del 1625 al 1629

	Hostal	Molí	Almàssera	Forn i Fleca	Carnisseria	Tenda i taverna	Salitre (sic)
Bunyol	140	160	10	100	25	61	13
Iàtova		40		35	7	25	
Macastre		40		33	3	(trençat)	
Alboraig		16		16	2	3	
Setaigües		42		41	110		

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36, ff. 397r-406v. Elaboració pròpia.

⁵⁵⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36. f. 405v.

3. Un al·licient per a la repoblació: les millores introduïdes en les cartes pobla del comtat de Bunyol

El 9 de gener del 1634, don Laudomi Mercader va decidir introduir algunes millores a les cartes pobles que els nous pobladors de les terres comtals signaren l'any 1611⁵⁵⁵, amb l'objectiu de donar al·licient a la repoblació:

Atendido y considerado el beneficio que a mí me resulta de que le tengan mis vasallos, porque estando ellos ricos y teniendo lo he de estar yo también, y por lo que en esto se aumenta la población, porque después que los moros se fueron de cada día a ido menos dando, y para que de oy en adelante vaya más de aumento, he querido y es mi voluntad mostrarme liberal con ellos, haciéndoles merced y gracia en alargarles los partidos que se pusieron en la primera población, los quales les concedo y ago merced y mejora en las cosas siguientes.

Això no obstant, els vassalls haurien d'esperar la finalització del contracte d'arrendament, signat per don Laudomi amb el pare de Torís Josep Dolç i el mercader Pau Fores, feia només dos mesos, el 9 de novembre del 1633⁵⁵⁶. A més, per poder aprofitar-se de les noves condicions introduïdes en la carta pobla del 1611, calia que cadascun dels pobladors plantaren, en un termini de quatre anys, 1,500 ceps en les seues terres, en el que sembla una clara intenció d'estendre el cultiu del raïm per les terres del comtat, potenciant així la seua producció, en un moment d'expansió com el que es va produir en el segle XVII⁵⁵⁷.

---

⁵⁵⁵ ARV, *Manaments i Empares*, any 1698, llibre 3, mà, 32, ff. 33r-38v.

⁵⁵⁶ Arrendament del qual ens ocupen en capítol apart.

⁵⁵⁷ A. Felipe Orts, "Producción y consumo de vino en el País Valenciano durante el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 35, València, 1985, pp. 127-150.; A. Felipe Orts, "El control de la producción vinícola en el País Valenciano durante el siglo XVII: los manifiestos de

No hi ha dubte que les millores que s'introduïen alleugeririen la càrrega impositiva dels vassalls del comtat de Bunyol. L'horta passaria de contribuir d'1/5a part a una 1/7a, mentre que el secà, que partia a la 1/7a ho faria a la 1/15a, requisit *sine qua non* era, en ambdós casos, que la part corresponent al senyor seria contada abans que el delme i la primícia.

De la 1/5a part que pagaven les oliveres, amb la reforma passarien a pagar la 1/12a. Per evitar malentesos, com els que apuntaven que hi havia hagut, el delme de l'oli, que era d'1/12a ho seria a 1/10a, anteposant-se la partició del delme a la del senyor.

Les garrofes partien a 1/5a, però podrien beneficiar-se de partir a 1/10a, si es comprovava i confirmava pel batlle de la zona, que el poblador havia plantat tantes garroferes noves com se'ls va establir. Darrere d'aquesta reducció tributària sembla estar el desig de don Laudomi Mercader d'incentivar el cultiu de la garrofa per ser *molt bona i estimada*⁵⁵⁸. De fet, l'augment de la seua producció era evident, ja que de les 600 arroves de garrofa que va recaptada com a dret senyorial en el 1604, es féu una estimació de 1.200 arroves per als anys 1625, 1626, 1628 i 1629.

Respecte a la vinya, s'especifica que, de la 1/12a part que partia passa a contribuir amb 1/20a, la qual cosa no es correspon amb el mateix capítol de la carta pobla de 1611, el qual recordem que especificava que partia a 1/6a part. Desconeixem si es tracta d'un error, o va haver-hi alguna reducció particular per a aquest fruit en temps precedents.

Les figues, estigueren a l'horta o al secà, passarien a partir de la 1/6a a la 1/10a. Tant les moreres, com les nogueres, per ser arbres *que median en la huerta*, tenien una reducció menor, això és de la 1/6a part passarien a partir la 1/7a.

Pel que fa al llüisme, el qual tenia una càrrega impositiva d'1/5 part del preu de compra- venta, quedava reduït a 1/10 part del preu. Mentre que per

---

1627-1631". *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 11, València, 1984, pp. 41-82. A. Alberola, "Cultivos...", p. 309.

⁵⁵⁸AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 36, s.f.

alçar casa nova es pagaria 1 sou per lliura de la plusvàlua del solar on es volia construir, quan abans es pagava 1 sou per lliura de l'estimació de la casa construïda.

Tot plegat, una reducció de les condicions favorable per als pobladors del comtat, tant per als que hi eren, com per als que s'esperava arribarien atrets per l'alleujament de les càrregues impositives, a més de, lògicament, per a guany del comte. A hores d'ara, desconeixem el nombre de veïns que en eixe moment hi habitaven, encara que, tot apunta, seguia sent una població inferior a l'existent abans de l'expulsió dels moriscs. Com a primera referència oficial, en tenim el fogatge confeccionat al Regne de València l'any 1646, segons aquest recompte, dut a terme en les poblacions del comtat de Bunyol el 29 d'octubre, el 3 i el 6 de novembre segons els llocs, a la vila de Bunyol van comptabilitzar-se 91 casa habitada

Dotze anys després, en el 1646, es va confeccionar un fogatge al Regne de València, essent comptabilitzades les cases habitades del comtat de Bunyol⁵⁵⁹, 37 a la de Setaigües⁵⁶⁰, 38 cases al lloc de Iàtova⁵⁶¹, 35 al de Macastre i 20 al d'Alboraig⁵⁶². Tot plegat, un total de 221 casa habitada en el conjunt de les poblacions del comtat, equiparable a uns 995 pobladors aproximadament (aplicant un coeficient de 4'5 persones per casa). Una xifra quantitativament molt inferior a la que s'apunta només per a la vila de Bunyol prèvia a l'expulsió de, també aproximada, 900 veïns.

4. La nova concòrdia amb els creditors del comtat

Malgrat els intents per reactivar l'economia del comptat i atraure pobladors mitjançant la introducció de millors condicions en la carta pobla signada l'any 1611, don Laudomi Mercader hagué de pactar un nou acord

---

⁵⁵⁹ ARV, *Generalitat*, 4.825, f. 136. El llistat dels caps de cada casa en Annex II.

⁵⁶⁰ ARV, *Generalitat*, 4.829, f. 307.

⁵⁶¹ ARV, *Generalitat*, 4.828, f. 144.

⁵⁶² ARV, *Generalitat*, 4.825, f. 389.

amb els creditors de la Casa. Així, 30 anys després de l'acord econòmic entre el primer comte de Bunyol i els seus creditors el 1615, el segon comte va signar una nova concòrdia davant la impossibilitat de complir amb els terminis que aleshores s'hi van establir⁵⁶³.

El 30 de març de 1645, Vicent Gaçull, notari procurador de don Laudomi Mercader, va fer les gestions adients per a la crida pública que al dia següent es realitzaria pels carrers de València, mitjançant la qual, els creditors del comte de Bunyol, eren convocats a la reunió que tindria lloc en la confraria de Sant Jaume, el 4 d'abril entre les 15 i 16 hores de la vesprada. El motiu, presentar-los la necessitat d'arribar a un acord que alleugerís el compromís de pagament dels deutes, tal com es va signar el 20 de juny del 1615. El menyscapte de casa i patrimoni arrossegat des de l'expulsió dels moriscs, així com per l'esterilitat de les collites i les inclemències del temps, no li donaven altra possibilitat, a no ser que el comtat fóra posat en segrest.

Arribat el dia, es van reunir: don Vicent Vallterra, don Joan Araus, don Gerard Cervelló, tant en el seu nom, com en el de procurador de sor Laura Cervelló, Jeroni Leo, el prevere mossèn Vicent Requena, síndic del clero de Sant Joan del Mercat, mossèn Vicent Ribes, mossèn Jordi Mateu, prevere i procurador de dona Sebastiana Herrero, el doctor Diego Palau, prevere síndic del col·legi del Corpus Cristi de València, mossèn Josep Sanz, prevere procurador de don Joan Sapena, Joan Fita, notari procurador del comte del Real, Bertomeu Miranda, el doctor Francesc Dessa, marit i procurador de Joana Dou, usufructuària dels béns de Jeroni Ribes, el doctor Vicent Campos, el frare Gaspar Navarro, prevere síndic del convent del Remei, Josep Bayarri, cavaller, fra Jeroni Grau, prevere síndic del convent de Predicadors de la ciutat de València, Gracià Esparsa, procurador d'Anna Maria Ferrer i López, Miquel Joan Conca, notari procurador de don Francesc Soler de Marrades i de Martínez de la Raga, fra Miquel Soriano, síndic del convent d'*Ara Christi*, fra Vicent Royo, síndic del convent del Carme de la ciutat de València, fra Llorens de Veà, síndic del Col·legi de Sant Pau de la ciutat de València, mossèn Francesc Garent, procurador de don Jeroni Ferrer, Pere Joan Ferrer, notari

---

⁵⁶³ ARV, *Reial Audiència*, part 3^a, Apèndix, exp. 2.674, s.f.

procurador del comte de Carlet, de Crescencia Simó així com dels seus fills, Jeroni Audinet, Joan Méndez, procurador de don Josep Artés, i la viuda Àngela Antolí⁵⁶⁴.

En aquella primera reunió van decidir, a excepció del doctor Vicent Campos qui va mostrar-se en contra, escollir uns representants que dugueren a terme les negociacions, recaptar informació a més de tots els altres *trasteigs* escaients. Per aquest fi van eixir elegits don Vicent Vallterra, el doctor Diego Palau, i el frare Llorens de Veà. Novament, es reuniren el 5 de maig, per a informar de les gestions realitzades i votar l'aprovació dels acords pactats amb el comte de Bunyol.

La major part dels creditors acceptaren acomodar els acords per a facilitar el pagament. Una aprovació per majoria, d'obligat compliment, malgrat les veus alçades en contra - Joan Fita, procurador del comte del Real, mossèn Vicent Ribes i mossèn Francesc Garent, procurador de don Jeroni Ferrer, més la reserva del notari de Rocafull fins a consultar amb el seu representat- que consideraven necessari que don Laudomi pagara tot el que es devia fins a eixe moment, abans d'introduir modificacions a la concòrdia del 1615. Es va decidir ajustar la forma de pagament a l'existent durant els primers deu anys de la primera concòrdia, això és, el comte de Bunyol respondria de les anualitats a raó de: a 8 diners per lliura (3'32%) els seus censals personals, a 4 diners per lliura (1'66%) els censals de les aljames, i a 12 diners per lliura (5%) els violaris. Sense efecte quedaven els augments que s'hi van pactar en 1615, així com l'anualitat de 500 lliures per a liquidar els ròssecs. L'acord tindria una vigència de 15 anys a partir de l'1 de gener d'aquell mateix 1645, durant els quals, en el mes de juny faria els dipòsits en la Taula de Canvis de València a nom dels creditors. A més, com la mort de la mare l'alliberaria de la despesa de la seua manutenció, la qual recordaven s'havia fixat en 700 lliures, es determinava que, transcorreguts tres anys des del seu òbit, don Laudomi hauria de dipositar en la Taula de Canvis 300 lliures anuals a compte dels ròssecs, les quals es repartirien entre els creditors a 1 sou per lliura. Passats 10 anys des de la signatura de la concòrdia, don Laudomi

---

⁵⁶⁴ *Ibidem*.

dipositaria anualment 200 lliures més, també en la Taula de Canvis, per a repartir-les entre els creditors.

L'11 de maig va signar-se l'aprovació de la concòrdia, amb la qual s'ajustava el pagament de les pensions, i en el seu cas, el principal dels censals, a les possibilitats econòmiques de don Laudomi Mercader, deixant sense efecte durant 15 anys, o fins la mort del comte, la que son pare va signar el 20 de juny de 1615. Els acords només tindrien validesa en vida de don Laudomi, a més de quedar inhàbils de no acomplir aquest amb el pacte. D'altra part, el comte de Bunyol assumia les despeses derivades de sol·licitar el Decret Reial de la concòrdia, amb el qual, ambdues parts i successors quedaven obligades, tant si l'havien signada com si no. Testimoni de l'acord el donaren, el notari Joan Perales i l'escrivent Llorenç Lança. Seguidament, calia suplicar al rei la realització de la informació de testimonis, a fi de comprovar la veritable necessitat de la concòrdia, per a després obtenir el Real Decret que, com hem dit, nugaria a les parts. En la roda de testimonis, iniciada el 26 d'octubre, prestaren declaració, el notari Pere Carpin, el procurador del Real Consell dels Regnes de la Corona d'Aragó, Pere Juan Ochoa, naturals de València encara que residents a Madrid, el síndic de la Ciutat de València, Pere Navarrete d'Aguirre, i el procurador fiscal i patrimonial, receptor del Real Consell d'Aragó, Gabino Penducho Carta, natural del Regne de Sardenya, encara que resident en la Cort⁵⁶⁵. Per a tots ells, la nova concòrdia era necessària donada la precària situació en què havien quedat les baronies, viles i llocs del Regne de València després de l'expulsió dels moriscs, en particular el comtat de Bunyol, agreujat amb l'esterilitat dels temps. El decret reial es va signar a València el 3 de novembre de 1645⁵⁶⁶.

Això no obstant, hi ha referència⁵⁶⁷ que, abans de finalitzar el termini acordat, el II comte de Bunyol hagué de signar un nou acord amb els seus creditors, el qual no hem pogut corroborar documentalment

---

⁵⁶⁵ ARV, *Reial Audiència*, part 3^a, Apèndix, exp. 2.674, s.f.

⁵⁶⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

⁵⁶⁷ *Ibidem*.

5. Les estratègies familiars

La particular crisi econòmica que arrossegava el comtat de Bunyol, requeria una bona estratègia d'orientació de vida per als fills de don Laudomi. Un avantatjós matrimoni amb la viuda del marquès de Benavites per al primogènit, hereu del comtat, i la possibilitat d'un sosteniment independent per als dos fadrísters, van ser les apostes del segon comte de Bunyol per als seus descendents.

Les capitulacions matrimonials de l'hereu

Don Gaspar Mercader i Perellós, primogènit i hereu del vicle dels Mercader de Bunyol, va concertar matrimoni amb dona Beatriu Melo i Ferreira⁵⁶⁸, viuda del marquès de Benavites, don Manuel Eixarc de Bellvís⁵⁶⁹. Els capítols matrimonials se signaren el 24 de març del 1640, davant el notari Vincent Gaçull. Acte al qual van estar presents, a més dels contraents, don Laudomi Mercader, la seua muller dona Anna de Perellós i dona Hipòlita Centelles⁵⁷⁰.

Dona Beatriu aportava al matrimoni un dot de 20.000 lliures mitjançant béns propis, no especificats el document, que es farien efectius després de la celebració de les noces. Una elevada quantitat, que manté el nivell dels dots precedents rebuts pels hereus del vicle de Bunyol en les dues últimes generacions, això és, 20.000 lliures i 18.500 lliures corresponents a les

---

⁵⁶⁸ Filla del noble aragonès don Jeroni Melo de Ferreira senyor de La Joyosa i La Pardina, i de dona Maria Sanz, després contesa de Plasencia, RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/294, f. 244.

⁵⁶⁹ En el 1622, dona Beatriu va signar les capitulacions matrimonials del seu primer matrimoni amb don Manuel Bellvís, fill de don Pere Exarch de Bellvís, senyor de Benavites. Ocasí que aprofità la seua tia, la contesa de Fuentes, per a fundar un vicle a favor de dona Beatriu. J. A. Catalá Sanz, "El coste económico...", p. 182. Don Pere de Exarch de Bellvís va rebre el títol de comte de Benavites l'any 1624, quatre anys després el de marquès de Benavites. J. Pastor i Fluixà, "Nobles i Cavallers al País Valencià", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 43, València, 1993, p. 37.

⁵⁷⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 23; APPV, Notari Vicent Gaçull, rebedor 2.539.

signades pel primer i segon comte. Fet que pot relacionar-se, tal vegada, amb l'interès de la marquesa viuda de trencar la seua condició incorporant-se novament als cercles socials, enllaçant amb l'hereu de la Casa Mercader, prestigiosa socialment, encara que sense excessiva solvència econòmica.

En favor del matrimoni, don Laudomi Mercader cedia la jurisdicció i drets corresponents de lloc de làtova en favor del seu fill don Gaspar. Tal cosa implicava la prestació d'homenatge i fidelitat per part dels vassalls de l'esmentat lloc a don Gaspar Mercader. També la rebria dona Beatriu de Melo com a garantia de devolució del dot aportat. Una cerimònia que se celebraria transcorreguts tres mesos de la celebració del matrimoni. La possessió s'ampliaria a la resta de viles i llocs del comtat de Bunyol en el moment que don Gaspar Mercader succeira a don Laudomi en la senyoria.

Les 20.000 lliures que dona Beatriu aportava, quedaven compromeses per als futurs fills del matrimoni, amb la llibertat de la mare de fer el repartiment que millor considerés. Igualment, don Laudomi i don Gaspar, s'obligaven a destinar, per a la seua descendència, altres 20.000 lliures, constituint-los així un capital assegurat de 40.000 lliures. Una disposició que xoca amb el que sembla ser la realitat econòmica de la Casa, tenint en compte que només cinc anys després, don Laudomi Mercader hagué de signar una nova concòrdia amb els seus creditors. Ara bé, també podria tractar-se d'una estratègia per privilegiar aquest capital davant possibles reclamacions dels creditors.

Fins que es produïra el relleu generacional en el vincle de Bunyol, el sosteniment econòmic del matrimoni es faria possible mitjançant les 1.500 lliures anuals que el comte assignava per a la mantenció de la nova unitat familiar, quantitat efectiva des del moment de la celebració del matrimoni. Per altra part, sense referència sobre la ubicació del nou domicili conjugal, desconeixem, si s'instal·larien en la llar del comte o en domicili independent.

Com que dona Beatriu tenia fills del seu primer matrimoni, va preservar els seus drets estipulant que, els futurs fills que poguera haver d'aquest segon matrimoni, ni els seus descendents, no podrien al·legar cap dret sobre la Casa del marquès de Benavites, mentre hi haguera legítima descendència. Dona Beatriu els feia donació del dot i del creix del seu primer matrimoni, del dret de viudetat i de qualsevol altre que a ella li pogués correspondre. Al

mateix temps, però, tampoc els fills del seu primer matrimoni podrien pretendre cap dret sobre els béns i hisenda particular de dona Beatriu, provinents del seus progenitors. Cal destacar la capacitat econòmica que en tenia dona Beatriu de Melo, amb possibilitat de constituir-se un segon dot, sense la necessitat de comptar amb la quantia dotal del seu primer matrimoni, a la qual renunciava en favor dels fills⁵⁷¹. Per altra part, la condició de viuda exonerava a don Gaspar d'haver-li de pagar el creix, per quant aquest es pagava en concepte de la virginitat de l'esposa⁵⁷², estalviant el pac de 10.000 lliures als Mercader.

Les dues parts es comprometien, sota pena de 1.000 lliures, a complir els pactes estipulats. A més, dona Beatriu s'assegurava no eixir-ne perjudicada, en cas d'haver de signar obligacions corresponents a la Casa Mercader, a don Gaspar o a don Laudomi. Per a més seguretat, els capítols acordats, i especialment la cessió de la jurisdicció i drets de làtova a don Gaspar, haurien de rebre l'aprovació i el decret de la Reial Audiència, sense la qual, els béns transportats en concepte de dot no es podrien vendre, alienar, ni hipotecar.

D'aquest matrimoni va nàixer una sola filla, dona Anna Maria Mercader i Melo, que difícil tenia la successió del vincle de Bunyol que el seu avantpassat va constituir en 1461.

L'orientació militar dels fadrísterns

La trajectòria de don Clotaldo i don Isidre Mercader, fills fadrísterns del segon comte de Bunyol, es va veure condicionada pel clima bèl·lic que va presidir bona part del segle XVII. Els múltiples fronts de la Monarquia - Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), fi de la Treva dels Dotze Anys amb les Províncies Unides (1621), guerra franc-espanyola (1635-1659) i la sublevació i guerra catalana (1640), com a conseqüència del projecte del

---

⁵⁷¹ Sobre la situació legal de les viudes en la legislació foral valenciana del segle XVII, D. Guillot Aliaga, "Derechos...", pp. 267-287.

⁵⁷² R. Benítez Sánchez -Blanco, "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico", en F. Chacón J. Hernández, *Poder, familia i consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*. Barcelona, 1992, pp. 15-34.

comte-duc d'Olivares de portar la guerra amb França a la frontera catalana, a més de la sublevació de Portugal (1640), van augmentar el nivell de pressió contributiva de la Monarquia. Les contínues demandes de la Corona, juntament amb el perill d'aproximació de la contesa a les fronteres regnícoles, van fer que, malgrat la inicial resistència dels Estaments, el Regne acabés contribuint amb homes i diners. Un esforç que van deixar palès a la Monarquia tant el regent, don Melcior Sisternes, com el virrei, don Ferran de Borja Aragó (1636-1640)⁵⁷³.

És en aquest context de guerra i de contínues demandes de la Monarquia on cal situar l'orientació militar que don Laudomi Mercader va donar als seus dos fills fadrísters, ressaltant l'excepcionalitat que aquesta trajectòria suposa, per no haver sigut l'habitual del llinatge. Així sembla, si atenem al fet que l'activitat militar no va ser l'opció escollida pels dirigents de la Casa per als seus fadrísters, mentre que es van mostrar més proclius a situar-los en l'esfera eclesiàstica. Tal vegada, per considerar que l'esforç econòmic que suposava situar a un fill en l'exèrcit, no compensava de la mateixa manera que si aquest obtenia una prelatura, més segura i rentable. Dedicar un fill al clero secular -amb major cota de poder i riquesa que el clero regular-, a més de suposar un estalvi a la família, obria expectatives d'herència material e immaterial, ja que el patrimoni acumulat per aquest podia revertir per herència a germans o nebots. Pel que fa a l'herència immaterial, eren freqüents les concessions de títols a germans i nebots de prelats⁵⁷⁴. Endemés, cal tenir en compte altre factor, com és, la falta de models militars en la família Mercader, que serviren de referència a noves generacions per la seua carrera d'honors en l'exèrcit. Mirant cap endarrere, l'ascens social del llinatge Mercader havia sigut conseqüència dels serveis prestats a la Monarquia des del món de l'administració, com a juristes i com a batlles, i no tant amb l'exercici de les armes. Creiem que l'entrada en la família Mercader del llinatge Cervelló, encimbellat pels seus serveis militars a la Corona, pogué afavorir un canvi de perspectiva a l'hora de dissenyar l'estratègia de

---

⁵⁷³ M. Vila López, "La aportación valenciana a la guerra con Francia (1635-1640)". *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 8, València, 1979, pp. 125-142.

⁵⁷⁴ E. Soria Mesa, *La nobleza ...*, pp. 155-162.

col·locació dels fadristerns. En aquest sentit, no hi ha dubte que, don Galceran⁵⁷⁵ i don Lluís Mercader i Cervelló⁵⁷⁶, germanastres del primer comte de Bunyol, van ser dirigits per la mare, dona Laura Cervelló, viuda i curadora en solitari dels seus fills, cap a la carrera militar, seguint, sens dubte, l'exitós *cursus honorum dels seus avantpassats*, don Joan i don Pere Cervelló⁵⁷⁷. Una orientació i estratègia que, tal vegada, va ser la que don Baltasar Mercader i Carròs, germà del primer comte de Bunyol, va dissenyar per al seu segon fill don Maurici Mercader, i per al seu bastard, don Baltasar Mercader, de lluïda carrera militar en l'exèrcit de Flandes, arribant a membre del Consell de Guerra de sa Majestat i castellà d'Anvers⁵⁷⁸. Alhora que el seu primogènit, don Gastó Mercader, es casava amb la seua neboda, dona Laura Maria Cervelló i Vives, filla de l'hereu de la baronia d'Orpesa, don Gerard Cervelló⁵⁷⁹.

Des d'aquesta perspectiva, tenint en compte la conjuntura bèl·lica del moment, així com l'ambient familiar d'armes, sembla lògic que don Laudomi Mercader subvencionés als seus dos fills, don Clotaldo i don Isidre, els pertrets necessaris per a contribuir militarment a l'exèrcit reial. Tal cosa li podria redundar en un doble benefici, per una part possibilitava als seus dos fills un sosteniment autònom i independent de les rendes del comtat, alliberant al compte d'aquesta càrrega econòmica. Per altra, la contribució en la guerra i el seu posicionament del costat de la Monarquia afegia mèrits a la Casa Mercader, els quals podrien ser aprofitats per demanar noves mercès i privilegis. Tot això, al mateix temps que don Laudomi atenia a les tropes castellanques en el seu pas pel Regne de València.

---

⁵⁷⁵ Don Galceran Mercader i Cervelló, cavaller i claver de l'Orde de Montesa, del Consell de Guerra en Flandes, va servir en l'exèrcit durant més de 37 anys en Milà, Flandes i Catalunya. Amb 500 homes a despesa seua, va defensar les fronteres catalana i aragonesa, obtenint la mercè reial *del lloc* de sergent major del Regne. ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 850, n° 53.

⁵⁷⁶ Don Lluís Mercader i Cervelló, cavaller de l'Orde de Sant Jaume, va servir en Itàlia i Flandes més de 17 anys com a soldat avantatjat, alferes, capità d'infanteria i de cuirasses. En el 1633 el rei li va fer mercè de la castellania de Sant Telmo en Nàpols, on va morir poc després. *Ibidem*.

⁵⁷⁷ De la trajectòria de don Pere Cervelló: J.F. Pardo Molero, "Cultura de la guerra y cultura de la defensa en la Europa del Renacimiento: Joan de Cervelló (1496-1556)", *Manuscrits* 24, 2006, pp. 19-43; A. Felipe Orts, "La ascensión ...", pp. 241-262.

⁵⁷⁸ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M-Caballeros Montesa, llibre 18, n° 5, leg. 290, s.f.

⁵⁷⁹ A. Felipe Orts, "La ascensión ...", p. 255.

En efecte, a 1640, mentre que don Clotaldo Mercader es trobava en una companyia d'infanteria localitzada en Llombardia, pertanyent al terç de don Francesc de Luna⁵⁸⁰, don Laudomi Mercader aprofitava per demanar a Felip IV la concessió d'un hàbit d'alguna de les tres Ordes Militars per al seu fill. Sembla que tot anava en el bon camí per aconseguir-ho, ja que el Consell d'Aragó va emetre informe favorable, atenent els serveis que don Clotaldo estava prestant⁵⁸¹. La sobtada mort, però, de don Clotaldo Mercader va truncar el projecte. Ferit i presoner de l'exèrcit francès mentre defensava el siti del Casal, don Clotaldo va morir finalment en Caramanyol.⁵⁸² Pareguda sort va tenir don Isidre Mercader, mort en Galta⁵⁸³.

6. Servir per obtenir: els serveis de don Laudomi Mercader a la Monarquia i la sol·licitud del títol de marquès de Setaigües

En 1643, mentre els fills lluitaven en la primera línia del front, el comte va atendre en la vila de Setaigües, durant cinc mesos seguits, així com en esporàdiques ocasions, a les tropes castellanes en el seu trànsit pel Regne. Una càrrega econòmica que comportava greus inconvenients i inestabilitats per a la població resident⁵⁸⁴. La situació limítrof de vila de Setaigües amb el Regne de Castella, ubicada entre la Foia de Bunyol i Requena, aportava a l'indret la idoneïtat requerida per a la recepció de les tropes castellanes. Una assistència que el comte de Bunyol va oferir a petició del virrei, don Roderic Ponce de León, duc d'Arcos (1642-1645). Altres nobles, com don Cristòfol Crespí, o el comte de Cirat s'havien ocupat d'aquest quefer, però, a diferència del comte de Bunyol, rebien o havien rebut a canvi, una quantitat econòmica en concepte d'ajut.

Don Laudomi Mercader va decidir aprofitar la conjuntura, i amb eixa intenció, en abril del 1645, va exposar al rei la seua disposició per a continuar

---

⁵⁸⁰ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 892, n° 4. s.f.

⁵⁸¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 881, n° 79. s.f. Informe datat el 25 de juny de 1640.

⁵⁸² *Ibidem*; ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 892, n° 4. s.f.

⁵⁸³ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 48r.

⁵⁸⁴ Ll. Guia Marín, *Cortes del Reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València 1984. p. 31.

oferint l'esmentada prestació d'assistència sense rebre cap sou. A canvi, només sol·licitava que li pagaren les mercès vitalícies que tenia assignades en recompensa per les perdudes que l'expulsió dels moriscs va ocasionar a la Casa Mercader. Es tractava de 200 ducats de renda sobre la Batllia General de València i altres 200 ducats sobre la d'Oriola, les quals don Laudomi Mercader no aconseguia cobrar. Especialment, la renda consignada sobre la Batllia de València, donat l'orde de prioritat de cobrament que el monarca havia imposat en favor d'altres salaris i mercès. A fi que li arribaren els diners, el comte apuntava la possibilitat que s'equiparara el seu dret al dels ministres i oficials reials, respecte al quart grau de precedència que aquests en tenien per a cobrar⁵⁸⁵. L'informe emès pel virrei va ser molt favorable, ja que no solament va ratificar tot l'exposat per don Laudomi Mercader, sinó també per considerar d'interès i conveniència per a la Corona l'assistència que prestava el comte de Bunyol. A parer del duc d'Arcos, els serveis de don Laudomi mereixien la recompensa sol·licitada, a més, el fet que els oferira sense contraprestació econòmica beneficiava a la Monarquia, ja que estalviava l'ajuda de costa que pel mateix servei rebien, entre altres, a don Cristòfol Crespi. Endemés, a parer del virrei permetria *"assegurar la gent que entra de Castilla de las ordinarias fugas"*⁵⁸⁶. Així i tot, sembla que don Laudomi no va veure compensada la seua disposició i assistència, ja que, Felip IV va ajornar la decisió a l'espera d'ésser tractada en les properes Corts, *"suspéndase el tratar de esta materia", "guárdese para las Cortes"*⁵⁸⁷. El 30 d'octubre de 1645 va tenir lloc, al convent de Predicadors de la ciutat de València, el solí d'obertura de les Corts. Desconeixem si la qüestió abans esmentada es va tractar en les reunions del Braç Militar, però, el ben segur és que no va proposar-la, ja que només va presentar un únic Acte de Cort⁵⁸⁸.

Don Gaspar Mercader i Perellós, primogènit de la Casa Mercader, no va perdre l'ocasió, que la proximitat del monarca i l'assistència a les Corts li

---

⁵⁸⁵ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 890, nº 129. s.f.

⁵⁸⁶ *Ibidem*. Informe que el virrei va emetre des del Real de València, el 15 de maig de 1645.

⁵⁸⁷ *Ibidem*. Resposta reial datada el 26 de maig de 1645.

⁵⁸⁸ Ll. Guia Marín, *Cortes ...*, p. 253.

oferiren, de demanar la mercè de la clau de la càmera reial⁵⁸⁹. Per la seua part, el comte de Bunyol, don Laudomi, sol·licitava “*para el mayorazgo de su casa*” el títol de marquès de Setaigües, a més de 800 ducats de pensió sobre l'arquebisbat de València, en contraprestació als serveis familiars, minvaments ecoòmics soferts, rendes no cobrades, i mort del fill en la guerra. A canvi, renunciava a les rendes i benefici de “gentilhome de la boca” dels quals li devien més de 12.000 ducats. La resposta reial va ser prou clara i contundent, “*si quieren título de marquès, suprimido el de conde y 900 escudos de pensión*”⁵⁹⁰, un canvi que no li degué semblar res convenient a don Laudomi, ja que no hi ha constància d'acceptació.

Les dificultats per a percebre les rendes concedides per la Monarquia, es fan igualment evidents en altres membres de la família. A l'estiu del 1648, don Gastó Mercader, cosí germà del primer comte intentava cobrar una renda de 200 escuts que rebia pels serveis prestats per son pare. En aquesta ocasió, era el virrei Duarte Ferran Álvarez de Toledo, comte d'Orpesa (1645-1650), qui intercedia a favor seu davant el monarca, com a recompensa al fet d'haver acudit a la frontera del Regne, amb infanteria pagada a expenses seues, donant exemple de col·laboració. Pocs dies després es rebia l'ordre perquè el receptor d'Oriola li pagara puntualment⁵⁹¹. A setembre el virrei tornava a intercedir, a fi de traslladar la consignació del pagament des de la recepta d'Oriola a les Salines de la Mata, donada la sobrecàrrega de la primera. L'exemple que don Gastó havia donat, a l'igual que don Pere Boïl per ser els dos únics que havien perseverat i no havien demanat llicència per a tornar-se'n, mereixia *que la grandeza de Vuestra Magestat atienda a ellos para que se conozca que igual a los Servicios son las Mercedes y se aliente a todos a merecer*. Finalment a don Gastó se li va recompensar amb 300 escuts i el trasllat de la renta, *...ya que por sus Servicios lo merece*⁵⁹²

---

⁵⁸⁹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 889, n° 92. Petició que va quedar en suspens fins veure altres sol·licituds tant en les Corts de València com en les d'Aragó (29 de novembre de 1645).

⁵⁹⁰ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 889, n° 4. s.f.

⁵⁹¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 727, n° 39/1 s.f. Carta del virrei datada en Sant Mateu el 13 d'agost del 1648. Resposta reial el 22 d'agost 1648.

⁵⁹² ACA, CA, *Secretaria de València*, llig.727, n° 39/2 s.f.

7. Es desapareixen les alarmes: la mort de l'hereu

L'11 de gener de 1653 va morir el primogènit i hereu de la Casa Mercader, don Gaspar Mercader i Perellós. Només dos anys abans, el 24 d'abril de 1651⁵⁹³ havia mort la seva muller, dona Beatriu de Melo i Ferreira. La curadoria de l'única filla del matrimoni, de només onze anys, va quedar a càrrec dels seus avis, els comtes de Bunyol, i de don Gaspar Guerau d'Arellano⁵⁹⁴. La mort de l'hereu sense successió masculina va disparar totes les alarmes en el llinatge Mercader, de tal manera que, uns i altres, començaren a jugar les seues cartes.

Com el vincle de Bunyol relegava les dones a meres transmissores, dona Anna Maria Mercader i Melo tenia vetat l'accés a la possessió. Inhabilitada l'hereva del segon comte, els drets requeien en el seu cosí don Gastó Mercader i Carròs, primogènit de don Baltasar Mercader i Carròs i de dona Helena Carròs. Malgrat que els seus drets semblaven indiscutibles, realment només calia deixar transcórrer els dies de don Laudomi Mercader per poder heretar el vincle, don Gastó Mercader es va haver de mobilitzar en defensa d'uns drets que li corresponien per successió, ja que, els comtes de Bunyol maniobraven perquè, fóra com fóra, la seua néta retinguera el comtat. A tal fi, don Gastó obtingué de la Reial Audiència una sentència per la qual se'ls requeria, als comtes, que s'abstingueren d'exercir qualsevol actuació en la qual no intervingués aquest alt tribunal. A més, va obtenir del virrei, don Lluís Guillem de Montcada, duc de Montalto (1652-1658), l'orde de donar avís als justícies i jurats del comtat de Bunyol, que no prestaren homenatge de possessió del comtat, ni permeteren que cap persona el donara, ni judicial ni extrajudicialment⁵⁹⁵.

Pel plet que per aquesta qüestió va suscitar, coneixem que els curadors de dona Anna Maria, aconsellats per *una junta de teólogos y letrados*⁵⁹⁶, ordiren

---

⁵⁹³ BV, *Nicolau Primitiu*, ms. 393 /3, s.f.

⁵⁹⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, València 4 de febrer de 1653. AHN *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 25.

⁵⁹⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez., C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*.

una estratègia per possibilitar la permanència del vincle en mans de dona Anna Maria Mercader, impedint que la possessió recaigués en la línia col·lateral. Se'ls va aconsellar, i tal qual ho feren, que amagassen tots els diners, crèdits, canvis i béns lliures possibles, a fi de traspassar-los a la néta. Per a justificar-ho comptaven amb les 20.000 lliures que, segons les capitulacions matrimonials de don Gaspar Mercader i dona Beatriu de Melo, s'havien de disposar per a la descendència del matrimoni. Per tal d'emascarar la trama, don Laudomi no devia deixar com a hereva a la seua néta, sinó a la muller, ja que, renunciant aquesta posteriorment a l'herència, necessàriament declararien a la néta hereva *ab intestato*, i d'aquesta manera ho tindria tot, però sense parèixer que això fóra el que buscaven. A més, com que no hi hauria béns lliures amb els quals restituir el dot de la comtessa, aquest es cobraria dels béns vinculats. Finalment, a la mort de l'àvia, el dot acabaria en mans de la néta, dona Anna María Mercader. Amb totes aquestes maniobres, l'herència quedaria exhausta, els múltiples litigis no la farien interessant per a don Gastó Mercader, esperant així que renunciés al comtat de Bunyol, quedant aquest en mans de la xiqueta com hereva de l'últim posseïdor⁵⁹⁷.

El 19 de gener de 1654, don Laudomi va redactar el seu darrer testament davant el notari Joan Perales, del qual, malauradament, només disposem d'alguna referència⁵⁹⁸. A la seua néta dona Anna Maria Mercader li llegava el dret de cobrar el dot de la seua besàvia, dona Hipòlita Centelles, mare de don Laudomi Mercader. A la seua muller, dona Anna de Perellós, deixava hereva de tots els seus béns, li reconeixia el dret de cobrar el seu dot de 18.500 lliures, a més de les 9. 250 lliures del creix. El mateix dia de la redacció del testament, don Laudomi féu donació de 20.000 lliures a la seua néta,

---

⁵⁹⁷ *Ibidem*.

⁵⁹⁸ AHN, *Consejos*, 21.937, f. 24v; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*. Hi ha constància d'altre testament redactat el 23 de juliol del 1648 davant el notari Francesc Martí Blasco, del qual només es conserva la invocació i una clàusula per la qual llega a l'hospital de la vila de Bunyol, "un camp gran en la horta de dalt, que afronta amb terra de donna Helena, ab terra de Anthoni Caselles, ab terra de Juan Nadal, ab terra de Juan Blasco, ab terra de Antón Moreno. Ab que de aquell se haja de pagar censos, partició de fruits y grans, conforme les demás terres, ab lluyisme y fadiga". ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 279r -280v.

mitjançant la transportació de béns lliures, no quedant disponibilitat per pagar la restitució del dot de dona Anna de Perellós.

Tot indica que, els últims dies de vida de don Laudomi Mercader, l'activitat va ser frenètica transportant diners, joies, i béns, que un corredor i dos argenters estimaven, per a després don Gaspar Guerau d'Arellano, com a procurador de don Laudomi, traspasar a la xiqueta dona Anna Maria. La reacció de don Gastó Mercader defensant els seus drets, no va fer-se esperar, acusant a dona Anna Rabassa de Perellós de sacar d'amagat, estant encara en vida el seu home, els béns de la casa del carrer dels Cavallers, per a dur-los a la casa de don Lluís Mercader, d'on tornaren a eixir a un lloc no especificat una vegada descobert l'ardit.⁵⁹⁹ Lògicament, don Gastó Mercader havia de vetllar pels seus interessos, els quals passaven, primerament, perquè no s'esvaniren els béns, ja que, el producte de la seua venda havia de servir per pagar els deutes del comtat. A més, estava la restitució del dot a dona Anna Rabassa, així com, el pagament dels deutes pactats amb els creditors, les condicions dels quals s'alteraven amb la mort de don Laudomi, per finalització de la concòrdia signada en 1645, activant-se la que el primer comte de Bunyol va signar en 1615, prou menys avantatjosa.

Don Laudomi va morir el 25 de gener de 1654, essent soterrat l'endemà en l'església del castell de Bunyol, on ja hi reposava son pare el primer comte⁶⁰⁰.

---

⁵⁹⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 22, s.f. *Hecho tocante a la sucesión de Buñol*; AMV, BM, *Serrano Morales*, SM 13/30 (7), reg. 1.112; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 25.

⁶⁰⁰ Arxiu de Sant Nicolàs, *Llibre de Actes funeraris del any 1654*, f. 82v^o, G. Mercader, *El Prado...*, p. xxiv.

Capítol VIII

LA LLUITA PEL VINCLE DE BUNYOL: ELS MERCADER-CERVELLÓ ENFRONT DELS MERCADER-CARDONA

1. En defensa de la titularitat: les reivindicacions de don Gastó Mercader

El mateix dia en què va morir don Laudomi Mercader, el 25 de gener del 1654, don Gastó Mercader va personar-se en la vila de Bunyol a fi de procedir a la cerimònia de presa de possessió del comtat⁶⁰¹. A l'acte no s'hi va personar cap poblador, una situació prou atípica que palesa la inestable situació que, almenys jurídicament, travessava el comtat. La presència de veïns i representants de les viles era necessària en un acte públic, formal i de valor jurídic, com era aquest, amb el qual es formalitzava la relació contractual del nou senyor amb els vassalls del comtat. La circumstància, però, els eximia d'acudir-hi, ja que, sota manament de la Reial Audiència, no devien prestar homenatge ni judicialment ni extrajudicialment. Això no obstant, don Gastó Mercader va procedir als actes rituals com a expressió formal i simbòlica del seu poder sobre les terres del comtat, encara que solament fóra present el notari, Francesc Martí Blasco, que havia de donar fe i confeccionar prova escrita.

En el moment que don Gastó Mercader era davant la forca, amb la intenció d'escenificar la possessió del "mer imperi", això és, la facultat d'imposar la pena de mort, pena capital i la més alta cota del poder jurisdiccional, va arribar-hi don Francesc Rabassa de Perellós, procurador de dona Anna de Perellós, qui, derrocant la forca, va dir que no hi havia més comtessa de Bunyol que dona Anna de Perellós, protestant per tots els actes que fins eixe moment havia realitzat don Gastó Mercader, donat que tots s'havien fet sense la provisió de la Reial Audiència. Tal com estaven les coses, l'endemà, 27 de gener de 1654, don Gerard Cervelló, actuant com a procurador de don Gastó

---

⁶⁰¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez., C. 164, D. 30/2, s.f. Notari: Francesc Martí Blasco.

Mercader, va presentar-se en la Cort del Justícia Civil de València a fi de reclamar els drets del seu gendre. Demanava que es fera una informació de testimonis, a fi de constatar que havia quedat extingida la línia successòria del primer que va ser cridat en el vincle instituït per don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València en el seu testament de 3 de febrer de 1603, això era, la línia successòria de don Gaspar Mercader i Carròs i la del seu fill don Laudomi Mercader i Centelles. Al mateix temps, demanava sentència de possessió del comtat de Bunyol per a don Gastó Mercader i Carròs, com a successor de don Baltasar Mercader i Carròs, fill segon de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general, en els seus drets del vincle perpetu de pura i perfecta agnació que don Gaspar Mercader i Mercader va constituir en favor dels seus fills i descendents mascles de mascle. Sentència favorable que li fou concedida examinats els drets i oïts als testimonis i que li fou llegida a don Gerard de Cervelló el 28 de gener davant el justícia civil de València⁶⁰². No obstant això la sentència definitiva no es va promulgar fins al 3 d'agost de 1656⁶⁰³.

En abril d'aquell mateix any del 1654, dona Anna de Perellós va reclamar el seu dot i creix i, fins a la conclusió del pagament, la tenuta del comtat. Una demanda que don Gastó Mercader va protestar al·legant el dolo i frau amb el qual s'havia actuat contra els béns i rendes del fideïcomís.⁶⁰⁴ El 29 d'octubre del 1657 don Gastó Mercader va obtenir sentència favorable, per la qual es declarava no procedent la demanda de restitució de dot i creix, sentència dictada pel magistrat Juan Arques, publicada per Vicent Ferrera, cavaller, escrivà de manament. Dona Anna Rabassa de Perellós mai va recobrar el seu dot, com tampoc va disposar de la tenuta del comtat. A la seua mort, el 25 de maig de 1666, mitjançant llegat testamentari va traspasar al seu nebot, don Giner Rabassa de Perellós, senyor de Dosaigües i Benetússer, cavaller de l'Orde de Calatrava, el dret de cobrar el seu dot i creix.⁶⁰⁵

---

⁶⁰² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30/3.

⁶⁰³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D.26.

⁶⁰⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 25; AMV, BM, *Serrano Morales*, SM 13/30(7), reg. 1.112.

⁶⁰⁵ AHN, *Consejos*, 21.937 i 21.938, registra part del plet de dona Anna de Perellós i posteriorment de don Giner Rabassa de Perellós contra don Gastó Mercader i Carròs. El testament de dona Anna de Perellós va ser redactat el 21 de maig de 1666,

2. Les aliances matrimonials. L'estratègia a seguir

La següent maniobra de dona Anna Rabassa de Perellós fou implicar a un altre llinatge en la defensa del comtat. Aconseguir casar a la seua néta amb l'hereu d'alguna de les principals Cases del Regne, li permetria una nova embranzida amb la qual fer front al plet que mantenia amb don Gastó Mercader per la possessió del comtat. Així, dona Anna va posar la mira en l'hereu del marquès de Guadalest, amb la possible intenció d'equiparar les forces, ja que don Gastó comptava amb el suport del llinatge Cervelló, des del seu matrimoni amb la seua neboda, l'hereva del comte d'Orpesa en el 1652.

Per a cadascun dels llinatges consorts, això és, els Cervelló i els Cardona, la unió amb els respectius Mercader els possibilitava aconseguir, de fer-se efectiva la possessió del comtat de Bunyol en la seua parella, engrandir patrimoni i titulació per a transmetre als descendents. Diners i prestigi, en definitiva. Les capitulacions matrimonials de dona Anna Maria Mercader amb el primogènit del marquès de Guadalest, i les de don Gastó Mercader amb la primogènita del comte de Cervelló, van ser pràcticament coetànies -1652 Cervelló i 1654 Cardona-. Comparant-les, s'aprecia unes majors exigències en les clàusules del matrimoni Mercader-Cervelló, que en les del Mercader-Cardona, ja que don Gerard de Cervelló va negociar unes condicions per al matrimoni de la seua filla, en les quals, tot quedava especialment nugat per fer prevaldre el llinatge Cervelló, com així ho mostra, l'anteposició del cognom Cervelló al de Mercader, o l'exigència de criar, en la seua pròpia casa, visqueren o no els pares en ella, al nét successor del llinatge, o néta en cas de faltar successor baró.

---

essent rebut pel notari Vicent Cortés, del qual només ens consta la llegada testamentaria. AHN, *Consejos*, 21.937 f. 26r-v. Don Giner Rabassa de Perellós, era fill del germà de dona Anna, don Giner Rabassa de Perellós i dona Maria de Rocafull. L'any 1670, va elevar súplica de revocació de sentència i condemna al comte de Bunyol, don Gastó Mercader, com a posseïdor del vicle, a pagar-li dot, creix i interessos corresponents. *Ibidem*, f. 12r-18v.

Les quantitats dotals aportades per les dues joves, dona Anna Maria Mercader de dotze anys, i dona Laura Maria Cervelló de desset anys ⁶⁰⁶, palesen l'interès dels progenitors o tutors pels respectius enllaços, més que, tal vegada, els desitjos afectius de les dones. Un interès que es fa evident en la important quantia dotal que una i altra aporten al matrimoni, 40.000 lliures dona Anna Maria Mercader, 14.000 lliures dona Laura Maria Cervelló, un esforç econòmic important per a les dues famílies. La dot aportada per Anna Maria Mercader a la casa de Cardona doblava la quantitat més alta que fins al moment havien aportat o rebut els Mercader, recordem que 20.000 lliures va ser la dot que sa mare, dona Beatriu de Melo, i la seua besàvia, dona Hipòlita Centelles, van aportar als respectius hereus del comtat de Bunyol. Cal considerar, però, que volia enllaçar amb una de les cases més importants del Regne, arribar a ser la marquesa de Guadalest era situar-se en la cúspide de la jerarquia regnícola del moment, això es pagava, i això va valdre 40.000 lliures, a més de la possibilitat d'accedir a la possessió del comtat de Bunyol. Encara que, per a la casa del marquès de Guadalest va suposar acceptar una dot de menor quantia, ja que dona Lucrecia de Palafox, ja en 1632, va aportar un dot de 51.000 lliures. Eixe mateix any, dona Anna Maria Vives aportava al seu matrimoni amb don Gerard de Cervelló un dot de 8.000 lliures⁶⁰⁷, quasi la mitat de la quantia dotal, 14.000 lliures, que dona Laura Maria Cervelló aportava, en 1652, a don Gastó Mercader, fill d'un fadristern de la Casa Mercader, a qui les circumstàncies biològiques, havien col·locat en la primera línia de successió del vincle de Bunyol.

3. Els capítols matrimonials de dona Anna Maria Mercader i Melo amb don Felip Folc de Cardona

Com hem dit, dona Anna de Perellós posà cura a negociar l'enllaç de la seua néta dona Anna Maria Mercader i Melo, de només dotze anys, amb don Felip Folc de Cardona, fill primogènit de don Sancho Ruiz de Liori *olim* don

---

⁶⁰⁶ L'edat de dona Anna Maria Mercader deduïda de les capitulacions, la de dona Laura Maria, per la partida de bateig datada el 8 de gener de 1635. A. Felipe Orts, *De nobles ...*, (en premsa).

⁶⁰⁷ J. A. Catalá Sanz, "El coste económico...", p. 169.

Francesc Folc de Cardona i Borja, almirall d'Aragó, marquès de Guadalest, gentilhome de la Cambra del rei, baró de Betxí, Gorga, Riba-roja, Ondara, Valls de Seta, Travadell i Confrides, cavaller de l'Orde d'Alcàntera, comanador de la comanda de Quintana i del Pes del rei, i de dona Lucrecia de Palafox. Com ja hem avançat, un dot de 40.000 lliures, més la possibilitat d'accés a la possessió del comtat, determinaren l'acceptació de l'enllaç.

Nou mesos després de la mort de don Laudomi, l'1 d'octubre del 1654, es signaren les capitulacions matrimonials davant el notari de València Joan Perales. Presents a l'acte hi eren, a més dels contraents, els marquesos de Guadalest, don Francesc Folc de Cardona i dona Lucrecia de Palafox, dona Anna de Perellós i don Gaspar Guerau d'Arellano, del Consell Reial i lloctinent de mestre racional de València⁶⁰⁸. Donada l'edat de la núvia, la primera clàusula abordava el compromís que havia d'assumir don Felip de Cardona, de diferir la solemnització i consumació del matrimoni a l'espera que la xiqueta complira els dotze anys. Els curadors de dona Anna Maria Mercader i Melo es comprometien amb don Felip Folc de Cardona, a fer efectiva un dot de 40.000 lliures. Una elevada quantitat que seria possible reunir mitjançant les 20.000 lliures del dot de la mare, dona Beatriu de Melo, de la qual era beneficiaria dona Anna Maria, 4.000 lliures més, fruit dels interessos derivats de la quantia dotal -calculats des del dia de la mort de dona Beatriu (24 d'abril de 1651), fins a la data de consumació del matrimoni entre dona Anna Maria i don Felip de Cardona (24 d'abril de 1655), a raó d'un 5% anual-, altres 3.000 lliures que dona Anna Maria Mercader posseïa en béns heretats de son pare, més 13.000 lliures corresponents al valor dels béns que don Gaspar Guerau d'Arellano, com a procurador de don Laudomi Mercader, va transportar a dona Anna Maria, segons actes de 19, 22 i 24 de gener de 1653 rebuts pel notari Joan Perales. Dot que l'hereu del marquès de Guadalest es va comprometre a augmentar en 20.000 lliures més, en virtut de la virginitat de la jove.

20.000 lliures d'aquest dot quedaven a lliure disposició de dona Ann Maria per a repartir entre els futurs fills del matrimoni. En cas de premorir al marit

---

⁶⁰⁸ BV, *Nicolau Primitiu*, ms. 393 /3, ff. 15v-38v.

sense fills barons i només filles, l'àvia dona Lucrecia de Palafox, marquesa de Guadalest, prenia el compromís de repartir-les entre elles.

Com a forma d'assegurar la devolució del dot i el creix, un mes després de consumat el matrimoni, dona Anna Maria rebria la plena possessió i l'homenatge de fidelitat dels vassalls de la baronia de Riba-roja, la possessió del molí de Mandor i del mas del Pla de Quart, juntament amb les terres corresponents. El marquesat de Guadalest, les baronies de Betxí, Riba-roja, Gorga i Ondara, les Valls de Seta i Travadell, Confrides, el Molí de Mandor, el Mas del Pla de Quart, la casa de València, i la de l'hort del carrer d'Alboraia estaven vinculats en favor de don Felip de Cardona i dels seus descendents, però, com a corroboració i protecció, el marquès de Guadalest feia donació *inter vivos*, efectiva a la seua mort, de tots aquests béns al seu fill i descendents legítims, juntament amb les jurisdiccions alta i baixa, mer i mixt imperi, fruits, rendes, regalies i emoluments.

Per la seua part, dona Anna de Perellós es comprometia a pagar-li a la seua néta una renda de 400 lliures en concepte de manutenció, sota la condició que don Felip i dona Anna Maria convisqueren en la seua companyia. També el marquès de Guadalest contribuïa a la manutenció de la nova unitat familiar, amb la donació de la total jurisdicció, alta i baixa, mer i mixt imperi, rendes, regalies, i fruits derivats de la baronia de Riba-roja, la possessió del molí de Mandor i la del mas del Pla de Quart, juntament amb les terres corresponents. A més dels fruits i emoluments de la comanda del Pes del Rei.

Qualsevol incompliment d'aquesta clàusula quedava penalitzat amb 20.000 lliures, que inexcusablement pagaria la part contraventora. D'aquest acte van donar testimoni, don Cristòfol de Cardona, cavaller l'Orde de Montesa i Sant Jordi d'Alfama, batlle general de la Ciutat i Regne de València, don Jeroni Sanoguera, cavaller de l'Orde de Sant Jaume, i don Francesc Bellví, cavaller de l'Orde d'Alcàntera, senyor de la baronia de Bèlgida.

4. Les dues cases enfrontades: el Mercader-Cervelló i els Cardona-Mercader

El comtat de Bunyol va estar el centre dels enfrontaments haguts entre els dos llinatges consorts dels Mercader. Per un costat, com ja coneixem, els Cardona, defensant els drets al·legats per dona Anna Maria Mercader, com a successora dels primer vinculador, mossèn Berenguer Mercader, qui havia constituït un vincle perpetu, regular, de preferència masculina a femenina. Per l'altre, don Gerard de Cervelló, qui, com a sogre i procurador de don Gastó Mercader, recolzà els drets al comtat del seu gendre, com a descendent masculí del primer vinculador, mossèn Berenguer Mercader, però també com a descendent masculí del segon vinculador, don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general, qui en el seu testament redactat en 1603, va tornar a vincular els béns de l'estat de Bunyol, constituint un vincle perpetu de rigorosa agnació.

Entre les tensions hagudes, l'almirall d'Aragó acusà al virrei, duc de Montalto, d'afavorir les pretensions del gendre del comte de Cervelló, al qual considerava un confident del virrei⁶⁰⁹. Al mateix temps, hi havia una clara falta de sintonia entre l'almirall i els ministres de la Monarquia, fins al punt que, el virrei, tenia qualificats tant a don Francesc com al seu fill don Felip de Cardona com desafectes a la Monarquia⁶¹⁰. També el marquès de Guadalest i dona Anna de Perellós denunciaren l'existència en el Consell d'Aragó, de parents i amics de la part contrària, que impedièn que les dues causes que portava dona Anna de Perellós, la de la restitució del seu dot i la de la propietat del comtat, arribaren a l'alt Tribunal en grau d'apel·lació. Es va denunciar el poc interès dels membres del Consell d'Aragó en les esmentades causes, especialment en la de la propietat del comtat, per haver-hi jutges afectes a la causa de don Gastó, especialment el vicescanceller, per ser-ne

---

⁶⁰⁹ Ll. Guia Marín, J. "Dona, honor i bandolerisme: els "desordres" de l'Almirall d'Aragó en la València del segle XVII", *Estudis. Revista de Historia Moderna* n° 28, València, 2002, pp. 287-315.

⁶¹⁰ *Ibidem*, pp. 294 i 301.

parent⁶¹¹. Dona Anna de Perellós reclamà, encara que sense èxit, jutges independents, els quals, associats amb els del Consell determinaren si procedia el trasllat del contenciós des de la Reial Audiència. Tal cosa li fou negada, i així donava el Consell les corresponents explicacions al rei:

*En este negocio se ha administrado justicia a la suplicante y ha parecido que no procedía la concesión de las letras que pide, que no son ordinarias como supone, sino muy extraordinarias, y solo se conceden en casos muy singulares y con muy relevantes motivos para ello, y siempre que se vea que no las piden las partes con ánimo de dilatar los pleitos, como se presume en este. Sobre que no tiene seguridad del afecto de todos los ministros del Consejo, va contra su pretensión, ya que pretende sacar la causa de la Real Audiencia, que es a donde pertenece en primera instancia ...*⁶¹²

Per altra part, els curadors de dona Anna Maria Mercader van aconseguir recusar, almenys, a dos jutges de la Reial Audiència, don Brauli Esteve i el doctor Joan Arques Jover. A don Brauli perquè havia de votar en un plet similar al de dona Anna Maria, com era el que portava la filla del comte de Sinarques amb don Francesc Lladró, en el qual, igual que don Gastó, don Francesc pretenia que el vincle era de rigorosa agnació. Donat que don Brauli Esteve era sogre de don Francesc Lladró, consideraven que es posicionaria en favor de don Gastó.⁶¹³ Pel que fa al doctor Arqués Jover, el motiu adduït per a la recusació va ser que era "*declarado por apasionado y enemigo*" contra l'almirall i el seu fill, perquè aquests havien afavorit a don Josep Espinosa en un plet que el doctor Jover mantenia amb ell⁶¹⁴.

El 3 d'agost de 1656 va ser publicada la Reial Sentència de possessió de la vila i castell de Bunyol, vila i castell de Macastre, vila de Setaigües i llocs d'Alboraig i Iàtova, així com la casa gran del carrer dels Cavallers de València,

---

⁶¹¹ ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 664, D. 21/5.

⁶¹² ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 664, D. 21/6.

⁶¹³ ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 902, D. 37; ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 905, D. 74.

⁶¹⁴ ACA, CA, *Secretaria de Valencia*, llig. 478, D. 7.

favorable a don Gastó Mercader i Carròs, com a successor en el vincle i fideïcomís perpetuo i regular que mossèn Berenguer Mercader i Miró instituït en el seu últim testament de 30 de juny de 1467, i com a successor en el vincle perpetuo de rigorosa agnació instituït per don Gaspar Mercader i Mercader en el seu últim testament de 3 de febrer de 1603. Sentència que signaven don Antoni Joan de Centelles, regent, don Cosme Gombau, el doctor Joan Arques Jover, i Carles de Mor⁶¹⁵

El 29 d'octubre de 1657 es van publicar quatre Reials Sentències, per les quals es condemnava a don Gastó a pagar a dona Anna Maria 1.850 lliures per les millores realitzades en les propietats vinculades. Es tractava d'un quarto i unes finestres de la casa gran del carrer dels Cavallers, una escala "castellana" en el castell de Bunyol, i dos "hórreos", un en Macastre i altre en Alboraig. Quantitat que de no fer-la efectiva don Gastó Mercader, habilitaria a dona Anna Maria Mercader per a prendre la possessió dels béns vinculats. A dona Anna se li negava la tenuta del comtat i el dret a ser-li restituït el dot dels béns vinculats. Sentències que van ser signades pel regent don Francesc Bono, don Cosme Gombau, doctor Joan Arques Jover, don Joan de la Torre, i Carles de Mor ⁶¹⁶.

5. Les disposicions testamentàries de dona Anna Maria Mercader i Melo

Dona Anna Maria Mercader va morir sense descendència, el 14 d'octubre del 1661⁶¹⁷. Fins a l'últim moment va continuar intitulant-se comtessa de Bunyol, "*yo, dona Anna Maria Mercader, condesa de Bunyol, muller del egregi don Phelip de Cardona, senyor de la vila y baronia de Ribarocha...*". Redactà el seu darrer testament el 13 d'octubre en presència del notari Sebastià Borrull

---

⁶¹⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 26. Cinc reals sentències impreses en la impremta de Jeroni Vilarrasa l'any 1657. Primera real sentència publicada per Vicent Ferrera, escrivà de manament.

⁶¹⁶ *Ibidem*, sentència publicada per Vicent Ferrera

⁶¹⁷ J. Ayerdi, *Dietari. Noticias de Valencia i son regne, de 1661 i de 1667 a 1679*, a cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona 1999, p. 180.

i de don Vicent de Calatayud, don Baltasar Guerau d'Arellano, i del doctor Joan de Valda.⁶¹⁸

Va escollir una invocació inicial curta, dedicada a Jesucrist i la Santíssima Verge Maria. Entre les clàusules dispositives, dona Anna Maria Mercader ordenava el pagament de deutes i injúries, i elegia marmessors a la seua àvia dona Anna de Perellós, al seu sogre don Francesc de Cardona, al seu germanastre don Emmanuel Eixarch Bellví Melo i de Ferreira, i al seu marit don Felip de Cardona. Per a descans del seu cos, elegia la sepultura que don Francesc de Cardona, marquès de Guadalest, i almirall d'Aragó tenia en la capella major de l'església del convent de Sant Francesc de la ciutat de València, volent reposar-hi vestida amb l'hàbit de Nostra Senyora del Carme. Tota l'organització del soterrar la deixava a voluntat dels marmessors, indicant només el desig que assistiren als funerals els religiosos del convent del Carme, els capellans de l'església major i els de la parròquia. Per a tot el qual, donava disposició de prendre 1.300 lliures dels seus béns, que també havien de servir per a fer donació de 100 lliures a la casa professa de la Companyia de Jesús, 20 lliures a l'Hospital General, 10 lliures al convent de Sant Joan de la Ribera i 10 lliures al convent de Jerusalem, així com per a pagar 100 misses per la seua ànima, en els convents del Socors, Sant Domènec, i Santa Mònica. De restar-ne alguna quantitat, disposava la celebració de misses a elecció dels marmessors.

Sense fills als quals llegar patrimoni, dona Anna Maria repartia les seues pertinences entre aquelles persones més estimades, ja foren familiars, amics, o personal de servei. Així, per a dona Lluïsa de Velasco, marquesa de Quirra, reservava un braseret de plata per a portar en les mans, una gargantilla de robins i granats, i una caixeta de cristall "*en senyal de lo molt que estime a sa senyoria*". A dona Francesca de Borja, comtessa d'Elda, un collaret, braçalet i llaç de perles. Per a dona Lucrècia de Palafox, marquesa de Guadalest, un adreç de robins i perles, i a don Francesc de Cardona, marquès de Guadalest i almirall d'Aragó una rosa i gargantilla de diamants. A dona Isabel de Cardona, dues làmines guarnides de plata, i a don Llorenç i don Francesc de Cardona, una bossa a cadascun, amb 200 reals. Per a dona Anna Gascó, un *santet* de

---

⁶¹⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 78, ff. 322r-330r.

perles, a dona Agnès Gascó, un *santet* de cristall, a dona Esperança Garí una gargantilla amb dos fils de granats, i per a Margarida, muller de Joan de Alue, un rosari de cornalines guarnit d'or. A Paula Domingo, pels bons servicis que havia rebut, li llegava, a més del seu sou, 200 lliures, un vestit de raso negre i flor de Romero, i uns guardapeus de color nacre. A Bartomeu Miranda, 100 reals, a Francesc Guerrero, batlle de Bunyol, i a Alonso Martínez, batlle de Macastre, 100 lliures a cadascun en agraïment, deixant constància que no volia que se'ls demanés cap explicació, ja que ella donava per passats i ajustats els comptes. En aquest propòsit, per a qualsevol dubte o raó, remetia al pare Carles Rebolledo de la Companyia de Jesús, qui tenia l'última paraula. Tota una declaració de confiança, tal vegada per ser el seu pare espiritual.

De tots els seus béns vinculats herència de sa mare, dona Beatriu de Melo i Ferreira, deixava hereu al seu germà, don Emmanuel Eixarc Bellví Melo de Ferreira, marquès de Benavides. Mentre que de la resta dels béns deixava hereva universal a la seua àvia, dona Anna de Perellós, comtessa de Bunyol, passant a propietat del seu marit don Felip de Cardona, quan aquesta morís, amb facultat per disposar d'ells amb voluntat.

La publicació del testament va tenir lloc el 20 d'octubre del 1661, en casa de don Felip de Cardona, situada en la parròquia de Sant Tomàs, en presència de don Cristòfol de Cardona, cavaller de l'hàbit de Montesa, batlle general de València, i de Josep Aparici, prevere d'Énguera. El 5 de desembre del 1662 don Felip va acceptar l'herència tal com va ser publicada, encara que acollint-se a benefici d'inventari.⁶¹⁹

---

⁶¹⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 78, f. 331r. Don Felip de Cardona va casar posteriorment amb dona Lluïsa Maria de Sotomayor, de la que va nàixer don Isidre Tomàs de Cardona i Sotomayor, setè marquès de Guadalest i almirall d'Aragó, el qual va arribar a ser virrei i capità general de Galícia. A més, don Felip de Cardona va tenir un fill il·legítim nascut en 1657, poc després del seu matrimoni amb dona Anna Maria Mercader i Melo. Don Felip degué morir al voltant del 1669. Ll. Guia Marín, "Dona ..." , p. 314.

Tercera part

ELS COMTES DE BUNYOL EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVII

Capítol I

DON BALTASAR MERCADER I CARRÒS (c . 1570 - 1629): L'ORIGEN DE LA BRANCA SUCCESSÒRIA

Tal com ja hem vist, la inhabilitació de les dones i la falta de descendència masculina en la línia successòria del llinatge Mercader, posseïdora del vincle de Bunyol, va deixar en escac i mat eixa branca familiar. Llavors, es va obrir la porta d'accés al títol comtal i propietats vinculades al primogènit de don Baltasar Mercader i Carròs, fadristerne de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València, i germà del primer comte de Bunyol. Un relleu que va estar presidit per la lluita judicial entre les dues branques del llinatge descendents del mateix progenitor.

Mitjançant sentència publicada el 3 d'agost del 1656, don Gastó Mercader i Carròs es va constituir, oficialment i legítimament, en el tercer comte de Bunyol. Abans, en l'any 1652, el joc de les aliances havia tornat a unir els llinatges Mercader i Cervelló mitjançant el matrimoni de don Gastó Mercader amb dona Laura Maria Cervelló i, fruit d'aquesta estratègia, el senyoriu de Bunyol amb el d'Orpesa.

Per a un bon començament caldria perfilar la figura de don Baltasar Mercader i Carròs, però, malauradament, no són moltes les notícies que ens han arribat. Com hem dit, va ser el segon fill de don Gaspar Mercader i Mercader i dona Laudomia Carròs i Montcada. A la mort de sa mare en 1580, va rebre el dret a la totalitat de l'herència materna, descomptat el llegat de 60.000 sous que dona Laudomia va fer a la seua filla dona Rafela Mercader. Recordem que, de no disposar el primogènit d'una renda superior als 1.000 sous, com n'era el cas, s'haguera fet un repartiment igualitari entre els tres germans.

L'any 1592, després d'un llarg procediment de proves, i del difícil interrogatori de testimonis, amb la finalitat d'acreditar la netedat en la sang de don Baltasar Mercader, aquest va poder vestir el preuat hàbit de l'Orde de Sant Jaume. També fem memòria que, durant el temps que van durar els interrogatoris, el besoncle de don Baltasar, don Diego Carròs, va mobilitzar-se molt activament a favor de la netedat del seu nebot. La cosa anava seriosa i a don Diego li tocava de ple, ja que era sa mare, dona Laudomia Burguerino, la sospitosa d'haver tramés la màcula jueva en la família Mercader. Dissipada finalment la sospita sobre els Mercader i els Carròs, don Baltasar Mercader va contractar matrimoni amb la seua tia dona Helena Carròs i Peralta, filla de don Diego Carròs i dona Helena de Peralta⁶²⁰. El matrimoni servia per a reafirmar la netedat de la família, al mateix temps que consolidar la unió entre els Mercader i els Carròs. El domicili conjugal va instal·lar-se al carrer del Trinquet dels Cavallers, pertanyent a la parròquia de Sant Tomàs. Del matrimoni van nàixer tres fills i una filla: don Gastó, el primogènit, don Maurici, don Galcerà i dona Maria Rafela, arribant a edat adulta només els dos primers. A més d'aquests fills, don Baltasar va tenir altre fill homònim il·legítim.

Respecte a la seua vessant polític i social, són també molt puntuals les notícies que ens han arribat. Atall de recapitulació, ja que d'algunes ja hem fet menció, i citant-les cronològicament, hem de dir que, el seu nom apareix associat al de l'Estament Eclesiàstic en el torneig celebrat durant les noces de Felip III a València, en el mes d'abril del 1599. Esdeveniment per al qual, va ser un dels elegits per l'Estament pe a reemplaçar l'absència del comanador de Museros en l'organització del torneig. També va participar en eixa vistosa celebració com a tornejador de la primera quadrilla i, segons la documentació, havia sigut elet com a representant del mencionat Estament. A setembre del 1599, passades les noces reials, les quals, a més de per a la diversió, foren aprofitades per demanar al monarca la convocatòria de Corts, el nom de don Baltasar Mercader apareix com a ambaixador del Regne, amb el mateix propòsit. Arribats a 1609, i durant l'expulsió dels moriscs, don Baltasar

---

⁶²⁰ L. Salazar i Castro, *Árboles...*, p. 218.

Mercader va estar en la primera línia d'actuació com a comissari d'embarcament en el port d'Alacant, funció per la qual va rebre poc més de 4.600 reals. Posteriorment, l'ensulsiada de les rendes senyorials del duc de Gandia va portar a una lluita legal amb els seus creditors. Don Baltasar Mercader juntament amb don Jeroni Alonso, va estar al capdavant de la defensa dels drets dels censalistes de la Casa de Gandia, i amb aquest fi, elaborà un *Memorial* argumentant com els segrest dels estats de la Casa tenia com a objectiu fonamental impedir als creditors l'exercici de les seues accions⁶²¹. Per altra part, en 1619, don Baltasar figura com elet de l'Estament Eclesiàstic en la causa del pare Simó⁶²².

1. La discutida propietat: el Molí de Vera

En 1610 don Baltasar va entaular plet amb el seu germanastre don Miquel Cervelló⁶²³, pel dret a unes propietats familiars⁶²⁴. Al bell mig del conflicte, una heretat valorada en 70.000 sous (3.500 lliures) que l'àvia, dona Rafela Mercader, havia aportat al seu matrimoni com a dot⁶²⁵. Per llegat testamentària les va traspasar als fills, anant a parar a don Miquel Mercader, canonge de la Seu de Sogorb, qui les va traspasar al seu nebot don Pere Mercader i Cervelló, quan aquest va morir les va rebre el seu germà don Miquel Mercader i Cervelló. És en aquest punt on cal situar l'inici del plet entre els dos germans de pare, don Miquel i don Baltasar, ja que aquest tenia la propietat adduint haver-la comprat a dona Laura Cervelló.

---

⁶²¹E. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, València, 1993, p. 135 i ss.

⁶²² ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 529, f. 170.

⁶²³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 203, D. 6, foliat fins al f. 34r. En aquest plet va ser auditor el magnífic Francesc Avinyó, cavaller, i com escrivà el notari Alfons Blanes. Don Miquel Cervelló, fill de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València, i dona Laura Cervelló. Com hereu del senyoriu d'Orpesa, havia d'anteposar el cognom Cervelló al de Mercader.

⁶²⁴ *Ibidem*. En aquest plet va ser auditor el magnífic Francesc Avinyó, cavaller, i escrivà el notari Alfons Blanes.

⁶²⁵ Propietat que havia adquirit son pare, don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre mitjançant compra el 16 de juny de 1538.

Els béns immobles fruit de la discòrdia eren les següents:

El molí de Vera, amb 6 moles farineres, situat en l'horta de la ciutat de València, en la partida del Cabanyal, al costat de la mar. Franc i quiti de qualsevol cens, fadiga i lluïisme, i amb les terres adjacents que eren:

1- Un tros de terra campa coneguda com "la closa", contigua al molí, i d'unes 6 cafissades de terra, en la qual hi ha un molí draper derruït. Afronta amb la séquia principal, amb séquia d'Almenara del dit molí, i amb el camí públic que va a la mar.

2- Altre tros de terra campa, *olim* vinya, anomenada "lo montornès vermell", d'aproximadament 1 cafissada. Situat en la partida dita "de la Rambla", prop del molí de Vera. Afronta per totes les parts amb terres del molí i amb la séquia principal. Està sota directa senyoria de Bernat Bou, en nom de patró del benifet instituït en l'església de Sant Esteve de la ciutat de València, sota invocació de la Mare de Déu de les Virtuts *olim* de l'Esperança, a cens de 7 sous anuals, pagadors al beneficiat del benifet per la festa de Nadal.

3- Altre tros de terra campa, *olim* vinya, situat en la partida "de la Rambla", d'1 cafissada aproximadament. Afronta amb el camí que va a la porta del molí de Vera, amb terres del molí, amb terres que solien ser del *quòndam* Pere Torrent i amb el camí que va a Alboraia. El qual es trobava sots directa senyoria de l'Almoina de la Seu de València, vulgarment coneguda com d'En Conesa⁶²⁶, a cens de 7 sous pagadors a Nadal, amb fadiga i lluïisme.

4- Altre tros de terra campa situat en la mateixa partida, en el qual hi ha aproximadament 9 fanecades. Afronta amb terres del molí, regadora i marge en mig, amb terres que antigament eren del *quòndam* Pere Maiques, notari, i ara de Llorenç Garcia, i amb

---

⁶²⁶ El primer capellà que ocupà el càrrec de preposít de la casa fou Mateu Conesa, i per això a València és anomenada l'Almoina d'En Conesa.

terres que eren de Nicolau Climent, fuster, de l'altra. Terreny que era sota directa senyoria de l'administració de la Fàbrica de la Seu de València, a cens de 10 sous i 6 diners anuals, pagadors per Sant Joan de juny, amb fadiga i lluïsmes.

5- Altre tros de terra campa, *olim* vinya, situat en la mateixa partida, d'aproximadament 1 cafissada. Afronta amb terres que solien ser del *quòndam* Miquel Palau, llaurador, i amb la séquia del mateix molí. Terra que estava sota directa senyoria del beneficiat del benifet instituït en el fossar de l'església parroquial de Sant Joan del Mercat de la present ciutat de València, sota invocació del Davallament de la Creu, a cens de 10 sous anuals, pagadors en la festa de Tots Sants, amb fadiga i lluïsmes.

6- Altre tros de terra campa, *olim* vinya, situat en la mateixa partida, d'aproximadament 9 fanecades, de les quals 3 fanecades estan sota directa senyoria de l'administració de la Confraria d'Òrfenes a Maridar, a cens de 4 sous anuals, pagadors en la festa de Pasqua. Les altres eren sota directa senyoria de Bernat Bou, en nom de patró del benifet instituït en l'església de Sant Esteve, baix invocació de la Mare de Déu de les Virtuts, *olim* de l'Esperança, a cens de 7 sous pagadors al beneficiat del dit benifet, en la festa de Nadal. Afronta amb terres del dit molí, amb el camí del molí, i amb el que va a la mar.

6- Altre tros de terra campa situat en la mateixa partida, d'aproximadament 6 fanecades. Afronta amb terres del molí, amb els camins que condueixen al molí i amb el de la mar. Es trobava sota directa senyoria del dit Bernat Bou, quant al dret de fadiga i lluïsmes, a cens de 6 sous anuals, pagadors al beneficiat del dit benifet, en la festa de Pasqua de Resurrecció.

7- Altre tros de terra campa, d'aproximadament 6 cafissades, de les quals, 6 fanecades són tingudes sota la mateixa directa senyoria del dit Bernat Bou, quant al dret de fadiga i lluïsmes, a

cens de 7 sous i 6 diners, pagadors al dit beneficiat en una paga per la festa de Nadal. Afronta amb el camí a la mar, amb la terra que antigament s'anomenava "lo dot deutor", senda en mig, i amb altra vulgarment coneguda com "del mallorquí". Així mateix, 1'5 cafissades de les 6 totals, són tingudes sota directa senyoria del beneficiat del benifet instituït en l'església parroquial de Sant Llorenç de la ciutat de València, sota invocació de Santa Anna, a cens de 13 sous, 8 diners anuals, pagadors en cert termini (no especificat), amb fadiga i lluïsmes. Les restants cafissades són franques i afronten unes amb les altres.

8- Altre tros de terra campa, d'unes 9 fanecades, situades en la partida del Rafel, prop al molí, *franques i quíties*. Afronten amb la séquia del dit molí, i amb terres de la viuda de Jeroni Vicent Molina.

9- 6 fanecades de terra campa envoltades de moreres, franques i quíties, situades en l'horta de València, en la partida del camí del molí de Vera, les quals afronten amb terres de Jaume Vicent Morales, llaurador del Camí de Morvedre, amb terres de don Joan Vilarrasa, i amb terres de Bernat Berenguer.

1. Un forn de coure pa situat en la ciutat de València en la parròquia de Sant Esteve, carrer de la Xerea. L'olla del forn està sota directa senyoria de sa Majestat, a cens de 9 sous pagadors en cert termini (no especificat), amb fadiga i lluïsmes. La casa del dit forn és franca i quítia, afronta amb cases de Francesc Joan Romeu, notari, cases de Gaspar Vallés, i a espatlles, amb cases del quòndam Martí Pons.
2. Altre forn situat en la ciutat de València, en la parròquia de Sant Andreu, en el carrer de la Nau, franc i quiti. Afronta amb el bany de l'Estudi General, amb la casa de Clara Grande i a les espatlles amb l'Estudi General.

Com ja hem dit, don Miquel Cervelló i Mercader reclamava la propietat, considerant que li pertocava per dret d'herència. També demanava l'import dels fruits i lloguers no rebuts, a més d'estimar les heretats en unes 16.000 lliures⁶²⁷. Per la seua part, don Baltasar Mercader defensava la possessió de les propietats per haver-les adquirit mitjançant acte de compra de cort, fet pel justícia civil de València, rebut per l'escrivà de la cort el 19 d'octubre de 1604, de tot el qual deia aportar comprovant. Una compra que va fer després que durant molt temps, aquestes propietats estigueren en pública subhasta d'arrendament, a fi de poder pagar als creditors censalistes. De cap manera compartia la valoració donada per don Miquel, ja que les propietats van ser estimades per experts de la cort del justícia, en 6.000 lliures, no aconseguint-se que cap persona oferirà, ni eixa, ni major quantitat. Don Baltasar va licitar 6.200 lliures, i per aquesta quantitat se li va lliurar la propietat, tal com constava en el dret de compra. Dona Laura Cervelló va voler recuperar la propietat, però sense acceptar el preu que per ella s'havia pagat.

Si don Miquel volia la propietat, hauria de fer front al pagament de les 6.200 lliures i de les inversions realitzades per don Baltasar, com la compra de cavalcadures per al servei de les terres, millores per 2.200 lliures en el molí i forns, per a tot el qual ell havia tingut necessitat de carregar censals i violaris per 2.000 lliures. A més, seguint el testament de don Melcior Mercader, els béns de dona Rafela havien de quedar deslliurats de qualsevol obligació, per la qual cosa don Miquel, a més d'afrontar el compromís de deshipotecar la propietat, hauria de retornar-li 1.200 lliures que ell havia pagat per aquest concepte. Les quantitats i creditors assenyalats van ser: Miquel Martí Torres, una pensió de 13 lliures, 6 sous i 8 diners, per un censal de 200 lliures; Melcior Cruïlles, una pensió de 30 lliures i 9 sous, per un censal de 540 lliures; la viuda de Domènec, 10 lliures, 15 sous i 3 diners, per un censal de 143 lliures; el clero de l'església parroquial de Sant Andreu, 14 lliures i 8 sous, per un censal de 196 lliures; Crispinià de Gaunna, 13 lliures, 6

---

⁶²⁷ Estimació de l'any 1604 a raó de 2.000 lliures el forn del carrer de La Xerea, altres 2.000 lliures el forn del carrer de la Nau, 9.000 lliures el molí de Vera, 200 lliures la cafissada de terra franca i 150 lliures les censides.

sous i 8 diners, per un censal de 200 lliures; l'hereva de don Baltasar de Montpalau, 11 lliures, 13 sous i 4 diners, per un censal de 165 lliures⁶²⁸.

Encara que desconeixem el seguiment i sentència d'aquest procés, sí que tenim constància que el molí de Vera, les terres adjacents, i forns dels carrers de la Xerea i de la Nau, van acabar com a propietat de don Baltasar Mercader, qui els va transmetre al seu fill Gastó Mercader, i aquest, com més endavant tractarem, les va traspasar a la seua filla Maria Micaela, com a béns dotals.

2. La preocupació pel bastard: les darreres voluntats de don Baltasar

Don Baltasar Mercader i Carròs, cavaller de l'Orde Militar de Sant Jaume, va morir a primeries del mes de setembre de 1629. El seu darrer testament està datat l'1 de setembre d'aquell any i porta la signatura del notari rebedor Francesc Mallent. Redactat amb el convenciment de la proximitat de la mort, i la por a morir intestat, don Baltasar va anar disposant les seues darreres voluntats sota l'advocació de Jesucrist i la Verge Maria⁶²⁹. Ordenat el pagament de deutes i injúries, anomenava marmessors al doctor Jeroni Agustí Morla, prevere canonge de la Seu de València, i al seu germà patern, don Galcerà Mercader i Cervelló, cavaller de l'Orde de Nostra Senyora de Montesa i comanador de la comanda de Vilafamés. Tots dos s'encarregarien de complir amb la voluntat del testador, comptant amb el vot i parer de dona Helena Carròs.

El testador va ser molt explícit en el ritual que s'havia de seguir en el seu funeral i enterrament. Així, el seu cos havia de vestir l'hàbit de Sant Jaume, amb la seua cinta cenyida amb la corda de Sant Francesc. Envoltat de 6 canelobres de llautó amb ciris, el seu cos seria dipositat en el sòl de la sala de sa casa damunt d'un drap de baieta, i des d'allí, sense cap pompa ni

---

⁶²⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 203, D. 6, s.f.

⁶²⁹ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 238r-254r; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 51(clàusula testamentaria).

solemnitat, traslladat per pobres engramallats a l'església del convent i monestir de les monges de la Puritat i Concepció de Nostra Senyora de la ciutat de València, on hi seria tancat en un taüt i dipositat en la sepultura dels Mercader. Per a tot el qual, només havia llicència de despesa de 25 lliures, deixant responsable del compliment a la seua muller, amb el seriós l'advertiment que, consentint major dispendi quedaria inhabilitada per rebre l'herència i qualsevol benefici de la seua hisenda. Aquesta quantitat havia d'eixir d'una disposició de 230 lliures que don Baltasar destinava per a despeses de funeral i celebració de misses de rèquiem en els altars privilegiats escollits pels seus marmessors, a més de 5 lliures més per als pobres de l'Hospital General.

D'altra part, el doctor Jeroni Agostí Morla rebria 100 lliures per a un determinat encàrrec, no especificat, del qual Morla n'era coneixedor. El seu criat Diego González rebria 50 lliures en agraïment als bons serveis prestats i l'estima que el tenia. Convençut que continuaria amb la mateixa eficàcia, demanava a la seua muller, dona Helena Carròs, l'acollira en sa casa rebent d'ell els seus serveis. A més, la redacció de la clàusula mostra cert grau de complicitat entre el senyor i el criat, palès en la manera de justificar el no poder-lo remunerar millor, com a conseqüència de les moltes obligacions, de les quals el criat estava assabentat.

Per altra part, el testament deixa besllumar la preocupació, i per extensió l'estima, que don Baltasar Mercader sentia pel seu fill bord. A dona Helena Carròs, li demanava protecció i empara per a aquest fill, com si d'ella mateixa fóra. Encara que el testament no desvela el seu nom, es tractava de don Baltasar Mercader,⁶³⁰ fill homònim i primogènit. Per a despeses de la seua manutenció llegava 6 lliures mensuals, això és 72 lliures anuals, fins que disposar de sosteniment independent com a capità de l'exèrcit, o mitjançant un ofici proveït per sa Majestat. L'estimació del pare pel fill es fa novament evident, quan, per segona vegada, don Baltasar insisteix i prega a dona Helena Carròs, hereva universal amb llibertat per a disposar dels béns en els

---

⁶³⁰ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M-Caballeros Montesa, lfo 18, nº 5, leg. 290, s.f.

fills, que donara empara i honrés la persona d'aquest fill com si d'ella pròpiament hagués sigut. Si a ella li semblava bé, proposava que, morint els seus dos fills legítims sense descendència legítima i natural, aquest fill bord pogués accedir a l'herència. A dona Helena Carròs va anomenar tudriu i curadriu de don Gastó i de don Maurici, encara menors d'edat, als quals feia llegat d'una dobla d'or com a llegítima⁶³¹. El fet que no faça menció dels altres dos fills, don Galcerà i dona Rafela està motivat per la prematura mort d'aquests.

El notari Francesc Mallent va fer la lectura del testament el 9 de setembre del 1629, en la casa de don Baltasar Mercader i Carròs, situada en el carrer Trinet dels Cavallers, pertanyent a la parròquia de Sant Tomàs de València. Dona Helena Carròs va acceptar l'herència, encara que a benefici d'inventari. Aquest es va confeccionar dies després, i en ell, a més d'alguna peça d'aixovar i la roba personal de don Baltasar, es van inventariar les joies d'or i argent que don Baltasar deixava en herència, sense fer constar valoració econòmica, encara que sí el seu pes. A més de 5 censals per un valor total de 6.867 lliures, 8 sous, 8 diners, que van servir com aportació dotal de dona Helena Carròs⁶³².

QUADRE XXVI

Joies registrades a l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader i Carròs (1629)

Objecte	Pes (ll.)
Or	
1 llaçada d'or	17
4 dotzenes de botons d'or	14
1 <i>cinillo</i> (fermall)	14
1 braçalet d'or	11
1 escudet d'or de Nostra S ^a del Carme	4
1 corretja de caps d'or	7

⁶³¹ Equivalents a 26 reals castellans, segons especificacions.

⁶³² ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 238r-254r.

Tercera part. Els comtes de Bunyol en la segona meitat del segle XVII

1 agnus d'or amb 8 diamants i 2 maragdes	100
1 reliquiari	17
1 venera d'or de l'hàbit de Sant Jaume	3

Argent

---

1 plat gran i 8 platerets d'argent	110
1 saler d'argent sobredaurat	35
3 tasses	21
2 canelobres d'argent	21
2 canelobres d'argent	27

---

1 bací d'argent	13
6 culleres	6
1 tassa d'argent	11
canelobres per a "pehuet"	4
3 canelobres	

Perles i altres

---

4 braçalets de granats fins, 2 de grossos i 2 de menuts	12
2 braçalets de perles i granats i un collaret de perles	8

Cristall

---

1 Creu de cristall	1
--------------------	---

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 238r-254r. Elaboració pròpia

Capítol II

DON GASTÓ MERCADER I CARRÒS, (c. 1618–1681), III COMTE DE BUNYOL

1. Les primeres notícies: vestir l'hàbit de Montesa

La primera notícia que coneixem de don Gastó Mercader, fill primogènit de don Baltasar Mercader i dona Helena Carròs, data de l'any 1624, quan encara un xiquet, no havia complit els 7 anys,⁶³³ son pare va demanar per a ell la concessió d'un hàbit de cavalleria. Tal vegada, distingir al seu fill amb el rellevant hàbit allunyava sospites i maledicències passades.

El 20 de maig d'aquell mateix any va eixir de Madrid la reial cèdula signada pel rei Felip IV ordenant al Consell d'Ordes la informació que havia de provar la noblesa i netedat de don Gastó, requisit per poder gaudir de l'hàbit⁶³⁴. De la informació s'encarregarien els cavallers professors, fra don Carles de Borja, comanador de la vila d'Onda i governador de Castelló de la Plana, i fra Jaume Aragonés⁶³⁵. L'inici de les proves tingué lloc el 9 de juny, previ jurament dels informants, començant l'interrogatori el 13 de juny, declarant, com a primer testimoni, el comte de Benavides, don Pere Bellvís, darrere del qual ho feren vint i tres persones més fins al dia 25 d'aquell mateix mes. L'interrogatori, realitzat exclusivament en la ciutat de València, va constar de deu preguntes orientades a esbrinar l'edat del pretendent, la relació existent amb la família, el coneixement dels avantpassats, la possibilitat d'existència d'enemistat, suborn o amenaces, la *hidalguia*, condició de gentilhome i puresa de sang dels pares, la netedat de les àvies, la legitimitat del pretendent, l'existència d'oficis infamants, haver sol·licitat

---

⁶³³ Don Gastó havia nascut el 3 de desembre del 1617. J. Cerdà i Ballester, *Els cavallers i religiosos de l'orde de Montesa en temps dels Àustria (1592-1700)*, Tesi doctoral, València, 2012, p. 478 (Base de dades).

⁶³⁴ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Montesa, llibre 9, número 6, leg. 291, f. 1r.

⁶³⁵ *Ibidem*.

entrada en altra Orde, la salut del pretendent i l'existència de deutes sense pagar. En definitiva, un qüestionari molt semblant a l'utilitzat per l'Orde de Sant Jaume, al qual s'enfrontaren uns testimonis seleccionats dins l'òrbita social del pretendent, i amb una edat mitjana alta per a millor coneixement dels ascendents de don Gastó Mercader.

Finalitzada la informació, el material elaborat pels informants va ser examinat pels cavallers professors fra Jeroni March, lloctinent de sa Majestat en el Mestrat Vell de Montesa, fra Galcerà Vidal, fra don Pere Castellví i fra don Simó Pertusa, comanador de Borriana. Tots ells nomenats per don Cèsar Tallada, comanador de Perputxent, i lloctinent general del rei en l'Orde de Montesa. El 27 de juny van dictaminar veredicte desfavorable per a la concessió de l'hàbit de don Gastó, no per manca-li acreditada la netedat del seu llinatge, sinó per no disposar de l'edat reglamentaria de 10 anys complits, segons el capítol 29 dels estatuts de l'Orde⁶³⁶.

No obstant això, don Gastó va poder ingressar en l'Orde de Montesa mitjançant dispensa papal per minoria d'edat, oficiant-se la cerimònia de creuament i presa d'hàbit el 22 de juny del 1625 en el convent de Sant Cristòfol de València⁶³⁷. Cal suposar que la joventut de don Gastó va dispensar-lo durant algun temps d'ingressar com a novici durant quatre mesos en algun convent de l'Orde de Montesa per a després realitzar la professió. Un pas que don Gastó sembla que no va donar, malgrat que el 6 de maig del 1649 "el rei ordenà al lloctinent general que en el termini d'un mes professara aquest cavaller, baix pena d'empresonament al castell de Montesa"⁶³⁸. De ser així, tampoc li va suposar impediment per a exercir funcions dins de l'Orde de Montesa, com per exemple actuar com a informant, juntament amb fra Pau Inglés, prior del Temple, en les proves de cavaller de

---

⁶³⁶ *Ibidem*, f. 31 r-v.

⁶³⁷ J. Cerdà i Ballester, *Els cavallers...* pp. 276 i 477 (Base de dades). Es desconeix el motiu pel qual es va preferir recórrer a la dispensa abans d'esperar a complir l'edat estipulada.

⁶³⁸ *Ibidem*, p. 477 (Base de dades). Molts cavallers professaven en funció del seus interessos, fins i tot alguns ho feren hores abans de morir, p. 172.

don Josep Salvador Crespí de Valldaura i Ferrer, II comte de Sumacàrcer, celebrades en juny del 1665, entre altres⁶³⁹

QUADRE XXVII

Relació dels testimonis per a l'hàbit de Gastó Mercader i Carròs (1624)

Nom	Edat	Relació/ Referència
1. Don Pere Bellví, comte de Benavides	48	
2. D. Joan de Castellví, cavaller de Calatrava	71	Lloctinent de portant-veus de general governador de València, governador de l'Orde de Calatrava d'Aragó i València
3. D. Francesc López de Mendoza	70	Canonge de la Seu de València
4. D. Jeroni Guardiola	50	Canonge de la Seu de València
5. Francesc Amat	78	Ciudadà
6. Francesc [...]	55	Notari
7. Dr. Joaquim del Rio	48	Rector de Sant Bartomeu
8. Dr. Martí Belmonte	48	Canonge qualificador del Sant Ofici
9. D. Jeroni Vila-rasa	73	
10. Lluís Vives	64	Ciudadà, familiar del Sant Ofici
11. D. Ramon Sans de la Llosa, sr. de Guadassèquies	60/70	Del Consell Reial en la Reial Audiència
12. Lluís Muñoz	44	Notari de València
13. D. Nofre Sans de la Llosa	45	Del Consell Reial, lloctinent de batle general
14. Josep Alnardor	47	Dr. en Dret
15. D. Llorenç Sans	65	

⁶³⁹ *Ibidem*, p. 201 (Base de dades). També en la informació de Lluís Maza de Lizana celebrada en el 1660 o la de Joan Malla i Esclapés celebrada en el 1692, pp. 473 i 439 respectivament (Base de dades)

16. D. Enric Fernández d'Íxer	60	
17. Francesc Infante Artes	70	Generós
18. D. Marc Antoni Sisternes	72	Del Consell Reial en la Reial Audiència i consultor del Sant Ofici.
19. Mossèn Francesc Pujades	77	
20. Joan Baptista Gasull	68	Notari de València
21. D. Gaspar Joan	59	Cavaller O. Montesa, comanador d'Alcalà de Xivert
22. D. Miquel Mayor	60	Del Consell Reial, regent en la Reial Audiència de València
23. D. Baltasar Sapena, sr. de Ràfol	62	Familiar del Sant Ofici
24. Jeroni Bayarri		

Font: AHN, *Consejo de Órdenes*, O M- Caballeros Montesa, l'fo 9, nº 6, leg. 291.
Elaboració pròpia.

2. Igual a los servicios son las mercedes

Com ja s'ha vist, don Gastó Mercader va aportar la seua col·laboració a la defensa de la Monarquia, en el context de la guerra franc-espanyola (1635-1659), finançant i capitanejant una companyia d'infanteria ubicada en la frontera del Regne. Exemple per a molts que, a ulls del virrei, havia de recompensar-se, per tant, intercedia a favor seu, a fi que aconseguira cobrar els 200 escuts de renda anual que li corresponia rebre pels serveis de son pare, els quals no havia manera de cobrar. El pagament havia d'eixir de la recepta d'Oriola, però saturada com estava de pacs, es suggeria la possibilitat de cobrar-la de la Salinas de la Mata, un poc més alleujada. La *fineza* amb la qual havia prestat els serveis mereixia la recompensa, "*... para que se conozca*

*quan ygual a los Servicios son las mercedes de vuestra Magestad y se alienten todos a merecer...*⁶⁴⁰.

Igualment, l'exercici militar al servei de la Monarquia va ser l'orientació, dedicació i *modus vivendi* de don Baltasar i don Maurici Mercader, mig germà i germà, respectivament, de don Gastó Mercader. El clima bèl·lic de l'època ho afavoria i la condició de fadristerns d'un fadristern d'alguna manera ho imposava. Encara que no disposem de molta informació de don Maurici Mercader, sí coneixem que va ser cavaller de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, en nom de la qual va ser comanador de Castellote (Terol) i Mirambel (Terol), situades en llocs fronterers entre els Regnes de València i d'Aragó. Don Maurici Mercader va morir en Nàpols el 13 de gener de 1663⁶⁴¹, deixant un fill natural anomenat don Francesc, qui va ser capità d'infanteria en Milà.

Pel que fa a don Baltasar Mercader, aquest va desenvolupar una carrera militar d'èxit, en la qual va ser mestre de camp de la infanteria espanyola en Flandes i Llombardia, castellà d'Anvers i de Milà, a més de membre del Consell Reial i del Consell Secret en Llombardia⁶⁴². Va casar amb dona Helena d'Aragó, filla del germà del duc de Terranova, don Diego d'Aragó. Matrimoni del qual, va nàixer un fill, don Diego Mercader, el 17 de gener de 1650, i una filla, dona Maria, el 10 de setembre de 1654. Aquesta va maridar amb don Pablo Monti, familiar directe del comte de la Valssasina (Llombardia), i germà del cardenal Monti, arquebisbe de Milà⁶⁴³.

L'any 1654, quan don Baltasar Mercader comptava al voltant d'uns 45 anys i es trobava en la ciutat flamenca d'Anvers com a castellà, va presentar al monarca la seua sol·licitud per a la concessió d'un hàbit de l'Orde de Montesa. L'11 de maig del 1654, Felip IV va donar el vistiplau per a iniciar la informació que havia d'acreditar mèrits, puresa de sang i noblesa del seu

---

⁶⁴⁰ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 727, D. 39 (1-2), s.f.

⁶⁴¹ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 84v.

⁶⁴² *Ibidem*; AHN, *Secció Noblesa*, Fernán Núñez, C. 267, D. 32, s.f.

⁶⁴³ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 84v.

lminatge⁶⁴⁴. Don Diego Sadas fou el comissionat per a la secretaria, mentre que fra don Manuel Vives i fra Baltasar Mira, s'encarregarien de la informació. En aquesta, els testimonis havien de respondre a preguntes similars a les ja formulades temps enrere per a l'hàbit del seu germà don Gastó Mercader, encara que amb la particular orde als informants, de posar especial cura i insistència a esbrinar els orígens materns del pretendent a l'hàbit, ja que don Baltasar no havia presentat la genealogia de la mare. D'ella es desconeixia no sols els seus orígens, sinó fins i tot la seua identitat. Si don Baltasar volia el privilegi de l'hàbit, era condició *sine qua non*, acreditar, a més de la puresa de sang, la *hidalguía* dels seus avantpassats, almenys fins als besavis paterns i materns⁶⁴⁵.

Ni don Baltasar Mercader, ni els testimonis interrogats van aportar informació sobre la identitat materna, sense que puguem saber si fou per ocultació o per desconeixement. Donat que era impossible verificar la puresa de la seua sang, a la condició de bastard se li afegia una possible contaminació, una doble màcula que impedia la concessió de l'hàbit per a don Baltasar Mercader. De tal manera ho van considerar els examinadors fra don Joan Crespí i Brizuela, cavaller i lloctinent general de l'Orde de Montesa, fra don Benito Sanguino (sic) Ruiz de Medina, fra don Benito Vallterra i Blanes, fra Joan Baptiste Martí de Vintimilla, i fra don Marc Antoni Puchasons, tots ells, cavallers professos de l'esmentada Orde, reunits per examinar la informació de don Baltasar, el 5 d'abril de 1654 en la Reial Casa del Temple de València⁶⁴⁶. La mateixa conclusió a la qual arribaren els "*ancianos de la dicha orden*", reunits, el 3 de juny del 1654, en Madrid, en casa de don

---

⁶⁴⁴ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M-Caballeros Montesa, llo 18, nº 5, leg. 290, s.f. Les dificultats de lectura per l'estat de conservació, han impedit aportar relació de testimonis, tal com hem pogut fer en altres proves de cavallers de la família Mercader. No obstant això, aparentment no hi sembla haver evidència de problemes en el desenvolupament de la informació.

⁶⁴⁵ Per a les Ordes Militars, la *hidalguía* en tenia un doble sentit, ja que, a més d'una determinada condició social, definia unes qualitats morals trameses per la sang, inherents a la condició d'*hidalgo*, les quals justificaven el que determinats individus i els seus descendents sobreixiren de la resta. E. Postigo Castellanos, *Honor y privilegio en la Corona de Castilla. El Consejo de las Órdenes y los Caballeros de Hábito en el siglo XVII*, Leon, Junta de Castilla y León, 1988, p. 139.

⁶⁴⁶ AHN, *Consejo de Órdenes*, O M-Caballeros Montesa, llo 18, nº 5, leg. 290, s.f.

Cristòfol Crespí de Valldaura, també cavaller profés, claver i tresorer general de l'Orde de Montesa, del Consell Reial i vicecanceller de la Corona d'Aragó. A més de don Cristòfol, s'hi van reunir don Pere Nicolau de Valmaseda, procurador general de l'Orde en la Cort, gentilhome de la Casa Reial, i don Mateu Forteza i Sunyer, qui actuava de secretari en lloc de don Miquel Baptiste de Lanuza, cavaller de l'Orde de Santiago, del Consell Suprem d'Aragó i protonotari, encarregat de la negociació i papers de l'Orde de Montesa. Un semblant veredicte atenent-se a la norma, però que podia esmenar-se amb dispensa papal:

*Y examinada por dichos anziani declararon lo mismo que los de Valencia, que en quanto a su padre y abuelos paternos concurren las calidades de limpieza y noblesia que son menester, pero que, por falta de conocimiento de la madre, y quedar probada también la ilegitimidad del pretendiente, le faltan estos dos requisitos. Y que para suplirlos conforme las definiciones, se ha de hazer dispensación de su Santidad, y consultarlo con su Magestad en la forma que se acostumbra*⁶⁴⁷.

De tota manera, don Baltasar Mercader va gaudir de la preuada creu de Sant Jordi al pit, distintiva de l'orde de Montesa. Felip IV va acceptar intercedir davant el Papa, fet pel qual, el 17 de setembre de 1654, Innocenci X signava en Roma la *dispensa de ilegitimidad a favor de Balthazar Mercader para vestir el hábito de la Orden de Montesa*⁶⁴⁸. Don Baltasar Mercader va ingressar en l'esmentada Orde el 1656, arribant a la dignitat de claver⁶⁴⁹.

Es pot pensar que el silenci que envoltà els orígens de la mare de don Baltasar, va ser un silenci consentit, i tal vegada pactat. No hi ha dubte que la seua il·legimitat era coneguda, don Baltasar no va tractar d'amagar-la, sens dubte era conscient i coneixedor que en funció de la reglamentació de l'Orde no passaria favorablement la informació. Així, solament el convenciment que la inhabilitació seria esmenada, degué animar la demanda de don Baltasar Mercader. El moment semblava el propici, ja que com aferma E. Postigo,

---

⁶⁴⁷ *Ibidem*.

⁶⁴⁸ *Ibidem*.

⁶⁴⁹ J. Cerdà i Ballester, *Els cavallers ....*, p. 316 (Base de Dades).

“calidades insuficientes pudieron complementarse con servicios y un buen currículum”⁶⁵⁰. En l’haver del *cursum honorum* de don Baltasar hi havia una llarga trajectòria personal de servei en l’exèrcit de la Monarquia, en un moment de continuades guerres i d’esgotada hisenda, en el que, la concessió d’hàbits d’Ordes Militars van ser utilitzats per la Corona com a pagament dels serveis prestats, sense haver de recórrer a mercès monetàries⁶⁵¹. A més, com ens diu E. Postigo, entre 1621 i 1664, el 24% de les mercès van recompensar a aquells que havien servit en l’exèrcit, fins i tot, en el 1642 es va crear una “Junta de Despacho de Soldados” per la qual havien de passar totes les consultes d’hàbit, requerint-se només estar servint en el moment que la mercè es demanava. Don Baltasar estava assistint en Flandes, tenia un excepcional currículum i la possibilitat de disposar d’un hàbit com a premi. Per altra part, aquestes concessions per motiu de servei van ser les que menys crítiques van suscitar, “pues se estaban entregando honores propios de la milicia a individuos dedicados a ella”⁶⁵². Tal vegada per això, encara que tant els examinadors de la informació en el Regne de València, com posteriorment els “ancians” de l’Orde a Madrid, van concloure que don Baltasar no reunia les qualitats adients per a rebre l’hàbit, ells mateixos proposaren la fórmula per esmenar la insuficiència o defecte. Tot i això, cal dir que, en funció de l’interrogatori dels testimonis, la informació no va estar orientada a esbrinar els mèrits personals del pretendent, sinó la noblesa i puresa del seu llinatge.

A aquesta alçada del segle XVII, la concessió d’hàbits no responia ja solament a la qualitat del demandant i del seu llinatge, sinó que les necessitats de les arques reials, va fer servir els hàbits de els Ordes Militars com a recurs econòmic de la Corona, a costa de la seua des valorització. S’utilitzaren com a forma de pagament en espècie per diferents oficis de la Casa Reial, com a recompensa als serveis polítics i militars –classificació en la qual entraria l’hàbit de don Baltasar- i com a forma d’ingrés mitjançant la

---

⁶⁵⁰ E. Postigo, *Honor y privilegio...*, p. 119.

⁶⁵¹ *Ibidem*, p. 114.

⁶⁵² *Ibidem*, pp. 120-121.

venda⁶⁵³ A ulls del monarca, solament la provada noblesa dels orígens paterns, junt amb els mateixos mèrits de don Baltasar en l'exèrcit de la Monarquia, van fer-li valedor del privilegi i distinció.

Per altra part, la concessió de l'hàbit d'aquest fill bord de la Casa Mercader evidència la indulgència que vers la bastardia en tenia l'Església i la Monarquia, encara que també les famílies i el corpus social, van mostrar-se indulgents amb els fills il·legítims. Aconseguir legitimar-los a fi que es pogueren beneficiar dels drets jurídics que assistien als fills legítims sembla que va ser una actuació i una demanda prou comú. Legitimacions que havien d'ésser-ne aprovades pel rei, aprofitant-se les convocatòries de Corts, i que no eren exclusives de l'estament nobiliari, sinó que estaven obertes a qualsevol interessat⁶⁵⁴. Per altra part, la Monarquia també en treia profit, ja que de cadascuna de les certificacions de legitimació, el patrimoni reial rebia una determinada quantitat en concepte de dret de segell⁶⁵⁵. Legitimar suposava normalitzar, assimilar al fill bord dins de la Casa i llinatge, recolzar-lo en la seua trajectòria social, introduir-lo en el mercat matrimonial, mitjançant el qual teixir una xarxa familiar i clientelar. Ara bé, legitimar suposaria possiblement conjugar factors relacionats amb l'esfera íntima i familiar, a més de la voluntat paterna. Don Baltasar Mercader i Carròs no va

---

⁶⁵³ *Ibidem*, pp. 119-123.

⁶⁵⁴ Tal cosa es fa evident en les 216 demandes de legitimació que es presentaren per a ser aprovades en les Corts celebrades a València en el 1604. M. Ll. Muñoz Altabert, *Les Corts...*, pp. 67-74.

⁶⁵⁵ En 1617 es va destapar un frau en el cobrament d'aquest dret, ja que cap de les persones que van sol·licitar legitimació en les Corts de 1604, havien rebut la certificació adequada, la qual, havia d'incloure el segell reial i el pagament del dret corresponent. Tal cosa suposava, a més del frau al Reial Patrimoni, una mena d'estafa als legitimats, ja que eixes certificacions despatxades fóra del circuit legal, no comptaven amb el valor jurídic competent, la qual cosa podia impedir-los reclamar dret d'herència. En maig del 1617 es va donar un termini de dos mesos per a regularitzar-les, després del qual totes quedarien nul·les, sense efecte i revocada la concessió. Així ho va comunicar el rei al virrei, duc de Feria, i a Francesc Pasqual Alreus, amb la determinació de no deixar passar "este abuso". En el mes d'agost, conclòs el termini, el rei va declarar nul·les les certificacions que no havien sigut regularitzades. Segons una anotació, sembla que la qüestió va allargar-se en el temps, almenys passades les Corts de 1645, i segons s'indica "*hubo persona que tuvo mano para que no se hablasse dello*". Cal dir que igual que les legitimacions, també estigueren en sospita les amortitzacions eclesiàstiques demanades en les Corts de 1604. ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 692, D. 6-8.

sol·licitar demanda de legitimació per al seu fill bort en les Corts de 1604, almenys no apareix en el llistat de demandes, com tampoc s'hi féu en les de 1626, ja que a 1654 mantenia la condició de fill il·legítim. Molt probablement la mort impedí al pare la legitimació del fill, si és que, en algun moment, va decidir eixa opció. Un desig que possiblement sí el va valorar, tenint en compte la preocupació que per aquest fill don Baltasar va transmetre en el seu darrer testament. Tal vegada, però, no va comptar amb el beneplàcit familiar, especialment el de dona Helena Carròs. Això no obstant, una reconsideració posterior d'aquesta, explicaria la donació *inter vivos* d'unes propietats, que l'1 d'agost de 1666 don Gastó Mercader i Carròs li féu al seu germà don Baltasar Mercader, el mateix dia, curiosament, que ell les va rebre de sa mare dona Helena Carròs de Peralta. Es tractava d'una casa en la plaça de la vila de Bunyol, la qual confrontava amb la de don Gaspar Ferragut i la de Natal Gil, juntament amb unes terres ubicades en la partida coneguda com "el Gallo" del terme de Bunyol, les quals confrontaven amb el torrent, i amb el mont conegut vulgarment com de don Baltasar Mercader⁶⁵⁶.

Respecte a la integració de don Baltasar en el llinatge, almenys hi ha constància documental d'unes cordials relacions amb el seu cosí don Laudomi Mercader, comte de Bunyol. Entre cosins sembla que va existir una regular correspondència escrita, de la qual en tenim coneixement per les curioses notícies que des d'Anvers va relatar-li don Baltasar a don Laudomi, segons les quals, trobant-se en el 1654 al capdavant de la castellania d'Anvers, una reial presència va alterar-li el dia a dia. Tal va ser la seua sorpresa, que no va dubtar en escriure al cosí per contar-li-la, ja que la mateixa reina dona Cristina de Suècia, havia arribat a la ciutat d'incògnit després de la seua abdicació: "*Aquí me allò con una ocupación que puede azer callar a los libros de caballerías. La Señora rreyna de Sueçia se me entró por las puertas de esta villa a quatro deste no más, bestida de onbre y en un carro*". En

---

⁶⁵⁶ Donació de dona Helena a don Gastó en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 52, D. 4-2, s.f.. Notari rebedor, Francesc Ibañez Deza, testimonis, Alfons Montesinos i Felip Gastaldo, veïns de València. Donació de don Gastó Mercader a don Baltasar Mercader en AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 32, s.f., Notari rebedor, Francesc Ibañez Deza, testimonis, Alfons Montesinos i Felip Gastaldo, veïns de València.

altra carta, don Baltasar li donava compte de la familiaritat que ja en tenia amb la reina : *“Me allo aquí con la Señora Reyna de Suecia y tan favorecido que soy todo su privanza. Como està incógnita, aunque todo el mundo sabe, suele pasear conmigo en mi coche y son mis hermanas sus balidas. Téngola entretenida con comedias y música”*. Don Baltasar estava impressionat per l'inversemblant, *“Es una comedia, y todo lo que està suzediendo lo pareçe”*⁶⁵⁷

3. Un matrimoni, una estratègia: les capitulacions matrimonials de don Gastó Mercader i Carròs amb dona Laura Maria Cervelló

L'any 1652, després de transcorreguts quasi setanta anys, els llinatges Mercader i Cervelló, tornaren a unir-se, mitjançant la celebració d'un enllaç consanguini entre don Gastó Mercader i Carròs, cavaller de l'Orde de Montesa, de 35 anys, i la seua neboda, dona Laura Maria Cervelló i Vives, filla del seu cosí germà don Gerard de Cervelló, senyor d'Orpesa i comte de Cervelló⁶⁵⁸, i dona Anna Maria Vives⁶⁵⁹. Matrimoni endogàmic, consanguini i estratègicament orientat a renovar vincles familiars, d'alguna manera afectats per les tensions i plets del passat. Un enllaç de marcada estratègia successòria i també econòmica, ja que la parella s'unia en un moment que el vincle de Bunyol estava clarament escapçat de línia descendent masculina en la branca del llinatge que el posseïa, essent don Gastó Mercader el legítim i immediat successor, mentre que la seua neboda era l'hereva del vincle d'Orpesa.

Les capitulacions matrimonials es signaren el 24 de gener del 1652 davant el notari Antoni Jaume Pons⁶⁶⁰, en presència dels contraents, dels pares de la núvia, i de la mare de don Gastó Mercader, dona Helena Carròs. Aquell mateix dia, en l'oratori de la casa de don Gerard de Cervelló es va oficiar el

---

⁶⁵⁷ C. Claveria, *Estudios Hispano-Suecos*, Granada, 1954, p. 132.

⁶⁵⁸ Don Gerard de Cervelló va posseir el títol de comte de Cervelló des del 12 de juliol de 1654. A. Felip Orts, *“La ascensión...”*, p. 251.

⁶⁵⁹ Dona Anna Maria Vives, filla de don Josep Vives senyor del Verger, cavaller de l'Orde d'Alcántara, i de dona Anna Vich, filla de don Àlvar Vich, baró de Llaurí.

⁶⁶⁰ ARV, *Manaments i Empares*, any 1664, llibre 2, mà 19, ff. 1-17; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 27. A. Felipo Orts, *De nobles...* “(en premsa).

desposori, donant testimoni Joan Baptiste Palau, prevere vicari de Sant Andreu, i Joan Pérez⁶⁶¹. Dona Laura Cervelló va aportar al matrimoni un dot de 14.000 lliures. Aquesta quantitat es faria efectiva mitjançant la transportació de censals per valor de 4.000 lliures, i 10.000 lliures en efectiu que es pagarien després de la mort dels comtes de Cervelló, sense obligació de pagar-ne cap interès. Per poder fer efectiva aquesta última quantitat, es comptava amb 4.000 lliures del dot que va aportar dona Anna Maria Vives en el seu matrimoni amb don Gerard Cervelló, i amb 6.000 lliures del patrimoni del comte de Cervelló. No obstant això, les condicions canviarien si dona Laura Maria, o el seu fill o filla primogenit, accedien a algun dels vincles de les cases del Vives, Vich o Mascó, als quals estaven cridats. Donant-se el cas, i tenint en compte que qualsevol d'aquests vincles importava molt més de 10.000 lliures, cessava l'obligació de pagar la quantitat que s'estipulava, i solament hi hauria obligació de pagar-ne la renda anual corresponent.

El dot quedava vinculat en els fills i descendents legítims del matrimoni per orde de masculinitat i primogenitura. Faltant legítima successió, la quantitat dotal tornaria, sense cap minvament, a l'herència dels barons d'Orpesa i comtes de Cervelló. En cas de ser-ne transportades cases, terres o altres béns, cap d'ells es podria alienar, ni hipotecar, com tampoc permutar, quedant vinculats a la baronia d'Orpesa i comtat de Cervelló, succeint els descendents del matrimoni.

Don Gerard de Cervelló va donar a la seua filla la casa coneguda vulgarment com "de les Corones", situada en la plaça de Santa Catalina de València, i els censals que Felip II va consignar sobre la Generalitat, a fi de pagar la compra de la torre coneguda com a *Torre del Rei*⁶⁶². La donació

---

⁶⁶¹ Llibre de Desposoris número 4, foli 12 de l'església de Sant Andreu de València, tal com va deixar constància l'arxiver de la parròquia, Baltasar Gay, el 13 d'agost de 1852. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 27.

⁶⁶² La torre estava situada, i encara ho és, en la baronia d'Orpesa. La compravenda es va formalitzar el 14 d'agost de 1568 entre el rei i don Pere de Cervelló, fill de don Joan de Cervelló, davant el notari Antoni Anglés, pel preu de 10.000 ducats. V. Forca Martí, "La Torre del Rei", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 64, 1988, p. 375. El nom de la torre, tal com va especificar don Gerard en les capitulacions, li venia precisament d'aquesta compra, ARV, *Manaments i Empares*, 1664, llibre 2, mà 19, f. 20. Sobre els aspectes relatius a la fortificació, veure J.F. Pardo Molero, "Cultura de la guerra....", p. 32.

entraria en vigor després de la mort del comte de Cervelló. Així mateix, es reservava la possibilitat de decidir, en el seu darrer testament qualsevol condició, vincle i successió entre els descendents, o qualsevol altra disposició davant manca de successió.

El successor o successora que heretara el vincle dels Cervelló, hauria d'usar les armes del llinatge, així com anteposar aquest cognom a qualsevol altre, a excepció de successió en vincle amb clàusula incompatible, mentre que la resta de fills i filles que no succeïren podrien usar el cognom i armes dels Mercader. Si el nou matrimoni no visquera en la mateixa casa del comte de Cervelló, almenys sí ho hauria de fer el primogènit, o a falta d'aquest, la major de les filles.

Per la seua part, dona Helena Carròs feia donació al seu fill, don Gastó, dels béns compresos en un acte de venda registrat en favor de don Baltasar Mercader i Carròs l'any 1604, el qual ella posseïa per legat testamentari del seu marit. Es tractava del molí fariner situat en l'horta de València, camí del Cabanyal, partida d'Alboraia, conegut com Molí de Vera, i un altre, proper a aquest, amb 18 cafissades de terra contigües, part d'elles "censides" a diversos senyors directes. Aquesta propietat, afrontava amb l'alqueria i terres de don Antoni Clara, amb camí en mig, i amb les terres de Severino Arboleda, séquia en mig. També, un forn de coure pa situat en el carrer de Xerea, parròquia de Sant Esteve, que afrontava amb la casa de Jaume Soldevila, i amb la de don Basili de Castellví, a més d'altre forn en el carrer de la Nau, parròquia de Sant Andreu, que afrontava amb l'Estudi General. Tots aquests béns quedarien vinculats en els fills i descendents del matrimoni, amb les mateixes condicions que regien el dot de dona Laura Maria, quedant així inseparablement agregats al vincle. En cas de faltar la descendència don Gastó Mercader podria donar-los a voluntat.

A més, dona Helena Carròs es comprometia a fer donació, efectiva després de la seua mort, de tots els seu béns mobles, immobles, drets, deutes i accions que li pertanyien, reservant-se els censals que li responia la casa de Gandia, per la casa i terres que posseïa en el carrer de Morvedre. Béns que, exceptuats els que es reservava dona Helena, quedarien vinculats per als fills del matrimoni, deixant el repartiment a voluntat del seu fill don Gastó. En cas

de no fer-ho, quedarien agregats al mateix vincle que subjectava els molins, terres i forns abans referits. Així mateix, es comprometia donar al seu fill don Gastó, l'usdefruit d'una alqueria amb 70 cafissades de terra situada en el terme de Xirivella, partida del camí de les Alqueries de Torrent. L'alqueria que afrontava amb la de don Roderic de Borja, camí en mig, i amb terres de l'alqueria de dona Caterina Ginart, senda en mig, amb terres de Francesc Rubio, doctor en drets, regadora en mig, i Ambrosi Morla, camí de Xirivella en mig. Endemés d'una casa gran en el carrer dels Cavallers de València, i dues cases xicotetes en el carrer de Sant Nicolau, així com qualsevol altre bé que li pertocà de l'herència que li va deixar dona Anna de Peralta i Borja. Això no obstant, l'usdefruit de la casa podria cessar si fóra necessari vendre-la per a pagar despeses derivades de l'herència. En el cas que don Gastó succeïra en l'herència de dona Anna de Peralta i Borja, els béns quedarien agregats al vincle.

Si els béns de l'herència de dona Anna de Peralta recaigueren en el successor del vincle de la família Vives, o en qualsevol altre vincle de renda superior a 1.200 lliures, el posseïdor podria separar-los sempre i quan l'hereu fóra descendent baró de don Gastó i dona Laura Maria. Facultat que podria realitzar-la tant el primer successor del matrimoni com la resta de descendents hereus. Una vegada dividit el vincle regiria l'Orde de masculinitat i primogenitura. Faltant aquesta successió, els béns vinclats d'aquesta divisió hauran de tornar al posseïdor de la baronia d'Orpesa, comtes de Cervelló. En cas de tenir altre vincle de semblant o superior renda, podria igualment separar-se l'herència de dona Anna de Peralta. De cap manera aquestes divisions i successions estarien afectades per detracció de legítima, falcídia⁶⁶³ i quarta trebel·liànica,⁶⁶⁴ o qualsevol altre dret. Com tampoc els béns podrien vendre's, alienar-se, hipotecar-se, o permutar-se, ni estar afectats per a restitució de dot o creix, ni per a paga de dot de filles del posseïdor. Qualsevol crèdit pretès sobre els béns del vincle, l'hauria de pagar

---

⁶⁶³ *Falcídia*: La quarta part dels béns hereditaris, que per dret comú es deixa lliure a l'hereu, permetent-li que pugui disminuir a proporció els llegats quan excedeixen les tres quartes parts de l'herència

⁶⁶⁴ *Quarta trebel·liànica*: part que podia detraure l'hereu de l'herència abans d'entregar aquesta al fideïcomissari.

el posseïdor dels fruits i rendes anuals. Aquest, a més, quedava obligat a fer les reparacions convenients per a la conservació de les propietats, deduïda la tercera part que se li assenyalava per a aliments, si no en tenia altra font d'ingressos. Les millores fetes en les propietats quedarien a benefici del vicle, no podent-ne sostraure-les per considerables que hagueren sigut.

En cas de premorir dona Laura Maria Cervelló a don Gastó Mercader sense descendència masculina, i que don Gastó tingues descendència d'un segon matrimoni, els béns de l'herència de dona Anna de Peralta quedarien lliures i exempts del vicle, podent don Gastó disposar a voluntat entre els dits fills i descendents. En cas de faltar descendència legítima, els béns, sense cap detracció, tornarien a la filla o filles descendents hagudes del matrimoni entre don Gastó i dona Laura, amb les mateixes condicions ja esmentades.

Don Gastó Mercader podria disposar a voluntat de 500 lliures, provinents de les rendes obtingudes el primer any després de la mort. Es comprometia a la restitució del dot i creix a dona Laura Maria de Cervelló, i a designar successor a voluntat, donant-se el cas de faltar-li successor legítim.

Per últim, cas d'haver-n'hi censals en l'herència de dona Anna de Peralta quedarien en dipòsit del justícia civil. Qualsevol vulneració d'aquests pactes suposaria la pèrdua del vicle, el qual recauria en el successor immediat, sense detracció de cap dret.

Del matrimoni de don Gastó Mercader i dona Laura Maria Cervelló van nàixer dos fills, dona Maria Micaela Mercader, l'11 de gener de 1653, i don Gaspar Alaman Mercader en abril de 1654⁶⁶⁵.

4. Desitjada presa de possessió del vicle de Bunyol

Com ja hem avançat, el 28 de gener de 1654, dies després de la mort de don Laudomi Mercader, el seu cosí germà, don Gastó Mercader i Carròs, aconseguia de la Cort del justícia civil de València declaració d'ésser el legítim

---

⁶⁶⁵ Partida de bateig datada el 21 d'abril de 1654. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 177, D. 60. A. Felipe Orts, *De nobles...* (en premsa).

successor en el vincle i comtat de Bunyol per mort del segon comte sense descendència masculina⁶⁶⁶. Però no va ser fins al 3 d'agost de 1656, que don Gastó Mercader va rebre de la Reial Audiència de València, sentència per la qual li corresponia la possessió de la vila i castell de Bunyol, vila de Setaigües, llocs de Macastre, Alborraig, Iàtova, els drets dominicals a senyor pertanyents de totes elles, i la casa gran situada en el carrer dels Cavallers de la ciutat de València, propietats que formaven el vincle dels Mercader. A més, la sentència arreplegava l'obligació de pagar a dona Anna Maria Mercader les milliores realitzades en el vincle, valorades en 1.850 lliures⁶⁶⁷.

Així i tot, la cerimònia de possessió no es va poder celebrar fins el 15 de març del 1662, després de transcorreguts 6 anys, durant els quals es van atendre reclamacions d'una i d'altra part i es van fer els pagaments decretats per sentència del 3 d'agost de 1656. Al nostre parer, es va tractar d'una cerimònia quelcom atípica, si la comparem amb les anteriorment celebrades en el comtat de Bunyol. Primerament per celebrar-se acatant una Orde signada pel regent de la Reial Audiència don Cosme Gombau, per Vicent Mor, i per Vicent Ferrera, l'11 de març de 1662. En segon lloc perquè dos oficials de la Reial Audiència nomenats a l'efecte van estar activament presents en l'acte, com Joan Gavalda, agutzil reial i comissari, i Josep Climent, notari de la Ciutat i escrivà de la Real Audiència, encarregat de deixar registre escrit. En tercer i últim, perquè s'imposava pena de 500 florins d'or d'Aragó per als contumaços⁶⁶⁸. Interferències que no havien presidit el desenvolupament de semblants actes en el comtat, quan, en condicions normals, s'havia desenvolupat amb només la presència del senyor i dels vassalls, a més del notari habitual de la família. Les particulars circumstàncies que presidiren la successió en el comtat de Bunyol, van implicar una participació aliena i

---

⁶⁶⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30/2-3.

⁶⁶⁷ En ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 2, es fa referència a la sentència. En AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 26 s'arrepleguen cinc sentències impreses l'any 1657 publicades en diferents dates per l'escrivà de manament Vicent Ferrera.

⁶⁶⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30-1, s.f. Encara que només disposem del document que arreplega la cerimònia de la presa de possessió de la vila de Bunyol, semblants cerimònies van celebrar-se en la resta de viles i llocs del comtat.

probablement una variació formal en el procediment habitual de la cerimònia, que va quedar instaurada per a celebracions venidores. En tot moment, la cerimònia va estar orquestrada per l'oficial reial, però més rellevant que això, ens sembla que fóra l'església el lloc escollit per convocar al Consell General de la vila, i no la plaça, on era l'habitud. L'elecció fou a designació de l'oficial de la Reial Audiència, qui va ordenar al justícia de la vila de Bunyol, Pere Vallés, que en la forma acostumada, convocara a tots els veïns per a celebrar Consell General en l'església de la vila, un lloc que, com ja hem dit, per primera vegada arreplega la documentació consultada per a aquest tipus de cerimònies⁶⁶⁹. Tal cosa, potser no tindria tampoc més importància, si no fóra perquè d'aquesta ubicació es derivarà una manifestació gestual de domini i possessió en futures i subsegüents cerimònies, de la que ens ocuparen més endavant.

Tornant als fets, la mateixa crida de convocatòria reflecteix les particulars circumstàncies, doncs no era un ministre de la senyoria qui feia la convocatòria, sinó un delegat d'una institució dependent de la Monarquia: *“ara ojats que os notifiquen y fan a saber de part de Joan de Valda, alguasil real de sa Magestat y comissari de la Sacra Real Audiència en virtut de la sua real commisió se mana al justícia, jurats, promps (sic) y a tots los vehins y habitants de la dita vila y condat de Bunyol, per a que de dos a sich ores de la vesprada se ajunten a Consell General en la Iglesia de dita vila, per haver de donar la possessió de dita vila y condat al egregi don Gastón Mercader. Y per a tractar altres cosses consernants al servisi de sa Magestat y bona atministració de justícia. Y sots pena de vint y sinch lliures y altres penes, albitre (sic) de sa exselència y Real Audiencia, exegidores dels béns dels contrafaents...⁶⁷⁰. Atenent a aquesta crida van assistir-hi la major part dels veïns de la vila de Bunyol, als quals l'agutzil reial els ordenà obeir el manament i en conseqüència donar la *“real, actual i corporal possessió de la dita vila i condat de Bunyol, al dit egregi don Gastón Mercader... amb tots los drets, jurisdiccions, així civil com criminal,**

---

⁶⁶⁹ Tenim notícia, per exemple, que en la presa de possessió de la baronia d'Olocau per don Alonso de Vilaragut el 12 de gener de 1611 es va celebrar en el porxe de la carnisseria. P. Lloret Gómez de Barreda, *Ser noble...*, p. 69.

⁶⁷⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30-1, s.f.

alta y baxa, mer y mixt imperi... y que així mateix li presten vasallache, jurament y homenatge ..."⁶⁷¹. Manaments que el justícia, jurats i resta del Consell Particular i General declararen que acatarien. Seguidament, per orde de l'agutzil s'hi va portar una cadira, la qual manà posar en mig del presbiteri de l'església, i seent don Gastó Mercader, tots els vassalls, precedint genuflexió, li van jurar fidelitat i reconeixement com veritable senyor, per a després, besant-li la mà, prestar-li vassallatge. En acabar, la comitiva va traslladar-se a la plaça, on don Gastó va manar alçar la forca en senyal de possessió de la jurisdicció criminal, continuant amb la resta de manifestacions simbòliques amb desenvolupament normal⁶⁷².

---

⁶⁷¹ *Ibídem.*

⁶⁷² *Ibídem.*

QUADRE XXVIII

Relació de veïns de la vila de Bunyol, assistents a l'acte de presa de possessió de don Gastó Mercader i Carròs, celebrat a el 15 de març del 1662⁶⁷³

5

1. Aramunt, Pere *	27. Hernánides, Sebastià, (jurat en cap) *
2. Ballester, Gabriel	28. Lombies major, Jaume
3. Belmont, Vicent	29. Lombies menor, Jaume
4. Cambra, Josep	30. Moros, Jaume
5. Camps, Antoni	31. Mulet, Joan
6. Canelles, Antoni (lloctinent de justícia)*	32. Perelló, Gaspar
7. Canelles, Mateu, major	33. Perelló, Josep
8. Canelles, Mateu	34. Perelló, Martín
9. Donat, Vicent	35. Perelló, Nadal
10. Ferragut, Gaspar	36. Ponse, Antoni
11. Ferrer, Domingo	37. Rodrigues, Diego
12. Galarsa, Josep	38. Rodrigues, Joan, menor *
13. Galarsa, Senent	39. Rodrigues, Domingo
14. Galarsa, Vicent	40. Romero, Francisco
15. Garcia, Joan	41. Romero, Pere
16. Garcia, Josep	42. Ruis de Corte, Francesc *
17. Garcia, Miquel	43. Saes, Joan
18. Garcia, Miquel *	44. Saes, Josep
19. Gaytam Monti, (mostassaf)*	45. Sanon, Alonso
20. Gil, Nadal	46. Sanon, Damià
21. Grancha, Jeroni	47. Sanon, Lluís *
22. Hernánides, Joan menor	48. Simon, Baptiste *
23. Hernánides Ruiz, Joan	49. Tello, Miquel *
24. Hernánides, Francisco	50. Vallés, Pere (justícia)
25. Hernánides, Joan (síndic)*	51. Verger, Joan
26. Hernánides, Josep	52. Vidal, Gines*

---

⁶⁷³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 30-1, s.f. Els assenyalats amb l'asterisc (*), són els que al document consten com consellers del Consell Particular.

5. Les darreres voluntats de sa mare, dona Helena Carròs

Dona Helena Carròs i Peralta, mare de don Gastó Mercader, va redactar el seu darrer testament l'1 de juny de 1668, davant el notari de València Joan Baptiste Segarra⁶⁷⁴. Segons la introducció escollida, la decisió de redactar responia a la consciència de la fugacitat de la vida i la necessitat d'ordenar el present a fi de trobar-se disposada per a l'eternitat. Un encapçalament sovint utilitzat pel testador o l'escrivà que dóna forma al document, quan no s'ha pres la decisió de testar condicionat per greu malaltia i sentiment d'una propera mort. Situació i circumstància que sí es van donar, i es van fer evidents el 18 de febrer de 1672, quan "*enferma en lo llit*" dona Helena va ordenar la confecció d'un codicil. Aquest, per expressa decisió seua havia de mantenir-se en secret, només el seu fill, don Gastó Mercader, seria, en el seu moment coneixedor⁶⁷⁵. Finalment, el testament va ser publicat el 21 de maig de 1672⁶⁷⁶.

Pel que fa a les clàusules testamentaries, van orientar-se fonamentalment a organitzar el seu soterrar i disposar les misses per la seua ànima. Una ocupació que, en funció dels testaments consultats, preocupava més als testadors sans i d'edat avançada, que als joves que s'enfronten a la redacció en moments crítics o agònics. De la marmessoria se'n farien càrrec el seu fill don Gastó Mercader, comte de Bunyol, el seu consogre don Gerard de Cervelló, comte de Cervelló i baró d'Orpesa, i mossèn Joan de Narvaez, prevere de l'església parroquial de Sant Nicolau.

Vestida amb l'hàbit de Santa Caterina de Sena, les seues despulles mortals havien de dipositar-se en el sepulcre dels Carròs, construït en la capella del

---

⁶⁷⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 82, s.f. Testimonis: Lluç Sorribes i Joan de Narvaez, preveres de València i Joan Frechina, notari de Carpesa.

⁶⁷⁵ *Ibidem*. Testimonis: Joan de Narvaez, prevere, Joan Jeroni Albench i Tomàs Moreno, mercaders.

⁶⁷⁶ *Ibidem*. Els testimonis que van estar presents en la publicació foren, Joan Jeroni Albenque, mercader, i Andreu Segura, sastre, habitants de València.

pare Sant Vicent Ferrer, de l'església del Real Convent de Sant Domènec, pertanyent a l'Orde dels Predicadors. Desitjava un soterrar amb escasa pompa, en el qual hauria de participar el general de la parròquia on es produís el seu òbit, i amb missa cantada estant el cos present. Per a despeses funeràries i misses va fixar 300 lliures, amb les quals s'havia de sufragar: 12 misses resades, amb els seus misereres, en l'altar major del Santíssim Crist de l'església del Salvador, donant la caritat acostumada; 100 misses de rèquiem en altars privilegiats de l'església de Sant Joan de l'Hospital, donant quatre sous per cadascuna; 6 misses amb els seus misereres en l'altar del Sant Sepulcre de l'església de Sant Bartomeu, donant la caritat de 4 sous per cadascuna; 100 misses de Salve en l'església del convent de Sant Domènec, donant 4 sous per cadascuna, on se celebraria el trentenari del pare Sant Vicent Ferrer, que eren 48 misses, donant la caritat acostumada; en l'església de la Congregació i Oratori de Sant Felip Neri, 50 misses resades i celebrades en altars privilegiats, a 4 sous cadascuna; en l'església del convent de Santa Mònica, construït fora dels murs de la Ciutat, 6 misses cartoixanes resades, amb misereres, donant 5 sous de caritat; 30 misses resades en altars privilegiats de l'església del convent de Sant Felip dels Carmelites descalços, construït fora dels murs de la Ciutat, donant 4 sous de caritat; 100 misses en Sant Nicolau, en cas de no morir en eixa parròquia d'on era parroquiana, i en cas de morir-hi, la quarta part. En cas de quedar-ne més diners, els marmessors els distribuïrien en misses de rèquiem. Pel que fa a la caritat per als pobres de l'Hospital General, va decidir un donatiu de 10 lliures.

La resta de clàusules testamentàries estan destinades a anomenar hereu al seu fill don Gastó, així com per a afavorir a aquells per ella més estimats, o, en el seu cas, sobre els que sentia certa responsabilitat. Entre els primers, la seua nora, dona Laura Maria Cervelló, a qui llegava 100 lliures per *l'amor* que per ella sentia. Igual que el que en tenia pels seus dos néts, dona Micaela Mercader, a qui llegava altres 100 lliures per a comprar una joia per a lluir en les seues noces, i per a don Gaspar, també 100 lliures, amb les quals fer-se una gala quan es casés. Entre els segons, un altre nét, Francesc Mercader, capità de l'exèrcit reial en Milà, fill natural de don Maurici Mercader, mort en

Nàpols el 13 de gener de 1663⁶⁷⁷, a qui destinava una renda anual vitalícia de 100 lliures, igual que al clergue Francesc Carròs⁶⁷⁸.

L'herència de dona Helena Carròs i Peralta aniria íntegrament i amb lliure disposició, al seu fill don Gastó Mercader, nomenat hereu universal. No solament es tractava dels seus béns propis, sinó també els que ella traspassava como hereva universal del seu marit, dels quals, recordem, tenia llibertat per disposar entre els fills. Fills legítims solament quedava viu don Gastó, però il·legítim encara era viu el fill homònim del seu home, don Baltasar. No obstant això, malgrat haver pregat don Baltasar per aquest fill, dona Helena no va mencionar-lo en el seu darrer testament. Tal vegada, el codicil secret que dona Helena Carròs va redactar el 18 de febrer de 1672, poc abans de la seua mort, contenia alguna disposició relacionada amb aquest fill bastard. Tal cosa pogué ser factible, tenint en compte les maniobres de traspàs de béns que en 1666 es feren, mitjançant donació *inter vivos*, de mare a fill, i *ipso facto* d'aquest al seu germà de pare, ja apuntades.

6. Tensions familiars entre els Mercader i els Cervelló

Seguint els treballs de A. Felipo⁶⁷⁹, la mort en maig de 1670 de dona Laura Maria Cervelló, i les pretensions de don Gastó Mercader de contractar nou matrimoni, van ocasionar importants tensions entre el comte de Bunyol i el seu sogre, el comte de Cervelló. La possibilitat d'unes segones noces del gendre van pertorbar-li la tranquil·litat a don Gerard de Cervelló, qui, actuant com a tutor del seu nét don Gaspar Alaman, encara menor d'edat, i en defensa dels seus interessos patrimonials, va iniciar plet contra don Gastó Mercader. La intenció del comte de Cervelló era impedir que el seu gendre pogués fer alienacions que anaren en detriment del patrimoni del nét. En part mogut per aquesta finalitat, pretenia tenir dret a estar present en la possible signatura

---

⁶⁷⁷ RAH, *Col·lecció Salazar i Castro*, ms. 9/320, f. 48v.

⁶⁷⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 82.

⁶⁷⁹ A. Felipo Orts, *De nobles...*, (en premsa).

d'unes noves capitulacions matrimonials de don Gastó, intromissió que aquest sembla no estava disposat a acceptar. A més, va denunciar el desemparament del pare vers els fills, reclamant, per als néts, aliments per valor de 2.800 lliures. La defensa de don Gastó Mercader s'orientà a fonamentar que ningú podia impedir-li la lliure administració dels seus béns, que don Gerard estava mancat de legitimitat per comparèixer en unes suposades capitulacions matrimonials, així com, que tenint ell la pàtria potestat dels seus fills, els quals vivien en sa casa, l'avi no podia demanar-li cap quantitat per aliments. El comte de Cervelló, però, va anar més enllà, reclamant-li determinades quantitats derivades de despeses de plets, o per sufragar els iniciats en defensa dels drets del nét en els vincles dels Vic i Mascó. També en aquesta qüestió, la defensa del pare va ser contundent, argumentant que com pare i legítim administrador era a ell a qui li corresponia prosseguir eixos plets. Tot, al mateix temps que cadascun pel seu costat, lluitaven pels drets successoris de don Gaspar Alaman en els vincles dels Vic i dels Mascó⁶⁸⁰.

Aquesta "batalla" com l'ha definida A. Felipo, va tenir el seu final amb la renúncia, cessió i donació *inter vivos* que don Gastó Mercader va fer al seu fill don Gaspar Alaman el 5 d'abril de 1671, de tots els drets, fruits i emoluments que com a pare i legítim administrador dels béns, herència i vincles del seu fill li pogueren pertànyer. Un traspàs que no va estar exempta de condicions, ja que, ineludiblement, don Gaspar hauria d'aprovar i ratificar totes les renunciacions i cancel·lacions que, com a curador seu, havia fet el comte de Cervelló en els plets contra don Gastó. Així com, renunciar a qualsevol dret que contra el pare pogués tenir-ne, tant per raó d'aliments, com de les despeses derivades de l'obtenció del suplement d'edat que havia obtingut del monarca, amb el seu consentiment i instància⁶⁸¹.

Pot ser, el zel mostrat per don Gerard de Cervelló en dirigir la defensa i conservació dels drets i patrimoni del seu nét don Gaspar, enfront d'un

---

⁶⁸⁰ A. Felipo Orts, *De nobles...*, (en premsa)

⁶⁸¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 4. Notari rebedor: Francesc Ibáñez Deza.

possible desviament del pare, estava imbuït per l'espiritualitat i profundes conviccions de don Gerard, referents a la necessitat i un adequat ús dels béns que es rebien, els quals s'havien d'allunyar de la supèrbia, de la vanitat i del balafio⁶⁸². En definitiva, una disputa familiar que es va apaivagar amb la cessió de drets, i amb la independència aconseguida pel jove hereu don Gaspar com administrador dels seus béns. Tal és així, que el 9 d'abril de 1673, quan poc abans de morir, don Gerard va redactar el seu darrer testament, va incloure entre els seus marmessors al seu gendre, don Gastó Mercader⁶⁸³.

7. Problemes per dotar a la seua filla dona Micaela. Les capitulacions matrimonials amb el marquès d'Albaida

En 1676 don Gastó Mercader ja tenia aparaulat el matrimoni de la seua filla dona Micaela Mercader, amb don Ximén de Milà i Aragó, marquès d'Albaida. Ja solament calia, per poder formalitzar-lo, reunir la quantitat escaient i convenient per a atorgar li a dona Micaela la dot fixada, 12.000 lliures. Una quantitat minvada en 2.000 lliures, a la que, vint anys arrere, sa mare va aportar al seu matrimoni, i quasi la quarta part del dot acordada en les noces de dona Anna Maria Mercader i Melo amb el marquès de Guadalest. També ens sembla escassa aquest dot si la comparem amb les 33.000 lliures que aquell mateix any de 1676 dona Jerònima de Carcassona va aportar al matrimoni amb don Lluís Mercader i Calatayud, fill del baró de Xest i Montixelvo⁶⁸⁴. És conegut, que la quantia dotal suposava un incentiu per atraure pretendents, podia pujar o baixar en funció de la situació econòmica, de l'interès per emparentar amb determinada família i de les possibilitats existents d'afegir títol i propietats a un llinatge. Independent de la qüestió afectiva - que d'existir no va quedar plasmada en el fred escrit de capitulació

---

⁶⁸² A. Felipe Orts, "La espiritualidad de don Miguel y don Gerardo de Cervelló. Entre el Oratorio de San Felipe Neri y la escuela de Cristo de Valencia", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 58, València, 2008, pp. 197-217.

⁶⁸³ *Ibidem*, p. 214.

⁶⁸⁴ J. A. Catalá, "El coste económico...", p. 169.

matrimonial-, i tenint en compte que la quantia dotal no ens sembla suficient com a reclam únic d'un matrimoni d'interès - de no ser que la casa d'Albaida no tingués cap altra alternativa -, es pot considerar la possibilitat que aquest matrimoni fóra sospesat pels Milà d'Aragó com una aposta de futur interessant. És a dir, un enllaç orientat a obrir la porta a una possible unió dels títols i propietats en els descendents del matrimoni. Això és, la unió entre els Milà d'Aragó i els Mercader, com a pas previ a la unió del comtat de Bunyol i el marquesat d'Albaida. Una probabilitat en aquell moment, que les circumstàncies vitals van acabar fent realitat.

D'altra part, no és cap novetat dir que el matrimoni d'una filla constituïa, a vegades, una important despesa per al pare. Disposar de liquiditat immediata, joies, censals, o patrimoni immoble no vinculat, no era una realitat a l'abast de tothom. Tal circumstància es va plantejar en el moment que don Gastó volgué reunir els béns escaients per constituir el dot de dona Micaela, ja que només es disposava de les 4.000 lliures llegades pels àvis. Don Gastó només era usufructuari d'un patrimoni vinculat en la seua totalitat, i com a tal inalienable. D'una part les propietats vinculades del comtat de Bunyol, d'altra, aquelles que quedaren vinculades amb ocasió de les seues capitulacions matrimonials amb dona Laura Maria Cervelló. L'única solució per poder dotar a la filla era acudir a la desvinculació. Una fórmula per a la qual calia demanar llicència, encara que segons les disposicions forals, era suficient l'expressa autorització del jutge ordinari, sempre i quan existira legítima causa que justificara la sol·licitud, com n'era atorgar dot a descendent de vinculador, no havent-hi béns lliures⁶⁸⁵. Els Mercader empraren aquesta via, quan, el 8 de maig del 1676, el comte de Bunyol, juntament amb el seu fill hereu, don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, comte de Cervelló, suplicaren al virrei, don Francesc Idiáquez Múgica i Butrón, duc de Ciutat Reial (1675-1678), permís per poder dotar a dona Micaela amb els béns vinculats de la Casa⁶⁸⁶. Així, es va decidir desvincular el molí fariner amb sis moles, conegut com a molí de Vera,

---

⁶⁸⁵ J. Brines i C. Pérez, "La vinculació al País Valencià: origen, transmissió i dissolució dels vincles d'En Guillem Ramon Anglesola" en *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, València, 1988, vol. II, p. 237.

⁶⁸⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.578, D. 9, s.f.

situat en l'horta de València, partida del Cabanyal, el qual anava acompanyat de les 18 cafissades de terra contigua, a més dels dos forns ubicats en la ciutat de València, un en el carrer de la Xerea, pertanyent a la parròquia de Sant Esteve, i l'altre en el carrer de la Nau, al costat de la Universitat i Estudi General, pertanyent a la parròquia de Sant Andreu. Les propietats estaven obligades a respondre per determinats censals⁶⁸⁷, però, tal com es va especificar, descomptades totes les càrregues, quedaven unes 7.290 lliures per al dot. Una disminució del patrimoni familiar vinculat que, tal com van argumentar, no suposaria excessiu perjudic a l'hereu, don Gaspar Alaman Mercader, qui, a més de la futura successió en el comtat de Bunyol, contava ja amb el comtat de Cervelló i el vincle dels Vives, important, solament aquests dos últims, més de 80.000 lliures⁶⁸⁸. La demanda fou atesa, aprovant-se la desvinculació per a "*suplementi dotis*", la qual va signar el regent de la Reial Audiència don Francesc Scorcia, essent publicada per l'escrivà de manament Vicent Ferrer, el 23 de maig de 1676⁶⁸⁹

Les capitulacions matrimonials entre dona Micaela Mercader i don Ximén del Milà i Aragó, marquès d'Albaida, es van formalitzar el 31 de maig de 1677, en presència del notari Francesc Ibáñez Deza, del comte de Bunyol, de dona Micaela, i del marquès d'Albaida⁶⁹⁰. Com ja hem avançat, dona Micaela va contribuir al matrimoni amb un dot de 12.000 lliures, de les quals, 4.000 lliures s'aportaven en béns propis procedents dels llegats dels seus avis, els comtes de Cervelló. Particularment, el que dona Anna Maria li va fer a dona Micaela en el seu darrer testament, rebut pel notari Vicent Josep Grau el 13 d'abril de 1670, i el que don Gerard Cervelló li féu en el seu darrer testament, rebut per Jeroni Molina el 9 d'abril de 1673. La resta fins a completar l'esmentada quantitat dotal, seria aportada pel comte de Bunyol mitjançant

---

⁶⁸⁷ Els quals s'enumeren al document, però, per evitar reiteracions no els assenyallem, ja que estan especificats en les capitulacions matrimonials de dona Micaela Mercader.

⁶⁸⁸ *Ibidem*.

⁶⁸⁹ *Ibidem*. Junt al regent don Francesc Scorcia, també va signar la real provisió, don Carles Vallterra, don Pere Monserrat, don Jaume Madronyo i el magnífic Isidre Aparici Gilart.

⁶⁹⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 36, s.f

els béns ja especificats, i estimats en 8.000 lliures, segons un real decret publicat per Vicent Ferrera el 23 de maig de 1676. Propietats que passaven al marquès d'Albaida, subjectes a les obligacions següents:

1. Pagar i respondre a don Giner Rabassa de Perellós, un censal de propietat de 2.000 lliures i pensió anual de 2.000 sous.
2. Pagar i respondre als hereus de Melcior Cruïlles generós, un censal de 500 lliures de propietat, pensió anual de 500 sous.
3. Pagar i respondre als hereus de Josep Pallarés, senyor de Benifaraig, un censal de 200 lliures de propietat i 200 sous de pensió anual.
4. Pagar i respondre "als tenint causa" de dona Anna Vich, altre censal de 820 lliures de propietat i 820 lliures de pensió.
5. Pagar i respondre al clero de Sant Andreu de la present Ciutat, un censal de 220 lliures de propietat i 220 sous de pensió
6. Pagar i respondre "als tenint causa" de Pere Juan Sastre, forner, altre censal de 400 lliures de propietat i 400 sous de pensió.
7. Pagar i respondre al clero de la parròquia del lloc de Puçol, un censal de 200 lliures de propietat i 200 lliures de pensió.
8. Pagar i respondre als hereus de Caterina Durà i de Torres, un censal de 200 lliures de propietat i 200 sous de pensió anual.
9. Pagar i respondre a mossèn Jacint Baldó, prevere, un censal de 220 lliures de propietat i pensió anual de 220 sous.
10. Pagar i respondre als hereus de Joan Baptiste Milla un censal de 160 lliures de propietat i 160 sous de pensió anual.
11. Pagar i respondre a l'Hospital de la Vila d'Alzira, un censal de 200 lliures de propietat i pensió anual de 200 sous.
12. Pagar i respondre al convent de Sant Onofre, situat en el terme de Museros, un censal de 200 lliures de propietat i pensió anual de 200 sous.
13. Amb càrrec de pagar i respondre als senyors directes que legítimament foren de les dites possessions, els censos que se'ls deuran. Intenció és de satisfer-los fins al dia de la constitució, per a

després fer-se càrrec el marquès i quedar el comte de Bunyol exempt.

Els béns dotals quedarien vinculats en els fills i descendents del matrimoni, reservant-se la possibilitat de poder-los distribuir a la seua voluntat. En el cas de morir dona Maria Micaela sense descendència, les propietats tornarien, sense disminució, al comte de Bunyol o descendents, regint-se, novament, per les mateixes condicions especificades en els capítols matrimonials de don Gastó Mercader i dona Laura Cervelló. Però no les 4.000 lliures que dona Maria Micaela aportava com a béns propis, ja que, no existint descendència, romandrien lliures de vinculació, donat que aquesta solament afectava d'haver-n'hi successió.

En execució de les disposicions forals, el marquès d'Albaida augmentava la dot amb 6.000 lliures i, com a assegurança de restitució del dot i creix, dona Maria Micaela rebria la possessió del marquesat d'Albaida fins a la total restitució.

Carta dotal que van signar el comte de Bunyol, el marquès d'Albaida i dona Maria Micaela Mercader, a més dels testimonis, don Carles Vallterra i Blanes, don Pere Montserrat i Ciurana, don Carles Colom, doctors del Consell Reial, i don Ildefons Milà, tots ells veïns de València⁶⁹¹.

Del matrimoni entre dona Maria Micaela i don Ximén Pérez del Milà, almenys van nàixer quatre fills i una filla, don Ximén Milà d'Aragó, don Lluís, don Vicent, don Domènec i dona Maria Anna.

8. El testament nuncupatiu de don Gastó

A corre-cuita, en Bunyol estant, don Gastó Mercader va redactar el seu darrer testament el 27 d'abril del 1681. Una sobtada malaltia el va portar a la

---

⁶⁹¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D.36, s.f

mort l'endemà⁶⁹². En condicions normals, ordenar les seues darreres voluntats hauria requerit la presència d'un notari per formalitzar el document i donar fe de la seua autenticitat. La imprevisió, però, va impossibilitar la compareixença notarial. La urgència, afegida a la possibilitat de morir intestat va obligar a la redacció de testament nuncupatiu en presència de cinc testimonis: el rector de la parròquia de Bunyol, mossèn Joan Casals, mossèn Joan Tudela, prevere rector de Macastre, Gaspar Guerrero, batlle de Bunyol, Josep Ferrer, cirurgià, i Josep Perelló major, llaurador, veí de la vila de Bunyol. Un testament, que per poder ser vàlid, requeria adveració ulterior d'un notari.

El document resultant, donada la imprevisió i l'absència de notari va ser curt i d'expressió planera, amb el qual el comte de Bunyol esmenava els perjuís derivats de morir intestat. La qual cosa no va impedir la invocació a Déu i a la Verge Maria, referències a les circumstàncies vitals en les quals es trobava, i de l'assistència dels testimonis. Ordenat el pagament de deutes, i designats marmessors don Gaspar Frígola i don Francesc de Cardona, encarregats de distribuir 1.000 lliures per a misses a benefici de la seua ànima, privilegiant a les parròquies del comtat, don Gastó es va ocupar de la concessió de llegats als fills. Així, a la seua filla Maria Micaela, marquesa d'Albaida, li llegava 200 lliures amb les quals fer la seua voluntat, i al seu fill don Gaspar Mercader i Cervelló, comte de Cervelló, anomenà hereu universal de tots els seus béns mobles i immobles, deutes i drets. A més, llegava 1.000 lliures en concepte de dot i 30 lliures de renda anual, vitalícia i de lliures disposició, a la que va anomenar "*moncha que tinch en Santa Catalina de Sena*", sense fer menció que tal persona es tractara d'una filla, d'un familiar, o d'una apadrinada. Es tractava d'una filla, desconeixem si natural o il·legítima, però que no va legitimar, encara que sí atendre en les seues necessitats en l'esmentat convent, on visqué com a novícia amb el nom de sor Laura Maria Mercader⁶⁹³. Com a última disposició, el tercer comte de Bunyol ordenava prendre dels seus béns, tantes lliures com foren necessàries, per "*acabar la*

---

⁶⁹² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D. 10, s.f.; ARV, *Manaments i Empares*, any 1682, llibre 1, mà 1, f. 38r. A. Felipo Orts, *De nobles ...*, (en premsa).

⁶⁹³ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92.

obra y adornar la capella del castell"⁶⁹⁴, de la qual cosa es podria deduir que don Gastó Mercader s'hi trobava a Bunyol a cura de les obres de millora, quan de forma imprevista li va arribar el final dels seus dies⁶⁹⁵. Cal assenyalar que no hi ha cap disposició d'ubicació de sepultura, malgrat això, seguint els criteris d'elecció dels anteriors, també dels posteriors comtes de Bunyol, no creiem equivocar-nos si la fixem en l'església del castell de Bunyol.

Atenent a les directrius de les disposicions forals del Regne, segons les quals, "*... los testimonis que seran atrobats presents a la confecció y ordinació de algun testament nuncupatiu deuen venir davant lo justícia de la ciutat, vila o lloch hon lo tal testament serà fet, per a presentar aquell dins deu dies après la confecció de aquell y fer-se deposicions, sots les penes en dit fur contingudes...*"⁶⁹⁶ els cinc testimonis es presentaren a la cort del justícia de la vila de Bunyol el 30 d'abril, on, individualment, donaren testimoni davant del lloctinent de justícia Josep Perelló, menor. Tots ells van coincidir en la data i circumstàncies personals del comte, com aquest, davant la presència de tots ells, va dictar-los el seu darrer testament amb plena capacitat per a fer-lo, veu clara i intel·ligible, morint l'endemà sense haver-lo revocat. En conformitat amb tot, el justícia va pronunciar sentència, declarant que el contingut expressat en els dos fulls de paper que estava insert en el preàmbul de cada una de les manifestacions dels testimonis corresponia veritablement a les darreres voluntats, i com a tals, al testament nuncupatiu de don Gaspar Mercader i Carròs⁶⁹⁷.

---

⁶⁹⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D. 10, s.f

⁶⁹⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D. 10, s.f.; ARV, *Manaments i Empares*, any 1682, llibre 1. mà 1, f. 38r; A. Felipo Orts, *De nobles ...*, (en premsa).

⁶⁹⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D. 10, s.f

⁶⁹⁷ *Ibidem*.

Capítol III

DON GASPAR ALAMAN CERVELLÓ I MERCADER (1654-1686), IV COMTE DE BUNYOL, III COMTE DE CERVELLÓ

Don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló va nèixer en abril de 1654, essent batejat en l'església de Sant Andreu de València el dia 21 d'aquell mateix mes, amb els noms de Gaspar, Alaman, Marià, Josep, Miquel, Pere, Joan, Gregori, Lleó, Francesc, Vicent, Pasqual, Ignasi, Jordi, Teodor, Andreu, i Simó⁶⁹⁸. Com ja hem vist, en octubre de 1670, a l'edat de 16 anys, don Gaspar va demanar reconeixement legal de majoria d'edat a fi d'administrar el seu patrimoni. Una sol·licitud que cal inscriure en el context de les tensions existents entre el seu pare i el seu avi, sorgides després la mort de sa mare, dona Laura Maria Cervelló.

Encara que eixe mateix any del 1670 va haver intent de concertar matrimoni amb la comtessa d'Almenara, no va ser fins dos anys després, el 13 de gener de 1672, quan don Gaspar Cervelló i Mercader va signar en Saragossa, les capitulacions matrimoniales amb dona Agnès de Palafox, filla de don Joan Doris Blanes de Palafox, majordom del rei i membre del Consell Suprem d'Aragó, i dona Maria Felipa Folch de Cardona, marquesa d'Ariza, comtes d'Aranda, vescomtes de Biota i del Bayo, i senyor de la tinència d'Alcalatén, Mislata i Benilloba, i de les baronies de Calp, Altea, Benissa, Teulada i Cotes⁶⁹⁹. Dona Agnès de Palafox, va aportar un dot valorada en 12.000 lliures, de les quals, 2.000 lliures corresponien al valor econòmic d'uns vestits, mentre que les 10.000 restants procedirien de les rendes del comtat d'Aranda, pel qual la família pledejava i que n'estaven convençuts que el guanyarien aviat. Des d'un punt de vista econòmic, el dot sembla molt descompensada, ja que l'aportació econòmica, per molt bones expectatives

---

⁶⁹⁸AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 177, D. 60; A. Felipe Orts, *De nobles...*, (en premsa).

⁶⁹⁹ *Ibidem*.

que tingueren, era incerta i supeditada a guanyar el plet. Així les coses, cal pensar que l'estratègia matrimonial s'orientava a diversificar els lligams, emparentant amb una nova casa nobiliària per al llinatge Mercader. Don Gaspar acudia al matrimoni com a legítim successor en el títol comtal i vincte dels Mercader, així com en el títol comtal de Cervelló i vincte d'Orpesa, a més d'esser ja el posseïdor del vincte dels Vives, el qual comprenia, a més d'una bona casa en la plaça dels Vila-rasa de la ciutat de València, 54.000 lliures en censals carregats sobre València i altres ciutats i viles del Regne (Vergel), una casa, molins i terres annexades en la vila de Cullera, i uns béns assimilats al vincte per 18.000 lliures. Els desposoris van oficialitzar-se en la parròquia d'Alaquàs el 5 de febrer de 1673⁷⁰⁰. En el mes de juny, don Gaspar signava carta de pagament, reconeixent haver rebut en concepte de part del dot, l'equivalent a 2.113 lliures i 10 sou en: vestits (1154 lliures i 10 sous), joies (486 lliures), despeses de desplaçament de dona Agnès Maria (200 lliures), i diners en efectiu (273 lliures), quedant-li a deure, 9.886 lliures i 10 sous⁷⁰¹. D'aquesta unió van nàixer dos fills, don Francesc Maria i dona Francesca Maria.

Aquell mateix any de 1673 va morir don Gerard de Cervelló i, per requisit del vincte d'aquest llinatge, el cognom i armes del Cervelló s'anteposarien als dels Mercader. El 29 d'abril de 1681, don Gaspar va obtenir de la Reial Audiència declaració de legítim successor en el comtat de Bunyol per mort de don Gastó Mercader⁷⁰². La concentració de vinctes i heretats, com a conseqüència d'estratègia matrimonial, es va fer efectiva, per primera vegada, en la persona de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, en qui conflüïren els dos títols nobiliaris del mateix rang, comte de Bunyol i comte de Cervelló, així com les propietats vinctades dels Mercader de Bunyol, dels Cervelló, dels Vich i dels Mascó que va heretar.

---

⁷⁰⁰ *Ibidem*.

⁷⁰¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.174, D. 34, s.f.

⁷⁰² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.164, D. 37, s.f.

1. La successió en el comtat.

El 29 d'abril del 1681, l'endemà de la mort del tercer comte de Bunyol, el procurador de don Gaspar, va presentar un escrit de requesta davant el portant-veus de general governador i membre del Consell Reial, don Josep de Castellví i Alagón, marquès de Villatorcas, a fi d' aconseguir l'oficial declaració de successió en el comtat de Bunyol per a don Gaspar. En funció de l'examen de la documentació presentada - roda de testimonis convocats⁷⁰³, declaració de l'efectiva mort del comte de Bunyol, drets de don Gaspar Alaman en la "doble" vinculació del comtat⁷⁰⁴- don Josep de Castellví, assistit per don Manuel Mercader i Calataiud⁷⁰⁵, doctor en Dret i del Consell Reial, van declarar efectiva la successió de don Gaspar en el vincle, casa gran de la ciutat i altres béns adjacents no especificats⁷⁰⁶.

Reconeguda la successió en l'àmbit oficial, el següent pas era la celebració de la cerimònia de presa de possessió del comtat de Bunyol. Una mena de canvi de titularitat del senyoriu, que implicava el jurament de fidelitat dels vassalls, i el reconeixement com a nou senyor. Encara que només tenim prova documentada de celebració de la cerimònia en la vila de Setaigües i lloc de Iàtova, igualment aquesta degué esdevenir en la resta de poblacions del comtat, per ser-ne un acte preceptiu. Malgrat ser una cerimònia molt protocol·litzada, plena de rituals i simbolisme, no es va mantenir aliena a variacions en l'esquema ritual i d'escenificació heretat de les relacions feudo-vassallàtiques medievals. Subtils variacions formals, -almenys en les cerimònies per nosaltres consultades-, possiblement conseqüència de la

---

⁷⁰³ Cridaren com a testimoni al teixidor de lli de la vila de Bunyol, Aleixandre Estela, de 25 anys, qui va testimoniar que efectivament don Gastó Mercader havia mort en la vila de Bunyol. També a Joaquim Salvador, veí de València, de 60 anys, i al notari més habitual de don Gastó Mercader, Francesc Ibáñez Deza, de 46 anys.

⁷⁰⁴ Això és: el vincle regular instituït per mossèn Berenguer Mercader, batlle general el 30 de juny de 1467 i el també vincle regular, però de rigorosa agnació instituït per don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general el 3 de febrer de 1603.

⁷⁰⁵ Don Manuel Mercader i Calatayud, doctor en Dret, fill de don Lluís Mercader, baró de Xest i dona Jerònima Calatayud.

⁷⁰⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 37/1. Procurador de don Gaspar Alaman: Alonso Montesinos.

finalitat amb la qual es celebraven -relleu generacional o assegurança de dot- o també com a conseqüència d'influències foranies al comtat. Tot i que ens sembla un tema interessant, no és objectiu del nostre treball una acurada investigació de l'evolució d'aquests actes rituals d'expressió de poder. Ens limitarem, doncs, a assenyalar les situacions que a parer nostre, d'alguna manera, singularitzaren les cerimònies consultades, ja que podrien ser-ne el reflex de xicotets canvis en la micro-societat senyorial.

El 30 d'abril, Gaspar Guerrero, procurador de don Gaspar Alaman Cervelló, va demanar, mitjançant el justícia de la vila de Setaigües, la reunió del Consell General. L'objectiu era rebre, en nom de don Gaspar Mercader, la *"verdadera real y actual posesió de dita vila de Setaygues, confiant que tots los vassalls y habitants no posarien reparo algú en donar-la com a bons i lleals vassalls"*. Una proposta que no va ser acceptada en principi pels representants veïnals, probablement no ja per la condició de procurador del comte que en tenia Gaspar Guerrero, ja que tal fórmula era habitual, com per assegurar-se la confirmació de tots els privilegis que tenien concedits per la Monarquia personalment pel senyor⁷⁰⁷. Pel que fa a làtova, els vassalls *"delliberaren que venien bé en donar la poseció al dit Gaspar Guerrero en dit nom del lloch y sa jurisdicció, però en quant a les regalies, erbes, i arbres del terme, protestaven qualsevol possessió que vulla pendre sa senyoria, per ser estes coses pròpies de la universitat, i així dihuen que no volen perjudicar los drets de la universitat i que per a conservar-los protesten tot lo que els és llicit i permés protestar"*⁷⁰⁸

La següent notícia que disposem, ens situa en el dia 12 del mes de maig quan, novament, va ser convocat el Consell General en l'església parroquial de la vila, i ara sí, amb la presència del comte, don Gaspar Alaman Mercader, va iniciar-se la cerimònia de possessió⁷⁰⁹. Parem esment en el lloc de la convocatòria, l'església parroquial de la vila, el mateix indret que l'oficial de la Reial Audiència va designar com a lloc de congregació en la cerimònia de don Gastó en 1662, i que sembla va protocolitzar-se, des d'aleshores, com a

---

⁷⁰⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.164, D.37/3.

⁷⁰⁸ *Ibídem*

⁷⁰⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, D. 37/2.

lloc per a l'escenificació d'aquestes cerimònies. Tal vegada, perquè el marc eclesiàstic aportava a l'acte ritual una solemnitat que no li donava la plaça o qualsevol altra dependència del lloc, o de la vil·la. Tal vegada també, perquè amanint el ritual amb l'esfera religiosa, s'atorgava al poder senyorial d'un halo que contribuïa a més gran cimentació.

Congregat el Consell General de la vila de Setaigües, unànimement va acceptar la prestació d'homenatge i fidelitat a don Gaspar Mercader com a senyor natural. Això no obstant, va quedar condicionada a la declaració del senyor de respectar els Furs i Privilegis del Regne, usos i bons costums de la vila, així com, que no els suposara cap perjudici en "les pretensions" que tenien pendents de resoldre's en la Reial Audiència contra la senyoria. Un protest que va ser contestat pel comte, al·legant que no hi havia ocasió de perjudici per quan la possessió de la vila es prenia de la mateixa forma i manera que l'havien pres els seus antecessors. De tot el qual, volgué rebre constància escrita a fi de no poder ser acusat d'omissió o taciturnitat. Seguidament el IV comte de Bunyol va jurar, amb la mà sobre els Quatre Evangelis, respectar els Furs, Privilegis, usos i bons costums. Darrere d'ell, agenollats com a senyal de respecte, juraren fidelitat i homenatge els vassalls.

Els actes rituals de possessió s'iniciaren en el mateix lloc de congregació, l'església, mitjançant una escenificació ritual que no hem observat, com a protocol oficial, en cerimònies precedents celebrades al senyoriu de Bunyol. Es tracta, seguint l'anotació que apareix al marge del document, de l'acte de "la cadira", una escenificació consistent en seure el comte en una cadira situada a la dreta del presbiteri, per a, seguidament, alçar-se i continuar amb la resta de rituals. El precedent d'aquest ritual en el comtat de Bunyol el trobem per primera vegada en la presa de possessió del senyoriu per part del III comte, celebrat l'any 1662, en el qual, recordem, calgué la intervenció de dos ministres de la Reial Audiència. Una intromissió que va provocar l'alteració del procediment, tal com era d'habitud a les viles i llocs del comtat de Bunyol. No obstant això, a parer nostre, en aquesta cerimònia del 1681 "la cadira" tenia la connotació afegida de fer ressaltar, de magnificar, la figura del senyor jurisdiccional i la seua relació amb els vassalls. Si parem esment en el

lloc de congregació, aquest passa de la plaça a l'església, on s'incorpora aquest nou llenguatge gestual. Un nou element ritual, en un espai sagrat, amb una càrrega d'alt contingut simbòlic en la litúrgia catòlica com és seure a la dreta del presbiteri, lloc on es situa l'altar, espai de representació simbòlica de Crist segons les creences del cristianisme, essent l'espai dret el costat de preeminència, per associar-lo, seguint el mateix Credo, al lloc ocupat per Jesucrist en la seua ascensió al Cel. Tot plegat, la força del simbolisme religiós per a recobrir la figura senyorial de majestat, això és, de respecte i veneració. A ulls de la població no podia tenir el mateix efecte congregat a la població en la plaça o en la porxada de la carnisseria, que reunir-los en un espai sagrat, on el senyor disposa d'un seient principal en una ubicació privilegiada, estant tot embolcat en un acte marcadament efectista orientat a realçar la seua figura.

Seguidament la comitiva va desplaçar-se a la casa i graner de propietat de la senyoria, en el carrer major de la vila de Setaigües, on es va procedir a representar la possessió, obrint i tancant la casa i el graner amb la clau. Un acte que va ser protestat per Joan Miralles, veí de la vila, per no semblar-li just que don Gaspar la posseïra, donat que el graner estava carregat amb un censal que havia de respondre a l'església. Una queixa de la qual no tenim, de moment, més notícia, però que sembla tenir-ne cert caire contra l'autoritat del senyor, pel moment en què es fa, i perquè pretén entrebancar un acte de possessió senyorial. Per part del comte la qüestió va quedar resolta adduint que el seu pare l'havia posseït sense respondre a cap censal, continuant-se el cerimonial amb el normal desenvolupament⁷¹⁰.

---

⁷¹⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C.164, D. 37/2.

Quadre XXIX

Relació de veïns de la vila de Setaigües, assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, celebrat el 12 de maig del 1681⁷¹¹

1. Andújar, Bertomeu	20. Mançano, Antoni, major
2. Crespo, Miquel	21. Mançano, Josep
3. Domingo, Felip	22. Miralles, Bertomeu
4. Domingo, Joan	23. Miralles, Francesc
5. Fuertes, Bertomeu	24. Miralles, Joan
6. Fuertes, Joan Francesc	25. Miralles, Pere, (jurat menor)
7. García, Joan, major	26. Molinos, Antoni
8. García, Josep, major	27. Molinos, Jeroni
9. García, Josep, menor	28. Muñoz Joan
10. García, Diego	29. Navarro, Andreu
11. García, Ildefons	30. Navarro, Joan
12. García, Vicent	31. Sanchis, Maties, edil
13. Gil Alonso, Francesc, (jurat major)	32. Saonero de Andrés, Joan, (justícia)
14. Gil Redondo, Francesc	33. Saonero, Isidoro
15. Gil, Ildefons	34. Saonero, Joan, major
16. Gil, Josep	35. Saonero, Josep
17. Gil, Pere	36. Saonero, Valeri
18. Gómez, Joan	
19. López, Jacobo	

---

⁷¹¹ *Ibidem.*

QUADRE XXX

Relació de veïns del lloc de làtova, assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, celebrat l'1 de maig del 1681⁷¹²

1. Avid, Agostí	14. Marchues, Miquel
2. Ferrús, Antoni	15. Martínez, Mateu
3. García, Miquel	16. Martínez, Miquel
4. Gómez, Nicolau, (jurat menor)	17. Ortis, Sebastià
5. Herrero, Asensi, jurat major	18. Palmeno, Vicent
6. Herrero Joan, menor	19. Pérez, A [...]
7. Herrero, Miquel	20. Pérez, Joan
8. Jabaloyes, Josep	21. Sanchis, Antón, menor
9. Jabaloyes, Vicent	22. Sanchis, Antoni
10. Joan, Miquel de, major	23. Sanchis, Joan Francesc
11. Jover, Lluís	24. Sierra, Francesc, (justícia)
12. Lisarde, Josep	25. Sierra, Joan, major,
13. Lisarde, Vicent, (tinent de justícia)	26. Vicent, Josep

2. L'activitat política. L'infructuós intent de succeir en la Batllia

Don Gaspar Alaman Mercader va intentar aconseguir la plaça de batlle general, vacant des de la mort del seu avi don Gerard de Cervelló en 1673. La preeminència social, el servei a la Monarquia i la remuneració de 3.000 reals, més 500 reals d'emoluments, feien que el càrrec estigués molt disputat⁷¹³. Encara que a don Gaspar li pogués avalar ser nét de l'últim batlle, no va ser l'escollit per ocupar la plaça. Una forta competència⁷¹⁴, a més de la seua joventut, només comptava amb 19 anys, li restaren vots. L'elecció va recaure

---

⁷¹² *Ibidem*.

⁷¹³ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640, D. 1/5, s.f.

⁷¹⁴ A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa).

en el marquès de la Casta⁷¹⁵, el qual ocupava el tercer lloc en la nòmina proposada pel virrei per ocupar el càrrec. La votació dels membres del Consell d'Aragó, que per Reial Decret de 31 de maig havia d'esser secreta⁷¹⁶, juntament amb la pròpia decisió del rei Carles II⁷¹⁷, van decidir l'elecció. Per al virrei, don Vespasiano Manrique de Lara Gonzaga, comte de Paredes (1669-1675), el més idoni era don Gaspar Frígola, cavaller de l'Orde de Montesa, i lloctinent de batlle general des de feia 5 anys⁷¹⁸. En segon lloc, la seua proposta era per a don Josep de Blanes⁷¹⁹, i en tercer situava al marquès de la Casta, tenint en compte els seus serveis en la governació d'Oriola, i assistència en l'Alacant. Altres membres de la noblesa van presentar-se com a candidats, o van avalar la sol·licitud per al seu fill o familiar. Entre aquests últims estaven el marquès de Castellnovo, membre del Consell d'Aragó, qui demanava l'ofici per al seu fill don Vicent de Cardona⁷²⁰, el comte del Real per al seu fill primogènit, don Ximén Pérez de Calatayud⁷²¹, a més de dona Lluïsa Maria de Sotomayor i dona Lucrecia de Palafox, mare i àvia respectivament de don Isidre Tomàs de Cardona, almirall d'Aragó, en nom del qual presentaven el memorial. A nom propi el

---

⁷¹⁵ *Ibidem*.

⁷¹⁶ ACA, CA. *Secretaria de València*, llig. 640, D. 1/5, s.f.

⁷¹⁷ Carles II va assabentar-se dels nobles candidats a ocupar el càrrec mitjançant carta que el Consell d'Aragó li va enviar el 5 de juny de 1673, en la qual es feia constar els tres que proposava el virrei i la relació d'aquells que havien presentat memorial de mèrits per ocupar-lo. *Ibidem*.

⁷¹⁸ Don Gaspar Frígola era besnét de don Simó Frígola, oïdor de la Reial Audiència, regent del Suprem Consell d'Aragó, i vicescanceller dels Regnes de la Corona durant 34 anys, nét de don Jeroni Frígola i fill de don Simó Frígola, cavallers tots dos de l'Orde de Montesa. *Ibidem*.

⁷¹⁹ Don Josep de Blanes era fill de don Alexandre Blanes, qui va servir de tresorer del Regne. *Ibidem*.

⁷²⁰ El marquès de Castellnovo presentava com avals per al seu fill, els serveis del seu pare, don Alonso de Cardona, i els 15 anys que ell mateix portava servint a la Monarquia, dels quals 8 ho va fer en l'exèrcit i els altres 7 en el Consell d'Aragó. Ocupació en el Consell que va aconseguir per intercessió de la comtessa d'Erill. El marquès de Castellnovo, com a membre del Consell tenia dret a votar en l'elecció, però es va abstenir per presentar el memorial del seu fill. *Ibidem*.

⁷²¹ El comte del Real era, en eixe moment, el majordom més antic al servei del rei Carles II, ocupació que portava desenvolupant 38 anys. El seu fill i candidat a la Batllia General, era gentilhome de la càmera reial.

presentaren: don Francesc Valls i Castellví⁷²², don Joan de Cardona⁷²³, don Pere Boïl d'Arenós⁷²⁴, don Diego Sanz de la Llosa⁷²⁵, don Lluís Ferrer Pròxita⁷²⁶, don José Vives de Canyamàs i Vilarrasa, comte de Faura, don Onofre Vicent d'Híjar, comte de l'Alcúdia, i don Gaspar Alaman Cervelló, comte de Cervelló. Molts dels quals van presentar, com a mèrits per al càrrec, les competències dels seus avantpassats servint a la Monarquia en les passades guerres amb França i amb Portugal, especialment la primera. En el resum de mèrits que acompanyava a don Gaspar Alaman Mercader es referenciava: *"en consideración de que todos sus progenitores, assí paternos como maternos, han servido a vuestra Magestad con toda fidelidad y zelo, en particular el conde de Cerbellón, su abuelo, por cuya muerte vaca dicho officio, y recahen en él los servicios desta Cassa"*⁷²⁷.

Com apunta Amparo Felipo, escasses són les notícies que ens han arribat de l'activitat política de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, en part conseqüència de la seua prematura mort. Seguint el seu treball, en els tretze anys que van transcórrer des de la sol·licitud d'ocupar la Batllia General, fins al final dels seus dies, coneixem que va ser insaculat en 1682 per a

---

⁷²² A l'haver de don Francesc Valls i Castellví estaven els seus serveis com a capità d'infanteria en el siti de Barcelona i defensa de Tortosa, i la interinitat exercida com a lloctinent de governador de la Ciutat i Regne de València. A més dels 8 anys del seu avi don Francesc de Castellví com a regent del Consell Suprem d'Aragó, i els del seu pare i germà en la guerra i altres ocupacions. *Ibidem*.

⁷²³ Don Joan de Cardona, fill de don Cristòfol de Cardona, demanava l'ofici en consideració d'haver-lo desenvolupat son pare durant 14 anys, i dels serveis en la guerra. *Ibidem*.

⁷²⁴ Don Pere Boïl d'Arenós, baró de Boïl i Borriol, aportava els seus serveis com a mestre de camp d'infanteria d'un dels terços que es van formar en València per defensar les fronteres del Regne i recuperació de Tortosa. *Ibidem*.

⁷²⁵ Don Diego Sanz de la Llosa, senyor de Guadassèquies, en consideració dels serveis de sa Casa i particularment del seu avi don Ramon Sanz de la Llosa, en *"Plazas de Toga"* des de l'any 1586 fins el 1623, els de son pare don Baltasar, també en les mateixes places, des del 1613 fins al 1642 que va morir, i els propis com a governador d'Oriola i Alacant. *Ibidem*.

⁷²⁶ Don Lluís Ferrer de Pròxita Aragón i Apiano, del Consell de Guerra, aportava 37 anys de servicis en las guerres contra França i Portugal. Va començar la seua trajectòria com a soldat fins a arribar a mestre de camp general, càrrec militar que a eixe moment ocupava *"con el gobierno de las armas del ejército y fronteras de Portugal"*. *Ibidem*.

⁷²⁷ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 640. D. 1/5, s.f., citat en A. Felipo, *De nobles...*, (en premsa).

desenvolupar oficis en la Diputació, encara que no va arribar a exercir cap. Habitualment, va assistir a les reunions de l'Estament Militar, encara que unes temporades més seguidament que unes altres. També va exercir d'electe de Contrafurs, com a subdelegat del comte de Faura, i va formar part de comissions de la Junta de Contrafurs. Igualment va estar integrat en diferents comissions importants per al Regne i va exercir com ambaixador durant una estança en Madrid, a més de formar part de distintes comitatives protocol·làries⁷²⁸.

Per altra part, s'han constatat almenys dos moments on és fa evident certa discordança amb la Monarquia, o amb els seus delegats. La primera, quan en el 1682 Carles II va ordenar-li, a través del virrei, don Roderic Manuel Fernández Manrique de Lara, comte d'Aguilar i Frigiliana (1680-1683), que acudira a la Cort. Una mena de crida a l'orde, la finalitat de la qual era tallar les possibles influències del comte de Bunyol, en declarar Contrafur una modificació monetària. Pretensió que compartia amb don Gaspar Guerau d'Arellano, don Isidor Paravesino, don Josep Onofre Izquierdo i Francesc Llorens, a més dels síndics dels tres Estaments⁷²⁹.

La segona, esdevingué el 1685 com a conseqüència d'una falta de cortesia que el comte de Bunyol va tenir envers el virrei don Pere Josep de Silva, comte de Cifuentes (1683 -1687), per la qual el rei va advertir-lo seriosament⁷³⁰. D'aquesta qüestió coneixem les excuses, i d'elles alguns indicis dels fets, doncs el document no desvela els motius pels quals, la falta de cortesia de don Gaspar va ser considerada tan greu. Per les disculpes presentades al president del Consell d'Aragó, don Pere Antoni d'Aragó, el 13 de febrer, tot el problema venia per no haver assistit don Gaspar acompanyant al virrei a un acte que alguna cosa tenia a veure amb l'arquebisbe. Segons les explicacions donades, nominalment solament havien estat convidats el marquès de la Casta i el comte de Sallent, fet pel qual, ell va entendre que no havia obligació d'assistir-hi, ja que "*muchas veces han*

---

⁷²⁸ A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa).

⁷²⁹ *Ibídem*.

⁷³⁰ *Ibídem*.

llamado los señores virreyes a la nobleza dejando su insinuación en los términos de agasajo, sin las obligaciones de precepto..."⁷³¹. Això no obstant, tenia excusa, ja que un accident el tenia parcialment immobilitzat, i molt a pesar d'això va eixir per insistència dels amics a "*buscar por alivio la diversión del paseo*", el qual habitualment era els voltants del Mercat. Les circumstàncies van fer que, encara que no era el recorregut previst per la comitiva del virrei, eixe dia sí que hi va passar, trobant-se al comte de Bunyol d'esbarjo. En la seua defensa, i com a prova de no haver actuat amb intenció, va exposar com, pocs dies abans, al finalitzar "*la función de un viático a que asitió el señor virrei, le fui cortejando voluntariamente asta el coche, y he dicho voluntariamente, porque entre la confusión del pueblo fuera fácil haberme escusado como hicieron otros*"⁷³². Explicació que esperava pogués servir perquè no s'entengués que havia faltat a la seua obligació, i que d'ara endavant no faria falta els seus advertiments. Això no obstant, deixava caure la possibilitat que tot fóra una estratègia per desviar l'atenció del que era veritablement important:

*"... poner en consideración de Vuestra Excelencia que quizá querrán emplearla en estas cortas importancias, por apartarla de otras mayores que tienen este Reyno en el infeliz estado que no se ha visto nunca. Lo dejo de referir con más expresas circunstancias pues su gran zelo de Vuestra Excelencia sabrá encontrar menos apasionados avisos, y porque aunque lo calle mi atención lo publicará bastantemente la necesidad y el tiempo"*⁷³³.

Aquell mateix any de 1685, don Gaspar, a l'espera de rebre contestació de la mercè de majordom reial sol·licitada, es queixava de la tardança a rebre altra resposta diferent de la de tenir-lo present. La queixa, però, anava acompanyada d'un sentiment barrejat amb recel, el que la distància "*... y el no*

---

⁷³¹ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 824, s.f.,

⁷³² *Ibidem*.

⁷³³ *Ibidem*. Carta que, per orde donada en Madrid a 21 de febrer de 1685, va ser arxivada amb els papers afins a la matèria.

maior conocimiento que ay en esta corte de los vasallos de la Corona de Aragón, le retarden esta fortuna”⁷³⁴.

3. Enginyosa ploma: la faceta literària del IV comte de Bunyol

En don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló tornaren a aflorar les inquietuds literàries presents en alguns dels membres de la família. Igual que els seus avantpassats, mossèn Berenguer Mercader i don Gaspar Mercader i Carròs, I comte de Bunyol, també el IV comte de Bunyol, va ser un assidu de les acadèmies literàries. De l'afició de don Gaspar per les lletres i de la seua activa participació com academicista, s'han ocupat amplament Amparo Felipo i Pasqual Mas i Usó⁷³⁵, essent les seues investigacions, referència per poder traçar la faceta literària de don Gaspar.

A les darreries del segle XVII la ciutat de València respirava un ambient procliu a la renovació cultural i científica, un preludi d'Il·lustració incipient amplament reivindicat pel professor Mestre⁷³⁶. Les tertúlies i acadèmies d'aleshores són el reflex de l'entusiasme cultural del moment i l'epicentre de la renovació. De tot el qual van fer-se ressò alguns notables membres de l'aristocràcia valenciana, com don Gaspar Mercader i Cervelló o el marquès de Villatorcas, entre altres. Aleshores, l'*Acadèmia de l'Alcázar* va destacar per ser una de les de major activitat literària, abundant producció creativa i gran influència en la resta d'acadèmies de final de segle⁷³⁷. La seua constitució -el primer document conegut està datat el 3 de març del 1681- va suposar una fita en la societat valenciana, per la *vocació cortesana* amb la qual va sorgir, de la qual cosa és fa palès pel seu marc de reunió i celebració, el Palau Reial

---

⁷³⁴ ACA, CA, *Secretaria de València*, llig. 925, D. 24.

⁷³⁵ P. Mas i Usó, *Justas ...* ; A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa).

⁷³⁶ P. Pérez i J. A. Catalá, "Renovación intelectual y prestigio social: novatores, academias e instituciones públicas en la Valencia de finales del siglo XVII y principios del XVIII", *Saitiabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 58, 2008, pp. 219-220; P. Pérez García, *Moradas de Apolo. Palacios, ceremoniales y académies en la Valencia del Barroco (1679-1707)*, València, 2010, pp. 53-59.

⁷³⁷ P. Mas i Usó, *Justas ...*, p. 120.

de València. Tot i que, la seua aspiració de vocació cortesana i permanència en el temps quedara reduïda a un *moment cortesà*⁷³⁸.

El talent literari de don Gaspar Mercader va tenir com a marc d'exhibició aquesta influent *Acadèmia de l'Alcázar*. Entre els treballs que hi va presentar l'any 1681 se situa, dintre el compendi de poemes laudatoris en l'homenatge al dramaturg Calderón de la Barca, el *Romance heroyco*, que va dedicar a tan insigne escriptor. En el mateix marc es va representar una Zarzuela per ell escrita intitolada *No puede haver dos que se amen*. La presència de la música i la dansa va passar de ser ingredient circumstancial a substancial en les reunions de la Acadèmia, guanyant un protagonisme que P. Mas i Usó defineix com d'acadèmies *azarzueladas*⁷³⁹. En 1682 don Gaspar escriuria *Aire, tierra y mar son fuego*, una representació breu en versos que va precedir la comèdia d'Ortí y Molés⁷⁴⁰. També don Gaspar va destacar en altres acadèmies d'ocasió, com la que va celebrar-se la nit de Sant Pere del 29 de juny de 1679, on va participar amb un vexamen dirigit al virrei, don Pere Manuel Colon de Portugal, duc de Veragua (1679-1680). L'any 1680 el Palau Reial de València va congregar als acadèmics amb ocasió de les noces de Carles II en l'*Academia al casamiento del rey*, a la qual, el comte de Bunyol va actuar com a president. La seua composició, *Oración a una Academia que se celebró en el Real a las sacras felizes bodas de sus Magestades en el 1 de marzo de 1680* és l'únic poema que es conserva d'entre tots els que s'hi van presentar. Possiblement, una de les últimes reunions amb assistència de don Gaspar abans de la seua mort el 1686 fou l'*Academia dedicada a la condesa de Peñalva*, reunida el 5 de febrer del 1685 al Palau Reial, amb els poemes titulats *A la fábula de Eudimió y la luna* i *Baxa el nocturno día el desseado son*⁷⁴¹.

A més de la poesia, don Gaspar Mercader també va cultivar hàbilment la prosa, i d'aquesta va fer gala en el seu llibre *Retrato político del Senyor Rey*

---

⁷³⁸ P. Pérez i J. A. Catalá, "Renovació...", p. 234.

⁷³⁹ P. Mas i Usó, *Justas...*, arreplegat per P. Pérez i J. A. Catalá, "Renovació...", p. 244.

⁷⁴⁰ P. Mas i Usó, *Justas...*, arreplegat per A. Felipe, *De nobles ...*, (en premsa)

⁷⁴¹ *Ibidem*.

don Alfonso el VIII. Un llibre que obsequià al rei Carles II, al qual assenyalava els paral·lelismes existents entre els dos monarques. L'èxit de l'obra és palès en les tres publicacions que almenys es coneixen. La primera es va imprimir a València el 1679, una segona s'edità a Barcelona el 1697, i ja en l'any 1700 tornà a publicar-se a València. En ella, don Gaspar va fer gala de la seua erudició presentant i enaltint a Alfons VIII com a un model a seguir, en “una composición que armoniza las referencias históricas, las reflexiones morales, las metáforas poéticas y la abundancia de alusiones a la Antigüedad clásica de la mano de los diversos autores en que apoya o refuerza sus comentarios”⁷⁴².

Del seu interès per les lletres i per la Història, dóna bon compte la seua biblioteca, la qual coneixem per l'inventari *post mortem* de béns mobles de la casa del carrer dels Cavallers⁷⁴³, de tot el qual ens ocupem en capítol a part, juntament amb la resta d'inventaris del llinatge Mercader. No obstant això, avancem l'interès de la biblioteca com a reflex de la seua inquietud intel·lectual.

4. Les últimes voluntats

Don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, va morir als 32 anys, un 13 de juliol de 1686⁷⁴⁴. Un dia abans, havia redactat testament, el qual va rebre el notari Francesc Ibáñez Deza⁷⁴⁵. Ordenat el pagament de deutes, dels quals tenia relació el seu confessor, el jesuïta Joan Miralles, don Gaspar va designar marmessors a la seua muller, dona Agnès Maria de Palafox i Folch de Cardona,

---

⁷⁴² A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa).

⁷⁴³ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

⁷⁴⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 177, D. 65. Registre de defunció en l'església de Sant Pere Màrtir i Sant Nicolau de la ciutat de València. Còpia sol·licitada per dona Mariana Castellví i Cervelló, comtessa de Cervelló, curadora del seu fill don Felip Carles Osorio i Vic, el 29 d'agost de 1772.

⁷⁴⁵ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1718, exp. 92. Testament redactat el 12 de juliol del 1686 i publicat 18 dies després de la seua redacció. Citat per A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa), AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 154, D. 14.

junt amb els seus cunyats els marquesos d'Ariza⁷⁴⁶, Albaida⁷⁴⁷, de la Casta⁷⁴⁸, Coscojuela⁷⁴⁹, així com al comte d'Albatera i don Jeroni Vives. Per a despeses de soterrar, destinava 600 lliures i escollia sepultura en l'església del castell de Bunyol, vestit amb l'hàbit de Sant Francesc i amb la medalla que habitualment portava, la del Santíssim Sagrament i de la Puríssima i Immaculada Concepció de Maria. L'Hospital General, la Casa d'Orfes de Sant Vicent Ferrer i la Casa de la Misericòrdia de la ciutat de València rebrien 10 lliures respectivament.

Als seus fills, dona Francesca i don Francesc, encara menors, els deixava baix la curadoria de la mare, hereva dels seus béns, gaudint aquesta de tots els poders necessaris, en conformitat als Furs i Privilegis del Regne. A la seua filla dona Francesca Cervelló Mercader i Palafox li llegava l'alqueria i terres que posseïa en el terme de Picanya, amb la finalitat de servir-li com a dot, sempre i quan el matrimoni fóra del gust i beneplàcit de la mare. En cas de no rebre el *plàcet* matern, solament es beneficiaria d'una dobla d'or per llegítima. Si volgués ingressar en un convent, a més del dot, rebria 50 lliures de renda vitalícia. A don Francesc Cervelló, Mercader, Palafox, Vives, Vich i Mascó, una dobla d'or com a llegítima i els vincles del comtat de Cervelló i Bunyol. A més d'aquests dos fills, don Gaspar va declarar tenir una filla il·legítima, dona Gregoria Cervelló i Mercader, la qual es trobava en un convent de religioses de Carcaixent, per a la qual llegava una renda vitalícia de 30 lliures, amb les quals subvenir les seues necessitats en el convent. A dona Agnès demanava perdó per "*la ofensa y agravi*" que a ella li suposava l'existència d'aquesta filla il·legítima, i li demanava que, existint algun impediment perquè dona Gregoria professés, ella l'ajudara en tot allò que hi haguera menester.

---

⁷⁴⁶ Don Francesc de Palafox, quart marquès d'Ariza era germà de dona Agnès Maria de Palafox. L. Salazar i Castro, *Árboles...*, p. 180.

⁷⁴⁷ Don Ximén Milà d'Aragó, tercer marquès d'Albaida, casat amb dona Maria Micaela Mercader, germana de don Gaspar Mercader.

⁷⁴⁸ Don Baltasar Pardo de la Casta, tercer marquès de la Casta, casat amb Anna Maria de Palafox, germana de dona Agnès. L. Salazar i Castro, *Árboles de...*, p. 154.

⁷⁴⁹ Don Diego Moncayo, segon marquès de Coscojuela, casat amb dona Violant de Palafox, germana de dona Agnès de Palafox.

També don Gaspar va fer llegats per a les seues germanes, dona Micaela, marquesa d'Albaida, rebria un dels millors joiells de la casa, la qual seria escollida per la seua muller. Mentre que a sor Laura Maria Mercader, novícia en Santa Catalina de Sena, filla natural de son pare, la quantitat necessària per a professar en el convent, més una renda vitalícia de 15 lliures, i fins l'arribada d'eixe dia, els aliments necessaris tal com se li estaven subministrant. No es va oblidar don Gaspar dels criats, estant la seua generositat en relació amb l'escalafó existent en el servei domèstic. Els criats d'escales amunt, això és, aquells amb servei immediat als senyors, van rebre una única entrega de 10 lliures cadascun. Mentre que els d'escales avall, lacais o cuiners entre altres, rebrien la meitat. Per últim, reconeixia el dret de Gaspar Guerrero, batlle de Bunyol, col·lector de les rendes del comtat, de cobrar 529 lliures, així com el de Pasqual Quiles de cobrar 300 lliures.

Com a testimonis de les seues últimes voluntats signaren, el notari rebedor, Francesc Ibáñez Deza, Diego Monte, "infanzón", el retor de Sant Martí, Pere Granell, qui degué administrar-li l'extrema unció, i el doctor en Medicina, Josep López qui degué assistir-li en la infermetat⁷⁵⁰.

---

⁷⁵⁰ A. Felipe Orts, *De nobles ...*, (en premsa); ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1718, exp. 92.

Capítol IV

LES ACABALLES DEL SEGLE: EL V COMTE DE BUNYOL, DON FRANCESC MARIA CERVELLÓ I MERCADER (c. 1683-1700)

Uns dies abans de la mort de don Gaspar Alaman, el seu fill, don Francesc Maria Cervelló i Mercader, menor d'edat, prengué possessió, mitjançant el seu procurador el marquès d'Albaida, de les viles i llocs del comtat de Bunyol. Una possessió efectiva a la mort del pare, encara que les cerimònies van tenir lloc en vida d'aquest, els dies 4 de juliol del 1686 a Macastre i Alboraig, el dia 5 a Iàtova i Bunyol, i el 6 a la vila de Setaigües⁷⁵¹. A la vista de la documentació, la cerimònia va desenvolupar-se sense cap incident, i d'ella va prendre registre el notari de València Francesc Ibáñez Deza. El ritual de fidelitat i homenatge s'hi va oficiar en les esglésies de les respectives poblacions, però, com don Gaspar Alaman era viu, calgué el preceptiu deslliurament de fidelitat⁷⁵². Resulta quelcom xocant l'alteració del normal decurs dels esdeveniments, això és, l'avanç de la celebració de la cerimònia de possessió del comtat, encara que fóra efectiva a la mort del pare. Tal vegada, es pretenia evitar algun tipus de problema que en funció de la documentació, no podem esbrinar. El 9 de setembre del 1686, dona Agnès Maria de Palafox, mitjançant procuradoratge del notari Francesc Ibáñez Deza, va demanar a la Cort del justícia civil, la declaració de successió de don Francesc Mercader en el vincle dels Cervelló, instituït per don Joan Cervelló el 2 d'agost de 1551, presentant-se dona Agnès Maria de Palafox i Mercader, com a "*viuda egregia comtessa de Cervelló y de Buñol, mare, tutora y curadora de don Francisco Pasqual Cervelló, Mercader, Vives, Vich, Mascó y Palafox*"⁷⁵³. Pel que fa al vincle instituït per don Baltasar Vives, el 29 de juny de 1560

---

⁷⁵¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 38, s.f. A. Felipo, *De nobles ...*, (en premsa). Recordem que el tercer marquès d'Albaida, don Ximén Milà d'Aragó, estava casat amb la tia de don Francesc, dona Maria Micaela Mercader.

⁷⁵² *Ibidem*. Citat per A. Felipo, *De nobles ...* (en premsa).

⁷⁵³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 39-7 s.f.

davant el notari Baltasar Miralles, del qual també don Francesc era successor, no es va demanar declaració de successió al justícia civil fins al 13 de setembre de 1686⁷⁵⁴.

A hores d'ara, no disposem de cap altra notícia del cinquè comte de Bunyol, molt probablement conseqüència de la seu joventut i prematura mort als 17 anys. En una carta dirigida a don Francesc Maria Mercader que es conserva en la Reial Acadèmia de la Història⁷⁵⁵, -sense data, i sense que hàgem pogut identificar al seu autor-, es descriu a don Francesc, com a persona molt aplicada als llibres, una actitud gens estranya tenint en compte els exemples familiars del pare i de l'avi. Aquesta carta, però, va estar escrita amb la intenció d'aconseguir del jove comte de Bunyol i Cervelló el mecenatge per a la segona impressió d'un llibre -del que no hi ha constància ni del títol ni de la matèria- que l'autor va escriure i publicar abans d'haver conegut al comte, i de la qual cosa es lamentava. Especialment, i no solament, per la pròpia inclinació vers les lletres de don Francesc, sinó també per la dels seus avantpassats, puix era notori per a l'emissor, el reconeixement que cap al seu pare i besavi hi havia per part dels literats del segle. Tal cosa, i la grandesa de la seua ascendència, li decidien ara oferir-li la "protecció" de la seua obra en aquesta segona edició. Una proposta que no esperava veure rebutjada sinó tot al contrari, afavorida: *"...con todo su poder, pues ni vuestra señoría debe excusar su gasto a quien le solicita, ni yo debiera, por el favor y seguridad de la obra, dedicarla a quien no hubiese la ilustrísima sangre, y la conocida autoridad con que vuestra señoría resplandece"*⁷⁵⁶. D'altra part, sens dubte amb la finalitat d'estovar el cor i la butxaca del comte, l'autor de la carta, realitzava un exercici de coneixement genealògic de la "novilísima ascendència" del comte fins a època de Jaume I⁷⁵⁷. Desconeixem si don Francesc Maria va arribar a exercir de mecenes de la literatura, tampoc si la carta va arribar al destinatari. Pot ser ni una cosa ni l'altra, ja que molt probablement la prematura mort del comte l'hi va impedir el mecenatge,

---

⁷⁵⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 39-6 s.f.

⁷⁵⁵ RAH, *Collecció Salazar i Castro* ms. 9/276, ff. 110r-111v.

⁷⁵⁶ *Ibidem*, f. 110r.

⁷⁵⁷ *Ibidem*, f. 111v.

truncant les esperances de l'escriptor i deixant la carta al calaix. Tal cosa explicaria que aquest document tinga més aparença d'esborrador, que de document formal.

Don Francesc Mercader va morir en setembre de l'any 1700, sense descendència, i sense haver contractat matrimoni. Va morir intestat, fet pel qual se li assenyalaren 500 lliures per als oficis religiosos per a la seua ànima, segons s'hi féu constar en el foli 75 del Llibre d'Actes Funerals corresponent a l'any 1700 de a l'església de Sant Pere Màrtir i Sant Nicolau de la Ciutat, de València. També es deixà constància d'haver sigut soterrat el 22 de setembre en l'església del castell de Bunyol, amb assistència "*de huit preveres, creu, capa de retor i acòlit*"⁷⁵⁸.

La sobtada mort va convertir a la seua germana, dona Francesca Maria Cervelló i Mercader en hereva del comtat i vicle dels Cervelló, al mateix temps que obria les portes a noves disputes pel comtat de Bunyol. Per si d'alguna cosa podia servir, el 23 de setembre, l'endemà de la mort de don Francesc, sa mare dona Agnès de Palafox va fer donació *inter vivos* a la seua filla, a la que intitulava com a "*comtessa de Bunyol i Cervelló*", de tots els béns vinculats del comtat de Bunyol, a més de la casa del carrer dels Cavallers⁷⁵⁹.

En 1702 dona Francesca Maria, quarta comtessa de Cervelló va casar amb don Joan Basili de Castellví, primogènit del marquès de Villatorcas, don José de Castellví Alagón⁷⁶⁰. Al matrimoni, dona Francesca Maria va aportar una dot valorada en 40.000 lliures, de les quals 14.000 lliures corresponien a béns immobles situats en Xirivella⁷⁶¹ i Torrent, 26.000 lliures es farien efectives en joies, objectes d'argent, vestits, peces de aixovar i cotxes, entre

---

⁷⁵⁸ ARV, *Escrivania de Cambra*, 1718, n° 92, f. 235.

⁷⁵⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1578, D. 3, s.f.

⁷⁶⁰ A. Felipo Orts, *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia. Escritos políticos en el exilio austracista*, Valencia, 2007; "La ascensión social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, n° 28, 2002, p. 256. Respecte a la figura del I marquès de Villatorcas, A. Felipo Orts, *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, 2014.

⁷⁶¹ Segons consta a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Alaman, aquesta alqueria estava arrendada per 360 lliures al llaurador Francesc Català. ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, p. 79v.

altres, a més de “6.000 florines que Berenguer Mercader, en su último testamento de 30 de junio de 1467, legó para que los aportasen las descendientes femeninas de la Casa, bajo pacto y condición de restitución”⁷⁶². Del matrimoni van nàixer dues filles, dona Maria Antònia, i dona Laura Maria.

Una altra vegada, el comtat de Bunyol s’hi va trobar en el centre de la disputa, en circumstàncies molt semblants a les que 44 anys enrere, ocasionaren els plets per la successió del vincle instituït per mossèn Berenguer Mercader en 1467. En aquest ocasió es multiplicaren els candidats que al·legaren drets a l’herència, ja que, a més de dona Francesca Maria de Cervelló i Mercader, va presentar-se el seu cosí germà, don Ximén Pérez Milà d’Aragó i Mercader, així com don Lluís Mercader i Calatayud, baró de Xest i Montixelvo, don Galcerà Mercader i el prevere don Francesc Mercader⁷⁶³.

Malgrat ser el vincle de Bunyol de masculinitat, i aquesta, la causa al·ludida en la sentència per a deixar exclosa a dona Francesca Maria, ella no va resignar-se a quedar fora de la successió, implicant en la lluita al marquès de Villatorcas, igual que temps a rere es va implicar el marquès de Guadalest. Encara que va rebre sentència desfavorable, va continuar utilitzant el títol de comtessa de Bunyol, i pel seu ús, encara pledejava en el 1717⁷⁶⁴.

Efectivament, el 4 d’abril del 1705, els jutges de la Reial Audiència de València dictaren sentència a favor del IV marquès d’ Albaida, don Ximén Pérez Milà d’Aragó, fill de dona Maria Micaela Mercader, com a successor baró més directe del vinculador, tant agnat com cognat⁷⁶⁵. Una sentència que va ser apel·lada pels litigants, i d’obligada execució des d’abril del 1709⁷⁶⁶.

El segle XVIII es va iniciar per al comtat de Bunyol de forma quelcom turbulenta. Per una part, per les disputes per la possessió de la senyoria i posteriors reclamacions que el marquès d’Albaida, legítim posseïdor del comtat de Bunyol, mantingué amb la comtessa de Cervelló, pels ingressos del comtat que ella va gaudir mentre va retenir la possessió. D’altra, per la situació bèl·lica esdevinguda a conseqüència de la Guerra de Successió, la

---

⁷⁶² A. Felipo Orts, *El conde de Cervelló...*, pp. 16-18.

⁷⁶³ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 831, D.20, s.f.

⁷⁶⁴ *Ibidem*, C. 2.102, D. 37, s.f.

⁷⁶⁵ *Ibidem*, C. 831, D. 20, s.f.

⁷⁶⁶ J. F. Pardo Molero (coord.), “Buñol en la Edad Moderna” ..., p. 259.

qual, donada l'estratègica ubicació del comtat, va convertir-lo en pas de tropes, i a la vila de Bunyol en especial corredor, provocant desgast econòmic, i alteració de la quotidianitat dels vassalls⁷⁶⁷.

QUADRE XXXI

Relació de veïns del lloc de Macastre, assistents a l'acte de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrat el 4 de juliol del 1686⁷⁶⁸

1. Asencio, Francesc	19. Martínez, Francesc
2. Ballester, Vicent	20. Martínez, Josep
3. Bouer, Francesc, (jurat major)	21. Miralles, Pere
4. Çapatons, Jaume	22. Montagut, Mateu
5. Carrión, Pablo	23. Montó, Domingo
6. Domingo, Josep	24. Montó, Jaime
7. Domingo, Miquel, (jurat menor)	25. Navarizo, Joan
8. Domingo, Pere	26. Navarro, Alonso, major
9. Fayos, Josep, (lloctinent de justícia)	27. Navarro, Alonso, menor
10. García, Joan	28. Navarro, Josep
11. García, Vicent, (justícia)	29. Servera, Francesc
12. Gil, Alonso	30. Servera, Lluís
13. Joanes, Miquel de	31. Simó, Miquel
14. Malea, Josep	32. Tárrega, Joan
15. Martínez Colomer, Francesc	33. Trons (sic), Basili
16. Martínez Julià, Pere	34. Tudela, Tomàs
17. Martínez, Alonso, major	35. Ximénez, Ignasi
18. Martínez, Baptiste	36. Ximénez, Nicolau

---

⁷⁶⁷ J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 259-60.

⁷⁶⁸ AHN, *Sección Nobles*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 38, s.f.

QUADRE XXXII

Relació de veïns del lloc d'Alboraig, assistents a l'acte de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló i Mercader, celebrat el 4 de juliol del 1686⁷⁶⁹

1. Aranguel, Pere	14. Lambus, Jaume, (jurat menor)
2. Berenguer, Miquel, (jurat major)	15. Lambus, Joan
3. Bruno, Joan	16. Mateu, Vicent
4. Cerdà, Isidoro, (lloctinent de justícia)	17. Renau, Joan
5. Cerdà, Pere, (justícia)	18. Renau, Jaume
6. Cerdà, Vicent	19. Roger, Baptiste
7. Cervera Josep, major	20. Sanón, Joan
8. Cervera, Josep	21. Sebastian, Domingo
9. Climent, Joan	22. Serra, Bertomeu
10. Collado, Josep	23. Tomàs, Josep
11. Crespo, Joan	24. Varea, Josep
12. Ferrera Josep, major	25. Varea, Tomàs
13. Gordo, Domingo	26. Villanueva Jaume

QUADRE XXXIII

Relació de veïns del lloc de Iàtova, assistents a l'acte de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló i Mercader, celebrat el 5 de juliol del 1686⁷⁷⁰

1 Bueno, Miquel, (jurat menor)	20 Martínez Salines, Joan
2 Charco, Joan	21 Martínez, Joan
3 Clemente, Andreu	22 Martínez, Leonicio
4 Clemente, Miquel	23 Martínez, Nicolau
5 Clemente, Pere	24 Montó, Antoni, (justícia)
6 Ferrús, Antoni	25 Navarro, Francesc
7 Gómez, Felip	26 Pérez, Pau
8 Gómez, Joan	27 Pérez, Pere
9 Gómez, Nicolau	28 Rofer, Josep
10 Herrero, Joan	29 Rofino, Joan
11 Jabaloyes, Josep	30 Rofino, Miquel
12 Jabaloyes, Pascual	31 Sánchez, Antoni
13 Joanes, Joan de	32 Sánchez, Antoni, menor
14 Joanes, Tomàs de	33 Sánchez, Francesc
15 Juan, Lluís	34 Serra, Joan major
16 Lissarde, Josep	35 Sierra, Josep
17 Lissarde, Pere	36 Sierra, Nicolau
18 Lissarde, Vicent	37 Tomàs, Josep
19 Luxan, Miquel de	38 Vicent, Josep

---

⁷⁶⁹ *Ibidem.*

⁷⁷⁰ *Ibidem.*

QUADRE XXXIV

Relació de veïns de la vila de Bunyol, assistents a l'acte de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló i Mercader, celebrat el 5 de juliol del 1686⁷⁷¹

1 Agramunt, Pere	45 Navarro, Josep
2 Alemany, Joan	46 Navarro, Miquel
3 Amorós, Jaume	47 Navarro, Nicolas
4 Atienza, Joan de	48 Ortis, Domingo
5 Atienza, Nicolau de	49 Ortis, Nicolau
6 Balaguer, Jeroni	50 Palau, Josep
7 Ballester, Francesc	51 Perelló, Gaspar
8 Benito, Antoni	52 Perelló, Josep major
9 Boix, Esteve	53 Perelló, Miquel
10 Bonatge, Martín de	54 Perelló, Paulo
11 Canelles, Joan	55 Pérez, Tomàs
12 Carrascosa, Roque	56 Ponce, Antón
13 Corejan, Vicent	57 Ponce, Francesc
14 Cortes, Antoni	58 Rodrigues, Baltasar
15 Cortes, Pere	59 Rodríguez, Diego
16 Dias, Francesc	60 Rodríguez, Enric
17 Expert, Jaime menor	61 Rodríguez, Miquel
18 Ferrándiz, Baltasar (justícia)	62 Rodríguez, Pere
19 Ferrer, Basili	63 Rodríguez, Vicent
20 Ferrer, Joan	64 Romero, Josep
21 Ferrer, Josep	65 Ruíz, Joan
22 Galarsa, Josep	66 Sánchis, Joan
23 Galarsa, Vicent	67 Sanón Corejan, Jaume
24 García, Gaspar	68 Sanón de Luis, Pere, (jurat menor)
25 García, Gil	69 Sanón Muñoz Jaume
26 García, Vicent, (lloctinent de justícia)	70 Sanón, Bernardo
27 Gil, Vicent	71 Sanón, Damià
28 Guerrero, Gaspar	72 Sanón, Jaume de Luis
29 Hernández, Alonso	73 Sanón, Joan
30 Hernández, Cristòfol	74 Sanón, Josep
31 Hernández, Francesc, (jurat major)	75 Sanón, Pere menor
32 Hernández, Joan menor	76 Sanón, Pere, de Juan
33 Hernández, Joan, major	77 Simon, Baptiste
34 Hernández, Josep de Martín	78 Simon, Joan
35 Hernández, Josep, major	79 Tarin, Joan
36 Hernández, Sebastià, menor	80 Tello, Miquel
37 Martínez, Francesc	81 Vallés, Antón
38 Martínez, Joan	82 Vallés, Francesc, major
39 Martínez, Pascual	83 Valles, Francesc, menor
40 Mas, Miquel	84 Vallés, Pere
41 Matallí, Bernard	85 Vallés, Vicent
42 Matallí, Joan	86 Ximenez, Francesc
43 Meles, Pere	87 Ximenez, Joan
44 Moya, Francesc	88 Ximenez, Tomàs

---

⁷⁷¹ *Ibidem.*

QUADRE XXXV

Relació de veïns de la vila de Setaigües, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló i Mercader, celebrada el 6 de juliol del 1686⁷⁷²

1 Arcas, Francesc	23 Matallí, Vicent
2 Crespo, Miquel	24 Miralles, Bertomeu
3 Domingo, Felip	25 Miralles, Francesc
4 Domingo, Joan	26 Miralles, Joan
5 Ferrer, Vicent	27 Miralles, Josep (lloctinent de justícia)
6 Fuentes, Bertomeu	28 Miralles, Pere
7 Fuentes, Josep	29 Navarro, Andrés
8 García de Joan, Joan	30 Navarro, Miquel
9 García de Pedro, Joan	31 Redondo, Alonso
10 García Esteve, Joan, (justícia)	32 Redondo, Francesc
11 García, Diego	33 Redondo, Josep
12 García, Joan, major	34 Redondo, Pere
13 García, Josep (jurat en cap)	35 Sanchis, Francesc
14 García, Pere	36 Sanchis, Maties, major
15 García, Vicent, major	37 Sanón de Andrés, Joan
16 García, Vicent, menor	38 Sanón, Antoni (jurat segon)
17 Garrigues, Josep	39 Saonero, Isidor
18 Gomes, Joan	40 Saonero, Joan, major
19 Mançano, Antoni	41 Saonero, Joan, menor
20 Mançano, Joan	42 Saonero, Josep
21 Martínez, Domènec	43 Saonero, Valero
22 Martínez, Josep	44 Sayas, Diego

---

⁷⁷² *Ibidem.*

Quarta part

DUES VISIONS TRANSVERSALS DEL LLINATGE

Capítol I

DE L'ESPLENDOR A LA CRISI, FINS A ARRIBAR A L'ESTANCADA RENDA SENYORIAL

L'arrendament de les rendes senyorials va ser una opció molt estesa entre la noblesa, ja que permetia assegurar l'estabilitat dels ingressos sense haver d'ocupar-se de la gestió i del senyoriu. A canvi de l'entrega a l'arrendador d'una quantitat anual convinguda –ja fora en diners, en espècie o ambdues-, l'arrendatari s'ocupava de l'exacció de les rendes prèviament pactades en el contracte d'arrendament. Lògicament, l'arrendatari esperava obtenir els beneficis suficients per amortitzar la despesa del preu de l'arrendament, més un superàvit que fera interessant el negoci. A més, assumia el risc per males collites o impagaments, tot el qual podia portar al trast les previsions de guanys. Arrendador i arrendatari quedaven units per una relació merament contractual de duració variable, sempre especificada en el contracte d'arrendament. Transcorregut el termini pactat s'obria un temps per a negociar de nou les condicions i renda, per a prorrogar les ja existents, o definitivament per a la ruptura de les relacions.

Els contractes d'arrendament subscrits per la noblesa, suposen una font històrica de primer ordre per al coneixement del nivell d'ingressos i evolució de la renda senyorial. De la baronia i posterior comtat de Bunyol, única possessió territorial de la branca del llinatge Mercader comptem amb una sèrie documental de 9 contractes d'arrendament, que abasten des de l'any 1589 al 1700. Una dilatada cronologia documental que, a més de l'interès *per se*, inclou un esdeveniment com l'expulsió dels moriscs, el qual va suposar un punt d'inflexió en la vida del Regne de València, i especialment en el comtat de Bunyol.

A fi d'articular la redacció, hem optat per reunir els contractes d'arrendament en quatre grups, sent l'eix organitzador el titular-arrendador

del senyoriu, en considerar que, d'aquesta manera, es podia dibuixar millor la trajectòria històrica del senyoriu en paral·lel a la del Regne. Partim dels anys de titularitat de don Gaspar Mercader i Mercader, arrendaments de 1589 i 1593, per a arribar als anys previs a l'expulsió, arrendaments de 1606 i 1609 signats pel primer comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs. En aquest moment, tal vegada les bones previsions d'ingressos, o la reducció del marge de benefici per a l'arrendatari van portar a una forta pujada del preu de l'arrendament, ja que, de les 6.200 lliures de l'arrendament del 1593, es va passar a 8.000 lliures en el 1606, posteriorment rebaixat a 6.310 lliures en 1609. L'expulsió dels moriscs i la pèrdua de la total població que habitava les viles i llocs del comtat va obrir una etapa de paralització amb una lenta recuperació i repoblació posterior, de tot el qual es fa ressò l'arrendament del 1633, amb la quasi total cessió dels drets senyorials i un baix preu d'arrendament, 3.500 lliures. El contracte del 1686, signat per 3.800 lliures, mostra l'estancament de la renda senyorial, igual que els arrendaments parcials dels anys 1695 i 1700.

1- Anys de prosperitat: les rendes senyorials del 1589 i 1593

El 21 d'abril de 1589, don Gaspar Mercader i Mercader, baró de Bunyol, va signar el contracte d'arrendament de les viles i llocs de la baronia de Bunyol. Arrendava la baronia a tres arrendataris d'origen milanès, habitants de la ciutat de València, el *magnífic* Dario Palavecino, i el cavaller Ludovico Migi, i el mercader Joan Àngel Misquitín. Tots tres, es farien càrrec de l'exacció dels fruits, rendes i emoluments de les viles de Bunyol i Setaigües, així com dels llocs de Macastre, Alboraig i Iàtova⁷⁷³. El contracte se signava per un període de 4 anys, que començaria a comptar des de l'1 de gener de 1589. El preu es fixava en 6.000 lliures anuals, pagadores a raó de 2.000 lliures en els mesos d'abril, agost i desembre⁷⁷⁴. Tal vegada, la necessitat de certa solvència

---

⁷⁷³ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 451r-458r.

⁷⁷⁴ Cartes de pagament, *Ibidem*, ff. 460r a 463v.

econòmica justifica la inclusió d'una clàusula segons la qual, els arrendataris es comprometien a avançar l'entrega de 1.500 lliures a don Gaspar Mercader i Mercader, qui es comprometia a reintegrar-les descomptant-les del preu de l'arrendament, a raó de 500 lliures cadascun dels dos primers anys, i 250 lliures anuals el tercer i quart any respectivament⁷⁷⁵. Un préstec puntual i avantatjós per estar alliberat del pagament d'interessos.

El 8 de gener del 1593, transcorregut el termini pactat, arrendador i arrendataris -a excepció de Ludovico Migi qui va ser substituït per Antoni Bononi-, prorrogaren 4 anys més el contracte, encara que amb la introducció d'algunes modificacions a les clàusules de l'anterior arrendament. Entre elles, una actualització a l'alça del preu, quedant estipulat ara, en una renda mixta de 6.200 lliures més 16 cafissos de forment⁷⁷⁶. En aquesta ocasió, el pagament es faria anualment en dues pagues de 3.100 lliures cadascuna, a liquidar durant les festivitats de Tots Sants i Carnestoltes. Els 16 cafissos de forment es recol·lectarien en agost, una vegada finalitzada la sega del lloc d'Alboraig i de la vila de Setaigües, a raó de 8 cafissos en cadascuna d'aquestes dues poblacions.

Tant en l'arrendament de 1589 com en el de 1593, don Gaspar cedia als arrendataris els fruits, rendes i emoluments a senyor pertanyents. Quedaven exceptuades les regalies que al moment de signar el contracte del 1589 ja s'hi trobaven arrendades individualment, quedant els arrendataris encarregats del seu cobrament. El fet que hi hagués regalies arrendades a particulars pot ser signe que feia temps que la baronia no s'arrendava en conjunt. A més, calia un altre ajust de comptabilitat, relacionat amb els molins fariners de la vila de Bunyol, ja que, encara que no estaven arrendats, era el senyor qui els gestionava mitjançant els moliners, així que per a quadrar, la solució va ser que, en el mes d'abril de 1590 el senyor pagaria la prorrata corresponent des de l'1 de gener fins a eixe mes, deduint-se el salari del moliner. De no interessar als arrendataris l'arrendament d'aquests molins aquest primer any, el preu per als següents es fixava en 450 lliures anuals. El senyor

---

⁷⁷⁵ Carta de pagament, *Ibidem*, f. 459 r-v. 24 d'abril de 1589.

⁷⁷⁶ *Ibidem* ff. 465r-473r.

quedava franc per a l'ús de les regalies, assumint les reparacions necessàries quan foren superiors a 5 sous, un assumpte que va perfilar-se a benefici dels arrendataris en el contracte del 1593, ja que les despeses de reparació o nova construcció es deduirien del preu de l'arrendament. No obstant això, abans d'escometre qualsevol reforma o reparació havia de donar-se avís al procurador general de la baronia. L'experiència aconseguida en els primers quatre anys d'arrendament, va fer veure la necessitat de noves instal·lacions en el del 1593, tals com 4 corrals que s'havien d'ubicar en les 4 paridores del terme de la Foia. El seu cost correria a compte dels arrendataris, aconseguint a canvi un descompte anual del preu de l'arrendament, equivalent a la quarta part del valor del fem.

Per altra part, les condicions dels arrendaments no afectaven les propietats privatives del senyor, tals com la seua terra campa, vinyes, oliverals, garroferars, casa i horts situats en la vila de Bunyol i lloc de Macastre, ni als castells ubicats en aquestes dues localitats. Tampoc a la jurisdicció civil i criminal, però, encara que don Gaspar Mercader va reservar-se la suprema jurisdicció, mer i mixt imperi, va cedir als arrendataris la jurisdicció civil escaient per a la recaptació dels impostos. Aquesta competència estaria en vigor fins al mes d'agost de l'any posterior a la finalització dels respectius arrendaments, amb la clara intenció de donar temps per concloure la recaptació. Així mateix, els arrendataris tindrien la possibilitat d'imposar xicotetes penes, entre 1 i 3 lliures per robatori de gra, o fins a 25 lliures quan el frau fóra en els fruits. Les de major quantia quedaven totalment a benefici del senyor en l'arrendament del 1589, però no en el del 1593, ja que els arrendataris es beneficiarien de 3 lliures per cada condemna superior a les 25 lliures. També en aquest arrendament de l'any 1593, els arrendataris ampliaren les seues competències, ja que podrien ordenar detencions en absència del justícia o lloctinent, sempre i quan el motiu estigués directament relacionat amb la percepció dels fruits implícits en l'arrendament. També podrien substituir al justícia de la vila o lloc -assumint el seu sou- quan consideraren no estar d'acord amb la seua gestió. L'arrendatari s'obligava a servir els Furs i usos acostumats, no tenint

potestat d'anomenar jutges. Per altra part, don Gaspar es va reservar la facultat d'iniciar plets per endarreriments o impagament.

El senyor mantenia el dret de fadiga, comís, lluïsmes i filassa, va mantenir l'obligació dels vassalls de transportar i emmagatzemar els fruits de les terres senyoriales, a més dels avantatges en el preu de compra de gallines, pollastres, cabrits, i presents de Nadal i Pasqua de Resurrecció. A l'arrendament del 1593, don Gaspar va continuar quedant-se amb el dret dels ous, però, en compensació, va cedir el dret de les vinyes de la baronia, possiblement menys lucratiu que la venda d'ous. D'altra part, el dret de cacera, privatiu del senyor en l'arrendament de 1589, va ser concedit als arrendataris en l'arrendament de 1593, on se'ls facultava per a qualsevol caça, amb l'expressa menció de perdius, conills i llebres. La importància de la palla per a les cavalcades es fa evident en el fet que, don Gaspar Mercader, va reservar-se tota la palla de Bunyol en el contracte del 1589, i també la de Iàtova en el del 1593.

En cadascuna de les localitats de la baronia, els arrendataris disposarien de graners per a l'emmagatzematge dels fruits, cedint-los una casa en Iàtova com habitatge, a més d'aconseguir també, en l'arrendament del 1593, la cessió de la casa gran de Bunyol. En l'arrendament del 1589, don Gaspar Mercader els facilitaria el gra per a la sembra procedent de la collita del 1588, però, donat que els grans estaven ja venuts a les aljames, ells havien de fer-se càrrec de la cobrança, amb el compromís, així mateix de deixar a disposició del senyor la mateixa quantitat de gra per a sembra quan deixaren l'arrendament. Se'ls facultava per poder obligar als vassalls a batre els grans en els deguts terminis, i tal vegada per haver-hi picabaralla entre arrendataris i vassalls, en l'arrendament del 1593 va especificar-se l'obligació dels arrendataris de vendre garbellat el forment i altres grans als vassalls. Podrien atorgar permisos per a conrear lli, encara que la concessió es podia ser revocada pel senyor si en algun moment la considerava perjudicial al seu interès. Tenien prohibit arrancar o vendre pins, o qualsevol altre arbre, sense llicència, mentre que la llenya solament tindrien al seu abast, només la necessària per a consum propi mentre estigueren en la baronia.

L'arrendament de l'herbatge estaria inspeccionat pels oficials del senyor, quedant traspassat aquest control als arrendataris en el contracte del 1593, ja que se'ls atorgava la possibilitat d'anomenar als "monteros" per a la vigilància. Respecte a la crema que s'acostumava a fer per herbejar, es faria amb l'assistència d'un davanter de Iàtova o Macastre anomenat pel senyor.

Una clàusula de l'arrendament de 1589 alliberava a don Gaspar Mercader de qualsevol perduda deguda a inclemències meteorològiques, però no si el motiu tenia a veure amb problemes amb la població morisca, tal com va ser expressat de la forma següent "*si no és en cas de remoció dels nou convertits, y que.s retirasen aquells*"⁷⁷⁷. Tal apreciació ens indica la sospita existent de la possibilitat que hi havia d'un proper decret d'expulsió de la població morisca.

D'altra part, don Gaspar assumia, en l'arrendament de 1593, els deutes dels vassalls que no pogueren pagar el preu pactat per a la compra de gra de sembra. A més, a l'arrendament de 1593 s'arregava el compromís de cobrar els deutes de les comunitats, abans que els dels senyors. També s'assignava als arrendataris els drets derivats del pagament de les aljames al *portaler*.

Els habitants de Xest mantingueren el dret de portar a pasturar el ramat a la baronia de Bunyol, això sí, no hi podrien portar ramat de qualsevol altra persona o lloc. Una clàusula que tal vegada arregava un dret antic dels ramaders de Xest, i que cal relacionar amb el fet d'haver estat aquest senyoriu unit al llinatge dels Mercader de Bunyol fins a la seua definitiva disgregació el 1520. D'altra banda, i relacionat amb el ramat foraster que pasturava en la baronia, l'arrendament de 1593 recull el repartiment de beneficis entre arrendataris i "monteros" en les "montas" de ramat foraster.

Tot plegat, el contracte del 1593 registra una actualització a l'alça del preu de l'arrendament sense la cessió de les principals prerrogatives senyorials, encara que amb l'ampliació de competències i beneficis per als arrendataris; tal vegada conseqüència d'una major experiència i coneixement de les necessitats de la baronia, a més d'una major confiança de don Gaspar

---

⁷⁷⁷ *Ibidem*, f. 453v.

Mercader i Mercader en la gestió dels arrendataris. D'altra part, el fet que en ambdós casos es tracte d'un arrendament col·lectiu, doncs tres són els arrendataris, podria relacionar-se amb una societat de negoci, la qual els possibilitava reunir el capital necessari per pagar el preu de l'arrendament del primer any, repartir riscos i funcions, de manera que fóra possible la gestió paral·lela i simultània d'altres arrendaments⁷⁷⁸. El risc que comportava fer-se càrrec de l'arrendament devia compensar-se amb el lucre del negoci, ja que, no d'altra manera, es pot entendre la pròrroga del contracte en 1593. A més, els guanys devien ser interessants com per repartir-los entre els tres arrendataris. Respecte a la condició social dels arrendataris, a banda de certa capacitat econòmica per permetre'ls iniciar l'arrendament, es pot deduir, per la intitulació que precedeix als noms, certa preeminència social, d'almenys dos d'ells, Dario Palavecino, d'origen milanès que apareix a la documentació amb la intitulació de *magnífic*. També d'origen milanès era Ludovico Migi, i juntament amb l'anterior se'ls identifica com *militibus*, catalogació relacionada amb una escala social preeminent a l'estat de Milà. Els altres dos eren residents en la ciutat de València, així com Joan Àngel Misquitín, identificat com a mercader, qui sens dubte aportava la seua experiència i contactes comercials.

---

⁷⁷⁸ Un exemple d'aquest tipus d'organització per al segle XVIII, així com del lucratiu negoci dels arrendaments senyorials, el podem trobar en G. Feliu, "El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales: examen de un libro de cuentas", *Revista de Historia Económica*, año III, nº 1, 1985 pp. 31-54. (e-archivo Universidad Carlos III de Madrid).

**QUADRE XXXVI
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1589**

ANY	1589, 21 d'abril (signatura contracte) 1589, 1 de gener (inici vigència)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. GASPAR MERCADER I MERCADER	<ul style="list-style-type: none"> • Cessió fruits, rendes, i emoluments. • No les regalies ja arrendades, encara que sí la seua recaptació. • No afecta les propietats senyorials. • Cedeix jurisdicció civil necessària per a la recaptació, amb imposició penes, a benefici propi d'entre 1 lliura i 10 sous i 3 lliures, per a delictes de robatori gra, i inferiors a 25 lliures per al frau en els fruits. • Arrendatari obligació de servir furs i usos acostumats, no potestat de nomenar jutges. • Cedeix graner i casa per ús arrendataris. • Senyor franc per a ús de regalies, i a càrrec seu les reparacions superiors a 5 sous. • Senyor es reserva el dret de fadiga, comís, lluïsmes i filassa. • Senyor manté: <ul style="list-style-type: none"> • l'obligació dels vassalls de transportar i emmagatzemar els fruits de les terres senyorials. • avantatges en el preu de compra gallines, pollastres, cabrits. • presents de Nadal i Pasqua de Resurrecció. • dret caça • tota la palla de la vila de Bunyol per a les seues cavalcadures. • Senyor no responsable de pèrdues sofertes per meteorologia. • Senyor potestat d'iniciar plets per endarreriments o impagaments. • Prohibició arrendatari d'arrancar o vendre pins o qualsevol arbre sense llicència. Solament pot fer ús de la llenya necessària. • Herbatge(arrendat) serà inspeccionat. • Es manté el dret dels habitants de Xest per a portar a pasturar el ramat. • 1.500 lliures reintegrades pel senyor sense interessos.
ARRENDATARI	DARIO PALAVECINO LUDOVICO AMIGI JOAN ANGEL MISQUITIN (mercader)	
LLOC	VILES I LLOCS DE LA BARONIA I FOIA DE BUNYOL I SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)	4	
PREU (ANUAL)	6.000 LLIURES	
NOTARI	MIQUEL JAUME PERIS	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 451r- 458r.

**QUADRE XXXVII
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1593**

ANY	1593, 8 de gener (signatura contracte) 1593, 1 de gener (inici vigència)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. GASPAR MERCADER I MERCADER	Semblant al de 1589 amb les variacions següents: Arrendataris: <ul style="list-style-type: none"> • 3 lliures per cada condemna superior a 25 lliures per frau de fruits. • ampliada jurisdicció civil amb la potestat per detenir en absència del justícia o lloctinent, quan el motiu estigués relacionat amb l'exacció rendes. • possibilitat de substituir al justícia, si no estan d'acord amb la seua gestió, fent-se càrrec del sou. • anomenar als "monteros" que controlen els herbatges. • control casa gran de Bunyol (a més de les que ja tenien i graners). • repartiment de beneficis entre arrendatari i "monteros" en las montes del ramat foraster. • llicència de caça. • Arrendatari amb capacitat per atorgar permisos per al conreu del lli, encara que amb la possibilitat d'esser revocat pel senyor. • compromís de pagar abans, els deutes de les comunitats que les del senyor. • se'ls assigna els drets derivats del pagament de les aljames al portaler. • assumeixen despeses notariales del contracte. • -obligació de donar al sr. 40 cafissos (per Tots Sants) de forment al mateix preu i condicions que ells els reben dels vassalls. Senyor: <ul style="list-style-type: none"> - manté el dret dels ous, cedeix el dret vinya. • assumeix deutes dels vassalls que no pogueren pagar preu pactat per compra de gra per la sembra. • despeses de reparació o nova construcció deduïbles del preu de l'arrendament. • inspecció de cremes per herbejar. • es reserva tota la palla de la vila de Bunyol i del lloc de làtova.
ARRENDATARI	DARIO PALAVECINO ANTONI BONONI JOAN ANGEL MISQUITIN	
LLOC	VILES I LLOCS DE LA BARONIA I FOIA DE BUNYOL I SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)	4	
PREU (ANUAL)	6.200 LLIURES + 16 cafissos de forment	
NOTARI	MIQUEL ÀNGEL PERIS	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 465r- 473r.

2. *Si no és en cas de remoció dels nou convertits*

Tot apunta que, fins a l'any 1606, la baronia no va tornar-se a arrendar en conjunt, tal com es va fer en els contractes del 1589 i del 1593. Així ho considerem donat que, a hores d'ara, no tenim notícia de cap arrendament general, mentre que sí en tenim d'arrendaments de les diferents regalies a arrendataris locals, com hem arplegat en el quadre XI "Relació de rendes estimades entre 1603-1604", a més de reconeixements de deutes a favor del senyor que, alguns veïns de la Foia de Bunyol signaren a la mort de don Gaspar Mercader i Mercader, els quals arpleguem al ocupar-nos de l'inventari *post mortem* del VII baró de Bunyol.

Entre les múltiples raons que pogueren decidir la fórmula fraccionada entre xicotets arrendataris, alguns d'ells veïns de les viles i llocs, com els Mardanis o els Rotalla, pogué estar l'econòmica, encara que també creiem que s'ha de valorar la possibilitat que, al moment, cap arrendatari estigués interessat a fer-se càrrec de l'arrendament total, fóra pel preu, fóra per les condicions de l'arrendament. Tenint en compte l'especificació existent en una de les clàusules de l'arrendament de 1589, "*si no és en cas de remoció dels nou convertits, y que.s retirasen aquells*", també és possible pensar que, la incertesa sobre el futur de la població de la baronia, majoritàriament morisca, atorgara a l'arrendament un clima d'inestabilitat tal, que el fera poc atractiu com a negoci per aquells arrendataris interessats en un contracte de totes les regalies en conjunt.

Amb data del 22 de juny de 1606, consta la renúncia de Miquel Martínez de Camanyes i Joan Hortalea a l'arrendament del comtat, del qual desconeixem, però, la data de la signatura, la durada del contracte, el preu i les condicions⁷⁷⁹. Eixe mateix dia i any, el notari Vicent Donat, rebedor de la renúncia, donava fe d'un nou acte d'arrendament que don Gaspar Mercader i Carròs signava a favor de l'arrendatari Jeroni Costal, per un període de 4

---

⁷⁷⁹ *Ibidem* f. 298r-v.

anys⁷⁸⁰. El preu de l'arrendament va fixar-se en 8.000 lliures, amb el compromís de fer-se efectives en 2 pagues de la mateixa quantia, per la festivitat de Nadal i per la de Sant Joan de juny. Una quantitat elevada si la comparem amb les 6.200 lliures de l'arrendament del 1593, ja que suposa una valorització de l'arrendament de la senyoria de Bunyol d'un 29% en 13 anys.

L'arrendament comprenia tots els fruits, rendes, emoluments, herbatge, cens, horts i regalies, amb l'obligació de servir els usos i costums en la partició dels fruits. També la cessió, per part de l'arrendador, dels graners i cases per a ús de l'arrendatari. Donat que l'arrendament començava en juny, que els anteriors arrendataris havien renunciat a la collita i, que aquesta ja estava a punt de la sega, el dret derivat pertanyia a l'arrendador i no pas al nou arrendatari. No obstant això, el contracte va arreplegar la cessió de la collita a l'arrendatari, a canvi del pagament de 2.500 lliures que s'afegirien al preu de l'arrendament⁷⁸¹. Com en anteriors arrendaments, solament es traspassava la jurisdicció civil necessària per a la recaptació, però, a diferència, el comte es reservava la total competència en imposicions de penes, deixant a l'arrendatari només les inferiors a 60 sous, sempre que estigueren relacionades amb l'exacció de drets. Amarrava així don Gaspar Mercader la font jurisdiccional d'ingressos, marcant la seua preeminència no cedint terreny en aquesta parcel·la de poder. L'arrendatari, assumia les despeses del corredor i les derivades de la confecció del contracte notarial, així com, totes les carregues, censals, violaris, les quals s'arreplegarien en un memorial que l'arrendatari rebria signat pel comte. Per últim, don Gaspar es reservava tots els presents, entre els quals estaven els de Nadal i Pasqua de Resurrecció.

Aquest arrendament, però, no va finalitzar el termini pactat. El 4 de novembre de 1608, la Reial Audiència va dictaminar el segrest del comtat de Bunyol⁷⁸² i, el 6 de juliol de 1609, Alfons de Còrdova, administrador de les

---

⁷⁸⁰ *Ibidem*, ff. 298v - 303r.

⁷⁸¹ *Ibidem*, f. 303r. Carta de pagament.

⁷⁸² Administració i segrest concedit per la Reial Audiència i lliurat per la Reial Cancelleria el 4 de novembre de 1608, registrat en *Diversorum*, foli 22, CCLXXIII,

viles de Bunyol i Setaigües, llocs de Macastre, làtova i Alborraig signava contracte d'arrendament amb Joan Valero Daça, per un preu de 6.310 lliures i una duració de 4 anys⁷⁸³. Un preu que a primera vista fa pensar en una tornada als nivells del contracte de 1593, si no fóra perquè l'arrendatari havia d'abonar a dona Laura Cervelló 2.000 lliures anuals, la qual cosa posava el preu final en 8.310 lliures.

Segons les clàusules pactades, s'arrendaven els fruits, regalies, rendes i emoluments pertanyents al senyor, així com la cort i jurisdicció civil que calgués per a cobrar-los. Es respectava el preu de les regalies que ja es trobaven arrendades, essent l'arrendatari l'encarregat de cobrar-les. S'inclouïa el dret de la filassa, però no el dret de caça, gallines, polles, pollastres i cabrits que els vassalls tenien obligació de donar al senyor per Nadal i Pasqua de Resurrecció. L'arrendador no tenia llicència per a vendre, ni tallar, ni arrancar cap arbre del terme del comtat, excepció feta, de la llenya necessària per a casa, d'altra part, se li permetia fer les cremes acostumades per a herbejar. A disposició de l'arrendador quedaven, a més dels graners de Bunyol i dels altres llocs del comtat, la casa que el senyor tenia a làtova. Els arranjaments dels molins fariners anirien a càrrec de l'arrendador fins a suma total de 5 sous, de ser major quantitat es faria càrrec el segrestador. Aquest, no compensaria a l'arrendador en cas de males collites per pedra, gelada, llagosta o qualsevol altre infortuni, encara que, novament, s'especificava la compensació si el motiu fóra la "*...remoció dels nous convertits, que.s retirasen aquells*". Les diferències suscitées entre arrendador i vassalls es dirimirien segons els usos i pràctiques acostumades en els diferents llocs de la Foia de Bunyol, sempre per advocats nomenats pel segrestador. Per últim, tal com hem avançat, l'arrendador pagaria a dona Laura Cervelló 2.000 lliures anuals, en compliment de la Reial Sentència publicada el 17 de març de 1609, per l'escrivà de manament Damià Bernegal.

---

segons provisió de don Francesc de Castellví ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, exp. 202, s.f.

⁷⁸³ *Ibidem*, s.f.

Aquest arrendament, però, tampoc va arribar al seu termini, ja que la reial ordre d'expulsió dels moriscs del Regne de València, publicada pel virrei marquès de Caracena el 21 de setembre de 1609, va deixar el senyoriu de Bunyol sense rendes com a conseqüència del despoblament de la vila de Bunyol i dels llocs de Macastre, Alboraig, i Iàtova. Tot plegat, la incertesa sobre el futur de la població morisca, així com els problemes judicials del comte amb la viuda de son pare, dona Laura Cervelló, torbaven i inferiren excessivament en la marxa del comtat. A tot el qual es sumava un preu d'arrendament que, tal vegada, deixava escàs marge de benefici a uns arrendataris que esperaven rebre majors guanys.

Com a conseqüència de la cessió, l'any 1618, d'una part de l'arrendament del senyoriu de Bunyol que don Gaspar Mercader va fer al seu germanastre don Miquel Cervelló *olim* Mercader, amb la finalitat de saldar uns deutes, coneixem l'existència d'altre arrendament del comtat, del qual, però, ignorem les clàusules contractuals. Indirectament sabem, que el comte de Bunyol tenia arrendada la senyoria per 4.300 lliures, a Joan Valero Daça i al mercader Miquel Campos Romeu. Cal que parem esmen en el primer nom, ja que és el mateix qui, nou anys enrere, havia arrendat el comtat, en aquell moment segrestat. El fet que, en aquest arrendament aparega associat amb el mercader Miquel Campos podria ser significatiu de la possibilitat d'haver-hi negoci i, per tant, de certa recuperació econòmica del senyoriu de Bunyol⁷⁸⁴.

---

⁷⁸⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 39-2.

QUADRE XXXVIII
CLÀUSULES DEL PRIMER ARRENDAMENT DEL 1606

ANY	1606, 22 de juny	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. GASPAR MERCADER I CARRÒS	RENUNCIA
ARRENDATARI	MIQUEL MARTÍNEZ DE CAMANYES JOAN HORTALEA	
LLOC	VILES I LLOCS DE LA BARONIA I FOIA DE BUNYOL I SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)	(no consta)	
PREU (ANUAL)	(no consta)	
NOTARI	VICENT DONAT	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, f. 298r-v

QUADRE XXXIX
CLÀUSULES DEL SEGON ARRENDAMENT DEL 1606

ANY	1606, 22 de juny (signatura)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. GASPAR MERCADER I MERCADER	<ul style="list-style-type: none"> - Arrendament de tots els fruits, rendes, emoluments, herbatges, regalies, cens, horts. Amb l'obligació de servir usos i costums en la partició dels fruits. -Arrendatari es fa càrrec del cobrament de les rendes de la collita no cobrada pels antics arrendataris a canvi de 2.500 lliures. - Cessió solament de la jurisdicció civil necessària per a la recaptació. - Arrendatari no podrà imposar penes no relacionades amb l'exacció dels drets superiors a 60 sous. El comte es reserva la competència d'imposicions penes. - Senyor es reserva presents de Nadal i Pasqua de Resurrecció i qualsevol altre present existent en les viles i llocs del comtat. -Cessió de graners i cases per a ús de l'arrendatari. -Arrendatari s'obliga a pagar, del preu de l'arrendament, totes les càrregues, censals, violaris i qualsevol altra que se li assignarà en un memorial que se li donarà a part, fermat pel comte. - Arrendatari assumeix les despeses del corredor i notariais del present contracte.
ARRENDATARI	JERÓNI COSTAL	
LLOC	VILES I LLOCS DE LA BARONIA I FOIA DE BUNYOL I SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)	4	
PREU (ANUAL)	8.000 LLIURES	
NOTARI	VICENT DONAT	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 298v-303r.

QUADRE XL
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1609

ANY	1609, 6 de juliol (signatura)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	ADMINISTRADOR: ALFONS DE CÒRDOVA (comtat segrestat novembre de 1608)	<ul style="list-style-type: none"> - Arrendament dels fruits, regalies, rendes i emoluments. - Cedeix cort i jurisdicció civil necessària per a cobrar. - Es respecta el preu de les regalies que ja estaven arrendades, essent l'arrendatari l'encarregat de cobrar-les. - Arrendament inclou el dret de filassa, però no el de caça, gallines, polles, pollastres, i cabrits, que els vassalls tenen obligació per Nadal i Pasqua de Resurrecció. - Arrendatari no pot vendre, talar, arrancar cap arbre, a excepció de la llenya necessària per al seu ús, i la crema acostumada per a herbejar. - Cessió dels graners i casa a làtova, per a ús dels arrendadors. - Reparacions dels molins fariners a càrrec de l'arrendatari fins a 5 sous, de ser major quantia es faria càrrec el segrestador. - El segrestador no compensarà a l'arrendatari en cas de males collites per pedra, gelada, llagosta o altre infortuni, a excepció de "remoció" dels nous convertits. - Diferències entre arrendatari i vassalls es dirimiran segons usos i pràctiques acostumades en els llocs de la Foia, per advocats anomenats pel segrestador. - Arrendatari assumeix les despeses del corredor i notariales del present contracte. - Arrendatari encarregat de paga a dona Laura Cervelló 2.000 lliures segons sentència.
ARRENDATARI	JOAN VALERO DAÇA	
LLOC		
DURACIÓ (ANYS)	4	
PREU (ANUAL)	6.310 LLIURES	
NOTARI	VICENT DONAT	

Font: ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid. lletra L, exp. 202, s.f

3. L'arrendament del 1633: recuperació o ficció?

El 9 de novembre de 1633 don Laudomi Mercader i Centelles arrendava, al pellaire Josep Dolç i al mercader Pau Fores, les viles i llocs del comtat de Bunyol. El contracte es signava per un període de 7 anys, començant a comptar l'1 de gener de 1634, amb la possibilitat de decidir la continuació, una vegada transcorreguts els quatre primers anys. En el contracte es fixava un preu de 3.500 lliures, el pagament de les quals es faria de la següent manera: 1.200 lliures dividides en dues pagues per Sant Joan i per Tots Sants; 840 lliures dividides en 12 mensualitats de 70 lliures cadascuna que començarien el primer mes de l'arrendament; i 1.460 lliures que es pagarien el segon dia del mes de maig, iniciant-se la primera en 1635⁷⁸⁵.

Sens dubte, es tracta del preu més baix d'arrendament, de tots els que fins al moment en tenim coneixement. A la qual cosa s'ha d'afegir, la cessió, pràcticament total, dels drets senyorials que don Laudomi Mercader feia als arrendataris. Sense poder entrar a valorar per manca d'informació, i amb la cautela escaient per tractar-se de documentació processal, tal vegada caldria tenir en compte la declaració que va fer dona Hipòlita Centelles, mare de don Laudomi, en el plet que, mare i fill, mantingueren per l'assignació d'aliments. La comtessa viuda, va denunciar que el seu fill havia fet una "simulació" de contracte d'arrendament, en el qual havia fixat un preu inferior al real, a fi d'evadir les responsabilitats econòmiques. Lògicament, tractant-se d'un plet, la declaració de la comtessa viuda podia estar carregada d'intencions amb la finalitat de fer costat al seu interès.

Segons la lletra del contracte, don Laudomi cedia totes les rendes i drets a senyor pertanyents, ja foren fruits, regalies, lluïsmes i bovalars, quedant inclòs el terç delme i senyoria, així com la jurisdicció civil i criminal⁷⁸⁶ amb la potestat d'imposar penes fins a 50 lliures. L'arrendatari rebria graners i botigues en tots els llocs i viles, casa en Bunyol, Macastre i Iàtova per

---

⁷⁸⁵ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 487r- 492r.

⁷⁸⁶ *Ibidem*, f. 489r.

l'habitatge, una bodega, dues premses i 7 bótes, tot el qual s'estimaria prèviament i es rebria inventariat. Podria realitzar obres i reparacions en regalies, descomptant-les del preu d'arrendament. Podrien designar *monteros* per a la conservació de les heretats i paridores, monts blancs i pas de "*las borras de zerda, pelo y lana*", amb la possibilitat de poder talar pins per reconstrucció de paridores. Podrien cultivar els camps que estigueren lliures, quedant-se els fruits, cobrar 2 sous per lliura en concepte de lluïisme, podent els vassalls vendre les cases i heretats a trossos, amb la sola condició de comunicar-ho als arrendataris abans de formalitzar la venda. Els arrendataris podrien imposar penes de 25 lliures als vassalls que no informaren de les vendes, de les quals 3 serien per als arrendataris i 22 per al comte. A compte del senyor estarien les despeses dels plets que els vassalls interposaren als arrendataris. Don Laudomi Mercader només es reservava el lliure ús dels molins, forns i una sèrie d'heretats com *l'Olivar, les Moreras, el Majuelo*, les moreres de *La Magdalena*, les de dona Beatriu, on també hi havia garroferars, entre altres, dos camps en la partida de *Poveda* i altre en el lloc conegut com de *Turche*. Tot plegat, una completa cessió dels drets senyorials a canvi d'una renda molt baixa, que s'associaria a l'escassa recuperació del senyoriu des de l'expulsió dels moriscs, agreujat amb la crisi del segle XVII i les fluctuacions de la producció com a conseqüència d'importants períodes de sequera al Regne⁷⁸⁷.

---

⁷⁸⁷ Sequera documentada per J. Casey, *El Reino...*, pp. 75-77.

QUADRE XLI
CLÀUSULES ARRENDAMENT DEL 1633

ANY	1633, 9 de novembre (signatura contracte) 1634, 1 gener (inicia vigència)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. LAUDOMI MERCADER I CENTELLES	- Senyor cedeix tots els graners i botigues per a facilitar la recollida i emmagatzemament dels fruits. - Cedeix 3 cases (Bunyol, Macastre, Iàtova) per habitatge arrendador i col·lectors, 1 bodega, 2 premses i 7 botes. - Senyor es reserva el lliure ús de molins, forn i una sèrie d'heretats. - Senyor costejarà les despeses dels plets que els vassalls interposen als arrendataris. - Arrendataris tenen la potestat d'imposar penes fins a 50 lliures. - Arrendataris poden designar monteros, cremar paridores i monte sense talar pins. - Arrendatari cultivar "suertes" vacants quedant-se amb els fruits. - Arrendatari podrà cobrar de lluïsmes 2 sous per lliura, així com imposar penes de 25 lliures als vassalls que no informaren de les vendes. - Arrendatari podrà realitzar obres i reparacions de regalies descomptant-les del preu d'arrendament.
ARRENDATARI	JOSEP DOLÇ (pellaire) PAU FORES (mercader)	
LLOC	VILES BUNYOL I SETAIGÜES, LLOCAS DE MACASTRE, IÀTOVA, ALBORAIG	
DURACIÓ (ANYS)	7	
PREU (ANUAL)	3.500 lliures	
NOTARI	VICENT GAÇULL	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 587v-492v.

4. La renda estancada: els arrendaments de final del segle XVII

El 8 de desembre del 1686, poc després de la mort del IV comte de Bunyol, don Gaspar Cervelló i Mercader, la comtessa viuda, dona Agnès Maria de Palafox i Folc de Cardona, curadora del seu fill i hereu, don Francesc Maria Cervelló i Mercader, arrendava les terres del comtat a l'arrendatari Raimon Ferreres, per un termini de 4 anys i 3.800 lliures anuals⁷⁸⁸. Aquest era el mateix preu pel qual, don Gaspar Alaman, ho tenia arrendat en el moment de la seua defunció, a Antoni Peña⁷⁸⁹. Després de poc més de 50 anys, el valor de l'arrendament només superava, en 300 lliures, el del 1633, una escassa quantitat que palesa l'estancament econòmic del senyoriu de Bunyol, així com la nul·la revaloració de la renda senyorial. La mateixa línia seguiren els altres dos arrendaments coneguts: d'una banda, el signat l'any 1695 per dona Agnès, al veí de Bunyol Josep Ferrer, per 1.659 lliures, vàlid durant 6 anys, encara que solament afectava les dues localitats quantitativament més importants del comtat, com eren la vila de Bunyol i la de Setaigües⁷⁹⁰; d'altra, el signat en 1700 per don Francesc Maria Cervelló i Mercader, com a pròrroga de l'anterior⁷⁹¹. En tots tres, encara que l'arrendament de 1686 arreplega la totalitat de les viles i llocs del comtat, les condicions van ser semblants, amb només puntuals variacions.

Els contractes seguirien el model i condicions que solien arreplegar els arrendaments que signava l'Arquebisbat i Capítol de la ciutat de València. Les regalies es taxarien prèviament, per poder valorar compensacions al final de l'arrendament. Especialment en l'arrendament del 1695, es fa menció d'una

---

⁷⁸⁸ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 83r-91v. Notari rebedor Francesc Ibáñez Deza. J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 255.

⁷⁸⁹ Segons consta al seu inventari post mortem. ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

⁷⁹⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, f. 340v-344v. Notari rebedor Francesc Ibáñez Deza. J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 255.

⁷⁹¹ *Ibidem*, ff. 344r-347v. Notari rebedor Francesc Durà- Carta pagament *Ibidem*, ff. 347v-348r; J. F. Pardo Molero (coord.), "Buñol en la Edad Moderna" ..., p. 255.

estimació, per persones expertes que escollirien les parts, de les “alajes” dels molins i almàsseres, al començament i a la finalització del contracte. L'arrendador no cedeix la jurisdicció criminal, i respecte a la civil, solament la necessària per a l'ús de les seues atribucions; de qualsevol manera tenia prohibit acudir a qualsevol tribunal diferent del de la senyoria.

El senyor es reserva totes les penes de “gallines”, alhora que, en l'arrendament de 1695, s'especifiquen les derivades de la tala de pins cremats, cacera, pesca, canyars, així com totes les penes criminals i les superiors a 25 lliures; així les coses, l'arrendatari només podria imposar-ne fins a eixa quantitat i dins de la seua competència.

Respecte a l'ús de les instal·lacions, l'arrendador cedeix els graners i cellers ben condicionats, fent-se càrrec del manteniment, encara que no dels arranjaments de claus i panys. També els deixava, com habitatge, les dependències inferiors del castell, reservant-se per a ús propi, la casa gran de la vila de Bunyol. Per donar menjar al bestiar, comptarien amb un camp d'alfals, el qual es comprometien a deixar-lo sembrat a l'acabament del contracte. L'arrendador es reserva franques totes les seues terres, més 100 cafissos de forment, amb els quals garantir la sembra. A més, de totes les canyes i fustes amb les quals poder fer el manteniment de les regalies.

Donat que els contractes d'arrendaments dels anys 1695 i 1700 afectaven només a les viles de Bunyol i Setaigües, determinades condicions relatives a l'herbatge, i a litigis relacionats amb el ramat i els rucs, s'havien d'acomodar a aquesta particularitat. Així, l'herbatge del comtat es dividiria entre els arrendataris de tots els llocs; mentre que les penes derivades del ramat i els rucs correspondrien a l'arrendatari d'on s'hagués detectat el delicte. A més, els arrendataris i col·lectors s'obligaven a l'ús i pràctica existent en les viles i llocs del comtat. Finalment, a compte de l'arrendatari anirien les despeses notariales derivades de la formalització del contracte d'arrendament, la qual cosa era coneguda com a franc a povil (sic).

D'altra part, com l'arrendatari s'encarregaria de cobrar els deutes dels vassalls, hauria de portar una memòria, que entregaria al senyor final del contracte. A l'arrendament del 1686, es compromet a dipositar 1.100 lliures en la Taula de Canvis de València, destinades a pagar les pensions dels

creditors, quantitat que seria descomptada del preu de l'arrendament. Segons el contracte del 1686, el pagament estipulat quedava de la forma següent: 1.100 lliures en dues pagues de 550 lliures cadascuna, efectives per la festivitat de Tots Sants i Carnestoltes, començant la primera en Tots Sants del 1687; 200 lliures més es pagarien abans de Nadal; mentre que les 2.500 lliures restants en el mes de maig, començant la primera paga en el 1688.

Pel que fa al contracte d'arrendament del 1695, es va acordar fer efectiu el pagament de les 1.650 lliures estipulades, en dues pagues coincidint amb les festivitats de Tots Sants i Nadal; mentre que en l'arrendament del 1700 va quedar fixat un únic pac per Tots Sants.

Aquests tres arrendaments palesen el minvament de la renda senyorial del comtat de Bunyol. De les 6.000 lliures anuals que s'establiren en el contracte d'arrendament del 1589, es va passar, cent anys després, a 3.800 lliures, tal com va quedar registrat en l'arrendament del 1686. A més, en el contracte del 1700, es constata l'estancament de la renda, ja que, finalitzats els sis anys de l'arrendament del 1695, fou signada una pròrroga sense variació de preu. Malgrat que l'arrendament del 1633 semblava indicar una reactivació econòmica en les terres del comtat, l'estancament de la renda, en nivells equiparables a la meitat dels ingressos previs a l'expulsió dels moriscs, assenyalen un senyoriu sense capacitat de resposta a la recuperació econòmica de la segona meitat del segle XVII.

QUADRE XLII
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1686

ANY	1686, 8 de desembre (signatura contracte)	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D ^a AGNÈS MARIA de PALAFOX	<ul style="list-style-type: none"> -El present contracte segueix les mateixes condicions dels arrendaments signats per l'Arquebisbat. -Es taxaran prèviament les regalies per valorar compensacions per millores i pitjores. - Cedeix jurisdicció civil necessària per a la recaptació, reservant-se l'arrendador l'exercici de la jurisdicció criminal. - Arrendatari té prohibit usar altres tribunals que no foren els de la senyoria . - Senyor es reserva el benefici de totes les penes de "gallines" i semblants. - Senyor cedeix graners i cellers, manteniment a càrrec del senyor. -Senyor cedeix habitacions inferiors del castell per allotjament arrendatari, més camp d'alfals. - Casa gran de Bunyol per al senyor. - Senyor es reserva franques de pagament totes les seus terres, més 100 cafissos de forment (per garantir la sembra), més totes les canyes i fustes per al manteniment de les regalies. - Arrendatari s'encarregarà del cobrament dels deutes als vassalls, portarà una memòria i l'entregarà al final de l'arrendament. - Arrendatari dipositarà en la Taula de Canvis de València. 1.100 lliures per a pagar les pensions dels creditorss, a descomptar de l'arrendament. - Despeses notariales a càrrec de l'arrendatari
ARRENDATARI	RAIMOND FERRERES (seder de València)	
LLOC	VILES I LLOCS DEL COMTAT	
DURACIÓ (ANYS)	4	
PREU (ANUAL)	3.800 lliures	
NOTARI	FRANCESC IBAÑEZ DEZA	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 83r-91v.

**QUADRE XLIII
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1695**

ANY	1695	CONDICONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. FRANCESC MARIA MERCADER	<p>Semblant a l'arrendament 1686 amb les següents variacions:</p> <ul style="list-style-type: none"> -L'herbatge del comtat dividit entre els arrendataris de tots els llocs, tant en hivern com en estiu. -Penes per ramat i rucs de l'arrendatari competent en el seu terme. - Arrendador es reserva totes les penes de la tala de pins cremats, cacera, pesca, canyars, totes les penes criminals i totes les de més de 25 lliures. -Arrendatari restituirà al final de l'arrendament tots els fruits i llavors entregades als vassalls. -Estimació per experts de totes les peces dels molins, almàsseres i altres regalies a l'inici i final de l'arrendament. -Despeses notariales del contracte a càrrec de l'arrendatari.
ARRENDATARI	JOSEP FERRER (veí Bunyol)	
LLOC	VILA BUNYOL I VILA SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)	6	
PREU (ANUAL)	1.650 lliures	
NOTARI	FRANCESC IBAÑEZ DEZA	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 340r-343v.

**QUADRE XLIV
CLÀUSULES DE L'ARRENDAMENT DEL 1700**

ANY	1700	CONDICIONS ARRENDAMENT
ARRENDADOR	D. FRANCESC MARIA MERCADER	RENOVACIÓ, SEMBLANTS CONDICIONS 1695
ARRENDATARI	JOSEP FERRER (veí Bunyol)	
LLOC	VILA BUNYOL I VILA SETAIGUES	
DURACIÓ (ANYS)		
PREU (ANUAL)	1650	
NOTARI	FRANCESC DURÁ	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1710, exp. 56, ff. 344r-347v.

Capítol II

L'ESPAI DOMÈSTIC

1. El llinatge Mercader a través dels inventaris *post mortem*

La confecció d'un inventari *post mortem* no era una obligació legal, podia respondre a múltiples causes, des de l'interès del demandant de preservar els seus drets quan en ells s'hi veia afectada l'herència, al del testador per orientar una clàusula testamentaria. L'exactitud, la precisió i l'exhaustivitat en la confecció d'un inventari *post mortem* està directament relacionada i és proporcional al grau d'implicació dels encarregats de la seua realització. La meticulositat en el procediment, el grau de conflictivitat que pugua envoltar-lo, el temps transcorregut des de la mort del propietari dels béns a la confecció de l'inventari pot incidir en el grau de fiabilitat⁷⁹². Això no obstant, com a document notarial, i malgrat les limitacions de la font, fruit de possibles ocultacions, omissions o formes de procedir, els inventaris *post mortem* constitueixen una font privilegiada per a l'estudi de la història de les mentalitats i de la cultura material. Tal com va apuntar B. Bennassar, els inventaris *post mortem* proporcionen informació sobre el nivell de riquesa i pràctica d'atresorament, de la força coactiva de la moda, dels gustos artístics, la religiositat i la cultura escrita⁷⁹³. Punts que a nosaltres ens serviran de guia per a orientar-nos a durant del recorregut que ens proposem fer a través de la intimitat dels interiors

---

⁷⁹² H. Sobrado Correa, "Los inventarios *post-mortem* como fuente privilegiada para el estudio de la Historia de la Cultura Material en la Edad Moderna", en *Hispania*, LXIII/3, núm. 215, 2003, p. 837.

⁷⁹³ B. Bennassar, "Los inventarios *post-mortem* y la historia de las mentalidades", *La documentación notarial y la Historia: Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, Santiago de Compostela, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Santiago, 1984, II, pp. 139-146. Citat per M. J. Pedraza García, "Lector, lecturas, bibliotecas... el inventario como fuente para su investigación histórica", en *Anales de Documentación* nº 2, 1999, pp. 137-158.

dels habitatges de la família Mercader, eixa escletxa de la història que ens brinda la font per comprendre la societat de l'època.

Així és, intentem acostar-nos al coneixement del microcosmos domèstic dels representants del llinatge Mercader. Sense eixir de l'espai de la casa pairal del llinatge, on successivament visqueren els hereus del vincle, ens mourem entre els objectes de la cultura material que els envoltava, intentant captar retalls de les seues vides, adonant-nos de la riquesa en els moments d'esplendor i de la precarietat en els més dificultosos. Per a tot el qual, disposem d'una sèrie de sis inventaris *post mortem* del llinatge Mercader que jalonen segle i mig d'història familiar. El segle XVI emmarca els tres primers inventaris, la centúria següent la resta. Entre uns i altres documents apareix la crítica fractura social causada per l'expulsió dels moriscs, de greus conseqüències per a l'heretat. La sèrie comença amb l'inventari dels béns lliures del V baró de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, el recompte dels quals es va iniciar el 28 de desembre del 1538, dies més tard de la publicació del seu testament el 20 del mateix mes i any⁷⁹⁴. Recordem que, don Gaspar Mercader va morir sense descendència poc després del seu matrimoni amb dona Joana Ruiz de Calcena, deixant com a hereu de les seues propietats lliures al seu germà don Baltasar Mercader, legatari del vincle familiar. La confecció del recompte dels béns va ser conseqüència de l'acceptació de l'herència a benefici d'inventari, pel fet que don Baltasar hagué de fer front als deutes deixats pel seu germà. En aquest inventari comptem amb la taxació econòmica imprescindible per a calibrar la quantia de l'herència i saldar el deute. Un peritatge a càrrec dels argenters Jaume Cerna, Baltasar Ferris i Jeroni Valdés, del vanover Delfí Molina, del brodador Felip de la Torre, i del sabater Diego Estelles⁷⁹⁵.

El següent inventari correspon a don Baltasar Mercader i Mercader, VI baró de Bunyol, qui va morir el 30 de setembre del 1585. La redacció

---

⁷⁹⁴ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁷⁹⁵ *Ibidem*.

del seu inventari s'inicià el 28 d'octubre del 1585 a càrrec del notari Miquel Bellot, qui va donar forma a un gran inventari elaborat per estances que, com l'anterior, suposa una interessant font documental pel nivell de detalls que hi conté, encara que, malauradament, no està valorat econòmicament⁷⁹⁶. La falta de descendència de don Baltasar féu que la propietat vinculada dels Mercader passara al seu nebot don Gaspar, però no els seus béns lliures, per als que havia deixat primmirades especificacions al seu testament, del qual era hereva usufructuària vitalícia la seua muller dona Maria de Còrdova, per a passar rere els seus dies a subvencionar una gran obra pia administrada pel Capítol de la Seu de València⁷⁹⁷. Entre les clàusules testamentàries s'hi troba la justificació de la confecció de l'inventari, una decisió pròpia de don Baltasar Mercader amb la finalitat de vendre aquells béns que no havien sigut repartits en l'lega ni codicil testamentari, per a invertir el producte de la venda en censals⁷⁹⁸.

De semblants característiques quant al format, això és, confeccionat per estances i amb exhaustivitat, és l'inventari del VII baró de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València, qui va morir el 7 de febrer del 1603⁷⁹⁹. Els treballs de recompte de béns s'iniciaren el 5 de març del 1603 a instància del seu hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, fill primogènit, fruit del seu primer matrimoni amb dona Laudomia Carròs, disconforme amb una de les clàusules testamentàries del pare que minvava els seus propis drets a l'herència. Segons aquesta, la viuda del batlle, dona Laura Cervelló, tenia l'última paraula quant fa a la propietat d'alguns béns que el testador no va deixar especificats. Això no obstant, el protocol·litzat preàmbul de l'inventari justifica la confecció amb la finalitat d'evitar possibles acusacions de frau i calúmia vers els marmessors de l'herència, tutors

---

⁷⁹⁶ ACV, llig 2.555, s.f.

⁷⁹⁷ Segons estimació declarada per la Seu de València en un plet que mantindrà amb els hereus de dona Maria de Còrdova, aquesta senyora va rebre en herència del seu marit don Baltasar 30.000 ducats, a més de la restitució de la dot. BV, *Nicolau Primitiu*, Fons antic, sig. XVII/F-418.

⁷⁹⁸ ACV, llig. 2.555, s.f. Testament.

⁷⁹⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 1r-163r.

i curadors dels fills del difunt⁸⁰⁰. Contrariat l'hereu i contrariada la viuda, l'inventari *post mortem* va ocasionar abundants protestes que allargaren la seua conclusió fins al 20 d'abril⁸⁰¹. Per a dirigir i vetllar la bona marxa del recompte, el justícia civil de València va nomenar a don Jeroni Mercader, membre col·lateral del llinatge. El notari autoritzat per a certificar que efectivament els béns relacionats s'ubicaven al lloc consignat fou Jeroni Ferri, mentre que l'escrivent que al dictat anotava un per un els béns que s'hi trobaven va ser Jeroni Peris⁸⁰².

Aquests tres inventaris comparteixen la característica de moure un gran volum de béns, el recompte dels quals s'organitza per estances de forma prou exhaustiva, atenent sovint als detalls. Són inventaris rics que palesen l'estatus nobiliari del llinatge i el benestar de la Casa. Uns trets que no hi trobem en els dos inventaris *post mortem* que els segueixen. El primer, correspon al recompte de béns de don Gaspar Mercader i Carròs, I comte de Bunyol⁸⁰³, en el qual es deixa besllumar la migradesa econòmica ja instal·lada a la Casa Mercader. Es tracta d'un inventari curt, amb escassos béns i confeccionat, no per estances com els anteriors, sinó a manera de llistat on els béns s'enumeren sense una aparent organització, ni localització, amb l'especificació d'alguns empenyorats. També des d'aquesta perspectiva de la cultura material es fa evident el greu perjudici econòmic que a la hisenda comtal va ocasionar el despoblament morisc del senyoriu de Bunyol, única font d'ingressos del comte. Els motius de la confecció s'hi troben en la reclamació del dot aportada al matrimoni per la viuda, dona Hipòlita Centelles, i el creix legalment reconegut pels Furs del Regne. Les disputes entre la comtessa viuda i el seu fill unigènit i hereu, don Laudomi Mercader, III comte de Bunyol, van fer que intervinguera la Sala del Justícia Civil de València, qui, el 3 de setembre del 1631, va

---

⁸⁰⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 451r-v.

⁸⁰¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 1r-163r.

⁸⁰² Aquesta figura de l'escrivent és d'importància en aquests tipus d'escriptures, ja que de la seua personalitat i criteri es deriva una major o menor informació i grau de detall. H. Sobrado Correa, "Los inventarios ...", p. 832.

⁸⁰³ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

fallar a favor de dona Hipòlita, reconeixent-li el dret a cobrar les 15.000 lliures del dot i les 7.500 del creix. Un deute difícil de saldar a causa de l'estimació de 3.023 lliures que es féu dels béns del I comte de Bunyol⁸⁰⁴. A càrrec del notari de València Vicent Gaçull i la supervisió de don Vicent Pardo curador del nét del I comte, els treballs d'inventariar els seus béns s'havien iniciat el dia 2 de setembre, ocupant-se de la seua estimació el corredor de la Cort del Justícia. La presència del supervisor és indicadora de l'existència de conflicte al voltant dels escassos béns del comte, alhora que palesa l'estratègia de don Laudomi Mercader intentant desviar els interessos de l'herència cap al seu fill primogènit, a fi d'escapolir-se de la responsabilitat de tornar el dot i el creix a la mare.

Malauradament, no comptem amb el recompte de béns del II comte de Bunyol, don Laudomi Mercader i Centelles. Un inventari que creiem d'interès a tall de calibrar, des d'aquesta perspectiva, la situació econòmica. Recordem que la ruptura en la línia successòria masculina d'aquesta branca del llinatge, va provocar litigis i denúncies, per part del receptor del vincle, don Gastó Mercader, per ocultacions de béns i maniobres que intentaven acumular el patrimoni lliure en la néta de don Laudomi, dona Anna Maria Mercader, com a estratègia per a la conservació del patrimoni vinculat.

L'inventari *post mortem* del III comte de Bunyol, don Gastó Mercader i Carròs, comparteix amb l'anterior la característica del format curt, no elaborat per estances, un tret característic dels inventaris més pobres⁸⁰⁵. Cal recordar la necessitat manifesta de desvincular algunes propietats a fi de poder dotar a la seua filla Maria Micaela Mercader. D'altra part, l'estat de viduïtat de don Gastó Mercader en el moment del seu òbit el 28 d'abril del 1681, descarta qualsevol conflicte derivat de la restitució de dot i creix a la viuda, com en l'anterior, que justificara la confecció. Tenint en compte la bona situació econòmica del seu fill i

---

⁸⁰⁴ *Ibidem*.

⁸⁰⁵ H. Sobrado Correa, "Los inventarios...", p. 830.

hereu, don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, tal vegada els motius s'hauran de buscar a fi de donar eixida econòmica als béns, encara que sense urgència, ja que tres mesos són els que van transcórrer fins l'inici de l'inventari el 2 d'agost del 1681⁸⁰⁶. Tres mesos també van transcórrer des de la mort del IV comte de Bunyol, don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader a l'inici de la confecció del seu inventari *post mortem* l'11 d'octubre de 1686. Treballs d'inventariar que estigueren a càrrec del notari Francesc Ibáñez Deza, i l'escrivà Ciril Bertran. La relació dels seus béns palesa l'acomodada situació econòmica que gaudien don Gaspar Alaman i la seua muller dona Agnès de Palafox. La quantia dels béns, les descripcions i la redacció per estances equiparen aquest inventari als haguts durant el segle XVI de benestança econòmica.

Per a l'anàlisi hem optat per treballar conjuntament els sis inventaris, escollint l'agrupació en blocs temàtics, per considerar que d'aquesta manera resulta més fàcil unificar la dispersió existent, és podien sortejar les reiteracions i es feia més visible la trajectòria al llarg del temps. Sense oblidar, però, les particularitats existents en cadascun d'ells. D'altra part, donat que tots els registres estaven orientats a quantificar la propietat per a posterior venda, no es detecta transmissió de béns i amb ell, acumulació de patrimoni moble.

Iniciem l'estudi partint de l'habitatge, espai físic contenidor dels successius mons personals que l'habitaren, aproximant-nos a la seua tipologia, distribució de l'espai, usos i transformacions que és possible visualitzar a través del document. Seguidament, ens ocupem dels diferents apartats en què es vertebrava la investigació: decoració, mobiliari, indumentària, plata i joies, llibres, documents i censals, entre altres. Tots ells aparador de cultura material, així com indicadors del nivell econòmic familiar.

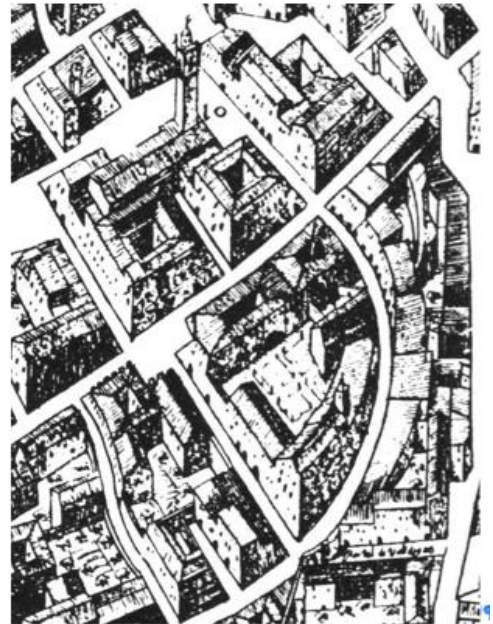
---

⁸⁰⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33r-39r.

2. “La casa gran” del carrer dels Cavallers. Una mirada a l’interior domèstic

A la València de l’època, residir al carrer dels Cavallers, situat en la parròquia de Sant Nicolau, era signe de distinció social i nivell econòmic. La casa que hi tenien els Mercader va ser el resultat del temps i les vivències dels seus residents, els quals van anar transformant-la en funció d’annexions, gustos i necessitats, fins a esdevenir ja en el segle XVII una luxosa casa senyorial que, d’alguna manera, s’erigia com a representació del llinatge⁸⁰⁷.

La primera notícia que disposem d’aquesta casa data del 1503, quan don Joan Mercader i Blanes va rebre del seu pare don Pere Mercader i Mercader, amb ocasió de les seues capitulacions matrimonials amb la seua cosina Maria Violant Mercader i Mascó, una casa que havia pertangut a mossèn Berenguer Mercader, la qual els havia de servir com a domicili conjugal. Malgrat no estar sotmesa a cap vinculació, aquesta propietat va albergar des d’aleshores a l’hereu de les propietats vinculades del llinatge, fins que definitivament, en 1585 i per decisió de don Baltasar Mercader i Mercader⁸⁰⁸, la propietat fou incorporada al vincle que en 1467 va fundar mossèn Berenguer Mercader. Segons la valoració econòmica de l’immoble inclosa a

Secció del plano de València de Tomàs Vicent Tosca i Mascó realitzat en 1703, on apareix la casa i hort del vincle dels Mercader. A l’altre costat del carrer dels Cavallers l’església de Sant Nicolau. [¶](#)

⁸⁰⁷ La casa, que es conserva en la actualitat, ha estat recentment restaurada i rehabilitada per a ús terciari.

⁸⁰⁸ ACV, llig. 2.555, s.f. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 137r.

l'inventari *post mortem* del 1538 pertanyent a don Gaspar Mercader i Mercader, la casa i l'hort que aquesta posseïa al seu darrere fou valorada en 3.250 lliures⁸⁰⁹.

Aquesta *casa gran*, tal com era coneguda, confrontava per la seua façana principal amb el carrer dels Cavallers, on obria l'entrada, i les dependències més nobles treien finestres. Per un dels seus costats, limitava amb les cases del magnífic mossèn Ferrando, cavaller, i les que n'eren propietat de *la dona de don Pere Mercader*⁸¹⁰. Per l'altre, amb les conegudes com "*les cases xiques*"⁸¹¹ i el carrer pel qual, a més d'accedir directament a l'hort de la casa, s'arribava al conegut com "*de les costureres*"⁸¹². Amb el pas del temps, aquests límits sofriren canvis, a causa de les annexions de les mencionades "*cases xiques*" a la casa gran. Ampliació duta a terme durant el temps que hi habità don Baltasar Mercader i Mercader⁸¹³. El seu inventari *post mortem* enregistra els nous límits, segons els quals la casa s'hi configurà amb dues façanes, d'una banda la del carrer dels Cavallers, i de l'altra la resultant de les obres d'annexió, mitjançant les quals feia cantó i obria finestra a la *plaça dita del compte de Oliva*⁸¹⁴. Per un l'altre costat, la casa dels Mercader continuava confrontant amb les cases de l'herència de mossèn Nicolau Ferrando, malgrat no aparèixer mencionat el límit, abans existent, amb la casa de "*la dona de don Pere Mercader*. Les obres a la casa degueren ser més o menys habituals, vestigis de les quals apareixen als inventaris on es documenta el material per obrar. Tal és el cas en l'inventari del 1538, de don Gaspar Mercader i Mercader, on

---

⁸⁰⁹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸¹⁰ *Ibidem*.

⁸¹¹ Cases que en 1539 estaven sotmeses a la senyoria de l'església parroquial de Sant Salvador de València, a qui devien els drets emfitèutics corresponents. *Ibidem*.

⁸¹² *Ibidem*.

⁸¹³ ARV, *Reial Audiència*, Processos, part I, lletra S, 1.232, s.f. Notari, Jeroni Metaller. Pels documents inventariats en l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, VII baró de Bunyol, coneixem que, el 3 d'abril del 1551, la comtessa d'Oliva va vendre a don Baltasar Mercader una casa en el carrer dels Cavallers, segons protocol del notari de València Lluís Avenar. AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103v-120v.

⁸¹⁴ ACV, llig. 2.555, s.f.

s'arreplega ... en un estudi questa entrant en la casa major damunt dit, a mon dreta, que trau finestra a la carrera, dos mil rajoletes de Manizes, poch més o menys, valorades en 8 lliures, que podem pensar que el seu germà i hereu don Baltasar Mercader pogué fer servir en les obres de l'habitatge⁸¹⁵. També a l'inventari del batlle don Gaspar Mercader s'hi documenta l'existència d'aproximadament una carretada de morter⁸¹⁶.

Encara que de moment desconeixem tot el referent a la construcció de l'immoble, els arcs gòtics, recentment rehabilitats, que s'obren al pati suggereixen una primera construcció entre els segles XIV-XV. A partir de les dependències assenyalades en els diferents inventaris *post mortem*, es pot fer un acostament a l'estructura arquitectònica de la casa dels Mercader. Un immoble de dues altures, planta baixa i primer pis, que obria una gran portalada al carrer dels Cavallers, avui encara coronada per l'escut d'armes dels Mercader ⁸¹⁷, amb entrada suficientment ampla com per a permetre l'accés dels carruatges i la cavalleria. Sobrepassada aquesta, s'accedia al pati interior, part del qual romania a cel obert, mentre que la resta es cobria amb un porxat formant una galeria que apareix designada com a llotgeta a l'inventari del 1585. Un pati veritablement estructurador de l'espai, il·luminador de l'edificació i distribuïdor de les dependències. Segons el mateix inventari del 1585, al fons del tot s'obria l'hort i un rafal, configurant segurament una àrea d'esbarjo, la qual podríem imaginar amb algun arbre fruiter i alguns altres d'ombra amb els quals refrescar les hores caniculars.

---

⁸¹⁵ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸¹⁶ *Ibidem*; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 102r. Tal vegada es tractava de restes de l'obra de les andanes que apareixen inventariades en cadascun dels tres porxos de diferents mides i amplària amb els batiments i andadors de fusta i nombre de canyissos variable, probablement per a criar-hi cucs de seda i després estendre i assecar els capolls, una inversió que dona Laura reclamarà per haver-la fet amb béns propis i quedar com a millora del vincle. ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 137r,

⁸¹⁷ Sobre camp roig (gules), tres marcs d'or ben ordenats, bordura d'or i el lema "*Res li Fall*".

Només entrar a l'immoble, a cadascun dels seus costats hi havia un estudi amb finestres al carrer dels Cavallers, dues cavallerisses, una carrossera, alguna dependència d'emmagatzematge i altres per als criats d'escalas a baix. A la planta noble, s'hi pujava per una escala que arrencava des del pati i per la qual també s'accedia als d'estudis situats en l'entresòl. Era en aquesta primera planta on bullia bona part de la vida familiar, puix hi eren la sala major, la capella, les cambres principals i secundàries, la cuina, el rebost, el pastador, el menjador, les cambres dels criats d'atenció directa als senyors, i la resta d'espais singularitzats segons els inventaris, com el de la bugada o el guarda-roba presents en l'inventari del 1603. Pel que fa al nombre de cambres, aquestes varien segons l'inventari, acomodant-se a les necessitats dels residents. Cinc cambres són les que documenta l'inventari del 1538 una d'elles amb tres successives recambres, i dos estudis situats en la pujada a la sala, a més dels altres dos, ja mencionats, situats a banda i banda de la porta d'entrada⁸¹⁸. A l'inventari del 1585 es mencionen quatre cambres i tres estudis en la pujada a la sala, essent un d'ells de nova obra, a més dels altres dos de l'entrada⁸¹⁹. És a la relació de béns del 1603, quan la casa apareix més fraccionada en múltiples dependències, sens dubte per tal d'organitzar i ubicar a la nombrosa família del batlle don Gaspar Mercader i dona Laura Cervelló, i els criats que els servien. Aquest inventari recull distinta terminologia per a les diferents habitacions en funció de la seua grandària, així, i de major a menor, cinc eren les quadres, tres les cambres i tres els *apostos*, a més d'un semblant nombre d'estudis que en els anteriors inventaris. Les quadres eren ocupades pels senyors i els fills majors de la casa, mentre que els menuts, Lluís, Miquel i Joan, compartien un mateix llit en un dels estudis de l'entrada, en companyia del mestre. De l'altre estudi es diu que l'ocupava un tal Lluís Arbricio, tal vegada el mestre dels fills, essent destinat aquest espai a l'educació. La casa es presenta més reduïda pel que fa a les estances mencionades a l'inventari del 1686, potser a fi

---

⁸¹⁸ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸¹⁹ ACV, llig. 2.555, s.f.

d'aglutinar en un mateix espai cambres diferents. És a dir, l'espai privat d'habitació del IV comte de Bunyol comptava amb una àrea més pública anomenada quadra, possiblement destinada a recepció, ja que en ella s'hi trobava l'estrado, i un altre espai més interior designat com l'alcova, separats l'un de l'altre per una galeria⁸²⁰.

Més que les dependències privades, però, els espais privilegiats de la casa eren la sala major i la capella. Com a estança noble, la sala treia finestres al carrer dels Cavallers, hi era lloc de recepció i de reunió, com així ho prova l'existència de cadires de cuir amb el respall també de cuir, i nombre variable segons l'inventari. Encara que no es menciona per estar incorporada a l'estructura arquitectònica, cal pensar que una gran xemeneia presidiria la sala, ja que, de fet, apareix referenciada indirectament a l'inventari del 1585 de don Baltasar Mercader, al·ludir a un tancaporta que penjava a sobre de la xemeneia⁸²¹. En aquesta època, les cases benestants, foren o no nobiliàries, solien disposar d'un *estrado* ubicat en lloc distingit de la casa com la sala major. L'*estrado* era una àrea sobrealçada per una tarima de fusta, coberta amb catifes, sobre la qual les persones seien sobre coixins o cadires xicotetes. L'espai s'ornava amb mobiliari de reduïdes dimensions com bufets, escriptoris, tauletes, i brasers per escalfar-se. La comoditat que aportava aquesta àrea féu que s'associara amb el descans, l'oci i la recepció de visites. D'origen àrab, l'*estrado* s'incorporà al món cristià a partir de finals del segle XII com a espai de recepció. En els segles XIV i XV, ja plenament integrat, va anar, a poc a poc, vinculant-se al món femení, arribant al màxim esplendor tot al llarg dels segles XVI i XVII. Sebastià de Covarrubias va definir l'estrado com "*el lugar donde las señoras se asientan sobre cogines y reciben a las visitas*"⁸²². El viratge cap a referents europeus de la nova dinastia borbònica en el

---

⁸²⁰ ARV, *Escribania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

⁸²¹ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁸²² S. Covarrubias Orozco, *Tesoro de la Lengua Castellana, o española*, Madrid, 1611. f. 386 v.

segle XVIII marcarà el retrocés d'aquest espai d'intimitat i confort domèstic⁸²³.

Els estudis que s'han fet sobre aquesta àrea visualment delimitada⁸²⁴, apunten a un trasllat des de les dependències principals i comuns de la casa, com la sala principal, cap a les cambres privades dels senyors. Un canvi d'ubicació, més que d'ús, el qual sembla estar-hi present en el nostre recorregut pels inventaris del llinatge Mercader, malgrat que, no en tots els inventaris es fa menció d'aquesta tarima com espai individualitzat. Efectivament, l'existència d'*estrado* solament apareix documentada en tres dels set inventaris *post mortem* de la família Mercader: el de don Gaspar Mercader i Mercader (1539), el de don Gastó Mercader i Carròs (1681), i el de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló (1686). La falta de registre d'aquest espai en la resta d'inventaris, tal vegada no fou conseqüència d'inexistència, donada l'acceptació que l'*estrado* tenia en aquella època com a àrea d'esbarjo i ornamentació en els interiors domèstics nobiliaris, com potser per omissió a criteri de l'escrivent, entre altres possibilitats que desconeixem. En l'inventari de don Gaspar Mercader i Mercader (1539), l'*estrado* estava ubicat en la sala major de la casa i se'ns presenta com una tarima nua en algun lloc d'aquesta noble dependència, sense menció de decoració: *Primo, en la sala major de dita casa, que traou finestres a la carrera, un artibanch de fusta a modo de estrado*⁸²⁵. El següent inventari on hi és present l'*estrado* és en el confeccionat a la mort del III comte de Bunyol, don Gastó Mercader i Carròs (1681). Aquest inventari, però, no va ser confeccionat per dependències, la qual cosa ens impedeix conèixer la ubicació de l'*estrado* en l'interior de la casa. Per contra, i a diferència de l'anterior, sí ens informa de la decoració: *Item, un estrado ab dotse coixins de vellut vert y trepats,*

---

⁸²³ C. Abad Zardoya, "El estrado: continuidad de la herencia islámica en los interiores domésticos zaragozanos de las primeras cortes borbónicas (1700-1759)", *Artigrama*, nº 18, 2003, pp. 375-392.

⁸²⁴ S. Rodríguez Bernís, "El mueble medieval", *El mueble español. Estrado y dormitorio*, Madrid, 1990.

⁸²⁵ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841. s.f. Estrado que va ser valorat en 10 sous.

ussats, y una alfombra gran per a la quadra hon estava dit estrado. Ittem, dos contadorets chiquets de estrado, guarnits de concha molts ussats. En l'últim dels inventaris el de 1686 pertanyent a don Gaspar Alaman Mercader se'n fa referència de l'existència de dos *estrados* en la casa, no sent ubicats cap dels dos en la sala major, sinó en espais més íntims com les cambres prèvies a l'alcova principal: *Ittem, en la primera quadra fonch atrobat un estrado de dotse coixins de domàs y brocatelo vert, ussats. Ittem, la segona quadra immediata a la antecedent, fonch atrobat un estrado ab dotse coixins de vellut y domàs carmesí, ussats*⁸²⁶.

Si alguna cosa denotava categoria de bona casa, era l'existència d'una capella u oratori en la qual s'oficiara missa. A la casa dels Mercader del carrer dels Cavallers, la capella estava situada al costat de la sala, des de la qual s'hi accedia⁸²⁷. Molt probablement, la capella va ser beneïda per a la celebració d'ofici litúrgic el 12 de setembre del 1566, acte que va rebre el notari Gaspar Adell, notícia que ens arriba per mitjà dels documents inventariats a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader ⁸²⁸.

A jutjar pels registres dels inventaris, va ser durant els dies de don Baltasar Mercader i Mercader, quan la capella va estar més profusament ornamentada i més abastament guarnida. Segons aquest inventari, tres cortines, amb 10 teles, de *domasquinet* verd i groc sostingudes d'una sobreporta⁸²⁹ tancaven l'entrada⁸³⁰. Diferents retaules penjaven de les seues parets, dels quals, malauradament es silencia l'artista. Davant de l'altar, ... *un retaule de post ab la imatge de Nostra Senyora de bulto y son fill al bras, vestits los dos de un domas de argent ab altres figures, y lo Cristo ab una corona mijancereta redona de argent*⁸³¹, el qual es va incorporar al vincle juntament amb l'immoble⁸³².

---

⁸²⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92. ff. 53r, 82v.

⁸²⁷ ACV, lligall 2.555, s.f.

⁸²⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 104r.

⁸²⁹ Sobreporta: Peça de fusta que es posa damunt d'una porta interior per servir de sosteniment a les cortines.

⁸³⁰ ACV, lligall 2.555, s.f.

⁸³¹ *Ibidem*. A l'inventari del 1538, pertanyent a don Gaspar Mercader, es recull a l'oratori ... *un retaule de nostra Senyora ab un davant altar de guadamacirs de*

Als costats de l'altar, dos retaules més ornaven la capella, un d'ells amb la representació de Jesús de Nazaret en l'episodi bíblic de l'Ecce Homo, l'altre amb la Verge de mig cos, coronats per la Crucifixió amb la Verge i Sant Joan al peu de la Creu. A la paret d'enfront l'Adoració dels Reis Mags, i en un altre lloc no definit de la capella, un tríptic amb la representació de Sant Jeroni flanquejat per Crist i la Verge en cadascuna de les portes⁸³³. Aquests retaules no apareixen a l'inventari del 1603 pertanyent al batlle don Gaspar, successor de don Baltasar. Tal vegada, seguint les seues directrius testamentaries, van ser venuts amb la resta dels seus béns. Així, la capella apareix despallada d'ornaments a l'inventari del 1603, on només s'especifica, a més del retaule incorporat al vicle, un quadre amb la figura de Jesucrist amb la Creu⁸³⁴, igual que a l'inventari del 1686, el qual recull sis làmines xicotetes sense especificar, i altre tres de major mida amb els misteris del Roser⁸³⁵. Pel que fa a l'aixovar de la capella, l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader del 1585, es recrea en el luxós adreç per a l'ofici diví d'utilització habitual en la capella, el qual, segons la llegada testamentaria de don Baltasar, hi romandria fins a la mort de la seua muller, dona Maria de Còrdova, hereva usufructuària de tots els seus béns lliures, per a passar després a l'església del castell de Bunyol⁸³⁶: canelobres i canelles d'argent, l'exquisit calze amb la seua patena d'argent daurat, amb les armes dels Mercader i figures de la Passió en el calze i de la Pietat en la patena, a més dels teixits per ornar l'ara, com eren les tovallotes Orlanda obrades amb or, plata, seda, i punt d'agulla entre altres⁸³⁷. De domàs carmesí amb fresos – passamà i galó- d'or i seda amb cordó de llenç blanc era el tern amb el qual s'oficiava la missa en

---

or y vermell empaliada de guadamacirs de or y argent de pel. APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸³² Segons referència apareguda a l'inventari del 1603 AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 6v.

⁸³³ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁸³⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 6v.

⁸³⁵ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 68r.

⁸³⁶ APPV, Notari Miquel Bellot, protocol 24.598, s.f.

⁸³⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

temps de don Baltasar i la seua muller dona Maria de Còrdova⁸³⁸. A l'inventari del 1603, el frontal d'altar es guarnia de setí blau i groc amb franges d'or i seda carmesí, folrat de tela groga, fent conjunt amb el tern nou de domàs negre. La capa, casulla i dalmàtica amb estola d'aquest tern estaven confeccionades amb domàs negre decorat amb el dibuix de fulla d'olivera en argent, igual que els cordons i el floc. A més d'un altre amb dues dalmàtiques de setí blau i groc amb franges brodades d'or i seda carmesí, i casulla de domàs morat⁸³⁹. Segons l'inventari de 1686, el sacerdot tenia a la seua disposició per als oficis divins, a més de dues albes de tela de Cambrai guarnides de randa, una casulla, una estola i un maniple de brocat i domàs⁸⁴⁰.

Tot plegat l'interior de la casa anà transformant-se segons les necessitats, i vivències dels seus ocupants. De la mà i de la lletra de l'escrivent els inventaris *post mortem* ens brinden la possibilitat d'un recorregut per l'interior domèstic mitjançant el qual endevinar, copsar o intuir el grau de confort i el luxe de l'habitatge, així com els gustos i preferències dels propietaris. La nostra mirada, però, ha parat esment en les parets buides de cortinatges i decoració, percebent una certa sensació d'alteració circumstancial en els objectes, al mobiliari, tal vegada causa de l'endolament de la casa per mort del propietari. A l'època, tal circumstància duia exterioritzar el dol despullant les parets d'ornaments com a senyal d'aflicció per la pèrdua. Encara que el motiu també pot ser la necessitat de buidar la casa a fi de deixar pas als béns del nou ocupant i hereu del vincle. Tal cosa explicaria que a l'inventari del 1686 no hi aparega aqueixa sensació de mudança, per tal com don Francesc Maria Mercader, fill del IV comte de Bunyol i hereu dels béns lliures i vinclats, seguiria ocupant la casa.

---

⁸³⁸ *Ibidem*.

⁸³⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 47r.

⁸⁴⁰ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1718, exp. 92. ff. 53r i 82v.

3. Guarnir les parets. Decorar l'interior

Com en tantes altres cases nobiliàries de l'època, les parets de la casa gran del Carrer dels Cavallers, o almenys les parets de les estances principals, com la sala i cambres personals dels senyors, es recobrien amb guadamassils, llargs cortinatges, tapissos i rebosters amb les armes dels Mercader, els quals també servien com a ornament de finestres en els dies de festa. Un parament tèxtil que a més d'actuar com element unificador de l'espai amb el color, permetia esmorteir la fredor de les parets a l'hivern i controlar els no desitjats corrents d'aire que entraven per les portes, finestres i xemeneies. Però, a aquesta tendència d'empal·liar els murs interiors de la casa, durant el segle XVII s'hi afegí el gust per guarnir-les també amb obra pictòrica. Tot i que els tapissos, igual que els cortinatges, servien d'element de calefacció, la força decorativa de les seues escenes historiades o figuratives feien, d'aquestes peces tèxtils, elements molt ornamentals en l'interior domèstic. D'altra part, encara que a efectes de redacció emprem el terme tapís, terminològicament els inventaris *post mortem* treballats no utilitzen l'esmentada accepció, sinó que al·ludeixen a aquesta peça de tela amb grans dibuixos com a "draps grans de ras", "drap de ras"⁸⁴¹ "ras fi", "cortina de ras fi", o "drap de tapisseria", sense especificar si eren pintats o teixits. Pel que fa a la iconografia els temes de l'Antic Testament i els mitològics són els més representats.

Centrant-nos primer en el parament tèxtil, uns cortinatges de domàs blanc, blau i daurat, bé podrien ser les que decoràvem la cambra personal de don Gaspar Mercader i Mercader, senyor de Bunyol a la seua mort en 1539. Una decoració que possiblement s'alternava segons la temporada estacional, a jutjar per la gran quantitat de cortines, draps

---

⁸⁴¹ Segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*, el drap de ras fa referència a la tela de seda lluent que a l'Edat Mitjana era fabricada a la ciutat d'Arras, ciutat de la regió del Nord de França, famosa pels seus tapissos.

i tancaportes que no lluien en son lloc al moment de confeccionar l'inventari, sinó guardades en dues caixes, l'una daurada i l'altra envernissada de color vermell⁸⁴². Entre altres, una cortina amb decoració de praderia i figuració animal (7 lliures), un cortinatge *de tela de pitell obra de Flandes* sense identificació dels personatges (35 lliures), o dos tancaportes de ras amb figures (12 lliures i 12 sous). Molt probablement, 11 peces de guadamassils daurats i vermells es feien servir per a la sala gran⁸⁴³, igual que el tapís amb la representació figurada de les Virtuts (4 lliures i 4 sous) i alguns altres sense especificar⁸⁴⁴.

Durant el temps en què a la casa visqueren els senyors de Bunyol, don Baltasar Mercader i dona Maria de Còrdova, les parets de la sala es recobrien amb 13 peces de guadamassil brocat de diferents mides, decorades en color verd i grana, a més d'or i argent. Un tapís gran contenia la representació històrica del rei Saul, primer rei d'Israel segons els relats de l'Antic Testament⁸⁴⁵, mentre que els altres 4 tapissos, també de grans dimensions, recordaven als senyors de Bunyol els *set pecats mortals*. Un tancaporta de baieta negra protegia l'entrada de la cambra d'accés des de la sala, un altre *tancaporta de Santa Susana* es posava damunt la xemeneia, una *cortina de ras fi* amb la història del rei Asuero⁸⁴⁶ cobria una de les finestres del Carrer dels Cavallers, i uns ventalls de gelosia, les finestres que donaven a la plaça del comte d'Oliva⁸⁴⁷. Tot això a més de les cortines de domàs groc amb les barres de vellut morat, o les catorze cortines de *seda domasquinet* de color groc i verd amb les barres amples també de *domasquinet* però carmesí, en conjunt amb un sobreporta, o els guadamassils vermells amb les

---

⁸⁴² APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸⁴³ *Ibidem*. Sense especificació de preu.

⁸⁴⁴ *Ibidem*. Encara que no s'especifiquen, cal pensar que es refereixen a les virtuts cardinals i teologals.

⁸⁴⁵ Aquesta iconografia està present també en les tres cortines que ornaven l'habitació de don Baltasar Mercader

⁸⁴⁶ Asuero: personatge bíblic que va casar amb Ester. Aquesta mateixa representació decorava les 5 cortines de la primera cambra, entrant per la sala.

⁸⁴⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

barres d'or que cobrien les parets de l'estudi, situat a mà esquerra només entrar a la casa.

Quan el seu nebot don Gaspar Mercader, batlle general va habitar la casa amb la seua segona muller dona Laura Cervelló, als murs de la sala lluïen 10 guadamassils de diferent mides en color negre i or, i 6 *cortines de paret* de domàs i vellut carmesí, folrades amb tela vermella amb franges de seda del mateix color. Aquesta decoració es complementava amb 18 caigudes de vellut carmesí que formaven 8 cortines i altres 17 de tela d'or i argent, amb la inscripció de Bunyol en cadascuna, les quals es complementaven amb 2 sobreportals i un tapet de la mateixa tela⁸⁴⁸. Aquesta decoració a la primavera es substituïa per 5 cortines i 2 sobreportals de setí de primavera ... *ab uns albaran e verbs que.s ligen Bunyol*⁸⁴⁹. A la casa no hi faltaven els tapissos i les cortines, com les de vellut carmesí amb franges de seda vermella, o la de tafetà groc amb cordons de seda, que es feia servir per cobrir un retrat⁸⁵⁰.

L'inventari del I comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs (1631) ens dóna a conèixer el valor adjudicat a les cortines i tapissos de casa seua, la major part d'ells empenyorats a causa de les necessitats econòmiques del primer comte de Bunyol. Tal és el cas de les 5 cortines de vellut i tela d'or, valorades en 350 lliures, que el comte tenia pignorades a Miquel Campos Romeu per 300 lliures⁸⁵¹, així com els 9 ... *draps de tapiçeria de cayguda ordinària*, valorats en 300 lliures, engatjats a Dídac Felip Fortuny, a l'igual que els 5 de *cayguda chica* valorats en 150 lliures.⁸⁵².

El notari i l'escrivà que confeccionaren l'inventari de don Gastó Mercader, feren menció d'un tapís amb la representació mitològica de

---

⁸⁴⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 70r i v.

⁸⁴⁹ *Ibidem*, f. 39v.

⁸⁵⁰ *Ibidem*, f. 62r.

⁸⁵¹ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁸⁵² *Ibidem*

la història de Tereu i Filomena⁸⁵³. Un tapís que degué heretar el seu fill, don Gaspar Mercader i Cervelló, ja que amb aquesta mateixa iconografia, l'inventari de 1686 corresponent als seus béns, arreplega un tapís semblant que penjava d'una de les alcoves de la casa, així com un altre amb 8 teles amb la història de David⁸⁵⁴.

Sense que les cortines i els tapissos desaparegueren com a ornamentació, les parets de la casa dels Mercader acolliren l'obra pictòrica a partir que la casa fou habitada per don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general, i dona Laura Cervelló. En funció de les dades que ens aporta la documentació hem confeccionat el quadre XXXIX on s'arreplega el nombre i classificació temàtica de l'obra pictòrica inventariada. La documentació silencia l'artista, la data de realització, la procedència de l'obra i el moment de l'adquisició, d'igual manera no és exhaustiva en detalls iconogràfics. Això no obstant, malgrat les escasses dades, considerem que permet copsar les inclinacions dels respectius propietaris quant a la temàtica de les pintures que havien d'ornar les parets de la casa. La falta d'exhaustivitat, d'informació sobre les obres pictòriques, present en tots els inventaris, pot ser la conseqüència de no haver sigut valorades com obres d'art, no pagant la pena, per tant, donar més detalls que els imprescindibles per a una possible posterior venda. D'altra manera, la relació hauria requerit un perit en la matèria, un grau de coneixement que necessàriament no haurien de tenir el notari o l'escrivà encarregats de la confecció. Així les coses, aquest inventari poc aprofita com a mena de catàleg per conèixer els artistes. No sent aquest l'objectiu de la relació d'obres, les referències queden limitades a les mides (en pams), l'existència o no de bastiment, i la tècnica pictòrica emprada, generalment l'oli o el temple.

---

⁸⁵³ Segons la mitològica grega, Tereu, rei de Tracia, després de violar a la seua cunyada, Filomena, li va tallar la llengua per evitar que el denunciés. Quan Procne, la seua esposa, va assabentar-se de la veritat, va matar el fill i el va servir de sopar a Tereu. Quan aquest tingué coneixement d'aquest fet va perseguir a les germanes, però els déus el van transforma en una puput.

⁸⁵⁴ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 57r-v. *Item, huit draps de tapisserie de ras, ab la història de David, de diuit pams de cayguda, molt ussada.*

Sense discriminar cap obra pel seu estat de conservació o manca de bastiment, hem comptabilitzat un total de 242 quadres de format i temàtica variada. D'aquest còmput total, 62 quadres, això és, el 25'62% van ser registrats en l'inventari del 1603 pertanyent a don Gaspar Mercader; 101 dels quadres, el 41'32% del total, figuren a l'inventari *post mortem* realitzat el 1631, corresponent al primer comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs; 8 quadres (3'31%) són els que apareixen al de don Gastó Mercader, III comte de Bunyol, realitzat el 1681, mentre que 72 (29'75%) van ser les pintures inventariades a l'inventari del 1681 pertanyent al IV comte, don Gaspar Mercader i Cervelló.

QUADRE XLV

NOMBRE I TEMES PICTÒRICS DELS QUADRES INVENTARIATS												
Anys	H ^a Sagrada				Mit.	Pais.	Retrats		Aleg.	s/ ident	Tot.	%
	A.T	Cxt.	M ^a	Hag.			Fam.	Alt.				
1539												
1585												
1603	0	3	1	16	4	0	8	20	1	9	62	25'62
1631	11	1	2	3	24	14	0	24	0	21	100	41'32
1681	0	1	1	0	0	6	0	0	0	0	8	3'31
1686	0	2	0	26	0	8	36	0	0	0	72	29'75
Total	11	7	4	45	28	28	44	44	1	30	242	100

A.T=Antic Testament, Cxt.= Cristològics, M^a= Marià, Hag.= Hagiogràfic, Mit.= Mitològic, Pais.= Paisatge, Fam.= Família, Alt.= Altres, S/ident.= sense identificar. Tot. =total obres.

Elaboració pròpia. Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15841, s.f.; ACV, lligall 2.555, s.f; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3; APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f; ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33r-39v; ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff.54r-82v

En referència a la temàtica, a banda d'alguns quadres sense identificar, la Història Sagrada, el retrat, els paisatges, i la mitologia formen el ventall iconogràfic. En el còmput general, el retrat ocupa el

primer lloc amb un total de 88 quadres, repartida la xifra a parts iguals entre els retrats familiars i altres aliens a la família. La Història Sagrada, amb 67 quadres, segueix en nombre al retrat, destacant en aquest bloc els 45 quadres de tema hagiogràfic. Però si interessant podria resultar aquesta lectura a escala general, més encara ho és individualitzada per inventaris, ja que permet una aproximació a les preferències particulars dels propietaris.

Tal com hem avançat, és a l'inventari *post mortem* del 1603, pertanyent a don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general, on per primera vegada constatem la presència d'obra pictòrica a la casa com a element ornamental. La seua relació de béns registra un total de 62 quadres, els quals, però, no penjaven a les parets al moment de la confecció de l'inventari, sinó que es trobaven dipositats en la cambra anomenada "el guarda-roba"⁸⁵⁵, probable conseqüència de l'endolament de la casa a causa de la mort del baró. En funció dels 28 retrats inventariats (45% del total) podem deduir que aquest gènere era per a don Gaspar i per a dona Laura, el més abellidor per guarnir les parets de sa casa. En aquest sentit, els barons de Bunyol seguiren la tendència del moment segons la qual, aquest gènere artístic era l'habitual en les cases nobiliàries de la València de l'època, seguint els passos introduïts per la virreina Mencía de Mendoza (1541-1554), qui va convertir els retrats en protagonistes del Palau Reial. També en l'època del patriarca Ribera i al seu entorn, el retrat i les galeries de retrats, assumiren una rellevant importància⁸⁵⁶. Així doncs, encara que no puguem conèixer la seua ubicació exacta en la casa, és probable que el retrat de don Gaspar Mercader⁸⁵⁷ i el de mig cos pintat a l'oli de dona Laura Cervelló⁸⁵⁸, penjaren en alguna de les estances⁸⁵⁹. Igualment es

---

⁸⁵⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 16r.

⁸⁵⁶ Y. Gil Saura, "«En la manera de Pantoja». Dos retratos inéditos de Laura Cervellón y Gaspar Mercader, barones de Buñol y Oropesa (ca.1600)", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo LXXXV, 2009, pp. 445-560; "Les galeries de retrats a la València barroca. La construcció de la memòria", *Afers* n° 70, 2011, pp. 655-672.

⁸⁵⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 18r.

⁸⁵⁸ *Ibidem*, f. 54v

mostrarien els retrats pintats a l'oli i guarnits amb bastiment dels dos fills de don Gaspar Mercader haguts en el seu primer matrimoni amb dona Laudomia Carròs: un del primogènit i successor en el vincle don Gaspar Mercader i Carròs⁸⁶⁰, i l'altre del fadristerne don Baltasar Mercader⁸⁶¹. Lògicament no hi faltaren els retrats dels tres fills barons majors haguts del segon matrimoni del batlle amb dona Laura Cervelló, això és, el retrat de mig cos pintat a l'oli de don Pere Cervelló i Mercader, el de don Joan Mercader i Cervelló i el de don Berenguer Mercader, en sengles quadres amb bastiment de fusta, i utilitzada la tècnica de l'oli⁸⁶². A la seua cambra particular, dona Laura Cervelló tenia penjat un quadre, també amb bastiment de fusta, amb el retrat de cos sencer de la seua filla primogènita dona Victoria Cervelló⁸⁶³.

Encara que lluir els retrats de la família permetia remarcar la categoria social de la casa, no van ser els quadres més abundants, tanmateix no hi ha dubte que serien els més estimats. Tal vegada pel seu càrrec de batlle general del Regne o per una demostració de prestigi, de reconeixement o d'homenatge, també el batlle va ornar la seua casa amb *...deset retrats sens bastiments de tela al oli, pintats ab les figures del rey don Phelip, nostre senyor, de la sereníssima infanta, y de Papes y altres testes*⁸⁶⁴, així com, un retrat del rei Enric de França, del qual s'assenyala que estava trencat⁸⁶⁵, a més d'altres no identificats pel notari.

Si en funció del nombre fixem la preferència, al retrat seguien els quadres amb representació de sants. La seua devoció com a mediadors de les peticions dels homes davant Déu queda patent en dos retrats

---

⁸⁵⁹ Molt possiblement els mateixos retrats que temps a venir penjarien del palau de Fernán Núñez a Madrid, conegut com palau dels Cervelló. Y. Gil Saura, "En la manera ...", pp. 445-560.

⁸⁶⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 55r.

⁸⁶¹ *Ibidem*, f. 18v. No hi ha constància de retrat de dona Rafela Mercader i Carròs.

⁸⁶² *Ibidem*, f. 53v. No hi apareixen referenciats els tres fills menuts, don Miquel, don Lluís i don Galcerà.

⁸⁶³ *Ibidem*, f. 65r.

⁸⁶⁴ *Ibidem*, f. 18v.

⁸⁶⁵ *Ibidem*, f. 49v.

amb bastiment, l'un de Sant Antoni de Pàdua i un l'altre de Sant Francesc de Pàdua, que decoraven la cambra particular del batlle, situada al costat de la capella. De Sant Jeroni s'inventariaren dos més, un d'ells pintat a l'oli⁸⁶⁶, igual que el de Sant Francesc⁸⁶⁷. Altres 6 narraven la història de Sant Josep⁸⁶⁸. Destaquem les dues pintures de Santa Magdalena, una de les quals es trobava penjada en la paret d'un dels estudis de la casa, juntament amb una representació del davallament de la Creu, altre de Sant Francesc, i un tercer del Judici Final. Al mateix estudi hi havia també una representació al·legòrica de la Mort, i 4 quadres d'iconografia mitològica, dos de Cupido, un de la deessa Venus, i el que feia quatre amb la figuració de la deessa mitològica Fama, l'encarregada d'estendre per tot arreu rumors i tafaneries. Ja per últim, al mateix lloc, es va inventariar un quadre començat a pintar amb la figura de Sant Pere⁸⁶⁹, la qual cosa fa pensar en la possibilitat que aquell estudi hagués estat el taller d'algun pintor que hi acudia per encàrrec de la família. De no ser que algun dels seus membres hi practicava sense lucre, donada la incompatibilitat d'un ofici manual amb la condició nobiliària. Per últim apuntarem la presència de només un tema marià com és el de la Coronació de la Verge⁸⁷⁰, i uns altres tres dedicats a Jesús, dos dels quals relacionats amb la Passió, com hi són el davallament de la Creu⁸⁷¹, el sacrifici de la Creu⁸⁷², i el del Judici Final⁸⁷³.

De tots els inventaris *post mortem*, el corresponent al I comte de Bunyol, realitzat en 1631, és el que registra la xifra més alta de quadres inventariats, amb un total de 100 quadres. D'acord amb la classificació resultant, no sembla que don Gaspar seguira el gust de l'època per la possessió de retrats familiars, ja que no ens consta cap al seu inventari

---

⁸⁶⁶ *Ibidem*, ff. 15v i 18v.

⁸⁶⁷ *Ibidem*, ff. 18v i 93v

⁸⁶⁸ *Ibidem*, f. 49r.

⁸⁶⁹ *Ibidem*, ff. 93v-94r.

⁸⁷⁰ *Ibidem*, f. 49r.

⁸⁷¹ *Ibidem*, f. 93v.

⁸⁷² *Ibidem*, f. 49v.

⁸⁷³ *Ibidem*, f. 93v.

de béns. Tampoc hi ha retrats dels representants de la Casa d'Àustria, ni dels caps de l'Església, com sembla d'habitud entre els membres de la noblesa. L'única concessió al gènere fou els 24 quadres de diferents emperadors romans, valorats en 96 lliures⁸⁷⁴, i una galeria d'11 quadres pintats al temple que reproduïa els 11 fills de Jacob⁸⁷⁵, que hem classificat dintre de la temàtica de l'Antic Testament. Això no obstant, una alternativa a l'absència de retrats de la família podria recaure en una probable desviació cap al patrimoni del fill, don Laudomi Mercader, anterior a la confecció de l'inventari.

Quant fa a quadres devocionals, també és escàs el nombre de representacions marianes, especialment de la Immaculada, si considerem l'activisme del qual féu gala don Gaspar Mercader i Carròs. Només dos són d'aquesta temàtica, un de la Immaculada Concepció i l'altre de la Verge del Rosari, ambdós de dispar valoració econòmica: 8 lliures el primer i 100 lliures el segon⁸⁷⁶, tal vegada conseqüència d'una millor factura, conservació o ser d'artista més reconegut, encara que res no s'hi menciona. Respecte a les representacions de Déu, sols s'inventaria un identificat com *...un retrato del Salvador*⁸⁷⁷. Considerant que els inventaris *post mortem* solament foren 7 els quadres de Déu podríem pensar que la temàtica no fou d'especial predilecció familiar. Així, a més d'aquest, i dels altres tres ja mencionats a l'inventari del batlle, només hi cal afegir *...un sant Christo (...) pintura ordinària*⁸⁷⁸, de 5 pams d'amplària i 7 de llargària que fou registrat en l'inventari del 1681 pertanyent al III comte, a més *... un quadro gran de la Resurrecció de Déu, de cinch pams de amplaria y llargària ab guarnició antiga negra*⁸⁷⁹, i un altre *... del llavatori de Nostre Señor a sos deixebles ab guarnició negra de*

---

⁸⁷⁴ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁸⁷⁵ Els 11 fills de Jacob eren :Rubèn, Simeó, Leví, Judà, Dan, Nertalí, Gad, Aser, Issacar, Zabuló, i Josep.

⁸⁷⁶ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁸⁷⁷ *Ibidem*.

⁸⁷⁸ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 35v. Sant Crist com a referència a una imatge de Jesucrist clavat en el creu.

⁸⁷⁹ *Ibidem* f. 54v.

*pi antiga*⁸⁸⁰, inclosos, aquests dos en l'inventari del 1686 . Tornant específicament a l'inventari del I comte i concretament als quadres hagiogràfics, l'inventari en registra 3, valorats en 6 lliures. Un hi apareix com ... *retrato del hermano Francico*⁸⁸¹, que així esmentat tant podria referir-se a sant Francesc d'Assis, com a Francesc de Borja, duc de Gandia, qui va ingressar en l'orde dels jesuïtes i fou beatificat en el 1624. Respecte als altres dos identificats com ... *de les Madelenes*⁸⁸², podrien referir-se a dues representacions de Maria Magdalena, o bé a una representació relacionada amb el convent de les monges de les Magdalenes de València.

En cas de coincidir aquests 100 quadres inventariats amb tota l'obra pictòrica col·leccionada per don Gaspar Mercader i Carròs al llarg de la seua vida, sembla evident la seua inclinació vers la pintura profana, de gènere mitològic i paisatgístic, com hi són les dues sèries de 12 quadres amb representacions de sibil·les, valorada en 6 lliures cadascuna, així com els 14 quadres de paisatges valorats en 7 lliures, sense oblidar els ... *vint y hun quadros al temple de diferents coses*, valorats en 11 lliures⁸⁸³, probablement representacions d'objectes inanimats que podríem emmarcar dins de la pintura de bodegó.

En l'inventari de don Gastó Mercader, III comte de Bunyol, realitzat l'any 1681, només foren inventariats 8 quadres. A més del Sant Crist ja mencionat, es registra un quadre de la *Puríssima Concepció*, i 6 més de munteria⁸⁸⁴. Aquests últims, els mateixos que apareixen inventariats en la sala de la casa quan feren l'inventari del seu fill, don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, IV comte de Bunyol, confeccionat en el 1686.

El retrat de membres de la família torna amb força en aquest inventari del IV comte de Bunyol i II comte de Cervelló. Del total de 72 quadres inventariats, 36 (50%) eren retrats d'avantpassats dels

---

⁸⁸⁰ *Ibidem*, f. 64v.

⁸⁸¹ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁸⁸² *Ibidem*.

⁸⁸³ *Ibidem*.

⁸⁸⁴ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 35v-36r.

llinatges Cervelló i Vic. Molt probablement, aquesta galeria de retrats familiars, especialment els, ... *trenta quadros ab la pintura y efigies dels ascendents de la cassa y apellido dels Cervellons, sens guarnició, de quatre y tres de amplària y llargària respective*, ja que els altres 6 que hi apareixen com a vells i antics⁸⁸⁵, eren els que el seu avi matern, don Gerard de Cervelló, I comte de Cervelló, va encarregar amb ocasió de les noces de don Gaspar Alaman Mercader amb dona Agnès de Palafox, una pràctica habitual com a forma d'exaltació del llinatge⁸⁸⁶.

Per a finalitzar, cal assenyalar que en totes les cambres hi havia un quadre amb l'efígie d'algun sant, ja a manera de galeria seriada en diferents mides, o com representació unitària. Tal és el cas de Sant Josep amb Jesús al braç, i el de la representació de la negació de Sant Pere plorant. Aquest últim situat en una de les cambres on dormien els criats⁸⁸⁷.

En síntesi, el retrat apareix com a opció decorativa de l'interior domèstic en la casa gran del llinatge Mercader, a partir de la seua ocupació per don Gaspar Mercader i dona Laura Cervelló a finals del segle XVI, coincidint amb la proliferació del retrat en els ambients cortesans. Malgrat que aquest gènere destaca dins el còmput total, no podem concloure que fóra l'opció principal en cadascuna de les ocupacions de la casa pels diferents caps del llinatge. Dins la temàtica religiosa, les imatges de sants ocupen gran part de les predileccions, tal vegada perquè el seu culte reafirmava les creences catòliques enfront a les protestants. L'anàlisi de la temàtica de les obres dóna com a resultat una major presència d'obra pictòrica profana que religiosa, la qual cosa estaria en la línia defensada per alguns autors, que el predomini de la pintura religiosa no estava tan generalitzat com s'havia afirmat⁸⁸⁸. La

---

⁸⁸⁵ *Ibidem*, f. 55r.

⁸⁸⁶ Y. Gil Saura, "La invenció de la genealogia: la galeria de retratos de la família Cervellón", *Ars Longa*, nº 21, 2012, p.280.

⁸⁸⁷ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 63v.

⁸⁸⁸ R. Sánchez González en "Patrimonio material y cultural de una familia de la nobleza castellana: Doña Maria de Castilla Zúñiga y Portugal (+1676) y Don Julián de Cañas y Silva (+1683)", *Congreso Internacioal Pequena Nobreza nos*

decoració amb quadres de l'interior domèstic sembla seguir criteris propis i personals en cadascun dels casos.

Pel que fa a altre tipus d'element decoratiu, tal com escultures, rellotges, només consta la seua presència, més testimonial que significativa, a la relació dels béns lliures del batlle don Gaspar Mercader (inventari del 1603). Quant a les representacions escultòriques són de caràcter religiós. A més d'un crucifix amb la seua peanya, i un mont calvari amb representació figurada d'animals en plata (sense que hi conste el pes) s'hi relaciona una escultura de Sant Jaume, altra de Sant Joan Baptista guarnida d'argent, i una tercera de Sant Pere també amb ornament de plata. Com a única peça de temàtica profana, un castellet de canya amb dos peces d'artilleria d'argent, que juntament amb les peces escultòriques mencionades, nou peces d'alabastre amb diferents imatges de sants i una de "Nostra Senyora de la Concepció", uns agnus guarnits de fil de seda i plata, quatre branques de coral i un rellotge de nacre, dona Laura Cervelló, guardava en un armari de la seua habitació i que va reclamar com de la seua propietat⁸⁸⁹. Un rellotge amb contrapesos de plom i campaneta es trobava en una de les cambres de dona Laura Cervelló⁸⁹⁰. La presència de rellotges a la casa és una manifestació més del status dels seus propietaris, però a més, de la coexistència d'aquest instrument i del llibre *Libro de relonges solares* pot derivar-se una consciència de la percepció del temps més moderna i no condicionada pel ritme de les hores que marcaven les campanades de l'església de Sant Nicolàs, les quals, necessàriament per proximitat, s'afegirien als sorolls casolans.

---

imperíos Ibéricos de Antigo Regime, Lisboa 18 a 21 de maig, 2011.
www.iict.pt/pequenano-breza

⁸⁸⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 65v.-66r.

⁸⁹⁰ *Ibidem*, f. 67v.

4. Moblar la casa

La casa, com espai físic, és un gran contenidor d'objectes. Els mobles que l'omplen constitueixen elements d'importància en la vida quotidiana dels seus residents, tant per la seua funció pràctica com per l'ornamental. La història del moble ha anat en paral·lel a l'evolució de la tècnica, dels materials i de la moda, tot pel qual, els mobles són el reflex d'una època, així com l'aparador de les preferències i nivell econòmic dels propietaris.

També en aquesta matèria els inventaris *post mortem* resulten de gran interès i utilitat per al coneixement de l'evolució del mobiliari⁸⁹¹, al mateix temps que permeten copsar, juntament amb els altres elements de guarnició de la casa, el grau de confort i d'habitabilitat que gaudiren els dirigents del llinatge Mercader, en el marc cronològic inscrit entre el 1539 i el 1686, com a primer i últim any dels inventaris. A grans trets, la variada tipologia dels mobles existents en els inventaris *post mortem* treballats es pot resumir en mobles per a guardar –caixes, armaris, escriptoris i comptadors- i mobles per a reposar – cadires i llits-. Dins de cadascun d'aquests dos grups destaquem, pel nombre d'unitats comptabilitzades, la caixa i la cadira, els dos elements bàsics per a facilitar l'ordre i afavorir el descans i la sociabilitat.

Començant pels mobles que servien per a guardar, la caixa era el moble contenidor per excel·lència. Hi havia caixes en totes les dependències de la casa, apareixen de totes les mides i maneres guardant qualsevol cosa, des de teixits a peces d'armadura, sense oblidar les emprades a la cuina per al pa i la farina. Atenent al lèxic, l'accepció caixa es emprada en els inventaris consultats com a un contenidor de grans dimensions, perceptible, per altra part, pel nombre de coses que hi cabien. Probablement aquest mot és l'equivalent al

---

⁸⁹¹ Sobre aquesta matèria, resulta d'interès la consulta del treball de M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble en España. Siglos XVI-XVII*, Madrid, 1993.

conegut com arca. Segons els estudis, l'arca fou el moble més habitual en els habitatges dels segles XVI i XVII, l'ús de la qual va anar en augment d'ençà el segle XV restant-li al cofre - de similars característiques però amb tapa ordinàriament bombada- el protagonisme que fins aquell moment havia tingut⁸⁹². De cofres només en foren inventariats dos, un en l'inventari del 1585, i l'altre, folrat de vellut verd, en el del 1603⁸⁹³. De semblant tipologia al cofre era el baül, del qual hi ha constància en els inventaris del 1603 i 1686⁸⁹⁴. De menors dimensions estava la capsa, la qual apareix com a contenidor de coses menudes, i sovint dins d'una caixa més gran. Capses de colors apareixen en l'inventari del 1539, i també en del 1603 on es relaciona una capsa redona de fulla de capser⁸⁹⁵. D'altra part, l'inventari del 1538 recull una maleta de cuir on es guardaven 13 parells de sabates de vellut negre, quan aquesta no es feia servir per a la seua pròpia utilitat⁸⁹⁶.

Tornant a les caixes, contenidors de gran tamany, la major part dels models disposaven de pany i clau, tant podien ser guarnides amb llanda com ferrades, així com folrades amb pell o amb vellut. Les més luxoses es decoraven amb tarsia d'os, com les que apareixen en l'inventari del 1539⁸⁹⁷. L'única distinció que apareix referent a la factura és l'especificació en alguna d'ells de ... *a tall de Barcelona*, possiblement per a diferenciar-les d'altres amb una traça, disposició o forma més comuna al Regne. El pi i el noguer són les úniques fustes que apareixen mencionades com a material de confecció, la qual cosa es pot fer extensible per a la resta del mobiliari. D'altra part, són les dues fustes

---

⁸⁹² E. Pascual, "Arcas catalanas del siglo XVI: evolución de la tipología". *El moble del segle XVI: moble per a l'edat moderna*. Associació per a l'Estudi del Moble i Museu de les Arts Decoratives, 2012, p. 95.

⁸⁹³ ACV, llig. 2.555, s.f. i AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 77r, respectivament.

⁸⁹⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 44v i ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 54v.

⁸⁹⁵ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. i AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 49r respectivament.

⁸⁹⁶ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁸⁹⁷ *Ibidem*.

d'utilització més comuna en el Regne de València per la seua fàcil accessibilitat. El noguer, a més de la seua duresa i ductilitat, donava als mobles la categoria i prestància que no aportava el pi, fins que al segle XVIII va ser substituït per la caoba en els mobles de luxe⁸⁹⁸.

En funció de la valoració econòmica dels béns de l'inventari del 1539, el preu de les caixes estava al voltant d'1 lliura i 10 sous, a excepció d'una amb decoració de tarsia, valorada en 4 lliures, i altra realitzada amb fusta de noguer i tall de Barcelona, valorada en 3 lliures⁸⁹⁹. Un segle més tard, el preu de les caixes s'havia duplicat, si tenint en compte l'inventari del 1631 corresponent al primer comte de Bunyol, segons el qual, les 6 úniques caixes que hi apareixen, foren estimades en 12 lliures⁹⁰⁰.

Encara que l'armari no va restar protagonisme a la caixa com a moble de guardar, el fet que a l'inventari del 1686 el nombre de caixes i armaris siga el mateix, podria estar indicant-nos un possible desplaçament en les preferències d'ús. Ja en l'inventari del 1538 es documenta la seua utilització per a guardar vestits⁹⁰¹, la mateixa utilitat que li donava el I comte al seu únic armari de pi⁹⁰², o els que apareixen amb la mateixa funció en l'inventari del 1686⁹⁰³. Per a emmagatzemar estris de cavalcar servia l'armari de don Baltasar en l'inventari del 1585⁹⁰⁴. Un armari de cuina de quatre portes, dos dalt i dos baix, el trobem a l'inventari del 1603 pertanyent al batlle don Gaspar, on també apareix un armari de reduïdes dimensions guarnit de vellut per dins i brodat amb les imatges de la Verge i Sant Joan. Aquest mateix inventari arreplega l'armari més luxós de tots els relacionats en els diferents inventaris, un gran armari de roure de Flandes, amb pany i clau daurat, que dona Laura Cervelló tenia en la seua cambra, on es guardava joies,

---

⁸⁹⁸ M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble...*, p. 70.

⁸⁹⁹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁰⁰ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁹⁰¹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁰² APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁹⁰³ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 58r, 65v.

⁹⁰⁴ ACV, llig. 2.555, s.f.

vidres i porcellanes⁹⁰⁵. De luxe era també disposar d'un altre armari nou amb huit calaixos, en la cambra contigua. Per guardar la plata es fa relació d'altre armari a l'inventariat el 1686 de don Gaspar Alaman⁹⁰⁶.

Respecte al valor econòmic dels armaris, novament hem d'acudir als dos únics inventaris valorats, segons els quals mentre que en el 1539 caixes i armaris tenien semblant valor, al voltant d'una lliura, en l'inventari de l'any 1631 l'únic armari assenyalat es va valorar en 6 lliures, quantitat tres vegades superior a les 2 lliures de les caixes⁹⁰⁷.

Dins de la categoria de mobles per a guardar trobem també els escriptoris i els comptadors, dues varietats d'una mateixa tipologia, diferenciades per la substitució en el comptador dels calaixos per compartiments coberts amb cortinetes⁹⁰⁸. Els escriptoris eren mobles de prestigi, confeccionats amb fusta de noguer, que en reduïdes dimensions s'exhibien com a mobles d'estrado, tal com apareix en l'inventari del 1686 *Ítem, dos escritoriets de estrado ab sos bufets proporcionats ab calaixets de concha y negre ussats*⁹⁰⁹. Encara que la font no desvela peculiaritats decoratives, és conegut que s'inspiraven en els motius arquitectònics del repertori barroc. Un estil o factura particular del Regne d'Aragó es fa menció en l'inventari del 1603 per a un escriptori de reduïdes dimensions ... *obra d'Aragó*⁹¹⁰. De major prestància eren els confeccionats amb banús, fusta exòtica de gran qualitat i preu, com el que en tenia el batlle don Gaspar, assenyalat en l'inventari del 1603, el qual era de pi amb xapa de banús, o el comptador de banús i vori, molt vell, inventariat entre els béns del I comte de Bunyol, valorat en 6 lliures⁹¹¹. Aquest mateix inventari relaciona 3 mobles comptadors de fusta de xiprer que per la seua valoració, 2 lliures cadascun, i l'especificació *plans*, devien ser de

---

⁹⁰⁵ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 6r, 93v i 65r.

⁹⁰⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 66r.

⁹⁰⁷ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. i APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁹⁰⁸ M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble ...*, p. 97.

⁹⁰⁹ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 55v-56r.

⁹¹⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 43v.

⁹¹¹ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

factura corrent⁹¹². Altres fustes i materials emprades apareixen a l'inventari del 1686 de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, on es menciona la utilització de fusta de perer i el bronze com a materials per als ornaments, així com la conxa i el vori per a la tarsia.⁹¹³ Per aquest mateix inventari coneixem que comptadors, escriptoris, bufets i espills, apareixen fusionats en un moble conjunt: *Item, dos contadors grans guarnits de concha y bronze ussats, ab sos bufets per a sustentar aquells y un espill micha damunt de cascú, ussats (...)* Ítem, *un bufet de pi cubert de vaqueta ab un contadoret chiquet de noguer damunt ab una escribania de noguer concha y marfil ussats*⁹¹⁴.

Atenent, per últim, a la funció d'aquests mobles, els múltiples calaixos dels quals servien per a guardar diners o objectes menuts, sens dubte d'estima per als seus propietaris, tals com materials luxosos per a cosir, algunes joies, papers i documents. Dels 9 escriptoris que el batlle don Gaspar Mercader tenia ubicats en diferents estances de la casa, 4 estaven íntegrament dedicats a guardar la documentació concernent a la seua activitat en la Batllia. L'inventari de don Gastó Mercader datat el 1681, arreplega dos comptadors *...grans, moderns, guarnits de concha y bronca, amb los bufets, dins dels quals foren trobats diferents papers y deu lliures en plata valenciana y dos papers de menuts*⁹¹⁵.

Presents en tots els inventaris hi són les taules i els bufets, dos mobles de tipologia semblant, difícil de concretar les seues particulars característiques a partir de la informació aportada pels inventaris. A més del tipus de fusta, noguer i pi, l'única especificació que de vegades s'hi assenyala està relacionada amb la decoració i solució de les petges, això és si eren de tisora, plegables o amb cadena. Un exemple

---

⁹¹² APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f. Donat que no hi ha exhaustiva especificació i que només disposem de dos inventaris amb valoració econòmica, difícilment podem establir comparacions en aquest sentit. L'únic escriptori inventariat el 1538 fou taxat en 15 lliures i 15 sous, preu que incloïa el seu contingut, *Ítem, hun escriptori ab diversos calaixos plens de diverses scriptures y llibres de diverses maneres.*

⁹¹³ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

⁹¹⁴ *Ibidem*, ff. 56r i 64v.

⁹¹⁵ *Ibidem*, f. 34r.

d'aquestes taules les trobem a l'inventari del 1539 de don Gaspar Mercader, així com al del 1603 del batlle don Gaspar, on es documenta una de tisora i cadena amb les armes dels Cervelló i la inscripció en tarsia: “ morir o más contento [il·legible] de mi que fueras”, on també apareix un bufet amb una planxa d'argent amb relleus de figures ⁹¹⁶. De gran luxe era, sens cap dubte, la taula amb el joc d'escac amb les peces d'ivori en blanc i negre, així com el bufet de banús cobert i guarnit d'argent sobre daurat, amb la representació de Sant Josep al bell mig, valorat en 205 ducats de a onze reals castellans⁹¹⁷.

Les cadires i els llits són mobles de gran importància en el parament domèstic, tant per la seua vessant d'afavorir el descans, com per la sumptuositat que presten a l'habitatge. El gran nombre de cadires i la seua disseminació per tota la casa són trets presents en tots els inventaris treballats, això no obstant, és la sala, espai de recepció i sociabilitat per excel·lència, la que concentra el número més gran, entre 8 i 18 cadires, en funció dels inventaris confeccionats per estances⁹¹⁸. “Dar la silla” era, al Segle d'Or, l'acceptació d'una qualitat social⁹¹⁹. La major part de les cadires que apareixen relacionades als diferents inventaris són les anomenades de repòs, amb barres laterals per descansar-hi els braços, respatlles i seient de cuir, que alguns inventaris, com el de 1585, identifiquem també com “a la castellana”⁹²⁰. Aquest mateix inventari arreplega també cadires de “tall comú” obrades en tarsia, seient de cuir i respatlles de vellut, així com altres “modernes” amb seient i respatlles de vellut carmesí i seda, amb el clavasó daurada⁹²¹. Expressió de luxe eren les 6 cadires que dona Laura Cervelló tenia en la seua habitació, les quals lluien seient i respatlles de

---

⁹¹⁶ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. i AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 54r.

⁹¹⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹¹⁸ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.; ACV, llig. 2.555, s.f.; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff.; ARV, *Escribania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

⁹¹⁹ M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble...*, p. 17.

⁹²⁰ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹²¹ *Ibidem*.

llenç, franges d'or i seda carmesí, en consonància amb el daurat dels claus, deixant constància a l'inventari que els fils d'or pesaven 25 onces⁹²². Cal dir que el color roig s'associava a distintiu de reialesa, des que Carles V el va introduir en les celebracions⁹²³. Altre tipus de seients inventariats són els tamborets, els bancs de fusta d'utilització preferent en les àrees de domini dels criats, on també hi havia cadires, com la mitja dotzena de corda que s'assenyalen entre els utensilis de la cuina, en l'inventari de don Gastó Mercader el 1681⁹²⁴.

Per a jeure, els llits de posts, formats per una o diverses peces de fusta i nombre variable de matalassos, ja foren aquests de llana valenciana, castellana o barbaresca. Tot indica que el nombre i categoria dels matalassos estava en consonància amb qui hi jeia, així, els senyors en tenien més que els criats. Com a curiositat, el llit de don Baltasar Mercader, "el ric" en comptava fins a onze, i al damunt de cinc matalassos de llana castellana i barbaresca jeia dona Laura Cervelló. Un altre tipus de llit documentat és el que anomenaven llit de camp. Segons el Diccionari d'A. M. Alcover aquest és un llit amb la possibilitat d'ésser plegat i transportat, pel fet d'ésser format per cordes o corretges. M. Paz Aguiló diferencia els de camp com a llits grans, i els de camí els que tenien la possibilitat de plegar-se⁹²⁵. Amb la denominació llit de camp hi apareixen al document els llits més sumptuosos, i els més ricament ornamentats amb vellut, setí, seda i fil d'or.

L'única especificació respecte a la fusta utilitzada en els llits, la trobem en l'inventari del 1686 on apareix un llit de camp fet amb fusta d'albercoquer⁹²⁶. El luxe i la riquesa d'aquests mobles sembla que no radicava tant en la fusta i en l'estructura utilitzada, una moda probablement introduïda posteriorment, sinó en els dossers i el parament tèxtil, que a més d'aïllar de mirades indiscretas protegia dels

---

⁹²² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 67r.

⁹²³ M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble...*, p.17.

⁹²⁴ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 37r.

⁹²⁵ M. Paz Aguiló Alonso, *El mueble...*, p. 146.

⁹²⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 56v.

corrents d'aire. De tots els inventaris, el més il·lustratiu pel vocabulari i les descripcions és el del 1585, pertanyent als béns lliures de don Baltasar Mercader, on es registra entre altres, un parament de llit anomenat taranaca, format per quatre peces de vellut blau amb una trepa de tela d'or i setí al voltant de tres dits d'amplària, amb franja de seda blanca i fil d'or per les vores, i set tovalloles de domàs groc i blau. També, l'adreç de llit de camp amb cel de tela d'or, cortines de vellut i domàs carmesí amb alamars d'or, amb franges d'or i seda color grana al voltant, o un altre amb el cel de domàs groc i vellut morat, amb el davantllit de domàs groc i el cobertor de setí vanovat del mateix color⁹²⁷. A l'inventari del 1603, davantllits i papallons moriscs apareixen a les cambres dels criats⁹²⁸.

Altres elements de l'interior domèstic que aportaven confort eren les catifes de vius colors que apareixen en tots els inventaris, on s'assenyalen les seues dimensions pel nombre de rodes. Igualment els brasers, molt presents a l'inventari del 1603, on en consta un d'argent amb cassola de coure, la plata del qual pesava 40 marcs i mig, així com un altre d'argent i fusta amb cassoleta de ferro, amb uns poms al voltant, o el de coure i peu de fusta que hi havia a la cuina⁹²⁹.

Per finalitzar, encara que els inventaris *post mortem* no possibiliten la visualització respecte a la disposició del mobiliari en l'espai de l'estança on s'ubicaven, sí que ens aporten una visió aproximada de la distribució dels mobles dintre la casa. No hem observat cap desubicació, això és, no hem trobat llits en estances on, als nostres ulls, no tocaria haver-n'hi, tal com hom diu que hi apareixen en altres inventaris. El diferent concepte d'organització i disposició dels objectes, les alteracions de localització com a conseqüència de l'endolament, i les feines d'arreglar, de buidar la casa per a donar pas al nou ocupant hereu del vicle, afavoreix la sensació de desorganització que va apaivagant-se amb successives lectures. Possiblement, l'inventari del

---

⁹²⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹²⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 45v.

⁹²⁹ *Ibidem*, ff. 16r i 45r.

1686 presenta un esquema organitzatiu de l'interior domèstic més semblant al dels nostres dies, amb una major homogeneïtat en l'agrupació dels objectes. Tal cosa però, pot ser reflex de no estar la casa desmuntada pel dol i haver-hi una continuïtat en l'habitatge, ja que, rere la mort de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader hi continuarà vivint la seua viuda marmessora de l'hereu del vincle, don Francesc Maria Cervelló Mercader i Palafox.

QUADRE XLVI

Tipologia i quantificació del mobiliari per inventaris

Tipus de moble	Quantitat per inventari					
	1539	1585	1603	1631	1681	1686
Aparador	-	1	-	-	-	-
Aparador d'estrado	-	-	-	-	-	2
Armari	3	1	13	1	-	9
Banc	3	-	3	-	-	
Baül	-	-	1	-	-	1
Bufet	-	3	10	6	4	3
Cadira	44	37	37	36	30	56
Caixa	29	28	38	6	6	9
Capsa	10	-	6	-	-	-
Cofre	-	1	1	-	-	-
Comptador	-	-	1	4	-	-
Comptador d'estrado	-	-	-	-	2	-
Comptador + bufet	-	-	-	-	2	-
Comptador + bufet + +escrivania	-	-	-	-	-	1
Comptador + bufet + espill	-		-	-	-	4
Escriptori	1	3	9	1	-	1

Escriptori d'estrado	-	-	-	-	-	2
Espill	2	-	1	-	-	-
Espill + bufet	-	-	-	-	2	-
Llit	9	7	13	9	-	5
Tamboret	-	-	7	-	-	12
Taula	12	-	12	-	2	2
TOTAL	113	81	152	63	48	107

Elaboració pròpia. Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.; ACV, lligall 2.555, s.f.; AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3; APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2528, s.f.; ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33r-39v; ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff.54r-82v.

5. Les àrees de servei: la cuina i la carrossera

En explorar els estris inventariats en les cuines i altres àrees de servei de la casa dels Mercader, és possible percebre el bategar del tràfec casolà del dia a dia. Els inventaris confeccionats per estances, testimonis sense veu d'aquella època, ens obrin la mirada vers un món domèstic de servei als senyors. Amb tot i això, uns inventaris ens parlen més que no uns altres, de forma i manera que, la mateixa casa, la mateixa cuina, semblen transformar-se amb els cicles de la vida dels seus ocupants.

La jove vida truncada de don Gaspar Mercader, el 1538, va deixar “congelada” en el temps, una cuina repleta d'estrils de coure de tota mena: cànsters, cassoles, perols i olles diverses, cassa, colador, esbromadora, el morter de coure i el de pedra, les paelles, l'escalfador i la tortera per a les coques, així com la gran caldera de ferro on guisar la carn d'olla, remenada amb la pala del mateix material amb el seu mànec de fusta, i els ganxos de ferro per a rescatar-la. A més dels atifells per cuinar a l'ast, com hi són el cavall de ferro, els asts i els ferros per a

menar, a més de l'enllardador, eixa agulla amb la qual ficar els trossets de cansalada dins la carn que s'havia de rostir. Sense oblidar la gran taula de fusta, la caixa amb tres caixons, la conca d'aram per a tenir l'aigua de l'escurada, i els poals de fusta amb la corda i corriola per abastir la cuina d'aigua del pou que la casa tenia al pati. Una cuina auxiliada per dos rebosts, un d'utilitat com a magatzem, i l'altre destinat exclusivament com a pastador. Això és, àmbit del pa i de la farina, on hi era tot el necessari per a pastar i deixar reposar la massa abans de portar-la al forn, des de les escaletes per cendre, bastiment damunt del qual es movia el sedàs mentre cernia la farina, fins al gibrell de terrissa per a la pasta, la pastera amb coberta, la taula de fusta o la post amb la qual es feia arribar el pa al forn⁹³⁰.

Una vegada cuinat el menjar dels senyors, aquest es servia al menjador principal. Un espai amb xemeneia, on les parets es cobrien per tapissos o cortinatges, tal com ho desvela la presència de les barres d'empal·liar. Al bell mig, les tres taules de noguer quadrades amb peus de tisora, set cadires de cuir i una estora per als peus. Els criats en tenien el seu propi menjador, on disposaven d'una taula gran de fusta per menjar, dos bancs, un banquet i dues cadires de cuir, un privilegi que, sens dubte, solament estaria a l'abast del personal de més categoria. A disposició de tots, l'ampolla, el setrill, dues tasses, dos porrons i dos cànters de terra esbroquellats. A més una gran caldera de coure amb l'especificació que era per al bany.

Aquest món culinari es veu reduït a la mínima expressió a l'inventari del 1585, on la cuina i els seus estris servien a don Baltasar Mercader i dona Maria de Còrdova, dos nobles en l'ocàs de les seues vides. Resulta cridanera la parquedat d'aquesta àrea de l'inventari havent sigut tan explícita en altres, i inversemblants els escassos estris culinaris enfront a la riquesa de l'inventari, no sols quant fa al patrimoni, sinó també quant a les especificacions. Tal vegada no es va considerar necessari

---

⁹³⁰ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

incloure'ls, pot ser, serien tan vells que mancaven de tot valor, o, senzillament, eren els que cobrien les necessitats dels dos ancians. Un forn de coure i dos foguers destaquem entre els atifells, els quals no apareixen en l'inventari precedent.

Amb la família del batlle don Gaspar Mercader, la casa sembla omplir-se de vida, i com deixa besllumar el seu inventari *post mortem* del 1603. El menjador desconcerta, ja que apareix abarrotat de caixes plenes de roba i altres teixits, lluny de complir la funció designada. Amb els estris de la cuina ressona el soroll de les tasques del menjar: els cubilets com a motlle dels pastissos, la refredadora de coure, el marràs per a tallar la carn i els ossos, les dues portadores de fusta amb coberta, pany i clau per a tancar-la. El mobiliari de la cuina es modernitza amb els dos armaris, un amb pany i clau, l'altre amb 4 portes, la caixa tancada per al segó, i les taules com a obradors. L'àrea de servei se'ns torna a presentar amb la mateixa estructura del 1538, el menjador i la cuina, l'estança per als criats, el rebost on s'emmagatzemaven les caixes per a guardar el pa i la farina, així com les bótes de 30 cànthers. El segon rebost es reconverteix en dependència per a la bugada, amb el perol, el poal i les dues calderes. Totes les àrees semblen definides per al seu quefer.

La cuina de l'inventari del 1686, pertanyent als béns de don Gaspar Alaman Cervelló, no sembla molt diferent de les precedents. El cavallet i els asts per a rostir, la greixonera per a arreplegar el greix que sura de la peça de carn mentre es rostia, les pasteres i la post per al forn, les graelles, els calders, l'olla i els barrals per a refredar líquids, com també els cossis. Però entre tots els estris culinaris destaquen les tres xocolateres de coure amb els seus suros. Un utensili encara de luxe, amb el qual elaborar eixe producte exòtic arribat d'Amèrica, que des de els estaments privilegiats aniria popularitzant-se fins tots els sectors de la població.

Tot plegat, la fisonomia dels estris al llarg del marc cronològic que ens ocupa podem intuir-la quasi invariable. Més que la terrissa és el

metall el preponderant en les diferents cuines, el ferro i el llautó, però sobretot el coure.

Altra àrea de servei que apareix als inventaris és la de les cavallerisses i la carrossera. La possessió d'una o més carrosses, cotxe i galeres guarnides amb sumptuositat era, si més no, una demostració de poder econòmic i de *status* social. Els inventaris *post mortem* es fan ressò també d'aquests luxosos béns, així com de les guarnicions i aparells per al bestiar que els arrossegaven, els quals havien de lluir amb la mateixa i adequada ostentació que els seus senyors. El valor i la importància de les bèsties cavallines a l'època es fa palès amb les descripcions, el nombre i l'edat del "parc mòbil", així com del preu quan es tracta d'un inventari estimat. El 1538, les cavallerisses de don Gaspar Mercader, tancaven 5 animals, els quals ocupaven un lloc diferenciat en funció de la seua espècie. Mentre que en una es guardaven els dos cavalls, l'un overo i l'altre castany, valorats en 140 lliures, l'altra servia per a l'aca alatzà i les tres mules, lot valorat en conjunt en 115 lliures⁹³¹. En aquest inventari no hi consta possessió de cotxe i carrosses però en canvi destaca un gran desplegament de luxosos guariments per cavalcar, com estreps, esperon, acicats argentats i daurats, bolles de coure decoratives daurades i esmaltades, caparassó de setí i de vellut en verd i carmesí, o la cobreatzembra amb les armes dels Mercader entre molts altres⁹³². Per contra, l'inventari del 1585 reflecteix la serenitat i l'edat, tant dels amos com de les seues bèsties. Entre d'altres, destaca un adreç de coberta de cotxe tot ell de vellut negre amb alamars de seda negra, a disposició dels dos cotxes i una galera, que podien ser arrossegats pels 8 animals que ocupaven les cavallerisses de la casa: un cavall castany de 20 anys, una mula parda rabona de 26 anys, més altres dues, una parda i l'altra blanca, per al cotxe, a més de quatre matxos, un de 6 anys i els altres tres ja molt vells⁹³³.

---

⁹³¹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹³² *Ibidem*.

⁹³³ ACV, llig. 2.555, s.f.

A la cavallerissa del batlle don Gaspar Mercader es tancaven dos cavalls, un de color castany, els quals servien per arrossegar les dues carrosses que hi havia a la casa, una d'elles nova, guarnida a tot luxe: “*Item una carrossa nova amb tot el seu aparell, escala, rodes i caixa, pintat el cel de groc i verd i tota la clavació a la moderna, les cadires de cuir verd al igual que els sis coixins, tres a cada part, huit cortinetes de tafetà carmesí, els guardapols de vaqueta negra amb una coberta de guardapols de cordovà i l'encerat blanc folrat de baieta vermella, els pilars guarnits de cordovà verd i tot tatxat amb tatxes daurades*” a més d'altres guarniments i objectes, com “*unes taules de fusta guarnides d'argent per a pujar a cavall les senyores*”⁹³⁴. El I comte de Bunyol disposava de dues mules i un cotxe, més una altra caixa de cotxe sense rodes, essent valorat el conjunt en 180 lliures⁹³⁵. Finalment, dos cotxes i sis mules castanyes s'assenyalen a l'inventari de don Gastó Mercader, les mateixes que apareixen a l'inventari del seu fill don Gastó Alaman del 1686, juntament amb un cotxe, una galera vella i dues carrosses una vestida amb vellut verd i blanc mentre que l'altra estava decorada amb vellut blau i blanc amb coixins i cortines en conjunt⁹³⁶.

Al capdavant, la funcionalitat de les bísties i de les carrosses anava aparellada al luxe i representació de l'estatus nobiliari.

6. Vestir el cos. Una aproximació a la indumentària

Com va assenyalar Carmen Bernis, la societat del Renaixement, amb la seua exaltació a l'individualisme i magnificència, va ser una de les etapes històriques que major importància va concedir a la indumentària⁹³⁷. La noblesa, com a grup dirigent i privilegiat de la

---

⁹³⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f.16r

⁹³⁵ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

⁹³⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 37v i ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 70v-71r.

⁹³⁷ C. Bernis, *Indumentaria española en tiempos de Carlos V*, Madrid, 1962, p. 7.

societat estamental i jerarquitzada de l'època moderna, va utilitzar el vestit com a expressió de distinció social. Així, la seua estètica no solament havia d'actuar com a identificador, sinó també com a diferenciador social⁹³⁸. Una doble ensenya que, a més de reconèixer l'estatus, li permetia distingir-se entre els seus iguals. Tal vegada això els va portar a una carrera per la diferenciació i ostentació en vestir, la qual fou objecte de legislació restrictiva ja des de l'època medieval, encara que sense assolir l'objectiu de controlar la fastuositat i la despesa desmesurada⁹³⁹.

La rellevància que va adquirir el món de la moda, es fa palesa en la multiplicació, des del segle XVI, d'obres publicades per mestres del gremi de la sastreria. Seguint a R. de la Puerta, després de la primera publicació d'un tractat anònim, obra d'un sastre milanès del segle XVI, moltes altres publicacions van eixir de les diferents impremtes dels regnes de la Monarquia. Els patrons del sastre alavès Joan d'Acelga van ser molt afamats, des que a Madrid es publicara, el 1580, el seu *Libro de Geometría y traça*. Poc després, en 1583, el granadí Diego Freyle publicava a Sevilla la seua obra *Geometria y traça para el Oficio de los Sastres*. Ja en 1617, Baltasar Segovia ho farà a Barcelona amb el títol *Llibre de Geometria del ofici de sastres donde sa han de traçar y tallar los demes géneros de Robes, del Principat de Catalunya y Comptats de Rosello y Cerdenya*. També la premsa de Pere Patrici Mey en València se n'ocupà, amb la publicació de *Tratado de Geometría y traça*, obra de Francesc de Rocha, sastre natural del comtat francès de Xampany, però veí de

---

⁹³⁸ P. Cautera, "Moda y modales: reyes, príncipes y nobles", *Mayurqa*, Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Universitat de les Illes Balears, n° 29, 2003, pp. 317-327.

⁹³⁹ Pau Cautera assenyala les *Leges Palatine* de Jaume III de Mallorca en 1337, segons les quals encara que les vestidures s'hagen d'acomodar a la condició i categoria social seguint una gradació ascendent que culminaria amb la indumentària reial, s'havia d'evitar la riquesa excessiva que induïa a la fastuositat, amb l'objectiu d'apartar "altivez desordenada". P. Cautera, "Moda y modales...", p. 321. En aquest mateix sentit, els diferents monarques de l'època moderna van promulgar una extensa legislació. R. de la Puerta Escribano, "Reyes, moda y legislación jurídica en la España moderna" *Ars Longa. Cuadernos de Arte*. Departament Història de l'Art, Universitat de València, 9-10, 2000, pp. 65-72.

València. Anys després, el 1640, Marti d'Andújar publicava *Geometría y Trazas* en la Imprenta Real de Madrid, mentre que el 1720, Joan d'Albyceta publicava *Geometría y Trazas* a Saragossa⁹⁴⁰.

Els inventaris *post mortem*, juntament amb altres fonts notarials i representacions artístiques, constitueixen per a l'historiador una reveladora font d'informació per al coneixement de la indumentària, entenent per aquesta l'estudi de les vestidures des de l'aspecte històric o arqueològic. És per això que volem ressaltar el valor, com a font privilegiada, que tenen els inventaris *post mortem* de la família Mercader objecte d'aquest treball. No solament pel nombre de les peces inventariades, sinó també pels detalls que hi contenen. Des d'aquest punt de vista, resulta innegable la importància de l'eficiència de l'escrivà i notari a càrrec del qual estava la confecció de l'inventari, ja que, a major especificació quant fa als colors, teixits i ornaments, més abastarà el nostre coneixement en l'estètica del vestir d'aquella època. D'altra banda, assenyalem el significatiu que poden arribar a ser alguns silencis en aquestes fonts, ja que, si importants són per a l'historiador les especificacions, creiem que igualment ho són les absències, indicadores i reveladores, en alguns casos, de les particulars circumstàncies vitals, especialment relacionades amb l'economia familiar. Un exemple el tenim en l'esquifit inventari *post mortem* del I comte de Bunyol, datat el 2 de setembre de 1631, el qual resulta difícil dissociar de la penúria econòmica instal·lada en la seua vida rere l'expulsió dels moriscs.

De bon començament podem dir que, a grans trets, fins a la dècada dels anys trenta del segle XVI, la tendència de la moda va estar presidida per la llibertat i la varietat del colorit en consonància amb la influència renaixentista. A partir dels anys 1530-1540 i fins als últims del regnat de Carles I, anà conformant-se un estil autòcton característic

---

⁹⁴⁰ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel. Historia del traje en España*, València, 2006, pp. 38-46.; "Los tratados del arte del vestir en la España Moderna", *Archivo Español de Arte*, 293, 2001, pp. 45-65. <http://archivoespañoldearte.revistas.csic.es>.

dels territoris de la Monarquia Hispànica, el qual, donada la preeminència de la Corona en el marc internacional, crearà una tendència seguida per les diferents corts europees properes. La moda, però, no va estar exempta d'influències foranies. Els territoris flamencs actuaren com a canal conductor d'arribada d'usos italians, mentre que l'Imperi Germànic aportava inspiració a través del vestit militar.⁹⁴¹

És en aquest marc d'història de la moda on cal situar la roba relacionada en l'inventari *post mortem* dels béns lliures de don Gaspar Mercader i Mercader, V senyor de Bunyol, qui morí sense descendència pocs mesos després del seu matrimoni amb dona Joana Ruiz de Calcena. No hi ha dubte que, la joventut de don Gaspar Mercader, el seu recent matrimoni i la seua integració en l'ambient cortesà existent aleshores a la ciutat de València, requeria lluir les millors gales en qualsevol moment. Una possibilitat factible al baró de Bunyol, vista la seua roba inventariada. El color negre és clarament el dominant, però, el vellut, el setí, el tafetà o el fustany, estaran ricament recamats amb fil de seda, d'or i profusió d'ornaments com caps d'or, faixes de vellut i seda, treneta i cordó d'or que apaivagàvem la foscor del negre. D'altra banda, les peces acoltellades eren les més notòries a l'època. Amb teles d'elevat preu com les ja mencionades es van confeccionar una bona col·lecció dels saials de don Gaspar, un vestit d'ús comú que els homes duïen damunt del gipó. Entre moltes altres, i només per citar les de superior valoració, n'apuntem dos saials de vellut negre, *un recamat*⁹⁴² *ab una faixa de vellut y or a troços*, valorat en 18 lliures⁹⁴³, i l'altre *ab dos faixes brodades y repuntades en or*, taxat en 20 lliures⁹⁴⁴. Així com, també, un saial de setí negre acoltellejat i repuntat, folrat de vellut negre amb passamà d'or i seda, o un altre de vellut negre amb dues faixes de treneta amb trenta cinc caps d'or, valorats en 10 lliures cadascun d'ells⁹⁴⁵. Amb tela d'or, de fustany⁹⁴⁶, tafetà i setí estaven confeccionats

---

⁹⁴¹ C. Bernis, *Indumentaria ...*, pp. 21-27.

⁹⁴² *Recamar*: brodar en relleu amb fil de seda d'or i argent. *DCVB*.

⁹⁴³ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁴⁴ *Ibidem*.

⁹⁴⁵ *Ibidem*.

els gipons. Per a les calces, mitges calces i cuixots, el vellut i el cordellat. En el segle XVI el gipó d'home –nom que prové de l'àrab *gubba* o *aljuba*-, era un cos rematat en punta per davant amb coll, esquena recta, amb possibilitat de mànegues llargues acoltellades⁹⁴⁷. D'aquesta peça també dona compte el rober de don Gaspar, encara que nosaltres només mencionarem un gipó, valorat en 25 lliures i confeccionat amb tela d'or guarnit amb faixes de vellut negre brodades també en or⁹⁴⁸. Sobre el gipó, s'hi posava la robeta⁹⁴⁹, fóra de setí o de vellut negre, groc o naronjat donant-li color al conjunt, *una robeta de cetí groch ab uns verduchs y flocs del mateix* (1 lliura, 1 sou), *una robeta de vellut negre ab passamà, plana* (8 lliures)⁹⁵⁰. De veritable luxe eren dues de les camises inventariades de fil de Cambrai, ricament ornades amb peces d'or obrat amb martell, llassades i perles, cadascuna de les quals va ser valorada en 50 lliures, com la que portava *cent y trenta peces de or de martell en lo cabés y tres lasades de or, y entre les peces guarnició de perles, y en les mànegues vint peces de or ab perles entre les peçes*⁹⁵¹. També luxoses es poden qualificar les gonelles, un tipus de túnica llarga, amb mànegues o sense, que anava decorada amb rics adorns, com les que don Gaspar en tenia de vellut carmesí ... *la qual solia estar guarnida de arminis y ara tan solament té guarnida la porta del cos* valorada en 40 lliures⁹⁵², la de setí blanc i faixa de vellut del mateix color recamada amb or i argent, amb les mànegues terminades en punta i folrades de tela d'argent, valorada en 70 lliures, o altres dues, una amb les mànegues de brocat carmesí i l'altra de tela d'or, valorades en 200 lliures i 100 lliures respectivament⁹⁵³, entre altres.

---

⁹⁴⁶ Fustany: teixit de cotó, gros i pelut per una cara. DCVB

⁹⁴⁷ R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel...*, p. 184.

⁹⁴⁸ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁴⁹ Robeta: cos curt amb faldeta i mànegues o falses mànegues que els homes vestien sobre el gipó durant els segles XVI y XVII. R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel...*, p. 224

⁹⁵⁰ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁵¹ *Ibidem.*

⁹⁵² *Ibidem.*

⁹⁵³ *Ibidem.*

De capes frisades en foren inventariades cinc, tal com la ... *capa frisada del dit difunt, ab dos faixes de vellut negre brodades y repuntades de or tot nou, ab una faixa de cetí negre de part de dins acoltelejada nova* (19 lliures)⁹⁵⁴. També una ...*capa llombarda color grana amb una faixa de vellut carmesí i acoltelejada ab tres trenetes de or y seda* (12 lliures)⁹⁵⁵. El gust per vestir a la morisca es fa palès en l'existència d'un albernús blanc de cotó (3 lliures, 3 sous)⁹⁵⁶, una mena de capa tancada amb caputxa, utilitzada pels àrabs durant l'Edat Mitjana i adoptada posteriorment pels nobles cristians⁹⁵⁷. També en la presència d'una marlota, un tipus de vestit ample i desenganxat del cos, probablement per a lluir al joc de canyes dada la seua vistositat⁹⁵⁸, ...*una marlota de cetí burell ab dos fresos de or ab ses mànegues*⁹⁵⁹. Així mateix, van inventariar-se dues pells de marta gibelina (10 lliures, 10 sous), també gorres de diferents mides, colors i ornaments, igual que els barrets. La gorra va aparèixer durant el trànsit del segle XV al XVI, esdevenint el principal tocat masculí de qualsevol condició, encara que les més luxoses s'adornaven amb plomalls, medalles i pedres precioses⁹⁶⁰, exemple de les quals tenim ... *en una capsa blanca cinch gorres de vellut, la una passamanada de argent, e la altra plana ab vint y quatra parells de caps de or, e una medalla de or, e una altra ab setze parells de caps de or plana, e les dos planes, e un barret portuguès* (25 lliures)⁹⁶¹. Per a les fredes nits, un barret de vellut negre per dormir (3 sous)⁹⁶², i per als peus estivals i borseguins, dues tipus de botes, essent la segona cordada per davant amb uns cordons que passaven per una sèrie d'ullets, dels quals en tenia de color naronjats, negres o daurats⁹⁶³.

---

⁹⁵⁴ *Ibídem.*

⁹⁵⁵ *Ibídem.*

⁹⁵⁶ *Ibídem.*

⁹⁵⁷ R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel ...*, p. 102.

⁹⁵⁸ *Ibídem*, p. 205.

⁹⁵⁹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁶⁰ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p.172.

⁹⁶¹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁶² *Ibídem.*

⁹⁶³ *Ibídem.*

En una caixa llandada situada en l'habitació de don Gaspar, s'hi va inventariar roba de dona que, probablement, fou la que dona Joana aportà al matrimoni com a part del seu dot, la qual recordem va fixar-se en 9.800 ducats, dels quals 1.500 s'aportaven en roba i joies. Entre aquestes peces inventariades destaquem un saial alt de vellut negre recamat de treneta de seda negra, folrat amb tela del mateix color⁹⁶⁴. La tipologia d'aquesta peça de vestir, es caracteritzava per tenir un coll alt rematat en "lechuguilla"⁹⁶⁵. Així mateix, una savoiana també de vellut negre, sense guarnicions, conjuntada amb unes mànegues de fustany negre, valorades les dues peces en 12 lliures, 12 sous⁹⁶⁶. En el segle XVI aquesta falda, molt habitual entre les dones de totes les condicions socials, estava oberta per davant deixant veure una altra falda existent⁹⁶⁷, la qual podria ser-ne una de color grana amb dues faixes de vellut negre valorada en 8 lliures⁹⁶⁸. Faldes que s'estufaven amb el verdugado, una faldilla armada amb botxins o cercols cosits a ella, els quals anaven augmentant de grandària des de la cintura, folrant-se de tela que podia ser del mateix color que el teixit principal o d'un diferent⁹⁶⁹, com és el cas de ... *el de setí encarnat ab los verduchs de vellut encarnat* (5 lliures)⁹⁷⁰. Una mantellina de vellut negre (2 lliures i 2 sous), un cosset de setí tenat (8 sous), mànegues de tela d'or acoltellades (6 lliures, 6 sous), davanteres de setí blanc amb guarnició de vellut blanc (4 lliures, 4 sous) o de domàs blau amb tela d'or (6 lliures, 6 sous), amb una gonella de vellut blau guarnida amb trepa de tela d'or (27 lliures, 6 sous), servirien per a conjuntar diferents combinacions, en les quals no faltarien els tapins, ja foren de vellut carmesí, burell, recamats, o d'or i pell carmesí (tot valorat en 2 lliures). Sense oblidar els capells, un recamat d'or amb plomes i cordó d'or, i l'altre amb borles de seda negra, així com un ventall de ploma encarnat,

---

⁹⁶⁴ *Ibidem*.

⁹⁶⁵ R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel ...*, p. 230.

⁹⁶⁶ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁶⁷ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 227.

⁹⁶⁸ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

⁹⁶⁹ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 287.

⁹⁷⁰ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

que juntament amb un plomall blanc amb fils d'or, va ser valorat en 4 lliures i 4 sous⁹⁷¹. En definitiva, una gran variació i una gran vistositat en consonància amb la moda i tendències del moment.

Quan en el 1585 va realitzar-se l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader i Mercader, V senyor de Bunyol, un altre aire presidia ja la moda. La uniformitat i el color negre van regir la segona meitat del segle XVI⁹⁷². Derivat de la influència de la cort Borgonyona, el color negre va ser adoptat gairebé com a color únic, al mateix temps que la moda anava evolucionant paral·lelament a les teories sorgides del Concili de Trento (1545-1563), configurant un estil cortesà tendent a la sobrietat, moderació, decor⁹⁷³. Una línia que sembla estar present en els vestits relacionats en l'inventari *post mortem* dels béns lliures de don Baltasar Mercader.

Seguint els criteris apuntats, el color negre domina el vestuari de don Baltasar Mercader, mentre que el de la seua muller, dona Maria de Còrdova juga amb certa variació de colors, com el morat, el carmesí, el grana i també el negre, amb més ornamentació, però sempre dintre de la contenció. Una moderació, en definitiva, que a més de seguir més o menys les tendències de la moda, cal associar a la condició de cavaller de l'Orde de Sant Jaume de don Baltasar Mercader, ja que la Regla de l'Orde els prohibia vestir amb colors que no fossen el blanc i els foscos, introduint el rei Felip II en 1560 la possibilitat del morat i carmesí⁹⁷⁴. Pel que fa als teixits, el vellut, el setí, la raixa, el domàs, el camelot, l'escot⁹⁷⁵, la pelfa, l'estam i la seda.

---

⁹⁷¹ *Ibidem*.

⁹⁷² R. de la Puerta Escribano, *La segunda ...*, p. 68.

⁹⁷³ María Albadalejo Martínez, "Vestido y contrarreforma en la corte de Felipe II: las virtudes del traje femenino español a través de la literatura de Trento", *Tonos digital, Revista Electronica de Estudios Filológicos*, nº 24, 2013 <http://www.tonosdigital.es>

⁹⁷⁴ F. Bouza, *Palabra e imagen en la Corte. Cultura oral y visual de la nobleza en el Siglo de Oro*. Madrid, 2003, p. 73.

⁹⁷⁵ Escot: teixit de cotó fi, resistent, atapeït de fils, que solia ésser de color negre i servia per a fer cotilles, gipons, sabates i vestits de dol. DCBV

Dona Maria de Còrdova, posseïa una bona col·lecció de basquinyes i savoianes de colors i teixits diferents, ricament ornamentades per ser les peces que llüen a l'exterior. Mentre que la savoiana, com ja hem dit, era un tipus de falda d'ús comú entre les dones de qualsevol condició, la basquinya ho era més entre les dames de l'aristocràcia⁹⁷⁶. Com a exemple de basquinya de dona Maria de Còrdova cal mencionar una ... *de setí carmesí, amb son cos baix, guarnida de tela d'or, amb un cordonet d'argent a modo de trepa, o la de ... domasquinet blau, amb son cos baix, guarnida amb faixes de brocat*⁹⁷⁷. Pel que fa a les savoianes destaquem la que ella tenia de tela d'or ... *guarnida amb tres faixes de vellut blanc, amb pestanyetes de setí blanc cordada amb cordonet d'or amb fullatge de tela d'or, aferrada de tela, amb una davantera de cos del mateix*⁹⁷⁸, amb verdugado per sota. A la basquinya solia acompanyar un cosset de setí morat o carmesí, així com un gipó dels mateixos colors, peça aquesta que, segons els patrons del sastre Acelga en 1580, era un cos ajustat i tallat a la cintura en punta, amb coll i mànegues llargues⁹⁷⁹. D'ús comú també era la cota, vestit talar, del qual dona Maria en tenia un ... *de setí lleonat, guarnida de tres faixes de tela d'or, amb dos rivets d'argent, amb el cos del mateix, aferrat de tela*⁹⁸⁰. Sobre els muscles un ... *capotillo de vellut negre, guarnit amb franja vellutada i aferrat de setí negre picat*⁹⁸¹, o un ... *manto d'estam i seda*⁹⁸², es a dir, una barreja de fil de llana pentinada i seda.

En la segona meitat del segle XVI el tudesc i tudesquillo⁹⁸³, d'influència alemanya, formava part dels robbers nobiliaris. Es tractava d'una mena de capa amb mànegues, que els homes duïen deixada caure sobre els muscles. L'inventari de don Baltasar arreplega ... *un tudesquillo de setí amb tres faixes amples de vellut, folrat de tafetà, amb*

---

⁹⁷⁶ R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel ...*, pp. 109-110.

⁹⁷⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹⁷⁸ *Ibidem*.

⁹⁷⁹ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 183.

⁹⁸⁰ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹⁸¹ *Ibidem*.

⁹⁸² ACV, llig. 2.555, s.f. Estam: fil de llana pentinada.

⁹⁸³ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, pp. 70 i 284.

*l'hàbit de Santiago*⁹⁸⁴. Com a cavaller de l'Orde de Sant Jaume, don Baltasar Mercader portava aquesta distinció en algunes de les seues peces de vestir. A més de l'anterior, hi podem apuntar, una musseta de cordovà negre amb passamans d'or i seda tenada folrada de tafetà⁹⁸⁵ ... *un saio de setí negre picat, amb moltes faixes espesses de vellut negre, amb l'hàbit de Santiago, ... una ropilla de setí negre, guarnida amb quatre rivets de vellut rallat, folrada de pelfa morada, amb hàbit, ... un capot de vellut negre amb dos faixes del mateix vellut, folrat de pelfa morada la part davantera y de vellut morat la trassera usat amb l'hàbit de Santiago, ... un capot de raixa amb les davanteres de pelfa i les espatlles de baieta frisada vella, amb hàbit, o una roba de percasa (sic) de chamellot*⁹⁸⁶ de seda ab pasamà y alamar de seda morada, usada ab lo àbit de Santiago.⁹⁸⁷ Don Baltasar disposava també de diferents cueres de cordovà acoltellades unes, llises o picades les altres⁹⁸⁸. Es tractava d'un cos cenyit a la cintura que podia dur o no dur mànegues, l'origen de la qual s'ha de situar en els anys trenta d'aquell segle amb funció de protecció, fet pel qual es confeccionava en cuir o cordovà, però, des del 1560 era usada per aquells que volien anar a la moda⁹⁸⁹. No falten tampoc els saragüells de vellut negre i les calces del mateix teixit i color, com les ... *calces de vellut negre follades pespuntades ab ses miges de cordella negre, molt velles*⁹⁹⁰.

Els estudis sobre la indumentària en la Monarquia Hispànica conclouen que, fins a produir-se el canvi de tendència en la moda l'últim quart del segle XVII, la uniformitat i la contenció presidiren els guarda-robes nobiliaris. Una moderació palesa en l'escassa presència de perles, fils i teles d'or que enriqueixen els vestits de principis del segle XVI, ornaments aquests, que seran substituïts per pestenyetes, passamans o

---

⁹⁸⁴ ACV, lligall 2.555, s.f.

⁹⁸⁵ *Ibidem*.

⁹⁸⁶ *Xamellot (camelot)*: teixit de llana mesclada amb pèl de camell o de cabra. DCBV

⁹⁸⁷ ACV, llig. 2.555, s.f.

⁹⁸⁸ *Ibidem*.

⁹⁸⁹ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ....*,p.156.

⁹⁹⁰ ACV, llig. 2.555, s.f.

faixes de teles de diferents colors i teixits. També en aquesta conjuntura hem de situar els vestits relacionats en l'inventari *post mortem* del VI senyor de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general del València, mort el 7 de febrer de 1603. Això no obstant, comparat amb l'anterior inventari s'hi aprecia major luxe quant fa a la decoració, concessió que possiblement la família del batlle es va permetre donada la seua important significació dins l'estructura administrativa de la Monarquia.

En aquest inventari caldria ressaltar la presència de roba d'infant. Particularitat que assenyalem per l'escasses notícies que aporten els inventaris⁹⁹¹. Encara que no són moltes les referències, tot i que al moment de la mort de don Gaspar Mercader convivia a la casa els seus huit fills, tots menors d'edat -Victoria, Pere, Joan, Berenguer, Miquel, Lluís, Galceran i Laura- fruit del seu segon matrimoni amb dona Laura Cervelló, es pot corroborar la idea de la no diferenciació en l'estètica del vestir dels adults i dels infants⁹⁹². A parer nostre, aquesta roba dels fills inclosa en l'inventari de béns del pare té un punt desconcertant, perquè si les robes referenciades representaven la totalitat de robes que posseïen els nens, caldria suposar que, sent així que la confecció de l'inventari *post mortem* conté un objectiu econòmic, dins aquesta premissa els nens quedarien desposseïts de les seues robes personals. Un raonament que ens sembla molt improbable. Tal vegada eren peces que ja no estaven en ús, o que no havent sigut retirades abans de l'inici del treball d'inventariar, hi quedaven incloses com a part dels béns lliures, provocant múltiples reclamacions i protestes de dona Laura Cervelló encaminades a reivindicar la propietat d'algunes robes dels fills.

Entrant ja en matèria i començant pels vestits del batlle don Gaspar Mercader i Mercader, el llenç, el fil, la baieta, la raixa, la *lanilla*, el picot, la catalufa, sense oblidar el vellut, el setí i el tafetà, són els teixits de confecció predominants. Però no la seda, només present en unes mitges

---

⁹⁹¹ H. Sobrado Correa, "Los inventarios ...", p. 856.

⁹⁹² Historiadors com F. Boucher, A. Guidon o P. Ariès, referenciats per H. Sobrado, "Los inventarios ...", p. 859.

de color negre i pardo⁹⁹³, els dos colors dominats al seu vestuari. Queda documentat l'ús de saraguells de diferents teixits, com vellut negre⁹⁹⁴, llenç⁹⁹⁵, o tafetà, com els ... *nou çaraguells de tafetà pardo fets sens aforro ab un parge de or fals*⁹⁹⁶. També camises interiors ... *tres camises de llenç noves*⁹⁹⁷, o ... *set camises de homens de llinet de olmo (sic), usades*⁹⁹⁸ que tal com s'aprecia, res no tenen a veure amb les ricament ornamentades que apareixien en l'inventari de 1539. Així com la robeta, de la qual destaquem una que don Gaspar en tenia de nova, fent conjunt amb una capa amb *capilla*, confeccionades les dues peces en picot pardo, guarnides amb passamans i pestanyetes de setí. *Item, una capa ab capilla de picote pardo, ab tres passamans ab pestanyetes de setí de la matexa color, aforrada de tafetà pardo. Item, una ropilla del mateix picote pardo ab los tres passamans y pestanyetes de setí aforrada de tafetà pla ab mànegues de setí prempsats y tota guarnida de passamanets pardos, nou*⁹⁹⁹.

Les peces intercanviables, com els colls d'*orlanda*¹⁰⁰⁰ o les mànegues de setí guarnides amb passamà d'or i plata¹⁰⁰¹, facilitaven la higiene sense haver de rentar el vestit sencer, la qual cosa permetia la incorporació de variacions en la vestimenta, suposant un considerable estalvi. Com a exemple de conjunt complet podem mencionar ... *unes calces ab los aforros de catalufa mostrejada de vert i morat, y les coltellades de picote de la matexa color ab un pasamanet de vert y morat guarnides. Item una casaca del mateix picote ab la matexa guarnició y unes mànegues de telilla de seda verda blanca y encarnada. Item, una capa en capilla del mateix picote aforrada de la mateixa tela de catalufa ab dos pasamans*¹⁰⁰². Quant a les mitges i les calces, complement de

---

⁹⁹³ AHN. Secció Noblesa, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 61v i 62v.

⁹⁹⁴ *Ibidem*, f. 60r.

⁹⁹⁵ *Ibidem*, f. 46v.

⁹⁹⁶ *Ibidem*, f. 79v.

⁹⁹⁷ *Ibidem*, f. 47v.

⁹⁹⁸ *Ibidem*, f. 77r.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, f. 60v.

¹⁰⁰⁰ *Ibidem*, f. 91v

¹⁰⁰¹ *Ibidem*, f. 68v.

¹⁰⁰² *Ibidem*, f. 62v.

vestir imprescindible en l'època, sembla que concentren major ornamentació que els anteriors inventaris, entre d'altres ... *unes calçes de setí blanch, los aforros o follado de setí blanch y les coltellades del mateix ab unes espiguetes o pasama de seda per damunt, ussades*¹⁰⁰³

Finalment, al vestidor del VII baró de Bunyol no faltava una gran varietat i nombre de capes, entre les de moda en aquell moment, com la capa amb *capilla*, el *ferreruelo*, peça d'origen àrab semblant a una capa semicircular¹⁰⁰⁴ - ... *un ferraguelo negre de [...]de Segovia poc ussat*¹⁰⁰⁵- i el bohemio, capa amb coll, sense màneges ni caputxa que es cordava amb botons¹⁰⁰⁶ - ... *un boemio de tafatà terciopelado forrat de tafatà negre ab alamars, molt vell*¹⁰⁰⁷-. Botes de cordovà, unes negres i altre blanques, obertes pels costats amb botons¹⁰⁰⁸, juntament amb barrets de tafetà i feltre, guarnits amb cordons, fermall daurat, gorres de vellut, o una muntera de tafetà amb *passamanets* pel mig, folrada de tafetà negre, un barret de dol de *lanilla*¹⁰⁰⁹, o dos *tocados*¹⁰¹⁰ - probablement mocadors- complementaven la vestimenta del batlle.

De vestits de dona farem menció d' ...*una saia de vellut negre ab mostres, ab una guarnició de dos rivetonets de vellut vorebeat (sic)*¹⁰¹¹, la qual va reclamar de la seua propietat per haver-la rebut de son pare, don Pere Cervelló, qui la hi envià des d'Itàlia¹⁰¹². També ... *una roba eo cota de chamellet negre folrada de pell negra, usada*¹⁰¹³, o ... *un rebosuelo eo mantellina de vellut negre mostrejat, aforrat de pelfa naronjada ab un parge de or i argent per la vora*¹⁰¹⁴. La mantellina era una peça de roba fina que cobria el cap, els costats de la cara, l'esquena i els pits, acabant en punta prop de la cintura. Segons els patrons del sastre Andújar de

---

¹⁰⁰³ *Ibidem*, f. 89v.

¹⁰⁰⁴ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 167.

¹⁰⁰⁵ AHN. *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3 f. 60v.

¹⁰⁰⁶ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 114.

¹⁰⁰⁷ AHN. *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 72v.

¹⁰⁰⁸ *Ibidem*, f. 61v.

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*, f. 62r. Muntera: capell d'ales amples. DCVB

¹⁰¹⁰ *Ibidem*, f. 77r

¹⁰¹¹ *Ibidem*, f. 72v.

¹⁰¹² *Ibidem*.

¹⁰¹³ *Ibidem*, f. 71v.

¹⁰¹⁴ *Ibidem*.

1640, tenia forma triangular¹⁰¹⁵. També van ser inventariats uns faldellins de domàs verd¹⁰¹⁶, una mena de faldilles interiors que es posaven damunt de la camisa, davall de la saia , o de la basquinya¹⁰¹⁷, com per exemple una de catalufa blanca i encarnada amb faixes de tela d'or¹⁰¹⁸, o una altra de tafetà *terciopelado* ornamentada amb tres faixes amb vidret i canonets negres. Així mateix verdugado de setí groc¹⁰¹⁹, o tapins de vellut carmesí brodats amb or¹⁰²⁰. Per últim, sense que puguem identificar si era d'home o de dona, una armilla de baieta blanca rosada¹⁰²¹.

Pel que fa als vestits dels xiquets, destaquem un conjunt de peces de bebè, algunes de les quals es van fer servir per a les cerimònies de bateig, tal com hi deixa constància la documentació. Bolquers, faixes, vànoves confeccionades en teixit d'*orlanda*¹⁰²² i seda, guarnits amb fil d'argent ... *una mantellina de setí naquerat prensada, ab una randa de un dit de amplària de or y argent alrededor, ... un bolquer de orlanda ab una guarnisió de argent, que és una randa ampla, y picos de argent, ... una faixa de tela de seda; una faixa de tela de seda; un gamboix*¹⁰²³ *de orlanda ab una guarnisió de fil de argent; una vanoveta de tafetà blanch, aforrada de llens [...] de argent, ... una tovallola de orlanda ab una guarnisió de cadeneta de argent y fil de seda per a batejar.*

Com ja hem avançat, fins a finals del segle XVII hom diu que els xiquets vestien a imatge dels adults, de tal manera que serà l'adjectiu, l'ús del diminutiu, o el nom del xiquet o xiqueta, el que ens posarà sobre avís de trobar-nos davant una peça de vestir de nen. D'aquesta manera,

---

¹⁰¹⁵R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 223. Complement típic del vestit mallorquí.

¹⁰¹⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 70r.

¹⁰¹⁷ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel...*, p. 166.

¹⁰¹⁸ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 50v.

¹⁰¹⁹ *Ibidem*.

¹⁰²⁰ *Ibidem*.

¹⁰²¹ *Ibidem*, f. 61v.

¹⁰²² Orlanda: tela molt fina que porta el nom del lloc de procedència, Holanda. I. Maranges i Prat, *La indumentària civil catalana: segles XIII-XV*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1991, p. 104.

¹⁰²³ Gambuix: cobricap de tela que portaven les dones i els infants de mamella, aquelles per subjectar-se els cabells, i aquests per tenir el cap dret. DCVB

entre altres, ... *unes basquinyetes giques de catalufa de blanc y blau, guarnides de huns passamans [...]pròpies de dona Laura Mercader...*¹⁰²⁴ la qual era de la menor de les filles de don Gaspar Mercader i dona Laura Cervelló, ... *un ferraguelo*¹⁰²⁵ *gich de raxa de mescla, ab hun passamà de pardo y vert per la vora*¹⁰²⁶, ... *casagues chiques de drap, molt velles y rompudes*¹⁰²⁷, ... *una capeta de raxuela de mesclata, molt ussada, i del mateix teixit uns saragüells*¹⁰²⁸, ... *una armilleta de fil, vella*¹⁰²⁹ o ... *un bohemio gich de tafetà de borlilla forrat de tafatà vell i usat*¹⁰³⁰. També, dues sotanes de *raixa*¹⁰³¹, vestit talar que usaven els estudiants¹⁰³², el qual vestien els fills de don Gaspar. Per jugar a canyes, *dos sayos y un capeller de vayeta groga guarnida de or y pell*, els quals eren del fill major, don Pere Mercader i Cervelló, qui morí pocs dies després de son pare i que dona Laura protestava per ser-ne inventariats¹⁰³³.

El valor econòmic dels vestits es fa evident en la reclamació de propietat que dona Laura Cervelló hi fa en nom de la seua filla major, dona Victoria, respecte d'una ... *sayo de setí negre prempsada forrada de tafata blanch guarnida ab dos faxes de perles aljófar tota brodada*¹⁰³⁴, la qual li va donar el pare a la xiqueta, i per la qual cosa la mare protestava en el seu nom doncs era inclosa en l'inventari. Queixa que no presentarà per altres vestits, com per exemple ... *un cos de dona Victoria, de domàs blanch, molt vell i romput*¹⁰³⁵. Molt probablement, aquesta saia ornada de perles és la que dona Laura va tornar a reivindicar com a propietat de la filla en el plet iniciat el 1603 contra don Gaspar Mercader, primogènit del seu marit i successor d'aquest en el vincle de Bunyol. Un

---

¹⁰²⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 37v.

¹⁰²⁵ Ferreruelo: peça d'origen àrab, semblant a una capa semicircular, de moda en temps de Felip II. R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 167.

¹⁰²⁶ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 51v.

¹⁰²⁷ *Ibidem*, f. 51v.

¹⁰²⁸ *Ibidem*, f. 46r.

¹⁰²⁹ *Ibidem*.

¹⁰³⁰ *Ibidem*, f. 79v.

¹⁰³¹ *Ibidem*, f. 51v.

¹⁰³² R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 240

¹⁰³³ *Ibidem*, f. 90r-v.

¹⁰³⁴ *Ibidem*, f. 76r.

¹⁰³⁵ *Ibidem*, f. 90r.

plet farcit de notícies, com la que ens assabenta que la saia va ser-ne confeccionada pel sastre habitual de la casa, el mestre Baptista, amb ocasió de les noces reals, reutilitzant les perles d'una saia de vellut blau aportada al matrimoni per dona Laura Cervelló¹⁰³⁶.

Si important eren els vestits ja confeccionats, no menys ho eren les teles, cintes i ornaments per a confeccionar-los, materials també inventariats i molts d'ells reclamats per dona Laura Cervelló com de la seua propietat. Teixits per a cosir vestits, encara que també destinats per l'ornamentació de la casa, uns nous, altres en peces senceres o desfets d'anteriors confeccions i a l'espera de ser reutilitzats, que ens parlen de tasques de costura més o menys habituals dins l'espai domèstic. A més de 12 sarges de seda de "tot capoll", seda d'Oriola, i 5 macets de filadís de blanc equivalent a 5 lliures d'aquest material, hi trobem ... *trenta-cinch alnes de parchos vellutats per a un corte de calces nous, ab un tros de tafetà groch que serà tres pams*¹⁰³⁷, o ... *les onze alnes ab quatre troços de tela de or y vert rallades ab una canya, molt velles y usades*¹⁰³⁸, o ... *hun tros de orlanda que serà sis pams de orlandina*¹⁰³⁹. Materials per elaborar com les ... *quatre maduixetes de seda fluixa naquerada, tres verds y una blanca, que y aurà entre tots tres onses de seda poch més o menys*¹⁰⁴⁰, les ... *dotze sarges ab seda de tot capell, seda de Oriola*¹⁰⁴¹, els ... *sinch macets de filadís blanch que y aurà cinch lliures de filadís poc més o menys, les quals sarches de seda e filadís la dita dona Laura dix que són pròpies de aquella e comprats de sos dines propis...*¹⁰⁴², així com guarnició de cadeneta d'or i seda per a uns corporals, encaix de mocador de fil de randa, entre molts altres.

Com a eines de confecció, destaquem el bastidor gran de fusta que va inventariar-se en una de les cambres¹⁰⁴³, així com un altre bastidor,

---

¹⁰³⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, ff. 125r, 144v, 227r. Y. Gil Saura, "En la manera ...", pp. 446-461.

¹⁰³⁷ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 62r.

¹⁰³⁸ *Ibidem*, f. 89v.

¹⁰³⁹ *Ibidem*, f. 34v.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, f. 49v

¹⁰⁴² *Ibidem*.

¹⁰⁴³ *Ibidem*, f. 39v.

aquest en les cambres privades de dona Laura ... *ab quatre peus en lo qual hi havia tretse pams y mig de setí carmesí, que és de una de les cortines per a la colgadura que se.s comensada a brodar*¹⁰⁴⁴, o els ... *dos torns de fusta de filar seda ab sos campanarets, ab dos rodes, una cascú, de fusta molt ussada, el qual s'emmagatzemava en la cambra anomenada el guarda-roba*¹⁰⁴⁵, així com una post que s'utilitzava per a aplanar la seda¹⁰⁴⁶

Tot al llarg del segle XVII, França va ser la capdavantera de la moda europea, especialment en la moda femenina. Això no obstant, la seua influència no hi arribà als vestidors nobiliaris de la Monarquia Hispànica, fins a tal punt que l'immobilisme present durant el regnat de Felip III és difícil de trobar en la història del vestit¹⁰⁴⁷. Durant el regnat de Felip IV, alguns canvis com el guardainfant en la moda femenina¹⁰⁴⁸, o l'estretament dels calçots en la masculina, trencaren el continuisme ancorat en la indumentària. No fou fins al regnat de Carles II (1665-1700), quan l'estil pompós d'influència francesa va començar a conviure amb l'estil sobri característic de la Monarquia Hispànica¹⁰⁴⁹. De forma subtil, aquest canvi en l'aparador general de la moda de finals de segle XVII es deixa besllumar a l'inventari del 1686 corresponent a don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader. Tal vegada per gaudir d'una situació benestant que no es percebia des dels inventaris del segle XVI, incloent-hi en aquest grup els de l'any 1603. Lluir l'aspecte exterior amb una varietat de rics i luxosos vestits i ornaments requeria, a més d'una política menys restrictiva amb els excessos en vestir, una inversió que la crisi econòmica patida pels representants del llinatge durant gran part del segle de cap manera no podia afavorir.

---

¹⁰⁴⁴ *Ibídem*, f. 77r

¹⁰⁴⁵ *Ibídem*, f. 55v.

¹⁰⁴⁶ *Ibídem*, f. 49r.

¹⁰⁴⁷ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 71.

¹⁰⁴⁸ C. Bernis, "Velazquez y el guardainfante", *Velazquez y el arte de su tiempo: V Jornadas de Arte*, Madrid, 1990, pp. 49-60.

¹⁰⁴⁹ R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, pp. 71-72. C. Bernis, *Indumentaria ...*, pp. 21-27.

Per començar a traçar aquesta nova etapa, comptem amb l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader i Carròs -fadristerne de la Casa Mercader, fill segon del batlle i germà del I comte de Bunyol-confeccionat l'any 1629¹⁰⁵⁰, l'hereu del qual arreglarà el vincle a mitjans de segle després que la línia principal quedara escapçada de descendència masculina. Centrant-nos en el que ara ens ocupa, la relació dels vestits que fa el seu inventari, assenyallem que apareix roba de la seua viuda, dona Helena Carròs, però no dels fills, tot i que a la casa familiar situada al carrer Trinquet dels Cavallers, vivien els dos fills menors del matrimoni, don Gastó i don Maurici. Al comparar la roba inventariada amb la dels precedents inventaris, el més destacable, a parer nostre, és la presència més gran de vestits confeccionats amb teixits d'inferior categoria. Juntament als més luxosos, com ara un vestit confeccionat amb un teixit de seda amb cordonet conegut com a gorgorà, o ... un *sayet* blau y naronjat guarnit de plata *per a estar en lo lit, usat*¹⁰⁵¹, ... un *mantet de tela de la china*¹⁰⁵², ... un *gipó, faldeta i escapulari de tafetà*¹⁰⁵³, es relacionen vestits de baieta, teixit fluix de llana o barrejat de llana i cotó, molt enfeltrat i cobert de pèl per una o per ambdues cares o bé d'estamenya, un teixit assarjat de llana o estam. D'estamenya era l'hàbit del Carme de dona Helena, un teixit comú per a la confecció dels hàbits de dona seglar¹⁰⁵⁴. Pel que fa a la confecció masculina només cal destacar, a més dels saragüells i de les camises de llenç com a peces d'ús comú, un *gavant de perpetuan tenat*, això és, un

---

¹⁰⁵⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 245r- 254r.

¹⁰⁵¹ *Ibidem*, ff. 245r- 254r.

¹⁰⁵² *Ibidem*.

¹⁰⁵³ *Ibidem*. L'escapulari era una peça de roba allargada amb una obertura central per on passa el cap i que descansant damunt les espatlles, penja per davant i per darrera. DCVB. En 1618 el sastre Rocha va confeccionar un patró d'un hàbit de estamenya i escapulari per a dona. R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 162.

¹⁰⁵⁴ Segons els patrons del sastre Rocha (1618), l'hàbit de dona seglar es confeccionava en estamenya, entallat a la cintura, amb tirants, escot quadrat, davanter d'una sola peça i l'esquena en dues. Portava dos parells de mànegues, unes més ajustades a sobre d'altres bombades. R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 179.

capot amb mànegues llargues i caputxa que protegia del fred i de la pluja, de color moradenc, vinós o ros fosc¹⁰⁵⁵.

L'any 1631 va morir el I comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs, l'inventari dels seus béns¹⁰⁵⁶ palesa la fallida econòmica que arrossegà dençà que el decret d'expulsió dels moriscs va despoblar les terres del senyoriu. Només 7 vestits apareixen a l'inventari, tots ells pertanyents a la comtessa viuda de Bunyol, dona Hipòlita Centelles, sense cap referència a la roba del comte: dues robes de vellut, dues faldetes de tafetà, dos hàbits de llana, un manto de seda i un verdugado, conjunt valorat en 61 lliures¹⁰⁵⁷. Un pobre rober per a tan noble senyora.

Tampoc l'inventari de 1681 pertanyent al III comte, don Gastó Mercader recull relació de vestits¹⁰⁵⁸. No podem justificar aquesta manca com a conseqüència de llegats testamentaris a familiars, amics o criats, ja que no hi apareixen als seus testaments, ni en tenim constància de codicils en aquest sentit. Com resulta inversemblant que els comtes no disposaren de cap vestimenta per vella que fóra, tenint en compte que els inventaris acostumen a relacionar-la amb independència del seu estat de conservació, cabria la possibilitat de l'omissió com a conseqüència de la reutilització per part dels fills i hereus. La qual cosa restaria inherentment unida a un alt valor de la roba, o a una veritable necessitat del successor. Tenint en compte la migradesa econòmica del I comte, extensiva en aquell moment al seu fill don Laudomi, aquesta possibilitat d'aprofitament, normal i quotidiana en capes socials menys benestants, podria servir-nos de probable explicació. Però la seua situació no té parangó amb la que hi havia al moment de confeccionar l'inventari del 1681, per tal com llavors l'hereu

---

¹⁰⁵⁵ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 245r- 254r. R. de la Puerta Escribano, *La segunda piel ...*, p. 169.

¹⁰⁵⁶ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

¹⁰⁵⁷ *Ibidem*. Els treballs d'inventariar els béns es van iniciar el 2 de setembre de 1631 i la valoració el 6 de setembre de 1631.

¹⁰⁵⁸ Recordem que don Gastó estava vidu i els fills ja vivien independitzats del pare després d'haver contractat matrimoni.

dels seus béns lliures era el seu fill don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, de solvent posició econòmica, qui a més d'heretar el títol i vincle de Bunyol per via paterna, era posseïdor del títol i vincle dels Cervelló, així com de propietats vinculades al llinatge que, per via materna li havien arribat procedents de les famílies Vic i Mascó.

Finalment, ens ocupem de la roba registrada en la relació de béns lliures de don Gaspar Alaman Cervelló, inventari confeccionat el 1686, on el color negre i les tonalitats fosques continuen marcant la vestimenta masculina. D'altra part, l'escassa especificació dels teixits, com el drap, la *telilla*, la baieta o el risso, no apunten cap a un luxe excessiu. La popularitat i acceptació de la xocolata degué associar-se a una tintura fosca que recordava a aquest producte exòtic *...un vestit de telilla de color de chocolate guarnit ab galó de or y plata ussat, ço és justacòs y saragüells*,¹⁰⁵⁹ o també *... un altre vestit de drap de color de chocolate ço és saragüells y justacòs ab botons de seda y or ussat*¹⁰⁶⁰. Entre altre peces que s'hi mencionen, *... un vestit complet de capa, ropilla y saragüells de drap negre de dit il·lustre conde, ussat*¹⁰⁶¹, *... tres chipons [...]lo hu de felpa carmesí ab guarnició de or, altre de raso de color amusco*¹⁰⁶² *ab guarnició de randa negra y lo altre de alama verda, guarnició de randa de plata ussats y altre de tafatà negre sens guarnició, ussats*¹⁰⁶³. Els saragüells es mantenien als robbers nobiliaris, igual que les camises de fil Cambrai o les de *alamaneta prima* guarnides amb galons i randa¹⁰⁶⁴. Contra mànegues de llenç ornades amb puntes blanques grans, un colet o cos de pell, calces de seda, capes de baieta de *son ordinari portar*¹⁰⁶⁵, o la llarga de baieta usada per a les ocasions de dol, així com la confeccionada amb tela de llana impermeable coneguda com a barragà *... una capa y cubretodo de barragan*¹⁰⁶⁶ ens donen la idea de

---

¹⁰⁵⁹ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 60v

¹⁰⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁶¹ *Ibidem*.

¹⁰⁶² Amusco: color bru, terrós fosc. DCVB

¹⁰⁶³ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 62r

¹⁰⁶⁴ *Ibidem*. f. 61v

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, f. 60r.

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, f. 61r.

que el comte seguia la moda austera i continguda marcada durant els anys precedents.

Més acolorida i ornamentada era la roba de la comtessa, dona Agnès de Palafox, i dels dos fills, don Francesc Maria i dona Francesca Maria, marcada pel color blau i el blanc en teixit com la lama¹⁰⁶⁷, el tafetà, el picote¹⁰⁶⁸ de Mallorca, el brocat, la seda, o el filadís¹⁰⁶⁹, ornamentats amb randa, galó i fil de plata. Ressalta el vestit de brocat blanc i nacre que lluia el fill, acompanyat d'un sobretot de picot de seda¹⁰⁷⁰. El tall d'hàbit de dona seglar continua com a peça d'ús comú entre les dones i les xiquetes, ... *un vestit de hàbit de picote de Mallorca de la dita illustre señora condesa, guarnit de puntes negres, ussat*¹⁰⁷¹, *a l'igual que ... un vestit de hàbit de picote de dita señora dona Francisca, ussat*¹⁰⁷². De més luxe es pot mencionar ... *altre vestit de la dita il·lustre condesa de ormesi blanch teixit en lo mateix vestit uns encaysos que dihuen de precmactica, ussat*¹⁰⁷³, *o un altre ... vestit blau de mija alama bordat en fil de plata, ço és chipó y pollera*, essent aquest, un estufador de forma acampanada que les dones d'elevada condició econòmica es col·locaven damunt les sinagües per a estufar la faldilla exterior¹⁰⁷⁴. La basquinya, present en els inventaris del segle XVI, no es documenta en aquest com a falda de dona, on apareixen ... *dos guardapeus, hu de brocato de colors y altre de escarlatí ab guarnicions de fil de pita, ussats*¹⁰⁷⁵, confecció que sembla utilitzava dona Francesca ... *un guardapeus de tafatà blau ab guarnicions de seda y altre de escarlatí ab la mateixa guarnició, de la dita señora*

---

¹⁰⁶⁷ Lama: tela de seda i or, o seda i argent, en què els fils d'aquets metalls formen el teixit sense passar a l'envés. *DCVB*

¹⁰⁶⁸ Picote: Cierta tela de seda muy lustrosa. Voz del *Diccionario de la lengua castellana en que se explica el verdadero sentido... dedicado al rey nuestro señor don Phelipe V...* compuesto por la Real Academia Española. Tomo Quinto. Madrid. 1737.

¹⁰⁶⁹ Filadís: Seda de qualitat inferior; el rebuig de la seda, que no es separa fàcilment del capoll. *DCVB*.

¹⁰⁷⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 59v.

¹⁰⁷¹ *Ibidem*, f. 59r.

¹⁰⁷² *Ibidem*.

¹⁰⁷³ *Ibidem*, f. 58r.

¹⁰⁷⁴ Rep el nom de la seua semblança amb les canastres de vímet on es criaven els pollets i es guardaven els pollastres. R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel ...*, p. 221.

¹⁰⁷⁵ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 58v.

*doña Francisca, ussats*¹⁰⁷⁶. Peces que conjuntaven amb mantells de seda i filadís amb puntes o sense elles, que igualment mare i filla en tenien. Com a peces d'interior, les sinagües, les camises de fil de Cambrai i les calces de fil i seda de diferents colors de la comtessa, ... *sis enagües, les dos de Cambray guarnides de bovillo y les quatre de alamaneta prima guarnides de vovillo ussades*¹⁰⁷⁷, ... *dotse camises de la dita il·lustre condesa, ço és, sis de Cambray y les altres de alamaneta molt prima, guarnides de randa lo coll y mànegues*¹⁰⁷⁸. Les sinagües les vestien les dones de qualsevol condició, en nombre variable superposades unes damunt les altres. Segons apunta R. de la Puerta, des de el seu origen en Haití, apareixen per primera vegada en la Monarquia durant el regnat de Felip IV¹⁰⁷⁹. De teixit de menys qualitat era la roba blanca dels fills ... *una altra caixa més chiqueta fonch atrobada la roba blanca de dits il·lustres menors conde y doña Francisca, ço és, sis camises y sis saragüells del dit il·lustre conde, altres sis camises de la dita doña Francisca, guarnides ab bovillo los colls y mànegues, ussades. Íttem quatre enagües blanques per a la dita señora, de alamaneta prima guarnides de bobillo, ussades. Íttem quatre parells de calces blanques per a cascú de dits menors y dos parells de calces de seda, ussades*¹⁰⁸⁰.

Tot plegat, la quasi completa sèrie d'inventaris *post mortem* dels dirigents del llinatge Mercader en els segles XVI i XVII, constitueix una rica font per il·luminar, si més és possible, la història de la moda i la indumentària. Les descripcions quant a color, ornaments i teixits, cosides amb la línia traçada pels estudis d'aquesta matèria, palesen com el color i la riquesa d'ornaments presents en l'inventari de 1539, aniran enfosquint-se conseqüència tant d'una política dirigida cap a la moderació i la contenció, com per la situació de feblesa econòmica sofrida pel llinatge durant bona part del segle XVII.

---

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*, f. 59r.

¹⁰⁷⁷ *Ibidem*, f. 62v

¹⁰⁷⁸ *Ibidem*, f. 62r-v.

¹⁰⁷⁹ R. de la Puerta Escribano, *La Segunda piel ...*, p. 161.

¹⁰⁸⁰ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, f. 62v-63r.

7. La plata domèstica i les joies

La possessió de joies i de plata domèstica servia com a manifestació visual de distinció social, una forma de marcar el rang i la preeminència. A més del gust particular que la noblesa pogués tenir pel luxe i l'ostentació, el consum sumptuari era també una obligació unida al decoro del seu estatus¹⁰⁸¹. Lluir joies i vestir luxosament, així com rebre i agasajar als convidats amb vaixel·la de plata, permetia distingir-se entre els seus iguals i alhora marcar jerarquia davant els criats i els vassalls. D'igual manera, invertir en la possessió de plata i joies, amb el seu valor intrínsec i perdurable, garantia poder disposar de liquiditat en els moments de dificultat econòmica, mitjançant la venda o l'empenyorament.

En funció de la relació de joies i de plata que arpleguen els inventaris *post mortem* és possible obtenir una visió aproximada del grau de riquesa i sofisticació de vida quotidiana dels Mercader. El nombre d'unitats inventariades, la seua diversitat i valoració econòmica, quan els inventaris estan peritats, ens possibiliten les comparances quantitatives i qualitatives entre els propis membres del llinatge, així com entre aquests i els seus congèneres d'Estament. Una informació amb la qual aprofundir en el coneixement patrimonial de la noblesa regnícola, així com en la cultura material del propietari, del llinatge en el qual s'integra, i per extensió del context històric social.

Als inventaris treballats no s'observen tractaments diferenciats per a la plata i les joies, ni entre aquestes amb la resta dels béns inventariats, amb l'excepció del registre del pes, possiblement a fi d'una posterior valoració econòmica experta. Són més abundants les omissions de pes i valor en les joies que no en la plata. Quan l'inventari fou confeccionat

---

¹⁰⁸¹ A. Álvarez-Osorio, "Rango y apariencia. El decoro y la quiebra de la distinción en Castilla (ss. XVI-XVIII)", *Revista de Historia Moderna* nº 17, 1998-99, p. 265.

per dependències, la relació de plata i joies queda consignada al lloc de la seua trobada, assenyalant-se, com és d'habitud, el moble d'ubicació, una referència que a més de poder servir-nos per assabentar-nos sobre l'organització a l'interior de l'immoble, pot indicar estratègies antirobatòries. Així, mentre que les joies apareixen a l'inventari de don Gaspar Mercader (1538) en una caixa de tarsia a la cambra personal de la seua esposa dona Joana Ruiz, i la plata en un aparador de la sala, a l'inventari del 1585 pertanyent a don Baltasar Mercader és característica llur dispersió en diferents cambres i caixes ferrades. També la diversificació entre caixes, armaris i escriptoris és contemplada a l'inventari del batlle don Gaspar Mercader, mentre que en el del seu successor i hereu, el I comte de Bunyol, no s'hi va inventariar cap joia ni la magnitud dels seus béns va justificar la confecció per estances. Tampoc l'inventari del III comte, don Gastó Mercader el 1681 recull joies. Però, a l'inventari del 1686, pertanyent al IV comte de Bunyol, don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, les joies i la plata apareixen guardades conjuntament dins un armari, molt probablement dedicat a aquest fi, tot i que no s'hi especifica com a tal. Per quantitat i qualitat de la plata i joies inventariades, destaquen els emmarcats al segle XVI – inventaris del 1538, 1585 i 1603-. La seua riquesa no és equiparable als pertanyents al segle XVII, caracteritzats per l'escassa presència de plata i manca de joies com hi mostren els inventaris del I i III comte (anys de confecció 1631 i 1681 respectivament), evidenciant l'adversitat econòmica que arrossegaren els caps del llinatge durant bona part de la centúria.

Com a primer pas en l'anàlisi de la plata relacionada en els diferents inventaris *post mortem* del llinatge Mercader, hem optat per la classificació tipològica, seguint la línia ja emprada en altres treballs de temàtica semblant¹⁰⁸². El resultat d'aquest desglossament presenta tres apartats: el primer agrupa tots els objectes de plata d'utilitat per al

---

¹⁰⁸² Resulta de gran interès el treball de A. García i A. Molina, "La plata i les joies: creació, capital i cultura", *Interiors domèstics. Barcelona 1700*, Col·lecció La ciutat del Born 1700, Ajuntament de Barcelona, 2012, pp. 180- 239.

servei de taula. Aquest bloc és el quantitativament majoritari en tots els inventaris,¹⁰⁸³ destacant però les peces relacionades el 1585, pertanyents a don Baltasar Mercader, amb un servei complet de taula i no peces soltes, com en la resta dels inventaris. El segon grup recull els utensilis lligats amb la il·luminació, tals com canelobres, bugies, portabugies amb mocallums, palmatòries, candelers, *velon* i plat d'espavilar amb tisoires. Mentre que el tercer es fa servir com a calaix de sastre on dipositar peces soltes, totes elles d'ús comú, que la plata, però, els atorga un grau de refinament a l'altura de la condició social del seu posseïdor. Aquests són els perfumadors, el bací de barber o l'orinal recollit a l'inventari de don Baltasar del 1585; els brasers, la campaneta o la pinta de plata d'ornament personal apareguts a l'inventari del batlle el 1603, o la palangana i els florers de l'inventari del 1686 de don Gaspar Alaman. En definitiva, els tres apartats agrupen utensilis habituals no relacionats ni amb la decoració ni amb la devoció.

Atenent a l'especificació, la varietat i la qualitat dels objectes, l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader (1585) és el que, amb diferència, sobre la resta d'inventaris del llinatge. Les 195 peces de plata inventariades es corresponen amb 33 objectes de plata diferents, amb un pes total de 468 marcs, 3 unces i 12 argenços. En ordre decreixent, seguint aquests mateixos conceptes de varietat i quantitat, seguiria l'inventari del 1603, amb 65 unitats de plata inventariada que es corresponen amb 17 objectes distints i un pes total de 121 marcs, 6 unces i 6 argenços; l'inventari del 1686, amb 54 unitats agrupades en 11 conceptes i un pes total de 80 marcs, 2 unces i 12 argenços; l'inventari del 1681 amb 54 unitats, 8 conceptes i un pes de plata total

---

¹⁰⁸³ Cal dir que només puntualment, hem trobat referències de vaixel·la i altres utensilis de taula de possible ús més quotidià, tals com 52 peces de vidre, blancs o daurats, tant de València com de Barcelona, els 13 vasos de terra així com plats blancs i pintats, o els 24 vasos de terra de Talavera i Benavent a l'inventari del 1603 pertanyent al batlle don Gaspar Mercader AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 43r. També a l'inventari del 1681 pertanyent als béns lliures de don Gastó Mercader hi trobem, *Ittem una ganivela y micha dotzena de ganivets. Ittem diferent escurada de cuyna blanca y negra*. ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 37v.

de 67 marcs, 15 unces i 16 argenços, i ja per últim, l'inventari del 1538 amb 35 unitats, 7 conceptes, dels quals no es fa constar el pes, però sí el valor econòmic, amb un total de 86 lliures. Les especificacions que s'hi contempen, fan referència a la procedència de la plata, *marca de Castella*, *marca de València*, a l'estil o aire de la peça, *tall a la flamenca* o *tall modern*, i a la tècnica o decoració emprada, tal com *cisellat* o *gallonat*.

QUADRE XLVII

Pes, quantificació i diversitat d'objectes de plata								
Any	Quantitat (unitats d'objectes)	Diversitat d'objectes	Pes i valor econòmic					
			m	u	a	ll.	s.	d.
1538	32	9	28	6	8			
1585	195	33	468	3	12			
1603	65	17	121	6	6			
1631	11	3				86		
1681	55	8	67					
1686	53	11	80	2	12			

Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f., ACV, llig. 2.555, s.f., AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 1r-163r., ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33-39, ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v. Elaboració pròpia.

m=marcs, u= unces, a=argenços, ll.= lliures, s.= sous, d.= diners.

Mentre que en major o menor quantitat la plata apareix documentada en tots els inventaris *post mortem*, les joies només hi apareixen en quatre dels sis inventaris, mancant totalment el seu registre en els inventaris del 1631 i del 1681 corresponents al I i III comtes de Bunyol. La seua existència fa palès, a més del gust pel luxe i l'ostentació, la capacitat econòmica del seu posseïdor, qui mai no va recórrer a la seua venda o empenyorament per a fer front a deutes o pagaments. Això no obstant, és difícil quantificar la inversió en joies

perquè l'inventari no està valorat econòmicament i hi ha moltes omissions pel que fa al pes.

També per a les joies hem emprat la classificació, com a primer pas per visualitzar gustos i preferències. El primer grup, tant per la quantitat com per la qualitat, és el que arreplega totes aquelles joies o peces soltes utilitzades per a ser llüides personalment, com són els collars, les arracades, els anells, els joiells, camafeus, cintes i peces d'or destinades a ser cosides a la confecció de vestir, això és, perles, botons d'or, granets o canonets d'or per a cosir-los als colls, mànegues o còfies. Malgrat les escasses especificacions dels inventaris en aquesta matèria, podem dir que, com a tècniques emprades apareix assenyalat l'or de pic de martell i l'or esmaltat i l'encast, sobreixint les perles i els diamants com a materials per a confeccionar les joies. Per quantitat de joies destaquen els inventaris del 1538 i 1585 on ressalten els luxosos anells de diamants, maragdes i robins.

De l'inventari del 1585 assenyalen la venera pertanyent a don Baltasar Mercader i Mercader, no tant pel seu valor econòmic, sinó pel simbòlic, ja que era una joia que el distingia com a membre d'un grup restringit de cavallers d'un Orde Militar. Així, sens dubte, la joia reproduïa la característica creu roja de l'Orde de Sant Jaume, d'ús exclusiu dels seus membres. Igualment cal ressaltar la cinta d'or amb diamants, ressenyada a l'inventari del batlle don Gaspar (1603), la qual, juntament amb la cadena d'or, perles i altres peces encastades, a més d'un saltiri d'or, seran reclamades per dona Laura Cervelló com a béns propis, pagats amb els seus diners, protestant per veure'ls inclosos entre els béns lliures del seu marit. Un conflicte que ara s'iniciava, i que don Gaspar va intentar evitar al seu testament¹⁰⁸⁴. Entre les joies de don Gaspar, també cal destacar l'anell amb diamant quadrat, que passaria a mans del seu fill i hereu, el I comte de Bunyol. A l'inventari del IV comte de Bunyol, confeccionat el 1686 s'assenyala el valor de les

---

¹⁰⁸⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 29r-34r. Recordem que la cinta o cenyidor que dona Laura Cervelló reclamava va declarar haver-la comprat a la comtessa de Mélito per 22.000 reals castellans.

sis joies que deixava en herència al seu fill primogènit don Francesc Maria, entre les quals figuren arracades, cinyell i anells, per un valor de 345 lliures. La relació de totes aquestes joies, amb el seu valor econòmic i pes - quan s'hi fa constar- la presentem en taula adjunta.

Dintre el segon grup hi són aquelles altres peces amb caràcter o significat religiós, com hi són les luxoses creus d'or amb robins, diamants, perles, maragdes i safirs de l'inventari del 1538, la medalla d'or amb un *Sant Joanet* del mateix inventari, o els rosaris i salteris d'or amb perles de l'inventari del 1603. Per últim, un aguller i un didal d'or, relacionat a l'inventari *post mortem* del 1603 corresponent a don Gaspar Mercader, batlle general, com a únic objecte no classificable en cap dels dos grups anteriors.

QUADRE XLVIII

Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 28 de desembre del 1538			
Plata	m	u	a
<i>Item, sis escudelles de falca de argent pessen sis marcs y mija onça.</i>	6		8
<i>Ítem, tres salceretes y dos escudelles de orella, pesen tres marcs y mig quart y mig.</i>	3		6
<i>Item, una taça o copa ab sa sobrecopa sisellada, pesa dos marcs y mija onça</i>	2		8
<i>Item, onze culleretes y una ouera y una taceta de dos ances, pesen dos marcs tres onces y quart y mig</i>	2	3	6
<i>Item, dos pijers lo hu ab hun lletrer de or e lo altre pla pesen sis marchs i mija onça</i>	6		8
<i>Item, un saler daurat, pesa un march un quart y tres argensos</i>	1		3
<i>Item, dos canelobres de arandela, pesen dos marchs y sis onces y un quart.</i>	2	6	4
<i>Item, dos canelobres grans de media canya, pesen quatre marcs quatre onces y tres quarts.</i>	4	4	12
	Total	28	6 8

Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. Elaboració pròpia.

QUADRE XLIX

Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 28 de desembre del 1538					
Joies	Pes			Valor	
	m	u	a	ll.	s. d.
<i>Item, hun collar de perles ab quaranta set perles grosses e quaranta huit granets de or.</i>					
<i>Item, hun collar o gargantilla de or esmaltat que y a quinze peces e quatre gafes, que pesa cinch onçes y miga, menys cinch argents, pesat per Jaime Celna argenter.</i>	5	3		43	10
<i>Item, en una capseta hun cabés de or de camisa de dona de or de martell esmaltat de tres flors en lo qual hi ha trenta tres peces y trenta tres gafetes, que pesa nou onçes y mig quart poch més o menys.</i>	9	2		72	12 6
<i>Item, en una altra capça hun capell de peçes de or de martell esmaltades, pesa dotze onces en que y a diverses maneres de peçes, ço és, de sis maneres poch més o menys.</i>	12			96	12
<i>Item, hun altre capell de telilla de or ab la vora guarnida de peçes de or de martell que.s dihuen altos esmaltades que son trenta y tres peces poch més o menys, y vint y quatre peces de la [...] de dit capell, pesen quatre onçes.</i>	4			32	
<i>Item, dins una capsua unes arracades esmaltades ab set perles cascuna y moltes penjants, pesen onça y miga poch més o menys.</i>	1	8		17	12
<i>Item, en una altra capseta deu parells de manilles ab sobreposats arboçats, que pesen sis onçes manco mig quart.</i>	5	14		47	
<i>Item, dos parell de exorgues esmaltades de blanch y negre en una capçeta, que pesen quatre onçes quart e mig poch més o menys.</i>	4	6		35	
<i>Item, tres anells de or, hun diamant, dos robins fins.</i>				130	
<i>Item, hun joyell ab hun diamant gran e mig ab sis perles penjants.</i>					

<i>Item, hun saltiri de or ab cinquanta grans entorchats redons y cinch senyals llarchs entorchats e huna pasta de fil de or, que pesa dotze onces manco mig quart, poch més o menys.</i>	11	4
<i>Item, una medalla ab hun sent Joanet (al) mig tota de or, que pesa miga onça poch més o menys.</i>		8
<i>Item, una creu de or ab nou robins y una (...) y sis diamants y quatre perles .</i>		
<i>Item, altra creu de or ab sis robins quatre çafirs y dos esmeraldes chiques y quatre perles.</i>		
<i>Item, hun engast de or ab hun diamant de punta.</i>		
<i>Item, dos perles grosses enfilades ab hun filet de seda.</i>		
<i>Item, una perla plana gran penjada en un paperet</i>		
<i>Item, cinch dotzenes y miga de perles de diverses maneres.</i>		
<i>Item, vint (...) de or que pesen miga onça y mig quart poch més o menys.</i>		
<i>Item, una gargantilla de canonets en la qual hi ha nou dotzenes de canonets de or</i>		
<i>Item, hun trocho en lo qual hi ha moltes peçetes menudes de or y perles per al cap ab canonets penjants y bollateria de or</i>		
<i>Item, cent quaranta y nou peçetes de or chapat per a mànegues, que pesen tres onces, hun quart y hun argent.</i>	3	5
<i>Item, setanta dos peçetes de or chapat, que pesen huna onça, hun quart y hun.</i>	1	5
<i>Item, trenta-quatre peces de volta y micha y trenta-dos chiques, que pesen tres onces y micha</i>	3	8
<i>Item, huytanta sis peces de or buydades per a còfia, que pesen dos onces y mig quart.</i>	2	2
<i>Item, hun collaret de centelles de dos cares de or, en lo qual ni ha cinquanta centelles, que pesen tres quarts y mig poch més o menys.</i>		14

<i>Item, cent pecetes de argent per a hun capell, pesen miga onça y mig quart.</i>	10					
<i>Item, hun collaret de rodes de or que son vuit peces ab altres tantes rosetes dins aquelles esmaltades de ... y blanc, pesen onça y miga</i>	1	8				
<i>Item, hun rastre de lletilles y canonets de coral ab una corneta de coral guarnida de or, pesa dos onces y hun quart poch més o menys.</i>	2	4				
Total	8	5	15	474	6	6

Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. Elaboració pròpia.
m=marchs, u =unces, a =argenços, ll. =lliures, s. =sous, d.=diners.

QUADRE L

Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Mercader, confeccionat el 27 d'octubre del 1585						
Plata	m	u	a			
<i>Item, deu plats mitjans, los tres de marca de València y los set de Castella, pesen tots junts vint y huyt marchs y dos onces.</i>	28	2				
<i>Item, trenta y tres platerets de argent de servici, los dotze sens marca, y los vint y hu marca de València, pesen tant lo hu com lo altre y tots pesen, trenta huyt marchs, sis onces y micha.</i>	38	6	8			
<i>Item, un plat ochonado ab son peu blanch, marca forastera, pesa un march, sis onces y mija.</i>	1	6	8			
<i>Item, dos plats de font grans de argent, sens marca pesaren quinze marchs, tres onces y mija, llisos ab armes de Mercaders en lo mich.</i>	15	3	8			
<i>Item, quinze plats mijans de argent llisos, marca valenciana, pesaren quaranta set marchs y tres onces.</i>	47	3				
<i>Item, dotze platerets chichs de servici, marca los tres de València y los nou castellana, tots de un pes pesaren junts, quinze marchs, sis onces.</i>	15	6				
<i>Item, dos plats scudells, marca forastera, pesaren dos marchs, tres quarts.</i>	2	6				
<i>Item, un plateret ochavat ab son peu, marca forastera, pesa un march, sis onces y mija.</i>	1	6	8			
<i>Item, dos scudells de orelles de argent marca castellana, pesen</i>	2	5	8			

dos marchs, cinch onzes y mija.

Ittem, sis scudelles nomenades plats sendelles, de marca de València, pesen cinch marchs, quatre onzes y mija. 5 4 8

Ittem, una scudella de orelles plana, marca forastera, pesa sis onzes tres quarts. 6 12

Ittem, un vernigat tot gallonat blanc, ab sis ansetes, pesa tres marchs, tres onzes y un quart, marca castellana. 3 3 4

Ittem, una tasa pechina de peu alt daurada gran, marca valensiana, pesa cinch marchs, cinch onzes. 5 5

Ittem, altra taça lisa de peu alt daurada, marca de Castella, pesa tres marchs, tres onzes, quart y mig. 3 3 6

Ittem, altra taça blanca sisellada, ab peu alt ab una medalla en mig, marca de València, pesa tres marchs, cinch onzes. 3 5

Ittem, una taça sobredaurada ab son peu, marca forastera, pesa march y mig. 1 4

Ittem, una taça gran blanca de puntes, marca valensiana pesa tres marchs, una onza. 3 1

Ittem, altra taça gran blanca marca de Castella, pesa dos marchs, sis onzes y mija 2 6 8

Ittem, altra taça ab sa cuberta del peu alt daurada, marca de Castella, pesa tres marchs, tres onzes, hun quart 3 3 4

Ittem, un altra taça ab son sobre cop daurada, de tall de calis, marca de Castella, pesa dos marchs y mig. 2 4

Ittem, altra taça blanca ab sa coberta, lo peu alt, lisa, daurada, marca de València, pesa dos marchs, una onza y un quart. 2 1 4

Ittem, una taça sobredaurada ab son peu, marca forastera, pesa march y mig. 1 4

Ittem, una taça daurada marca de València, pesa hun march y micha onza. 1 8

Ittem, dos taces de dos pams y mich de alçaria a la flamenca, gallonades, totes daurades dins y fora de molta hechura, ab los remats de la una un soldat y en l'altra una dona, pesen tretze marchs, quatre onzes. 13 4

Ittem, altra taça lisa de peu alt daurada, marca de Castella, pesa tres marchs, tres onzes, quart y mig. 3 3 6

Ittem, una taça peu alt gran tota daurada, sisellada, pesa tres marchs, quatre onzes, sens marca. 3 4

Ittem, una taça alta gallonada ab son cubertor y peu alt tota daurada, pesa quatre marchs, quatre onzes y mija. 4 4 8

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

<i>Ittem, un gubellet y una taça planeta de argent, marca de Castella, pesa dos marchs, sis onzes, quart y mich.</i>	2	6	6
<i>Ittem, una copeta mijancera ab dos anses de argent gallonada, sens marca, pesa tres marchs, sis onzes.</i>	3	6	
<i>Ittem, dos culleretes de argent, paletilla y sacatuetanos, plata castellana, pesen tres onzes y mich quart.</i>		3	2
<i>Ittem, onze culleretes de pota marcades de València, pesen hun march, sis onzes, hun quart.</i>	1	6	4
<i>Ittem, dos forquilles, una cucharada daurada y un punchó tot de argent, que tot pesa un march, dos onzes y micha.</i>	1	2	8
<i>Ittem, dos ganivets ab los mànechs de argent mijansers.</i>			
<i>Ittem, una dotzena de ganivets ab los mànechs de argent dins una ganivetera.</i>			
<i>Ittem, cinch ganivets ab los mànechs de argent. Ittem dos forquilles, una cuchara daurada y un punchó, tot de argent, que tot pesa un march, dos onzes y micha.</i>	1	2	8
<i>Ittem, una caldereta de argent ab una ansa gran en mich obrada marca de València tota blanca, pesa dos marchs quatre onzes, tres quartos.</i>	2	4	12
<i>Ittem, una olla lisa sens cubertor ab dos anses, marca forastera, pesa tres marchs, tres onzes.</i>	3	3	
<i>Ittem, dos pichers de argent del tall modern y marca de València, que pesen cinch marchs, set onzes y micha.</i>	5	7	8
<i>Ittem, un picher blanch flamench, chich, marca de València, pesa dos marchs, tres onzes y hun quart.</i>	2	3	4
<i>Ittem, un picher de argent tall flamench, marca de València, lis, pesa dos marchs, quatre onzes y micha.</i>	2	4	8
<i>Ittem, dos jarrillos a tall de canadelles, sens marca, pesa un march y mija onza.</i>	1		8
<i>Ittem, una redoma de argent pera refredar aygua ab son tap, marca de València, llisa, pesa sis marchs tres onzes y mija.</i>	6	3	8
<i>Ittem, una refredadora com a caldera ab huna caldereta de dins ab sa ansa y sa caxeta per a refredar aygua ab neu, pesa set marchs y cinch onzes marca de Castella.</i>	7	5	
<i>Ittem, dos flasquillos, lo hun major que lo altre, ab ses cadenes lisos, marca de Castella, pesen huyt marhs, set onzes y mija.</i>	8	7	8
<i>Ittem, dos fonts de argent de ochano, marca de València, pesen huit march y una onza.</i>	8	1	
<i>Ittem, dos fonts de plata totes daurades y obrades, sisellades, ab les armes de Mercader, Cordova y Mendoza que pesen vint y</i>	22		

dos marchs.

<i>Ittem, un saleret redó ab sa cuberta y pebrera, marca castellana, pesa un march, tres onzes, quart y mich.</i>	1	3	6
<i>Ittem, un saleret de peu alt sisellat sobredaurat, pesa un march, quart y mich, sens marca.</i>	1		6
<i>Ittem, hun saler ab sa pebrera damunt gallonada les guarnicions daurades, pesa dos marchs y un quart.</i>	2		4
<i>Ittem, un saleret ab sa pimentera tot daurat, pesa hun march, tres onzes, un quart, marca valenciana.</i>	1	3	4
<i>Ittem, dos vinajeres blanques obrades ab sos sobrecops y anses, marca de València, pesen tres marchs, set onzes y micha.</i>	3	7	8
<i>Ittem, una çucarera ab sa cuberta blanca, marca castellana pesa hun march, sis onzes.</i>	1		6
<i>Ittem, una confitera sisellada ab son sobre cop, marca castellana, pesa cinch marchs y quatre onzes.</i>	5		4
<i>Ittem, un toret tot daurat per a tenir palillos, marca forastera, pesa dos marchs, cinch onzes y micha.</i>	2	5	8
<i>Ittem, un tabach de fil de argent blanch, pesa setze marchs</i>	16		
<i>Ittem, dos canelobres de argent tall de arandela gallonats blanchs, marca de Castella, pesen sis marchs, dos onzes.</i>	6		2
<i>Ittem, dos canelobres chiquets, pesen tres onzes, tres quarts.</i>		3	12
<i>Ittem, dos canelobres de arandela obrats gallonats, sens marca, pesen quatre marchs, cinc onzes y micha.</i>	4	5	8
<i>Ittem, dos canelobres grans obrats de sesell de relleu, marca de València pesen nou marchs, sis onzes.</i>	9		6
<i>Ittem, dos canelobres gallonats menuts, marca de València, pesen quatre marchs, quatre onzes.</i>	4		4
<i>Ittem, dos canelobres de argent triangulats y obrats blanchs, de tenir penets, pesaren un march, una onza y mich, argent castellà.</i>	1		1
<i>Ittem, una palmatòria sens marca, de argent, pesa set onzes.</i>			7
<i>Ittem, un plat per a espavilar ab ses tizores y sa cadena de plata, sens marca, pesa tres marchs, onza y micha.</i>	3	1	8
<i>Ittem, un foguer de plata castellana, ab huit pilarets sobre huyt boles de argent, ab sa bàcia gran ab ses anses, que pesa cinquanta y dos marchs.</i>	52		
<i>Ittem, un badil de dit foguer de argent, sens marca, pesa un march, dos onzes, tres quarts.</i>	1	2	12
<i>Ittem, un esqueret de argent castellà, pesa quatre onzes, plata</i>			4

castellana.

<i>Ittem, una casoleta de argent de olors ab son cademat rexada, pesa un march just, argent castellà.</i>	1		
<i>Ittem, un perfumador de argent rehat a modo de lanterna, pesa tres onzes, tres quarts, plata castellana.</i>	3	12	
<i>Ittem, un pom de tenir olors en foguer, pesa dos marchs, tot argent castellà.</i>	2		
<i>Ittem, un orinal de argent lis, pesa dos marchs, una onza y tres quarts, plata castellana.</i>	2	1	12
<i>Ittem, un bací de barber de argent lis pla, marca de València, pesa set marchs, dos onzes y mija.</i>	7	2	8
<i>Ittem, una estadalera (sic) de argent obrada, pesa dos marchs, tres onzes y mija, marca castellana</i>	2	3	8
<i>Ittem, un selló de vellut negre ab brazo y tracera y respaller, obrat y sisellat ab ses taules cubertes de argent, y les guarnicions chapades de peses de argent buidades, que poch mes o menys hi ha trenta marchs de argent, ans mes que més.</i>	30		

Total 468 3 12

Font: ACV, llig. 2.555, s.f. m=marcs, u =unces, a =argenços. Elaboració pròpia.

QUADRE LI

Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Mercader, confeccionat el 27 d'Octubre del 1585			
Plata	m	u	a
<i>Ittem, deu manilles que.s nomenen de memòries entorchades de or, pesaren deu onzes quatre quarts.</i>		10	16
<i>Ittem, sis dotzenes de caps de or esmaltats de blanch y negre, que tots junts pesaren tres marchs y quatre onzes justes.</i>	3	4	
<i>Ittem, huyt caps de or de vetes de tapins, pesaren micha onza y mich quarts.</i>			10
<i>Ittem, una sinta de peses que té vint y dos peses entre grans y chiques y lo tancador tot de or, pessa hun march, sis onzes y un quart.</i>	1	6	4

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

Ittem, un camafeo ab sa guarnició de or alrededor.

Ittem, un anell de or dit de record.

Ittem, una cadena de huyt voltes de or ab una venera de Sant Jaume la qual pesa dos marchs, un quart y mig. 2 6

Ittem, altra cadena de una volta feta a anelletes, pesa un march, cinch onzes, dos quarts y tres argensos. 1 5 11

Ittem, un joyellet de or ab una creu de sant Jaume en mig, pesa dos quarts, argent y mig. 9'5

Ittem, cent y vint y dos bellotes de or, que pesaren un march y una onza. 1 1

Ittem, sis dotzenes y quatre pesetes de or esmaltades de blanch y negre, pesen un march, tres onzes justes. 1 3

Ittem, una argolla o collar just de or de peces, en la qual hi ha vint peces entre gran y chiques esmaltades de blanch y negre, pesa cinch onzes hun quart y mig argent. 5 6

Ittem, quaranta sis pesetes de or esmaltades de blanch y negre, pesen un march y un quart. 1 4

Ittem, un anell de or ab un diamant fi de bon tamany.

Ittem, altre anell ab un rubí y quatre esmeraldes chiques a modo de maretta.

Ittem, altre anell de or ab una esmeralda gran quadrada.

Ittem, cinquanta peces de or esmaltades de blanch y negre, pesen un march y tres onzes y mija.

Ittem, moltes pecetes de or sens esmaltar, que totes justes pesaren cinch onzes justes. 5

Una cadeneta or que pesa quinze lliures de moneda valensiana.

Total 15 3 2'56

Font: ACV, llig. 2.555, s.f. m=marcs, u=unces, a=argencos. Elaboració pròpia.

QUADRE LII

Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 5 de març del 1603			
Plata	m	u	a
<i>Ittem, dos parells de canelobres de argent, les uns majors quels altres, los quals pesen deu marchs y set onses, argent de Castella.</i>	10	7	
<i>Ittem, quatre bogies de argent, lo hun parell majoret quels altres, llisos del coll alt, que pesen quatre marchs de argent de Castella menys mija onsa.</i>	3	7	8
<i>Ittem, vint platerets de argent de tot servici de la marca de Castella, los quals pesen vint marchs, quatre onses y mija.</i>	20	4	8
<i>Ittem, quatre escudells de argent molt usades, que pesen tres marchs, set onses, marca de Castella.</i>	3	7	
<i>Ittem, quatre culleretes de argent de peu de bastó usades, que pesen cinch onses y un quart, marca castellana.</i>		5	4
<i>Ittem, tres culleretes de argent ab les mànechs romputs y ab sos mànechs, que tot ha pesat tres onses, un quart, marca de Castella.</i>		3	4
<i>Ittem, una cullereta molt gica, plana e llisa, per a poder pendre la sal, que pesa quart y mig.</i>			6
<i>Ittem, una çucarera de argent ab sa cuberta, usada, que pesa un march, sis onses, marca de Castella.</i>	1	6	
<i>Ittem, una conqueta de argent gica, que pesa dos marchs, set onses, marca de Castella.</i>	2	7	
<i>Ittem, una font de argent gran daurada, amb un scrit en mig ab les armes dels Mercader, ques llig "Ave Maria gratia plena", que pesa dotse marchs y dos onses</i>	12	2	
<i>Ittem, un aguamanil eo hidria de argent ab una ança que sobrepuja, daurada, que pesa huyt marchs, dos onses, marca castellana.</i>	8	2	
<i>Ittem, un bou afixo sobre una planja, daurat, ab una pebrera afixa damunt la esquena del bou, que serveix per a saler y pebrera, lo qual es de alquimia.</i>			
<i>Ittem, una palmatoria de argent blanca ab un mocallum, que</i>	6	10	

pesa sis onses, dos quarts y mig, marca castellana.

Ittem, una campaneta de argent blanca ab les armes de Mercader y Servelló, que pesa un march y dos onzes y un quart, marca castellana. 1 2 4

Ittem, una tassa eo gotet blanch, ab ses anses de argent molt vell y esclafat, que pesa quatre onses, quart y mig. 4 4

Ittem, una (...) de evano guarnida per defora de planjes de argent, que la casoleta pesa un march, dos onzes. 1 2

Ittem, un caragol d'argent ab unes vies sobredaurades, que pesa dos marchs, dos quarts, marca castellana. 2 8

Ittem, una teja de plata sobredaurada ab sa funda de fusta y cuyro, que pesa un march, sis onses y mija, marca castellana. 1 6 8

Ittem, una solica de argent sobredaurada ab les armes en mig dels Mercader y Servellons ab sa fonda, que pesa tres marchs y mig, marca castellana. 3 4

Ittem, un taçó de argent ab peu sobredaurat, que pesa tres marchs, set onzes y un quart, marca castellana. 3 7 4

Ittem, un vaset giquet llis, que pesa dos onzes y un quart, marca castellana. 2 4

Ittem, una mesureta de argent ab son mànech per a medir aygues de olors, que pesa dos onzes, tres quarts y mig, marca castellana. 2 14

Ittem, un bufet de fusta ab una planja damunt de argent ab rellevats ab diverses figures.

Ittem, un braser tot de argent ab la casola de coure, que pesa quaranta marchs y mig, marca castellana. 40 4

Ittem, unes taules de fusta guarnides de argent per a pujar a cavall les senyores.

Ittem, un braser de argent ab lo sol de fusta y la casoleta de ferro, ab huns pomets alrededor, que pesa (...).

Ittem, un saler de tres peses gran ab una pebrera y (...) damunt de tot daurat, que pesa (...).

Ittem, una taça de argent a modo de piger ab un peu gran daurat, que pesa (...).

Ittem, dos canelobres de (...) blanc, que pessent (...).

Ittem, un ensenser de argent ab ses cadenetes, una barqueta ab sa cuverta per a tenir ensens y una cublereta de argent.

Ittem, un parell de canadelles chiques de argent.

Total 121 6 6

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 1r-163r. m=marcs, u=unces, a=argenços. Elaboració pròpia.

QUADRE LIII

Joies relacionades a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 5 de març del 1603

Plata	m	u	a
<i>Ittem, una cinta de peses ab vint y una peses fetes a modo de estela o de flor de gesmir esmaltades de blanc, y vint peses afforrades ab ambar y esmaltades de blanc que pesen totes, nou onses, tres quarts, un argent.</i>	9		13
<i>Ittem, un brinco de cristall a modo de pigera, guarnidor ab diverses rosetes alrededor.</i>			
<i>Ittem, dotse mansanetes de or aforrades de ambar, que pesen una onça, tres quarts e tres argents.</i>			
<i>Ittem, un dalfí a modo de granats ab un trosset de cadeneta de or molt chiqueta.</i>			
<i>Ittem, huyt pessetes desfetes ab uns granats en mig.</i>			
<i>Ittem, quatre dotzenes y una de puntes de or esmaltades afixes y cosides ab unes vetetes de tela de argent de dos en dos, en nou de les quals, damunt de les vetes, y havia cosits un botó en cascú de or, ab uns granatets falsos que són nou botons, que tot junt pesa set onses y mig quart, del qual pes se han de llevar les vetes y lo ques trobara dins la capsa.</i>	7		2
<i>Ittem, un aguller y un didal de or ab unes pedretes blaves y vermelles afixes en aquell, que pesa tres quarts de or.</i>			12
<i>Ittem, una vora de vel feta a modo de (...) ab lo cordó de fil de or que son vint y set puntetes y una roseta soltera esmaltada de blanch, ab una (...) de or, tota desfeta, que tot pesa una onsa y mija.</i>	1		8
<i>Ittem, una sarta de àmbar ab guarnició de or esmaltats de blancs ab cinquanta senyals cascú de aquelles guarnit ab dos caps y engastats, que pesa tretse onses.</i>			13

Ittem, dos cadenetes de alquimia de resplandor.

Ittem, vint y sis botons de or esmaltats y afforrats de àmbar, que pesen quatre onses, un argens. 4 1

Ittem, dos broquerets de arracades esmaltades de blanch y negre de or, ab unes peretes de ambar, ab uns estrems de or, que pesa dos quarts, un argent. 9

Ittem, un anell sicellat ab un diamant quadrat fi

Ittem, un collar de perles grosses moltes delles quallades y algunes orientals y algunes a modo de avento, ab unes filasetes chiquetes de perla a perla y dos perletes de aljofar.

Ittem, quaranta nou perles que estan incertades juntament ab altres ab un rosari lo or del qual y les demás perles són pròpies de la senyora dona Laura Servelló com a béns parafernals, segons la dita dona Laura ho aferma.

Ittem, una cinta de or de martell ab vint y cinch pessetes y una bronja, ço és, les dotze pessetes ab dotze diamants, ço és en cada pessa hun diamant y les tretse pessetes ab perles, ço és en cascuna de aquelles tres perles grosses e la bronja en mich, ab hun diamant gran ab quatre diamants triangulars alrededor y quatre diamants a modo de creu, ab sa funda de cuyro.

Ittem, una cadena de or de martell ab vint y huit pessetes engafades unes de altres, ab unes pessetes chiques a modo de rosetta y en cascuna pessa ab perles a la una part y a l'altra, unes més grossetes que altres.

Ittem, un saltiri de or ab los pater nosters fets unes pessetes a modo de tronets esmaltats de vert y blanch, ab sexanta perles incertades ab or.

Ittem, hun saltiri de coral engafat ab una cadeneta de alquimia, ab huns extrems de or a modo d'esfera y ab unes orelles giques de argent sobredaurat y los grans de coral són gichs.

Ittem, hun rosari de coral ab los grans giquets engafat ab una cadeneta de alquimia.

Ittem, dos dotzenes de grans de naquera a modo de perles.

Total 4 4 12'96

Font: AHN, Secció Noblesa, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 1r-163r. m=marcs, u=unces, a =argenços. Elaboració pròpia

QUADRE LIV

Relació de plata i valoració econòmica a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Carròs, I comte de Bunyol, confeccionat el 2 de setembre del 1631			
Plata	ll.	s.	d.
<i>Item, dos parells de canelobres de plata.</i>	40		
<i>Item, dos buxies de plata</i>	15		
<i>Item, quatre canelobres de plata per a tenir pehuets</i>	16		
<i>Item unes tiçores de espavilar ab son plat de plata</i>	15		
	Total	86	

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v. Elaboració pròpia

QUADRE LV

Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gastó Mercader i Carròs, III comte de Bunyol, confeccionat el 16 d'agost del 1681			
Plata	m	u	a
<i>Item, dotsena y micha de platillos de plata que pesen trenta y sis marchs y cinch onzes y un quart.</i>	36	4	4
<i>Item, una font y picher de plata que pesen huit marchs y una onza.</i>	8	1	
<i>Item, una palancana de plata que pesa huit marchs y una onza.</i>	8	1	
<i>Item, dos floreres de plata que pesen cinch marchs y una onza</i>	5	1	
<i>Item, sis candeleros de plata que pesen tres marchs, cinch onzes y micha.</i>	3	5	8
<i>Item, una dotzena de culleres y altra dotzena de tenedors de plata que pesen un march, una onza y un quart.</i>	1	1	4
<i>Item, dos salves de plata que pesen quatre marchs y una onza.</i>	4	1	

Total 67

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33-39. Elaboració pròpia.

QUADRE LVI

Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader IV comte de Bunyol, confeccionat l'11 d'octubre del 1686			
Plata	m	u	a
<i>Item, dotzena y micha de platillos de plata que pesen trenta y sis marchs, cinch onzes y un quart.</i>	36	5	4
<i>Item, un picher de plata que pesa tres marchs.</i>	3		
<i>Item, dos floreres de plata que pesen cinch marchs y una onza.</i>	5	1	
<i>Item, quatre candeleros de plata y un escupidor que pesen tres marchs, cinch onzes y micha.</i>	3	5	4
<i>Item, una dotzena de culleretes de plata y huit tenedors que pesen un march.</i>	1		
<i>Item, dos salers de plata que pesen quatre marchs y una onza.</i>	4	1	
<i>Item, un velon de plata gran que pesa onze marchs y set onzes.</i>	11	7	
<i>Item, dos salvilles que pesen quatre marchs, cinch onzes y micha.</i>	4	5	4
<i>Item, dos vinageres de plata que pesen dos marchs y una onza.</i>	2	1	
Total	80	2	12

ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v. Elaboració pròpia.

8. De llibres i biblioteques

Entre les múltiples informacions que els inventaris *post mortem* brinden a l'estudi de la cultura i de les mentalitats està, tal com ho va apuntar B. Bennasar, la possibilitat d'explorar l'interès cultural mitjançant la possessió i la lectura de llibres¹⁰⁸⁵. Els inventaris *post mortem* són, malgrat les seues limitacions, una font important per a l'estudi del llibre, de la lectura i de la formació de biblioteques privades. De no tractar-se de l'inventari d'un llibreter, qui per feina acumulava quantitat i varietat de llibres, el registre de títols i autors que apareix referenciat en els inventaris pot permetre l'acostament a les inquietuds intel·lectuals dels propietaris, així com poder-los emmarcar en la seua època.

Dels set inventaris *post mortem* del llinatge Mercader objecte d'aquest treball, només en quatre hem trobat registre de llibres, encara que no en tots se'ls hi dona un tractament individualitzat. Així, apareix registre en el dels béns lliures de don Gaspar Mercader i Mercader, V baró de Bunyol, confeccionat en el 1539, en el del 1585 de don Baltasar Mercader i Mercader, VI baró de Bunyol, en el del 1603 de VII baró de Bunyol, batlle general, don Gaspar Mercader i Mercader, i en el del 1686, del V comte de Bunyol i III comte de Cervelló, don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló. La presència de llibres apunta a la possible existència de lectors, però no sempre l'afició a la lectura es fa visible mitjançant un inventari. Així, el gust per les lletres del I comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs, no es fa palès en el seu inventari *post mortem* confeccionat el 1631, ja que no hi registra cap llibre inventariat, ni tan sols l'escrit per ell mateix, *El prado de Valencia*, publicat l'any 1600. Una absència difícil d'explicar, com també ho és

---

¹⁰⁸⁵ B. Bennasar, "Los inventarios *post-mortem*...", p. 142.

imaginar la seua casa sense la presència d'un llibre, tenint en compte que va formar part, i fins i tot presidir, l'Acadèmia dels Nocturns. Raó que tal vegada s'hauria de buscar en el fet que ells llibres, abans com ara, es compren, es venen, s'hereten, i també es cremen. D'altra part, una rica casa nobiliària no necessàriament ha d'estar associada a una bona biblioteca, ni tan sols a una biblioteca. L'inventari de 1585 pertanyent al VI baró de Bunyol don Baltasar Mercader i Mercader, de bona hisenda no para esment en els llibres existents, impedit-nos per tant el seu coneixement, *Item, una caxa de tall de Barcelona ab son pany y clau, vella, dins la qual se atrobà molts papers de cartes missives y llibres y altres processos vells*¹⁰⁸⁶.

Començant pels llibres i papers escrits que apareixen en l'inventari *post mortem* del 1539 pertanyent al V baró de Bunyol, don Gaspar Mercader i Mercader, només en dos llibres dels set que foren inventariats hi consta el seu títol. La relació és la següent:

1. *Item, cinch llibres d'empremta de cavalleria ab les cubertes de Pergamí.*
2. *Item, uns Colloquis de Erasme en pla.*
3. *Item, hun escriptori ab diversos calaixos plens de diverses scriptures y llibres de diverses maneres.*
4. *Item, una caixa de tarsia ab son pany y clau gran dins la qual se dix havia moltes scriptures y actes e per no tenir la clau no fonch oberta.*
5. *Item un llibre appellat los Triumphos de Petrarca.*

A parer nostre, el fet que no es trobaren en lloc adient, sinó en diferents llocs de la casa, condiona poder parlar d'existència de biblioteca *sensu stricto*, essent millor parlar de llibres solts per a gaudir de l'oci de la lectura, sense afany bibliòfil o de col·lecció. Dos títols són de fàcil identificació, els Col·loquis d'Erasme de Rotterdam i els *Triunfos* de Petrarca, els quals perfilen la intel·lectualitat de don Gaspar Mercader, propera a l'ambient de l'humanisme erasmí present en alguns àmbits del món cultural i cortesà de la València de principis del

---

¹⁰⁸⁶ ACV, llig. 2.555, s.f.

segle XVI. Un panorama cultural afavorit pel mecenatge dels ducs de Calàbria, don Ferran d'Aragó i dona Germana de Foix¹⁰⁸⁷. Per aquella època, el pensament erasmian havia arribat al públic gràcies a la compilació dels Col·loquis d'Erasme traduïts per Alonso de Virués. Segons M. Bataillon, "la erasmofilia del público estaba haciéndose insaciable", tot pel qual Virués, a fi de respondre a les sol·licituds, va publicar los *Coloquios familiares*, aproximadament al voltant del 1529¹⁰⁸⁸. El fet que aquest títol aparega en plural, ... *uns col·loquis de Erasme en pla* podria indicar que es tractava d'una compilació de Col·loquis i no d'un títol individual tal com *Colloquio de Erasmo intitulado institución del matrimonio christiano*, el qual havia sigut traduït per Diego Montejón, i que l'editor francès veïnat a València Joan Joffre, va reimprimir en 1528. Això no obstant, també podria tractar-se d'alguna versió manuscrita, a similitud de les que van circular entre el grup d'afins o simpatitzants del pensament erasmista de la ciutat de Burgos d'on era Virués.¹⁰⁸⁹ Fos com fos, el seu valor va ser taxat en 3 sous.

També de fàcil identificació és ... *un llibre appellat los triumphos de Petrarca*, valorat en 10 sous, el qual probablement fóra un exemplar de l'edició completa i traduïda de l'obra de Francesc Petrarca (1304-1374) que fou feta l'any 1512 a càrrec d'Antoni d'Obregón. Aquesta obra va eixir amb el títol *Francisco Petrarca, con los seys Triunfos de toscano sacados en castellano con el comento que sobrellos se hizo*, amb els sis poemes narratius que representen les distintes fases per les quals passa una persona al llarg de la seua vida, l'amor, la castedat, la mort, la fama,

---

¹⁰⁸⁷ A la mort de dona Germana de Foix en el 1538, la mateixa línia va seguir la segona duquessa dona Mencía de Mendoza, dona de gran cultura, deixeble de l'erasmista Juan Maldonado.

¹⁰⁸⁸ M. Bataillon, *Erasmo y España*, Madrid, 1986, p. 294. Virués va traduir els següents col·loquis: el *Puerperio*, el *Exercicio pueril*, el *Matrimonio*, el *Combite religioso*, la *Peregrinación o Romería*, el *Cartuxano*, el *Franciscano*, el *Abad y la mujer sabia*.

¹⁰⁸⁹ *Ibidem*.

el temps, l'eternitat¹⁰⁹⁰. La seua gran popularitat va contribuir al desenvolupament de l'Humanisme per tot arreu dels territoris de la Monarquia, i el fet que estigués entre les propietats del V baró de Bunyol pot ser indicador de certa inclinació seua vers els preceptes de l'Humanisme. Pel lloc on es va trobar, una caixa llandada en l'habitació on va morir don Gaspar¹⁰⁹¹, es podria deduir que va ser una de les seues últimes lectures.

També del seu interès degué ser la literatura de cavalleria, gènere literari en prosa de gran èxit encara en el segle XVI, que recreava el món fictici d'exaltació dels ideals cavallerescs. Encara que l'inventari solament arreplega que eren cinc llibres impresos amb cobertes de pergamí, s'aventuren amb la possibilitat que algun d'ells fóra l'Amadis de Gaula, donada l'exitosa edició que Garci Rodríguez de Montalvo va fer l'any 1508, amb el títol *Los cuatro libros del virtuosos Caballero Amadís de Gaula*, més un cinquè que va traure aprofitant l'èxit de l'anterior. El conjunt d'aquests llibres d'èpiques cavalleresques va ser inventariat per 1 lliura i 5 sous. Per molts més diners, 15 lliures i 15 sous, es va valorar el lot que formaven l'escriptori amb calaixos, un moble de prestigi on es guardaven escriptures i llibres "de diverses maneres"¹⁰⁹². La manca de més especificació ens deixa sense conèixer la seua temàtica, així com el contingut dels escrits. D'igual manera queda sense identificar el contingut de les escriptures i les actes que es guardaven en una caixa amb ornament de tarsia, tancada amb pany i clau, que no es pogué obrir per no tenir la clau.

Segons la classificació que de les biblioteques va fer Victor Infantes¹⁰⁹³, de biblioteca pràctica podem qualificar, els 9 llibres - incloent el Missal de la capella- que apareixen registrats tots junts dins

---

¹⁰⁹⁰ R. Recio, *Antonio Obregon. Francisco Petrarca, con los seys Triunfos de toscano sacados en castellano con el comento que sobrellos se hizo*. Edició crítica a càrrec de R. Recio. *eHumanista*, Santa Bàrbara, 2012, pp. 1 i 2.

¹⁰⁹¹ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

¹⁰⁹² *Ibidem* s.f.

¹⁰⁹³ V. Infantes, "Las ausencias en los inventarios de libros y de bibliotecas", *Bulletin hispanique*, vol. 99, n^o1, Bordeaux, 1997, p. 282.

d'un armari, en l'inventari *post mortem* de qui va ser el VII senyor de Bunyol des de 1585 a 1603, don Gaspar Mercader i Mercader¹⁰⁹⁴. La relació i identificació possible és la següent:

1. ... un libre de la festa de sent Vicent Ferrer.
2. Item un altre llibre ab cobertes de pergami daurades intitulat del prado de València¹⁰⁹⁵.
3. Item un altre libre ab cobertes de pergami, intitulat Quarta part del Espejo de Consolación¹⁰⁹⁶.
4. Item un altre llibre ab cubertes de pergami intitulat Libro de reloges solares¹⁰⁹⁷.
5. Item, hun altre llibre ab cubertes de pergami intitulat de llavors.
6. Item, un altre libre ab cubertes de pergami intitulat en llengua ytaliana relació universal.
7. Item un altre libre ab cobertes intitulat la Geografia de Flavio Todomeo¹⁰⁹⁸.
8. Item un altre llibre giquet intitulat dins advertimentos espirituales.
9. Item, un missal per a dir missa ors he estampa de l'any MD setanta hu, ab faristolet de fusta per a tenir lo dit misal¹⁰⁹⁹.

Tal vegada, la lectura o la possessió de llibres, no era una de les activitats més habituals de don Gaspar, segurament més enfeinat en les seues obligacions com a batlle general del Regne de València. Malgrat les reduïdes dimensions de la biblioteca s'aprecia variació temàtica, ja que, descomptat el Missal d'utilitat per als oficis divins que es

---

¹⁰⁹⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 37r.

¹⁰⁹⁵ Com ja hem apuntat, creiem que es tracta de Gaspar Mercader, *El prado de València*, València, 1600. Imprès en l'empremta de Pere Patrici Mey.

¹⁰⁹⁶ Possiblement es tracte del llibre de temàtica devocional escrit pel franciscà fra Joan de Dueñas, *Quarta parte del Espejo de Consolación de Tristes. En la qual se verán muchas y grandes historias de la Sagrada escriptura para consolación de los que en esta vida padecen tribulación*. Del qual degué haver diferents impressions, com per exemple la realitzada a Valladolid l'any 1551, o la de 1580 en Barcelona en l'impremta de Jaume Galuan.

¹⁰⁹⁷ Podria tractar-se del llibre titulat *Libro de reloges solares* escrit pel clergue i matemàtic Pere Roiz, publicat en 1575 a València per Pere Huete, i venut en la casa de Francesc Castillo.

¹⁰⁹⁸ Deu referir-se a alguna de les parts de l'obra *Geographia* del geògraf grec Claudi Ptolemeu (100-170).

¹⁰⁹⁹ Missal de l'any 1571 adaptat a la liturgia post Concili de Trento.

realitzaven en la capella de la casa, 3 llibres (37'5%) tenien relació amb temes d'espiritualitat i devoció, uns altres 2 (25%) els podem relacionar amb les ciències geogràfiques, només 1 (12'5%) tenia a veure amb la literatura, un altre amb la rellotgeria, mentre que hi ha un que no l'hem pogut identificar amb cap tema. Pel que fa a les descripcions, 5 tenien la coberta de pergamí, i solament en un es fa referència a les seues reduïdes dimensions. Entre tots ells cal destacar aquell que no hi podia faltar, ja que l'autor era el seu fill primogènit i homònim, don Gaspar Mercader i Carròs, qui el 1600 va publicar a València la seua obra *El prado de València* com adés hem comentat. No creiem equivocar-nos atribuint l'autoria al fill i no a Francesc Agostí Tárrega, autor d'un llibre amb semblant títol.

Sens dubte, l'ofici de batlle general ocupava gran part de la jornada diària de don Gaspar, fet pel qual algunes activitats pròpies de la Batllia eren despatxades al domicili. Això explicaria l'existència de 4 mobles escriptoris dispersos per la casa, íntegrament dedicats a guardar escrits relacionats amb tal dedicació. Una utilització i dispersió que palesa certa confusió entre la vida familiar i l'exercici de les seues funcions com a batlle general¹¹⁰⁰. Dels dos escriptoris que es trobaven en la cambra personal del batlle, un guardava dues èpoques que recentment li havia signat a Jaume Beltran, cavaller receptor de la Batllia General, una rebuda per l'escrivà el 27 d'agost de 1602, de la segona terça de dit any, i l'altra el 9 de desembre de 1602, de la tercera terça, de 100 lliures cadascuna. En l'altre, dintre de saquets de tela, bossetes de cuir, embolics de paper i caixetes es guardaven diners procedents dels fraus i confiscacions haguts a l'últim semestre de l'any 1602, amb especificació de la part pertanyent al rei, i la corresponent als guardes o a l'acusador,

¹¹⁰⁰ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 7v i 11r.

dipòsits fets durant els mesos de gener i febrer de 1602. Considerant la possible utilitat com a font documental hem optat per la transcripció, la qual incorporem a l'apèndix documental (Document IV). Un tercer escriptori situat en la cambra anomenada "el guarda-roba" contenia lletres del rei dirigides al seu batlle general relatives al seu quefer, i altres papers, bitllets, suplicacions, advertiments d'arrendaments i altres, dels quals no es féu inventari per no tenir cap relació amb l'herència. El quart contenia papers adients a memorials i suplicacions concernents a la Batllia General, com ara memòries d'entrades fetes a la Taula de València a nom de Jaume Beltran, receptes de la Batllia General d'amortitzacions, suplicacions de diverses persones al Consell Patrimonial i altes lletres missives, que per no ser de l'herència no les van registrar.

Considerem infreqüent que els inventaris *post mortem* arreglessin la relació de documents conservats per la família, alguns dels quals passarien com herència a mans dels successius posseïdors del vincle. El fet que hi haja constància del notari rebedor els dóna un interessant valor afegit. No hi ha dubte que ens trobem davant d'una important font d'informació la qual, a tall de dotar-la d'una major utilitat i facilitat, hem decidit organitzar-la cronològicament, presentant-la en forma de quadre incorporat a l'annex documental. És gran la diversitat, encara que sempre referida als aspectes que d'una manera o altra estan relacionats amb els avantpassats del llinatge, des del més antic, datat el 15 de juliol de 1328 i pertanyent a una còpia de la donació del castell de Bunyol per part del rei don Alfons a l'Infant don Jaume, fins al document amb datació més recent, el 5 d'agost de 1595, pertanyent a un acte de dispensa apostòlica en favor de don Melcior Mercader, pare de don Gaspar Mercader. A grans trets, fins al 1425, tots els documents són previs a la possessió de la baronia per la família Mercader. A més del ja esmentat, s'hi relacionen les còpies dels testaments de l'infant don Jaume i del seu fill don Pere d'Urgell; dues Sentències del rei don Ferran, una de 1413 i l'altra de 1415, contra don Jaume d'Urgell (el dissortat) i sa mare dona Margarida de Monteferrato, per l'alçament

dels dominis senyorials de Bunyol al conèixer la resolució del Compromís de Casp de 1412; o bé la venda de la baronia per don Álvaro d'Àvila, mariscal d'Aragó, al rei don Alfons V en 1424, rebuda pel mariscal com a donació del rei Ferran I el 1415. A partir del 1425, estant ja la baronia en mans de la família Mercader després que Berenguer Mercader la comprara al rei al preu de 12.000 florins, els documents són majoritàriament compres i vendes de terres i cases, actes de carregaments de censals, quitaments, i reparticions de termes entre Bunyol i Requena. La família també conservava el privilegi de noblesa concedit pel rei a mossèn Pere Mercader en 1511, la donació d'aquest al seu fill Joan d'una casa al carrer dels Cavallers, així com successives vendes del molí de Vera. A més de llibres de comptes antics, algun procés per causa criminal, lletres i alguna caixa amb documentació variada. A banda de tots aquests documents, don Gaspar en tenia a casa d'altres pertanyents a la Batllia General de València, els quals per no recaure en l'herència no van ser inventariats. Així mateix, es fa menció del llibre de comptes de la baronia de Bunyol corresponent a l'any 1602, i altres diferents quèrns al voltant de la collita dacsà, el panís i el forment d'aquell mateix any, dels quals, malauradament, no tenim més constància¹¹⁰¹.

Deixant l'arxiu dels papers i tornant a les biblioteques, de major categoria és la que apareix en l'inventari *post mortem* del IV comte de Bunyol, i II comte de Cervelló, don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, realitzat rere la seua mort en 1686¹¹⁰². Es tracta d'una biblioteca de reduïdes dimensions, 70 volums corresponents a 29 títols, que per la seua quantificació, entraria en la classificació aportada per Victor Infantes, de biblioteques de consulta vinculades a l'exercici d'alguna activitat¹¹⁰³, la qual, en el cas s'haurà d'entendre com a activitat cultural deslligada de pràctica professional. D'altra part, aquesta biblioteca perfectament podria ser una selecció de llibres de la gran biblioteca

---

¹¹⁰¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 89r.

¹¹⁰² ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

¹¹⁰³ V. Infantes, "Las ausencias...", p. 283.

heretada del seu avi don Gerard de Cervelló. Una esplèndida biblioteca, la del I comte de Cervelló, amb 1.994 volums corresponents a 1.310 títols, a la que Amparo Felipo ha dedicat hores d'estudi i investigació a fi de quantificar-la i qualificar-la¹¹⁰⁴.

Els llibres inventariats en la casa del Carrer dels Cavallers, on residia don Gaspar Alaman, van ser eina de la seua producció escrita, així com exemple de les seues intenses inclinacions intel·lectuals, tant com del seu interès per la Història (21'03%), la Teologia (20'69%) i la Filosofia (13'79). Es tracta d'una biblioteca d'alt nivell cultural no solament pels autors i per les matèries, sinó també per ser el llatí la llengua d'expressió. La seua ubicació en la casa i el mobiliari que l'acompanyava, permet recrear allò que possiblement fou el lloc de concentració i treball de don Gaspar, des d'on isqué la seua producció escrita. Hores d'estudi, consulta i escriptura que ens arriba de la imatge fixa aportada pel seu inventari de béns, el qual situa els llibres a una estança situada del entresòl de la casa, i per tant fora del bullici familiar i dels quefers dels criats, buscant certa intimitat, i fruit dels estris necessaris per a crear un clima confortable, com cadires de vaqueta, bufets i brasers, i amb els llibres sobre estants per a aconseguir un accés fàcil i d'amable consulta¹¹⁰⁵.

Les dificultats d'identificació de les obres són, probablement, conseqüència de la forma de fer-se el registre dels llibres, tal vegada, l'escrivà treballava al dictat d'algun altre, qui no va considerar necessari especificar el nom complet de l'autor, el títol, el lloc i l'any d'edició. Forma de procedir primmirada que hauria seguit un expert llibreter interessat en la compra-venda. Això no obstant, l'inventari arreplega el format d'enquadració i per tant les mides dels llibres. Majoritàriament són obres in-folio, a excepció de dues que són en quart. Donat que desconeixem si pogué haver-hi algun interès de venda i a tal

---

¹¹⁰⁴ A. Felipo Orts, *De nobles ...*, (en premsa).

¹¹⁰⁵ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

fi valoració econòmica, no ens és possible informar si aquesta va anar acompanyada d'una taxació experta.

Malgrat les dificultats de catalogació, hem intentat classificar les obres en funció del seu contingut, a fi de copsar els interessos intel·lectuals de don Gaspar. En funció del resultat, tal com hem avançat, eren els llibres de Teologia, d'Història i de Filosofia els que majorment ocupaven els prestatges.

QUADRE LVIII

Contingut temàtica de la biblioteca de don Gaspar Cervelló Mercader

Temàtica	Nº títols	%
Teologia	6	20'69
Història	9	21'03
Gramàtica	1	3'45
Filosofia	4	13'79
Ciència i Arquitectura	2	6'90
Sense identificar	7	24'14

Font: ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

Relacionem a continuació la transcripció del llistat dels llibres inventariats, amb especificació en nota d'una identificació probable quan l'acostament ha estat possible¹¹⁰⁶:

1. *Primo Riviolo (sic), quatro tomos en foleo*
2. *Kisquerio, mundus subterra, dos tomos en foleo*¹¹⁰⁷
3. *Cardano, quatro tomos en foleo*¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁶ Per a la identificació hem emprat el *Catalogo colectivo del Patrimonio Bibliográfico español*.

¹¹⁰⁷ Pot tractar-se de l'obra del jesuïta Kircher, Athanasius (1602-1680), *Mundus subterraneus, quo universae denique naturae divitiae*, Amsterdam, 1665.

¹¹⁰⁸ Girolamo Cardano (1501-1576), matemàtic i doctor en medicina, la seua obra científica més important és *Ars magna*, però també té llibres de contingut filosòfic.

4. *Maluenda, de Antichristo, dos tomos en foleo*¹¹⁰⁹
5. *Laquet ap^a, mathem^a, cinco tomos en foleo.*
6. *Scotu, opera omnia, catorze tomos en foleo*¹¹¹⁰
7. *Opera Ciceronis, quatro tomos foleo*¹¹¹¹
8. *Caramuel, Architectectura Civilis y Mathesis nova, et vetus, cinco tomos en foleo*¹¹¹²
9. *Plutarchi, opera, dos tomos en foleo*¹¹¹³
10. *Aristoteles, opera omnia, dos tomos en foleo*¹¹¹⁴
11. *Delrrio Desques en foleo un tomo.*¹¹¹⁵
12. *Torniel, Anales Sacri, dos tomos en foleo*¹¹¹⁶
13. *Blibiotheca Eusebii, un tomo en foleo*¹¹¹⁷.
14. *Thesoro de la Lengua Castellana, un tomo en foleo*¹¹¹⁸.
15. *Plinio, Historia Mundi, un tomo en foleo*¹¹¹⁹.

---

¹¹⁰⁹ Del dominic Tomàs de Maluenda, *De Antichristo libre undecimus*, Roma, 1604.

¹¹¹⁰ Juan Dums Scoto (1266-1308), *Opera Omnia*.

¹¹¹¹ Marco Tulio Ciceron (106 aC- 43 aC).

¹¹¹² Deu tractar-se de l'obra del monjo cistercenc Juan Caramuel Lobkowitz (1606-1682), filòsof, matemàtic, lingüista. *Architectura civil, recta y obliqua considerada y dibuxada en el templo de Ierusalen [...] promovida a suma perfección en el templo y palacio de S. Lorenzo cerca del Escorial que inventó con su divino ingenio, delineo y dibuxo con su real mano y con excessivos gastos empleando los mejores architectos de Europa erigió el Rey don Phelipe II, Vigevano (1678); Mathesis bíceps, vetus et nova, Campaniae, 1670.*

¹¹¹³ Pot ser Plutarco de Atenas (350-432), filòsof neoplatònic, qui va restablir la Acadèmia platònica en Atenes, de la qual va ser director. O també, podria tractar-se de l'obra de l'historiador Mestrio Plutarco, (46° 50- 120).

¹¹¹⁴ Aristòtil (384-322 aC), *Aristotelis opera omnia graecae et latine, in tomos quatuor nova et expeditori partitione distributa... commentarius authore Guillelmo Du-Vallio Pontesiano*. 2v, Paris, 1639.

¹¹¹⁵ Donat l'interès per l'Història de don Gaspar, es podria tractar de l'obra de Martín Antonio del Río (1551-1608), *Comentarios de las alteraciones de los Estados de Flandes, sucedidas después de la llegada del señor Don luan de Austria a ellos, hasta su muerte : en cinco libros*. Madrid, 1601.

¹¹¹⁶ Augustino Tornielo (1543-1622), *Annales sacri et ex profanis praecipui ab orbe condito ad eumdem Christi passione redemptum*. Dos tomos.

¹¹¹⁷ Podria tractar-se de *Bibliotheca studii theologici, ex plerisque Doctorum prisci seculi monumentis collecta: ex D. Aurelii Augustini libris in epitomen, ac locorum communium ordinem distributis: II. D. Eusebii Hieronymi operibus ex serie tomorum in compendium redactis: III. Sententiis et dictis orthodoxorum aliorum patrum per locos communes digestis: eorundem que similitudinibus, quibus passim scriptura loca illustant ad finem cuiusque tomi additis. O de Eusebio de Cesarea, Opera, quae magna hactenus doctoru[m] virorum industria, per lustratis diligenter instructissimis passim locorum Bibliothecis, inueniri potuerunt : omnia catigatiora & locupletiora, quàm antehac unqua[m], edita:quo rum Catalogum uersa haec pagella, unà cum eorum interpretibus continet*, Basilea, 1559.

¹¹¹⁸ Molt probablement, Sebastián de Covarrubias (1539-1613), *Tesoro de la Lengua castellana o Española*, Madrid, 1611.

16. *Gregorio de Valencia, opera omnia, quatro tomos foleo*¹¹²⁰.
17. *Juntinis, opera, dos tomos foleo*¹¹²¹.
18. *Biblia Sacra, en foleo*¹¹²².
19. *Olay, Magni opera, un tomo foleo*¹¹²³.
20. *Monarquia de Pineda, seis tomos en foleo*¹¹²⁴.
21. *Guerras Civiles de Francia un tomo en foleo*¹¹²⁵.
22. *Luccanis opera, un tomo en foleo*¹¹²⁶.
23. *Tiracuelus, un tomo en foleo*¹¹²⁷.
24. *Serio Rodigilio un tomo en foleo*¹¹²⁸.
25. *Polioli (sic) opera un tomo en foleo*¹¹²⁹.
26. *Cenece (sic) opera omnia dos tomos en foleo*.
27. *Concordancias de la Bíblia, un tomo en foleo*¹¹³⁰.
28. *Dictionarum historicum goe un tomo en quarto*¹¹³¹.

---

¹¹¹⁹ Cayo Plinio Segundo, *Historiae Mundi libri XXXVII*.

¹¹²⁰ Gregorio de Valencia (1549-1603), Teòleg jesuïta.

¹¹²¹ Pompeo Giustiniano, *Delle guerre di Fiandra, libri VI (1601-1608)*, Amberes, J. Trognonio, 1609.

¹¹²² *La Bíblia Sacra*.

¹¹²³ Magnus, Olaus (1490-1558), *Historia Olai Magni Gothi ... de gentium Septentrionalium uariis conditionibus statibus & de morum, rituum, superstitionum, exercitiorum, regiminis, disciplinae, uictusq' mirabili diuersitate, item de bellis, structuris, instrumentisq[ue] mirabilibus, item de mineris metallicis, & uariis animalium generibus ...* Basilea 1567.

¹¹²⁴ Juan de Pineda (1521-1599), *Monarchia ecclesiastica*, Salamanca, 1588.

¹¹²⁵ Enrico Caterino Davila (1576-1631), *Historia de las guerras civiles de Francia*.

¹¹²⁶ Marco Anneo Lucano, poeta romà (39-65).

¹¹²⁷ Es tracta del jurista francès André Tiraqueau, autor de *De legibus connubialibus* (1513) i *De nobilitate et jure primigeniorum* (1549). Obra no especificada.

¹¹²⁸ Ludovici Caelii Rhodigini, encara que l'obra no s'especifica, podria ser, *Lectionum antiquarum libri triginta*. Editorial: Francofurti e Lipsiae: Sumptibus Christiani Gerlachii & Simonis Beckensteinii. Typis Danielis Fieveti, anno MDCLXVI [1666].

¹¹²⁹ Podria tractar-se de Polybii Historiarum libri quinque / opera Vincentij Obsopoeiin lucem editi graece ; idem Latini Nicolao Perotto ... interprete. Exemplar censurat per la Inquisició.

¹¹³⁰ Segons apunta T.J. Dadson, hi hagueren moltes concordances de la Bíblia en els segles XVI i XVII, ell referència cf. *Concordantiae Bibliorum utriusque Testamenti, veteris et novi*, Amberes, Viuda de Juan Steelsius, 1567. Trevor, J. Dadson, "Las bibliotecas de la nobleza: dos inventarios y un librero, años de 1625", en A.G. Egido Martínez (coord.), J.E. Laplana Gil (coord.), *Mecenazgo y Humanidades en tiempos de Lastanosa. Homenaje a Domingo Ynduráin*. Instituto de Estudios Altoaragoneses. Institucion Fernando el Católico, 2008, pp.253-302. També: *Concordantie maiores biblie tam dictionu declinabilium q[uam] indeclinabilium : de nouo summa diligentia c'u textu vise ac s[e]c[un]d[u]m veram ortographiam em'edatissime excuse / [a Ioanne de Secubia]*, segons Catalogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfica Español.

29. *Mathienzo in verg.^o un tomo en quarto.*

9. Inventaris i documents

A parer nostre, considerem infreqüent que alguns dels inventaris *post mortem* treballats relacionen els documents conservats. Tal circumstància es dóna concretament als inventaris del 1585 corresponent aquest a don Baltasar Mercader i Mercader, i al del seu successor i nebot don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general, confeccionat el 1603. No es tracta, però, dels mateixos documents, ni la comparança entre uns i altres admet la conclusió que es tracte d'un arxiu familiar transmès d'antany per la família. El qual no significaria que no pogueren haver-se conservat pels successius hereus del vincle, quan aquests eren descendents directes de l'anterior.

De les dues relacions de documents, la més interessant sembla ser la que apareix a l'inventari del batlle don Gaspar Mercader, ja que, la diversitat documental que hi arreplega i l' ample marc cronològic, constitueix una important font d'informació, avalada pel fet de constar-hi el notari rebedor. A tall de fornir-la d'una major utilitat, hem decidit presentant-la en forma de quadre, amb organització cronològica i agrupació per matèries.

Mentre que els documents conservats pel VI baró de Bunyol, don Baltasar Mercader estan en connexió amb el seu marc d'espai temporal, activitat inversora i herència familiar, el del VII baró de Bunyol transcendeix aquest marc espacial, temporal i familiar per a endinsar-se en els segles medievals del senyoriu, les relacions familiars d'aquell temps amb la Monarquia i els documents més recents dels Mercader. La diversitat documental és gran, tot i que sempre referida als aspectes

---

¹¹³¹ Charles Estienne (1504-1564), *Dictionarium historico-geographico-poeticum*, in-4°.

que d'una manera o d'altra estaven relacionats amb els avantpassats del llinatge, des del més antic, datat el 15 de juliol de 1328 i pertanyent a una còpia de la donació del castell de Bunyol per part del rei don Alfons a l'infant don Jaume, fins al de datació més recent, el 5 d'agost de 1595, pertanyent a un acte de dispensa apostòlica en favor de don Melcior Mercader, pare de don Gaspar Mercader, a grans trets, fins al 1425, tots els documents són previs a la possessió de la baronia per la família Mercader. A més del ja esmentat, s'hi relacionen les còpies dels testaments de l'Infant don Jaume i del seu fill don Pere d'Urgell; dues Sentències del rei don Ferran, una del 1413 i l'altra del 1415, contra don Jaume d'Urgell (el dissortat) i la seua mare dona Margarida de Monteferrato, per l'alçament dels dominis senyorials de Bunyol consegüents a la resolució del Compromís de Casp del 1412; o bé la venda de la baronia per don Álvaro d'Àvila, mariscal d'Aragó, al rei don Alfons V en 1424, rebuda pel mariscal com a donació del rei Ferran I el 1415. A partir del 1425, i estant ja la baronia en mans de la família Mercader, després que Berenguer Mercader la comprara per 12.000 florins al rei, els documents són majoritàriament relatius a compres i vendes de terres i cases, actes de carregaments de censals, quitaments, i reparticions de termes entre Bunyol i Requena. La família també conservava el privilegi de noblesa concedit pel rei a mossèn Pere Mercader en el 1511, la donació d'aquest al seu fill Joan d'una casa al carrer dels Cavallers, així com els relatius a les successives vendes del molí de Vera. A més dels llibres de comptes antics, algun procés per causa criminal, diverses lletres i alguna caixa amb documentació variada.

A banda de tots aquests documents, don Gaspar en tenia altres pertanyents a la Batllia General de València, que, per no recaure en l'herència, no foren inventariats. Així mateix, l'inventari fa menció del llibre de comptes de la baronia de Bunyol corresponent a l'any 1602, i altres diferents quèrns al voltant de les collites de dacsa, panís i forment

d'aquell mateix any, dels quals, malauradament, no tenim més constància¹¹³².

QUADRE LIX

Documents relacionats a l'inventari *post mortem* de don Baltasar Mercader i Mercader, agrupats per matèries

Data	Contingut	Notari
	Llicència i amortització reial, atorgada a l'almoïna de l'hospital de Bunyol	Lluís Avenar
	Institució de dita almoïna	Lluís Avenar
	Dotació de l'almoïna	Lluís Avenar
	Mutació de voluntat	Lluís Avenar
	Reconeixement del reverend mestre Miquel Joan Luviela a don Baltasar Mercader, senyor de Bunyol, que l'almoïna i dotació s'ha fet de béns del senyor de Bunyol	Lluís Avenar
	FAMILIAR	
1503, 5 d'abril	Els capítols matrimonials signats entre Na Maria Violant Mercader i mossèn Joan Mercader	Joan Saburgada Garcia Ugart
1505, 27 d'octubre	Carta de la presa de possessió de la Foia de Bunyol i vila de Setaigües	Joan Saburgada Garcia Ugart
1506 23 de juny	Un acte de pagament signat per Na Violant Mercader al seu marit, mossèn Joan Mercader	Joan Saburgada Garcia Ugart
1506 23 de juny	Carta en forma de augment de dot feta per mossèn Joan Mercader a Na Maria Violant	Joan Saburgada Garcia Ugart
1530 4 de març	Un inventari fet pel procurador de don Gaspar Mercader en nom de curador dels seus germans i hereus de don Joan Mercader	Lluís Miquel.
	Constitució dotal de dona Joana de Calcena i carregament de censal	Lluís Miquel
1538, 29 d'abril Barcelona	Capítols matrimonials entre dona Joana de Calcena i don Gaspar Mercader	Lluís Miquel
1538 16 de desembre	Codicils de don Gaspar Mercader. Publicats el 20 de desembre	Lluís Miquel
1538 16 de desembre	Testament de don Gaspar Mercader	
1539	Inventari fet per don Baltasar Mercader, senyor de Bunyol en nom d'hereu de don Gaspar Mercader	Lluís Miquel
1539 9 d'agost	Cartes nupcials entre don Baltasar i dona Maria de Còrdova	Lluís Miquel Lluís Avenar

¹¹³² AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 103v-120v.

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

1549 13 de novembre	Una carta de quan prengué l'hàbit de Sant Jaume don Baltasar Mercader.	Lluís Miquel
22 de setembre (sens any)	Una donació feta per dona Violant Mercader als seus germans, don Gaspar i a don Baltasar Mercader, de certs béns	Lluís Miquel
	Una amortització de dos dobles, deixades per dona Jerònima Mercader	
	Trasllat del testament i codicils de don Joan Mercader	
	Cartes de la compra del forn i cases del carrer de la Cardà	
	CENSALS/ ÀPOQUES	
1507 29 d'abril	Trasllat d'un carregament rebut per Mateu Ayvisa el 25 de juliol del 1504	Mateu Ayvisa
1511 31 de març	Carregament del censal fet pels diputats del Regne a mossèn Joan Mercader, de 359 sous per prendre 5.235 sous i 7 diners	Pere Bataller
1512 15, maig	Carregament de censal per la universitat del lloc de Gestalcamp, a don Joan Mercader, de 101 lliures, 10 sous i 8 diners de propietat	Pere Mascarell
1531 22 d'agost	Una <i>diffinició</i> feta per dona Violant Mercader als seus germans don Gaspar i don Baltasar Mercader	Lluís Miquel
1532 21 de juny	Un quitament censal signat per Joan Baptiste Aimar a don Baltasar.	Lluís Miquel
1534 30 juliol	Acte de venda d'un censal per Joan Salt a don Gaspar Mercader	Lluís Miquel
1539 24 d'octubre	Quitament fermat per mossèn Francesc Joan Artes i Jeroni Artes a don Baltasar.	Lluís Miquel
1545 24 de març	Quitament signat per Lluís Moura a don Baltasar, d'un censal rebut per Honorat Martorell.	Lluís Avenar
1547 4 de novembre	Quitament censal signat per Na Caterina Corberana a don Baltasar Mercader	Lluís Avenar
1549 22 d'abril	Quitament fermat per Nofre Llàzer Aviego al lloc de Setaigües, d'un censal de 3.000 sous de propietat.	Gaspar Adell
1559 21 d'abril	Un carregament de censal fermat per la universitat de la vila de Setaigües a don Baltasar Mercader.	Gaspar Adell
1561 11 de juliol	Un quitament signat per dona Violant Mercader a don Baltasar Mercader	Lluís Avenar
1561 19 de setembre	Un quitament censal signat pels marmessors de Na Isabel Vilalta a don Baltasar Mercader	Lluís Avenar
del 1565 26 de març	Època signada per don Gaspar de Montpalau a don Baltasar Mercader de 150 lliures	Lluís Avenar
1565 28 de març	Quitament censal signat per Joan Miquel a don Baltasar Mercader d'un censal de 5.000 sous de propietat.	Lluís Avenar
1565 23 de maig	Quitament censal signat per don Melcior Mercader a don Baltasar Mercader	Lluís Avenar
1566 16 de gener 27 d'abril	Carta de dos quitaments fermats per don Melcior Mercader en nom d'hereu de dona Àngela Mercader, la seua germana, a don Baltasar i dona Maria de Còrdova, d'un censal de 14.569 sous de propietat.	Lluís Avenar

1572 4 d'agost	Quitament censal signat per Lluís Granulles a don Baltasar Mercader de part d'un censal.	Lluís Avenar
1573 21 d'agost	Quitament censal signat per dona Francesca Cifre.	Lluís Avenar
	Un compte del 17 de juliol del 1575 de 94 lliures, 3 sous i 4 diners entre don Baltasar Mercader i Jeroni Pedrón com a deutor, el qual pretén que ja esta pagat.	
	Diverses apoques i quitaments lligats amb una corda	
	Documents sense especificar	

Font: ACV, lligall 2.555, s.f. Elaboració pròpia

QUADRE LX

Documents relacionats a l'inventari *post mortem* de don Gaspar Mercader i Mercader, agrupats per matèries.

Data	Contingut	Notari
HISTÒRIC		
1343 19 de maig,	Sentència arbitral donada pel rei don Dionís de Portugal e altres, sobre les parròquies de diversos llocs del Regne de València. Treta dels llibres de la Cort del Justícia d'Elig	Francesc Medina, notari escrivà de la Cort del Justícia de la vila d'Elig.
1344	Testament de l'infant don Jaume, fill del rei don Alfons	Bernat de Torranches
1344, 15 de març	Donació del rei don Pere d' a l'infant don Jaume fill del rei don Alfons	
1344, 15 de març	Transsumpt del'últim testament de l'infant don Jaume, fill del rei don Alfons, a son fill don Pere, conte d'Urgell	Bernat de Palasio
1408	Transsumpt tret del testament de l'íncit rei don Pere, comte d'Urgell	Pere Cerdan
1408 20 de maig	Transsumpt del rei don Pere, fill de don Jaume	Pere Cerdan
1413, 29 de novembre, Lleida	Sentència en paper, amb cobertes de pergamí, del rei don Ferran contra don Jaume d'Urgell	Diego García, escrivà de sa Majestat
1415, 30 de juliol	Sentència en paper, amb cobertes de pergamí, del rei don Ferran contra dona Margarida d'Urgell, mare de don Jaume	Diego García, escrivà de sa Majestat.
1422 9 de setembre	Acte de possessió d'homenatge del castell de Xàtiva, presa per mossèn Berenguer Mercader, procurador del rei don Alfons d'Aragó	Pere de Angularia (sic)
1537 8 d'octubre	Donació en forma, a modo de privilegi, amb un plom pendent, feta pel rei don Pere d'Aragó a l'infant don Jaume, comte d'Urgell	Guillem Agustí
	Un privilegi del rei don Alfons a mossèn Álvaro d'Àvila , tret de l' Arxiu Reial	Ferrando Rebollo
BUNYOL		
1328 15 de juliol	Transsumpt d'una donació del rei don Alfons a l'infant don Jaume, del castell de Bunyol. Tret de l'Arxiu i Palau	Pere Bertomeu

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

	de Barcelona	
1377 10 de maig	Privilegi del rei don Jaume, atorgant franquícia als veïns de Bunyol, Setaigües, Macastre, Iàtova i Alboraig. Tret del llibre de la Batllia General pel notari Andreu Pineda el 6 de setembre de 1541	
1381 9 de setembre	Transsumpt d'una donació del rei don Alfons a l'infant don Jaume, del castell i baronia de Bunyol	Guillem Vallsequies
1419 22 de setembre	Sentència arbitral donada per Pere Pardo, Berenguer Minguet i Guillem Suera, jutges nomenats pel rei don Alfons d'Aragó, sobre la franquesa de Bunyol	Jaume de Plano, escrivà del rei
1424 23 de novembre,	Venda de la baronia de Bunyol i llocs de la Foia per don Àlvar d'Àvila, mariscal d'Aragó, procurador del comte d'Urgell, al rei don Alfons. Tret de l'arxiu del Palau Reial pel notari Ferrando Rebollo	Jaume Benet, escrivà reial.
1426 11 de gener	Butlla <i>de brea</i> de sa Santedat el Papa Martí (V) del [il·legible] de Bunyol, amb un segell de plom pendent. Datat a Roma a onze calendes de gener del novè pontificat del Papa Martí ¹¹³³	
1426 1 de juny	Acte de concessió de Patronat de la baronia de Bunyol, feta pel frare Almerich, abat del monestir de Sant Bernat, comissari de la seu apostòlica, amb el segell pendent	Jaume Montiforti
1437 1 de juliol	Sentència del vicari general, a instància de misser Berenguer Mercader, per a que el rector estiga obligat a tenir altra capella y anar a Macastre a dir missa setmanalment	Pere Llorens
1454 15 de març	Acte de repartició de termes entre Bunyol i Requena. (Signat per Joan Martí regent dels llibres del dit Rosell en 23 de juliol de 1487)	Pau Rosell
1518 13 de gener	Partició termes Bunyol i Setaigües	Joan Ferrando
1570 19 de setembre	Protest fet per Martín Hernández, procurador de don Baltasar Mercader, per la visita del corregidor de Requena a propòsit dels mollons que parteixen els tèrmens	Jaume García de Frías
1579 10 de desembre	Protest per la visita als mollons entre Bunyol i Requena	Joan Baptiste Ferrer
	Actes pels tèrmens de Setaigües amb Requena	Jaume Garcia de Frias
	Recull d'actes de peticions de termes de la Foia de Bunyol, d'arrendaments e altres	
1585, 18 de març	Acte d'obligació fermat per Blai Bufo a Pere Bertomeu de 60 lliures	Joan Baptista Llidó
1585 11 de desembre	Testament i inventari dels béns de Pere Bertomeu llaurador, rebut per Joan Baptiste Llidó, notari reia a 11 de desembre de 1585, publicat a 16 de desembre. Fet per Pere Bufo i Baptiste Rubio, hereus de Pere	Joan Baptista Llidó

¹¹³³ Cal suposar que es refereix al Papa Martí V, escollit Papa l'11 de novembre de 1417.

	Bertomeu	
1585 11 de desembre	Acte d'obligació fermat per Antoni Gilbert a Pere Bertomeu (quondam), de nou lliures, 11 sous i 8 diners	Joan Baptista Llidó
	Acte de "diffinició", amb sa acta de comptes, fet per Berenguer d'Àguilas, procurador de don Jaume d'Aragó, comte d'Urgell, senyor de la baronia de Bunyol als vassalls de la baronia	
	Procés d'una causa criminal contra Maonat Tabona.	
	Procés amb sentència de mort, contra Francesc Melani alias "Rofianet" de Macastre.	
	Procés criminal contra Arnaldalis Amet Caparrós i altres.	
FAMILIAR		
1424 9 de febrer	Àpoca en forma, signada pel rei don Alfons a Berenguer Mercader	Joan Olzina, secretari de sa Majestat
1425 8 de juny. Saragossa	Lletra missiva del rei don Alfons al seu cambrer mossèn Berenguer Mercader.	
1426 5 d' abril, Palau reial de València	Un privilegi atorgat pel rei don Alfons a mossèn Berenguer Mercader	Joan Olzina, secretari reial
1426 9 d'abril, València	Lletra missiva del rei don Alfons al seu cambrer mossèn Berenguer Mercader	
1430 12 d'octubre	Una procura, amb segell de cera pendent, del rei don Alfons a mossèn Berenguer Mercader	Joan Olzina, secretari reial
1433 2 de setembre, Palerm	<i>Privilegi eo homenatge</i> , amb segell pendent de cera vermella, del castell de Xàtiva atorgat pel rei don Alfons a mossèn Berenguer Mercader i a don Jaume (...)	
1438, 12 de desembre	Privilegi atorgat pel rei don Alfons a mossèn Berenguer Mercader	Arnau Fenollar
1471 13 de març	Acte de quitament fet i fermat per Jaume Vallés, cavaller, a mossèn Berenguer Mercader, de tots els 500 sous censals dels 1.500 que foren carregats per mossèn Berenguer Mercader a Jaume Vallés	Jaume Tolosa
1474 25 de juny	Acte d'un censal fermat per Pere Mora, mossèn Honorat Berenguer Mercader i altres, a Beatriu (Mercader), muller de Francesc Mascó,[...] per prendre tres mil sous	Mateu [...]
1505, abril, 5	Acte de donació de mossèn Pere Mercader, senyor de Setaigües, Bunyol i Gestalcamp a mossèn Joan Mercader d'una casa al carrer dels Cavallers. (Trencat i esgarrat)	Pere Joan Saburgada i García Ugart
1505 27 d'octubre	Acte de la possessió lliurada per mossèn Pere Mercader al seu procurador Joan Blasco	Joan Saburgada i García Hugart

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

1508, 27 de maig,	Una col·lació presa per misser Joan Mercader registrada en la cort de l'oficial	
1511 4 d'abril Sevilla	Privilegi de noblesa atorgat pel rei don Ferran a mossèn Pere Mercader, Registrat <i>in Diversorum Valentia</i> , foli 49, amb el seu segell de cera pendent	
1525, 10 de juny	Certificatòria feta a la reina Germana pel Mestre Racional, en favor de l'hereu de don Joan Mercader, al qual se li deu 131.956 sous	Gaspar Gil Polo
1525 15 de juliol	Acte de consignació signat per Miquel Sanchís, lloctinent del tresorer general de sa Majestat, a don Baltasar Mercader, fill de don Joan Mercader, contra diverses persones	Joan Esparsa
1539, 27 d'abril	Acte de la presa de possessió de don Baltasar Mercader de la baronia de Bunyol i Foia	Felip Martí i Lluís Miquel.
1539 9 d'agost	Acte de la presa de possessió de dona Maria de Còrdova de la baronia de Bunyol y Foia, per seguretat de la seua dot	Lluís Valeriola i Lluís Miquel
1545 15 d'agost	Capítols matrimonials signats entre don Baltasar Mercader, senyor de la baronia de Bunyol, i don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre, dona Rafela Mercader i don Melcior Mercader	Joan Onofre Bernich i Joan de Montoro
1554	Quèrn de les despeses que Joan Gutiérrez ha fet per don Gaspar Mercader	
1565 23 de desembre	Testament de dona Àngela Mercader, donzella, publicat en 1566	Bernat Vives
1566 15 d'octubre	"Diffinitió" feta pels jutges del Real Patrimoni, misser Pere Clavero i Joan Antoni Ancau (sic), a don Baltasar Mercader, de 4.580 per raó de la Batllia General de don Joan Mercader".	Registrat en el llibre tercer de l'ofici de Mestre Racional
1567 15 de setembre	Acte en forma de la benedicció de la Capella de la casa del vincle, amb un pergami que conté la llicència atorgada per Ferran Lloases, Patriarca i Arquebisbe de València, per a poder celebrar missa en la capella, expedida l'any 1344	Gaspar Adell
1583, 9 de març	Acte d'establiment signat pels jurats de la ciutat de València a don Baltasar Mercader	
1584 26 de març	Acte de presa de possessió de la jurisdicció civil i criminal per don Baltasar Mercader	Francesc Jordà
1595 5 d'agost	Acte de dispensa apostòlica en favor de don Melcior Mercader	Paulo de la Quenta
	<p>Capsa amb el rètol "<i>de la guarda de don Jaume d'Urgell</i>" amb:</p> <ul style="list-style-type: none"> • documents relatius a la guarda de don Jaume d'Urgell • documents de la baronia • lletres dels reis antecessors, dirigides al "<i>fel conseller nostre Joan Mercader, batlle general del Regne de València</i>" • lletres dels reis antecessors, dirigides al magnífic i amat conseller, batlle general del Regne de València, mossèn Honorat Mercader • lletres dels reis antecessors, dirigides al magnífic 	

	<p>mossèn Berenguer Mercader, conseller del senyor rei, i general batlle del Regne de València</p> <ul style="list-style-type: none"> • Un plec amb bitllets lligats amb fil, en el primer dels quals es llig, <i>“al amat nostre mossèn Mercader, batlle general”</i> • Un plec de lletres lligades amb fil de palomar, en la primera de les quals es llig, <i>“al molt honorable car amich, mossèn Andreu Berenguer”</i> 	
	Trasllat d'uns comptes del Mestre Racional de la partida pagada per don Baltasar Mercader	Gaspar Gil Polo
	Capsa amb moltes àpoques, i provisions, lligats amb una veta, en la primera de les quals diu: <i>“inventari dels actes fahents per a la cura de dona Àngela Servató que estaven en poder de don Baltasar Mercader”</i> .	
COMPRA-VENDA CASES/TERRES/PROPIETATS		
1404 27 d'octubre	Venda signada per Nicolau de Valldaura major, a Na Crespina, muller de Joan Despuig, d'una casa en el carrer dels Cavallers	Bernard de Fachs (sic)
1408 4 d'agost	Un acte de venda (sense especificació de la propietat, solament la ubicació, el carrer dels Cavallers) signat per Crespina, muller de Joan de Pedro, i altres, a misser Joan Mercader. Dins del qual hi havia una clàusula hereditària del testament de don Joan Mercader, rebut per García Hugart a 3 d'octubre de 1519.	Girart de Ponte
1424 29 de setembre	Una venda fermada pels marmessors del monestir de Sant Esperit a Pere Gumbau, de una casa o pati, situada en València en la parròquia de Sant Nicolau	Arnau (...)
1439 15 de maig	Venda de una casa, en la parròquia de San Nicolau, per Lluís Martínez a Joan Mercader major	Bertomeu [...]
1540 7 de febrer	Venta signada per Miquel Àngel Pardo de la Casta a don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre	Joan Nofre
1440 19 de setembre	Venda de una casa en València per Francesc Soler a Martí Verdejo.	Pau Rosell
1495 17 de setembre	Acte de venda d'una casa, fet i signat per Úrsula, muller que fou de Bertomeu Rull, a Margarida Calbó	Francesc Joan Pinto
1507 10 de maig	Venda de 9 fanecades de terra de Miquel Palau a don Joan Mercader	Felip Abella
1515 9 de maig	Venda d'uns molins fariners, prop del Cabanyal, signada per don Lluís Mascó i altres, a don Jeroni Carròs Pardo	Joan Saburgada
1531 22 de març	Acte de venda per Baltasar Mercader a don Gaspar Mercader, senyor de Bunyol, del molí de Vera i altres possessions.	Luis Miquel i Baltasar Jeroni Martínez
1534 12 d'abril	Acte de venda signat per don Gaspar Mercader, senyor de Bunyol, a don Baltasar Mercader, del moli fariner de Vera	Luis Miquel
1538	Acte de venda [sense especificar] de Baltasar Mercader	Luis Miquel i

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

22 de març	a son germà Gaspar Mercader	Baltasar Jeroni Martínez
1538 16 de juliol	Acte de venda de don Baltasar Mercader, senyor de Gestalcamp, dona Isabel Ferrer i de Mercader i don Gaspar Mercader, senyor de Bunyol, a don Miguel Joan Mercader Oms de Bonastre, d'un molí fariner amb sis moles conegut com de Vera, i altre draper i terres contigües	Joan Nofre
1540 7 de febrer	Un venda signada per Miquel Àngel Pardo de la Casta a don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre	Joan Nofre
1551 3 d'abril	Venda d'una casa al carrer Cavallers, per don Gaspar Centelles, procurador de la contesa d'Oliva, a don Baltasar Mercader	Lluís Avenar
1553 30 de gener	Acte de venda fermat per Delfino Gumbau d'unes cases en la vila d'Alzira	Miquel Jeroni Climent
1556 31 de març	Venda signada per don Manuel Miquel Mercader a don Melcior Mercader, de 30 sous censals i 27 lliures de propietat, en una paga, que responia don Tomás de Pròxita, rebut per Miquel Jeroni Climent	Miquel Jeroni Climent.
1557 3 de juny	Acte de lloació i aprovació fet per don Jeroni Gumbau, de la venda d'una casa en Alzira feta per Violant Gumbau a don Melcior Mercader	Miquel Jeroni Climent
1559 15 de gener, Requena	Acte de venda d'una casa en la vila de Setaigües signada per Martí Pedrón, majordom i procurador del bisbe de Conca, don Pere de Castro	Joan Solano, notari de Requena.
CENSALS/ ÀPOQUES/ LLOACIONS		
1474 25 de juny	Censal signat per Pere Mora, Honorat Mercader i altres, a Beatriu, muller de Francesc Mascó, per preu de 3.000 sous	Matheu. (...)
1509 25 de juny	Un quitament signat per Castellano, escrivà, i Joan Soler, notari, a Joan Ros, forner	Pere Joan Saburgada
1509 15 d'agost	Acte de carregament d'un censal signat per Joan Ros, forner, i altres, a don Gilbert Pardo de la Casta, de 413 sous i 4 diners	Pere Joan Saburgada
1525 6 d'agost	Acte de quitament signat per Pere Pardo de la Casta a don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre	Pere Joan Saburgada
1526 22 de juny	Acte de constitució del principal de don Miquel Àngel de Pròxita i de Mercader, en favor de don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre, de censals que responia dona Violant de Pròxita	Joan Nofre Bernich
1531 20 de juliol	Un quitament signat per Miquel Dana, prevere, a don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre	Joan Nofre Bernich
1531 4 de febrer	Acte d'assignació del principal signat per don Miquel Àngel de Pròxita i de Mercader, a don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre	Joan Nofre Bernich
1535 9 d'abril	Acte de carregament del censal signat per don Baltasar Mercader major i altres, a don Lluís Mascó, de 538 sous i 8 diners	Lluís Miguel
1538 24 de juliol	Època signada per don Lluís Mascó a don Baltasar Mercader	Joan Nofre Bernich
1538 4	Lloació de don Lluís Joan Bou	Jordi Esteve

d'octubre		
1539 5 de febrer	Dos lloacions i aprovacions, una feta per Baltasar Queralt i l'altra per Baltasar Rosell	Joan Nofre Bernich
1539 5 de febrer	Lloació i aprovació de Miquel Jeroni de Vich, canonge de la Seu de València	Gaspar Sans
1539 2 de maig	Lloació i aprovació de don Lluís Joan Bou	Gregori Esteve
1539 9 de maig	Transsumpt d'un acte de pagament de diversos censals signats per don Miquel Joan Mercader Oms de Bonastre a dona Isabel Mercader i de Ferrer, tudriu i curadriu de don Joan Mercader, fill i hereu de don Baltasar Mercader	Joan Nofre Bernich i Luis Miquel
1539 13 de març	Lloació i aprovació de Gaspar Joan Honorat Pellicer, canonge de València	
1547 9 de novembre	<p>Acte de transacció fermat entre dona Anna Exarch de Mercader, relictada de don Miquel Mercader Oms de Bonastre, tudriu i curadriu de don Manuel Mercader, i don Melcior Mercader dels actes següents:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Un carregament de censal i dos èpoques signades per Jeroni Luis Carròs Pardo [...] donzell, menor, de 30.000 sous i pensió de 1.666 sous i 8 diners, rebut per Pere Joan Saburgada, el 9 de maig de 1515 • un acte signat per Lluís Marco a Cubella del Milà i de Valeriola, de les 538 sous i 8 diners pagadores el 10 d'abril i octubre, del que respon don Baltasar Mercader, rebut per Lluís Valeriola a 25 de febrer de 1538 • una sentència del justícia civil del 13 d'octubre de 1537 • un carregament de censal signat per don Joan Mercader, senyor de Gestalcamp, i dona Maria Violant, cònjuges, a Lluís Marca, donzell, menor, de 28.000 sou de propietat i 1.555 sous, 6 diners de pensió. Rebut per Pere Joan Saburgada i García Hugart a 2 de juny de 1515. 	Rebut per Joan Montroi signat per Joan Bellot
1556 31 de març	Acte de venda signat per don Manuel Miguel Mercader a don Melcior Mercader, de 30 sous censals i 27 lliures propietat que responia don Tomàs de Pròxita.	Miquel Jeroni Climent
1572 13 d'agost	Un quitament signat per Lluís Caramulles a don Baltasar Mercader	Luis Avenar.
1591 25 d'octubre	Acte de carregament de censal signat per Miquel Jaume Peris, notari, síndic de Bunyol, a Eximèn Pérez Joan, de 1.333 sous i 4 diners, per preu de 1.000 lliures, rebut per dit notari a 20 de setembre de 1591. Dins del qual, un acte de venda del dit censal signat per Eximèn Pérez Joan a don Gaspar Mercader, quondam	Miquel Jaume Periz
	Capsa amb èpoques i altres documents, en un dels quals es llegeix: <i>"inventari dels actes fahents per a la cura de dona Àngela [...] que estaven en poder de don Baltasar Mercader"</i>	
LLIBRE DE COMPTES		
1425	Llibre de comptes de la baronia i llocs de Bunyol de	

	diversos anys, començat pel 1425	
1522	Llibre de comptes començant pel 1522	
1522 8 de juliol	Llibre de comptes de don Joan Mercader, Batlle General del Regne	
1583	Llibre intítulat " <i>Manual de lo que se ha gastado en la obra de la casa del señor de Bunyol</i> "	
	Qüerns i cartes en un llibre amb cobertes de pergamí. Un amb el creix anual que s'ha de pagar a dona Joana de Calcena, viuda de don Gaspar Mercader, 472 lliures, 10 sous. Altre conté el " <i>Memorial de lo que he pagado de los once mil ducados del dote de doña Maria</i> "	

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 103v-120v. Elaboració pròpia

10. Censos i censals als inventaris *post mortem*

Entre els béns consignats a l'inventari *post mortem* del VI baró de Bunyol, don Baltasar Mercader i Mercader, corresponent a l'any 1585, així com al de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, IV comte de Bunyol, en el 1686, trobem censals recaients en les respectives herències, de les quals eren beneficiaris. La informació que en aquesta matèria ofereixen els inventaris la fem servir per a il·lustrar la importància d'aquest capítol econòmic en la societat valenciana del moment. Però com que, malauradament, als inventaris no es fa constar la valoració econòmica, aquesta manca ens fa impossible aportar el percentatge que la propietat censal representava respecte a la resta dels respectius patrimonis.

Recórrer a la compra de pensions de censals era un recurs habitual entre aquells que buscaven augmentar la fortuna mitjançant la inversió en aquest instrument de crèdit¹¹³⁴. Per a la particular idiosincràsia de la noblesa, amb la seua mentalitat rendista, l'adquisició de censals representava un "negoci" relativament segur per l'interès fixe que generava. Si el recurs del censal n'era atractiu per al censaler, no menys

¹¹³⁴ "L'economia del censal" havia adquirit gran importància des de finals del segle XIV, de la qual hi ha una ampla bibliografia tal i com assenyala C. López en *Nobleza y poder político...*, p. 127.

ho era per al censatari, ja que li possibilitava aconseguir la liquiditat necessària que no posseïa per tal de finançar despeses de qualsevol mena. Val a dir que, entre la noblesa, aquesta via de finançament sovint va estar relacionada amb l'obligació de mantenir unes despeses que possibilitara el manteniment del seu rang, quan tal cosa no era factible amb les rendes senyorials i altres possibles ingressos. D'altra part, donat el llarg termini que podia pactar-se per a la remissió del deute, en cas de no tenir caràcter vitalici, tant els interessos com la recuperació del principal podien ser transferits per herència o venuts.

El caràcter inversor de don Baltasar Mercader i Mercader es fa palès en els censals relacionats al seu inventari *post mortem*¹¹³⁵, així com en una clàusula del seu testament, segons la qual, el producte de la venda dels béns lliures inventariats, amb excepció d'aquells dels que havia fet llegat haurien d'invertir-se en *llocs tuts e segurs, ço és, sobre lo General, València, administració de Murs i Valls, Llonja Nova, Viles e Ciutats e officis de aquesta Ciutat bons e segurs*", amb l'obligació per part dels encarregats que, en cas de quitament, el capital tornara a invertir-se tantes i quantes vegades foren redimits els censals¹¹³⁶.

Com a memòria de les seues inversions, don Baltasar duia un llibre amb l'especificació del nom del o dels censataris, capital prestat i pensió anual associada, data de carregament i notari rebedor, data del pagament, data de quitament i notari rebedor o venda en el seu cas. En aquest hi apareixen consignats 64 censals, els quals, probablement, no constitueixen la totalitat dels emprèstits contractats al llarg de la vida de don Baltasar, ja que entre el maremànum de papers i documents mencionats, tot i no haver-se especificat, s'hi al·ludeix a *quitaments antics*. Els 64 censals consignats possibiliten sondejar l'activitat "financera" del senyor de Bunyol, dins el marc cronològic transcorregut entre agost del 1562 i agost del 1585, primera i última data de

---

¹¹³⁵ ACV, llig. 2.555, s.f.

¹¹³⁶ ACV, llig. 2.455, s.f.

constituïó dels censals relacionats a l'inventari. Considerant que aquesta última tingué lloc dos mesos abans de la seua mort, es pot col·legir la inclinació de don Baltasar per aquestes inversions, a les quals, d'altra part, havia introduït a la seua muller dona Maria de Córdoba, ja que hi figura el seu nom com a censalera en dos d'ells.

Com a primera observació cal dir que, dels 64 censals totals, 25 d'ells corresponen a deute públic i 39 a deute privat. Encara que el percentatge d'interès que es pagava no queda especificat al document, en funció del capital i la pensió, hem pogut constatar l'existència d'un interès del 6,6% en tots els casos llevat de tres, en què el tant per cent d'interès fou el 5%. La ciutat de València consta com a censatària en 15, per un valor total de 327.000 sous (16.350 lliures), dels quals la Ciutat ja no era deutora a don Baltasar Mercader, pel fet que, set censals havien sigut ja redimits, altre traspassat al sot sacrista de la Seu i jurats de Setaigües, per a l'almoina de l'hospital de Bunyol, mentre que els altres set, don Baltasar els havia venut a una tercera persona, concretament: 30.000 sous (1.500 lliures) de propietat censal als capellans de l'església de Sant Joan del Mercat el setembre del 1581; altres quatre, per un valor de 52.000 sous (2.600 lliures), foren venuts a Pascual Valls el 27 de febrer del 1584; els altres dos restants els vengué a Nofre Mercader en març del 1584. A més dels censals de la Ciutat, don Baltasar Mercader també va interessar-se per la compra d'emprèstits carregats per altres Viles i Universitats. Així, de la vila de Bocairent, un censal de 25.560 sous (1.278 lliures), venut posteriorment al magister de la Seu i jurats de la vila de Setaigües per a l'almoina de l'hospital de Bunyol el 17 de març del 1584, o bé el de 20.000 sous (1.000 lliures) que carregà la universitat de Morvedre el qual vengué don Baltasar a mossèn Martí Joan d'Aros en agost del 1584. La vila d'Énguera tenia ja redimit el seu censal de 30.000 sous (1.500 lliures) de propietat, igual que la universitat de Xiva, el seu de 9.467 sous i 3 diners. Dos comunitats restaven encara deutores a l'herència deixada per don Baltasar: per una banda la universitat del lloc de Riba-roja amb 6.600 sous (330 lliures) d'un censal que responia anualment amb una pensió

de 440 sous (22 lliures), i per l'altra la vila d'Alzira. Aquesta responia per dos censals, un de 79.132 sous, 4 diners, i l'altre de 136.000 sous (10.756 lliures, 12, sous i 4 diners en total), els quals des de la seua constitució en 1562 i 1565 havien de fer front a sengles pensions per un import total de 10. 756 sous i 7 diners (537 lliures, 16 sous, 7 diners), pagadores a terminis mensuals.

Com hem dit, 39 censals havien sigut constituïts per diferents persones privades, majoritàriament de l'estament nobiliari, les quals, fóra en solitari o en associació amb altres, responien del seu deute amb el pagament d'una pensió anual. D'aquest total, 12 ja havien sigut redimits i 2 hi consten com a venuts. La resta s'integraven com a béns de l'herència de don Baltasar, una suma que ascendeix als 518.533 sous (25.926 lliures) en censals. A més, però, del patrimoni de don Baltasar Mercader resulta interessant apreciar la mobilitat existent en aquestes inversions, les quals, si bé podien ser redimides, també a la mà del censaler estava la possibilitat de vendre'ls a una altra persona interessada, traspasar la inversió a obra benèfica, o bé transmetre els censals com a béns hereditaris. Entre aquells que en algun moment, o en més d'un, havien hagut de recórrer al capital de don Baltasar Mercader per a solucionar problemes de liquiditat, hi consten, a més d'alguns membres de la família, com don Gaspar Mercader i Mercader, nebot de don Baltasar, i dona Rafela Mercader, cunyada seua, altres cognoms assenyalats de la noblesa regnícola com hi són Rabassa, Perellós, Borja, Boil, Vives o Centelles. De tots aquells que van acudir a don Baltasar Mercader, ressalt, per la quantia del préstec, els 100.000 sous (5.000 lliures) de don Jaume Rabassa de Perellós, carregats en el setembre del 1582. I per la mateixa quantitat el de don Giner de Perellós en novembre del 1581. Don Giner, a més, encara responia d'altres censals més antics, un d'ells va signar-se el 1569 per un capital de 23.000 sous, l'altre, el 1577 per 12.000 sous, i el més recent, contractat en març del 1583, de 31.500 sous (1.575 lliures) de propietat, que compartia amb don Frederic de Borja. Resulta curiosa la xarxa d'emprèstits que es teixia en la societat valenciana del moment, ja que,

fent-hi memòria, don Giner Rabassa de Perellós, curador de dona Hipòlita Centelles va aportar 8.000 lliures en censals per compte dels Centelles, com a part del dot de dona Hipòlita, segons especifiquen les seues capitulacions matrimonials signades el 1583 amb don Gaspar Mercader i Carròs, nebot net de don Baltasar Mercader. Tot plegat, un important patrimoni en censals que no va servir, igual que la resta de béns lliures de don Baltasar, per a l'engrandiment de la Casa Mercader, mitjançant la transmissió per herència o la pràctica de la vinculació.

En el cas de l'inventari *post mortem* de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, on també apareix relació de censals recaients en l'herència¹¹³⁷, a diferència de l'anterior, aquests no són fruit de l'activitat inversora del comte, sinó de l'herència vinculada dels llinatges Vives i Vich que don Gaspar va rebre per via materna. En aquest cas, el nivell d'especificació és menor que en l'inventari de don Baltasar, perquè en cap d'ells no hi apareix mencionada la data de carregament, ni el notari rebedor del document de constitució dels censals. De manera que, la informació queda reduïda, com a molt, a la identificació del censatari, del capital, de la pensió anual, i de la data de cobrament de la pensió. Una explicació pot estar en el fet de provenir de contractació antiga i estar inclosa en el vincle. Dels 21 censals relacionats, en 11 hi consta la Ciutat de València com a censatària, deutora, doncs, d'un capital total de 8.756 lliures, 13 sous i 4 diners. També a l'herència responien les Viles de Capdet i Morvedre, i les Ciutats de Sogorb, Oriola, encara que un dels dos censals d'aquesta última, es trobava en aquell moment en mans del marquès d'Albaida, qui els va rebre com a part del dot rebuda per la seua muller, dona Micaela Mercader, germana de don Gaspar Alaman Mercader, IV comte de Bunyol, igual que altres dos de la Generalitat. Pel que fa al deute privat, el marquès de Guadalest, don Jeroni Montsoriu i els senyors de les baronies d'Alcàntera, Beneixida i Ràfol, don Alonso Sanoguera i dona

---

¹¹³⁷ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 71r-81v.

Jerònima Sorell. Cens i censals sotmesos a un interès aproximat del 5%, segons els nostres càlculs.

Tot plegat, mentre que els censals assenyalats a l'inventari *post mortem* del 1585, pertanyent a don Baltasar Mercader, palesa una majoritària inclinació cap a la inversió en censos, entre membres de l'aristocràcia valenciana, a l'inventari del 1686 són els censals diferents Ciutats i Viles del Regne els preponderants. Tal vegada, una mostra de com "la bancarrota dels senyors"¹¹³⁸ va portar un desplaçament cap a la inversió en deute públic de les Ciutat, Viles i Llocs del Regne de València, que veuran incrementada la recepció, fins que la fallida de les finances municipals impossibilita el pagament de les seues càrregues censals¹¹³⁹.

---

¹¹³⁸ J. Casey, *El Regne de ...*, pp. 147-176.

¹¹³⁹ F. Andrés Robres, "Aristocràcia y censos en Valencia (a un siglo de la expulsión)", en *Homenaje al Doctor Sebastià García Martínez*, Vol. II, València, 1988, p. 216.

QUADRE LXI

Censals pertanyents a l'herència de don Baltasar Mercader (censaler), amb anotació d'alguns ja redimits, relacionats al seu inventari (1585) ¹¹⁴⁰ .						
Censatari ¹¹⁴¹	Capital	Pensió	Data carregament i notari rebedor	Data pagament	Data quitament i notari rebedor	Venda/Traspàs
Ciutat de València	30.000 s.				quitat	Traspàs al sot sacrista de la Seu i jurats de Setaigües, per a l'almoïna de l'hospital de Bunyol ¹¹⁴² .
Ciutat de València	20.000 s.					
D ^a Francesca de Pròxita i de Gramille	570 ll. 10 s. (11.420 s.)	570 s. 6 d.	15-07-1570 Lluís Avenar		11-03-1577 F. Jeroni Metaller	
Mossèn Francesc Joan Roca, degà de Gandia et al.	20.000 s.				29-10-1580	
Francesc Baltasar Eximeno, notari escrivà de la Sala	12.000 s.	800 s.	21-10-1580 Francesc Baltasar	22 d'abril i octubre		

¹¹⁴⁰ ACV, llig. 2.555, s.f.

¹¹⁴¹ Es respecta l'ordre que apareix a l'inventari.

¹¹⁴² Per a la mateixa almoïna de l'hospital de Bunyol consta un censal carregat per la Ciutat de València, de 20.000 lliures de propietat, invertir pel sotsacrista de la Seu i jurats de Setaigües.

			Eximeno			
Don Bernabeu de Borja et al.	34.000 s.				17-03-1578	
El síndic de Torís i mossèn Francesc Joan Roca	32.000 s.					14-03-1584
Francesc Tomás de la Sara	20.000 s.		12-08-1585 Joan Josep Agorreta			
Ciutat de València	10.000 s.				quitat	
Don Giner Rabassa de Perellós	1.000 s.				12-08-1585 Joan Josep Agorreta	
Baltasar Julià, ciutadà, quondam	10.000 s.				15-11-1574 Jaume Garcia de Frias	
Universitats del antic patrimoni		4 ll. 15 s. 6 d.		març		
Don Pere Vich ¹¹⁴³	5.000 s.	333 s. 4 d.	12-08-1572 Miquel Bellot	13 d'agost		
Vila Bocairent	1.278 ll.					Venut al magister de la Seu i jurats de vila Setaigües per a l'almoïna hospital de Bunyol. Data:17-03-1584 Miquel Bellot

¹¹⁴³ Consta un deute pendent de 216lliures,13 sous, 4 diners.

Universitat de Morvedre	1.000 ll.					Venut a mossèn Martí Joan d'Aros. Data: 22-08-1584
Ciutat de València	45.000 s.				7-10-1572	l'escrivà de la Sala
Don Jaume Rabassa de Perellós	100.000 s.	6.666 s. 8 d.	24-09-1582	25 de març i setembre		
Don <i>Giner</i> de Perellós	100.000 s.	6.666 s. 8 d.	20-11-1581.	21 de gener, març, maig, juliol, setembre i novembre		
Universitat de Xiva	9.467 s. 3 d.	630 s. 4 d.	22-12-1581	22 de juny, desembre	26-03-1572	escrivà de la Sala
Ciutat de València A dona Maria de Còrdova	6.000 s.			22 de gener		
Ciutat de València A dona Maria de Còrdova	1.850 ll.				28-09-1574	escrivà de la Sala
Don Francesc Boïl, sr. de la Daia, i don Francesc Llançol, sr. de Gilet <i>et al.</i>	10.000 s.	666 s. 8 d.	5-03-1581	3 de setembre i març		
Don Giner de Perellós	6.000 s.				2-03-1577	Miquel Bellot
Universitat lloc de Riba-roja	6.600 s.	440 s.		26 de febrer		
Don Clotaldo Centelles et al. Dona Francesca Mercader, sa mare, i don Giner de Perellós	16.500 s.	1.100 s.	20-05-1577	21 de maig i novembre		
Mss. Francesc Joan Roca, degà de Gandia	13.925 s.				11-03-1578	Miquel Bellot

Don Janer de Perellós <i>olim</i> don Ramon	23.000 s.	1.533 s. 4 d.	9-11-1569	10 de maig i novembre		
Don Giner de Perellós <i>olim</i> don Ramon	12.000 s.	800 s.	5-10-11577 Miquel Bellot	7 de abril i octubre		
Mossèn Miquel Jeroni Vives, sr. de Pàmies ¹¹⁴⁴	6.333 s. 4 d.	422 s. 2 d.				
Don Felip Boil, sr. de Manises, i mossèn Bernat Lluís Albert, <i>olim</i> Vidal	24.000 s.	1.600 s.	Jeroni Alfonso 15-06-1570			
Baltasar Julià <i>et al.</i>	46.000 s.				20-09 -1581 11-05-1582 22-09-1582	
Ciutat de València	3.000 s.					Venut a Pasqual Valls, cavaller. Data: 27 de febrer 1584.
Don Jaume Ferrer, governador i Miquel Jeroni Vives, senyor de Montixelvo	7.000 s.					Venut a mossèn Baltasar Vives, sr. de Pàmies. el 6 de novembre del 1574. Acte rebut per Pere Llorens
Ciutat de València	15.000 s.			19 de maig i novembre		Venut a Pasqual Valls, cavaller. Data: 27 de

¹¹⁴⁴ Censal de 19.000 sous carregat per mossèn Miquel Jeroni Vives, senyor de Pàmies al ciutadà Francesc Joan Abella, el 14 de juliol del 1578 (acte rebut per Pere Llorens i Nofre Melet notaris), qui posteriorment va vendre a don Baltasar Mercader 12.666 sous i 8 diners (pensió de 844 sous i 4 diners) en agost del 1580, dels quals es féu quitament de la meitat el 13 de juliol del 1581, restant encara l'altra meitat.

						febrer de 1584.
Dona Isabel Centelles i Santjoan, viuda i la seua filla dona Joana Centelles. ¹¹⁴⁵	4.000 s.	266 s. 8 d.	4 de gener de 1575	13 de desembre		
Ciutat de València	10.000 s.			10 de juny i desembre	quitat	
Ciutat de València	10.000 s.			10 de juny i desembre	quitat	
Casa i estat d'Oliva, universitats de Nules, Moncofa, Vila-vella i Mascarell	73.125 s.	4.875 s.	4-11-1584 12-08-1585 Joan Josep Agorreta	7 de gener i juliol		
Síndic del lloc de Torís	20.000 s.	1.333 s. 4 d.	25 -01-1570 Garcia Goras			
Ciutat de València	20.000 s.			12 de setembre i març		Venut a Pasqual Valls el 27-02-1584. Dejú
Ciutat de València	14.000 s.	933 s. 4 d.		13 de setembre i març		Venut a Pasqual Valls el 27-02-1584, rebut per F. Jeroni Metaller
Josep Nofre Ferrer et al.	60.000 s.				8-07-1583 Marc A. Bernich 6-11-1583 Miquel Bellot	
Adrià López, mecader et al.	30.583 s.	2.000 s.	6-11-1583 Miquel Bellot	7 de maig i novembre		

¹¹⁴⁵ Censal que originalmente va ser censalera Caterina Vergara, doncella.

Síndic universitat de la Vall d'Uxó i de la Serra d'Eslda	20.000 s.	1.333 s. 4 d.	15-02-1572 Miquel Bellot	16 de febrer i agost		
Ciutat de València	20.000 s.					Venut a Nofre Mercader <i>et al.</i> Rebut per Gaspar Adell el 17-03.1584.
Francesc Jeroni Metaller, menor, ciutadà, et al.	20.000 s.	1.333 s. 4 d.	20-12-1578 Vicent Pastor	21 de juny i desembre		
Don Pere Lluís Galceran de Borja, mestre de Montesa, don Tomàs Jeroni Ribot i don Joan d'Arguedes	30.000 s.	2.000 s.	12-04-1572 Miquel Bellot	13 d'abril i octubre		
Vila d'Énguera	30.000 s.			20 de gener i juliol	quitat	
Ciutat de València	30.000 s.			3 de maig i novembre	quitat	
Ciutat de València	20.000 s.			22 de març i setembre	quitat	
Josep Vallés, en nom d'administrador del comtat d'Oliva	30.000 s.	2.000 s.	16-10-1572 Joan Baptiste Ferrer			
Ciutat de València	30.000 s.	2.000 s.		25 de març i juny	quitat	
Ciutat de València	30.000 s.			11 d'abril i octubre		Venut a Nofre Adell <i>et al.</i> Rebut per Gaspar Adell el 17-03-1584
Frederic de Borja	110 ll.	146 s. 8 d.	2-03-1576 Miquel	3 de març		

			Bellot			
Ciutat de València	30.000 s.			25 de novembre		Venut al clero i capellans de Sant Joan del Mercat el 14-09-1581
Don Jaume Ferrer i don Joan Gavires	12.000 s.				27-02-1584 Miquel Bellot	
Don Gaspar Aguilar <i>et al</i>	12.000 s.	800 s.	1570 Miquel Bellot	17 de juny i desembre		
Don Gaspar Aguilar <i>et al</i>	4.000 s.	266 s. 8 d.	2-07-1580 dejús	3 de gener i juliol		
Vila d'Alzira	3.956 ll. 12 s. 4 d.	3.956 s. 7 d.	5-01-1565 Miquel Jeroni Chivent	27 de cada mes		
Don Cristòfol Sanoguera <i>et al.</i>	4.000 s.				13-07-1582 Miquel Bellot	
Don Gaspar Castellví <i>et al</i>	6.000 s.				2-12-1582	
Don Ramon Pallàs i dona Agnès Manrique, vescomtessa de Chelva <i>et al</i>	8.000 s.	533 s. 4 d.	14-08-1581 Miquel Bellot	15 de febrer i agost		
Don Gaspar Mercader i dona Rafela Mercader (mare)	20.000 s.	1.337 s. 4 d.	24 -01-1577 Miquel Bellot	25 de juliol i gener		
Don Cristòfol Pérez d'Almassan <i>et al.</i>	30.000 s.	2.000 s.	20-03-1582	21 de setembre i marc		
Don Frederic de Borja i don Genís Rabassa de Perellós	31.500 s.	2.100 s.	30-03-1583	31 de març i setembre		
Requena	20.000 duc.	750.000				

		mar.				
Síndic vila d'Alzira	6.800 ll.	6.800 s.	24-08-1562 Miquel Jeroni Chivent i Lluís Avenar	27 de cada mes		
Don Pere Lluís Galceran Borja, mestre de Montesa, dona Elionor Manuel, sa muller, i don Joan Manuel <i>olim</i> Borja, procurador de don Giner Rabassa de Perellós, <i>olim</i> Ramon. ¹¹⁴⁶	10.000 s.	666 s. 8 d.	30 -08-1584 Miquel Bellot			
Delmes de Requena per privilegi reial del 25 de maig del 1583 a Madrid.	1.000 duc. d'11 reals castellans per ducat	375.000 mar. de renda		Primer de gener, maig i setembre		

Font: ACV, lligall 2.555, s.f. ll.=lliures; s.=sous; d. diners; duc.= ducats; mar. = maravedís.
Elaboració pròpia

---

¹¹⁴⁶ Aquests 10.000 sous de capital censal són part d'un altre de superior quantia, 22.000 sous, que els censataris especificats constituïren i el mercader Alonso d'Aldana va comprar, venent a don Baltasar Mercader l'esmentada quantitat.

QUADRE LXII

Censals recaients a l'herència de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader segons relació inclosa al seu inventari <i>post mortem</i> (1686)						
Censatari	Capital	Pensió	Data carregament i notari rebedor	Data pagament	Data quitament i notari rebedor	Vincle de procedència
Ciutat de València	141 ll. 13 s.4 d.	34 ll.		1 de cada mes en 12 mensualitats		Vives
Ciutat de València	450 ll.	22 ll. 10 s.		17 de gener		Vives/Vich
Ciutat de València	1.250 ll.	62 ll. 10 s.		18 gener i juliol		Vich
Ciutat de València	1.000 ll.			15 gener i juliol		Vich
Ciutat de València	350 ll.	17 ll. 7 s.		5 març i setembre		
Ciutat de València	3.000 ll.	150 ll.		16 març i setembre mitgerament		Vich
Ciutat de València	2.000 ll.	100 ll.		21 març i setembre mitgerament		Vich ¹¹⁴⁷
Ciutat de València	125 ll.	6 ll. 5 s.		23 març		Vich
Ciutat de València	225 ll.	11 ll. 5 s.		30 maig i novembre		Vich
Ciutat de València	90 ll.	4 ll. 10 s.		13 d'agost		Vich
Ciutat de València	125 ll.	6 ll. 5 s.		27 d'agost		Vich

¹¹⁴⁷ Censal que procedia del dot de la comtessa dona Anna Maria Vives, subrogat pels avis al vincle dels Vich.

Generalitat ¹¹⁴⁸	188 ll.13 s. 3 d.			9 gener, 5,8, 9 de març, 5 d'abril		
Ciutat de Sogorb	2.000 ll.	100 ll.		7 d'abril i octubre, mitgerament		Vives
Ciutat Oriola		35 ll. 15 s.				Vives/Vich
Ciutat Oriola ¹¹⁴⁹		100 ll.				
Vila de Capdet		104 ll.				
Vila de Morvedre		46 ll. 5 s 6 d.		17 setembre i novembre		
Dona Jerònima Sorell, don Alons Sanoguera, senyor de les baronies de Alcàntera, Beneixida i Ràfol		37 ll. 10 s.				
Marquès de Guadalest	300 ll.					Vives/Vich
Don Jeroni Montsoriu, com hereu de don Pere Quixal (sic).	600 ll.					

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v. Elaboració pròpia.

¹¹⁴⁸ No s'inventaria el capital dels censals de la Generalitat per estar en mans del marquès d'Albaida, en concepte de part del dot de la seua muller dona Micaela Mercader, germana de don Gaspar Alaman Mercader, IV comte de Bunyol. Solament es fa menció de l'existència de ròssecs.

¹¹⁴⁹ Censals consignats al marquès d'Albaida.

11. Armament, altres béns i ròssecs. Algunes notes sobre el castell de Bunyol

Terminada la relació de béns existents a la casa del carrer dels Cavallers, els treballs d'inventariar es desplacen al castell de Bunyol. Però, només dos dels sis inventaris, arpleguen els béns existents. Aquests són el del 1538 de don Gaspar Mercader, i el del 1603, corresponent al del batlle general, don Gaspar Mercader. El primer conté major especificació, la qual cosa ens permet una millor percepció de l'estructura d'habitació del castell, a l'estar confeccionat per dependències, encara que no inclou tot el recinte fortificat. En funció de la relació dels béns inventariats el 1538 i el 1603 es pot concloure la utilitat de l'edificació com a baluard de defensa d'entrada al Regne i símbol de senyoria dels Mercader, i no pas com a residència habitual dels senyors de Bunyol.

En funció de les dependències assenyalades a l'inventari del 1538, l'estructura interior d'habitatge del castell es componia, almenys, de la sala d'armes, tres cambres, una d'elles amb recambra, dos apartaments, un dels quals ocupava l'alcaid del castell, en aquell moment Joan Pina, un rebost, un pastador, un celler i un porxe en la part de dalt. A la *Torreta* s'emmagatzemaven, entre algunes peces de mobiliari i aixovar, 15 cafissos de forment, valorats en 31 lliures i 10 sous, 60 de civada (30 lliures) 30 càrregues de llenya (1 lliura i 10 sous) i 100 arroves de garrofes, valorades en 5 lliures¹¹⁵⁰. Segons l'inventari del 1603, a la mà esquerra de l'entrada del castell s'ubicaven els graners, aleshores, amb un contingut de 70 bolics d'estopa sense filar, 4 arroves de garrofes, 2 barcelles per a mesurar grans, una tauleta, a més d'una caixa amb pany i clau. A la part de baix del graner estava la cavallerissa, on hi havia tres animals de càrrega, dues mules i un matxo, a més de tot l'adreç d'albardes, mantes, aladres de forcall amb les seues relles, selles i collera. La part de dalt de l'església del Salvador

---

¹¹⁵⁰ APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

s'utilitzava com a graner, doncs, així apareix especificat, on s'inventaria un cafís de civada¹¹⁵¹.

Pel que fa a la resta dels béns, més que en l'escàs, vell i de poc valor del mobiliari, parem esment en les armes inventariades al castell. Un veritable arsenal d'armes ofensives amb el qual armar una host. Segons l'inventari del 1538, al pati s'ubicaven tres falconets de bronze, valorats en 26 lliures i 6 sous, mentre que a la sala d'armes: 20 escopetes (30 lliures), 24 arcabussos (117 lliures i 12 sous), 4 ronques (1 lliura, 8 sous), 6 alabardes (3 lliures), 2 llançons (10 sous), 5 llances (1 lliura, i 1 sous), 35 rodelles, (36 lliures, 15 sous), 41 ballestes (47 lliures), 16 cosselets (16 lliures, 16 sous)¹¹⁵², amb un valor de conjunt de 251 lliures i 20 sous. Armament que deixà d'inventariar-se a la relació de béns del 1603, per considerar que estaven incorporades al vincte.

Si complementem l'arsenal ubicat al castell, amb les armes defensives que el mateix inventari del 1538 arreplega, ens trobem amb un arnès complet d'armes defensives i ofensives que actuaven com a assegurança de vida. Així és, a la casa de València don Gaspar guardava la seua armadura, composta per l'elm amb bavera, les plates d'acer, els braçals amb guardabraç, els mandilets, la manyopla, l'escarsella, cuixal i espatllar entre altres. Un conjunt valorat per sobre de les 26 lliures, 13 sous i 6 diners, xifra resultant de la suma de peces apreuades. També hi havia dues llances que decoraven la pujada de l'escala, així com quatre espases, arma del cavaller per excel·lència, essent la de més valor, una totalment gravada, amb guarnició daurada i mantí d'argent sobredaurat, estimada en 4 lliures i 4 sous, que es penjava amb un taalí de vellut blau brodat (8 sous). També les armes que apareixen a la resta d'inventaris es trobaven a la casa del carrer dels Cavallers, tals com l'escopeta, l'espasa, l'arcabús, les piques i les rodelles, entre altres que apareixen per tot arreu de l'inventari del 1585¹¹⁵³, així com, el bàcul que amagava una espasa, que l'inventari del 1603, pertanyent al batlle don

---

¹¹⁵¹ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, ff. 140r

¹¹⁵² APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f.

¹¹⁵³ ACV, llig. 2.555, s.f.

Gaspar, arreplega en un lloc bastant inusual com és el rebost de la cuina¹¹⁵⁴. A l'inventari del 1681 es relacionen dues escopetes, un flascó, pólvora i una bossa de perdigons¹¹⁵⁵, mentre que mitjançant el del 1686 coneixem que, don Gaspar Alaman, acostumava a portar espasa i daga, tenint també un espadí de Milà amb guarnició de plata, i un punyal de monte¹¹⁵⁶. L'inventari del 1631, pertanyent al I comte de Bunyol, no hi fa cap menció d'armes¹¹⁵⁷.

Per finalitzar, cal fer menció dels ròssecs relatius a les rendes senyorials, gra pertanyent a la senyoria i, alguns altres deutes, que, excepte als inventaris del 1585 i del 1631, apareixen comptabilitzats en la resta d'inventaris. La mort del senyor comportava la revisió dels llibres de comptes, la localització dels deutors i la liquidació dels deutes o almenys els seu reconeixement. Una informació que s'hi afegia als inventaris per constituir patrimoni de l'herència. Segons l'inventari es consigna amb major o menor precisió, essent el més explícit i exhaustiu el del 1603, probablement a causa de la petició i insistència de dona Laura Cervelló, molt interessada en revisar, juntament amb el batlle de la baronia, els llibres de comptes dels deutors de la Foia, poder localitzar-los i liquidar els deutes. Per la qual cosa, es féu revisió dels llibres a partir de l'any 1598 fins al 1602, constatant i consignant el nom i localitat del deutor, la quantia del dèbit, així com si aquest provenia d'un arrendament, d'una composició, o un reconeixement de deute. Referències que, unides a la resta d'inventaris, presentem organitzades en els quadres següents.

---

¹¹⁵⁴ AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, f. 44v.

¹¹⁵⁵ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

¹¹⁵⁶ ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v.

¹¹⁵⁷ APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

QUADRE LXIII

Ròssecs deguts de les rendes del 1538 i gra pertanyent a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader, segons l'alcaid del castell, En Joan de Pina							
IDENTIFICACIÓ		ll.	s.	d.	Gra	ca.	ba.
Justícia de Bunyol	Rendes ordinàries	35			forment	5	
					panís	No comptat	
Batlle Iàtova	Rendes ordinàries	20			panís	45	
Batlle Macastre	Rendes ordinàries	33			panís	No comptat	
	Resta del carnatge	16	20		panís	No comptat	
Batlle Alboraig	Rendes ordinàries	23	2		panís	42	104
Setaigües	Renda	12					
	Estrenes del carrascal	100					
Tender Iàtova	Resta tenda	6					
Foia	Moliners	75					
Agutzil	Resta tenda	5					
Uneymi	Caça i la devesa	8					
Ocon	Resta del molí	50					
	Almàssera cera	3	3				
Total		387	5				

Font: APPV, Notari Lluís Miquel, protocol 15.841, s.f. ca.= cafís, ba.= barcella.
Elaboració pròpia.

QUADRE LXIV

Deutes cobrats o reconeixement de deutes pertanyents a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader (1603)¹¹⁵⁸				
NOM i LOCALITAT	CONCEPTE	ll.	s.	d-
Jeroni Condell, Bunyol	Arrendament	16	12	
Bartomeu Adelí, Macastre	Arrendament molí Macastre	22	12	2
Bartomeu Adelí	Arrendament molí Macastre, anys 1598,1599, 1601	2	11	7
Francesc Raffís, Bunyol	Arrendament molins Bunyol	6 [7]	4 [7]	9 [2]
Francesc Adelí Bunyol	Arrendament carnisseria Macastre i làtova		9	6
Jerònima Vayarri,	Composició a son fill per desterro	5 [9]	7 [17]	7 [7]
Baltasar Borragnet	Composició	45		
Jeroni Atesa, NC Macastre *	Composició fill (1601)	540 [800]	18	3
Melcior Mardonís *	Composició (1596)	294 [500]	13	6
Gaspar Faquí, llaurador de Bunyol *	Composició (1594)	71 [150]		
Gaspar Daquis, Alcaçer *	Composició (1598)	72 [100]	14	11
Andreu Garrigues, Bunyol *	2 composicions (150 i 70 lliures) a Fco. Garrigues (1594)	19 [220]	17	1
Pere Caparrón, làtova *	Composició (1602) a pagar en 14 anys	140		
Francesc Coratjan *	Composició (1599)	31 [60]	1	
Jeroni [...], làtova	Reconeixement deute	35	9	11
Pere Caparron, Gaspar Catim, jurats làtova	Reconeixement deute	46	0	2
Joancito Çapaton, llaurador	Reconeixement deute	48	0	2
Jeroni Cordell, llaurador	Reconeixement deute	18	2	11
Joan Dalid, llaurador làtova	Reconeixement deute	14	6	0

¹¹⁵⁸ S'indiquen les quantitats cobrades o reconegudes com a deutes que resten per pagar, i entre claudàtors la quantitat inicial. Amb l'asterisc es vol assenyalar aquells que pretenen pagar la meitat del deute que els resta, argüint que així ho va declarar don Gaspar Mercader al seu últim testament. Entre parèntesis figura l'any en què es va formalitzar l'acte d'obligació davant el notari Antoni Querol.

Quarta part. Dues visions transversals del llinatge

Gaspar Albip, llaurador Bunyol	Reconeixement deute	55	12	5
Gaspar Albip, llaurador Bunyol	Reconeixement deute	37	1	0
Joan Cordicho, llaurador Iàtova	Reconeixement deute	26	12	2
Joan Cordicho, llaurador Iàtova	Reconeixement deute	28	15	
Jeroni [...], llaurador Iàtova	Reconeixement deute	52	2	10
Joan Domingo, batle Macastre	Reconeixement deute	75	13	4
Francesc Daqui, Macastre	Reconeixement deute	12	10	1
Francesc Daqui, Macastre	Reconeixement deute	14	16	6
Francesc Rafis	Reconeixement deute	9	4	
Francesc Useyt, llaurador Iàtova	Reconeixement deute	86	5	7
Miquel Caet, Alboraig	Reconeixement deute	22	19	2
Francesc Gualit, Bunyol	Reconeixement deute	22	17	8
Miquel de la Guia, Bunyol	Reconeixement deute	6	8	5
Joan Sanon, llaurador Setaigües	Reconeixement deute	5	10	
Joan Yhale, batle de Alboraig	Reconeixement deute	73	6	8
Joan Candell, Bunyol	Reconeixement deute	4	12	11
Gaspar Morajat, Alboraig	Reconeixement deute	15	18	9
Francisco Corajan	Reconeixement deute	35	12	5
Domènec Ballester, Macastre	Reconeixement deute	30		
Jeroni Abip, Bunyol	Reconeixement deute	54	1	2
Total		2.101	1	6

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 142r-155r. Elaboració pròpia.

QUADRE LXV

Quantitats de diners i gra pertanyents a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader, que estaven en poder dels batles de la Foia de Bunyol (1603)							
NOM	ll.	s.	d.	Gra	ca.	ba.	al.
Joan Yhale, batle de Alboraig (reconeixement de deute)	460	11	4	forment	55		2
				panís	36	3	
				dacsa	9	1	
Joan Domingo, batle de Macastre. (reconeixement de deute)	360	13	4	forment	73	9	3
				dacsa	46	6	
Jeroni Casim, llaurador batle làtova. (reconeixement de deute)	310	13	10	forment	76	10	1
				panís	50	2	2
				dacsa		11	
Bernat Lanon, batle de Setaigües ¹¹⁵⁹				forment	36		3,5
				panís		4	
Martí Hernández, batle de Bunyol. (reconeixement de deute)	459	2	6	forment	105	10	2
				panís	116		1
				dacsa	9	9	1
				ordi	35		
Total	1.591	10					

Font: AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1628, D. 3, ff. 151r-153r.

ll. =lliures, s. =sous, d. =diners, ca. =cafissos, ba. =barcelles, al. =almuds.

Elaboració pròpia.

QUADRE LXVI

Ròssecs i gra pertanyents a l'herència de don Gastó Mercader, III comte de Bunyol, especificats al seu inventari <i>post mortem</i> (1681)	
CONCEPTE	QUANTITAT
Ròssecs dels vassalls i regalies	1.536 ll. 13 s.
Forment	6 ca.

¹¹⁵⁹ Menys el valor de 5 lliures, 14 sous, 8 almuds

Orde	5 ca.
Garrofes	50 ar.

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 33-39.

QUADRE LXVII

Ròssecs pertanyents a l'herència de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, IV comte de Bunyol, inclosos a l'inventari <i>post mortem</i> (1686)				
NOM i LOCALITAT	CONCEPTE	ll.	s.	d.
Antoni Peña	Arrendament comtat	28	17	
Cristòfol de Vilaragut	Conductor del molins de Cullera	74		
Francesc Català	Llaurador <i>conductor</i> de l'alqueria de Xirivella	200		

Font: ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 53r-82v. Elaboració pròpia.

*****

En síntesi, els sis inventaris *post mortem* treballats són una valuosa i privilegiada font que permet apercebre segle i mig d'història familiar. Palesen el nivell de riquesa dels successius representants del llinatge Mercader, els seus gustos i preferències artístiques, religioses o literàries. En ells, l'interior domèstic se'ns presenta com a microcosmos de la societat nobiliària de la qual formaven part. Ens permeten accedir a les subtils transformacions de l'espai familiar, a l'evolució de les tendències de la moda en el vestir i en la decoració de la casa. Aquests inventaris confirmen l'èxit que al segle XVII va tenir el retrat, un gènere que a la noblesa li va permetre reconèixer-se, diferenciar-se i, fins i tot, inventar-se. Els inventaris treballats mostren el luxe, el confort i la solvència econòmica del llinatge Mercader al segle XVI, així com la fallida econòmica, conseqüència de la despoblació i paralització de l'activitat econòmica del senyoriu de Bunyol subsegüent a l'expulsió dels moriscs

Conclusions

Al voltant de l'entramat familiar, del coneixement de la legislació foral del Regne de València, de la participació en la vida política, i del principi de lleialtat a la Corona, el llinatge Mercader va anar bastint, en temps medievals, els fonaments socials, econòmics i polítics, que li permeteren arribar a l'Època Moderna, sòlidament assentat en la cúspide de la piràmide de la societat valenciana.

L'ascens social del llinatge Mercader cal situar-lo en l'època medieval, quan la gran preeminència dels juristes va servir, al jurisperit mossèn Berenguer Mercader, per a la promoció social de la família. La inversió en educació fou emprada pels Mercader com a eina de promoció social. En el context europeu de difusió del Dret Romà, finançar estudis de Dret en la Universitat de Bolonya, els va permetre reforçar el *cursus honorum* personal i familiar, amb el qual brindar serveis jurídics a la Ciutat de València i a la Monarquia. D'aquesta manera, el llinatge definia la seua orientació de servei preferentment cap al sector polític-administratiu, més que cap al militar. Una inclinació probablement recolzada per l'accés de tres generacions successives a la Batllia General de València (1412-1485). Aquesta institució els va proporcionar la plataforma des de la qual acumular honor, poder i patrimoni, comptant amb els membres directes i col·laterals del llinatge. Des d'aleshores, la Batllia General sembla ser-hi la institució de referència, al voltant de la qual el llinatge decantarà, també en Època Moderna, les seues aspiracions d'influència i poder. L'èxit, però, no fou sempre el desitjat. Després dels intents infructuosos de don Joan Mercader i Blanes († 1524) en el 1522, la plaça no tornarà a ser-ne ocupada per un Mercader, fins al nomenament de don Gaspar Mercader i Mercader († 1603) en el 1598. Ja en el 1673, en aquesta ocasió don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló († 1686), intentarà, encara que sense èxit, accedir a la Batllia General.

La fructífera progressió del llinatge durant els segles medievals va culminar amb l'honor i el prestigi del privilegi de noblesa que Ferran II va concedir, en el 1511, a don Pere Mercader i Mercader († 1520). L'accés a la noblesa titulada arribà en 1604, quan Felip III va distingir a don Gaspar Mercader i Carròs († 1631) amb el títol de comte de Bunyol, una gratificació a la trajectòria familiar, a la seua implicada participació durant el desenvolupament de les Corts valencianes del 1604 i, segons *vox populi*, a l'exuberant intervenció en els actes que engalanaren les noces reials del 1599. A mitjans del segle XVII, els intents del II comte de Bunyol, don Laudomi Mercader († 1654), d'ascendir en la graduada noblesa, afegint al títol comtal el de marquès de Setaigües, no va fer-se efectiu, tal vegada, perquè a don Laudomi no li va interessar la substitució d'un títol per l'altre, tal com era intenció del rei, a més de saldar les rendes encara no cobrades a canvi d'una pensió de 900 ducats.

Ben prompte, els Mercader prengueren consciència que la seua ascendent trajectòria requeria el prestigi de la possessió d'un patrimoni territorial. Així, amb l'objectiu de consolidar i donar estabilitat al llinatge, mossèn Berenguer Mercader i Miró († 1467) va adquirir, per compra a la Corona, el senyoriu de Bunyol en el 1425. La titularitat d'aquesta propietat els reforçava socialment i econòmicament, ja que, a més de fer palès les bones relacions de la família amb la Monarquia, els hi atorgava el prestigi, el poder i la capacitat econòmica inherent a la condició de senyors territorials i jurisdiccionals. Dita propietat va cimentar sòlidament als Mercader dintre la societat aristocràtica valenciana, al situar-los entre els barons territorials i jurisdiccionals del Regne de València. Poc després, en el 1455, mossèn Berenguer engrandiria el patrimoni amb l'adquisició del senyoriu de Xest, a la família Montcada. Amb la finalitat de mantenir, perpetuar i traspasar íntegrament la propietat, mossèn Berenguer va recórrer a la vinculació com a forma jurídica, amb la qual blindar-la, lligar-la a la família i consolidar més encara la consciència de llinatge. Amb tot i això, el seu testament del 1467 només va contemplar la vinculació del senyoriu de Bunyol, mitjançant l'agnació de primogenitura dels seus descendents barons, atorgant al seu fill segon, mossèn Pere Mercader i

Mercader, la possessió del senyoriu de Xest, amb el compromís de reversió d'un germà a l'altre en cas de mort sense descendència. Una divisió de patrimoni que probablement tingué la intenció de potenciar dues branques del llinatge, entorn de sengles propietats territorials. Finalment, les conflictives disposicions testamentaries de don Pere Mercader i Mercader († 1520), juntament amb la vinculació del senyoriu de Xest en benefici del fadrister i de la seua descendència, portarà la definitiva separació dels dos senyorius i l'escissió de dues Cases del llinatge Mercader amb trajectòries diferenciades.

En el 1603, una última voluntat del batlle don Gaspar Mercader i Mercader va donar lloc a l'obertura d'una nova via d'accés al vicle de Bunyol, ja que, amb les mateixes propietats amb les quals mossèn Berenguer Mercader havia constituït en el 1467 un vicle perpetuo regular de preferència masculina a femenina, don Gaspar constituïa, com si es tractara de nova creació, un altre de rigorosa agnació. Una decisió que crearà malestar en el seu fill i hereu, don Gaspar Mercader i Carròs, fins al punt de demanar a la Reial Audiència una sentència que el declarara successor del vicle instituït per mossèn Berenguer, i no pel que son pare fundava de nou. Dues línies que argumentaran, en funció dels interessos, els candidats a succeir en el vicle dels Mercader, en els plets que, a mitjans del segle XVII i a començament del XVIII se suscitaran per ruptura de la línia successòria.

D'altra part, no hem trobat constància documental de successives aportacions patrimonials que serviren per a l'engrandiment del vicle familiar, a excepció de la casa pairal del carrer dels Cavallers de València, afegida al vicle per don Baltasar Mercader i Mercader († 1585). Hi ha constància de la constitució d'un vicle independent, amb un molí fariner més terres adjacents en la partida de Vera de la ciutat de València, a més dos forns de coure pa situats en els carrer de la Xerea i en el de la Nau de la mateixa ciutat. Uns béns que provenien del dot aportada per dona Rafela Mercader en el seu matrimoni amb don Melcior Mercader, que serviren per a beneficiar als fadristerns, essent vinclats amb ocasió de les capitulacions matrimonials de don Gastó Mercader i dona Laura Maria Cervelló en el 1652,

a benefici dels seus descendents, i desvinculats, en el 1677, per la necessitat econòmica de dotar a dona Maria Micaela Mercader en el seu enllaç amb el marquès d'Albaida.

Pel que fa a l'estratègia matrimonial seguida pels Mercader de Bunyol, tot indica que s'inclinaren per fomentar el llinatge en l'esfera social, més que a fer prevaler la part econòmica d'ampliació del patrimoni de la Casa, per a l'engrandiment del vincle de Bunyol. La hipergàmia va ser el vehicle d'ascens social, sense recórrer, però, a la reiteració d'enllaços amb les mateixes famílies, tot el qual permeté als Mercader estendre xarxes de solidaritat. La capacitat econòmica de mossèn Berenguer i Miró i Isabel Mercader es va posar a disposició d'ampliar i consolidar els lligams de solidaritat familiar que serviren d'estratègia al present i de substrat a les generacions futures. D'aquesta manera decidiren enllaços per a tots els seus fills, casant a totes les filles amb nobles propietaris de dominis territorials, tals com els Romeu, els Boil o els Calatayud. Ja en el segle XVI, successives generacions integraran el celibat com a estratègia d'estalvi i ampliació de les influències en l'esfera eclesiàstica. Pràctica que no s'hi aprecia en el segle XVII, tal vegada perquè, el nombre de fills i filles nascudes i de fills i filles sobrevivents, va ser comparativament menor que en el segle precedent. Sobre els candidats i candidates a integrar-se en el llinatge, l'elecció es féu entre destacades famílies de l'aristocràcia regnícola, de tal manera, a més dels ja mencionats, també emparentaren amb els Montpalau, Olcina, Guerau, Carròs, Centelles, Cervelló, Perellós, Rocafull, Melo, Folc de Cardona, Palafox o Milà d'Aragó. A començament del segle XVI dos llinatges forasters, un del Regne d'Aragó i altre del de Castella enllaçaren amb els Mercader. Primerament, dona Joana Ruiz de Calcena, filla del difunt secretari del rei Ferran el Catòlic, amb don Gaspar Mercader i Mercader, V baró de Bunyol. Posteriorment, don Baltasar Mercader i Mercader, enllaçava amb dona Maria de Còrdova i Mendoza, neta del II comte de Cabra i besnéta del I duc de l'Infantat. Cap dels dos matrimonis tingué descendència que servira per ampliar els lligams de solidaritat familiar fora del Regne de València.

Les puntuals unions consanguínies van ser emprades com a eina de cohesió del llinatge, així s'aprecia en el matrimoni entre mossèn Berenguer Mercader i Miró amb Isabel Mercader (segle XV), també serviren com a forma de reintegració del patrimoni, cas aquest del matrimoni de don Joan Mercader i Blanes amb dona Maria Violant Mercader i Mascó (segle XVI), a més d'emprar-se com a estratègia de successió per fer possible la supervivència de la rama familiar, evitant el desviament cap a la branca dels Mercader de Xest, com tal vegada hi ocorregué en l'enllaç entre don Melcior Mercader i Mercader i la seua cosina dona Rafela Mercader (segle XVI). No es va dubtar en demanar una triple dispensa eclesiàstica, per segon i quart grau de consanguinitat, així com la necessària per haver transgredit don Melcior el celibat previ al matrimoni, al qual estava obligat per la seua condició de cavaller profés de l'Orde de Sant Jaume. Respecte a la recurrència del llinatge amb altres Cases, només observada en la línia del fadrister don Baltasar Mercader i Carròs(† 1629), creiem que pot respondre a estratègies relacionades amb dues circumstàncies conjunturals: per una part, la unió de don Baltasar amb dona Helena Carròs, amb un posicionament del llinatge davant l'acusació de màcula jueva aportada pels Carròs; per l'altra, la segona unió dels Mercader amb els Cervelló, sembla una estratègia encaminada a sumar forces en la lluita pel vincle de Bunyol.

En un intent de perfilar l'evolució del llinatge tot al llarg del segle XVI es pot concloure que, encimbellada socialment i econòmicament, la família sembla entrar en "punt mort", en una mena de letargia durant bona part del segle. D'un costat perquè, les reiterades prematures morts i nul·les descendències d'aquest període afebliren els lligams d'unió i solidaritat que el matrimoni permet crear entre les famílies, al mateix temps que privaren al llinatge d'una direcció compromesa. Per l'altra, perquè, la sanejada economia comtal no va servir per a engrandir el patrimoni general de la Casa. L'últim quart del segle XVI, el llinatge pren una nova embranzida, no solament quant a estratègia familiar, sinó també en rellevància política. La xarxa de relacions familiars es va renovar amb els matrimonis dels fills, juntament amb els dos casaments de don Gaspar Mercader i Mercader († 1603). En funció de la

documentació, la seua unió amb dona Laura Cervelló, hereva del senyoriu d'Orpesa, va tenir una notable influència en aquesta nova etapa, ja que llinatge Cervelló gaudia en el Regne d'una gran rellevància gràcies a les habilitats militars dels seus avantpassats, un canal de promoció diferent de l'administratiu seguit pels Mercader. La seua unió, afegida als mèrits de la Casa en la Batllia General del Regne van pesar perquè, en el 1598, novament un Mercader ocupara la vacant de la Batllia, tornant-li al llinatge el prestigi que li atorgava aquesta investidura. La seua elecció palesa la rivalitat existent per a aconseguir el benefici inherent a la institució, així com la xarxa clientelar teixida al voltant de la pràctica habitual del patrocini familiar. És en aquest maremàgnum d'intrigues i interessos on cal situar, aprofitant els tràmits per a l'obtenció de l'hàbit de cavalleria en l'Orde de Sant Jaume del fadristerne don Baltasar Mercader i Carròs, les maniobres de descrèdit vessades contra els Mercader a propòsit de les sospites de màcula jueva en l'ascendència de la primer muller de don Gaspar, dona Laudomia Carròs (†1580).

D'altra part, el moment d'enlairament, que l'elecció de don Gaspar Mercader com a batlle va oferir al llinatge, no pogué ser més propici a efectes cortesans, per coincidir amb els preparatius i celebració de les noces reials de Felip III amb Margarida d'Àustria, celebrades a València en el 1599, conjuntament amb les de la infanta Isabel Clara Eugènia amb l' Arxiduc Albert. Un esdeveniment festiu-social que va permetre a la família Mercader fer-se visible davant la Monarquia, i de manera molt particular al seu hereu, qui va saber utilitzar la seua particular personalitat, habilitat, gallardia i enginy, per enlluernar al rei i a la Cort. D'igual manera, va fer servir la seua obra literària *El Prado de Valencia*, per a afalagar al marquès de Dènia, favorit reial. Una estratègia cortesana encaminada a l'acostament al poder com a font de beneficis, que hi deixà evident, la inscripció que va lluir en l'empresa del torneig celebrat amb ocasió de les noces reials, *"Todo lo que miraré, cierto sé que presto lo alcanzaré"*.

En qüestió econòmica, el llinatge Mercader va iniciar la singladura del segle XVII amb una sòlida base econòmica, que, encara que fonamentada en l'

única propietat territorial i jurisdiccional del senyoriu de Bunyol, els havia permés viure de les rendes senyorials. Això no obstant, les conseqüències de l'expulsió dels moriscs decretada per la Monarquia en el setembre del 1609 va deixar al llinatge "fora de combat". A falta dels llibres de comptes del senyoriu, ens hem aproximat a la capacitat econòmica dels senyors de Bunyol, prèvia i posterior a l'expulsió dels moriscs, mitjançant els contractes d'arrendament, alguns informes econòmics aportats en plets familiars, i els inventaris *post mortem* dels titulars. Des de cadascun d'aquests angles, les fonts reflecteixen una particular percepció de la situació econòmica dels caps del llinatge Mercader, amb un punt convergent com és la fallida econòmica que sobre les rendes senyorials provocà el despoblament de les terres comtals, ocasionada per l'expulsió dels moriscs decretada per la Monarquia en el 1609. Malgrat la lenta repoblació, afavorida per la carta pobla del 1611 i les millores incorporades en el 1634, la reactivació econòmica no va arribar als nivells precedents a l'expulsió: mentre que les rendes aproximades dels anys 1603 i 1604 es situaven entre les aproximadament 10.000 i 12.000 lliures, el preu de l'arrendament del comtat en el 1686 es va signar per 3.800 lliures.

Aquesta percepció de disminució de la capacitat econòmica del llinatge s'aprecia, igualment, des de l'òptica dels principals conreus que contribuïen a la renda senyorial, tals com el forment, l'ordi, el panís i la dacsà. La comparació de les xifres del dret senyorial del forment palesa la disminució sofrida. Per altra part, es constata la forta reducció en el cultiu del panís i el notable increment del de la dacsà, un cultiu incipient i quasi testimonial a començament del segle que va passar dels 11 cafissos i 2 barcelles de dret senyorial en el 1604, a una recaptació promedi en el 1625 de 159 cafissos, 6 barcelles i 2 almuds, situant-se la seua producció en segon lloc, darrere de la del forment, quant a importància contributiva.

La situació de fallida econòmica va incapacitar als dirigents del llinatge per a fer front a les obligacions i deutes, malgrat haver signat dues concòrdies amb els creditors. La primera en 1615, per don Gaspar Mercader i Carròs, justificada per la necessitat d'alleugerir el deute; la segona en el 1645 pel seu

successor, don Laudomi Mercader i Centelles, a fi d'aconseguir una moratòria que li facilitara el pagament. Entre una i altra, l'adjudicació per part de la Monarquia de 7.000 lliures amb les quals es pretenia compensar els perjudicis ocasionats per l'expulsió.

Encara que no són abundants les notícies que, a hores d'ara, ens han arribat relacionades amb les implicacions polítiques, militars i subveniments a la Monarquia durant l'Època Moderna coneixem que, com a membres de l'Estament Militar, els Mercader, i especialment els dirigents de la Casa, assistirien i participaren amb regularitat a les periòdiques reunions de l'Estament. Insaculat en 1585, don Gaspar Mercader i Mercader exercí com a síndic de l'Estament durant el trienni 1591-1594. Durant la seua presidència, les implicacions familiars en les denúncies de greuges comesos contra membres de l'Estament, els reiterats problemes de comportament del seu fill i hereu, juntament amb la crispació que presidia el govern de la Monarquia conseqüència de la crisi aragonesa, van abocar en una palesa tensió entre la Corona i els Estaments, materialitzada en la revocació primer i posterior validació de don Gaspar Mercader en el càrrec de síndic de l'Estament Militar. No obstant això, la preeminència del càrrec de batlle general va fer destacar a don Gaspar Mercader i Mercader, no solament en moments històrics, com el preceptiu jurament reial dels Furs i Privilegis del Regne per Felip III el 28 de febrer del 1599, en els festius, com el de les noces reials, sinó també, en aquells de necessitat financera de la Monarquia, amb la personal contribució de 400 lliures al servei extraordinari fora de Corts sol·licitat per la Monarquia en el 1602.

Així mateix, en el mes de setembre del 1599 don Baltasar Mercader va encapçalar una ambaixada organitzada pels Estaments del Regne amb l'objectiu d'aconseguir la convocatòria de Corts. Quan finalment en el 1604 s'inicià la celebració, els Mercader hi destacaren per la seua participació, així com per l'assídua assistència i implicació, especialment, l'aleshores ja senyor de Bunyol, don Gaspar Mercader i Carròs, recompensada per la Monarquia amb l'ascens en l'escalafó nobiliari. Una circumstància força diferent a la de la convocatòria del 1626 celebrada a Montsó, quan sembla que cap Mercader de

Bunyol hi va estar present, tal vegada per salut, possiblement per economia, o potser també, per la previsible conflictivitat de la convocatòria. Des d'aquest punt de vista, tot indica que els Mercader mostraren el seu acatament als dissenys de la Monarquia, fins i tot, en els moments més crítics, com va ser el de l'execució del decret d'expulsió dels moriscs. Des de la primera fila d'actuació, el I comte veié buidar-se de pobladors el seu senyoriu, sens dubte amb el convenciment que les perdudes serien promptament recompensades.

Quant a les implicacions dels Mercader en el servei militar a la Monarquia, les que fins al moment tenim coneixement, s'emmarquen principalment, en l'àmbit familiar del II comte de Bunyol, i el clima bel·licista que va presidir bona part del segle XVII, amb la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), el fi de la Treva dels Dotze Anys amb les Províncies Unides el 1621, la guerra franc-espanyola (1635-1659), així com la sublevació i guerra catalana (1640). Abans d'aquesta època, poca cosa més que una breu referència a l'ajut prestat per don Gaspar Mercader i Carròs al setge de Cadis (possiblement el de 1596, en el context de la guerra anglo-espanyola entre 1585-1604), i el seu posterior silenci als requeriments de col·laborar amb homes, diners i armes en el 1630. Un mutisme comprensible des del punt de vista de la seua crítica situació econòmica, i de només tenir un únic descendent que hi havia que reservar per a la successió. Al contrari, don Laudomi Mercader i Centelles, sí que va involucrar-se donant assistència en la vila de Setaigües, a les tropes castellanques durant el seu trànsit pel Regne. En aquest context bèl·lic es situa l'orientació militar que don Laudomi va donar als seus dos fadrísters, una opció excepcional en la família, aparentment més inclinada cap a l'esfera administrativa o eclesiàstica. Un canvi de direcció que, a més d'estar motivat per l'ambient de guerra, creiem possible que estigués també influenciat pels models que li proporcionaven parents molt pròxims d'exitosa carrera militar. Una elecció, però, amb greus conseqüències per a la successió, ja que la mort dels dos fills en la contesa, i la del primogènit sense successió masculina, donà lloc a la ruptura en la línia successòria, i amb ella, a la lluita legal pel vincle de Bunyol.

Per últim, fent referència als aspectes culturals. Destaquem primerament, la particular implicació del I comte de Bunyol, en les dues controvèrsies de caràcter religiós amb forta implicació política, que dividiren la societat valenciana de la primera meitat del segle XVII. Des de l'activisme compromés, don Gaspar va afegir-se a les files dels immaculistes juntament amb franciscans i jesuïtes, la mateixa inclinació de la Monarquia, la qual seguia la tradició dels monarques de la Corona d'Aragó. Igualment ho féu recolzant la causa simonista en defensa de la santedat del valencià pare Simó, opció que també va abraçar Felip III i el duc de Lerma, fins a ser reconduïda la situació cap a posicionaments més ortodoxos en el 1619.

Així mateix, cal mencionar les inquietuds literàries de dos dels membres del llinatge: don Gaspar Mercader i Carròs i don Gaspar Mercader i Cervelló. Ambdós freqüentaren les Acadèmies literàries de la seua època, la dels *Nocturnos* i la de l'*Alcazar* respectivament, i a través de l'enginyosa ploma de la qual van fer gala, canalitzaren particulars inquietuds i gustos estètics del moment. L'erudició del IV comte de Bunyol es fa palesa en els volums de la seua biblioteca que apareixen relacionats en el seu inventari *post mortem*.

D'altra part, entre les petjades que va deixar l'escalada social del llinatge cal mencionar l'elecció de les sepultures. En funció de les últimes voluntats conegudes, des de mitjans del segle XV fins al començament del segle XVIII, la ubicació de sepultura segueix una certa correspondència amb l'ascendent evolució social dels Mercader, en una projecció que passa, primerament, per la capella d'una església de la parròquia de residència a València, tot seguit a un altar ubicat en l'església d'un monestir, igualment en la ciutat, per a ascendir després a l'altar major del mateix monestir, fins a arribar, coincidint amb l'ascens del llinatge a la noblesa titulada, a elegir sepulcre en la pròpia església ubicada dintre el domini senyorial a Bunyol. Una elecció que iniciada pel I comte de Bunyol serà continuada per tots els seus successors fins almenys el V comte, foren o no descendents d'una mateixa línia.

Per acabar, volem posar en relleu la importància dels sis inventaris *post mortem* dels caps del llinatge Mercader, com a observatori fonamental per a corroborar la trajectòria del llinatge des de la perspectiva de la cultura

material. Al luxe i benestar econòmic que mostren els tres inventaris *post mortem* del segle XVI, el segueix la migradesa econòmica de la hisenda comtal, palesa en la parca relació de béns del I comte en el 1631. És a l'inventari del IV comte de Bunyol, confeccionat en el 1686, quan el llinatge sembla fruit d'un nivell d'ostentació més pròxim al que gaudiren els Mercader durant el segle XVI. Així mateix, els inventaris obrin una finestra a la història, a la societat nobiliària de la qual formava part el llinatge, permetent un recorregut per l'evolució del mobiliari i del parament, a més d'una interessant visió de l'evolució de la indumentària. En aquesta parcel·la, els Mercader seguien les tendències de la moda presidida per la gran variació, luxe i vistositat de la primera mitat del segle XVI, la uniformitat i foscor de la segona meitat, arribant a la moda més colorista de l'últim quart del segle XVII. Una significativa evolució en el rober dels Mercader, que d'alguna manera camina en paral·lel a la trajectòria econòmic. De la mateixa manera que, la presència i l'absència de plata domèstica i les joies ha permès obtenir una visió del grau de riquesa i sofisticació de la vida quotidiana dels Mercader, coincident amb la valoració dels altres paràmetres. Així mateix, els inventaris ens han aportat valuoses referències sobre els gustos artístics. Mitjançant l'anàlisi de la temàtica de l'obra pictòrica inventariada -la qual no rebé en l'inventari el tractament d'obra d'art-, hem pogut constatar una major presència de temàtica profana que religiosa, la qual cosa, podria afegir dades a la línia defensada per alguns autors que consideren que el predomini de la pintura religiosa no estava tan generalitzat en els interiors domèstics. Dins de la temàtica religiosa hem pogut comprovar una major preferència pels temes hagiogràfics. L'aparició del retrat es documenta en l'espai domèstic del batlle don Gaspar Mercader, coincidint amb la proliferació del retrat en els ambients cortesans de finals del segle XVI.

Finalment, la presència de llibres, documents, o censals, ha permès adonar-se de les particulars inquietuds dels caps del llinatge, com a ventall de la societat del moment. La presència dels *Col·loquis* d'Erasme, *Los Triunfos* de Petrarca o els llibres de cavalleria presents en l'inventari del 1539 evoca el món cultural i cortesà de la València de principis del segle XVI; els documents

i registre de censals, presents als inventaris del 1585 estan en connexió a l'activitat inversora del VI baró de Bunyol, igual que, els registrats en l'inventari del 1603 ens n'adonen de certa confusió entre la vida familiar i l'exercici de les funcions de batlle general, a més de l'interès pel manteniment d'un arxiu familiar amb els documents més rellevants. La total absència de referència de llibres en l'inventari del I comte pot ser tan significativa, donada la seua inclinació literària, com ho és l'erudita biblioteca i la recreació de l'espai físic de la casa, lloc d'estudi i escriptura del IV comte de Bunyol.

Apèndix documental

I

1467, juny, 30. València.

**Darrer testament del magnífic mossèn Berenguer Mercader i Miró,
amb la clàusula de fundació del vincle de la baronia de Bunyol.**

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, ff. 772v-777v.

En lo gloriós y beneyt nom de Jesús, ver Déu y ver hom, e de la Santíssima Verge Maria Mare sua. Yo Berenguer Mercader, major de dies, ordene e fas aquest testament meu darrer e darrera voluntat, de aquells béns que Déu ma donat en la manera següent.

E primerament, lex la mia sepultura en la capella dels Sants Joan Baptiste e Evangeliste, hon jau mon pare e mare, e mon avi e ma àvia, en la església parrochial de Senta Creu. E que y sia demanada la loable confraria de la humil Verge Maria de la Seu. E fas mos marmessors, lo noble en Pere Boil mon gendre, e mon germà lo artiacha, e en Pere Garromon, lochtinent de valle general, e mestre Miquel Aragonés, prevere beneficiat en la Seu de Valencia en la capella del beneyt Sant Honorat, qual o als quals dos de aquells do ple e bastant poder de pendre tants dels béns fins a tant les coses así per mi ordenades sien complides.

E prenh primerament, per la mia ànima, mil florins los quals proveheixquen la mia sepultura ab aniversari e capdany, e per vestir tots mos fills e filles e mos marmessors, e mos escuders e ma germana e ma neboda la

viuda e tots los ordinarios de la mia casa, e los veguers de la Ballia tots de drap blau, així com fonch fet de mon pare a qui Déu haja, e los restants fins en los mil florins sia distribuïdes en misses e en altres obres pies a coneguda dels dits meus marmessors e dels dos de aquells.

Item, perquè la primera muller mia, Na Yolant d'Esplugues, me leixà en son testament part de la sua dot [...] del que ella podia testar per los béns de sa mare.

E après mon obte ho leixà a mossèn Guillem son germà e meu, e ma germana e sua Na Beatriu Mascó que [...] pagada la sua sepultura denou milia sous pagada la sua ànima que yo he ya pagat segons ella haurà hordenat en son testament al qual yo u reffir e lo dit mossèn Guillem estia ja pasat de aquesta vida, vull que los dits denou milia sous sien donats a la dita Beatriu germana mia e a Guillem mon germà e nebot meu e de la dita ma germana.

Aprés, segonch que tinch per la dot de ma muller, Na Isabel Mercader, que.m portà en dot trenta milia sous en lo temps del nostre matrimoni, los quals ab son creix li leixe, que li sia pagat de continent segons lo fur del Regne [...]. La leixe dona poderosa e usufructuària de tots mos béns tota sa vida, vivint sens marit.

Item, leixe a Joana, filla mia, cinch milia florins al temps del seu matrimoni per sa dot, si emperò abans yo no la hauré col·locada en matrimoni.

Item, leixe a Yolant, filla mia, quatre milia florins per a son matrimoni en aquella mateixa manera, ço és, si abans no la hauré col·locada a primer.

Aprés, leixe a Perot, mon fill e de la dita muller mia, lo castell e loch de Gestalcamp ab son terme, e açò en aquesta manera: primerament, que aquell haja après obte de sa mare, ma muller, e axí mateix haja lo dit castell e lloch e terme, ab tal vincle e condició que, defallint ell sens fill o fills mascles llegítims e de llegítim matrimoni procreats, tornen a Honorat mon fill, si lla donchs sobreviurà vull que tornen a sos fills o altres descendents seus o meus, ço és a aquell qui en aquell temps serà hereu seu e meu segons los vincles davall scrits en la herència del dit Honorat fill meu. E si lo dit Perot

mon fill no haurà fill o fills mascles llegítims e de llegítim matrimoni procreats e si haurà fills de llegítim matrimoni no puixa leixar a aquells, o dotar de cinch milia florins e no més.

Item, leix a tots los escuders de casa mia, qui en lo temps de la mia fi aturaran ab mi, a cascú dues liures, e als fadrins e moços a cascun cent sous, e los catius leixe frachs, ab que serveixquen a ma muller o a mon hereu cinch anys los que hauran servit a mi altres cinch anys, e si los cinch anys no hauran, servixquen huyt anys.

Tots los altres béns drets e actions meus, mobles e immobles, sehents e semovents a mi pertanyents, o pertanyer devents haguts e per haver hon que sien do e leix en aquells mon hereu universal fas a Honorat Berenguer Mercader, fill meu e de la dita Isabel Mercader, muller mia e als fills e descendents seus mascles, ço és a hu tan solament e lo qui sia e serà primer en orde de genitura ab los vincles e condicions següents: Ço és, que morint ell quan que quant sens fill o fills mascles e llegítims e de llegítim matrimoni procreats sia hereu mon germà (sic) Perot , fill meu e de la dita ma muller, e si no haurà fill o fills mascles o mascle llegítim com dit és, e haurà filla o filles llegítimes e de llegítim matrimoni procreades, aquella o aquelles que puixa o puixen donar per dot en matrimoni fins en sis milia florins tan solament e no pus, e si, lo que Déu no vulla, abdós mos fills moriren sens fills o fill mascle e de llegítim matrimoni procreats, en tal cas fas mon hereu lo primer fill mascle de Na Beatriu, filla major mia. E aquella no havent fill mascle tal, ço és llegítim e de llegítim matrimoni procreat, sia hereu meu lo fill mascle major de Na Isabel, filla mia segona, muller del dit noble En Pere Boïl, gendre e marmessor meu. E així de unes en altres filles mies, Joana e Violant.

E si aquells fills meus e filles mies no hauran fills mascles en la manera dessús dita, en tal cas, fas mon hereu mon germà mossèn Macià Mercader, artiacha major de la Seu de València. E après obze seu que sia hereu meu Guillem, fill de mossèn Guillem, germà meu e del dit artiacha. Lo qual dit Guillem no puixa testar sinó solament en fills o descendents mascles llegítims e naturals de mon pare o de mi, e no en altres alguns, si de tals en aquell cas ni haurà hon de aquells, e tals no ni haurà que puixa testar en fills o

descendents de mossèn Berenguer Mercader, cosin prim e sogre meu, puix sien mascles e de llegítim matrimoni. E no havent hi de aquells en fills o descendents de mossèn Pere Mercader cosin prim meu, puix sien mascles e de llegítim matrimoni procreats e tota vegada ab les condicions que he emès en mos fills. e així mateix, dich en qualsevol hereu meu ab testament o intestat quant que quant, o com se vulla sia, en qualsevol de mos fills o néts o qualsevol altre que serà mon hereu, orden(e) e vull que la baronia de Buñol haja hun tot sol éntregament, e sia mascle llegítim de llegítim matrimoni procreat, e haja hagut e sia tengut nomenar-se e portar armes de Mercader.

Item, leixe an Pere Capdevila, notari, cent sous cascun any e que haja de rebre e hon tots los capítols dels alamins e collectors, per mon fill, de Buñol e de la Foya. E si ell non podrà o no voldrà pendre càrrech, leix los dits cent sous an Matheu Dayviça, notari.

Aquest és lo meu darrer testament e darrera voluntat, ab lo qual revoque qualsevol testament e codicils per mi fins en aquesta jornada fets. E açò vull que valga així per testament, fonch fet en València, dimats a trenta dies del mes de juny del any de la Nativitat de Nostre Señor mil quatre cents sixanta set. Signat de mi, dit En Berenguer Mercader, testador dessús dit qui lo meu darrer testament allohe, aprobe e ferme, e prech molt carament als dits meus marmessors que aquell porten ab caritat a deguda executió.

Testimonis que al dit testament foren appellats e per lo dit testador pregats són, los honorables mestre Francesc Bonell, mestre en medisina, mossèn Juan Bessalú, cavaller de Santiago comanador de Sant March de Terol, mossèn Joan Mas, prevere beneficiat en la Seu de València. Los quals interrogats segons forma de fur si coneixien lo dit testador e tots dixeren que [...]. Dit notari així mateix conech bé aquell.

II

1583, gener 19, València.

Capítols matrimonials signats entre don Gaspar Mercader i Mercader i dona Laura Cervelló i Llançol.

ARV, *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, ff. 463v-471r.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 33, s.f.

Die XVIII, mensis jannuary anno a Nativitate Domini MDLXXXIII.

In Dei nomeni, amen. (...)

Capítols fets y fermats, closos, pactats, avenguts y concordats per y entre los molt il·lustres don Pedro Servelló, cavaller de la Orde y milícia de Santiago de la Spasa, y comanador de la comanda de Paraquellos, y senyor de la Baronia de Oropesa en lo Regne de València, y dona Francisca Lançol de Servelló, coniuages, y dona Laura Servelló, filla legítima y natural de aquells. E per lo dit molt il·lustre don Pedro Servelló, lo magnífich micer Miquel Joan Sisternes, doctor en cascun dret, habitador de la present ciutat de València, en nom de procurador de aquell, segons consta de la procura, ab acte rebut per lo discret Hieronym Yvars, notari resident en el vila de Madrit, a tretze del mes de setembre proper passat, tenint en aquella ple poder per a fer y efectuar les cosses desús escrites, de una. E lo molt il·lustre don Gaspar Mercader de part altra, en e sobre lo matrimoni fahedor per y entre lo dit don Gaspar Mercader de una, e la dita dona Laura Servelló de part altra. Los quals son del tenor immediate següent.

E primerament, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que los dits don Pedro Servelló e dona Francisca Lançol, coniuages, constituhiran, segons que ab los pressents capítols prometen constituir, al dit don Gaspar Mercader en e per dot de la dita dona Laura Servelló, donzella,

filla legítima e natural de aquells, segons Fur de València, cent seixanta milia sous, moneda real de València en esta forma, ço és: lo dit don Pedro Servelló, cent y vint milia sous, e la dita dona Francisca Lansol los restants quaranta milia sous. Los quals, aquella constituirà de la dot per aquella constituhyda al dit don Pedro Servelló. Y la qual constitució farà la dita dona Francisca ab aprobació, loació, y ferma fahedora per lo dit don Pedro Servelló, son marit. Lo qual haja de loar y aprobar així la dita constitució de dot, com totes les demás cosses ab la present capitulació concordades, dins quatre mesos de huy en avant contadors, sots les penes en la present capitulació appossadores.

Item, és estat pactat, avingut y concordat per y entre les dites parts, que los dits molt il·lustres don Pedro Servelló e dona Francisca Lansol, coniuages, e per lo dit molt il·lustre don Pedro, lo dit magnífich micer Miquel Joan Sisternes procurador de aquell, sien tenguts y obligats, segons que ab los presents capítols se obliguen, pagar al dit molt il·lustre don Gaspar Mercader los dits cent seixanta milia sous de la dita dot en la forma següent, ço és: los vint milia sous en joyes, aquelles bén valents, e seixanta milia sous en censals tuts e segurs, ab los títols necessaris per a mostrar lo domini de aquells. E los restants huytanta milia sous, dins quatre anys de huy en avants contadors, en esta manera, ço és: vint milia sous a la fi de cascun any en una paga, és a saber, los quarenta milia sous dels dos primers anys dels (...), y vint milia sous constituhyts per lo dit don Pedro Servelló, e los altres quaranta milia sous dels dos darrers anys los que la dita dona Francisca Lançol de super ha constituhyt. Y en lo en restant ad [...] matrimoni *sustinenda*, los dits molts il·lustres don Pedro Servelló y dona Francesca Lançol, *simul et in solidum*, hajen de fer y sien tenguts y obligats segons que ab los presents capítols se obliguen donar e pagar al dit don Gaspar Mercader, interès dels dits huytanta milia sous a rahó de quinze milia per miller cascun any en dos eguals pagues, ço és: de mig en mig any mijerament, lo qual interès haja de cesar en tanta part quan esta la pagarà y la haurà pagat dels dits huytanta milia sous.

Item, és estat pactat, avengut i concordat, per y entre les dites parts que los dits molt il·lustres don Pedro Servelló y dona Francisca Servelló, coniuages, per obs de pagar los interessos dels dits huytanta milia sous, sien tenguts y obligats, segons que ab los pressents capítols se obliguen, fer consignació al dit molt il·lustre don Gaspar Mercader contra lo General del present Regne a exacció de cinch milia trescents trenta tres sous y quatre dines, així dels censals que lo dit don Pedro Servelló deté y posseeix sobre lo dit General, com sobre altres parts. La qual consignació haja de donar per tot lo temps per lo qual los dits huytanta milia sous seran pagats. *Et etiam*, ab que la dita consignació haja de anar cessant, e reste extinta, en tanta part quanta serà pagada dels dits huytanta milia sous, e la qual consignació se haja de fer e fasa ab totes les clàusules necessàries y pòstumes y en semblants actes posar acostumades.

Item, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que.l dit molt il·lustre don Gaspar Mercader acceptant la dita dona Laura Servelló, donzella, en esdevenidor muller de aquell, ab la dita dot, farà segons que ab los pressents capítols promet fer y farà, augment en donació per núbies, vulgarment dita creix, de huytanta milia sous moneda de València, que són la mitat de la dita dot. En així, que, acumulada la dita dot ab lo dit creix prenen suma de dos-cents quaranta milia sous, los quals haja de imposar e assegurar, segons que ab los presents capítols imposa y asegura, sobre tots sos béns haguts y per haver hon que sien o seran, y promet restituhir aquelles en tot cas y loch de dot e augment restituhydors.

Item, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que lo dit molt il·lustre don Gaspar Mercader sia tengut y obligat, segons que ab los pressents capítols se obliga, a fer donació pura, pròpia, irrevocable, dita entre vius, sortidora efecte après òbit de aquell, de trenta milia sous moneda real de València, de renda valents quatre-cents cinquanta milia sous en propietat, als fills mascles naixedors de dit matrimoni, ab los pactes, vincles y condicions següents, ço és: que si nostre Senyor tan solament los donarà hun fill mascle del dit matrimoni, los dits trenta milia sous de renda íntegrament ab la propietat sien e pertanyen al dit fill únich naixedor de dit matrimoni, ab

que après òbit de aquell també los dits trenta milia sous de renda ensemps ab la propietat, sien, vinguen, e pertanyuen al fill major de aquell fill únich del present matrimoni naixedor, y a sos descendents mascles majors, servats orde de masculinitat y primogenitura. E lo mateix orde se segueixca en les dones faltant la línea masculina.

Ittem, és estat pactat, avengut y concordat, per y per les dites parts, que si Nostre Senyor serà servit del present matrimoni donar als dits molt il·lustres don Gaspar Mercader e dona Laura Servelló dos o tres o més fills, així homens com dones, en tal cas los dits trenta milia sous de renda ensems ab la propietat de aquells sien, vinguin e pertanyuen als dits fills del present matrimoni en esta manera, ço és: los vint milia sous de renda e trescents milia sous en propietat al fill major mascle de dit matrimoni, e los restants deu milia sous de renda e cent cinquanta milia sous en propietat, sien, viguen e pertanyuen als demés fills del present matrimoni, axí homens com dones, per les parts y porcions que lo dit molt il·lustre don Gaspar Mercader voldrà y elegirà, axí entre vius com en última voluntat, donant més o menys a hu o dos o a més a tota sa líbera voluntat.

Ittem, és pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que si per cas se seguís que lo dit fill major mascle del present matrimoni, per qualsevol via, causa, manera e rahó, succehirà e possehirà la baronia e Foya de Bunyol, e vila de Setaigües, en tal cas aquell dit tal fill major perdà los dits vint milia sous de renda, ensemps ab los tres-cents milia sous de propietat. E *ipso facto*, aquells dits tres-cents milia sous en propietat, e vint milia sous en penció sien, vinguin e pertanyuen al fill segon mascle del dit matrimoni, eo a qualsevol altre que serà major en edat. El mateix se entenga, faltant la línea masculina, en les dones, filles llegítimes, naturals, del dit e present matrimoni, servat tostemps orde de primogenitura.

Ittem és pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que si per cas, lo que Nostre Senyor no permeta, del present matrimoni no y haurà fills mascles y haurà dones, dos o més, en tal cas, los dits trenta milia sous de renda juntament ab la propietat de aquells, sien, vinguen e pertanyuen a les dites filles del present matrimoni, en la forma desús dita, açò és: los vint

milia sous de renda, ab tres-cents milia sous de propietat a la filla major, fills y descendents de aquella, legítims e naturals, així homens com dones, servat tots temps orde de primogenitura e masculinitat. E los restants deu milia sous de renda e cent cinquanta milia sous en propietat sien, vinguin, e pertanyuen a les dones filles, per les parts y porcions que lo dit molt il·lustre don Gaspar Mercader voldrà e dispondrà axí entre vius com en última voluntat, donant-ho a una, dos o més, segons millor ad aquell agrairà e bén vist serà.

Item, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que per major tuhició e seguretat de la restithució de la dot, e solució en son cas del creix, lo dit molt il·lustre don Gaspar Mercader sia tengut y obligat, segons que ab los pressents capítols se obliga, per a en tot cas que aquell posseheixca la Baronia de la Foya de Bunyol e vila de Setaygües, donar e lliurar a la dita molt Il·lustre dona Laura la real e actual possessió de aquelles dites baronia de la Foya de Bunyol e vila de Setaygües, ab los homenatges e altres seguretats e solemnitats necessàries e oportunes, y en semblants actes possar acostumades, la qual possessió haja de tenir e tinga fins tant ab tot effecte sia pagada de la dita dot e creix.

Item, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que per major corroboració e fermetat de totes les cosses desús dites, y en los preincerts capítols y cascú de aquells contengudes, lo dit molt il·lustre don Pedro Servelló, sots les penes en la present capitulació aposadores, haja de fermar en los pressents capítols y en totes les cosses en cascú de aquells contengudes, y en tots los actes per virtut de aquells, y per eixecució de aquells fahedors, y loar y aprobar aquells de la primera línia fins a la darrera.

Item, és estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que la una part a l'altra, y l'altra a l'altra, hajen de promete, segons que ab los pressents capítols prometen, que efectuaran y guardaran y possaran en execució, totes les cosses en los dits capítols y qualsevol de aquells contengudes segons lo que a cascun de aquelles respectivament se esguarda y toca, sots pena de cinch milia ducats de or pagadors per la part inobedient a la part obedient *pro pena et nomine pene, rato sempre manet e pacto.*

Ittem, és estat pactat, avengut e concordat per y entre les dites parts, que los dits capítols y cascú de aquells sien excecutoris ab submissió e renunciació de propi for e altres clàusules, juxta lo estil e pràctica del notari rebedor de aquells possar acostumades.

Quibus quidem capitulus per me, Franciscum Hieronymus Metaller...

III

1591, setembre, 1. San Llorenç (El Escorial).

Carta reial revocant el nomenament de don Gaspar Mercader com a síndic de l'Estament Militar.

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 525, f. 170r.

El Rey.

Illustre marquès primo, mi lugarteniente y Capitán General.

He entendido que, de la insaculación que se hizo en estas últimas Cortes para síndico del Braço Militar de esse mi Reyno de Valencia, quedavan para concurrir don Gaspar Mercader, cuio se dice ser Bunyol, don Pedro Carròç, don Jusepe Pellicer y don Nofre Escrivá. Y que en la extracción última que se hizo, se dudó si don Gaspar Mercader, por haver renunciado al dicho concurso, podía ser extracto. Y que los del dicho Braço Militar han declarado, que el dicho don Gaspar Mercader no havía podido renunciar por ser en daño público, y que ha sido extracto el dicho don Gaspar Mercader. Y porque los del dicho Braço Militar han excedido lo que podían y devían en declarar, que el dicho don Gaspar Mercader no havía podido renunciar por no tocarles el conocimiento y declaración desto, hos encargo que, en recibiendo esta, mandeys a los del dicho Braço Militar que revoquen de síndico al dicho don Gaspar Mercader, y que hagan extracción de los que puedan y deven concurrir, y compellerles a que lo cumplan. Assí que por ser conforme a justicia és mi precissa voluntad. Datti en San Lorenço el primer dia de setiembre MDLXXXI.

Yo el Rey.

Vidit, Frigola Vicecancellarius; Vidit, Comes, Generali Thessauraius; Vidit, Quintana, Regens; Vidit, Campi Regens; Vidit, Terça, Regens.

IV

1592, maig 22. Aranjuez.

Carta reial confirmant el nomenament de don Gaspar Mercader com a síndic de l'Estament Militar.

ARV, *Reial Cancelleria*, Corts per Estaments, sig. 525, f. 200r.

El Rey

Illustre marquès primo, mi lugartiniente y Capitán General. Con la aprobación que tuve con vuestras cartas de la persona de don Philippe Boil, cuyo se dize ser el lugar de Manizes, y de su venida a los negocios a que le enbiaron los Estamentos de este Reyno, le hize merced de ohirle sobre el agravio que el Estamento Militar pretende recibe de impedir a don Gaspar Mercader que no sea síndico del Estamento Militar, siendo como es uno de los que fueron insaculados para ello en las Cortes. Y mandé a los de mi Consejo Supremo, que con mucha particularidad y distinción reconociesen los papeles que me dio en razón de esto, y oyesse lo que propussiesse para fundar la intención de los Estamentos. Tiniendo consideración al buen officio que haveys hecho por los del Estamento Militar y por la persona de don Gaspar Mercader, en respuesta de lo que os mandé escribir sobre ello, y a la fidelidad y amor con que el Estamento Militar de ese Reyno, y don Gaspar y sus passados me han servido, y la certeza que tengo que con la mesma voluntat, y mayor si pudiesse, lo continuarán en todas las ocasiones, les hago merced de que don Gaspar Mercader sea síndico del Estamento Militar, del día que en mi nombre lo direys vos a los electos de los Estamentos, a los quales escribo en vuestra crehencia la que va aquí, que contiene lo que vereys por su traslado. Explicársela en esta conformidad que en ello me servireys.

Y pues don Philippe Boil ha cumplido con lo que trahía a su cargo, le he dado licencia para que se buelva. Datti en Aranjuez a XXII de mayo MDLXXXII.

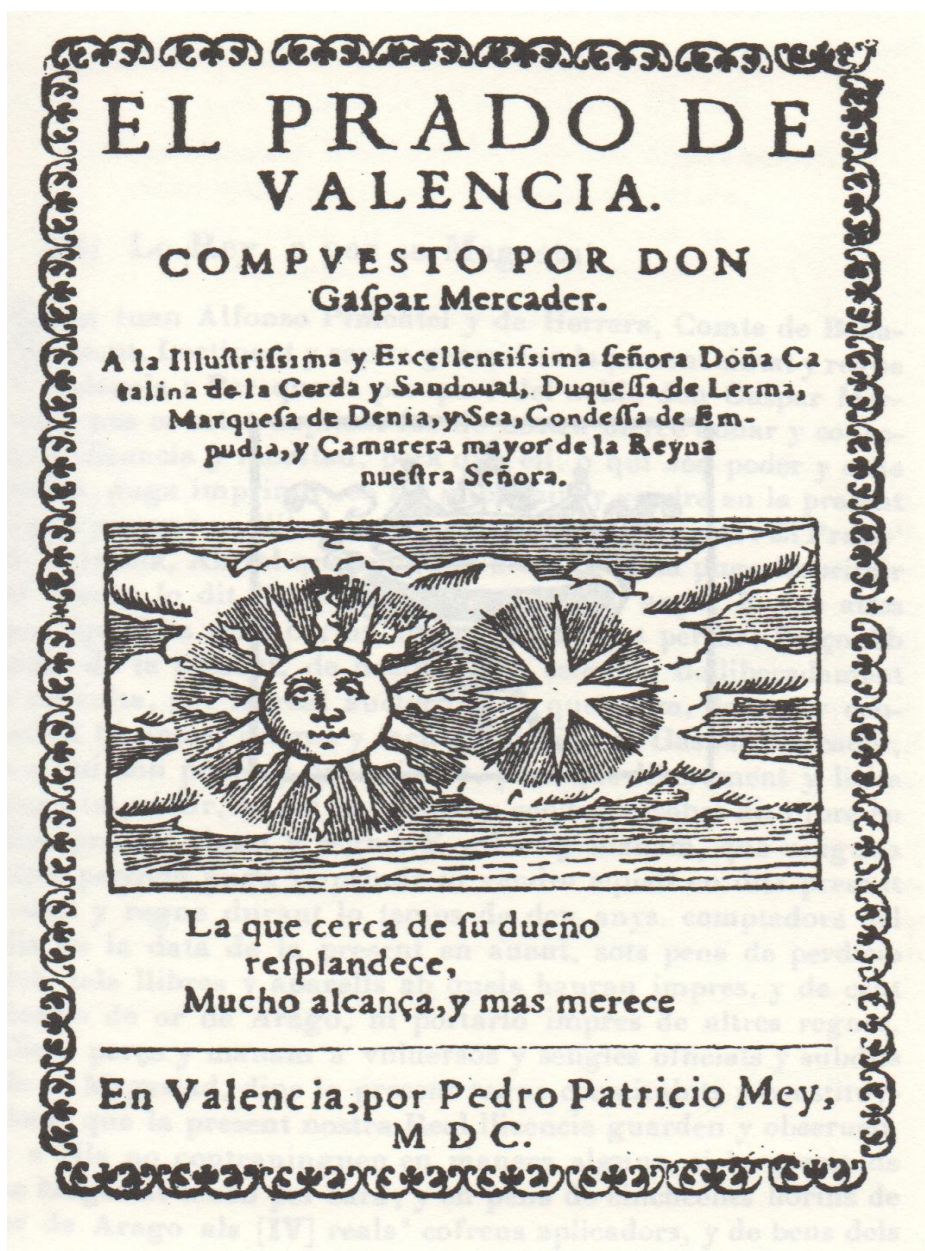
Yo el Rey

Vidit, Frigola, Vicecancellarius; Vidit, Comes, Generali Thessauraius; Vidit, Quintana, Regens; Vidit, Covarrubias, Regens; Vidit, Terça, Regens; Vidit, Baptista, Regens; Vidit, Pueyo, Regens. Franquesa, secretario.

1600, València.

Gravat que encapçala l'obra de don Gaspar Mercader y Carròs, *El Prado de Valencia*.

BH R-1/041

VI

1602, març 15, València.

Darrer testament de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14., s.f.

ARV, *Escrivania de Cambra*, any 1718, exp. 92, ff. 423r-452 (Còpia)

Die tercio mensis februarii anno a Nativitate Domini MDC tercio.

En nom de la inmensa individua Trinitat, Pare, Fill y Espirit Sant, hun sols Déu e de la Gloriosa Verge Maria, Mare de Misericòrdia y advocada dels pecadors. Com cascuna persona que haja ús de rahó dega pensar en ordenar y dispondre dels béns temporals que Nostre Senyor Déu li haurà acomanat en aquest món miserable, perquè bon compte y rahó li.n puga donar en l'altre. Per tal, yo, don Gaspar Mercader, senyor del castell y baronies de Bunyol y de la vila de Setaygües, batle general en la present ciutat y Regne de València, havitador de la dita ciutat de València, estant bo y sa de cor y de pensa, y en tal dispositió de ma persona que induvitadament puch testar, codicilar e fer altres qualsevol últimes y darreres voluntats mies, cassant primerament, revocant, e anul·lant qualsevol testaments, codicils y altres qualsevol últimes y darreres voluntats mies, per mi fets y fetes en poder de qualsevol notari o notaris, sots qualsevol forma de paraules, encara que foren derogatòries de les quals nom recorde, e vull haver así per insertes y expressades, així com si de mot a mot hi fosen escrites y continuades. Ara de nou fas e orden mon últim y darrer testament, última y darrera voluntat mia, del qual y de la qual elegeixch en marmesors y del present meu últim y darrer testament executors, a don Gaspar Mercader y Carròs, fill meu, don Ramon de Rocafull, senyor de la baronia de Albaterra gendre meu, don Pedro Cervellón y

Mercader fill meu, si serà de edad per a poder-ho ésser lo dia de la mia fi, y al sos rector qui serà lo dit dia de la mia fi de la Iglesia Parroquial de Sent Pere Màrtir y Sent Nicolau de la present ciutat, ab vot y parer de la de mia molt amada dona Laura Cervelló y de Mercader, muller mia. Als quals junts y a cascú de per si en cas de absència, nolència, recusatió o altre just impediment, done ple y bastant poder que puixen tans de mos béns pendre y aquells per lur pròpia authoritat vendre e los preus rebre que basten a fer y complir les coses pies per mi desús ordenadores. Y açò puixen fer y fasen sens licència ne authoritat de jutje algú, així ecclesiàstich com secular, en les dites coses no demanada ne obtesa e sens que dany algú de la dita marmesoria les vinga ne venir puixa.

E primerament, e ans de totes les coses, vull, orden y man, que tots mos torts, deutes, drets e injúries sien pagats e satisfets, torts e injúries restituhides, aquells y aquelles, emperò, que verdaderament y clara apparia yo ésser tengut y obligat ab cartes públiques, albarans o testimonis dignes de fe, tota prescriptió apart posada y no admesa for de anima sobre açò benignament observat.

Elegeixch sepultura al meu cos ésser feta, en la Iglesia del Convent y Monestir de Sent Onofre del orde de Predicadors, construït fora València en lo terme del loch de (en blanc)¹¹⁶⁰, en la sepultura dels Mercaders. Volent que, après de vint y quatre hores que la mia ànima serà separada del meu cos, sia aquell portat de nit, per dotse preveres de la parròchia de Sent Pere Màrtir y Sent Nicolau de la present ciutat a dit convent y monestir. Prenent y volent que de ma hacienda sia pres lo que sia menester per a la mia sepultura, y per a dir y celebrar *in perpetuum* en dit convent y monestir, dos aniversaris per ànima mia y dels meus. Celebradors, lo hu en lo endemà del soterrar del meu cos, y lo altre de allí a sis mesos, y així de allí avant cascun any perpètuament. Y que lo primer any sia donada y pagada la caritat de les dos primeres celebrations, perçò que no podrà estar amortisada ni rebuda renda per dit convent de la quantitat que seria menester per a la celebratió de aquell. E així mateix vull que, lo més prest que ésser podrà, me sien dites y celebrades mil

---

¹¹⁶⁰ Museros.

mises en los altars privilegiats que als dits mos marmesors pareixerà y ben vist serà, y altres mil mises en les Esglésies de Sent Pere Marti y Sent Nicolau y del dit Monestir de Sent Onofre egualment.

Ittem, done, deixe y llegue a don Balthasar Mercader y Carròs, cavaller de la Orde y militia de Sentiago, fill meu segon y de dona Laudomia Carròs, quondam, primera muller mia, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima y altre qualsevol dret que en mos béns y herència le pertanyga y pertànyer puixa per qualsevol causa, via, manera y rahó. Regoneixent y confesant que la alqueria y sis cafisades de terra orillo que és ad aquella contigües que ya per a huy poseheixch, son de la herència de la dita dona Laudomia Carròs, mare del dit don Balthasar, y hun censal del antich patrimoni, lo qual y quals après òbit meu toquen y són de aquell pròpies.

Ittem, done, deixe y llegue a dona Rafaela Mercader Carròs y de Rocafull, muller de don Ramon de Rocafull, senyor de la baronia de Albaterra, filla mia legítima y natural y de la dita donya Laudomia Carros, primera muller mia, attés que la he casada y la dotí al temps de son matrimoni, una dobla de or per part y per legítima, y altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa, per qualsevol causa, via, manera y rahó.

Ittem, done, deixe y llegue a dona Victòria Mercader y Cervelló filla primera mia, legítima y natural y de dona Laura Cervelló segona muller mia y de mi molt amada, tres milia liures moneda reals de Valentia en contemplació de matrimoni, si yo vivint no la hauré casada y dotada, lo qual legat li fas per part y per legítima y altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa. Y si per cas la hauré casada y dotada, li deyx per part y per legítima una dobla de or.

Ittem, done, deyx y llegue a don Pedro Cervelló y Mercader, fill mascle major meu, legítim y natural, y de la dita dona Laura Cervelló, mil y cinchcentes lliures moneda reals de València de renda cascun any, eo propietat que fasa dita renda cascun any de dites mil y cinch-centes liures, de les quals puixa fer y fasa a ses pròpies plaers e líberes voluntats, si e segons fonch tractat y capitulat ab los capítols matrimonials fets y fermats per y

entre don Pedro Cervelló y altres de una, y mi part altra, rebuts per Francesc Hieroni Metaller e Joan Dionís Perpinyà, notari, a denou de janer any mil cinch-cents huytanta y tres. Per quals li sien pagats dels béns que.s trovaran meus ultra de les baronies y vila de Setaygües y millories de terres y propietats que yo hauré augmentat en aquelles.

Ittem, vull, orden y man que per quant don Miguel Mercader, quondam canonge germà meu, ab acte de donació rebut per Martí de la Serna, notari, a (blanc) del mes de (blanc) del any mil cinch-cents noranta (blanc), feu donació a don Pedro Cervelló y Mercader, fill meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, de hun moli fariner nomenat antigament lo moli de Vera y huy de Mercader, y de les terres ad aquell contigües, y de altres béns de la herència de don Melchor Mercader, quondam, mon pare, donant-me facultat en dit acte per a poder vinclar dit molí y terres y passar en aquelles los pactes, vincles y conditions a mí ben vist. Per ço, usant de la dita facultat y poder vull, que lo dit don Pedro Cervelló y Mercader detinga y poseheixca aquells y aquelles ab pacte y condició que après obte de aquell succeheixca en dits molí, terres y demás béns lo fill mascle major de aquell y sos descendents per línea masculina perpetuament, y en defalliment de mascles succeheixquen en dit molí, terres y demás béns de dita donació lo fill major meu y de la dita dona Laura Cervelló y fills mascles descendents de aquell per línea masculina, legítims y naturals, y de legítim y carnal matrimoni procreats y nats; y lo mateix se segueixca de huns en altres fills meus y de la dita dona Laura Cervelló, preferint lo major al menor com no sia religiós, exceptant emperò lo de religió militar, los quals de dita religió militar a saber és de Sent Joan, de Sentiago, Alcàntera, Calatrava y Montesa y altres consemblants puguen succehir y succehixquen en dits béns ab los pactes, vincles y conditions desús dits y desús especificadors. Y altres religiosos no vull succeheixquen ni puguen succehir, sinó que pasen a altre qui no tindrà dit impediment. Y faltant la dita línea masculina del dit don Pedro y demás, sos germans, fills meus y de la dita dona Laura Cervelló succeheixquen les dites filles mies y de la dita dona Laura, no religioses, la que.s trovarà major. Y faltant aquelles filles descendents dels dits mos fills y de la dita dona Laura, una tan solament, aquella que serà filla de la filla major

del fill y descendent meu y de la dita dona Laura, guardant orde de primogenitura preferint tos temps la filla del fill major, a les filles del fill menor, guardant-se tos temps dita anterioritat y prioritat y majoritat, volent que tots temps succeheixca com és dit hu a soles. Volent y disponent que lo molí, terres y demás béns contenguts en la desús dita donatió, sien perpetuament de qui serà Orpesa, com lo detenedor y posehidor de dita baronia de Orpesa sia descendent meu y de la dita dona Laura Cervelló, legítim y natural, y no havent-lo y vinguen als altres fills meus y de dona Laudomia Carròs y descendents de aquells legítims y naturals, y de llegítim y carnal matrimoni procreats y nats, preferint a la línea masculina a la femenina perpètuament, hu tan solament en lo modo y forma desús dits. Y lo mateix se seguixca faltant la línea femenina descendent de la dita dona Laura y mia, lo que vull haver per repetit en la dita descendència mia y de la dita dona Laudomia Carròs, guardant lo mateix orde de primogenitura y agnatió en los uns y en los altres perpètuament, succehint tos temps hu a soles com desús es dit. Y encara sens detractió tos temps del primer al darrer de llegítima falsidia , trevelianica ne altre nengun dret, als quals y a cascú dels que succehirà en dits béns prive perpètuament, que no detraga ni puguen detraure de aquells ningú de dits drets deixant-los per qualsevol de aquells per los quals poguesen detraure una dobla de or. Y encara ajustant als desús dits pactes ab pacte, vincle y condició, que les dites terres, molí y béns de dita donatió no.ls puga posehir ni poseheixca qui serà senyor de la baronia de Bunyol y Setaigües, sinó en cas que no y hagués altre descendent meu legítim y natural. Y encara ab pacte, vincle y condició que los dits béns no puguen ésser venuts, alienats ni obligats a restitució de dot ninguna. Y encara ab pacte, vincle y condició que dits béns per ningun delictes puxen esser confiscats així de lesa Magestat divina ne humana, ne per altre ningun delictes que cometesen *vel alias* per qualsevol causa y rahó encorreguesen o poguesen encórrer en pena de confiscatió de béns, ara per llavors y llavors per ara, hun dia o hora ans que determinarà de cometre o cometra dit delictes lo revoque de hereu ad aquell tal y substituhixch, y vull que los dits béns sien, vinguen y pertanyuen al immediate sucesor, de la manera que desús per mi

està disposat, de tal manera com si naturalment morirà dit dia o hora ans que cometés semblant delictes.

Item, done, deixe y llegue a don Joan Mercader y Cervelló, fill mascle segon meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima, o altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa.

Item, done, deixe y llegue a don Berenguer Mercader y Cervelló, fill mascle tercer meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima y altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa.

Item, done, deixe y llegue a don Miquel Mercader y Cervelló, fill mascle quart meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima, y altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa.

Item, done, deixe y llegue a don Loís Mercader y Cervelló, fill mascle quint meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima, y altre qualsevol dret que en mos béns y herència le pertanyga y pertànyer puixa.

Item, done, deixe y llegue a don Galseran Mercader y Cervelló, fill mascle sisé meu y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítim y natural, una dobla de or per part y per legítima y altre qualsevol dret que en mos béns y herència le pertanyga y pertànyer puixa.

Item, done, deixe y llegue a dona Laura Mercader y Cervelló, última per ara filla mia y de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, legítima y natural, mil liures moneda real de Valentia pera entrar en religió y ésser monja, com sia ma intenció y voluntat que aquella sia monja profesa, si yo vivint no la haure posada monja y li hauré donat per a ingressió en qualsevol monestir. Lo qual legat li fas per part y per legítima, y altre qualsevol dret que en mos béns y herència li pertanyga y pertànyer puixa.

Item, confesse y en veritat regonech, que la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, senyora de la baronia de Orpesa, molt cara y amada muller mia, al temps del contracte del nostre matrimoni me portà e constituí en e per dot de aquella, huyt milia liures moneda reals de Valentia, de les quals soc pagat y éntregament satisfet, y així vull, orden y man que li sien pagades y restituhides ab lo creix corresponent ad aquelles.

Item, confesse y en veritat regonech que la dita dona Laura Cervelló y de Mercader muller mia, ultra de la sua dot té en ma cassa moltes cosses sues pròpies, y entre altres una sintura de diamants y perles, una cadena de or en perles engastades ab aquella, dos armaris ab moltes cosses en ells de argent, alabastre y vidres, y altres moltes coses que al present non recorde. E vull que les coses que aquella dirà après de la mia fi que són sues, li sien donades y restituhides y que en tot y per tot sia creguda en lo que dirà ab sa sola e simple paraula, sens ninguna altra manera ne género de prova. Per çó que de sos béns y rendes ne ha fet y comprat molta part de aquelles, y altres portà sens compte al temps de son matrimoni.

En tots los altres béns meus, mobles e immobles, deutes, drets y actions meus e mies e a mi pertanyents y pertànyer podents y devents, lunt o prop ara de present o en lo esdevenidor per qualsevol títol, causa, via, manera y rahó, hereu meu propi e universal y encara general a mi fas e instituehisch a don Gaspar Mercader y Carròs, fill meu primogènit y de dona Laudomia Carròs, *quondam*, primera muller mia, legítim y natural y de legítim y carnal matrimoni procreat y nat, y als fills y descendents seus mascles legítims y naturals y de legítim y carnal matrimoni procreats y nats. Volent que, en los fills y descendents de aquell, se garde lo orde de primogenitura, masculinitat y lligitimitat, preferint los mascles fills de mascle en respecte de les baronies de les viles de Setaygues, castell y vila de Bunyol, castell y loch de Macastre y demás lochs de la Foya y baronia de Bunyol, que son Jàtova y Alboraig, ab tots los drets y emoluments y jurisdictions e tot altre qualsevol dret a senyor pertanyents, y ab les heretats, terres y posesions y millories que tinch fetes en dites baronies fins en lo present dia, y faré fins al dia de la mia mort.

Com ma voluntat sia fer vincle perpetuo y mayorazgo en totes les dites coses pera que.s conserve millor lo nom, família, agnatió y armes dels Mercaders. De manera que, après obte del dit don Gaspar Mercader mon fill, succeheixca en dits llocs y baronies don Laudomio Mercader fill major de aquell y los fills descendents mascles del dit don Laudomio, guardant lo orde de primogenitura de masculinitat, així en respecte del dit don Laudomio y descendents de aquell mascles si aquell succehirà y tindrà loch lo dit vincle. Y si aquell ni descendents de aquells mascles, no succehiran, succeheixca lo fill mascle major del dit don Gaspar Mercader y Carròs fill meu, o descendents mascles de aquell, guardant-se tos temps, en lo dit fill segon y de sos descendents y en respecte de altre qualsevol fill del dit don Gaspar Mercader y descendents de aquells, lo desús dit orde de primogenitura, masculinitat, agnatió e conservatió de nom y armes perpètuament. Y morint, lo que Déu no vulla, lo dit don Gaspar Mercader y lo dit don Laudomi sens fills legítims y naturals de legítim y carnal matrimoni procreats y nats, mascles y de mascles, en tal cas, instituheixch en les dites Baronies y demás coses desús dites a don Balthasar Mercader y Carròs, fill meu legítim y natural y de la dita dona Laudomia Carròs si viu serà, y sinó al fill mascle major de aquell si viu serà, y sinó al descendent de aquell, mascle major guardant-se en lo dit don Balthasar y sos descendents de mascles los desús dits vincle y conditions y tot lo dispost en respecte del dit don Gaspar Mercader y sos descendents mascles. Volent haver per repetits los desús dits vincles, pactes, condicions y calitats, primogenitura, agnasió, nom y armes. Y faltant lo dit don Balthasar y fills y descendents de aquell, mascles de mascles, legítims y naturals y de llegítim y carnal matrimoni procreats y nats, en tal cas substituheixch a don Pedro Cervelló y de Mercader, fill meu y de la dita dona Laura Cervelló, legítim y natural si viu serà, y sinó als fills y descendents de aquell, mascle de mascle guardant-se en aquell y sos descendents lo orde de primogenitura, agnasió, masculinitat, legitimitat, nom y armes de la manera que esta dispost y ordenat per mi desús. Y faltant lo dit don Pedro Cervelló y Mercader y los fills y descendents mascles de mascles substituheixch a don Joan, a don Berenguer, don Miguel, don Lois, don Galseran fills meus y de la dita dona Laura Cervelló legítims y naturals guardant-se en la successió de aquells la

primogenitura, de manera que tos temps succeheixca hu a soles y lo major y sos descendents mascles de mascles de modo, forma y manera y en tot y per tot com està disposat en respecte dels dits don Gaspar, don Laudomio, don Balthasar, don Pedro y sos descendents. Totes les quals institucions y substitucions fas, entench fer ab expressa prohibició de alenar ni empenyorar los dits béns vinclats, ni qualsevol de aquells y sens detracció de legítima, falcídia, trebellianica ne altre ningun dret e sens que puxen esser alienats ni empenyorats per causa de constitució de dot, ni de restitució de dot ni creix, ni per altra causa ninguna cogitada o incogitada. E així mateix vull y ordene que si algú dels desús y substituhits o instituhits *in perpetuum*, delinquen de manera que per rahó del dit delictes *vel alias* per qualsevol causa y rahó encorregués o pogués encórrer en pena de confiscació de béns, ara per llavors y llavors per ara, hun dia o hora abans que determinarà de cometre y cometre dit delictes revoque aquell de hereu y sustituhit. Y vull que los dits béns, fruits y emoluments de aquell, jurisdicció civil y criminal y altre qualsevol dret de senyor, al tal en qualsevol manera tocant y esguardant, sien, vinguen y pertanyuen al imediate sucesor de la manera que desús per mi esta disposat, de tal manera com si lo tal delinquent naturalment morirà dita hora ans que cometés dit delictes y pasar de la present vida en l'altra. E faltant la desús dita línia masculina y agnació de tots los desús dits fills meus y descendents mascles de aquells cridats en lo desús vincle, de manera que necessàriament haja de succehir línia femenina, en tal cas vull y man y és ma voluntat que succeheixca en lo desús dit vincle perpetuo, lo fill major mascle de dona Rafela Mercader y de Rocafull filla mia, e muller de don Ramon de Rocafull, senyor de la baronia de Albatera, legítim y natural y de legítim y carnal matrimoni procreat y nat. Successivament succeheixquen los fills y descendents de aquells mascles legítims y naturals com està dit, guardant lo orde de primogenitura, ab que haya de pendre lo nom y armes de Mercaders. Y faltant la línia masculina del dit fill major y la dita dona Rafela tindrà o haurà tengut altres fills mascles succehixca lo altre fill mascle y descendents mascles de aquell, y així se seguixca de uns en altres de la manera que està disposat en la persona y descendents del dit fill major de la dita dona Rafela. Y faltant la dita línia masculina de la dita dona Rafela Mercader, en tal cas vull

y és ma voluntat, que succeheixca lo fill mascle major de dona Victoria Mercader, filla mia y descendents de aquella, mascles de mascles, guardant-se tos temps lo orde de primogenitura, nom y armes de Mercader. Y així mateix en respecte del segon y demás fills mascles de aquella, conforme està disposat en los fills y descendents de dona Rafela Mercader y de Rocafull. Y faltant fills y descendents mascles de mascles legítims y naturals y de llegítim y carnal matrimoni procreats y nats de dites dona Rafela y dona Victoria, succeheixquen lo fill o fills mascles de les filles del dit don Gaspar Mercader, primer instituït en lo dit vincle en lo present meu testament, guardant tos temps lo orde desús dit de primogenitura, y que tan solament sia hun sols hereu prenent lo dit nom y armes de Mercader. Y així mateix en los demás fills y filles de mos fills, nets y descendents, preferint tos temps lo fill de filla mes propinch a mi en grau de parentela. En los quals substituïts y qualsevol de aquells vull y és ma voluntat, y entench a fer ab los pactes, vincles y conditions desús dits y aposats en respecte del dit don Gaspar y descendents de aquell y dels demás cridats en lo dit vincle perpetuo, de manera que los dits béns vinculats no.s puguen vendre alienar, ni empenyorar per ninguna causa ni rahó, ni per constitució de dot, ni restitució de dot ni creix ni per altre qualsevol causa cogitada ni incogitada. De manera que si.s vendrà, alienarà, o empeñarà en part o en tot encontinent lo successor més propinch succeheixa en lo dit vincle. Y també vull haver per dit repetit, lo que desús se a dit que los dits béns per ningun delictes puguen ésser confiscats així de lesa Magestat humana ni divina, ne altre qualsevol delictes, volent en tal cas haver per repetides les paraules desús dites, parlant y tractant de què los dits béns vinculats, ni fruits ni emoluments de aquells no sien confiscats, ne dret ne jurisdicció, ne altre dret algú de senyor. Volent que los desús dits vincles se entenguen en les dites Baronies, heretats, terres, possessions y milloraments que yo he fet y faré en dites baronies y qualsevol de aquelles, fins al dia de la mia mort, y que lo dit don Gaspar Mercader, ni altre qualsevol sucesor *in infinitum*, puixa haure dels dits béns legítima, falsidia, trevellianica, ne altre, ningun dret, com entenga fer y fasa les dites institucions y substituïtions y vincles sens detracció ne disminució alguna. Y en respecte dels altres béns meus puixa fer y fasa lo dit don Gaspar Mercader a

ses pròpies plans e llibres voluntats, com de cosa pròpia. Volent y manant que lo dit don Gaspar Mercader, o lo primer successor après la mia fi en les dites baronies, haja de pagar y pague tots los deutes deguts per mi y los llegats deixats en lo present meu últim testament, y fer y cumplir totes les demés coses per mi dispostes y ordenades sens detracció de legítima, falsidia ne altre ningun dret, ni benefici de inventari.

Últimament, deixe lo usufruit de tots mos béns a la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, molt cara y amada muller mia, exceptos los béns vinculats com de aquells no vulla ni entenga fer-lin legat, sinó es dels demés béns meus que resten liberts.

Darrerament, deixe en tudors y curadors dels dits fills e filles mies menuts a la dita de mi molt amada dona Laura Cervelló y de Mercader, muller mia, a don Gaspar Mercader y Carròs, a don Ramon de Rocafull senyor de la baronia de Albaterra, gendre meu, a don Joseph Pelliser y a don Francisco Lansol de Romaní, senyor de Gilet, a tots junts aquells qui voldran acceptar la dita tutela y cura. Y si algú res farà y renuntiarà ad aquella, nomene sòlid ad aquells que la acceptaran, y si tots renuntiaran y no voldran acceptar la dita cura, fas y nomene en curaduria tan solament a la dita dona Laura Cervelló y de Mercader, muller mia. Y si hans de haver acceptat, o après de haver acceptat la dita cura tos desús dits o algú de aquells a la dita dona Laura li pareixerà que no accepten la dita, o après de acceptar-la tots o algú de aquells deixen de ésser curadors, ara per lavors revoque aquell o aquells que ad aquella pareixerà que no son curadors, com sia ma voluntat que aquella a soles sia curadriu, y si voldrà companya que sia aquell o aquells que aquella voldrà y que duren per lo temps que aquella li pareixerà. Y si per mort o altra causa cessàs la tutela y cura del tal, vull que reste lo que sobreviurà sòlid curador. Y en cas que nostre Senyor despongués de la dita dona Laura Cervelló y de Mercader ans que los dits mos fills menors fossen majors tots, en tal cas done facultat y poder ad aquella per a que nomene la persona que li pareixerà en curador per a regir y administrar les persones y béns dels dits sos fills y meus, a la qual dita dona Laura y als que aquella nomenarà y elegirà

sòlidament done ple y bastant poder si e segons que a semblants tudors y curadors de justícia se sol pot y deu donar y atribuir.

Aquest és lo meu últim y darrer testament, ultima y darrera voluntat mia lo qual y la qual vull que valga per dret de darrer testament, última y darrera voluntat mia. E sinó valia e valer no podia per dret de darrer testament, vull que valga per dret de darrers codisils, e si no valia e valer no podia per dret de darrers codicils, vull que valga per dret de darrer testament nuncupatiu, e si no valia e valer no podia per dret de darrer testament nuncupatiu, vull que valga per aquella millor via, forma y manera que més de justícia valer puix y deixa y a la mia intensió sia aplicable. Lo qual fonch fet en la ciutat de València, a quinse de mars del any mil sissents y dos, y perquè està borrat lo calendari en lo any 1602. Don Gaspar Mercader major.

VII

1603, març 5, València.

Diners relacionats a l'inventari *post mortem* del batlle don Gaspar Mercader i Mercader.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, 11r-14r.

Ittem en un paper ab moneda valenciana ab memòria dins la qual diu: *ay veinte y nueve libras seys sueldos, ocho dineros de un arrós que se tomó en la senda de don Pedro en el término de Macastre, a unos castellanos . Tomolo Almansor, guarda del General y otro del peaje en esta la parte del rey limpia tomosse este frau en veinte y siete de noviembre anyo 1602.*

Ittem un saquet de tela crua, dins lo qual y havia un albaranet ab reals castellans lo qual se llig: *en este saco quedan doscientos reales a la parte del rey y los guardas, digo a Miguel Garçía el qual frau se tomó más allá de Trayguera a Joan Rodríguez, nuevo convertido de la Vall de Uxó, en 28 de março, año 1602. Pagose ya al guarda su parte y quedan ciento y treinta y tres reales.*

Ittem un altre saquet de tela dins lo qual foren atrobats siscents sexanta sis reals castellans y quinse diners. En lo qual no y havia albarà sinó una memòria apart que diu: *de una confiscació de Pere Cavaller o composició que resta neta per al rey dita quantitat.*

Ittem un altre saquet de tela ab reals castellans dins lo qual fonch atrobat una memòria eo albarà, lo qual se llig: *aquí ay en este saco cent huytanta cincs lliures de un frau de Bernat Gamieta de Xàtiva por razón de una salvatería de*

seda, son para el rey y al acusador. Remetida a 23 de agosto, año 1602. Esta pagat lo acusador, resten cent vint y tres lliures, sis sous y huyt diners.

Ittem un altre paper de reals castellans en lo qual està intitulat, "*Depósito de Joan Andrés de Xàtiva de trenta lliures, en veinte y uno de jener del año 1602*".

Ittem un altre saquet de tela crua chiquet, de reals de a dos y de a huyt, en lo qual fonch atrobat haver hy quatrecentes vint y nou reals castellans.

Ittem una bolça de cuyro ab la qual y havia tres reals de a huyt y un real castellà.

Ittem un altra boseta de cuyro dins la qual fonch atrobat sesanta huyt reals castellans y set diners de un albarà ab lo qual se llig: "*Aquí ay de la parte del rey cincs-cents trenta quatre reals y set diners de un frau de huytcents reals que tomaron dos guardas del General y una del peaje a un gavacho fuera lo portal de Quart, y se dió la tercera parte al General y quedan aquí limpios al rey cincs cents trenta quatre reals y set diners. Resten nets en aquest sach cent trenta dos reals castellans com los demás se hajan restituí,r se han donat a les guardes sexanta sis reals castellans y dèset dines. Resten per al rey sexanta sis reals castellans y deset dines.*

Ittem en un paper foren atrobats cinch corones de or ab un albarà ab lo qual se llig: "*los guardas de Siete Aguas tomaron en frau a Pedro de Molina de Ciudad Real en Castilla, que passava por Siete Aguas, tomaronlo en veinte y uno de noviembre del año mil syscientos y dos. Luys de la Torre y Joan de Ortega guardas del paraje, tomaron treinta cinco scudos de oro en deset doblades y un sensillo y treynta tres reales castellanos. Quedan aquí para el rey, ocho libras, ocho sueldos, siete dineros, destas ocho libras, ocho sueldos y siete dineros, se dieron el tercio a las guardas, quedan limpios para el rey cinco libras, doze sueldos y quatro dineros.*

Ittem un altre paper ab un escut de a quatre, nou reals y dos dines sens albarà algú.

Ittem una capsa en lo qual fonch atrobat setanta y un real castellà y trenta reals castellans en menuts, ab un albarà dins dita capsa que diu: *“Joan Romer, guarda de las barracas del peatje, trae en depósito noventa dos reales castellanos en plata y treinta reales en menudos y una sortija con un reloj y una cuchara de plata incorporada, unas orquillas de plata en ella que le servían de mango. En veynte y tres de ebrero, año mil seyscientos y dos.”* Y así conforme dita memòria, falten vint y un real, lo anell ab lo relonge, la cullereta ab les forquetes de argent; lo qual se dix per los que presents estaven de cassa, queu tindria Llorens lo corredor.

Ittem un calaixó dins lo qual fonch atrobat ab reals de a dos, de a quatre, de a huyt y sensillos ab un dobló de a tres sous, los quals foren contats per dit curador sis milia quatrecents trenta reals y mig castellans, que són lliures valencianes siscentes setse lliures, cinch sous y dos dines.

VIII

1604, València.

Contrafur XIV de les Corts de 1604¹¹⁶¹: *Ques guarden llevats tots abusos, los furs y privilegis que disponen que ningú sia portat a presons de altres llochs, y que ningú sia molestat per altre, haguts per revocats quasevol mandatos en contrari fets.*

Item, conforme als Furs del present Regne, ninguna persona pot ser posada ni detenguda en altres presons que les comunes y ordinàries de la ciutat, vila e lloch de hon habita. Y en particular no pot ser menat a presons de altres llochs, segons los Furs 24, 25, 26, 27 y 28, sub rubrica de sagio (sic). Y lo mateix està dispost per lo Privilegi 12 del rey en Jaume segon, *in corpore privilegiorum* foli 41. Tots los quals Furs y Privilegis foren confermats per sa Magestat a supplicació dels tres Estaments, en lo capítol 69 de les Corts del any mil cinch-cents huytanta y cinch. No obstant los quals, havent-se seguit certa rinya y differència entre Miquel Vallterra Váguena de Monpalau, de una, y don Gaspar Mercader y Carròs, senyor qui de present és de la baronia de Bunyol, de part altra, fonch manat a don Miquel Vallterra senyor de les baronies de Torres Torres y Castellmontant, a don Gaspar Mercader major de dies, tunc senyor de Bunyol, a don Gaspar de Monpalau senyor de la baronia de Gestalgar, que sots grosses penes pecuniàries, dins cert termini se representassen en la vila de Madrid, y davant lo vicecanceller de la Corona de Aragó, hon se.ls feu manament que, sots les mateixes penes, no ixquessen de dita vila, ans tinguessen aquella per presó, lo que fonch no sols en dany de les dites persones, que en dita anada gastaren moltes y groses sumes, però en contravenció de dits furs; majorment que no havent aquells delinquit, ni

---

¹¹⁶¹ Contrafur XIV de les Corts de 1604 en Las Cortes valencianas de Felipe III. Edició facsímil amb introducció i índex toponímic i onomàstic a càrrec de E. Ciscar Pallarés, València, 1973, p. 22

tengut los uns ab los altres dessabriment algú, no podien, per la rinya privada de dits don Gaspar menor y Miquel Váguena, ser empresonats, ni molestats, segons lo fur segon, *Ne uxor pro marito*, y lo fur primer, *ne filius pro patre*, y lo capitol 23 *de securitate praestan*. Suppliquem que per çò, sia Vostra Magestat servit provehir y manar que los dits mandatos y provisions *circa praedicta* fetes y executades, sien lacerades y anul·lades, per a que per ningún temps se puguen traure en conseqüència contra lo dit Regne, ni singulars de aquell. Servint-se també vostra Magestat, per sa innata Christiandat y clemència, que *de cetero* no.s fassen semblants manaments y provisions en contravenció de dits furs y privilegis. Plau a sa Magestat que.s guarden los desús dits furs y privilegis, llevats tots abusos, haguts per revocats qualsevol mandatos en contrari. Covarrubias, vicecancellerius.

IX

1609, juliol, 6. València.

Condicions de l'arrendament imposades per Alfons de Còrdova, segrestador i administrador del comtat de Bunyol i llocs de Macastre, Jàtova, Alboraig i vila de Setaigües, a l'arrendador Joan Valero Daça, per 6.310 lliures, durant quatre anys.

ARV, Reial Audiència, Processos de Madrid. lletra L, nº 202, s.f

E primerament, lo dit secrestador arrendarà lo dit condat de Bunyol y llochs de aquell, ab los fruits, regalies, rendes y emoluments de aquell a senyor pertanyents, hostals, molins, tavernes, pechos y altres drets a senyor pertanyents.

Ittem, que en lo present arrendament se entenga y comprenga la cort de dita vila y la jurisdicció civil tan solament que hauran menester per a cobrar sos fruits y regalies de dit arrendament.

Ittem, que lo dit segrestador donarà per a la habitació de dits arrendadors, la casa que està en lo lloch de Jàtova que és del senyor, y los graners que té així en Bunyol com en los demás llochs de la Foya.

Ittem, ab pacte y condició que los adops que se hauran de fer en los molins fariners de les viles de Setaygües, Bunyol y lloch de Jàtova, Macastre y Alboraig durant lo dit arrendament, fins en summa de cinch sous, haja de venir y vinga a càrrech dels dits arrendadors, y si serà de més summa dels dits cinch sous dits adops vinguen a càrrech de dit secrestador.

Ittem, que en lo present arrendament tan solament se concedeix als dits arrendadors lo servici que són obligats dits vassalls de la Foya de Bunyol de portar francament los fruits dels grans que culliran una jornada alrededor de

dita Foya, y los fruits que culliran en Setaygües conforme està en consuetut fer-se y no més.

Ittem, que.n lo present arrendament no.s comprega lo dret de caça y gallines, polles, pollastres y de cabrits, que són obligats dits vassalls donar al senyor per cert preu, per a casa y servici que fan a Nadal y Pascua de Resurectió per les dites aljames, les quals no se han de comprendre en lo dit arrendament.

Ittem, que lo dit secrestador no vol ser tengut ni obligat als dits arrendadors en cas de pèrdua a refacció alguna per rahó de dit arrendament per qualsevol cas que succehís durant aquell, així cas opinat com inopinat, així de pedra, neula, aygües, llagosta, gelada e altres qualsevols infortunis ni per rahó de escusado imosat, conforme se ha capitulat en lo arrendament dels fruits del archebisbat de València, si no és en cas de remoció dels nous convertits que.s retirasen aquells.

Ittem, que si differències algunes y haurà entre dits arrendadors y vassalls de dit condad, així sobre la exactió, provança de dits fruits, rendes, emoluments, com altres, que les dites qüestions se hajan de discutir y determinar, guardats los usos y pràctiques acostumades en los llochs de dita Foya de Bunyol y vila de Setaygües, per los advocats que nomenarà lo secrestador. Y no puga proclamar a ninguns altres jutges, y que per rahó de dites sentènties y declaracions, no hajan de pagar dits arrendadors salari algú per dites sentènties y declaracions per la part tocant a dits arrendadors hajan de fer sens salari així com si fos causa tocant al senyors.

Ittem, que los arrendadors no puguen vendre, tallar, ni arrancar los pins, carrasques, ni altres arbres alguns, que estan en los térmens dels dits llochs y viles. Ni donar ni concedir llicència per a tallar aquells a persona alguna, com semblant llicència y arbres se reserva lo dit secrestador per a si, exceptat, emperò, la lenya que hauran menester los dits arrendadors per a son servici, estant aquells o altres per aquells en la dita Foya y no en altra part. Y també exceptades les cremades que se acostumen fer per als erbajaments. E que açò se puga fer sens dany algú, les quals cremades se hajan de fer ab assistència de

un montero nomenador per dit secrestador, y si cas serà, que.s seguirà algun dany seguint dit orde y forma, no sien tenguts ad aquell los dits arrendadors.

Ittem, que lo salari del present acte y dels corredors, vinga a càrrech dels dits arrendadors.

Ittem, que per quant y ha algunes regalies arrendades, com són tendes, tavernes, carniceries, hostals, venta, molins y altres qualsevol que.s trobaran arrendades, los dits arrendadors hajan de pendre aquells y prenguen a son càrrech per lo preu o preus que.s trobaran arrendades y hajan de cobrar los dits arrendaments fets de aquells de les persones a qui estaran arrendades.

Ittem, que en lo present arrendament entenga lo dret de la filaça.

Ittem, ab pacte que lo dit arrendador haja de pagar a dona Laura Cervelló y de Mercader, viuda, durant lo temps del dit arrendament, dos milia lliures cascun any en lo modo, forma y manera contenguda en la Real Sentència donada entre parts de dita dona Laura, de una, y lo dit comte y secrestador de part altra, publicada per Damià Bernegal, escrivà de manament, en deset dies del present més de márç de l'any mil siscentos y nou.

X

1609, setembre 11, San Llorenç (El Escorial).

Carta reial al comte de Bunyol, comunicant-li la decisió d'expulsar els moriscs.

ARV, *Manaments i Empares*, any 1624, llibre 4, mà 32, f. 48

El Rey

Egregio Conde de Bunyol, pariente.

Muy entendido tenéys lo que, por tan largo discurso de anyos, se ha procurado la conbersión de los christianos nuevos de esse Reino, los edictos de gracia que se les concedieron, las demás diligencias que se hizieron para instruhirles en nuestra santa fe, y lo poco que todo ello ha aprovechado, pues no se ha visto que ninguno se haya convertido sinó antes crescido de día en día, su obstinación y el deseo y voluntad que siempre han tenido de maquinar contra estos reynos. Y aunque el peligro y irreparables daños que de disimular con ellos podían suceder, se me representó anyos ha, por muchos muy doctos y santos hombres, exhortándome al breve remedio a que en consciencia estaría obligado, asegurándome que podía sin ningún escrúpulo castigarles en las vidas y haciendas. Porque la notoriedad y continuación de sus delitos y la atrocidad y gravedad dellos, los tenía conbencidos de hereges, apóstatas y productores de lesa magestat divina y humana. Y ahunque siendo esto assí pudiera proceder contra ellos con el rigor que sus culpas merecían, todavía deseando reducirlos por medios suaves y blandos, mandé hazer en Valençia la junta que habréis entendido, con fin de ordenar una nueba instrucción y conversión para mayor justificación y ver si se podría escusar el sacarlos. Pero haviendo después savido, por diversas y muy ciertas bías que los de esse Reyno, y los de Castilla, passavan adelante con su danyado intento, pues al mismo tiempo que se tratava de su reducción

imbiaron personas a Constantinopla y a Marruecos a tratar con el turco y con el rey Muley Cidán, pidiéndoles que el anyo que viene imbién sus fuerças en su ayuda y socorro asegurándoles que hallarán ciento y cinquenta mil hombres, tan moros como los de Barbería, que les asistirán con sus vidas y haciendas. Y que la empresa sería fácil por estar estos reynos muy faltos de gente, armas y exercicio militar. Y que demás desto trahen también sus pláticas e yntelligencias con hereges y otros príncipes que aborrescen la grandeza de nuestra monarquía, y los unos y los otros les han ofrecido de ayudarlos con todas sus fuerças. Y el turco, para imbiar su Armada, se sabe de cierta sciencia, que se ha consertado con el Persiano y con sus rebeldes, que le tenían ocupado. Y el rey Muley Cidán va estableciendo su reynado y ha tratado con los hereges de las tierras marítimas del septentrión, que le acomoden de navíos para passar acá su gente, y se lo han concedido. Y si éstos, y los demás enemigos nuestros, cargan al mismo tiempo, nos beremos en el peligro que se dexa entender.

Considerando, pues, todo lo dicho, y deseando cumplir con la obligación que tengo de procurar la conservación y seguridad de mis reynos, y en particular la de ese, y de los buenos y fieles súbditos dél, por ser más eminente su peligro, y que cesse la heregía y apostasía de essa mala gente, de quien nuestro Senyor está tan ofendido, después de haverlo encomendado y hecho encomendar mucho este negoçio a nuestro Senyor, confiado en su divino favor, por lo que importa a su honra y gloria, he resuelto que se saquen de ese reino todos los moriscos que ay en él, en la forma que allá entenderéis.

Y ahunque el zelo que tenéys del servicio de Dios y mío, y de la siguridad y conservación de ese reyno y de vuestras personas, que yo tanto amo y estimo, me asegura que entenderéis este negocio como él es, y quan forçosa y saludable es la resolución que he tomado, y acudiréys a facilitar la execusión della. Todavía he querido avisaros de las causas que me han movido a tomarla, y encargaros, como lo hago muy afectuosamente, déys exemplo a los demás senyores de vasallos de moriscos de ese reyno, con dar a entender a los vuestros que, pudiéndolos

justamente castigar en las vidas y haziendas, es mucha merced la que les hago de dexarlos ir, y que puedan llebar de sus bienes muebles, los que pudieren sobre sus personas solas, para ayuda a su sustento. Que pues esto se ha de executar, sin que por ningún caso ni respeto se admita otro medio, será de gran momento, que los demás sean lo que vos hazéis, para que ellos hagan lo mismo.

Y porque yo he concedido la execución de hazer conducir esa gente a los puertos donde se ha de embarcar al maestre de campo, general don Agustín de Mexía, de mi Consejo de Guerra, os encargo mucho tengáys en él muy buena correspondencia y le hagáis assistir en lo que os advertiese que conviene. Que demás de que lo que hiziere, en su cumplimiento de lo arriba referido, será conforme a la obligación de verdadero cristiano y fiel vassallo, yo recibiré en ello, de vos, el más agradable servicio que me podéys hazer.

Y demás de que del marquès de Carazena entenderéis la parte que os ha de tocar de las haziendas de vuestros vasallos, estad cierto de que acudiré al reparo del danyo y descomodidad que de la falta dellos se os siguiere, por todas las vías que pudiere. Y para todo lo que tocare a la execución, me remito a lo que el virrey os dirá de mi parte, mandandoos, y encargandoos, que assí lo executéys y cumpláys.

De San Lorenzo, a 11 de setiembre de 1609.

Yo El Rey

Andrés de Pradas.

XI

1611, juliol 30, Buñol.

Carta pobla de Bunyol

ARV, *Reial Justícia*, any 1735, llibre 793, f. 439r i ss.

In Dei nomine amen. Noverint Universi quod nos, dominus Gaspar Mercader Comes de Bunnol (...)

(1) Primerament, a estat pactat, avengut i concordat entre dites parts, que tots los nous pobladors, ans que se li fassen los establiments de les cases y terres y demás posesions, se hajan de avasallar y prestar los homenatges y jurament de fidelitat a don Gaspar Mercader compte de Bunyol, senyor dels lochs de Macastre, Iàtova y Alboraig i a sos successors, en la manera que de justícia estan obligats, com a tenint en dit condat y lochs tota jurisdicció civil y criminal, alta y baixa, mer y mixt imperi. Sotmeten-se a son for y jurisdicció y fer dret així civil com criminal en poder de aquell y dels jutges nomenadors per aquell, en primera y en les demás instàncies, que conforme a Furs y Privilegis del present Regne poden e dehuen semblants senyors tenint tota jurisdicció. Y no res menys regonèixer al dit y a son successors per senyors directes de totes les casses, terres y possessions que.ls seran establides ab totes les preheminències y drets que semblants senyors directes gosen e tenen ab drets de fadiga, luisme, segons dejús se dirà y conforme a Furs del present Regne.

(2) Ittem. És estat pactat y concordat, que los dits nous pobladors hajan de fer residència personal y continua en la dita vila de Bunyol, ab sa cassa y família. Y si per espay de sis mesos estaran sens residir en aquella, sens llicència del senyor, aquell los puga llevar les terres, casses y haciendas y donar-les a altres sens poder demanar millores algunes, essent cas de comís per pacte y haver-se consolidat la senyoria útil ab la directa.

(3) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, que per temps de quatre anys, contadors del dia del establiment en avant, los dits nous pobladors no puguen vendre casses ni terres, y si se'n volguesen anar no puguen vendre les haciendes, sinó deixar-les per a el senyor sens poder pretendre millors.

(4) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre dites parts que los dits pobladors tinguen obligació, quant passats los dits quatre anys voldran vendre dites haciendes, de vendre aquelles en la forma següent: çò és, que les casses no les puguen vendre sinó a persona que fasa cap de cassa, y les terres les puguen vendre a trozos conforme concertaran los pobladors, per a ajudar-se de ses necessitats, y contant ab lo senyor, y pagant sots decret de nulitat de les tals vendes.

(5) Ittem. És estat pactat y concordat entre les dites parts, que los dits nous pobladors tinguen obligació de cultivar les terres a ús y costum de bons lavradors, y les casses conservar-les habitables. Y deixant les terres y hortes incultes per espay de dos anys continuos, y les de la montanya per espay de sis anys, y les casses inhabitables quatre anys, sia cas de comís de les tals casses y terres inhabitables e incultes, sens haver de precehir interpelació ni altra diligencia alguna.

(6) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat que ningú dels dits nous pobladors, ni sucesors de aquells, no puguen eximir-se de ser de la jurisdicció y coneixensa del dit senyor comte, ans bé, tots temps y quant vulguen y pretenguen eximir-se, per qualsevol pretenció que tinguen de exemció, en lo mateix punt hajan encorregut en pena de comís de totes les casses, terres y béns que ls seran establits. Y que en acceptar o fermar la present capitulació se ha y deu entendre que los tal renunciem a tots los Furs, Privilegis e immunitats que per qualsevol causa li pogueren competir en son favor, y que es sotmet al fur y jurisdicció del dit senyor comte.

(7) Ittem. És estat pactat entre les dites parts que ningú dels dits nous pobladors, ni sos sucesors, així mateix no.s puixen eximir, per qualsevols privilegis com altres, de contribuir en tot lo que los demás nous pobladors han y dehuen contribuir, y en los repartiments y càrrechs que la universitat,

après de la població, justament imposara. Ni eximir-se tampoch de assistir als càrrechs, ni de ser iguals, com lo fi e intent del dit comte sia que no entén establir sinó a persones iguals y no exemptes en res.

(8) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, per y entre les dites parts, que lo que serà fet y creat justícies, jurats, mustasafs y qualsevol altres oficials y concellers, se haja de fer en esta forma: que la dita universitat, per a cada ofici, nomene dos persones, çò és, per a jurats quatre, per a mustasaf dos, y així dels demás oficials. Y la nòmina la lliure al senyor compte, de la qual aprobe les persones que ben vist li serà per a oficial. Y quant de la primera nòmina lo senyor no vulla nomenar, remetent la nòmina en aquell ofici que deixarà de aprobar, los oficials y Concell Particular de la dita universitat hajan de donar altres noms segona vegada, y de aquells nomene y aprobe lo senyor compte ab tot effecte.

(9) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que a càrrech del dit justícia y lochtinent de Bunyol, ha de estar la obligació de respondre totes les lletres subsidiàries y a les exencions. Encarregant-se a les caplleutes compres y altres coses de les quals sempre se han acostumat y acostumen encarregar-se los justícies y lochtinents de les universitats del present Regne. Y fer lo que los Furs y Privilegis del present Regne disponen, fent-se pagar de son just salari y assistència. Los quals lochtinent y justícia tinguen obligació de rondar y assitir al procurador general del dit condat, y capturar los delinqüents quant los serà manat, y estar als òrdens de aquell en tot y per tot. Y fent mal sos oficis y per resistència o desobediència puxen ésser castigats a coneguda de dret.

(10) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, que les casses que se han de establir ans del establiment se hajan de apreciar per dos persones expertes, nomenadores la una per lo dit senyor, y la altra los dits pobladors. Y de allò que valdrà y seran apreciades, paguen de cens quinze sous perpetuament en la festa de Sent Juan de juny per cada cent lliures, y en cas de venda alienació o transportació, la quinta part del preu y luïsmes ab fadiga y tot altre dret enphitèutich segons Fur de València, y la mitat del luïsmes en los cassos que conforme a Furs del present Regne se deurà la mitat del luïsmes.

(11) Ittem. Estatuhiren e ordenaren, y fonch pactat entre dites parts, que de les terres de la horta establides, paguen de cens un sou per fanecada, y de les de la muntanya paguen dos diners per fanecada. Y en los casos que.s deurà lluïisme paguen, de les que seran de la horta a la quinta part del preu, y de les que seran de muntanya a la setena part del preu, pagadors dits censos en lo dia y festa de Sent Juan de juny, ab luïisme y fadiga y tot altre ple dret emphitèutich, segons Furs de Valencia.

(12) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que dels fruyts de les dites terres se paguen en esta forma: de tot lo que sembraran en les dites hortes, com són forment, ordi, panís, dacsá, qualsevols llegums, cànem, lli, hortaliza, y altres qualsevols grans, la quinta part. La qual part y dret, porten a la cassa de la senyoria ab ses cavalcadures, taleques¹¹⁶², y recaptés, y cada gra, y cosa, en sa perfecció, y après de haver-les partit en presència del batle, y del alfals, paguen per rahó del fruyt, sis sous per fanecada. Y no.n puguen sembrar, ni tenir més de dos fanecades, sinó serà ab llicència particular. Y que dels fruyts y grans que cultiven en les terres de la montanya, com són forment, ordi, avena, espelta, y altre qualsevol gra, paguen a la setena part. Y dit dret porten, així mateix, en sa perfecció, après de haver partit en presència del batle, al castell y cassa del senyor, ab ses cavalcadures, taleques y recaptés.

(13) Ittem. És estat pactat y concordat, que de les garrofes hagen de pagar lo quint y portar-lo a la cassa del senyor. Y que tenint-les cullides no les puguen vendre, ni dispondre de elles, sots les penes imposadores, fins se farà la partició general, y que si les parts convindran se puguen alfarrasar, pagant lo dit dret segons lo alfarràz segons dit és.

(14) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, per y entre les dites parts, que de tot lo forment que.s batrà en les eres prop de la vila, paguen per lo dret de la palla a esta rahó, és a saber, que qui cullirà quinze barcelles de

---

¹¹⁶² Taleca: bossa a manera de sac, però de tela millor que la d'aquest, destinada a tenir-hi o transportar-hi cereals, llegums o altres coses. *DCBV*.

forment una sàrria¹¹⁶³ de palla y qui trenta una xàbega de palla¹¹⁶⁴ y lo hajen de portar los pobladors al castell y cassa del senyor.

(15) Item. És estat pactat que, de cada era, en tenent trilladora ab dos cavalcadures, se pague de cens en lo mateix dia, quatre sous per era y per luïsmo, en los casos que.s dega a la quinta part del preu, ab lluísmo y fadiga y altre qualsevol dret emphyteutich.

(16) Item. Que per cada corral de tenir ganado, així estiga dins, com fora de dita vila, y que tinga dins paller o no, paguen de cens huýt sous. Y en cas de luïsmo, la quinta part del preu.

(17) Item. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que si establiren alguns patis per a fer y erigir casses y ab tal títol, les tals casses hajen de obrar dins sis anys, en los quals en paguen cossa alguna, y après estiga en facultat dels senyors, si no hauran obrat dita cassa, reputar-la y fer-li pagar al poblador com a cassa si estiguera obrada, y de comisar-li la tal cassa sens pagar li lo que haurà obrat ni millorat. Y si la obraran al cap dels sis anys, comencen a pagar com les demás casses y a la mateixa rahó.

(18) Item. És estat pactat, avengut y concordat, que los pobladors als quals se.ls establiran horts tancats, o que no seràn per a sembrar, sinó per a fruyts o alguna hortaliza, paguen de cens cinch sous per cada hort, ab que no tinga més de una fanecada, y per rahó de la part del fruyt paguen altres cinch sous per cada ort, ab que no tinga més de una fanecada, en la mateixa paga que los demás censos.

(19) Item. És estat pactat entre les dites parts, que de les vinyes paguen de cens per cada cafiçada dos sous, y en cas de lluísmo la setena part del preu y de fruit la sisena part de les panses o vi si faran, deixant a elecció dels pobladors façen lo que vullen. Y dit dret lo porten a la cassa del senyor, y que

---

¹¹⁶³ Sàrria: recipient d'espert o de palma, d'un metre a vuit pams de llargària, que forma bossa a cadascun dels dos extrems, i serveix, posat de través damunt una bístia, per a transportar les coses més diverses, com fruita, verdures, aviram, terra, herba, fems, etc. *DCVB*.

¹¹⁶⁴ Xàvega de palla: quantitat de palla que es tragina amb la xarxa de cordes, de malla molt ampla i quadrada, denominada xàvega, que serveix per tragar gran quantitat de palla en un carro o a esquena de bístia. *DCVB*.

les panses se alfarracen en los pansers, y encontinent que.s recullguen, haja de cobrar son dret lo senyor y lo vi al duell.

(20) Ittem. Que del oli hajen y deguen pagar, y portar a la cassa del senyor, la quinta part del oli. Y per quant hia alguns olivars junts, y en altres partides hia oliveres particulars dividides y apartades, paguen de cens, lo que serà olivar junt, dos diners per fanecada, y en les demás oliveres apartades no.s pague cens. Y en cas de venda se pague per luïsmo la quinta part del preu.

(21) Ittem. És estat pactat, avengut, y concordat, que de les anous se pague la sesena part del fruit y portar lo dret a la cassa del senyor.

(22) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts que de les figues de secar, de totes les que secaran paguen per rahó del fruit, y porten a la cassa del senyor, de sis arrobes una.

(23) Ittem. És estat pactat, avengut, y concordat entre les dites parts, que les persones a les quals els establiran canyars, paguen la sissenana part de les canyes, y porten lo dret a la cassa del senyor. Y en cas de lluísmo pagar la sisena part del preu.

(24) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que del ganado que tindran cascun any paguen dos diners per cap, lo qual se conte cada any per lo batle y un jurat, com se ha fet tots temps. Y de cada colmena paguen, així mateix, dos diners cada any, pagador en lo mateix termini que los censos. Y que lo qui tinga cinquanta colmenes o més, tinga obligació de donar al senyor un quarteró de mel, y portar-lo a la cassa del senyor.

(25) Ittem. Que lo dit senyor se reserve y tinga per a si, totes les regalies de qualsevol manera que sien ara exigides, y les que per temps se puguén exigir. Y que los pobladors no puguén anar a moldre, coure, comprar a menut, ni fer cera, ni oli havent -i recapte en la terra, a altra part alguna fora de la vila, sots les penes imposadores per lo senyor.

(26) Ittem. Que lo dit senyor se reserve, segons se reserva pera si y pera sos obs, vendre los arbres sechs y que no fan fruit com són, llidoners, olms,

chops, y així mateix les moreres que en la horta de la dita vila. Y que ningun particular sens llicència pugua tallar arbre algú, ni cremar. Y quant ab llicència se tallen, o per desgracia o en altra manera se creme, la canya o soca sia del senyor, y les rames del posseïdor de la terra. Y que ningun particular, en la corona dels camps, no puguen plantar ningun arbre sens llicència, y en los ribazos, si plantaran moreres, sis anys après de plantades no pagen res, y passats sis anys paguen lo quint de la fulla.

(27) Ittem. És estat pactat y concordat, que de les garroferes que plantaran ab la modificació del capítol precedent, no paguen res sinó quant faran fruit, paguen com se ha dit en los precedents capítols. Y que puguen plantar les vinyes que ls pareixera en lo secà y que dins huyt anys no paguen res, y après conforme se ha dit, y que puguen plantar així mateix oliveres, y de aquelles no paguen cosa alguna fins tant fasen fruit, y llavors paguen com se ha dit en lo capítol que parla dels olivers.

(28) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, que totes les acèquies, azuts, barres, camins y encara la escura de la cèquia por la qual se va la aygua al castell, vinguen a càrrech dels pobladors, y la cèquia del castell y les cèquies dels molins y azuts. Y quant convindrà fer en dites cèquies, escures o azuts algunes obres, lo senyor done mestre y pertret, com és, cals, algeps y arena, portant-lo los pobladors de les colines y forns al puesto de la obra.

(29) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, que tots los adops de molins, forns, almacens en tot y per tot, vinguen a càrrech del senyor, exceptat que la universitat haja de contribuir en la mitat del cost de les moles, fins estar ja asentades en los molins.

(30) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre dites parts, que la dita vila de Buñol y la universitat, tinga obligació de deixar entrar la aygua que entra en lo castell, çò es, dos plomes contínuament de nit y de dia, y que no la puguen llevar jamès perquè no hi a altra aygua en lo castell. Y així mateix, en la menguant de janer, deixen omplir la sisterna del castell de la aygua de la part de la higuera.

(31) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts que, los dits nous pobladors tinguen obligació de pagar lo dret de alcaydiat que és en la collita del forment, tres almuts per cassa, de forment o de lo que tindran, y altres tres almuts al temps de la cullita del panís o dacsá o lo que tindran, advertint que si no han sembrat no deuen dit dret, y pagant ho ha de ser a corrent com tots temps se ha acostumat.

(32) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat que se ha de pagar lo dret del ters delme en la forma que tots temps se ha pagat que és: que en la present vila, se paga de quinze lo delme y com se entén antigament se pagara de deu, y allí estava lo ters delme y per quant lo ters delme és del senyor de Bunyol per gràcia de sa Magestat, està comprés lo ters delme de la manera que huy està la contadora, que ve a ser en lo forment y gra de la horta, de cinch, una barcella y octava part de un almut y mija part, de manera que de trenta barcelles ve al senyor, sis barcelles un almut y octava part de almut.

(33) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que los dits nou pobladors hajen de tenir y pagar un ministre en esta forma: pagant-li la mitat del salari la dita vila de Bunyol, y la altra mitat del salari los altre lochs de la Foya. Y a més del sobre dit, haja de tenir un guàrdia cascuna universitat. Y per quant al present són pochos los pobladors, és estat pactat que fins tant en Bunyol hi aja setanta casses no sien obligats a tenir sinó tan solament guàrdias.

(34) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat que, si faran calz y algeps per a vendre, paguen la octava part y porten a la cassa del senyor, y si era per a fer obres seues no paguen cosa alguna.

(35) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat, que lo que és cremar pins o pinar o tallar-los, se observe la consuetut antiga en la pena, que és, que qui cremarà o tallarà pi de un palm de taula encòrrega en pena de tres lliures, y per lo pi com la govanilla del bras una lliura, y per lo pi, per prim que sia, sinch sous.

(36) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts que si es faran rajoles o teules, o altra obra de terra en la tejeria que huy està, o en

altra si n.erigiran, pague de deu peses una, y la porten al castell o la cassa del senyor.

(37) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que ningun particular pugua cullir raïms de les viñes per a vendre, sinó serà convocat al batle per a cultivar-lo y manifestar lo raïm que cullguen, y pagar al senyor la part que li pervé contant-lo a dos sous per arroba.

(38) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat que ningun particular pugua vendre vi per menut, ni en gros si no serà de sa cullita, lo que puguen vendre a quartes y miges quartes, cànters y migs cànters, y no puguen tenir raïm sinó en la taverna.

(39) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que tots temps que succehirà algun cas de pendència, rinyament o altre cas tocant a la jurisdicció, del qual se dega rebre informació, la dita vila done un home per a avisar al senyors si estarà en València, o una jornada de Bunyol, o a la persona que tindrà sos poders, donant lo senyor un real al propi que avisarà per cada dia.

(40) Ittem. Que los dits pobladors puguen, francament y sens demanar licència, fer carbó de qualsevols rabazes, fer bolges, lleña, cullir palmes, espart y agales en la montaya, y tallar de llidoners y carrasques lo que hauran de menester per a els instruments de llauro, y encara dels pinars resents fer llenya, per a ses casses, y en son temps cullir la grana y de la grana hajen de pagar de deu una, partida en lo castell.

(41) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que francament puguen los dits nous pobladors vendre la fruyta de les sues terres portant-la a la plaza o fora de la vila, dins o fora del Regne, exceptant les anous y figues, de les quals se haja de pagar lo que se ha dit, reservant-se lo senyor facultat de cullir fruyts per a son servici y inviar a València per a sa cassa algunes vegades.

(42) Ittem. Que lo dit senyor tinga obligació de establir-los una bona cassa per a cambra per a la universitat, pagant per ella lo que se li deurà conforme les demes en la forma desús dita.

(43) Ittem. Que per a segar, sembrar, trillar y altres faenes de llauro, no tinguen obligació los pobladors de demanar llicència si no serà quant voldran sembrar daces, les quals, com esquimen la terra, lo batle haja de veure si la terra ho requirix. Emperò, en tot lo demás, facen lo que vullen y sia de rahó, no apartant-se del ús y costum de bon llaurador, y pagant de les cullites en lo modo y forma desús dit.

(44) Ittem. Que és estat pactat y concordat, que encara que en los capítols desús declarats se diga que tots han y dehuen de ser iguals en condició y en repartiment, emperò lo dit compte y sos sucesors se reserven facultat de nomenar cascun any una cassa, la qual sia franca de tots los repartiments, ara sia de son procurador general, ara sia qualsevol altra, encara que tinga y posehixca béns establits.

(45) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que lo dit senyor en los deutes de sos vasalls, així dels que naixeran de la present capitulació, com qualsevols altres que li deuran, les execucions sien promptes, comensant a penyores. Y lo mateix se entenga en penes grans y qualsevols coses que li deguen.

(46) Ittem. És estat pactat y concordat, que totes les herbes y parideres sien del senyor, les quals puga vendre y arrendar lo senyor. Y que en respecte del bovalars no.ls puguen ni vendre, sinó que estiguen reservats pera els ganados quant en lo invern dormen en cassa, y per a en casos de temporals. Y que no obstant lo senyor venga les herbes y parideres, los particulars tinguen lo ganado que verdaderament serà propi de aquells y portar-los per les dites herbes de les montanyes, no entrant en les parideres si estaran arrendades y los bovalars y devezes pera els dits cassos reservats. Y en respecte de la aplicació de les penes los tersos de qualsevol cosa sia del senyor y lo altre de la universitat y lo altre del guardià com tots temps se ha aplicat.

(47) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que la cassa la puga arrendar, vedar y vendre lo senyor a sa voluntat, y que no.s puga peixcar en lo riu ab mànega ni matapollar, sinó serà ab les mans, y ab caña, y no ab altres instruments, sots les penes que ab crides públiques se imposaran.

(48) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que si lo dit compte, o sos succesors, donaren llicència a alguno o algunes persones per a fer y viar contra alguns dels presents capítols, la tal llicència no puga ésser treta en conseqüència, ni alegada en juhí, sinó que les tals licències tots temps se entenguen fins que lo dit senyor voldrà o li pareixerà.

(49) Ittem. És estat pactat, avengut y concordat entre les dites parts, que si lo dit senyor y sos succesors, així per la consideració de los presents capítols, com per la administració de justícia, reprimir y castigar y altres qualsevol coses y delictes, puga fer preconizar y publicar qualsevols crides ab imposicions de penes no apartant-se de la bona administració de la justícia y dels Furs y Privilegis del present Regne.

(50) Item. És estat pactat, avengut y concordat per y entre les dites parts, que lo dit senyor compte haja de adzarse y asumir-se de pagar qualsevol càrrech y censals que constara legítimament estar obligada la dita universitat y vila de Bunyol. Així per compte pròpi de aquella com de sa senyoria o los predecesors senyors que són estats de la dia vila, per la part y per lo tot, segons y com lo orde y asiento de sa Magestat o per son real comisari.

(51) Ittem. És estat pactat y concordat entre les dites parts, que per quant lo dit comte promet y se obliga de pagar los deutes y càrrechs, de tal manera que los nous pobladors pagant los drets en los capítols damunt declarats resten sens altre càrrec. Per ajuda y agraïment prometen, al dit compte, pagar-li cascun any, per a el dia y festa de la Nativitat de Nostre Senyor Deu Jesús Christ, dotze reals castellans per cassa. Volent se entenga y comprega en lo present capítol lo present que podien donar cascun any al senyor y a sos succesors en la dita festa.

*Quibusquidem capitulis lectis, publicatis et intellectis Nos dicta partes
laudantes et aprobantes, facientes, concercentes atque firmantes omnia et
singulla ...*

XII

1613, juny 10, València.

Títol de familiar del Sant Ofici de la Inquisició, a favor de D. Gaspar Mercader, fent constar que substitueix a un altre que li va ser concedit el 16 de juny de 1587.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 1, D. 16.

“Nos, los Inquisidores contra la herética pravedad e apostasía en la Ciudad y Reyno de Valencia, Obispados de Tortosa, Segorbe, Albarrazín y Teruel, por autoridad Apostólica, etc. Por quanto para las cosas que se ofrecen del Santo Officio en la ciudad de Valencia conviene que aya personas a quien las cometer y encomendar, por ende, confiando de don Gaspar Mercader, conde de Buñol, vecino de la presente ciudad por ser como soys, persona de toda confiança y en quien concurren las qualidades que se requieren, que con toda solicitud y secreto hareys lo que por Nos vos será cometido y encomendado en las cosas tocantes al santo Officio de la Inquisición y su ejercicio, vos nombramos y creamos por familiar dél, y es nuestra voluntad que seays uno de los del número desta Inquisición. Y exhortamos y requerimos a todas y cualesquier justicias, assí eclesiásticas como seglares desta dicha Ciudad, como de todas las otras ciudades, villas y lugares de todo el distrito desta dicha Inquisición, que os ayan y tengan por tal familiar, guardando os y haziendo os guardar las exenciones, privilegios y libertades, que según derecho y costumbre, y cédulas de su Majestad, los que son Familiares deven y pueden gozar. Y os damos licencia y facultad para que podays traer y traygays armas, assí ofensivas, como defensivas, de día y de noche, pública y secretamente. Y mandamos en virtud de sancta obediencia, y so pena de excomunió mayor, y de cien florines, para los gastos extraordinarios deste dicho santo Officio, a las dichas Justicias eclesiásticas y seglares de todo el dicho nuestro distrito, y a sus alguaziles, executores y ministros, que no vos tomen ni quiten las dichas armas, ni os quebranten los Fueros y Privilegios y

exenciones, de que los familiares del santo Officio deven gozar con sus personas y bienes, ni sobre ello os molesten, ni inquieten en manera alguna, so la dicha pena. En fe de lo qual os mandamos dar y dimos esta nuestra cédula firmada de nuestros nombres, referendada de uno de los notarios del Secreto: y vos mandamos escribir en el libro y matricula donde se escriven y asientan los familiares deste santo Officio. Dado en Valencia a diez del mes de junio del año Mil seyscientos y treze. Diósele por otro que perdió, despachado eo aprovado en 16 de junio 1587.

Signen:

don García de Tenisferos

don Francisco de Salzedo

don P. Pacheco Portocarrero,

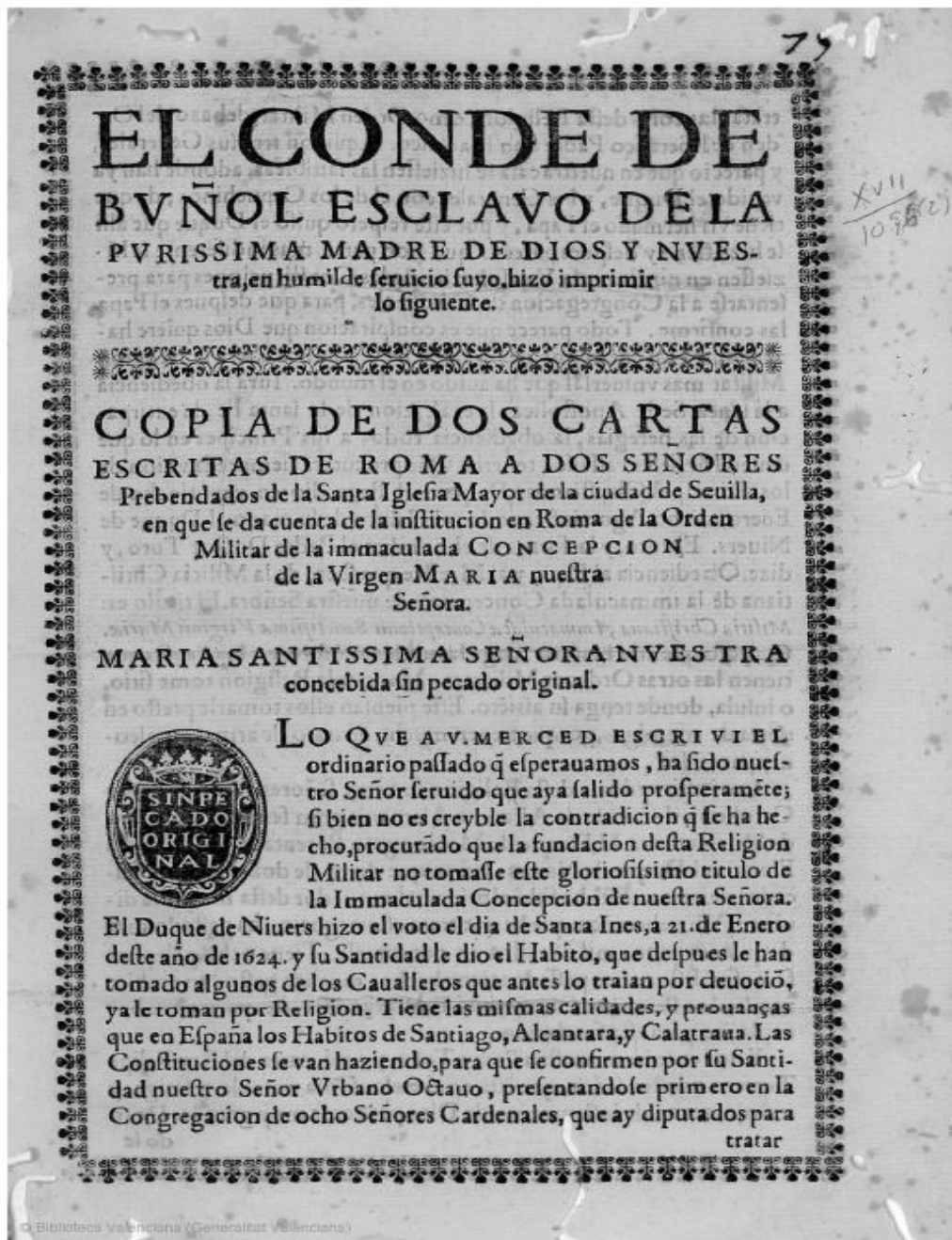
Joseph del Olmo por mandado del santo Officio.

XIII

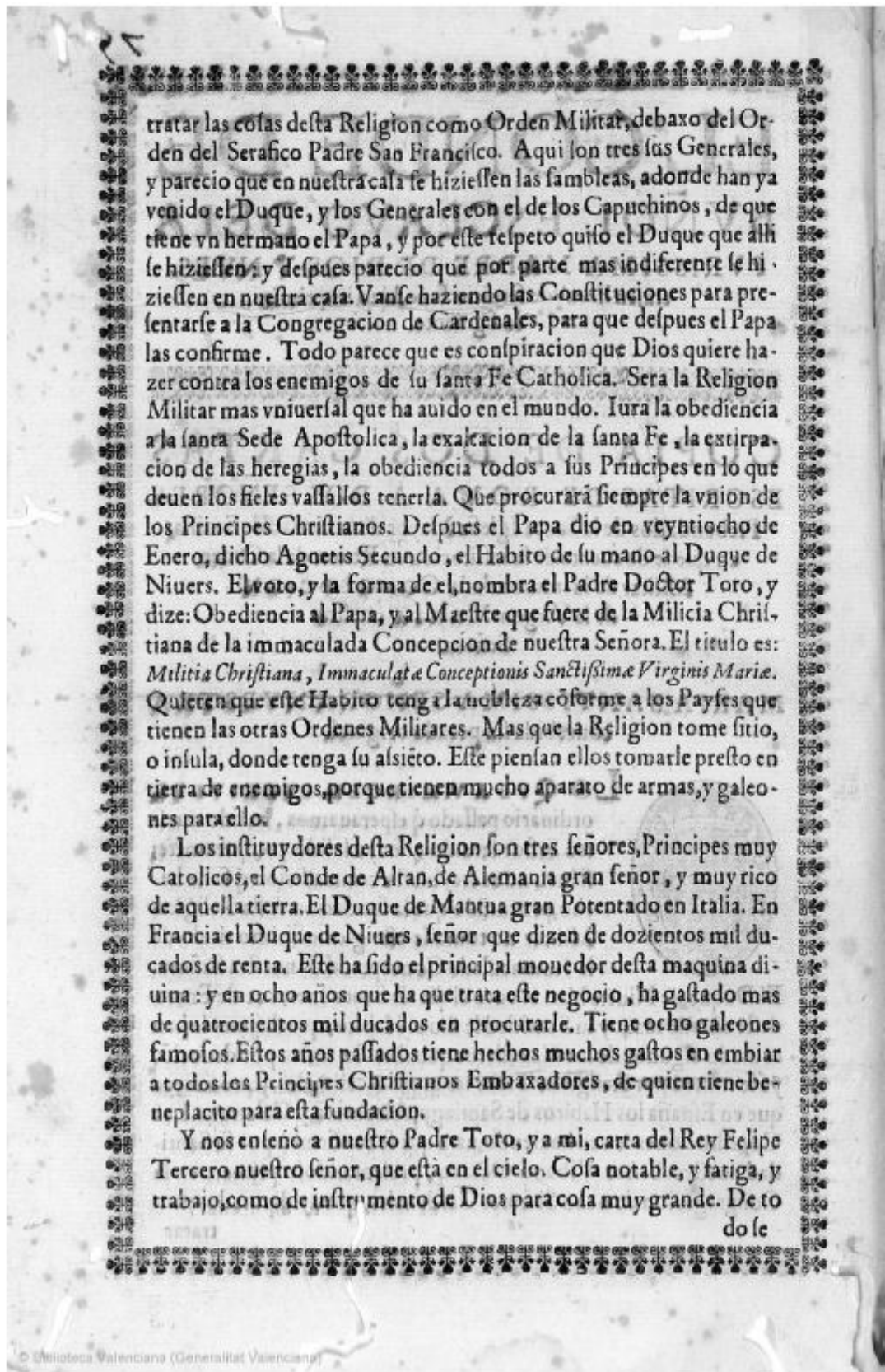
1624, febrer, Roma.

Dues cartes fetes imprimir per don Gaspar Mercader a les quals, l'ardiaca de Carmona, Mateo Vázquez, i el doctor Bernardo de Toro, donen compte de la gestació d'un Orde Militar de la Immaculada.

B. V, Nicolau Primitiu, Fons antic, sig. XVII/1.096.

tratar las cosas desta Religion como Orden Militar, debaxo del Orden del Serafico Padre San Francisco. Aqui son tres las Generales, y parecio que en nuestra casa se hiziesen las sambleas, adonde han ya venido el Duque, y los Generales con el de los Capuchinos, de que tiene vn hermano el Papa, y por este respeto quiso el Duque que alli se hiziesen: y despues parecio que por parte mas indiferente se hiziesen en nuestra casa. Vanse haziendo las Constituciones para presentarse a la Congregacion de Cardenales, para que despues el Papa las confirme. Todo parece que es conspiracion que Dios quiere hazer contra los enemigos de su santa Fe Catholica. Sera la Religion Militar mas vniuersal que ha auido en el mundo. Iura la obediencia a la santa Sede Apostolica, la exaltacion de la santa Fe, la extirpacion de las heregias, la obediencia todos a sus Principes en lo que deuen los fieles vassallos tenerla. Que procurará siempre la vnion de los Principes Christianos. Despues el Papa dio en veyntiocho de Enero, dicho Año etis Secundo, el Habito de su mano al Duque de Niuers. El voto, y la forma de el, nombra el Padre Doctor Toro, y dize: Obediencia al Papa, y al Maestro que fuere de la Milicia Christiana de la immaculada Concepcion de nuestra Señora. El titulo es: *Militia Christiana, Immaculata Conceptionis Sanctissima Virginis Marie.* Quieren que este Habito tenga la nobleza cõforme a los Payfes que tienen las otras Ordenes Militares. Mas que la Religion tome sitio, o insula, donde tenga su asièto. Este piensan ellos tomarle presto en tierra de enemigos, porque tienen mucho aparato de armas, y galeones para ello.

Los instituydores desta Religion son tres señores, Principes muy Catholicos, el Conde de Alran, de Alemania gran señor, y muy rico de aquella tierra. El Duque de Mantua gran Potentado en Italia. En Francia el Duque de Niuers, señor que dizen de dozientos mil ducados de renta. Este ha sido el principal mouedor desta maquina diuina: y en ocho años que ha que trata este negocio, ha gastado mas de quatrocientos mil ducados en procurarle. Tiene ocho galeones famosos. Estos años passados tiene hechos muchos gastos en embiar a todos los Principes Christianos Embaxadores, de quien tiene beneplacito para esta fundacion.

Y nos entendiò a nuestro Padre Toto, y a mi, carta del Rey Felipe Tercero nuestro señor, que està en el cielo. Cosa notable, y fatiga, y trabajo, como de instrumento de Dios para cosa muy grande. De todo se

do se sirua su diuina Magestad, y a v. merced guarde. Certificole ha quinze dias que no comemos, ni dormimos, visitando estos señores Cardenales, y haziendo memoriales, y oponiédonos a la dicha contradición. Dios los tenga de su mano, y guarde a v. merced. Roma, Febrero 8. de 1624.

Don Mateo Vazquez de Lecca.

Esta Religión Militar de los Caualleros de la Concepción santa de nuestra Señora tienen por habito, e insignia, vna Cruz de raso azul de la forma de la de Alcantara, aunque vn poco mas ancha: del medio della salen muchos rayos de oro, y encima está nuestra Señora como la muger del Apocalipsi, *Amicta Sole*, y coronada de doze Estrellas, la Luna debaxo los pies, y manto azul, y en contorno el cordón de san Francisco: tiene niño en los braços, y cetro en la mano derecha, porque se intitula, *Milicia Christiana*, en proteccion de la immaculada Concepcion de la Virgen nuestra Señora.

Entran todas las naciones, y entrará todo el mundo en esta Militar Religion. Sera el Maestre el señor Duque de Niuers, que ha dado a la Religion, demas de lo que ella tenia, treynta mil ducados de renta, sin los ocho galeones suyos, que aora han seruido al Rey Christianissimo de Francia sobre la Rochela. Y es su Protector, con consejo, gusto, y beneplacito de su Santidad, y de todos los Principes Christianos, el Catholico Felipe Quarto Rey de las Españas nuestro señor, que el cielo prospere en todo. El titulo suyo es, *Militia Christiana immaculatae Conceptionis Virginis Mariae*. Y es tambien dedicada para la mar contra cosarios, y piratas, y en fronteras de Turcos y Moros: y está subordinada en todo a la santa Sede Apostolica, y la ha confirmado aora en Roma nuestro Santissimo Padre Urbano Octauo, que Dios guarde muchos años, y que ayudara con sus galeras a esta celestial empresa y conquista de Hierusalem, que ha mucho que la dessea, y esta Roma muy alentada, y contenta desto.

Començose a tratar en Alemania esta Militar Religion de la santa Concepcion por el año de 1614. quando de nuevo en España con nuestros versos de *Todo el mundo en general a voces Reyna escogida, &c.* se començò a defender, y predicar este immaculo y soberano Misterio, sin que vnos supiellemos de otros. Gracias sean dadas a Dios por ello.

Solo

Solo digo, que quado no huieramos venido de Seuilla a Roma, y estado los ocho años que auemos estado, sino para lo que en esto auemos hecho, se podia dar por muy bien empleado. Porque haura v. merced de saber, que aunque eran esta santa imagen, y estas insignias santas todas de Concepcion, y no de otro ningun mysterio, con todo esso no auian pedido, sino que se confirmasse su Religion Militar, intitulada, *Militia Christiana*, en proteccion de nuestra Señora, sin añadir mas. Y estando ya para confirmarle, lo supimos el señor Arcediano don Mateo, y yo, porque todos tenian por seguro fuesse de Concepcion con estas insignias, y reboluimos el mundo, y hablamos al señor Duque de Niuers, y verdaderamente q̄ se dio por conuencido, (que es afable por estremo, y nos haze mucha merced) diziendo que no auia reparado en ello; pero que se acordaua, que en la primera junta que se hizo en Viena de Alemania, sobre fraguar esta Religion, auia sido a ocho de Deziembre dia de la santa Cõcepcion, que aora caia en la cuenta. Ha començado a tratar de nueuo el caso, y entre todos nos auemos dado tan buena mano, que la Religion Militar de la Santa Concepcion queda hecha con este titulo, y con todos los votos de los señores Cardenales, y tambien de su Santidad el Papa nuestro señor. Espero en Dios embiaremos la Bula en otro ordinario, que ha de consolar mucho a esta grande y piadola ciudad de Seuilla, y a toda la Christiandad.

Contradigan los hombres, y hagan lo que quisieren y mandaren, que Dios nuestro Señor ha de hazer lo que fuere seruido. *Omnia quecumque voluit fecit in celo, & in terra.* Su diuina Magestad guarde a v. merced como puede, y desseo. A todos mis saludes en el Señor. Roma, y Febrero vt supra de 1624.

Esclauo de la Virgen Santissima

Doctor Bernardo de Toro.

Imprimatur.

Funes Vicario general.

V. Trilles Fisici Aduocatus.

Impresso con licencia, en Madrid, y agora en Valencia, en la Empronta de Pedro Patricio Mey, junto a S. Martin. 1624.

En casa del Conde de Buñol se dan estos papeles de gracia: y a todos se suplica que los reciban.

XIV

1627, València.

Cartell anunciador del certamen poètic organitzat per don Gaspar Mercader i Carròs, primer comte de Bunyol.

B. V, Nicolau Primitiu, Fons antic, sig. XVII/1.096

**CERTAMEN DEL CONDE DE
BUÑOL DEFENSOR DE LA PVREZA
DE LA VIRGEN MARIA.**

Yo Don Gaspar Mercader Conde de Buñol, esclauo de la Madre de Dios, y nuestra, sin pecado original Concebida, defensor fuyo, y pacifico, por obedecer al Papa. Digo, que señalo premios a los que escriuian mejor a los sujetos siguientes, como se pide, y nombro por luez. a mi solo.

<p>1 EN vn Romance de seys quartetos, Digã en que hizo mas Dios, en preferuar a su Madre del pecado Original, o en quitar agora que lo dade alguno. Premio vn tablero de Axedrez, con quadros y piezas blancas de plata.</p> <p>2 Ocho redondillas de a quatro. Que la Virgeu siempre fue Concebida, no solo en gracia, sino tambien en gloria, pues gozo de la vista beatifica en el primer instante de su Concepcion. Premio, doze bolsillos de anibar bordados.</p> <p>3 Ocho tercetos, Digan, que pudo Dios preferuar a su Madre del pecado original, y que esto es de fé, y que el querello hazer es de razon. Premio vna escriuania, con tintero, caja de estias, y saluadera de plata.</p> <p>4 Tres decimas, Digan, que mucha parte de la sangre que Christo derramò en la Cruz, y fuera della por nuestra Redempcion era de su Madre; luego tal sangre no puda ser de quien huuiesse tenido pecado original. Premio doze libros compuestos por los Padres Macistos, Florencia, y Salazar, todos de Concepcion.</p> <p>5 VN Soneto, alabando à San Dionysio Eriopagita, por lo que dixo de la Deipara. Premio veynte pares de palomas bolteadoras de color casto, y con los pies dorados.</p> <p>6 Quatro otuvas, Alabando al señor Rey Don Juan Primero de este nombre Rey de Aragon, por la pragmática que mandò publicar el año à parts Virginis, mil trecentos nouenta y quatro, Desterrando los no piadosos y follis, &c. Y tambien se alabe la infinita solitud, que los señores Reyes de España tienen, y han tenido, en pedir al Papa esta definicion, dando exèplo a sus buenos vasallos: para que imiten, y ligan su gran deuocion. Premio seys cortes de Coletos de ambar.</p> <p>7 Lsonja al arriero Mahoma de que pudo dexar vna verdad, quando escriuio en su Alcoran. <i>Nallus nascitur sine preter Mariam, Consilium eius, &c.</i> Premio, vna espada dorada con tires, y tahali bordados en Milan.</p> <p>8 VEynte versos sueltos a la santa imbidia que tiene Valencia, a las Ciudades donde en publico se ha jurado defender la purissima. Premio doze touallas de mesa, que son de Alemaña, y parecan de Cambriay.</p> <p>9 EN tres renglones, vn Argumento en darsij, como este que escriuio.</p> <p style="text-align: center;"><i>En el Concilio dicta el Espiritu Santo. En el Tridentino la nombra inmaculada. Lopez inmaculada es.</i></p> <p>Premio vn Atril dorado, y vn Missal con cubiertas de Bezerra, o capa con manecillas de plata.</p>	<p>10 EN seys renglones construya. <i>Spiritus Sanctus superuenit in te.</i> Premio seys pares de medias de seda de diferentes colotes.</p> <p>11 VN Romance de ocho quartetos, diga vn milagro hecho a inuocacion de la Purissima. Premio quize varas de raso de color de cielo.</p> <p>12 EN seys renglones declare aquellas palabras. <i>Ab initio, & ante secula creatus sum.</i> Premio vn colete de ante, bordado a la broca.</p> <p>13 Ocho tercetos, digan lo que sucedio a Scoto, quando dixo. <i>Dignare me laudare te Virgo Sacrata.</i> Premio, vna Imagen de plata, no tan grande como la de Marmol, que hizo el milagro.</p> <p>14 VN Romance de ocho quartetos. Que declaren, que quando peccò Adam, solo dixo Dios <i>maledicta terra de qua factus est homo,</i> sin maldezir el agua, porque la preferuò para el Baptismo; pues claro està que a mas fuerte auia de preferuar, como preferuò a su Madre a el pecado original para nacer della. Premio vna copia del retrato de la Deipara, que pintò San Lucas.</p> <p>15 GLosas en tres versos.</p> <p style="text-align: center;"><i>La carne de Iesu Christo, que en las Hostias miro yo de su Madre la como.</i></p> <p>Premio veynte panecicos de agucar de Gandia.</p> <p>16 Dos decimas diciendo, lo que Iob, <i>maledicta dies in qua natus sum.</i> Premio dos arrobas de cera blanca en bugias.</p> <p>17 VN Romance de diez quartetos, Diga, la fiesta que hizieron los Angeles en el Cielo, y la obediencia que le prestaron a su Reyna, y Señora al instante que fue concebida. Premio dos arpas, vn laud, y dos guitarras.</p> <p>18 EN tres decimas digan, Si saben otra cosa superior, a lo que San Anselmo escriuio, <i>libra de Excellentiji Virginis capitulo septimo,</i> Que Christo nuestro bien, no lleuò al Cielo consigo a su Madre, por no poner a toda la Corte Celestial en cuidado de a quien auia de saluador primero, a su Señor natural, o a su Madre, que por el titulo de serlo tenia desecho a esse mismo Reyno como suyo. Premio doze hermitaños pinrados por Ribalta.</p> <p>19 EN dos espiuelas suplicar a nuestra Señora, que a los que defendemos su entrada en el mundo en gracia, nos defienda y ampare para que salgamos del mundo en gracia, y vamos a vella. Premio vn reloj de pecho, con campana hecha en Bruselas.</p> <p>20 AL que embiare los primeros papeles se le daran seys mantas liçadas hechas en Toledo, y teñidas en Valencia de color de grana.</p>
---	--

¶ Don Gaspar Mercader y Perellos ministro es Secretario en esta jornada, y podrá recibir los papires todo este año 1627. Al fin del qual señalarà dia y puesto para leer la sentençia, y repartir los premios.

El Conde de Buñol esclauo de la Madre de Dios.

Con licencia, En Zaragoza, por Juan de Lanaja y Gaspar de Impresor del Rey de Aragon, y de la Princesa, Año 1617.

XV

1631, setembre 2, València. Inventari.

1631, setembre 6, València. Valoració.

Inventari *post mortem* amb estimació econòmica dels béns lliures de don Gaspar Mercader i Carròs.

APPV, Notari Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.

Die secundo mensis septembris anno a Nativitate Domini MDCXXXI.

Cum ob doli maculam evitandam omnemque .....

Primo, essent en la casa a hon lo dit don Gaspar Mercader, conte de Bunyol, diffunt, solia viure y habitar, y a hon finí y acabà sos últims y darrers dies, situada y possada en la present ciutat de València, parròchia de Sant Nicolau en lo carrer dit de Cavallers, foren atrobats, quatre draps de ras, grans usats.	100 ll.
Item, vint y quatre quadros dels emperadors romans usats.	96 ll.
Item, un quadro gran de Nostra Senyora del Rosari.....	100 ll.
Item, altre quadro de la Immaculada Concepció de Nostra Senyora.....	8 ll.
Item, cinch cortines de vellut y tela de or, usades, a cinch y a sis teles cada cortina. Les quals se diu tení empenyades Miquel Campos de Romeu, per rahó de un cambi de trescentes liures.....	350 ll.
Item, un doçel de vellut ab un escut de armes, usat.....	250 ll.
Item, nou draps de tapiçeria de cayguda ordinaria, usats, los quals se diu teniu empenyats Diego Phelipe Fortuny, per un cambi de trescentes liures	300 ll.

Ittem, cinch draps de tapiceria de cayguda chica los quals se diu també tení empenyats en son poder lo dit Diego Phelipe per rahó de altre cambi de altres trecentes liures.....	150 ll.
Ittem, dos papallons, lo hu de borlilla ,y lo altre de bolante, molt usats	50 ll.
Ittem, cinch cortines de rasillos de groch y vert, de cinch y a sis teles cada cortina	150 ll.
Ittem, nou cortines de tafatà de encarnat y vert, de a quatre, a cinch y a sis teles cada cortina.....	130 ll.
Ittem, cinch cortines de tafatà blau y groch, de a cinch y a sis teles cada una.....	50 ll.
Ittem, cinch cortines de tafatà groch y encarnat, de a cinch y a sis teles cada cortina	40 ll.
Ittem, dos jochs de quadros de Sibiles chiques, de a dotse quadros cada joch.....	6 ll.
Ittem, un retrato del Salvador, usat.....	4 ll.
Ittem, altre retrato del hermano Francisco, usat	3 ll.
Ittem, dos quadros de les Madelenes.....	3 ll.
Ittem, tres dotsenes de cadires, molt usades.....	36 ll.
Ittem, sis bufets de noguer, molt usats	12 ll.
Ittem, tres catifes usades	40 ll.
Ittem, un llit de camp, ab son parament de drap blau, tot molt usat.....	10 ll.
Ittem, un contador de évano y marfil, molt vell.....	6 ll.
Ittem, huyt llits de posts, per al servici dels criats	8 ll.
Ittem, vint matalafs, los cinch de llit gran y los demás chichs.....	65 ll.
Ittem, tres dotçenes de llansols, ço és, sis llansols de llens prim y los demás per als criats	65 ll.
Ittem, dos jochs de coixins de llit	6 ll.
Ittem, huyt flaçades usades	16 ll.
Ittem, dos colches, la una de çeda, y la altra brodada de fil	10 ll.

Ittem, altres dos colches blanques.....	6 ll.
Ittem, sis caixes de pi usades	12 ll.
Ittem, un escriptori sencer usat.....	7 ll.
Ittem, tres contadors de fusta de siprer, plans per a tenir papers molt usats	6 ll.
Ittem, un almari gran de pi, usat, per a tenir roba.....	6 ll.
Ittem, vint y hun quadro al temple de diferents coses.....	11 ll.
Ittem, catorse quadros de paysos, també al temple, molt usats.....	7 ll.
Ittem, onçe quadros dels fills de Jacob, també pintats al temple molt usats	6 ll.
Ittem, dotçena y micha de tovalles de taula, y quatre dotçenes de torcaboques de teixits de casa.....	20 ll.
Ittem, sis tovalles de taula almandesques y tres dotçenes de torcaboques	15 ll.
Ittem, quatre tovalloles de randa	16 ll.
Ittem, dotçe tovalloles de mans	4 ll.
Ittem, dos robes de vestit de vellut, de dona Hipòlita Centelles, condesa de Bunyol	20 ll.
Ittem, dos hàbits de llana de la dita condesa	20 ll.
Ittem, un verdugado	4 ll.
Ittem, dos faldetes de tafatà de color	14 ll.
Ittem, un manto de çeda	7 ll.
Ittem, dos parells de canelobres de plata.....	40 ll.
Ittem, dos buxies de plata	15 ll.
Ittem, quatre canelobres de plata per a tenir pehuets.....	16 ll.
Ittem, unes tiçores de espavilar, ab son plat de plata	15 ll.
Ittem, una caixa de coche de vellut carmesí sense rodes, estreps, ni enserat.....	180 ll.

Ittem, un coche vert, molt usat, ab un parell de mules, ab que de ordinari anava lo dit don Gaspar Mercader y Carròz, conte de Bunyol..... 180ll.

Tots los quals béns foren atrobats en dita casa, y empenyats en la forma que se ha dit dessús.

Y en la baronia y condat de Bunyol se tingué noticia haver-hi y recaure en dita herència los següents:

Primo, dos parells de mules	80 ll.
Ittem, sis cadires de repòs negres, molt velles.....	6 ll.
Ittem, quatre bufets de noguer, usats	12 ll.
Ittem, quatre llits de posts, ab dos matalafs cada hu, tot vell, per al servici dels criats	20 ll.
Ittem, quatra flacades blanques y dotçe llansols, per al servici dels criats.....	12 ll.
Ittem, et ultimo, una galera ab ses rodes, vella	12 ll.
Ittem, dos esclaves de color negre, de trenta a trenta cinch anys cascuna.....	200 ll.

Hec autem sunt bona que ad present invenio recadere in hereditate dicti quomdam don Gasparis Mercader et Carroz comitis de Bunyo

XVI

1634, gener 9, Bunyol.

Capítols de millora de la Carta Pobla de 1611.

ARV, *Manaments i Empares*, any 1698, llibre 3, mà, 32, ff. 33r-38v.

Sepan quantos esta carta de mejora vieren, leyeren y oyeren, como yo, don Laudemio Mercader, cavallero del hábito de Santiago, conde de la villa y condado de Buñol, señor de la villa de Sieteagüas, vecino de la ciudad de Valencia, al presente residio acá, en esta mi villa de Buñol. Atendiendo y considerando que, por quanto de mi condado cada un año restituyesse a la casa la excusada el derecho del tercio diezmo, por quanto la dicha señoría la cobrava en la contadera todos los años pasados, y pareciéndome que para bien y utilidad de todos mis vasallos, sería bien que se mudasse y dividiesse cada cosa en su lugar. Para que de esta manera ni pretenga que restituir a la casa escusada lo que montava o monta el tercio diezmo, como porque en esto se vería mas claramente no estar más agravada en partición la casa escusada que las demás, como estuvo en tiempo de mi padre y agüelo, y por ser costumbre en memorable así cobrado todas las particiones igualmente de todos, y no obstante que yo podía con buena conciencia y no seguir dicha partición. Pero por no tener quatro casas quexasas, que eran las que se nombravan en los quatro lugares escusadas, y dividiendo cada partición en su lugar se ve claramente que cada uno paga los derechos a quien tocare cobrarlos, sin que tengan sospecha alguna de que es más gravado siendo cassa escusada que no siéndolo. Por lo qual, de mi buen grado y cierta ciencia con el presente pública, instituyo en todos tiempos firme y valedero, hago gracia y merced a mis vasallos que oy son y por tiempo serán de la villa de Buñol, Yátova, Macastre, Alborache de las cosas abajo escritas, con tal pacto y

condición que, por lo que tengo dicho arriba, y concluyendo al sobre dicho capítulo, es que todo aquello que se paga diezmo en estos quatro lugares arriba nombrados paguen de diez una, como es costumbre en todas partes, por quanto en esto se mejoran las casas escusadas por lo arriba dicho.

Ittem, atendido y considerado el beneficio que a mí me resulta de que le tengan mis vasallos, porque estando ellos ricos y teniendo, lo he de estar yo también, y por lo que en esto se aumenta la población, porque, después que los moros se fueron, de cada día a ido menos dando, y para que de oy en adelante vaya más de aumento, he querido y es mi voluntad mostrarme liberal con ellos haciéndoles merced y gracia en alargarles los partidos que se pusieron en la primera población. Las cuales les concedo y hago merced y mejora en las cosas siguientes. Primeramente, atendido y considerado que todos mis vasallos de los dichos quatro lugares de dicho mi condado, me pagavan de las huertas de cinco una, agora quiero de que, sin pago ninguno a suma, me paguen de siete una. Y esto se entienda que la señoría entre primero a contar que el diesmo y la primicia, como se ha costumbrado asta aquí.

Ittem, atendido y considerado que los dichos mis vasallos siempre me han pagado derecho de la señoría de los frutos que cogían en los montes de siete una, agora quiero y les hago merced que me paguen de quince una, de la misma manera como está dicho en el antecedente capítulo que es, que primero entre a contar la señoría que el diesmo y la primicia.

Ittem, atendiendo y considerado que de las viñas, los dichos mis vasallos me pagavan de derecho y partición de doce una, agora les hago merced y gracia que me paguen de veinte una. Entendiéndose que éstos dos derechos o particiones que yo tengo, la una de la señoría ordinaria, y la otra la tercera parte del diesmo que antes iba incorporada en la contadera de la señoría, me la ayan de traer los dichos mis vasallos como hasta aquí lo han hecho y acostumbrado, esto es el trigo o dacsá y demás granos, cada uno lo que le tocare, al granero de la señoría, y el vino a la bodega como asta aquí lo han hecho.

Ittem, atendido y considerado que de las oliveras los dichos mis vasallos me pagavan de cinco una, agora les hago gracia que me paguen de doce una, y al diesmo de dies una. Y esto se especifica aquí por haver opiniones que el diesmo de la aceyte era de doce. Y quiero que se anteponga el diesmo a mi partición.

Ittem, considerado que de las moreras y nogales me pagavan de seys una, agora les hago gracia que me paguen de siete una, por ser árboles que median en la huerta.

Ittem, considerado que de los igos me pagavan de seys una, agora les hago gracia que me paguen de dies una, assí de los que están en la huerta como de las que están en secano.

Ittem, considerado que de las garrofas que cogen me pagan de cinco una, digo en este capítulo que, cualquier poblador vasallo mío que plantare o ingiriere (sic) otras tantas garroferas como se le establecieron, y hiciesen fe de ello al bayle que yo tengo en cada lugar, y constare de lo dicho el día que constare que aya dichas garroferas nuevamente plantadas o ingeridas darán fruto, el vasallo que esto hubiere hecho pague de dies una de allí adelante. Assí de las que se le establecieron, como de las que abrá plantado o ingerido.

Ittem, considerado que los luismos de los dichos mis vasallos de las compras y ventas que habían, me pagavan de cinco uno, agora les hago gracia me paguen de dies uno.

Ittem, considerando que está capitulado que cualquiera vasallo que obrase alguna casa, después de labrada se estimase, me pagase un sueldo por libra. Agora les hago gracia que, antes de labrar la tal casa, nos dé aviso para que se estime el solar, y pague un sueldo por libra de censo de lo que el tal solar fuere apreciado en más.

Ittem, considerado que en los sobredichos capítulos puede haver equivocación en declarar aquellos, y así quiero que, siempre que con palabras expertas lo estuvieren en este auto declaradas, me atengo al auto de la población primero todos los sobredichos capítulos y gracias quiere Dios ago a

todos mis vasallos de todos los sobre dichos quatro lugares que oy son, y por tiempo serán ago en esta forma, que no puedan goçar de ellos hasta tanto sea acabado el arrendamiento que tengo hecho a Jusepe Dolz, vecino de Turís que es por tiempo de siete años. Y si acaso estos dejasen el arrendamiento antes de acabar su tiempo, en tal caso quiero que gocen de ellos con pacto y condición que cada poblador tenga obligación dentro de quatro años primeros vinientes, de plantar en su heredad mil y quinientas plantas de viña, y el que no lo hiciere si no hubiere plantado, que no goçe de esta megora (sic). Todos los quales capítulos y mejora arriba dichos les concedo conforme en cada uno de ellos se contiene.

Ittem, a los dichos nuestros vasallos de los dichos quatro lugares del dicho mi condado, quiero y prometo observar y guardar aquellos conforme se los he concedido y concedo. Y quiero que, por el notario abajo escrito, el presente auto sea alargado con todas las cláusulas necesarias según su estilo, según de derecho fuere necesario y conviniere. Para lo qual tener y cumplir, obligo todos mis bienes havidos y por haver. En fe y testimonio de lo qual, os hago el presente auto ante el notario y testigos abajo escritos, en mi villa de Buñol y que contamos a nueve días del mes de henero del año del nacimiento de nuestro señor Jesucristo de mil seyscientos treinta y quatro.

Sepan de mí, Don Laudemio Mercader, conde de Buñol, que los dichos capítulos de mejora prometo, apruevo, ratifico y confirmo, conforme en cada uno de ellos está dispuesto y ordenado. Presentes fueron por testigos el reverendo mossèn Luys Juan López de Vita, presbítero, vecino de la ciudad de Valencia, y Antón Saonero, labrador de la villa de Sieteagüas, al presente hallados en la villa de Buñol.

XVII

1645, maig 11, València.

Concòrdia entre el comte de Bunyol i els seus creditors.

ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3^a, Apèndix, exp. 2.674.

Francisco Pablo García, en nombre de don Laudomio Mercader conde de Buñol y de don Vicente Vallterra, Diego Palo, presbítero, doctor en Sacra Teología síndico del Colegio del Corpus Christi, y Francisco Lorenzo de Veá, de la Compañía de Jesús, procurador del convento de la Villa de Urgell, electos de los acreedores de dicho conde de Buñol, todos vecinos de la ciudad de Valencia, haziendo presentación de mi poder digo que: en 11 de mayo de este año se ha hecho y otorgado una escritura de transacción y concordia entre el dicho conde y sus acreedores con la qual se ha suspendido la concordia hecha entre el conde de Buñol, difunto padre del dicho don Laudomio y sus acreedores, en 20 de junio del año pasado 1615. Se ha hecho acta de nuevo ajustando la paga de las pensiones y, en su caso, de los principales de los censos según la posibilidad de la hacienda del conde. Todos los acreedores intervinieron en la concordia y solamente tres la contradijeron, a los demás les ha venido bien y la han confirmado. Suplica al rey mande recibir información de testigos sobre la utilidad y beneficio que resulta a ambas partes, y mande interponer su real autoridad y decreto para que la dicha concordia se observe y guarde inviolablemente, no solo por los que la han confirmado, sino por los que no la han querido firmar, que son una mínima parte, tanto en número de personas como en cantidad de crédito. (...)

E primerament, attès y conciderat que per haver-se vist y experimentat que lo comte de Buñol don Gaspar Mercader, pare del dit comte don

Laudemio, no podia acudir a pagar los càrrecs y obligacions a que aquell y sa casa eren tenguts, en la forma que estava dispost y manat per les Reals Pragmàtiques y asientos manades publicar y pendre per sa Magestat per rahó de la expulsió dels moriscos del dit condat de Buñol y demás llochs del present Regne, ab acte de capitulació y concòrdia feta y fermada entre aquells y lo dit comte don Laudemio y altres, de una, y los dits sos crehedors, eo la major part de aquells, de altra, rebuda per Francés Berthomeu Simanques, notari, en vint de juny de l'any mil siscentes y quinse, decretada y auctorizada per sa Magestat y son Consell Supremo de Aragó, ab son Real decret despachat en la ciutat de Valladolid en cinch de setembre del dit any mil siscentes y quinse. Registrada in diversorum Valentia dècimo cuarto foli centesimo quadragesimo tertio. Fonch *inter alia* pactat, transigit y concordat, que además de la reducció en los censals, violaris, deutes y càrrechs a que era tengut lo dit comte de Buñol, don Gaspar Mercader, provehida per sa Magestat en les dites Reals pragmàtiques y asientos que manà donar en la casa de aquell, se reduyssen, segons que ab tot effecte se reduyren los dits censals y violaris per temps de deu anys, ço és: los censals de conte pròpi del dit comte a for de huit diners per liura, y los censals de les aljames a for de quatre diners per liura, y los violaris a for de dotse diners per liura. Comensant a contar los dits deu anys, el primer de juliol del dit any mil sisents y quinse en avant.

Item, que tots los ròssechs, així de pensions de censals com de violaris, que restaven a deure per lo dit comte de ans y après de la dita expulsió general dels moriscos del dit condat de Buñol, fins tot lo mes de juny del dit any mil sis-cents y quinse se haguessen de reduir y pagar per lo dit comte y així mateix, a for de huit diners per liura los de conte propi de aquell, y los violaris a sou per liura. Y que per a pagar los dits ròssechs en la forma damunt dita, lo dit comte de Buñol tingués obligació, passats que fossen los dits deu anys, que venia a ser per tot lo mes de juny del any mil sis-cents vint y cinch, lo primer dia del dit mes de juliol del dit any en haver de depositar aquell, o son successor, en la Taula de Cambis y depòsits de la present ciutat de València, a nom de les persones *ibidem* contingudes, cinc-cents liures ultra de les pensions que tindrà obligació de pagar, conforme lo fur y

reducció dessus dits, per a que aquelles se repartissen per sou y per liura entre los dits crehedors, a sou per liura a conte de lo que se le deuria per rahó de dits ròssechs reduyts en la forma dessus dita y gualant los crehedors conforme sos credits. Y lo primer de juliol del any mil sis-cents y vint y sis altres cinc-centes liures per al mateix effecte, y que açò se hagués de observar y guardar tots los anys fins tant que real y verdaderament se haguessen pagat tots los dits ròssechs, depositant cascun any consemblant cantitat de cinc-centes liures por obs de pagar aquells.

Item, que passats los sobre dits deu anys de la reducció del for de huit y quatre diners per liura respective en respecte de dits censals, y del for de sou per liura en respecte de dits violaris, haguessen de restar y restassen los dits censals y violaris perpètuament reduhïts, a saber és: los de comte propi dels dit comte, a for de deu diners per liura, y los de les aljames a for de cinc diners per liura. Als quals fors respective, se haguessen de pagar perpètuament per lo dit conte y sos successors, renunciant a qualsevol dret de poder demanar altre qualsevol for, per rahó de dits censals, així de comte propi, com de les aljames respective, com dels violaris. Com les dites y altres coses largament són contengudes en la dessus dita y prechalendariada concòrdia. Attès etiam que lo dit condat de Buñol y nova població de aquell no sols és anat y anada en millora (com s'esperava) sinó ans bé en pijora, per les calamitats del temps y esterilitat dels anys y collites (com és notori). Per la qual rahó no sols no se han depositat per lo dit conte annualment del dit any mil sis-cents vint y cinch en avant, ni en ningun any les cinch-centes liures ànnues, que com dit és se havien de depositar per conte dels ròssechs. Però, ni encara tampoch de dit temps en avant, se ha pogut pagar lo dit augment de concòrdia, com se prometé a dit for de deu diners per liura los censals de comte propi, y de cinch los de les aljames, y de dihuit los violaris, sinó tant solament al dit for primer de huit y quatre y dotse diners per liura respective, *hoc* y encara a este for no se han pogut acabar de pagar fins hui íntegrament les pensions ànnues de aquelles per deure com se deuhem algunes anyades y pagues. Attès *praeterea* que per part de dit conte don Laudomio se'ls ha representat a dits crehedors que sinó era acomodant lo de nou en la paga de dits censals y violaris no podia acudir a donar satisfacció

alguna als dits sos crehdors, per trobar-se com se troba impossibilitat per les rahons damunt dites, y altres que per sa part se han considerat. Y que havent-se considerat aquelles per los elets nomenats per dits crehedors *ad referèndum*, en lo primer ajust que.s tingué en la dita confraria de Sent Jaume. Y feta relació als dits crehedors y trastejat entre tots lo acort y concert que es podia pendre, se ha acordat entre aquells y lo dit conte de Buñol, después de molts trasteigs y col·loquis, lo que inferius se dirà y declararà licet no sia com no és en tot conforme lo que pretenia lo dit conte de Buñol y es proposa per sa part. Per çò *et alias* és estat pactat, avengut y concordat, per y entre lo dit conte de Buñol, don Laudomio Mercader y Centelles, de una y los refferits crehedors de aquell de altra, que per temps de quinse anys, contadors del primer de janer del present any mil sis-cents quaranta cinch en avant, lo dit conte de Buñol, don Laudomio Mercader y Centelles, tant solament sia tengut y obligat a pagar y respondre los dits censals, aliments y violaris y qualsevols altres ànnues responsions y prestacions a que en qualsevol manera y per qualsevol títol, causa o rahó sia tengut y obligat a haver de respondre a qualsevols persones, collegis, convents, universitats y comunitats al dir for primer en dita concòrdia del any mil sis-cents y quinse, ço és los de comte propi a huit diners per liura, y los de les aljames a quatre diners per liura, y los violares a dotse diners per liura. Suspenent en dita conformitat los dits crehedors lo pactat y promès en dita concòrdia del any mil sis-cents y quinse en lo passat y per venir de haver-los de pagar a major for.

II Item, és estat pactat *ut supra*, que tot lo que en cada un any importaran les dites ànnues prestacions y responsions de censals, violaris y demés, vista lo tenor el dessús dit y antecedent capítol al dit for en aquell respectivament contengut, ho haja de depositar y deposite lo dit comte don Laudomio per lo discurs de dits quinse anys per tot lo mes de juny en cada hu dells en la Taula de Cambis y depòsits de la present ciutat de València, a nom dels elets de dits crehedors que són o seran, per a que de allí, aquells hagen de liurar y pagar a cascun crehedors lo que li tocarà y haurà de haver, vista lo tenor de la dita y present concòrdia fermada apoca per aquells en poder del notari que elegirà y voldrà lo dit conte de Buñol, lo qual comense y estiga obligat a fer lo dit

depòsit per tot lo mes de juny del present any, y després així mateix en lo any primer vinent y demés consecutius per lo discurs dels dits quinse anys.

III. Ittem, és estat pactat *ut supra*, que passats tres anys després dels llarchs dies de la condessa dona Ypolita Centelles, mare del dit conte don Laudomio, estiga obligat, segons ab lo present capítol se obliga, en forma bastant y qual conuinuinga (sic) en haver de depositar cascun any en dita Taula en la forma damunt dita, també per lo mes de juny, tres-centes liures cascun any per conte de dits ressagos, per a que se'ls repartixquen los dits crehedors entre aquell modo predicto a sou per liura, per conte de aquells, y així mateix, passats [...] any de hui en avant contadors, depositarà en la mateixa forma dos centes liures més, en cada un any per comte de dits ressagos, per a que es repartixquen *ut supra*, ab que es vindran a depositar en cada un any cinch-centes liures com se prometé y pactà en dita concòrdia del any mil sis-centes y quinse.

IV. Ittem, és estat pactat *ut supra*, que lo dit conte don Laudomio, haja de donar fiances a satisfacció de dits elets, un any per altre, per al compliment de lo contengut y pactat en los antecedents capítols.

V. Ittem, és estat pactat *ut supra*, que lo dit conte don Laudomio, que per lo discurs dels dits quinse y deu anys, sols estiga obligat a lo que per lo discurs de aquells respectivament se ha promès y pactat en los antecedents capítols, sens poder ser obligat, executat, ni molestat per altra cantitat ni cosa alguna, poca o molta, *etiam* que es pretenga que la deu y es deutor della, per rahó de lo que fins hui estava obligat a pagar y respondre conforme lo tenor de la dita concòrdia del any mil sis-centes y quinse, al dit for de huit y quatre y dotse diners per liura, ni per altra qualsevol causa ni rahó que dir y considerar se puga.

VI. Ittem, és esta pactat *ut supra*, que tot lo contengut en los dits y presents capítols, per lo discurs dels dits quinse anys y deu anys respective, se haja de entendre y entenga mentres, emperò, en aquells vixca lo dit conte don Laudomio. Perquè així, en cas de morir aquell en lo discurs de dits anys (lo

que Déu no permeta), la present transacció, capitulació y concòrdia haja de restar y reste, segons que *nunc protunc* en dits casos o qualsevol de aquells volen les dites parts que reste per recissa y resolta, així com y de la mateixa manera que si no se haguera fet, ni fermat. Y que ans bé, en dits cassos o qualsevols de aquells, hagen de restar y resten los dits crehedores tots los drets que els pertanyen y competir-los poden, en virtut de dita concòrdia del any mil sis-cents y quinse, salvos e il·lesos, *in omnibus et per ommia*, per a poder usar y valer-se d'ells, y fer tot lo demás que per dita rahó els competixca y competir los puga. Y que lo mateix se entenga, observe y guarde, en cas que per lo discurs de quinse y deu anys no cumplixca lo dit conte don Laudomio, ab puntualitat en tot lo promès y pactat per sa part en la present capitulació, transacció y concòrdia, iuxta serie y *tenor in omnibus et per ommia*.

VII. Ittem, és estat pactat, avengut y concordat que los dits y presents capítols et etiam lo infrascrit sien excutoris *ab summissi* y renunciació de propi for, variació de juhí, executòria, jurament, obligació, hypotheca de béns y demás clàusules, en semblants actes posar acostumades juxta lo estil y pràctica del notari rebedor de la present capitulació, transacció y concòrdia.

VIII. Ittem, és estat pactat *ut supra*, que a costes y despeses de dit conte don Laudomio, se haja de demanar y supplicar per aquell y los dits crehedores, decret y auctoritat Real de sa Magestat y son Consell Supremo de Aragó, en la forma acostumada de la present capitulació, transacció y concòrdia y coses en aquella contingudes, per a que.s obligue y pare perjuhí en rahó de haver de passar per aquella uixta lo sèrie y tenor en tot y per tot, no sols als crehedors que la fermen y fermaran, y venen y vindran bé en aquella y sos successors sinó també als que no la voldran fermar y contradiran y successors de aquells, no obstant qualsevols vincles y maiorazgos y altra qualsevol cosa a que estiguen tenguts y subiectes los censal y violaris y demás ànnes responsions y prestacions que aquells en qualsevol manera tinguen contra lo dit conte don Laudomio y sa casa. Puix realment son estats citats y convocats per a tractar de dita concòrdia ab dia, loch, hora y puesto certs per medi del pregó y crida pública que per a dit

effecte se ha fet y publicat, de provisió de la Real Audiència, per la present ciutat de València y lochs acostumats de aquella, a instancia y supplicació del dit conte don Laudomio. Y que per a effecte de demanar-se y obtenir-se lo dit decret de auctoritat Real, en la forma damunt dita, los elets dels dits crehedors hagen de donar poder bastant y qual convinga a la persona o persones que els pareixerà, per al qual effecte los dits crehedores donen y confereixquen als dits elets, tot aquell que sia menester y qual los poden donar y atribuir, y per a dit effecte y per a tots los demás continguts en la present capitulació, transacció y concòrdia, y de la que en rahó de aquella convinga fer-se y excutar-se los dits crehedors *cum praesenti* elegeixen y nomenen en elets als dits Doctor Diego Palau, prevere syndich del Collegi de Corpus Christi, de la present ciutat y al pare fray Lorenç de Veà, syndich del Collegi de la Seu de Urgell, y a don Vicent Vallterra, donant-los tot lo poder bastant per a les coses dessús dites, prometeren ett. obligaren ett. actum Valencia ett.

Testes: Joan Perales, notari, y Lorenç Lança, escrivient de Valencia...

XVIII

(s.d)

El II comte de Bunyol, don Laudomi Mercader, sol·licita el títol de marquès de Setaigües.

ACA,CA, Secretaria de València, llig. 892, nº 4, s.f.

Señor.

Don Laudomio Mercader, conde de Buñol, cavallero de la Orden de Santiago dice:

Que el conde don Gaspar, su padre, sirvió en las dos jornadas que se juntó armada para Argel, y fue a servir, a su costa, en el socorro de Cádiz. Y que en la expulsión general de los moriscos deste Reyno se le despoblaron quatro lugares, en que se perdió diez mil ducados de renta, y en parte de recompensa, se le hizo merced de ducientos ducados de renta sobre la reseta Real de València, y ducientos sobre la de Origuela, y estos efectos están tan cargados, que oy se le deven quatro mil y ducientos ducados. Y así mesmo, se le hizo merced de el oficio de gentil hombre de la boca, gozando los gajes en València, pero no lo a conseguido, pues se deven oy ocho mil ducados. Con que, en tan considerable pérdida de renta en su Casa, no ha tenido aún la parte de satisfacción que se les señaló en dichas merçedes, por no ser efectivas ni poderlas cobrar, lo que le a obligado a hasistir, lo más del tiempo, en una aldea, beneficiando la parte de la haçienda que le queda para poder vivir.

Y a servido a vuestra Magestad, de orden del duque de Arcos, virrey y capitán general deste Reyno, en resibir en Sieteagüas, las tropas de infantería que se conduçían de Castilla, y disponer sus tránsitos, en que ha hasistido dos años. Ocupación que la tuvo antes el regente don Cristoval Crespí. Y que don

Cotaldo Mercader, su hijo, paçó al Estado de Milán a servir a vuestra Magestad, con una compañía de infantería, y aviendo servido dos campañas en el tercio de don Francisco de Luna, fue herido y preso defendiendo su puesto en el último sitio del Casal. Y murió de las eridas, prisionero en Caramañola.

Suplica a vuestra Magestad, en consideración de lo referido, sea de su Real servicio, haçerle merçed de título de marquès de Sieteagüas, para el mayorazgo de su Casa, y de ochocientos ducados de pençión, situada sobre el Arçobispado de Valençia, para don Gaspar Mercader, su hijo. Que consiguiendo esta pençión renunsiará la renta de las recetas y los gajes de gentil hombre de la boca que importará junto la cantidad que pide de pençión, y con ella tendrá efectiva la renta que se le dió en alguna satisfación de el menoscabo de su Casa, y con la merçed de el título, recompensará doze mil y ducientos ducados de corridos que se le deven, y quedarán premiados los servicios que representa. Esperando esta merced de la Real mano de vuestra Magestad.

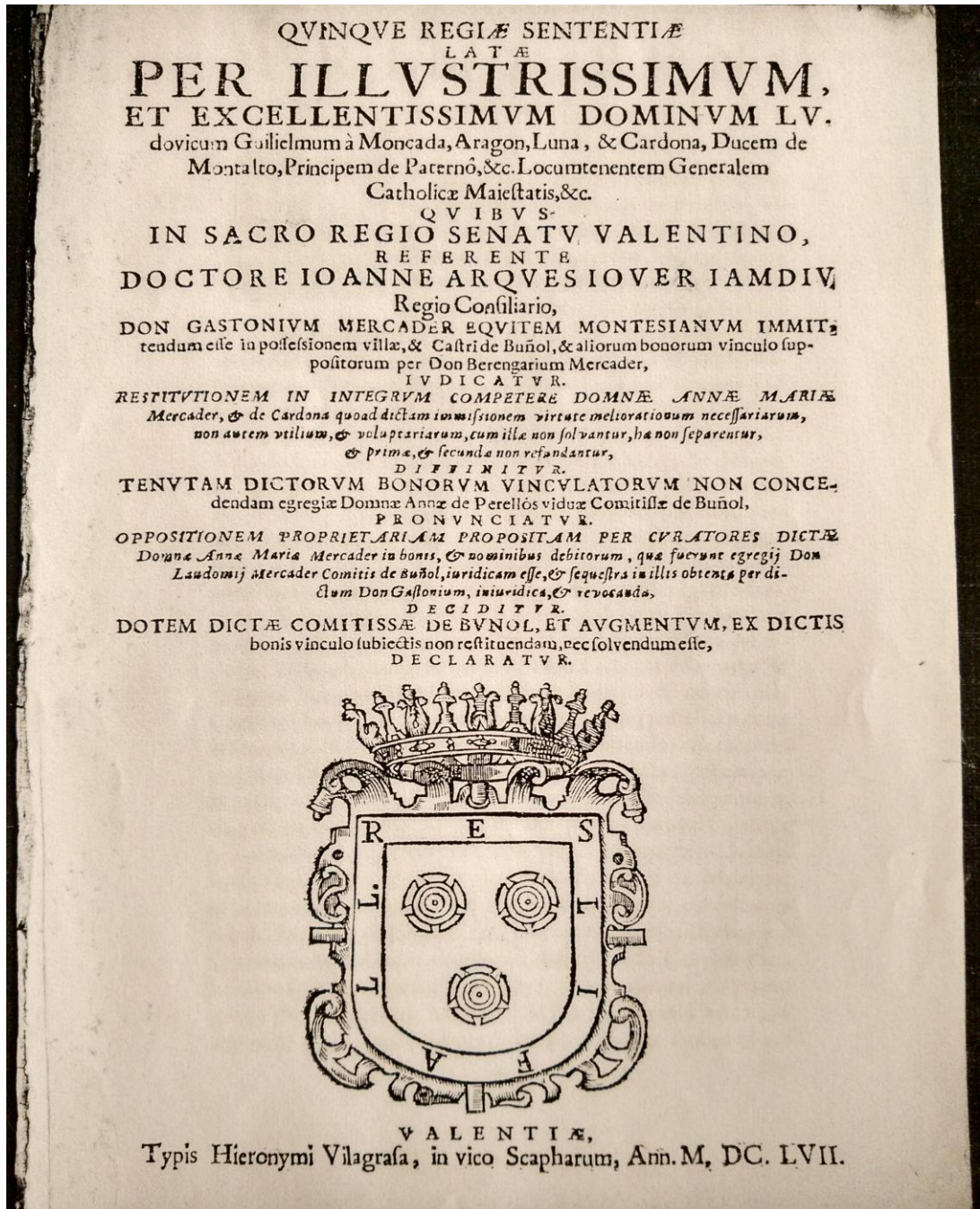
[Resolució] Si quiere el título de marquès, suprimido el de conde y 900 escudos de pensión.

XIX

1657

Portada de les cinc reals sentències per la successió del vincte de Bunyol, impreses en 1657 en la impremta de Jeroni Vilarrasa, amb l'escut i blasons del llinatge dels Mercader.

AHN, Secció Noblesa, Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 26.

XX

1673, 30 de juny. València.

Carta de pagament de don Gaspar Alaman Cervelló Mercader, a favor de la seua muller, dona Agnès de Palafox, i dels marquesos d'Ariza.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 34, s.f.

Sean los que esta carta de pago fin y quito vieren y entendieren, que yo, el egregio don Gaspar Alaman de Cervellón Vivas y Vique, barón conde de Cervellón, señor de la baronía de Orpessa, de esta insigne y presente ciudad de Valencia vezino y morador. Por quanto capitulación matrimonial que fue hecha y celebrada en la ciudad de Zaragoza de Aragón, por ante Diego Miguel Andrés, escribano del número de dicha ciudad, en treze días del mes de henero, año de mil seiscientos setenta y dos, entre partes, de la una, los illustres señores marquesses de Ariza, don Juan Doris Blanes de Palafox Ximénez de Urrea, mayordomo del Rey nuestro señor, y de su Consejo en el Supremo de los Reynos de la Corona de Aragón, ya difunto, y doña María Phelipa Folch de Cardona, coniuiges, i la señora doña Inés María de Palafox y Cardona, hija suya, de su legítimo matrimonio, hoy egregia condessa de Cervellón, mi señora y muger; y de la otra, el illustre señor don Francisco de Palafox y Cardona, hijo mayorazgo de dichos señores marquesses, y ahora marquès de Ariza. Con poderes bastantes míos y del egregio señor don Gerardo de Cervellón, barón conde de Cervellón, señor de la dicha baronía de Orpessa, del Consejo de su Magestad, y su bayle general en esta dicha Ciudad y su Reyno. Por tenor de la qual, y del quinto capítulo de ella, parece que a la dicha egregia mi señora y muger se le havúan de constituhyr, como con efecto se lo constituyeron, doze mil libras moneda de este Reyno: es a saber,

las dos mil, y aquello más que fuere, en vestidos y en el gasto de traer la dicha señora a esta Ciudad, i lo demás, a cumplimiento en cierta forma expresada en dicho capítulo quinto, el qual y su thenor quiero haver aquí por inserto. Por tanto, por thenor de la presente pública carta de pago, ottorgo y confieso a los dichos señores constituyentes, y a la dicha egregia señora mi mujer, ausentes del presente ottorgamiento, bien assí como si fuesen presentes, que he habido y recibido dos mil ciento y treze libras y diez sueldos, moneda de este Reyno. Es a saber, en tantos vestidos estimados por Juan Ramón, sastre, a toda satisfacción de ambas partes, mil ciento cinquenta y quatro libras y diez sueldos de dicha moneda, en la qual cantidad, presente el dicho Juan Ramón ante los testigos abaxo escritos, juró, en poder del notario infrascrito, a Dios Nuestro Señor y a sus Santos Quatro Evangelios, en devida forma de derecho, haver estimado los dichos vestidos por su justo valor conforme a su conciencia y reglas de su officio. En tantas joyas y plata la suma de quatrocientas ochenta y seys libras de la misma moneda, según el pesso y estimación hecha por Joseph Morner, platero, de voluntad de ambas partes, el qual también presente juró en mano del dicho e infraescrito notario, y en presencia de los mismos testigos, haver pessado fielmente lo que consta en pesso y estima de lo que consistía en estimación, según Dios y su conciencia, reglas y pericia de su arte. Ducientas libras de la dicha moneda, en que se ha arbitrado por terceras personas dessenteressadas, el gasto del camino, y en dinero effectivo, realmente y de contado, ducientas setenta y tres libras. Que las quatro partidas hazen suma de las dichas dos mil ciento treze libras y diez sueldos, de la sobredicha moneda. Y por ser así la verdad, que realmente y con effecto se me han entregado las sobredichas cantidades, en la dicha forma respectivamente, y que de la dicha dote constituhyda, solo se me está deviendo la restante cantidad de nueve mil ochocientas ochenta y seys libras y diez sueldos, las quales he de haver en el casso y especie de bienes que se contiene en el dicho capítulo. Y digo que, respecto de las dichas dos mil ciento treze libras y diez sueldos, de la dicha dote constituhyda, la presente me doy por satisfecho y pagado, y renuncio a la excepción de pecunia no numerada, no havída y no recibida, y a todo dolo, fraude y engaño.

La qual fue fecha en la dicha y presente ciudad de Valencia, a los treynta días del mes de junio, año del nacimiento de Nuestro Señor Jesuchristo, mil seyscientos setenta y tres.

Señal de mí, dicho el egregio barón conde de Cervellón, don Gaspar Alaman de Cervellón Mercader Vivas y Vique, quién la presente carta de pago ottorgo y firmo. Siendo presentes por testigos, Valero Ortiz, estudiante, y Jacintho Todo, escriviente, de la dicha y presente ciudad de Valencia vecinos y moradores.

XXI

1681

Poema de don Gaspar Mercader de Cervelló inclòs en *Fúnebres elogios a la memoria de don Pedro Calderón de la Barca escritos por algunos apasionados suyos del Alcázar*, que don José de Castellví va publicar en 1681.

Biblioteca Nacional, Sign. R. 22/11693

ROMANCE HEROICO DEL
Conde de Buñol, y Cervellon.

Funebre infausto escollo de las vidas,
daño comun, deydad inexorable,
que con el culto de apagadas luzes,
adornas de cenizas tus altares.

A cuyas negras aras la preciffa
melancolica ofrenda de tu imagen,
prevenida aun no dà como possible,
el que la teme como inevitable.

Despojo tuyo es ya el Cisne mas noble;
fufrelo vil embidia, tu que hazes
que ayan de ser mortales los ingenios,
para ser los ingenios inmortales.

De la porcion humana desafido
eternas ya gloriosas plumas bate,
y aunque se aparta mucho con lo ausente,
la imitacion le pone mas distante.

Logràra en su tragedia mas afectos,
si su muerte à su pluma se fiasse,
aquel que en en los Theatros tantas vezes
los coraçones puso en los semblantes.

Muriò en madura edad, porque parece
del que no desperdicia los instantes.

Larga la duracion, mas si la emplean,
aun faltan presto, los que mueren tarde.

Falleciò conociendo ser la humana,
inutil ambicion; ò altas Deydades!
los que nacen asì, para que mueren?
Y los que asì no mueren, porque nacen?

Alegrense los hombres, advirtiendò,
ser tambien hombres los que son tan grandes,
y pues de defengaño firven todos,
firva de vanidad algun Cadaver.

XXII

1685, 13 de febrer.

Carta autògrafa del comte de Bunyol, don Gaspar Cervelló Mercader, dirigida a l'Excel·lentíssim Senyor don Pere Antoni d'Aragó, disculpant-se per una falta de cortesia amb l'arquebisbe.

ACA,CA, Secretaria de València, llig. 824, s.f.

Excelentísimo Señor [don Pedro Antonio de Aragón].

Señor, recibo su carta de vuestra Excelencia de 31 del pasado, en que se sirve vuestra Excelencia advertirme lo que falté en no asistir al acompañamiento del señor arzobispo. Y puesto a los pies de vuestra excelencia, con el debido reconocimiento de no haver concedido más logro a tan pretextada malicia, como la que notició a vuestra excelencia este suceso, le referiré, nuevamente, a vuestra excelencia, no sólo por librarme de la apariencia de su delito, sino por no incurrir en el de ocultar la verdad a vuestra excelencia.

Muchas veces han llamado los señores virreyes a la nobleza, dejando su insinuación en los términos de agasajo, sin las obligaciones de precepto, y esta en que combidaron, solamente en nombre propio, el marquès de la Casta y el conde de Sallent, aún dava más libertad. Pero, en caso que los otros no la tuvieran para escusarse, es cierto que en mi no la hubo para asistirles, hallándome con un accidente tan penoso, y que tantos días ha me hace huir del ejercicio y del movimiento. Y sacándome las instancias de los amigos aquella tarde, como las otras, a buscar por alivio la diversión del paseo, que es ordinariamente en el Mercado, sucedió pasar por allí (no siendo su camino) el acompañamiento. Y bastantemente se pudo conocer que no obré con malignidad ni afectación, pues aquella misma semana, acavada la función

de un Viático, a que asistió el señor virrey, le fui cortejando voluntariamente asta el coche, y he dicho voluntariamente, porque entre la confusión del pueblo fuera fácil haverme escusado como hicieron otros.

Destá ingenua y desnuda relación creo, señor, entenderá piadosamente vuestra excelencia, que no falté a mi obligación, y que no necesitaré en delante de sus advertencias de vuestra excelencia, que mi veneración admite como preceptos. Y aunque pudiera por natural defensa mía, poner en consideración de vuestra excelencia, que quizá querrán emplearla, en estas cortas importancias, por apartarlas de otras mayores que tienen este Reyno, en el infeliz estado que no se ha visto nunca. Lo deixo de referir con más expresas circunstancias, pues su gran zelo de vuestra excelencia sabrá encontrar menos apasionados avisos, y porque aunque lo calle mi atención, lo publicará bastantemente la necesidad y el tiempo.

Quedo a la obediencia de vuestra excelencia con sumo rendimiento, rogando a Dios que dé a vuestra excelencia los muchos años que deseo y he menester.

Valencia, 13 de febrero 1685.

El conde de Buñol

XXIII

1685, 3 de noviembre.

Sol·licitud del comte de Bunyol i Cervelló, don Gaspar Mercader i Cervelló, de l'ocupació de majordom reial.

ACA,CA, Secretaria de València, llig. 925, D. 24, s.f

Señor.

El conde de Buñol y Cervellón, puesto a los Reales pies de vuestra Magestad dice: que haviendo suplicado a vuestra Magestad le honrrase con el empleo de mayordomo suio, y respondido vuestra Magestad que le tendrá presente, trata de restituirse a su cassa con el mismo deseo de ocuparse en servicio de vuestra Magestad, y con el recelo de que la distancia y el no maior conocimiento que ay en esta Corte de los vassallos de la Corona de Aragón le retarden esta fortuna. Y assí suplica a vuestra Magestad, se sirva de tener presentes la calidad y servicios de sus abuelos, para que vuestra Magestad le honrre con el empleo de mayordomo suio quando fuere de su real agrado en que recibirá merced.

[En nota]: Hágase recomendación a su Magestad por el conde, refiriendo la calidad de su Casa y sus servicios para que su Magestad le haga la merced que correspondiere.

XXIV

1686, juliol, 5. Bunyol.

Acte de possessió de la vila de Bunyol pel marquès d'Albaida, don Ximén Pérez Milà d'Aragó, en nom de don Francesc Maria Mercader i Cervelló, hereu del comte de Bunyol.

AHN, *Secció Noblesa*, Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 38, s.f.

Anno a Nativitate Domini millesimo sexcentesimo octuagessimo sexto. Die vero intitulato quinto julii. Personalment constituït en la present vila de Bunyol, y en presencia dels notari y testimonis davall escrits, lo il·lustre don Ximén Pérez Milán de Aragón, marquès de Albayda, procurador general de l'egregi don Gaspar Mercader Cervelló, Vives, Vich i Mascó, conde de Bunyol y de Cervelló, així en nom propi, com de pare y legítim administrador de l'il·lustre don Francisco Mercader y Cervelló, son fill primogènit, segons que de la procura consta ab acte rebut per lo notari infrascrit, en vint y sis de maig proposat, manà a Balthazar Ferrándiz, justícia, fes convocar Consell General en la forma acostumada a tots los vehïns y habitants de la dita y present vila y terme de aquell. Y en continent, lo dit justícia manà convocar a dits vehïns per medi de Pere Fuentes, ministre de dita vila, a so de campana, a tots los vehïns y habitants de la present vila, per a celebrar y tenir Consell General en la iglésia de aquella, en la forma acostumada en semblants Consells, per a el dia de huy que enseguida de la dita convocació se congregaren en la església de aquell los següents: Balthazar Ferrándiz, justícia de la present vila de Bunyol; Francisco Hernández, jurat major; Pere Sanón de Luys, jurat menor; Juseph Perelló, majordom; Vicent García, lochtinent de justícia; Gaspar Guerrero; Francisco Moya; Pedro de Sanón de Juan; Gaspar García; Diego Rodrigues; Pedro Agramunt; Batiste Simón; Joseph Perelló menor; Pasqual Martínez; Gil García; Francisco Ponçe; Joseph

Hernández major; Joan Ferrer; Paulo Perelló; Gaspar Perelló; Antoni Benito; Joan Martínes; Jaume Sanón menor; Nicolau de Atienza; Jaume Amorós; Miquel Tello; Roque Carrascosa; Frances Vallés major; Vicente Corejan; Joan de Atienza; Jusepe Galarsa; Pedro Vallés; Jayme Sanón de Luys; Vicente Rodrigues; Jusepe Romero; Joan Ximenez; Vicente Gil; Francisco Ximenes; Thomas Pérez; Francisco Vallester; Miquel Navarro; Balthasar Rodrigues; Estevan Boix; Francisco Dias; Alonso Hernandez; Anton Ponce; Joan Canelles; Joan Sanón; Joan Alemany; Anton Vallés; Pedro Sanón menor; Jusepe Palau; Thomas Ximenez; Joan Tarín; Juan Sanchiz; Vicente Galarsa; Domingo Ortis; Jayme Expert menor; Martin de Bonatge; Jusepe Navarro; Jusepe Sanón; Miquel Rodrigues; Christoval Hernández; Joan Simón; Nicolas Navarro; Miquel Mas; Damian Sanón; Joan Ruis; Nicolau Ortis; Sebastian Hernandez menor; Joseph Hernandez de Martín; Bernardo Sanón; Joan Hernández menor; Jaume Sanón Corejan; Pedro Rodrigues; Francisco Martínez; Joan Hernández major; Henrique Rodrigues; Bernardo Matallí; Antoni Cortes; Bacilio Ferrer; Joseph Galarsa; Joseph Ferrer; Pedro Cortés; Miguel Perelló; Joan Matallín; Geroni Balaguer; Vicente Vallés; Francisco Vallés major y Pedro Meles, tots vehins y habitants de la dita vila de Bunyol, convocats a so de campana per dit Pere Fuentes ministre de dita vila de Bunyol. Lo qual, medio juramento, relació féu al notari infrascrit de haver convocat a so de campana a tots los vehins y habitants de la present vila en lo dia de huy, per a tenir y celebrar Consell General en la església de aquella y afermant ésser la major part dels vehins y habitants de la present vila de Bunyol y representant tota aquella.

Y així, junts y congregats, lo dit il·lustre marquès, en dit nom de procurador de dit egregi conde en son nom propi, los absolgué, eximí e lliurà del jurament de fidelitat que li tenien prestat, y enseguida, en dit nom, donasen la posesió, així de la present vila com del terme y regalies de aquella, ab les jurisdiccions civil y criminal, mer y mixt imperi, ús y exercici de aquella, ab son terme, dret y regalies y demás drets a senyor pertanyents, per a després de sos dies, no abans ni de altra manera, al dit egregi conde, com a pare y llegítim administrador del dit il·lustre don Francisco Mercader y Cervelló, son fill primogènit y de la il·lustre dona Inés de Palafoix, sa muller y

esposa, legítim y natural. Y li prestaren los homenatges de fidelitat ab jurament de no inquirir, buscar ni conèixer altre senyor, sinó al dit il·lustre don Francisco, per a després dels dies del egregi conde don Gaspar, son pare, preventionalment des de ara, per a quant sucehixca el cas de la sua mort, no abans, ni de altra manera. Com estigues prompte lo dit il·lustre marquès, en dit nom de procurador de dit egregi conde com a pare y legítim administrador del dit il·lustre don Francisco, y en nom de este, promet guardar tots los Furs, leys, capítols, usos y bones costums en quant estiguen en observància, segons lo tenor del acte de la població.

Y ohyda y entesa la dita proposta, tots los dits vasalls y vehïns digueren y respongueren unànimes y conformes, et *nemine discrepante*, estaven promptes a donar la referida possessió de dita vila de Bunyol, castell, terme y regalies, jurisdiccions civil y criminal, ús y exercici de aquell en ses persones y béns, y prestar lo vasallache de fidelitat per besament de mà y muscle, ab salvetat de tots sos drets, per observància y demostració de la dita tradició, posesió y promesa. Escomensant lo dit justícia y enseguida los jurats y demás oficials y vehïns separada y divisament se alsaren de sos puestos y acudiren al presbyteri de dita església, en lo qual estava seit en una cadira lo dit il·lustre marquès, que és lo puesto acostumat y prefigit a dits senyors, y agenollant-se, li besaren la mà y muscle en demostració y senyal del vasallatge que li prestaven al dit il·lustre don Francisco Mercader y Cervelló, per a després dels dies del dit egregi conde don Gaspar son pare. Y seguidament, deprés de haver prestat lo di vasallache, li prometeren ser fels y leals vasalls, y no inquirir conèixer, buscar ni reclamar altre senyor, sinó al dit il·lustre don Francisco y sos llegítims successor y descendents. Y així mateix, li prometeren donar, pagar y contribuir tots los delmes, censos, tributs, regalies y demás drets a senyor pertanyents, y que fins huy han acostumat pagar, y a que segons contextura y disposició textual del acte de població puguen y deguen estar tenguts y obligats. Y lo dit il·lustre marquès, acceptant la dita submissió, promesa, fidelitat y homenatges, y així mateix tot ço, e quant com a senyor toca y pertany al dit il·lustre don Francisco, en lo referit cas de premorència de son pare. *Deinde*, ab jurament per aquell prestat, prometé als dits vassalls y vehïns guardar los tots los usos, leys y

privilegis que tots los demás senyors los han acostumat guardar, y a que puga estar tengut segons lo acte de població y observancia de aquell.

Y usant de la jurisdicció civil que dits vehïns li havien donat y dit il·lustre marquès havia pres, revocant de officials als referits justícia, jurats y demás officials, abdicant-se el poder que aquells tenen, e inhabilitant-los y prohibint-los lo exercici de dits oficis, a lo que aquells obehïren admetent dita revocació y entregant-li les insignies de sos oficis al dit il·lustre marquès, dexant y apartant-se dels puestos que com a tals officials ocupaven en dita església *et Paulo post (sic)*, el dit il·lustre marquès reiterà als matexos justícia, jurats y demás officials, y restituhí ad aquells los matexos officis que abans tenien, donant-los respectiu aquell poder y facultat que es requereix y acostuma donar a semblants officials, los quals, respective, prestaren jurament en poder del dit il·lustre marquès de portar-se bé y lealment en la administració y exercici de sos officis .

Preterea, en presència dels consellers y assistència dels officials y notari y testimonis davall escrits, se'n isqué el dit il·lustre marquès a la plaça de dit loch y en señal de la profesió y facultat que tenia en virtut de la jurisdicció criminal que li havia donat y que dit il·lustre marquès havia pres, manà plantar una forca en la plaça y manà penchar un guant, y que a pena de cinchcentes liures no el tocàs ni se atrevís a despenchar-lo. Y subseguidament lo manà despenchar y desfer dita forca, *et successive*. En continuació de la desús dita jurisdicció, tenint noticia que Pere Cortés estava judiciat de cert delicte que havia comés, manà al dit justícia el posàs pres en les presons de dita vila. Y haveriguat millor y sabent que aquell es trobava immune de dit delicte, lo manà traure de la presó. Y en senyal de la posesió que li havien donat a dit il·lustre marquès y sa senyoria, en lo dit nom prenia per lo dit il·lustre don Francisco per a després dels dies del egregi conde don Gaspar y entenia pendre de la dita y present vila, es pasechà per los carrers de aquella entrant y exint, y fent los demás actes possessoris que altres y semblants senyors acostumen fer. E immediatament, continuant la referida possessió *et ad alios non se devertendo actus*, se'n ixqué y pasechà, en presencia dels dits officials, notari y testimonis davall escrits, per lo terme de dita vila, arrancant

herbes y tallant rames de arbres, y generalment fent tots los actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer, ab sciència y paciència de tots. E successive, *eisdem* presentia, assistència, modo et forma dit il·lustre marquès acudí al castell, entrà en aquell, tancà y obrí les portes y féu exir a les persones que dins estaven, fent tots los demés actes possessoris que altres y demés senyors solen poden y acostumen fer *Et simili modo* acudí a la almàcera de la cera, entrà en aquella, tancà y obrí les portes y féu exir a les persones que dins estaven y es pasechà per aquella fent tots los demés actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer, Et successive *eisdem* presentia, assistència, modo et forma dit il·lustre marquès acudí a la casa y almacera de fer oli entrà en aquella tanca y obrí les portes y féu exir a les persones que dins estaven y es pasechà per aquella fent tots los demés actes, possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer. Et successive *eisdem* presentia, assistència, modo et forma, dit il·lustre marquès acudí a la venta, entre en aquella, tancà y obrí les portes y féu exir a les persones que dins estaven, fent tots los demés actes, possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer. E immediatament, continuant la referida possessió *et ad alios no se devertendo actus*, dit il·lustre marquès tornà a dita vila y acudí a la tenda de dita vila, y en señal de la possessió que prenia y entenia pendre de aquella, manà a Francisco Romero, tender, que no venera, y poch après li manà que venera. Y entrà y es pasechà per aquella, obrint y tancant les portes y manà al dit Francisco Romero conegús al dit il·lustre don Francisco Mercader, per a després dels dies del egregi conde don Gaspar, per duenyó, fent exir a les perçones que dins estaven, fent tots los demés actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer. E successive *eisdem* presentia, assistència, modo et forma, lo dit il·lustre marquès acudí al forn y panaderia de dita vila, y en senyal de la posesió que prenia y era son animo pendre de dit forn y panaderia, prengué les claus de les portes de aquell obrint y tancant aquelles, entrant, exint y pasechant-se per aquell, y manà [a] Donisa Colom, viuda fornera, conegús a l'il·lustre don Francisco Mercader, per a després dels dies del egregi conde don Gaspar, per duenyó, y féu exir a

les persones que dins estaven fent tots los demés actes, possessoris que altres y semblants senyors solen poden y acostumen fer.

Deinde vero, eiusdem presentia, asistencia modo et forma, lo dit il·lustre marquès acudí al molí fariner que està fora y prop dita vila y en senyal de la possessió que prenia y era son ànimo pendre de dit molí, prengué les claus de les portes de aquell, obrint y tancant aquelles, entrant y exint y pasechant-se per aquell, y manà a Joan Canelles menor, moliner, conegús a l'il·lustre don Francisco Mercader, per a després dels dies del egregi conde don Gaspar Mercader, per duenyo, y féu exir a les persones que dins estaven, fent tots los demés actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer. *Et simili modo*, acudí al moli batà, entrant y exint y pasechant-se per aquell, fent exir a les persones que allí estaven y fent tots los demés actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer. *Et simili modo* acudí a la carniceria de dita vila lo dit il·lustre marquès, es pasechà per aquella, tancà y obrí les portes, y féu exir a les persones que dins estaven, fent tots los demés actes possessoris que altres y semblants senyors solen, poden y acostumen fer sens que d'estos, ni als demés actes referits, y hagués repugnància, obstacle, estorb, contradicció, inquietut, ni impediment algú, si que, ans bé, foren fets y dita possessió presa ab suma quiesciència de tots los vehins y demés persones assistents.

De totes les quals coses y de cada una d'elles, me requeriren a mi, Francisco Iványez Deza, notari de València, així el dit il·lustre marquès en dits noms, com los dits justícia, jurats y demés oficials, assistents y presents que foren a dites coses los rebés acte públich per a memòria en lo temps de venidor. Lo qual, per mi, dit notari, los fonch rebut en la forma y cada qual dels puestos referits, los dies, mes e anys desús dits. Essents presents per testimoni a totes les desús dites coses los desús dits.

XXV

1700, 22 de setembre.

Certificat de defunció de don Francesc Maria Mercader, comte de Bunyol, expedit a sol·licitud del marquès d'Albaida, el 9 d'octubre del 1719.

ARV, Escrivania de Cambra, 1718, n° 92, f. 235.

Certifique, lo infraescrit archiver de la església parroquial del Gloriós Sant Pere Màrtir i Sant Nicolau, de la present Ciutat, com, en lo Libre de Actes funerals del any 1700, custodiat en lo archiu de aquella, al folio 75, se encontra un item del tenor següent:

En 22 de setembre 1700, donaren eclesiàstica sepultura en la Vila de Bunyol, en la capella del Castell, sepultura pròpia dels condes de dita Vila, al cadàver de don Francisco Mercader, conde de dita Vila de Bunyol, ab assistència de huit presbíters, creu, capa de cetor y acòlit. Morí intestat, se li senyalà per la sua ànima, la cantitat de 500 lliures ab decret del senyor oficial, es la tanda, etcetera.

En fe de lo qual, fiu la present, fermada de la mia mà, y sellada ab lo sello de dita Església. En Valencia, a 9 de octubre 1719.

signat: don Manuel Duran, presbiter archiver.

[Segell]

Annex

I

Rendes senyorials del comtat de Bunyol a 1604, declarades per dona Laura Cervelló¹¹⁶⁵.

ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f.

BUNYOL:

Forment

horta:

collita total : 350 cafissos a curull.

dret senyor:

a curull: 72 cafissos, 11 barcelles, 1 almud i tres parts d'almud

a ras: 82 cafissos, 2 almuds, i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$ d'almud.

secà:

collita total: 423 cafissos, 2 barcelles a curull.

dret senyor:

a curull: 60 cafissos, 5 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$ d'almud

a ras: 68 cafissos, 3 almuds i $\frac{1}{4}$.

dret alcaïdia: tres almuds per veí que sembra forment al terme; sembraren 160 veïns.

a curull: 10 cafissos

a ras: 11 cafissos i 3 barcelles.

Ordi

horta:

collita total: 50 cafissos a curull

dret senyor:

a curull: 10 cafissos, 5 barcelles i $\frac{1}{4}$ d'almud

a ras: 11 cafissos, 8 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$ d'almud.

---

¹¹⁶⁵ Lletre Q "Actes trets del procés intitulat liquidació de fruyts que se ha portat y tractat entre dona Laura Cervelló y de Mercader de una, y lo conde de Bunyol de altra, sots auditió del Magnífic March Antoni Sisternes, cavaller del Reial Consell". ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, n° 202, s.f.

secà:

collita total: 75 cafissos a curull
dret senyor: 10 cafissos, 8 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$ d'almud.

Panís

horta:

collita total: 411 cafissos, 3 barcelles a curull
dret senyor:
a curull: 80 cafissos, 9 barcelles, $\frac{2}{4}$ i $\frac{1}{2}$ d'almud
a ras: 96 cafissos, 4 barcelles, 2 almuds i $\frac{3}{4}$ d'almud.

dret alcaidia: tres almuds per veí que sembra panís al terme; sembraren 160 veïns.

a curull 10 cafissos
a ras: 11 cafissos, 3 barcelles.

Dacsa

horta:

collita total: 28 cafissos, 4 barcelles a curull
dret senyor:
a curull 5 cafissos, 10 barcelles, 2 almuds i $\frac{3}{4}$ d'almud.

IÀTOVA

Forment

horta:

collita total: 238 cafissos, 4 barcelles a curull
dret senyor:
a curull 58 cafissos, 11 barcelles, 3 almuds
a ras: 67 cafissos, 2 barcelles, 1 almud

secà:

collita total: 167 cafissos, 10 barcelles a curull.
dret senyor:
a curull 23 cafissos, 11 barcelles, 2'5 almuds
a ras 26 cafissos, 11 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$

dret alcaidia : 2 almuds per veí que sembra forment, sembraren 130 en l'horta
a curull: 5 cafissos, 5 barcelles
a ras: 6 cafissos, 1 barcella, $\frac{2}{4}$ d'almud

Ordi

horta:

collita total: 68 cafissos, 9 barcelles a curull
dret senyor:
a curull 14 cafissos, 3 barcelles, 3'5 almuds
a ras 16 cafissos, 1 barcella, i 1 almud i $\frac{2}{4}$ i $\frac{1}{2}$

secà:

collita total: 44 cafissos, 8 barcelles a curull
dret senyor:

a curull 6 cafissos, 4 barcelles, 2 almuds
a ras 7 cafissos, 1 barcella, 3 almuds i $\frac{3}{4}$

Panís

horta:

collita total: 216 cafissos, 11 barcelles a curull
dret senyor:

a curull 45 cafissos, 2 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$
a ras 50 cafissos, 10 barcelles, 1 almud i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$

dret alcaidia: 2 almuds per veí que sembra, sembraren 130

a curull 5 cafissos, 5 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$ i $\frac{1}{2}$
a ras 6 cafissos, 1 barcella, $\frac{1}{2}$ almud

Dacsa

horta:

collita total: 25 cafissos, 5 barcelles a curull

dret senyor:

a curull 5 cafissos, 3 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{2}$ quart

MACASTRE

Forment

horta:

collita total : 183 cafissos, 4 barcelles a curull
dret senyor:

a curull 38 cafissos, 2 barcelles, 2 almuds i $\frac{1}{4}$
a ras 40 cafissos, 11 barcelles, 3'5 almuds

secà:

collita total : 265 cafissos a curull
dret senyor:

a curull 39 cafissos, 2 barcelles, 2'5 almuds
a ras 44 cafissos, 2 barcelles, $\frac{2}{4}$ i $\frac{1}{2}$ almuds

dret alcaidia: 2 almuds per veí que sembra forment; sembraren 79.

a curull 3 cafissos, 3 barcelles, 2 almuds
a ras 3 cafissos, 8 barcelles, 1 almud i $\frac{3}{4}$

ALBORAIG

Forment

horta:

collita total : 171 cafissos, 4 barcelles a curull
dret senyor:

a curull 35 cafissos, 8 barcelles, 2 almuds
a ras 40 cafissos, 2 barcelles, $\frac{1}{4}$ d'almud

secà:

collita total : 106 cafissos, 8 barcelles a curull

dret senyor:

a curull 15 cafissos, 2 barcelles, 2 almuds i $2/4$ i $1/2$

a ras 17 cafissos, 1 barcella, 1 almud i $2/4$ i $1/2$

dret alcaidia: tres almuds per veí que sembra forment; sembraren 61

a curull 3 cafissos, 9 barcelles, 3 almuds

a ras 4 cafissos, 3 barcelles, 1 almud i $3/4$ i $1/2$

MACASTRE I ALBORAIG

Ordi

horta:

collita total : 58 cafissos, 4 barcelles a curull

dret senyor:

a curull 12 cafissos, 1 barcella, 3 almuds i $2/4$ i $1/2$

a ras 13 cafissos, 8 barcelles, $2/4$ i $1/2$ d'almud

secà:

collita total : 50 cafissos a curull

dret senyor:

a curull 7 cafissos, 1 barcella, 2 almuds i $3/4$

a ras 8 cafissos, 1 almud i $2/4$ i $1/2$

Panís

horta:

collita total : 308 cafissos, 6 barcelles a curull

dret senyor:

a curull 64 cafissos, 3 barcelles, 2 almuds i $1/4$ i $1/2$

a ras 72 (?) cafissos, 4 barcelles i $1/2$ quart

dret alcaidia a Macastre: 2 almuds per veí que va sembrar panís al terme; sembraren 70 veïns.

a curull 3 cafissos, 3 barcelles, 2 almuds

a ras 3 cafissos, 8 barcelles, 1 almud i $1/4$

dret alcaidia a Alboraig: 3 almuds per veí que va sembrar panís al terme; sembraren 61 veïns.

a curull 3 cafissos, 9 barcelles, 3 almuds

a ras 5 cafissos, 3 barcelles, 1 almud i $3/4$

SETAIGÜES

Forment

horta i secà:

collita total : 593 cafissos a curull

dret senyor:

a curull 19 cafissos, 9 barcelles

a ras 22 cafissos, 2 barcelles i $1/2$

Ordi

horta i secà:

collita total : 139 cafissos, 11 barcelles a curull

dret senyor:

a curull 4 cafissos, 8 barcelles

a ras 5 cafissos, 2 barcelles, 3 almuds i $2/4$ i $1/2$

Preu de venda del forment = 11 lliures el caffès
Preu de venda de l'ordi = 4 lliures el caffès
Preu de venda del panís = 8 lliures el caffès
Preu de venda de la dacsa = 7'5 lliures el caffès
Preu de la palla= 18 diners l'arrova

Dret de la palla: per cada 100 barcelles de forment, 20 arroves de palla.
Ittem diu ut supra que, fet llegalítim conte del forment que.s cullgué a la dita rahó, li fonch degut y rebé dit conte, per lo dret de la palla, dos mil tres-centes sexanta arroves de palla, y així És ver. (2.360 arroves de palla¹¹⁶⁶)

Dret de les garrofes: 600 arroves

Vi: D'una vinya plantada per don Gaspar al terme de Bunyol, se n'han tret 20 o 22 cafissos de raïm, dels quals han eixit 600 cànthers de vi, a un preu de 10 sous el cànther.

Oli: de dos oliverals situats en el terme de Bunyol, camí d'Alboraig i Macastre, se n'han tret 12 arroves d'oli, a un preu estimat de 28 sous l'arrova.

Per l'**herbatge i paridores** = 500 lliures

Arrendament **vinya Sta. Magdalena** = 10 lliures anuals

Bunyol:

Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar la vinya, llis, ruscs, herbes i altres = 250 lliures
Dret de la vinya: els veïns de Bunyol tenen obligació de pagar 9 diners per la fulla = 42 lliures, 2 sous
Arrendament venta vila Bunyol = 310 lliures
Arrendament molins Bunyol = 450 lliures
Arrendament tenda Bunyol = 90 lliures
Arrendament fleca = 43 lliures
Arrendament carnisseria Bunyol = 43 lliures
Arrendament cort Bunyol = 60 lliures
Arrendament fem i paridores Bunyol = 13 lliures
Arrendament del dret i regalia "de maneres" = 40 lliures

Iàtova:

Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar la vinya, llis, ruscs, herbes i altres = 90 lliures
Arrendament tenda Iàtova = 75 lliures
Arrendament fleca = 24 lliures
Arrendament moli = 240 lliures
Arrendament del dret "de maneres" = 2 lliures

---

¹¹⁶⁶ ARV. *Reial Audiència*, Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f.

Macastre:

Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar la vinya, llis, ruscs, herbes i altres = 140 lliures
Arrendament hostal = 65 lliures
Arrendament tenda = 22 lliures
Arrendament del dret “de maneres” (sic)= 2 lliures

Alboraig:

Dret de les cases, sofra, morabatí, no cavar la vinya, llis, ruscs, herbes i altres = 82 lliures
Arrendament tenda = 18 lliures
Arrendament fleca = 10 lliures

Macastre i Alboraig:

Arrendament molins= 310 lliures

Foia Bunyol:

Arrendament carnisseries = 36 lliures

Setaigües:

Respon de censos = 4 lliures, 17 sous, 6 diners
Arrendament tenda = 22 lliures
Arrendament carnisseria = 10 lliures
Arrendament taberna= 10 lliures
Arrendament moli = 56 lliures
Arrendament forn= 30 lliures

Foia Bunyol i Setaigües:

Pel carnatge o terç delme d'aquell, de cabrits, corders, formatge, llana = 76 lliures

Ous: vassalls de la Foia tenen obligació de donar al senyor 24 dotzenes d'ous cada setmana, i 28 dotzenes les set setmanes de quaresma, a 8 diners la dotzena. A 1604 els ous valgueren 3 sous la dotzena. Els ingressos per ous = 148 lliures, 17 sous i 4 diners.

Presentes Nadal: obligació del vassalls de la Foia i Setaigües de donar com a present 56 gallines, 2 arroves de mel i 2 carregues de carbó. Tot el qual ha valgut unes 26 lliures.

Per lluïsmes de vendes fetes a la Foia i Setaigües= 500 lliures

Per composició de penes:

per una sentència de desterro a Marín Hernández= 10.000 reals castellans
de Pasqual López de Setaigües = 3.000 reals castellans
per altres penes i composicions = 400 lliures

II

Veïns de les viles i llocs del comtat de Bunyol segons el fogatge elaborat l'any 1646.

Veïns de la vila de Bunyol, el 6 de novembre de 1646¹¹⁶⁷.

1. Belmont, Vicent	35. Hernández, Martí, major
2. Ballester, Gabriel	36. Hernández, Martí, menor
3. Benito, Anton	37. Hernández, Sebastià
4. Blasco, Gabriel	38. Lambies, Antoni
5. Blasco, Joan	39. Lambies, Jaume
6. Boix, Esteve	40. López, Josep
7. Bosch, Miquel	41. Martínez, Domènec
8. Campos, Antoni	42. Mas, Antoni
9. Canelles, Antoni	43. Miralles, Joan
10. Canelles, Mateu	44. Monte, Joan
11. Cortés, Anton	45. Moreno, Anton
12. Cortés, Pere	46. Morro, Joan
13. Diranço, Joan	47. Mulet, Guillén
14. Domingo, Martí	48. Mulet, Joan
15. Donat, Vicent	49. Perelló, Joan
16. Espert, Jaume	50. Perelló, Martí
17. Ferragut, Jacint	51. Perelló, Nadal
18. Ferrer, Bertomeu	52. Ponce, Antoni
19. Galarça, <i>Machi</i>	53. Riera, Gabriel
20. Galarça, Miquel	54. Riera, Miquel
21. García, Anton	55. Ripoll, Joan
22. García, Gaspar	56. Rodríguez, Domènec
23. García, Joan	57. Rodríguez, Joan
24. García, Josep	58. Rodríguez, Miquel, major
25. García, Miquel	59. Rodríguez, Miquel, menor
26. García, Vicent	60. Rodríguez, Pere
27. Gil, Jaume	61. Rodríguez, Vicent
28. Gil, Nadal	62. Romero, Francesc
29. Gresa, Joan	63. Romero, Pere
30. Guayta, Martí	64. Ruíz, Francesc
31. Guerrero, Francesc, “el doctor”	65. Sáez, Francesc, major
32. Hernández Joan	66. Sáez, Francesc, menor
33. Hernández, Cosme	67. Sánchez, Marc
34. Hernández, Francesc	68. Sánchez, Maria, viuda

¹¹⁶⁷ ARV, *Generalitat*, 4.825, f. 136. Notari: Francesc Martín Blasco.

69. Sánchez, Pere	82. Ximénez, Francesc, major
70. Salón, Alonso	83. Ximénez, Francesc, menor
71. Sanón, Joan, llaurador	84. Ximeno, Salvador
72. Sanón Joan, teixidor	85. El retor
73. Sanón, Lluís	86. El ventero
74. Sanón, Martí	87. Viuda de Cámara
75. Simón, Joan	88. Viuda de Domènec López
76. Toro, Antoni	89. Viuda de Jaume Bois
77. Torán, Jaume	90. Viuda de Joan Hernández
78. Vallés, Francesc	91. Viuda de Pere Agramunt
79. Vallés, Gregori	
80. Vallés, Pere	
81. Vidal, Joan	

Veïns de la vila de Setaigües el 29 d'octubre de 1646¹¹⁶⁸

1. Corejan, Francesc	20. Matalí, Vicent
2. Corejan, Jaume	21. Miralles, Joan i <i>la viuda Muños, tia del dit Miralles que estan tots junts en una casa.</i>
3. Crespo, Miquel, jurat menor	22. Miralles, Mateu, síndic
4. Domingo, Joan	23. Muñoz, Esteve, major
5. Fuertes, Bartomeu	24. Muñoz, Esteve, menor
6. Fuertes, Joan	25. Muñoz, Joan
7. García, Alonso	26. Navarro, Andreu
8. García, Gil	27. Palop, Oere
9. García, Joan	28. Quixana, Andreu
10. Gil, Francesc, jurat major	29. Rodrigues, Pere
11. Gomes, Pere	30. Sahonero, Andreu
12. López, Joan	31. Sahonero, Anton, batlle
13. Maça, Joan	32. Sahonero, Joan
14. Mançano, Antón	33. Sanchis, Maties
15. Mançano, Antón (sic)	34. Sanon, Pasqual
16. Mançano, Josep	35. Tiensa, Joan de
17. Matalí, Joan Baptiste, justícia	36. Mossèn Joan Baptista Cases, el retor
18. Matalí, Lluís	37. <i>"Viuda Çapata, pobra que li dona la parròquia"</i>
19. Matalí, Miquel	

---

¹¹⁶⁸ ARV, *Generalitat*, 4.829, f. 307. Notari: Baltasar Morales.

Nombre de cases 37

Veïns del lloc de Macastre el 3 de novembre de 1646¹¹⁶⁹

1. Assensio, Francesc	19. Martínez, Joan
2. Atienza, Joan	20. Martínez, Pere
3. Ballester, Vicent	21. Matías, Felip
4. Bonet, Francesc	22. Matías, Pere
5. Bonet, Jeroni	23. Montagut, Mateu
6. Bonet, Josep	24. Montó, Joan
7. Bonillo, Francesc	25. Montó, Mateu
8. Bonillo, Joan	26. Munyoz, Joan
9. Cervera, Vicent	27. Navarro, Martí
10. Cutanda, Francesc	28. Olmos, Miquel
11. Domingo, Joan	29. Pellicer, Hilari
12. Domingo, Josep	30. Pellicer, Tomàs
13. Domingo, Miquel	31. Romero, Pere
14. García, Vicent	32. Tortosa, Vicent
15. Gil, Joan	33. Viuda de Pere Miralles
16. Malea, Francesc	34. Viuda Torres
17. Martínez, Alonso	35. El retor
18. Martínez, Francesc	

Veïns del lloc de Iàtova el 6 de novembre de 1646¹¹⁷⁰

1. Cheva, Miquel	17. Martínez, Pere
2. Clemente, Jeroni	18. Mondéjar, Joan
3. Crespo, Nicolau	19. Navarro, Gabriel
4. Ferruz, Vicent	20. Navarro, Joan
5. Ferrer, Antoni	21. Navarro, Pere
6. Garrigues, Bertomeu	22. Ortiz, Joan
7. Gerau, Antoni	23. Pedrón, Joan
8. González, Joan	24. Pedrón, Joan, menor
9. Herrero, Joan	25. Pérez, Pau
10. Herrero, Miquel Joan	26. Pérez, Pere
11. Juan, Francesc	27. Saldivas, Francesc
12. Lázaro, Martí	28. Sánchez, Francesc
13. Livalde, Joan	29. Sierra, Joan
14. Luján, Miquel	30. Toneo, Bertomeu
15. Marchuet, Miquel	31. Toneo, Pere
16. Martínez Jarco, Joan	32. Torna, Joan de

---

¹¹⁶⁹ ARV, *Generalitat*, 4.829, f. 307. Notari: Francesc Martín Blasco.

¹¹⁷⁰ ARV, *Generalitat*, 4.828, f. 144. Notari: Francesc Martín Blasco.

33.	Vicent, Maties	36.	Ximénez, Miquel
34.	Vicent, Miquel	37.	El retor
35.	Xavaloya, Bertomeu	38.	Viuda de Joanes

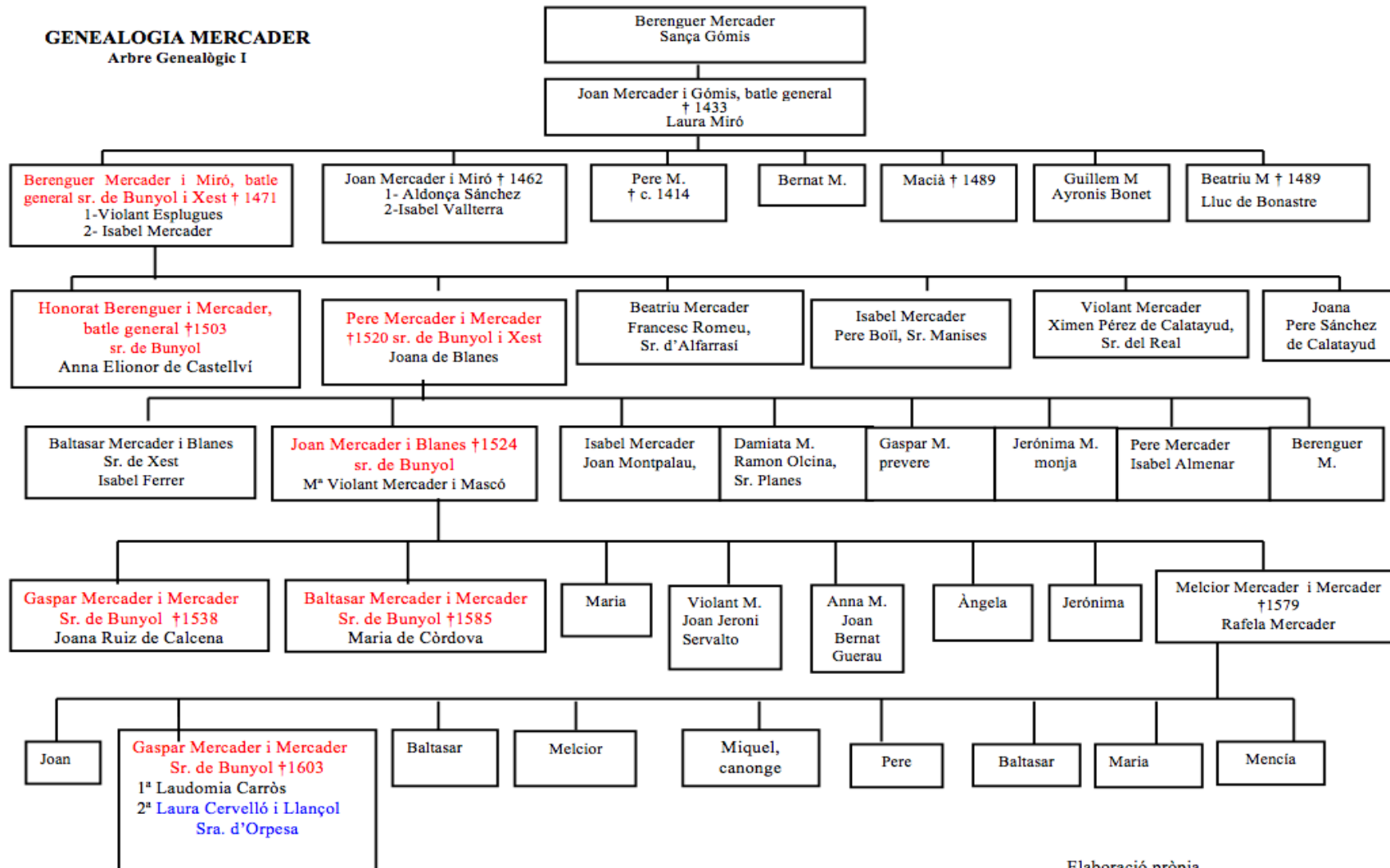
Veïns del lloc d'Alboraig el 3 de novembre de 1646¹¹⁷¹.

1.	Anguel (sic), Joan de	11.	López, Gil
2.	Belenguer, Miquel	12.	Martínez, Joan
3.	Bueno, Miquel	13.	Pérez, Josep
4.	Carrión, Vicent	14.	Pérez, Miquel
5.	Cerdán, Josep	15.	Pitán, Josep
6.	Cerdán, Vicent	16.	Roger, Josep
7.	Clemente, Jeróni	17.	Sanz, Esteve
8.	Ferra, Bertomeu	18.	Tomàs, Miquel
9.	Ferra, Joan	19.	Varea, Francesc
10.	Llambies, Joan	20.	Villanueva, Joan de

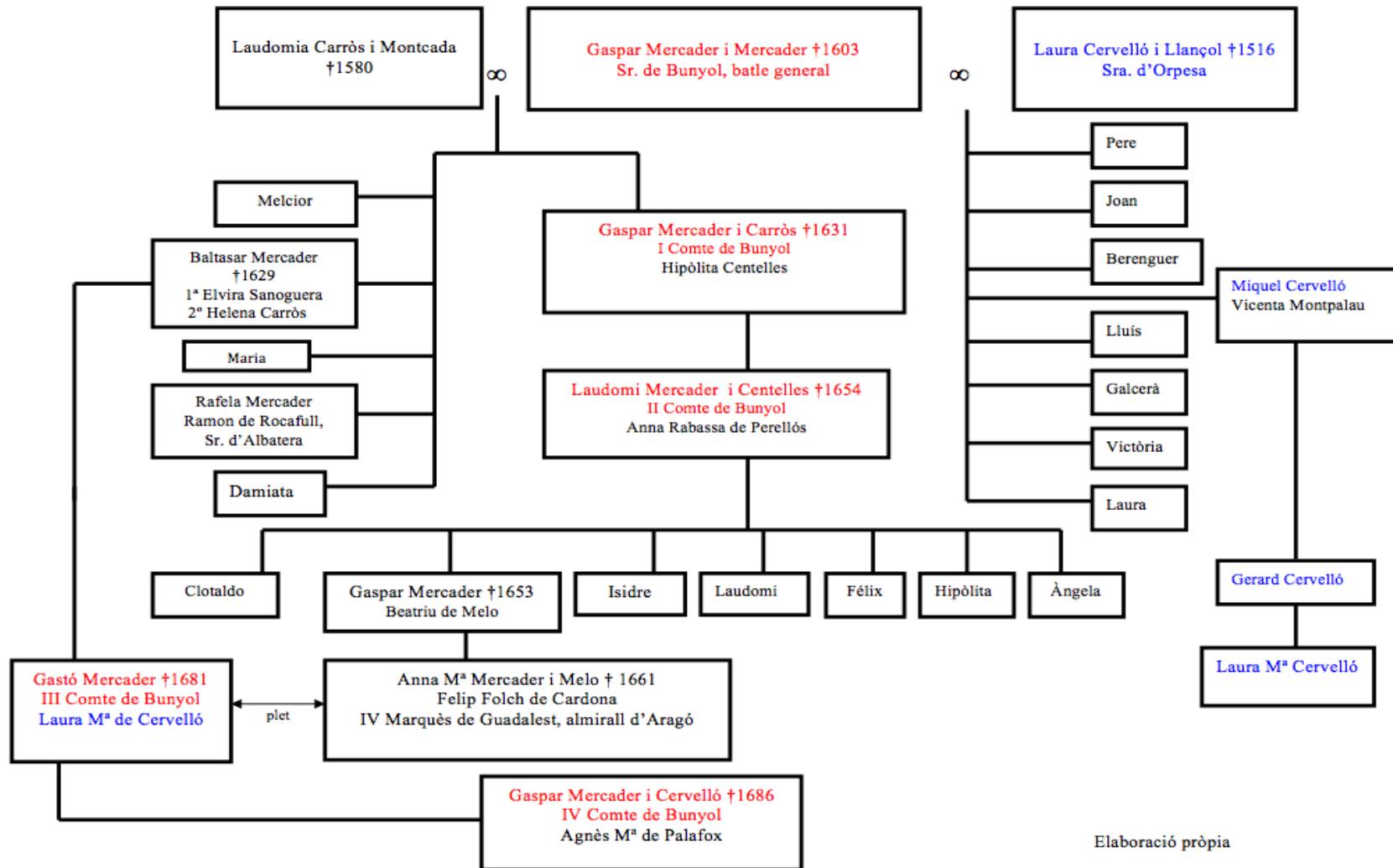
¹¹⁷¹ ARV, *Generalitat*, 4.825, f. 389. Notari: Francesc Martín Blasco

GENEALOGIA MERCADER
Arbre Genealògic I

Elaboració pròpia

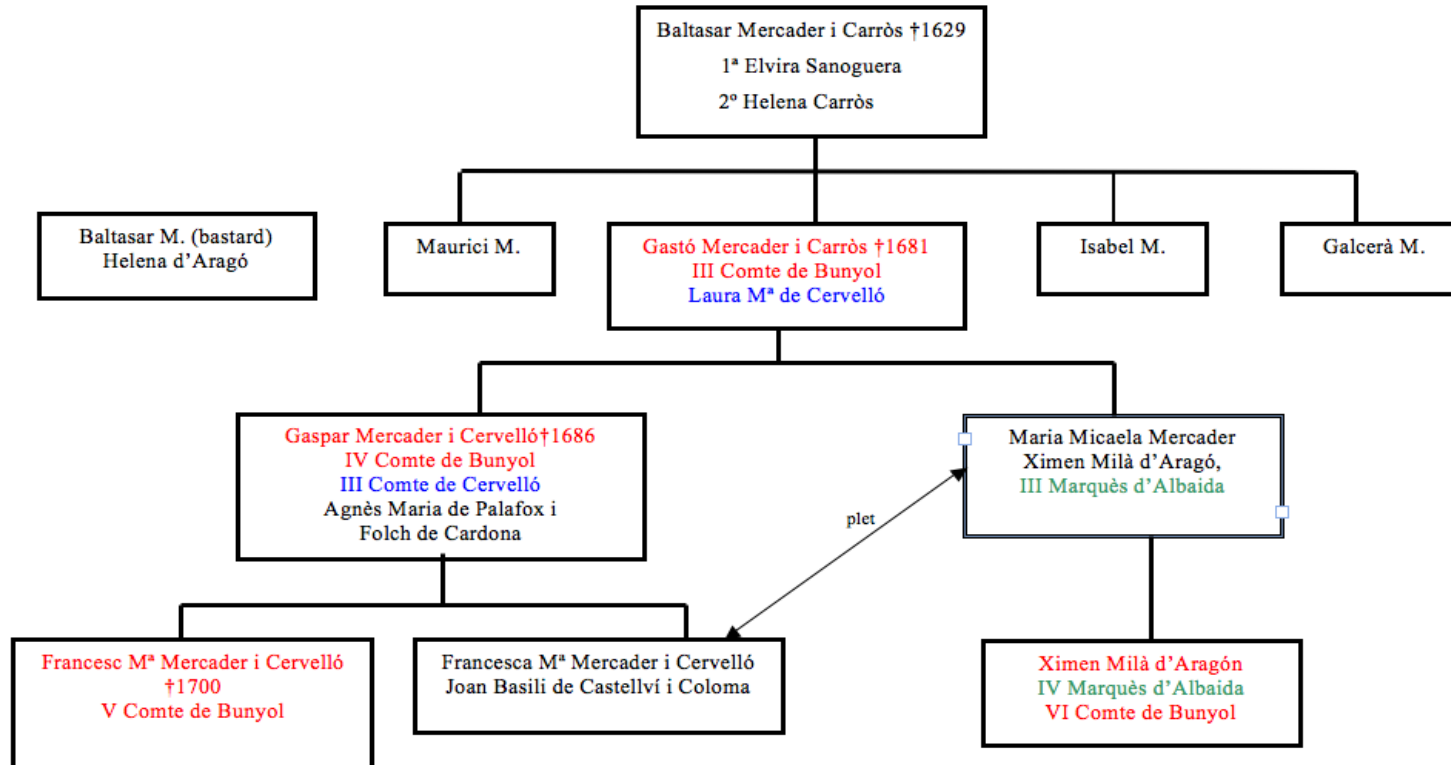
DESCENDÈNCIA DE DON GASPAR MERCADER I MERCADER
Arbre Genealògic II

Elaboració pròpia

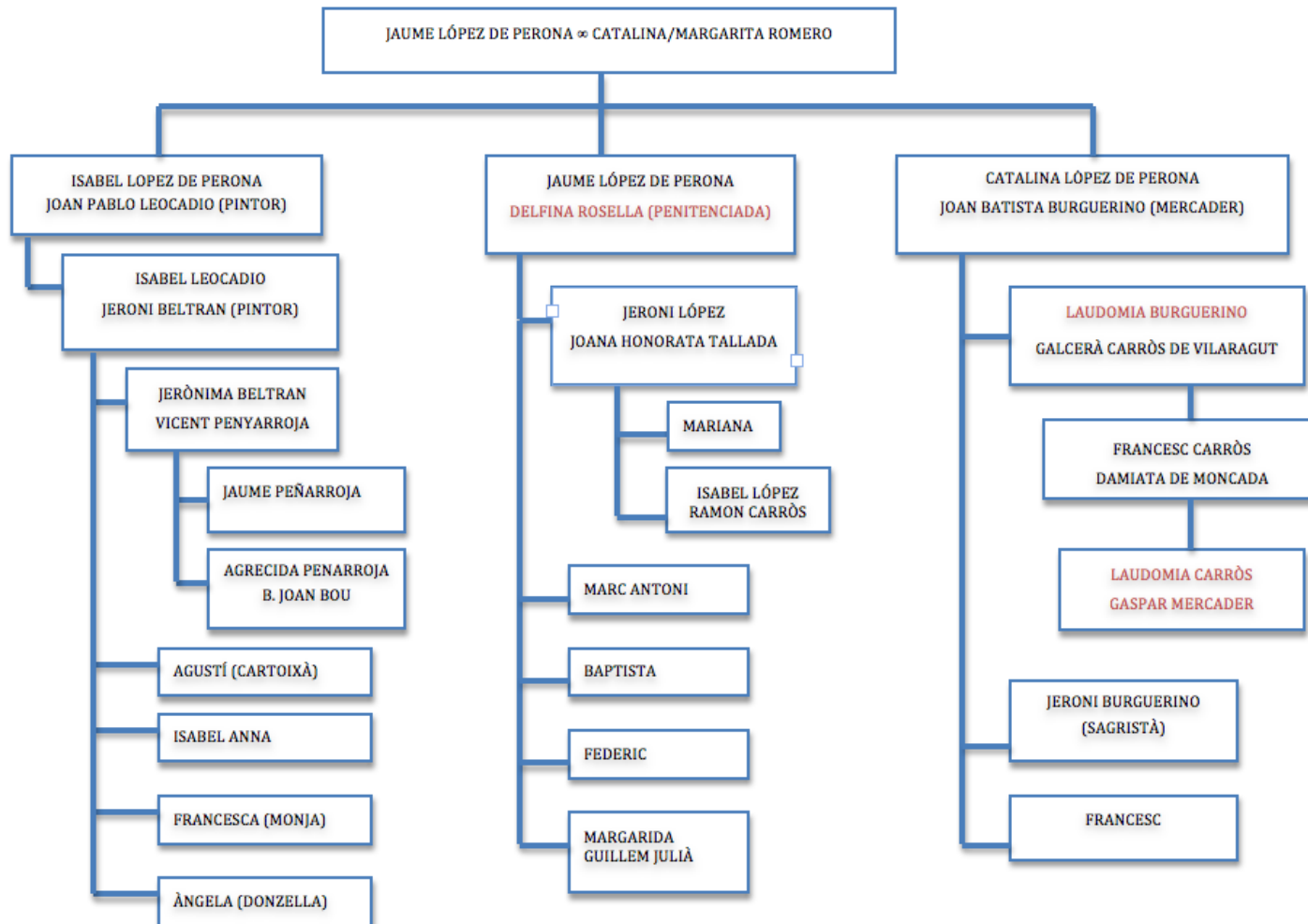
DESCENDÈNCIA DE DON BALTASAR MERCADER I CARRÒS
Arbre Genealògic III

Elaboració pròpia

ASCENDÈNCIA LAUDOMIA BURGUERINO

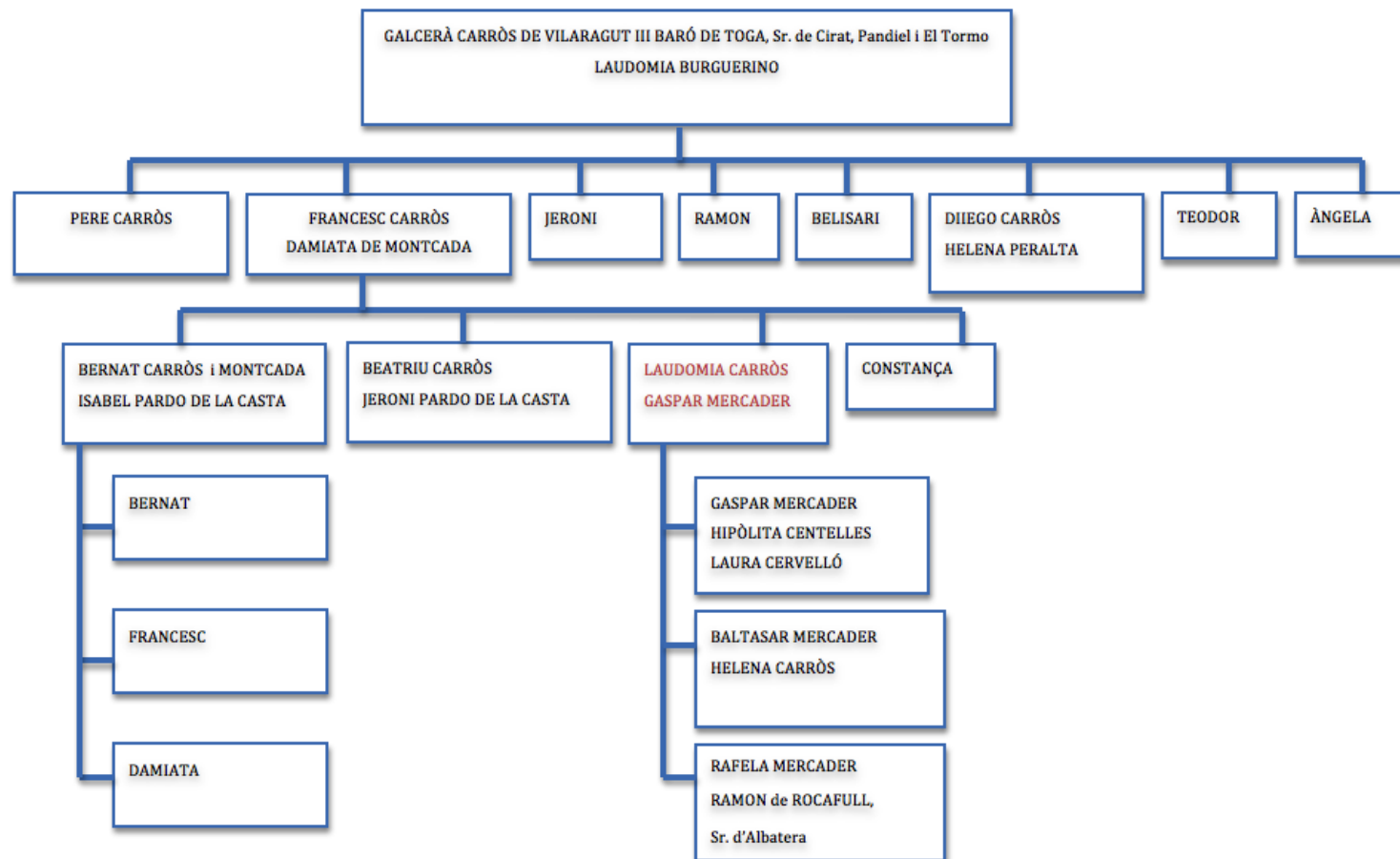
Arbre Genealògic IV

Elaboració pròpia

DESCENDÈNCIA LAUDOMIA BURGUERINO

Arbre Genealògic V

Elaboració pròpia

INDEX DE QUADRES, GRÀFICS I ARBRES GENEALÒGICS

Quadre I	Relació de veïns assistents a la presa de possessió de don Joan Mercader i Blanes, celebrada el 27 i 28 d'octubre de 1505, a les viles i llocs de la baronia	69
Quadre II	Relació de veïns de Bunyol assistents a l'acte de presa de possessió de dona Laura Cervelló.	109
Quadre III	Relació de veïns del lloc de Iàtova assistents a l'acte de presa de possessió de dona Laura Cervelló.....	110
Quadre IV	Relació de veïns d'Alboraig assistents a la presa de possessió de dona Laura Cervelló.	111
Quadre V	Capitulacions matrimoniales. Constitució de dots.	115
Quadre VI	Relació dels testimonis en les proves per a l'hàbit de don Baltasar Mercader i Carròs	121
Quadre VII	Llistat dels participants en el torneig celebrat per les noces reials (València el 1599) amb la funció desenvolupada i assignació econòmica	188
Quadre VIII	Relació d'assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Mercader i Carròs, celebrat a la vila de Bunyol.....	198
Quadre IX	Relació d'assistents a l'acte de presa de possessió de don Gaspar Mercader i Carròs, celebrat a la vila de Setaigües.....	200
Quadre X	Orde de preferència dels creditors del I comte de Bunyol, amb especificació de la quantitat deguda (1604).....	203
Quadre XI	Relació de rendes estimades els anys 1603-1604.....	217
Quadre XII	Ingressos senyorials de la vila de Bunyol a 1604.	221
Quadre XIII	Ingressos senyorials del lloc de Iàtova a 1604.	223
Quadre XIV	Ingressos senyorials dels llocs de Macastre i Alboraig a 1604.....	225
Quadre XV	Ingressos senyorials del lloc de Macastre a 1604.....	225
Quadre XVI	Ingressos senyorials del lloc d'Alboraig a 1604.....	226
Quadre XVII	Ingressos senyorials de la vila de Setaigües a 1604.	227
Quadre XVIII	Ingressos senyorials totals l'any 1604	229
Quadre XIX	Relació dels nous pobladors presents a la signatura de la carta pobla dels llocs de Iàtova, Macastre i Alboraig, l'any 1611.....	248
Quadre XX	Relació dels nous pobladors presents a la signatura de la carta pobla de la vila de Bunyol, el 1611.....	249

Quadre XXI	Relació de deutoris, establiments i censals assignats al comte de Bunyol.....	263
Quadre XXII	Ubicació de sepultures del llinatge Mercader	282
Quadre XXIII	Relació dels testimonis en la informació de don Laudomi Mercader.....	286
Quadre XXIV	Estimació d'ingressos senyorials en el quinquenni 1625 a 1629, comparats amb els de l'any 1604	305
Quadre XXV	Estimació de rendes anuals per regalies declarades en el quinquenni del 1625 al 1629	307
Quadre XXVI	Joies registrades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Carròs (1629)	346
Quadre XXVII	Relació dels testimonis per a l'hàbit de Gastó Mercader i Carròs (1624)	350
Quadre XXVIII	Relació de veïns de la vila de Bunyol, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Gastó Mercader i Carròs, celebrada el 15 de març del 1662.....	366
Quadre XXIX	Relació de veïns de la vila de Setaigües assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, celebrada el 12 de maig del 1681	383
Quadre XXX	Relació de veïns del lloc de Iàtova assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, celebrada l'1 de maig del 1681.....	385
Quadre XXXI	Relació de veïns del lloc de Macastre, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrada el 4 de juliol del 1686	399
Quadre XXXII	Relació de veïns del lloc d'Alboraig, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrada el 4 de juliol del 1686	400
Quadre XXXIII	Relació de veïns del lloc de Iàtova, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrada el 5 de juliol del 1686	400
Quadre XXXIV	Relació de veïns de la vila de Bunyol, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrada el 5 de juliol del 1686	401
Quadre XXXV	Relació de veïns de la vila de Setaigües, assistents a la cerimònia de presa de possessió de don Francesc Maria Cervelló Mercader, celebrada el 6 de juliol del 1686	402
Quadre XXXVI	Clàusules de l'arrendament del 1589	411
Quadre XXXVII	Clàusules de l'arrendament del 1593	412
Quadre XXXVIII	Clàusules del primer arrendament del 1606.....	417

Quadre XXXIX	Clàusules del segon arrendament del 1606.....	417
Quadre XL	Clàusules de l'arrendament del 1609.....	418
Quadre XLI	Clàusules de l'arrendament del 1633.....	421
Quadre XLII	Clàusules de l'arrendament del 1686.....	425
Quadre XLIII	Clàusules de l'arrendament del 1695.....	426
Quadre XLIV	Clàusules de l'arrendament del 1700.....	427
Quadre XLV	Nombre i temes pictòrics dels quadres inventariats.....	447
Quadre XLVI	Tipologia i quantificació del mobiliari per inventaris.....	463
Quadre XLVII	Pes, quantificació i diversitat d'objectes de plata.....	493
Quadre XLVIII	Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 28 de desembre del 1538.....	495
Quadre XLIX	Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 28 de desembre del 1538.....	496
Quadre L	Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Mercader, confeccionat el 27 d'octubre del 1585.....	498
Quadre LI	Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Mercader, confeccionat el 27 d'octubre del 1585.....	502
Quadre LII	Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 5 de març del 1603.....	504
Quadre LIII	Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, confeccionat el 5 de març del 1603.....	506
Quadre LIV	Relació de plata i valoració econòmica a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Carròs, I comte de Bunyol, confeccionat el 2 de setembre del 1631.....	508
Quadre LV	Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gastó Mercader i Carròs, III comte de Bunyol, confeccionat el 16 d'agost del 1681.....	508
Quadre LVI	Relació i pes de la plata a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader IV comte de Bunyol, confeccionat l'11 d'octubre del 1686.....	509
Quadre LVII	Joies relacionades a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader, IV comte de Bunyol, confeccionat l'11 d'octubre del 1686.....	510

Quadre LVIII	Contingut temàtic de la biblioteca de don Gaspar Cervelló i Mercader.....	520
Quadre LIX	Documents relacionats a l'inventari <i>post mortem</i> de don Baltasar Mercader i Mercader, agrupats per matèries.....	525
Quadre LX	Documents relacionats a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader, agrupats per matèries.....	527
Quadre LXI	Censals pertanyents a l'herència de don Baltasar Mercader (censaler), amb anotació d'alguns ja redimits, relacionats al seu inventari (1585)	540
Quadre LXII	Censals recaients a l'herència de don Gaspar Alaman Cervelló i Mercader segons relació inclosa al seu inventari <i>post mortem</i> (1686)	548
Quadre LXIII	Ròssecs deguts de les rendes del 1538 i gra pertanyent a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader, segons l'alcaid del castell En Joan de Pina	553
Quadre LXIV	Deutes cobrats o reconeixement de deutes pertanyents a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader.....	554
Quadre LXV	Quantitats de diners i gra pertanyents a l'herència de don Gaspar Mercader i Mercader, que estaven en poder dels batles de la Foia de Bunyol.....	556
Quadre LXVI	Ròssecs i gra pertanyents a l'herència de don Gastó Mercader, III comte de Bunyol, especificats al seu inventari <i>post mortem</i> (1681)	556
Quadre LXVII	Ròssecs pertanyents a l'herència de don Gaspar Alaman Mercader i Cervelló, IV comte de Bunyol, inclosos a l'inventari <i>post mortem</i> (1686)	557
Gràfic I	Estimació d'ingressos a 1603/1604.....	218
Gràfic II	Valoració econòmica del forment a 1604 (en lliures)	229
Gràfic III	Valoració a 1604 de la collita de forment al mercat (en lliures).....	230
Arbre Genealògic I.	Genealogia Mercader	669
Arbre Genealògic II.	Descendència de don Gaspar Mercader i Mercader	670
Arbre Genealògic III.	Descendència de don Baltasar Mercader i Carròs.....	671
Arbre Genealògic IV.	Ascendència de Laudomia Burguerino.....	672
Arbre Genealògic V.	Descendència de Laudomia Burguerino.....	673

Relació de documents a l'Apèndix

	Pàg.
I- 1467, juny 30, València. Darrer testament del magnífic mossèn Berenguer Mercader, amb la clàusula de fundació del vicle de la baronia de Bunyol. ARV, <i>Reial Audiència</i> , Processos de Madrid, lletra C, exp. 149, ff. 772v-777v.	571
II- 1583, gener 19, València. Capítols matrimonials de don Gaspar Mercader i Mercader i dona Laura Cervelló i Llançol. ARV, <i>Reial Audiència</i> , Processos de Madrid, lletra G, exp. 226, f. 463v-471r. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 173, D. 33, s.f.	575
III- 1591, setembre, 1. San Llorenç (El Escorial). Carta reial revocant el nomenament de don Gaspar Mercader com a síndic de l'Estament Militar. ARV, <i>Reial Cancelleria</i> , Corts per Estaments, sig. 525, f. 170r.	581
IV- 1592, maig 22. Aranjuez. Carta reial confirmant el nomenament de don Gaspar Mercader com a síndic de l'Estament Militar. ARV, <i>Reial Cancelleria</i> , Corts per Estaments, sig. 525, f. 200r.	582
V- 1600, València. Gravat que encapçala l'obra de don Gaspar Mercader y Carròs, <i>El Prado de Valencia</i>. BH R-1/041.	584
VI- 1602, març 15. València. Darrer testament de don Gaspar Mercader i Mercader, batlle general de València. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 153, D. 14., s.f. ARV, <i>Escrivania de Cambra</i> , any 1718, exp. 92, ff. 423r-452 (Còpia).....	585
VII- 1603, març 5, València. Diners relacionats a l'inventari <i>post mortem</i> de don Gaspar Mercader i Mercader (1603). AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 1.628, D. 3, 11r-14r.	597
VIII- 1604, València. Contrafur XIV de les Corts de 1604: <i>Ques guarden llevats tots abusos, los furs y privilegis que disponen que ningú sia portat a presons de altres llochs, y que ningú sia molestat per altre, haguts per revocats quasevol mandatos en contrari fets</i>	600

IX-	1609, juliol, 6. València. Condicions de l'arrendament imposades per Alfons de Còrdova, segrestador i administrador del comtat de Bunyol i llocs de Macastre, Iàtova, Alboraig i vila de Setaigües, a l'arrendador Joan Valero Daça, per 6. 310 lliures, durant quatre anys. ARV, <i>Reial Audiència</i> , Processos de Madrid, lletra L, nº 202, s.f.....	602
X-	1609, setembre 11, San Llorenç (El Escorial). Carta reial al comte de Bunyol comunicant-li la decisió d'expulsar els moriscs. ARV, <i>Manaments i Empares</i> , any 1624, llibre 4, mà 32, f. 48.....	605
XI-	1611, juliol 30, Buñol. Carta pobla de Bunyol. ARV, <i>Real Justícia</i> , any 1735, llibre 793, f. 439r i ss.....	608
XII-	1613, juny 10, València. Títol de familiar del Sant Ofici de la Inquisició, a favor de D. Gaspar Mercader, fent constar que substitueix a un altre que li va ser concedit el 16 de juny de 1587. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 1, D. 16.....	620
XIII-	1624, febrer, Roma. Dues cartes fetes imprimir per don Gaspar Mercader a les quals, l'ardiaca de Carmona, Mateo Vázquez, i el doctor Bernardo de Toro, donen compte de la gestació d'una Orde Militar de la Immaculada. Biblioteca Valenciana, <i>Nicolau Primitiu</i> , Fons antic, sig. XVII/1.096.....	622
XIV-	1627, València. Cartell anunciador del certamen poètic organitzat per don Gaspar Mercader i Carròs, primer comte de Bunyol. Biblioteca Valenciana, <i>Nicolau Primitiu</i> , Fons antic, sig. XVII/1.096.....	626
XV-	1631, setembre 2, València. Inventari <i>post mortem</i> amb estimació econòmica dels béns lliures de don Gaspar Mercader i Carròs. APPV, Notari Vicent Gaçull, protocol 2.528, s.f.	627
XVI-	1634, gener 9, Bunyol. Capítols de millora de la Carta Pobra de 1611. ARV, <i>Manaments i Empares</i> , any 1698, llibre 3, mà, 32, ff. 33r-38v.....	631
XVII-	1645, maig 11, València. Concòrdia entre el comte de Bunyol i els seus creditors. ARV, <i>Reial Audiència</i> , Processos, part 3 ^a - Apèndix, exp. 2.674.....	635
XVIII-	(s.d) El II comte de Bunyol, don Laudomi Mercader, sol·licita el títol de marquès de Setaigües. ACA, CA, <i>Secretaria de València</i> , llig. 892, nº 4, s.f.....	642
XIX-	1657 Portada de les cinc reals sentències per la successió del vicle de Bunyol, impreses en 1657 en la impremta de	

Jeroni Vilarrasa, amb l'escut i blasons del llinatge dels Mercader. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 267, D. 26.....	644
XX- 1673, 30 de juny. València, Carta de pagament de don Gaspar Alaman Cervelló Mercader, a favor de la seua muller, dona Agnès de Palafox, i dels marquesos d'Ariza. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 174, D. 34, s.f.....	645
XXI- 1681, Poema de don Gaspar Mercader de Cervelló inclòs en <i>Fúnebres elogios a la memoria de don Pedro Calderón de la Barca escritos por algunos apasionados suyos del Alcázar</i>, que don José de Castellví va publicar en 1681. Biblioteca Nacional, sig. R. 22/11693.....	648
XXII- 1685, 13 de febrer, Carta autògrafa del comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Cervelló, dirigida a l'Excel·lentíssim Senyor don Pere Antoni d'Aragó, disculpant-se per una falta de cortesia amb l'arquebisbe. ACA,CA, <i>Secretaria de València</i> , llig. 824, s.f.....	649
XXIII- 1685, 3 de novembre, Sol·licitud del comte de Bunyol, don Gaspar Mercader i Cervelló, de l'ocupació de majordom reial. ACA,CA, <i>Secretaria de València</i> , llig. 925, doc. 24, s.f.....	651
XXIV- 1686, 5 de juliol, Bunyol, Acte de possessió de la vila de Bunyol pel marquès d'Albaida, don Ximén Pérez Milà d'Aragó, en nom de don Francesc Maria Mercader i Cervelló, hereu del comte de Bunyol. AHN, <i>Secció Noblesa</i> , Fondo Fernán Núñez, C. 164, D. 38, s.f.....	652
XXV- 1700, 22 de setembre, Certificat de defunció de don Francesc Maria Mercader, comte de Bunyol, expedit a sol·licitud del marquès d'Albaida, el 9 d'octubre del 1719. ARV, <i>Escrivania de Cambra</i> , 1718, nº 92, f. 235.....	658